നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ഖുദ്ദകനികായേ

ഉദാന-അട്ഠകഥാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ

മഹാകാരുണികം **നാഥം,** ഞേയ്യസാഗരപാരഗും;
വന്ദേ നിപുണഗമ്ഭീര-വിചിത്രനയദേസനം.

വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ, യേന നീയന്തി ലോകതോ;
വന്ദേ തമുത്തമം **ധമ്മം,** സമ്മാസമ്ബുദ്ധപൂജിതം.

സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ, ഠിതോ മഗ്ഗഫലേസു യോ;
വന്ദേ **അരിയസങ്ഘം** തം, പുഞ്ഞക്ഖേത്തം അനുത്തരം.

വന്ദനാജനിതം പുഞ്ഞം, ഇതി യം രതനത്തയേ;
ഹതന്തരായോ സബ്ബത്ഥ, ഹുത്വാഹം തസ്സ തേജസാ.

തേന തേന നിദാനേന, ദേസിതാനി ഹിതേസിനാ;
യാനി സുദ്ധാപദാനേന, ഉദാനാനി മഹേസിനാ.

താനി സബ്ബാനി ഏകജ്ഝം, ആരോപേന്തേഹി സങ്ഗഹം;
ഉദാനം നാമ സങ്ഗീതം, ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി യം.

ജിനസ്സ ധമ്മസംവേഗ-പാമോജ്ജപരിദീപനം;
സോമനസ്സസമുട്ഠാന-ഗാഥാഹി പടിമണ്ഡിതം.

തസ്സ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി, ഓഗാഹേതബ്ബഭാവതോ;
കിഞ്ചാപി ദുക്കരാ കാതും, അത്ഥസംവണ്ണനാ മയാ.

സഹസംവണ്ണനം യസ്മാ, ധരതേ സത്ഥുസാസനം;
പുബ്ബാചരിയസീഹാനം, തിട്ഠതേവ വിനിച്ഛയോ.

തസ്മാ തം അവലമ്ബിത്വാ, ഓഗാഹേത്വാന പഞ്ചപി;
നികായേ ഉപനിസ്സായ, പോരാണട്ഠകഥാനയം.

സുവിസുദ്ധം അസംകിണ്ണം, നിപുണത്ഥവിനിച്ഛയം;
മഹാവിഹാരവാസീനം, സമയം അവിലോമയം.

പുനപ്പുനാഗതം അത്ഥം, വജ്ജയിത്വാന സാധുകം;
യഥാബലം കരിസ്സാമി, **ഉദാനസ്സത്ഥവണ്ണനം.**

ഇതി ആകങ്ഖമാനസ്സ, സദ്ധമ്മസ്സ ചിരട്ഠിതിം;

വിഭജന്തസ്സ തസ്സത്ഥം, സാധു ഗണ്ഹന്തു സാധവോതി.

തത്ഥ **ഉദാന**ന്തി കേനട്ഠേന ഉദാനം? ഉദാനനട്ഠേന. കിമിദം ഉദാനം നാമ? പീതിവേഗസമുട്ഠാപിതോ ഉദാഹാരോ. യഥാ ഹി യം തേലാദി മിനിതബ്ബവത്ഥു മാനം ഗഹേതും ന സക്കോതി, വിസ്സന്ദിത്വാ ഗച്ഛതി, തം "അവസേകോ"തി വുച്ചതി. യഞ്ച ജലം തളാകം ഗഹേതും ന സക്കോതി, അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഗച്ഛതി, തം "ഓഘോ"തി വുച്ചതി. ഏവമേവ യം പീതിവേഗസമുട്ഠാപിതം വിതക്കവിപ്ഫാരം അന്തോഹദയം സന്ധാരേതും ന സക്കോതി, സോ അധികോ ഹുത്വാ അന്തോ അസണ്ഠഹിത്വാ ബഹി വചീദ്വാരേന നിക്ഖന്തോ പടിഗ്ഗാഹകനിരപേക്ഖോ ഉദാഹാരവിസേസോ **"ഉദാന"**ന്തി വുച്ചതി. ധമ്മസംവേഗവസേനപി അയമാകാരോ ലബ്ഭതേവ.

തയിദം കത്ഥചി ഗാഥാബന്ധവസേന കത്ഥചി വാക്യവസേന പവത്തം. യം പന അട്ഠകഥാസു "സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥാപടിസംയുത്താ"തി ഉദാനലക്ഖണം വുത്തം, തം യേഭുയ്യവസേന വുത്തം. യേഭുയ്യേന ഹി ഉദാനം ഗാഥാബന്ധവസേന ഭാസിതം പീതിസോമനസ്സസമുട്ഠാപിതഞ്ച. ഇതരമ്പി പന "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, തദായതനം, യത്ഥ നേവ പഥവീ ന ആപോ"തിആദീസു (ഉദാ° ൭൧) "സുഖകാമാനി ഭൂതാനി, യോ ദണ്ഡേന വിഹിംസതീ"തി (ധ° പ° ൧൩൧), "സചേ ഭായഥ ദുക്ഖസ്സ, സചേ വോ ദുക്ഖമപ്പിയ"ന്തി ഏവമാദീസു (ഉദാ° ൪൪; നേത്തി° ൯൧) ച ലബ്ഭതി.

ഏവം തയിദം സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധഭാസിതം, പച്ചേകബുദ്ധഭാസിതം, സാവകഭാസിതന്തി തിവിധം ഹോതി. തത്ഥ പച്ചേകബുദ്ധഭാസിതം - "സബ്ബേസു ഭൂതേസു നിധായ ദണ്ഡം, അവിഹേഠയം അഞ്ഞതരമ്പി തേസ"ന്തിആദിനാ (സു° നി° ൩൫; ചൂളനി° ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൨൧) ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തേ ആഗതമേവ. സാവകഭാസിതാനിപി -

> "സബ്ബോ രാഗോ പഹീനോ മേ, സബ്ബോ ദോസോ സമൂഹതോ;
> സബ്ബോ മേ വിഹതോ മോഹോ, സീതിഭൂതോസ്മി നിബ്ബുതോ"തി.
> (ഥേരഗാ° ൭൯) -

ആദിനാ ഥേരഗാഥാസു -

> "കായേന സംവുതാ ആസിം, വാചായ ഉദ ചേതസാ;
> സമൂലം തണ്ഹമബ്ബുയ്ഹ, സീതിഭൂതാസ്മി നിബ്ബുതാ"തി. (ഥേരീഗാ° ൧൫)
> -

ആദിനാ ഥേരീഗാഥാസു ച ആഗതാനി. താനി പന തേസം ഥേരാനം ഥേരീനഞ്ച ന കേവലം ഉദാനാനി ഏവ, അഥ ഖോ സീഹനാദാപി ഹോന്തി. സക്കാദീഹി ദേവേഹി ഭാസിതാനി "അഹോ ദാനം പരമദാനം, കസ്സപേ സുപ്പതിട്ഠിത"ന്തിആദീനി (ഉദാ° ൨൭), ആരാമദണ്ഡബ്രാഹ്മണാദീഹി മനുസ്സേഹി ച ഭാസിതാനി "നമോ തസ്സ ഭഗവതോ"തിആദീനി (അ° നി° ൨.൩൮) തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹാനി ഉദാനാനി സന്തി ഏവ, ന താനി ഇധ അധിപ്പേതാനി. യാനി പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന സാമം ആഹച്ച ഭാസിതാനി ജിനവചനഭൂതാനി, യാനി സന്ധായ ഭഗവതാ പരിയത്തിധമ്മം നവധാ

വിഭജിത്വാ ഉദ്ദിസന്തേന ഉദാനന്തി വുത്താനി, താനേവ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി **"ഉദാന"**ന്തി സങ്ഗീതന്തി തദേവേത്ഥ സംവണ്ണേതബ്ബഭാവേന ഗഹിതം.

യാ പന "അനേകജാതിസംസാര"ന്തിആദിഗാഥായ ദീപിതാ ഭഗവതാ ബോധിമൂലേ ഉദാനവസേന പവത്തിതാ അനേകസതസഹസ്സാനം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം അവിജഹിതഉദാനഗാഥാ ച, ഏതാ അപരഭാഗേ പന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികസ്സ ഭഗവതാ ദേസിതത്താ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി ഉദാനപാളിയം സങ്ഗഹം അനാരോപേത്വാ ധമ്മപദേ സങ്ഗീതാ. യഞ്ച "അഞ്ഞാസി വത, ഭോ കോണ്ഡഞ്ഞോ, അഞ്ഞാസി വത, ഭോ കോണ്ഡഞ്ഞോ"തി (മഹാവ॰ ൧൭; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; പടി॰ മ॰ ၃.൩൦) ഉദാനവചനം ദസസഹസ്സിലോകധാതുയാ ദേവമനുസ്സാനം പവേദനസമത്ഥനിഗ്ഘോസവിപ്ഫാരം ഭഗവതാ ഭാസിതം, തദപി ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തന്തദേസനാപരിയോസാനേ അത്തനാ അധിഗതധമ്മേകദേസസ്സ യഥാദേസിതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ സാവകേസു സബ്ബപഠമം ഥേരേന അധിഗതത്താ അത്തനോ പരിസ്സമസ്സ സഫലഭാവപച്ചവേക്ഖണഹേതുകം പഠമബോധിയം സബ്ബേസം ഏവ ഭിക്ഖൂനം സമ്മാപടിപത്തിപച്ചവേക്ഖണഹേതുകം "ആരാധയിംസു വത മം ഭിക്ഖൂ ഏകം സമയ"ന്തിആദിവചനം (മ॰ നി॰ ൧.၃၃൫) വിയ പീതിസോമനസ്സജനിതം ഉദാഹാരമത്തം, "യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ"തിആദിവചനം (മഹാവ॰ ൧-൩; ഉദാ॰ ൧-൩) വിയ പവത്തിയാ നിവത്തിയാ വാ ന പകാസനന്തി, ന ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി ഉദാനപാളിയം സങ്ഗീതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

തം പനേതം **ഉദാനം** വിനയപിടകം, സുത്തന്തപിടകം, അഭിധമ്മപിടകന്തി തീസു പിടകേസു സുത്തന്തപിടകപരിയാപന്നം, ദീഘനികായോ, മജ്ഝിമനികായോ, സംയുത്തനികായോ, അങ്ഗുത്തരനികായോ, ഖുദ്ദകനികായോതി പഞ്ചസു നികായേസു ഖുദ്ദകനികായപരിയാപന്നം, സുത്തം, ഗേയ്യം, വേയ്യാകരണം, ഗാഥാ, ഉദാനം, ഇതിവുത്തകം, ജാതകം, അബ്ഭുതധമ്മം, വേദല്ലന്തി നവസു സാസനങ്ഗേസു ഉദാനസങ്ഗഹം.

> "ദ്വാസീതി ബുദ്ധതോ ഗണ്ഹിം, ദ്വേ സഹസ്സാനി ഭിക്ഖുതോ;
> ചതുരാസീതി സഹസ്സാനി, യേ മേ ധമ്മാ പവത്തിനോ"തി. (ഥേരഗാ॰ ൧൦၃൭) -

ഏവം ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന പടിഞ്ഞാതേസു ചതുരാസീതിയാ ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സേസു കതിപയധമ്മക്ഖന്ധസങ്ഗഹം. ബോധിവഗ്ഗോ, മുചലിന്ദവഗ്ഗോ, നന്ദവഗ്ഗോ, മേഘിയവഗ്ഗോ, സോണവഗ്ഗോ, ജച്ചന്ധവഗ്ഗോ, ചൂളവഗ്ഗോ, പാടലിഗാമിയവഗ്ഗോതി വഗ്ഗതോ അട്ഠവഗ്ഗം; സുത്തതോ അസീതിസുത്തസങ്ഗഹം, ഗാഥാതോ പഞ്ചനവുതിഉദാനഗാഥാസങ്ഗഹം. ഭാണവാരതോ അഡ്ഢൂനനവമത്താ ഭാണവാരാ. അനുസന്ധിതോ ബോധിസുത്തേ പുച്ഛാനുസന്ധിവസേന ഏകാനുസന്ധി, സുപ്പവാസാസുത്തേ പുച്ഛാനുസന്ധിയഥാനുസന്ധിവസേന ദ്വേ അനുസന്ധീ, സേസേസു യഥാനുസന്ധിവസേന ഏകേകോവ അനുസന്ധി, അജ്ഝാസയാനുസന്ധി പനേത്ഥ നത്ഥി. ഏവം സബ്ബഥാപി ഏകാസീതിഅനുസന്ധിസങ്ഗഹം. പദതോ സതാധികാനി ഏകവീസ പദസഹസ്സാനി, ഗാഥാപാദതോ തേവീസതി ചതുസ്സതാധികാനി അട്ഠ സഹസ്സാനി , അക്ഖരതോ സത്തസഹസ്സാധികാനി

സട്ഠി സഹസ്സാനി തീണി ച സതാനി ദ്വാസീതി ച അക്ഖരാനി. തേനേതം വുച്ചതി -

“അസീതി ഏവ സുത്തന്താ, വഗ്ഗാ അട്ഠ സമാസതോ;
ഗാഥാ ച പഞ്ചനവുതി, ഉദാനസ്സ പകാസിതാ.

“അഡ്ഢൂനനവമത്താ ച, ഭാണവാരാ പമാണതോ;
ഏകാധികാ തഥാസീതി, ഉദാനസ്സാനുസന്ധിയോ.

“ഏകവീസസഹസ്സാനി, സതഞ്ചേവ വിചക്ഖണോ;
പദാനേതാനുദാനസ്സ, ഗണിതാനി വിനിദ്ദിസേ”.

ഗാഥാപാദതോ പന -

“അട്ഠസഹസ്സമത്താനി, ചത്താരേവ സതാനി ച;
പാദാനേതാനുദാനസ്സ, തേവീസതി ച നിദ്ദിസേ.

“അക്ഖരാനം സഹസ്സാനി, സട്ഠി സത്ത സതാനി ച;
തീണി ദ്വാസീതി ച തഥാ, ഉദാനസ്സ പവേദിതാ”തി.

തസ്സ അട്ഠസു വഗ്ഗേസു **ബോധിവഗ്ഗോ** ആദി, സുത്തേസു പഠമം **ബോധിസുത്തം,** തസ്സാപി **ഏവം മേ സുത**ന്തിആദികം ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ വുത്തനിദാനമാദി. സാ പനായം പഠമമഹാസങ്ഗീതി വിനയപിടകേ (ചൂളവ॰ ൪൩൭) തന്തിമാരൂള്ഹാ ഏവ. യോ പനേത്ഥ നിദാനകോസല്ലത്ഥം വത്തബ്ബോ കഥാമഗ്ഗോ സോപി സുമങ്ഗലവിലാസിനിയം ദീഘനികായട്ഠകഥായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.നിദാനകഥാ) വുത്തോ ഏവാതി തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

൧. ബോധിവഗ്ഗോ

൧. പഠമബോധിസുത്തവണ്ണനാ

൧. യം പനേത്ഥ **“ഏവം മേ സുത”**ന്തിആദികം നിദാനം, തത്ഥ **ഏവ**ന്തി നിപാതപദം. **മേ**തിആദീനി നാമപദാനി. **ഉരുവേലായം വിഹരതീ**തി ഏത്ഥ **വീ**തി ഉപസഗ്ഗപദം, **ഹരതീ**തി ആഖ്യാതപദന്തി ഇമിനാവ നയേന സബ്ബത്ഥ പദവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

അത്ഥതോ പന **ഏവം**സദ്ദോ താവ ഉപമൂപദേസസമ്പഹംസനഗരഹണവചനസമ്പടിഗ്ഗഹാകാര-നിദസ്സനാവധാരണപുച്ഛാഇദമത്ഥപരിമാണാദി അനേകത്ഥപ്പഭേദോ. തഥാ ഹേസ ‘‘ഏവം ജാതേന മച്ചേന, കത്തബ്ബം കുസലം ബഹു’’ന്തി ഏവമാദീസു (ധ॰ പ॰ ൫൩) ഉപമായം ആഗതോ. ‘‘ഏവം തേ അഭിക്കമിതബ്ബം, ഏവം തേ പടിക്കമിതബ്ബ’’ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൧൨൨) ഉപദേസേ. ‘‘ഏവമേതം ഭഗവാ, ഏവമേതം സുഗതാ’’തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൬൬) സമ്പഹംസനേ. ‘‘ഏവമേവം പനായം വസലീ യസ്മിം വാ തസ്മിം വാ തസ്സ മുണ്ഡകസ്സ സമണകസ്സ വണ്ണം ഭാസതീ’’തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൭) ഗരഹണേ. ‘‘ഏവം, ഭന്തേതി ഖോ തേ ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ പച്ചസ്സോസു’’ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ২.൩; മ॰ നി॰ ൧.൧) വചനസമ്പടിഗ്ഗഹേ. ‘‘ഏവം ബ്യാ ഖോ അഹം, ഭന്തേ, ഭഗവതാ ധമ്മം ദേസിതം ആജാനാമീ’’തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൮) ആകാരേ. ‘‘ഏഹി ത്വം, മാണവക, യേന സമണോ ആനന്ദോ തേനുപസങ്കമ, ഉപസങ്കമിത്വാ മമ വചനേന സമണം ആനന്ദം അപ്പാബാധം അപ്പാതങ്കം ലഹുട്ഠാനം ബലം ഫാസുവിഹാരം പുച്ഛ ‘സുഭോ മാണവോ തോദേയ്യപുത്തോ ഭവന്തം ആനന്ദം അപ്പാബാധം അപ്പാതങ്കം ലഹുട്ഠാനം ബലം ഫാസുവിഹാരം പുച്ഛതീ’തി, ഏവഞ്ച വദേഹി ‘സാധു കിര ഭവം ആനന്ദോ യേന സുഭസ്സ മാണവസ്സ തോദേയ്യപുത്തസ്സ നിവേസനം, തേനുപസങ്കമതു അനുകമ്പം ഉപാദായാ’തി’’ആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൫) നിദസ്സനേ. ‘‘‘തം കിം മഞ്ഞഥ, കാലാമാ, ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ വാ അകുസലാ വാ’തി? ‘അകുസലാ, ഭന്തേ’. ‘സാവജ്ജാ വാ അനവജ്ജാ വാ’തി? ‘സാവജ്ജാ, ഭന്തേ’. ‘വിഞ്ഞൂഗരഹിതാ വാ വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാ വാ’തി? ‘വിഞ്ഞൂഗരഹിതാ, ഭന്തേ’. ‘സമത്താ സമാദിന്നാ അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തി, നോ’വാ? ‘കഥം വോ ഏത്ഥ ഹോതീ’തി? ‘സമത്താ, ഭന്തേ, സമാദിന്നാ അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തി, ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീതി’’’ആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൬൬) അവധാരണേ. ‘‘ഏവമേതേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ കപ്പിതകേസമസ്സൂ ആമുത്തമാലാഭരണാ’’തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮൬) പുച്ഛായം. ‘‘ഏവംഗതാനി പുഥുസിപ്പായതനാനി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൨), ഏവംവിധോ ഏവമാകാരോ’’തിആദീസു ഇദംസദ്ദസ്സ അത്ഥേ. ഗതസദ്ദോ ഹി പകാരപരിയായോ, തഥാ വിധാകാരസദ്ദാ. തഥാ ഹി വിധയുത്തഗതസദ്ദേ ലോകിയാ പകാരത്ഥേ വദന്തി. ‘‘ഏവം ലഹുപരിവത്തം ഏവമായുപരിയന്തോ’’തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൧.൪൮) പരിമാണേ.

നനു ച ‘‘ഏവം വിതക്കിതം നോ തുമ്ഹേഹി, ഏവമായുപരിയന്തോ’’തി ചേത്ഥ ഏവംസദ്ദേന പുച്ഛനാകാരപരിമാണാകാരാനം വുത്തത്താ ആകാരത്ഥോ ഏവ ഏവംസദ്ദോതി. ന, വിസേസസബ്ഭാവതോ. ആകാരമത്തവാചകോ ഹേത്ഥ ഏവംസദ്ദോ ആകാരത്ഥോതി അധിപ്പേതോ. ‘‘ഏവം ബ്യാ ഖോ’’തിആദീസു പന ആകാരവിസേസവചനോ. ആകാരവിസേസവാചിനോ ചേതേ ഏവംസദ്ദാ

പുച്ഛനാകാരപരിമാണാകാരാനം വാചകത്താ. ഏവഞ്ച കത്വാ “ഏവം ജാതേന മച്ചേനാ”തിആദീനി ഉപമാനഉദാഹരണാനി യുജ്ജന്തി. തഥ ഹി -

“യഥാപി പുപ്ഫരാസിമ്ഹാ, കയിരാ മാലാഗുണേ ബഹൂ;
ഏവം ജാതേന മച്ചേന, കത്തബ്ബം കുസലം ബഹു”ന്തി. -

ഏത്ഥ പുപ്ഫരാസിട്ഠാനീയതോ മനുസ്സുപ്പത്തി സപ്പുരിസൂപനിസ്സയസദ്ധമ്മസ്സവനയോനിസോമനസികാരഭോഗസമ്പത്തിആദിതോ ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയാഹേതുസമുദായതോ സോഭാസുഗന്ധതാദിഗുണവിസേസയോഗതോ മാലാഗുണസദിസിയോ ബഹുകാ പുഞ്ഞകിരിയാ മരിതബ്ബസഭാവതായ മച്ചേന കത്തബ്ബാതി അഭേദതായ പുപ്ഫരാസി മാലാഗുണാ ച ഉപമാ, തേസം ഉപമാനാകാരോ യഥാസദ്ദേന അനിയമതോ വുത്തോ. പുന ഏവംസദ്ദേന നിയമനവസേന വുത്തോ. സോ പന ഉപമാകാരോ നിയമിയമാനോ അത്ഥതോ ഉപമാ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം “ഉപമായം ആഗതോ”തി.

തഥാ “ഏവം ഇമിനാ ആകാരേന അഭിക്കമിതബ്ബ”ന്തിആദിനാ ഉപദിസിയമാനായ സമണസാരുപ്പായ ആകപ്പസമ്പത്തിയാ യോ തത്ഥ ഉപദേസാകാരോ, സോ അത്ഥതോ ഉപദേസോയേവാതി വുത്തം - “ഏവം തേ അഭിക്കമിതബ്ബം, ഏവം തേ പടിക്കമിതബ്ബന്തിആദീസു ഉപദേസേ”തി.

“ഏവമേതം ഭഗവാ, ഏവമേതം സുഗതാ”തി ഏത്ഥ ഭഗവതാ യഥാവുത്തമത്ഥം അവിപരീതതോ ജാനന്തേഹി കതം യം തത്ഥ വിജ്ജമാനഗുണാനം പകാരേഹി ഹംസനം ഉദഗ്ഗതാകരണം സമ്പഹംസനം, സോ തത്ഥ പഹംസനാകാരോതി വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം.

“ഏവമേവം പനായ”ന്തി ഏത്ഥ ഗരഹണാകാരോതി വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം. സോ ച ഗരഹണാകാരോ “വസലീ”തിആദിഖുംസനസദ്ദസന്നിധാനതോ ഇധ ഏവംസദ്ദേന പകാസിതോതി വിഞ്ഞായതി. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഉപമാകാരാദയോപി ഉപമാദിവസേന വുത്താനം പുപ്ഫരാസിആദിസദ്ദാനം സന്നിധാനതോ വുത്താതി വേദിതബ്ബം.

“ഏവം നോ”തി ഏത്ഥാപി തേസം യഥാവുത്തധമ്മാനം അഹിതദുക്ഖാവഹഭാവേന സന്നിട്ഠാനജനനത്ഥം അനുമതിഗ്ഗഹണവസേന “നോ വാ കഥം വോ ഏത്ഥ ഹോതീ”തി പുച്ഛായ കതായ “ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീ”തി വുത്തത്താ തദാകാരസന്നിട്ഠാനം ഏവംസദ്ദേന ആവികതം. സോ പന തേസം ധമ്മാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തനാകാരോ നിയമിയമാനോ അവധാരണത്ഥോ ഹോതീതി വുത്തം - “ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീതിആദീസു അവധാരണേ”തി.

“ഏവഞ്ച വദേഹീ”തി യഥാഹം വദാമി ഏവം സമണം ആനന്ദം വദേഹീതി വദനാകാരോ ഇദാനി വത്തബ്ബോ ഏവംസദ്ദേന നിദസ്സീയതീതി “നിദസ്സനത്ഥോ”തി വുത്തം.

ഏവമാകാരവിസേസവാചീനമ്പി ഏതേസം ഏവംസദ്ദാനം ഉപമാദിവിസേസത്ഥവുത്തിതായ ഉപമാദിഅത്ഥതാ വുത്താ. “ഏവം, ഭന്തേ”തി പന ധമ്മസ്സ സാധുകം സവനമനസികാരേ നിയോജിതേഹി ഭിക്ഖൂഹി തത്ഥ പതിട്ഠിതഭാവസ്സ പടിജാനനവസേന വുത്തത്താ തത്ഥ ഏവംസദ്ദോ

വചനസമ്പടിഗ്ഗഹത്ഥോ. തേന ഏവം, ഭന്തേതി സാധു, ഭന്തേ, സുട്ഠു, ഭന്തേതി വുത്തം ഹോതി. സ്വായമിധ ആകാരനിദസ്സനാവധാരണേസു ദട്ഠബ്ബോ.

തത്ഥ ആകാരത്ഥേന **ഏവം**സദ്ദേന ഏതമത്ഥം ദീപേതി - നാനാനയനിപുണമനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നം വിവിധപാടിഹാരിയം ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധഗമ്ഭീരം സബ്ബസത്താനം സകസകഭാസാനുരൂപതോ സോതപഥമാഗച്ഛന്തം തസ്സ ഭഗവതോ വചനം സബ്ബപ്പകാരേന കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതും, സബ്ബഥാമേന പന സോതുകാമതം ജനേത്വാപി ഏവം മേ സുതം, മയാപി ഏകേനാകാരേന സുതന്തി.

ഏത്ഥ ച ഏകത്തനാനത്തഅബ്യാപാരഏവംധമ്മതാസങ്ഖാതാ നന്ദിയാവത്തതിപുക്ഖലസീഹവിക്കീളിതദിസാലോചനഅങ്കുസസങ്ഖാതാ ച അസ്സാദാദിവിസയാദിഭേദേന നാനാവിധാ നയാ **നാനാനയാ**. നയാ വാ പാളിഗതിയോ, താ ച പഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്താദിവസേന സംകിലേസഭാഗിയാദിലോകിയാദിതദുഭയവോമിസ്സകാദിവസേന കുസലാദിവസേന ഖന്ധാദിവസേന, സങ്ഗഹാദിവസേന, സമയവിമുത്താദിവസേന, ഠപനാദിവസേന , കുസലമൂലാദിവസേന, തികപട്ഠാനാദിവസേന ച നാനപ്പകാരാതി **നാനാനയാ,** തേഹി നിപുണം സണ്ഹം സുഖുമന്തി നാനാനയനിപുണം.

ആസയോവ അജ്ഝാസയോ, സോ ച സസ്സതാദിഭേദേന അപ്പരജക്ഖതാദിഭേദേന ച അനേകവിധോ. അത്തജ്ഝാസയാദികോ ഏവ വാ അനേകോ അജ്ഝാസയോ അനേകജ്ഝാസയോ. സോ സമുട്ഠാനം ഉപ്പത്തിഹേതു ഏതസ്സാതി **അനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം**.

സീലാദിഅത്ഥസമ്പത്തിയാ തബ്ബിഭാവനബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ സങ്കാസനപകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതത്താ **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നം**.

ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഭേദേന തേസു ച ഏകേകസ്സ വിസയാദിഭേദേന വിവിധം ബഹുവിധം വാ പാടിഹാരിയം ഏതസ്സാതി **വിവിധപാടിഹാരിയം**. തത്ഥ പടിപക്ഖഹരണതോ രാഗാദികിലേസാപനയനതോ പാടിഹാരിയന്തി അത്ഥേ സതി ഭഗവതോ ന പടിപക്ഖാ രാഗാദയോ സന്തി യേ ഹരിതബ്ബാ, പുഥുജ്ജനാനമ്പി വിഗതൂപക്കിലേസേ അട്ഠഗുണസമന്നാഗതേ ചിത്തേ ഹതപടിപക്ഖേ ഇദ്ധിവിധം പവത്തതി, തസ്മാ തത്ഥ പവത്തവോഹാരേന ച ന സക്കാ ഇധ പാടിഹാരിയന്തി വത്തും. സചേ പന മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യഗതാ ച കിലേസാ പടിപക്ഖാ, തേസം ഹരണതോ പാടിഹാരിയന്തി വുത്തം, ഏവം സതി യുത്തമേതം. അഥ വാ ഭഗവതോ ചേവ സാസനസ്സ ച പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം ഹരണതോ പാടിഹാരിയം. തേ ഹി ദിട്ഠിഹരണവസേന ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഹി ഹരിതാ അപനീതാ ഹോന്തി. പടീതി വാ അയം സദ്ദോ പച്ഛാതി ഏതസ്സ അത്ഥം ബോധേതി "തസ്മിം പടിപവിട്ഠമ്ഹി, അഞ്ഞോ ആഗഞ്ഛി ബ്രാഹ്മണോ"തിആദീസു (ചൂളനി॰ പാരായനവഗ്ഗ, വത്ഥുഗാഥാ ൪) വിയ. തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ വിഗതൂപക്കിലേസേ കതകിച്ചേന പച്ഛാ ഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പടിഹാരിയം. അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാ ഹരണം പടിഹാരിയം. ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ വിഗതൂപക്കിലേസേന കതകിച്ചേന സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹരിതേസു ച അത്തനോ ഉപക്കിലേസേസു പരസത്താനം ഉപക്കിലേസഹരണാനി ഹോന്തീതി പടിഹാരിയാനി

ഭവന്തി. പടിഹാരിയമേവ പാടിഹാരിയം, പടിഹാരിയേ വാ ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീസമുദായേ ഭവം ഏകേകം പാടിഹാരിയന്തി വുച്ചതി. പടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ. തത്ഥ ജാതം നിമിത്തഭൂതതോ തതോ വാ ആഗതന്തി പാടിഹാരിയന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

യസ്മാ പന തന്തിഅത്ഥദേസനാ തബ്ബോഹാരാഭിസമയസങ്ഖാതാ ഹേതുഹേതുഫലതദുഭയപഞ്ഞത്തിപടിവേധസങ്ഖാതാ വാ ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധാ ഗമ്ഭീരാ, സസാദീഹി വിയ മഹാസമുദ്ദോ അനുപചിതകുസലസമ്ഭാരേഹി അലബ്ഭനേയ്യപ്പതിട്ഠാ ദുപ്പരിയോഗാഹാ ച, തസ്മാ തേഹി ചതൂഹി ഗമ്ഭീരഭാവേഹി യുത്തന്തി ഭഗവതോ വചനം **ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധഗമ്ഭീരം**.

ഏകോ ഏവ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാഘോസോ, ഏകസ്മിം ഖണേ പവത്തമാനോ നാനാഭാസാനം സത്താനം അത്തനോ അത്തനോ ഭാസാവസേന അപുബ്ബം അചരിമം ഗഹണൂപഗോ ഹോതി. അചിന്തേയ്യോ ഹി ബുദ്ധാനം ബുദ്ധാനുഭാവോതി സബ്ബസത്താനം സകസകഭാസാനുരൂപതോ സോതപഥം ആഗച്ഛതീതി വേദിതബ്ബം.

നിദസ്സനത്ഥേന ''നാഹം സയമ്ഭൂ, ന മയാ ഇദം സച്ഛികത''ന്തി അത്താനം പരിമോചേന്തോ ''ഏവം മേ സുതം, മയാപി ഏവം സുത''ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബം സകലം സുത്തം നിദസ്സേതി.

അവധാരണത്ഥേന ''ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ബഹുസ്സുതാനം യദിദം ആനന്ദോ, ഗതിമന്താനം, സതിമന്താനം, ധിതിമന്താനം, ഉപട്ഠാകാനം യദിദം ആനന്ദോ''തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൧൯-൨൨൩) ഏവം ഭഗവതാ, ''ആയസ്മാ ആനന്ദോ അത്ഥകുസലോ, ധമ്മകുസലോ, ബ്യഞ്ജനകുസലോ, നിരുത്തികുസലോ, പുബ്ബാപരകുസലോ''തി (അം॰ നി॰ ௬.൧൫൯) ഏവം ധമ്മസേനാപതിനാ ച പസത്ഥഭാവാനുരൂപം അത്തനോ ധാരണബലം ദസ്സേന്തോ സത്താനം സോതുകാമതം ജനേതി. ''ഏവം മേ സുതം, തഞ്ച ഖോ അത്ഥതോ വാ ബ്യഞ്ജനതോ വാ അനൂനമനധികം, ഏവമേവ ന അഞ്ഞഥാ ദട്ഠബ്ബ''ന്തി. **അഞ്ഞഥാ**തി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരതോ അഞ്ഞഥാ ന പന ഭഗവതാ ദേസിതാകാരതോ. അചിന്തേയ്യാനുഭാവാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ, സാ നേവ സബ്ബാകാരേന സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. സുതാകാരാവിരുജ്ഝനമേവ ഹി ധാരണബലം.

മേസദ്ദോ തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹിസ്സ ''ഗാഥാഭിഗീതം മേ അഭോജനേയ്യ''ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൯൪; സു॰ നി॰ ൮൧) മയാതി അത്ഥോ. ''സാധു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ സംഖിത്തേന ധമ്മം ദേസേതൂ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൮൮; ൫.൩൮൨; അം॰ നി॰ ൪.൨൫൭) മയ്ഹന്തി അത്ഥോ. ''ധമ്മദായാദാ മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭവഥാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) മമാതി അത്ഥോ. ഇധ പന ''മയാ സുതം, മമ സുത''ന്തി ച അത്ഥദ്വയേ യുജ്ജതി.

ഏത്ഥ ച യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താതി ഏവം വത്തബ്ബേ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതേ സസന്താനേ വത്തനതോ തിവിധോപി **മേ**സദ്ദോ കിഞ്ചാപി ഏകസ്മിംയേവ അത്ഥേ ദിസ്സതി, കരണസമ്പദാനാദിവിസേസസങ്ഖാതോ പന വിഞ്ഞായതേവായം അത്ഥഭേദോതി ''മേ-സദ്ദോ തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതീ''തി വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം.

സുതന്തി അയം **സുത**സദ്ദോ സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ച ഗമനവിസ്സുതകിലിന്നൂപചിതാനുയോഗസോതവിഞ്ഞേയ്യ സോതദ്വാരാനുസാര വിഞ്ഞാതാദിഅനേകത്ഥപ്പഭേദോ. കിഞ്ചാപി ഹി ഉപസഗ്ഗോ കിരിയം വിസേസേതി, ജോതകഭാവതോ പന സതിപി തസ്മിം സുതസദ്ദോ ഏവ തം തമത്ഥം വദതീതി അനുപസഗ്ഗസ്സ സുതസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ സഉപസഗ്ഗസ്സ ഗഹണം ന വിരുജ്ഝതി.

തത്ഥ "സേനായ പസുതോ"തിആദീസു ഗച്ഛന്തോതി അത്ഥോ. "സുതധമ്മസ്സ പസ്സതോ"തിആദീസു (ഉദാ॰ ൧൧) വിസ്സുതധമ്മസ്സാതി അത്ഥോ. "അവസ്സുതാ അവസ്സുതസ്സാ"തിആദീസു (പാചി॰ ൬൫൭) കിലേസേന കിലിന്നാ കിലിന്നസ്സാതി അത്ഥോ. "തുമ്ഹേഹി പുഞ്ഞം പസുതം അനപ്പക"ന്തിആദീസു (ഖു॰ പാ॰ ൭.൧൨) ഉപചിതന്തി അത്ഥോ. "യേ ഝാനപ്പസുതാ ധീരാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൮൧) ഝാനാനുയുത്താതി അത്ഥോ. "ദിട്ഠം സുതം മുത"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧) സോതവിഞ്ഞേയ്യന്തി അത്ഥോ. "സുതധരോ സുതസന്നിചയോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൩൯) സോതദ്വാരാനുസാരവിഞ്ഞാതധരോതി അത്ഥോ. ഇധ പനസ്സ "സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരിത"ന്തി വാ "ഉപധാരണ"ന്തി വാ അത്ഥോ. മേ-സദ്ദസ്സ ഹി മയാതി അത്ഥേ സതി "ഏവം മയാ സുതം സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരിത"ന്തി യുജ്ജതി. മമാതി അത്ഥേ സതി "ഏവം മമ സുതം സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരണ"ന്തി യുജ്ജതി.

ഏവമേതേസു തീസു പദേസു യസ്മാ സുതസദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തേന **ഏവം**സദ്ദേന സവനകിരിയാജോതകേന ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ **ഏവ**ന്തി സോതവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനാദിസോതദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനന്തരം ഉപ്പന്നമനോദ്വാരികവിഞ്ഞാണകിച്ചനിദസ്സനം. **മേ**തി വുത്തവിഞ്ഞാണസമങ്ഗീപുഗ്ഗലനിദസ്സനം. സബ്ബാനി ഹി വാക്യാനി ഏവകാരത്ഥസഹിതാനിയേവ അവധാരണഫലത്താ തേസം. **സുത**ന്തി അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപതോ അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സനം. യഥാ ഹി സുതം സുതമേവാതി വത്തബ്ബതം അരഹതി തഥാ തം സമ്മാ സുതം അനൂനഗ്ഗഹണം അനധികഗ്ഗഹണം അവിപരീതഗ്ഗഹണഞ്ച ഹോതീതി. അഥ വാ സദ്ദന്തരത്ഥാപോഹനവസേന സദ്ദോ അത്ഥം വദതീതി ഏതസ്മിം പക്ഖേ യസ്മാ സുതന്തി ഏതസ്സ അസുതം ന ഹോതീതി അയമത്ഥോ വുത്തോ, തസ്മാ സുതന്തി അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപതോ അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഏവം മേ സുതം, ന മയാ ഇദം ദിട്ഠം, ന സയമ്ഭൂഞാണേന സച്ഛികതം, ന അഞ്ഞഥാ വാ ഉപലദ്ധം. അപി ച സുതംവ, തഞ്ച ഖോ സമ്മദേവാതി. അവധാരണത്ഥേ വാ ഏവംസദ്ദേ അയമത്ഥയോജനാ, തദപേക്ഖസ്സ സുതസദ്ദസ്സ നിയമത്ഥോ സമ്ഭവതീതി തദപേക്ഖസ്സ സുതസദ്ദസ്സ അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപോ അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സനതാ ച വേദിതബ്ബാ. ഇതി സവനഹേതുസവനവിസേസവസേനപി സുതസദ്ദസ്സ അത്ഥയോജനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

തഥാ **ഏവ**ന്തി തസ്സാ സോതദ്വാരാനുസാരേന പവത്തായ വിഞ്ഞാണവീഥിയാ നാനത്ഥബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണതോ നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിഭാവപ്പകാസനം ആകാരത്ഥോ ഏവംസദ്ദോതി കരിത്വാ. **മേ**തി അത്തപ്പകാസനം. **സുത**ന്തി ധമ്മപ്പകാസനം യഥാവുത്തായ വിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരിയത്തിധമ്മാരമ്മണത്താ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപോ - നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തായ വിഞ്ഞാണവീഥിയാ കരണഭൂതായ മയാ ന അഞ്ഞം കതം, ഇദം പന കതം, അയം ധമ്മോ സുതോതി.

തഥാ **ഏവ**ന്തി നിദസ്സിതബ്ബപ്പകാസനം നിദസ്സനത്ഥോ ഏവംസദ്ദോതി കത്വാ നിദസ്സേതബ്ബസ്സ നിദ്ദിസിതബ്ബഭാവതോ. തസ്മാ ഏവംസദ്ദേന സകലമ്പി സുത്തം പച്ചാമട്ഠന്തി വേദിതബ്ബം. **മേ**തി പുഗ്ഗലപ്പകാസനം. **സുത**ന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചപ്പകാസനം. സുതസദ്ദേന ഹി ലബ്ഭമാനാ സവനകിരിയാ സവനവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധപ്പടിബദ്ധാ, തത്ഥ ച പുഗ്ഗലവോഹാരോ, ന ച പുഗ്ഗലവോഹാരരഹിതേ ധമ്മപ്പബന്ധേ സവനകിരിയാ ലബ്ഭതി. തസ്സായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യം സുത്തം നിദ്ദിസിസ്സാമി, തം മയാ ഏവം സുതന്തി.

തഥാ **ഏവ**ന്തി യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ നാനാരമ്മണപ്പവത്തിയാ നാനത്ഥബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണം ഹോതി, തസ്സ നാനാകാരനിദ്ദേസോ ആകാരത്ഥോ ഏവ ഏവംസദ്ദോതി കത്വാ. **ഏവ**ന്തി ഹി അയമാകാരപഞ്ഞത്തി ധമ്മാനം തം തം പവത്തിആകാരം ഉപാദായ പഞ്ഞപേതബ്ബസഭാവത്താ. **മേ**തി കത്തുനിദ്ദേസോ. **സുത**ന്തി വിസയനിദ്ദേസോ, സോതബ്ബോ ഹി ധമ്മോ സവനകിരിയാകത്തുപുഗ്ഗലസ്സ സവനകിരിയാവസേന പവത്തിട്ഠാനം ഹോതി. ഏത്താവതാ നാനപ്പകാരേന പവത്തേന ചിത്തസന്താനേന തംസമങ്ഗിനോ കത്തു വിസയേ ഗഹണസന്നിട്ഠാനം ദസ്സിതം ഹോതി.

അഥ വാ **ഏവ**ന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ, സുതാനഞ്ഹി ധമ്മാനം ഗഹിതാകാരസ്സ നിദസ്സനസ്സ അവധാരണസ്സ വാ പകാസനസഭാവേന ഏവംസദ്ദേന തദാകാരാദിധാരണസ്സ പുഗ്ഗലവോഹാരുപാദാനധമ്മബ്യാപാരഭാവതോ പുഗ്ഗലകിച്ചംനാമ നിദ്ദിട്ഠം ഹോതീതി. **സുത**ന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ, പുഗ്ഗലവാദിനോപി ഹി സവനകിരിയാ വിഞ്ഞാണനിരപേക്ഖാ ന ഹോതീതി. **മേ**തി ഉഭയകിച്ചയുത്തപുഗ്ഗലനിദ്ദേസോ. **മേ**തി ഹി സദ്ദപ്പവത്തി ഏകന്തേനേവ സത്തവിസേസവിസയാ വിഞ്ഞാണകിച്ചഞ്ച തത്ഥേവ സമോദഹിതബ്ബന്തി. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപോ - മയാ സവനകിച്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിനാ പുഗ്ഗലേന വിഞ്ഞാണവസേന ലദ്ധസവനകിച്ചവോഹാരേന സുതന്തി.

തഥാ **ഏവ**ന്തി ച **മേ**തി ച സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. സബ്ബസ്സ ഹി സദ്ദാധിഗമനീയസ്സ അത്ഥസ്സ പഞ്ഞത്തിമുഖേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ സബ്ബപഞ്ഞത്തീനഞ്ച വിജ്ജമാനാദീസു ഛസു പഞ്ഞത്തീസു അവരോധോ, തസ്മാ യോ മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതത്ഥോ അനുസ്സവാദീഹി ഗഹേതബ്ബോ വിയ അനുത്തമത്ഥോപി ന ഹോതി. സോ രൂപസദ്ദാദികോ രുപ്പനാനുഭവനാദികോ ച പരമത്ഥസഭാവോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന വിജ്ജതി. യോ പന ഏവന്തി ച മേതി ച വുച്ചമാനോ ആകാരത്ഥോ, സോ അപരമത്ഥസഭാവോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അനുപലബ്ഭമാനോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി നാമ. തസ്മാ കിഞ്ഹേത്ഥ തം പരമത്ഥതോ അത്ഥി, യം ഏവന്തി വാ മേതി വാ നിദ്ദേസം ലഭേഥ? **സുത**ന്തി വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, യഞ്ഹി തം ഏത്ഥ സോതേന ഉപലദ്ധം, തം പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനന്തി.

തഥാ **ഏവ**ന്തി സോതപഥമാഗതേ ധമ്മേ ഉപാദായ തേസം ഉപധാരിതാകാരാദീനം പച്ചാമസനവസേന. **മേ**തി സസന്തതിപരിയാപന്നേ ഖന്ധേ കരണാദിവിസേസവിസിട്ഠേ ഉപാദായ വത്തബ്ബതോ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി. **സുത**ന്തി ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബതോ ഉപനിധാപഞ്ഞത്തി. ദിട്ഠാദിസഭാവരഹിതേ സദ്ദായതനേ പവത്തമാനോപി സുതവോഹാരോ ദുതിയം തതിയന്തിആദികോ വിയ പഠമാദീനി, ദിട്ഠമുതവിഞ്ഞാതേ അപേക്ഖിത്വാ സുതന്തി വിഞ്ഞേയ്യത്താ ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബോ ഹോതി. അസുതം ന ഹോതീതി ഹി സുതന്തി പകാസിതോയമത്ഥോതി.

ഏത്ഥ ച **ഏവ**ന്തിവചനേന അസമ്മോഹം ദീപേതി. പടിവിദ്ധാ ഹി അത്തനാ സുതസ്സ പകാരവിസേസാ ഏവന്തി ഇധ ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പച്ചാമട്ഠാ, തേനസ്സ അസമ്മോഹോ ദീപിതോ ഹോതി. ന ഹി സമ്മൂള്ഹോ നാനപ്പകാരപടിവേധസമത്ഥോ ഹോതി, പച്ചയാകാരവസേന നാനപ്പകാരാ ദുപ്പടിവിദ്ധാ ച സുത്തന്താതി ദീപിതന്തി. **സുത**ന്തിവചനേന സുതസ്സ അസമ്മോസം ദീപേതി, സുതാകാരസ്സ യാഥാവതോ ദസ്സിയമാനത്താ. യസ്സ ഹി സുതം സമ്മുട്ഠം ഹോതി, ന സോ കാലന്തരേ മയാ സുതന്തി പടിജാനാതി. ഇച്ചസ്സ അസമ്മോഹേന പഞ്ഞാസിദ്ധി, സമ്മോഹാഭാവേന പഞ്ഞായ ഏവ വാ സവനകാലസമ്ഭൂതായ തദുത്തരികാലപഞ്ഞാസിദ്ധി, തഥാ അസമ്മോസേന സതിസിദ്ധി. തത്ഥ പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായ സതിയാ ബ്യഞ്ജനാവധാരണസമത്ഥതാ. ബ്യഞ്ജനാനഞ്ഹി പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ നാതിഗമ്ഭീരോ, യഥാസുതം ധാരണമേവ തത്ഥ കരണീയന്തി സതിയാ ബ്യാപാരോ അധികോ, പഞ്ഞാ തത്ഥ ഗുണീഭൂതാ ഹോതി പഞ്ഞായ പുബ്ബങ്ഗമാതി കത്വാ. സതിപുബ്ബങ്ഗമായ പഞ്ഞായ അത്ഥപ്പടിവേധസമത്ഥതാ. അത്ഥസ്സ ഹി പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ ഗമ്ഭീരോതി പഞ്ഞായ ബ്യാപാരോ അധികോ, സതി തത്ഥ ഗുണീഭൂതായേവാതി സതിയാ പുബ്ബങ്ഗമായാതി കത്വാ. തദുഭയസമത്ഥതായോഗേന അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സ ധമ്മകോസസ്സ അനുപാലനസമത്ഥതായ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികത്തസിദ്ധി.

അപരോ നയോ - **ഏവ**ന്തിവചനേന യോനിസോമനസികാരം ദീപേതി, തേന ച വുച്ചമാനാനം ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥാനം ഉപരി വക്ഖമാനാനം നാനപ്പകാരപ്പടിവേധജോതകാനം അവിപരീതസിദ്ധി ധമ്മവിസയത്താ. ന ഹി അയോനിസോ മനസികരോതോ നാനപ്പകാരപ്പടിവേധോ സമ്ഭവതി. **സുത**ന്തിവചനേന അവിക്ഖേപം ദീപേതി, ''പഠമബോധിസുത്തം കത്ഥ ഭാസിത''ന്തിആദിപുച്ഛാവസേന പകരണപത്തസ്സ വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ സവനം സമാധാനമന്തരേന ന സമ്ഭവതി വിക്ഖിത്തചിത്തസ്സ സവനാഭാവതോ. തഥാ ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോ പുഗ്ഗലോ സബ്ബസമ്പത്തിയാ വുച്ചമാനോപി ''ന മയാ സുതം, പുന ഭണഥാ''തി ഭണതി. യോനിസോമനസികാരേന ചേത്ഥ അത്തസമ്മാപണിധിം പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞതം സാധേതി സമ്മാ അപ്പണിഹിതത്തസ്സ പുബ്ബേ അകതപുഞ്ഞസ്സ വാ തദഭാവതോ. അവിക്ഖേപേന സദ്ധമ്മസ്സവനം സപ്പുരിസൂപനിസ്സയഞ്ച സാധേതി അസ്സുതവതോ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയവിരഹിതസ്സ ച തദഭാവതോ. ന ഹി വിക്ഖിത്തോ സോതും സക്കോതി, ന ച സപ്പുരിസേ അനുപനിസ്സയമാനസ്സ സവനം അത്ഥീതി.

അപരോ നയോ - ''യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ നാനപ്പകാരപ്പവത്തിയാ നാനത്ഥബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണം ഹോതി, തസ്സ നാനാകാരനിദ്ദേസോ''തി വുത്തം. യസ്മാ ച സോ ഭഗവതോ വചനസ്സ അത്ഥബ്യഞ്ജനപ്പഭേദപരിച്ഛേദവസേന സകലസാസനസമ്പത്തിഓഗാഹനേന നിരവസേസം പരഹിതപാരിപൂരീകരണഭൂതോ ഏവം ഭദ്ദകോ ആകാരോ ന സമ്മാ അപ്പണിഹിതത്തസ്സ പുബ്ബേ അകതപുഞ്ഞസ്സ വാ ഹോതി. തസ്മാ **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ ഭദ്ദകേന ആകാരേന പച്ഛിമചക്കദ്വയസമ്പത്തിമത്തനോ ദീപേതി, **സുത**ന്തി സവനയോഗേന പുരിമചക്കദ്വയസമ്പത്തിം. ന ഹി അപ്പതിരൂപേ ദേസേ വസതോ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയവിരഹിതസ്സ ച സവനം അത്ഥി. ഇച്ചസ്സ പച്ഛിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ ആസയസുദ്ധി സിദ്ധാ ഹോതി. സമ്മാ പണിഹിതചിത്തോ പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞോ വിസുദ്ധാസയോ ഹോതി തദസുദ്ധിഹേതൂനം കിലേസാനം ദൂരീഭാവതോ. തഥാ ഹി വുത്തം ''സമ്മാ പണിഹിതം ചിത്തം, സേയ്യസോ നം തതോ കരേ''തി (ധ॰ പ॰ ൪൩) ''കതപുഞ്ഞോസി ത്വം, ആനന്ദ, പധാനമനുയുഞ്ജ, ഖിപ്പം ഹോഹിസി അനാസവോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൦൭) ച.

പുരിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ പയോഗസുദ്ധി. പതിരൂപദേസവാസേന ഹി സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ച സാധൂനം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനേന പരിസുദ്ധപ്പയോഗോ ഹോതി. തായ ച ആസയസുദ്ധിയാ അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധി, പുബ്ബേയേവ തണ്ഹാദിട്ഠിസംകിലേസാനം വിസോധിതത്താ പയോഗസുദ്ധിയാ ആഗമബ്യത്തിസിദ്ധി. സുപരിസുദ്ധകായവചീപയോഗോ ഹി വിപ്പടിസാരാഭാവതോ അവിക്ഖിത്തചിത്തോ പരിയത്തിയം വിസാരദോ ഹോതി. ഇതി പയോഗാസയസുദ്ധസ്സ ആഗമാധിഗമസമ്പന്നസ്സ വചനം അരുണുഗ്ഗമനം വിയ സൂരിയസ്സ ഉദയതോ യോനിസോമനസികാരോ വിയ ച കുസലകമ്മസ്സ അരഹതി ഭഗവതോ വചനസ്സ പുബ്ബങ്ഗമം ഭവിതുന്തി ഠാനേ നിദാനം ഠപേന്തോ **ഏവം മേ സുത**ന്തിആദിമാഹ.

അപരോ നയോ - **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ നാനപ്പകാരപ്പടിവേധദീപകേന വചനേന അത്തനോ അത്ഥപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തിസബ്ഭാവം ദീപേതി. **സുത**ന്തി ഇമിനാ ഏവംസദ്ദസന്നിധാനതോ വക്ഖമാനാപേക്ഖായ വാ സോതബ്ബഭേദപ്പടിവേധദീപകേന ധമ്മനിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തിസബ്ഭാവം ദീപേതി. **ഏവ**ന്തി ച ഇദം വുത്തനയേനേവ യോനിസോമനസികാരദീപകവചനം ഭാസമാനോ "ഏതേ ധമ്മാ മയാ മനസാനുപേക്ഖിതാ ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാ"തി ദീപേതി. പരിയത്തിധമ്മോ ഹി "ഇധ സീലം കഥിതം, ഇധ സമാധി, ഇധ പഞ്ഞാ, ഏത്തകാ ഏത്ഥ അനുസന്ധിയോ"തിആദിനാ നയേന മനസാ അനുപേക്ഖിതോ അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കസഹിതായ ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിഭൂതായ ഞാതപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ വാ ദിട്ഠിയാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തരൂപാരൂപധമ്മേ "ഇതി രൂപം, ഏത്തകം രൂപ"ന്തിആദിനാ നയേന സുട്ഠു വവത്ഥപേത്വാ പടിവിദ്ധോ അത്തനോ ച പരേസഞ്ച ഹിതസുഖാവഹോ ഹോതീതി. **സുത**ന്തി ഇദം സവനയോഗദീപകവചനം ഭാസമാനോ "ബഹൂ മയാ ധമ്മാ സുതാ ധാതാ വചസാ പരിചിതാ"തി ദീപേതി. സോതാവധാനപ്പടിബദ്ധാ ഹി പരിയത്തിധമ്മസ്സ സവനധാരണപരിചയാ. തദുഭയേനപി ധമ്മസ്സ സ്വാക്ഖാതഭാവേന, അത്ഥബ്യഞ്ജനപാരിപൂരിം ദീപേന്തോ സവനേ ആദരം ജനേതി. അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണഞ്ഹി ധമ്മം ആദരേന അസ്സുണന്തോ മഹതാ ഹിതാ പരിബാഹിരോ ഹോതീതി ആദരം ജനേത്വാ സക്കച്ചം ധമ്മോ സോതബ്ബോ.

"ഏവം മേ സുത"ന്തി ഇമിനാ പന സകലേന വചനേന ആയസ്മാ ആനന്ദോ തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മം അത്തനോ അദഹന്തോ അസപ്പുരിസഭൂമിം അതിക്കമതി, സാവകത്തം പടിജാനന്തോ സപ്പുരിസഭൂമിം ഓക്കമതി. തഥാ അസദ്ധമ്മാ ചിത്തം വുട്ഠാപേതി, സദ്ധമ്മേ ചിത്തം പതിട്ഠാപേതി. "കേവലം സുതമേവേതം മയാ, തസ്സേവ പന ഭഗവതോ വചന"ന്തി ദീപേന്തോ അത്താനം പരിമോചേതി, സത്ഥാരം അപദിസതി, ജിനവചനം അപ്പേതി, ധമ്മനേത്തിം പതിട്ഠാപേതി.

അപിച "ഏവം മേ സുത"ന്തി അത്തനാ ഉപ്പാദിതഭാവം അപ്പടിജാനന്തോ പുരിമസ്സവനം വിവരന്തോ "സമ്മുഖാ പടിഗ്ഗഹിതമിദം മയാ തസ്സ ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജവിസാരദസ്സ ദസബലധരസ്സ ആസഭട്ഠാനട്ഠായിനോ സീഹനാദനാദിനോ സബ്ബസത്തുത്തമസ്സ ധമ്മിസ്സരസ്സ ധമ്മരാജസ്സ ധമ്മാധിപതിനോ ധമ്മദീപസ്സ ധമ്മസരണസ്സ സദ്ധമ്മവരചക്കവത്തിനോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ, ന ഏത്ഥ അത്ഥേ വാ ധമ്മേ വാ പദേ വാ ബ്യഞ്ജനേ വാ കങ്ഖാ വാ വിമതി വാ കത്തബ്ബാ"തി സബ്ബദേവമനുസ്സാനം ഇമസ്മിം ധമ്മേ അസ്സദ്ധിയം വിനാസേതി, സദ്ധാസമ്പദം ഉപ്പാദേതി. തേനേതം വുച്ചതി -

"വിനാസയതി അസ്സദ്ധം, സദ്ധം വഡ്ഢേതി സാസനേ;

ഏവം മേ സുതമിച്ചേവം, വദം ഗോതമസാവകോ''തി.

ഏകന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ. അയഞ്ഹി **ഏക**സദ്ദോ അഞ്ഞസേട്ഠാസഹായസങ്ഖ്യാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹി അയം ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൭; ഉദാ॰ ൫൫) അഞ്ഞേ ദിസ്സതി. ''ചേതസോ ഏകോദിഭാവ''ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ൧൧; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮) സേട്ഠേ. ''ഏകോ വൂപകട്ഠോ''തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൪൪൫; ദീ॰ നി॰ ൧.൪൦൫) അസഹായേ. ''ഏകോവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൮.൨൯) സങ്ഖ്യായം, ഇധാപി സങ്ഖ്യായമേവ ദട്ഠബ്ബോ. തേന വുത്തം - ''ഏകന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ''തി.

സമയന്തി പരിച്ഛിന്നനിദ്ദേസോ. **ഏകം സമയ**ന്തി അനിയമിതപരിദീപനം. തത്ഥ **സമയ**സദ്ദോ -

''സമവായേ ഖണേ കാലേ, സമൂഹേ ഹേതുദിട്ഠിസു;
പടിലാഭേ പഹാനേ ച, പടിവേധേ ച ദിസ്സതി''.

തഥാ ഹിസ്സ ''അപ്പേവ നാമ സ്വേപി ഉപസങ്കമേയ്യാമ കാലഞ്ച സമയഞ്ച ഉപാദായാ''തി ഏവമാദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൭) സമവായോ അത്ഥോ, യുത്തകാലഞ്ച പച്ചയസാമഗ്ഗിഞ്ച ലഭിത്വാതി ഹി അധിപ്പായോ, തസ്മാ പച്ചയസമവായോതി വേദിതബ്ബോ . ''ഏകോവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൮.൨൯) ഖണോ, ഓകാസോതി അത്ഥോ. തഥാഗതുപ്പാദാദികോ ഹി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഓകാസോ തപ്പച്ചയപ്പടിലാഭഹേതുത്താ, ഖണോ ഏവ ച സമയോ, യോ ഖണോതി ച സമയോതി ച വുച്ചതി, സോ ഏകോ യേവാതി ഹി അത്ഥോ. ''ഉണ്ഹസമയോ പരിളാഹസമയോ''തിആദീസു (പാചി॰ ൩൫൮) കാലോ. ''മഹാസമയോ പവനസ്മി''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൨) സമൂഹോ. മഹാസമയോതി ഹി ഭിക്ഖൂനം ദേവതാനഞ്ച മഹാസന്നിപാതോതി അത്ഥോ. ''സമയോപി ഖോ തേ, ഭദ്ദാലി, അപ്പടിവിദ്ധോ അഹോസി, ഭഗവാ ഖോ സാവത്ഥിയം വിഹരതി, ഭഗവാപി മം ജാനിസ്സതി 'ഭദ്ദാലി നാമ ഭിക്ഖു സത്ഥുസാസനേ സിക്ഖായ ന പരിപൂരകാരീ'തി, അയമ്പി ഖോ തേ, ഭദ്ദാലി, സമയോ അപ്പടിവിദ്ധോ അഹോസീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൩൫) ഹേതു. സിക്ഖാപദസ്സ കാരണഞ്ഹി ഇധ സമയോതി അധിപ്പേതം. ''തേന ഖോ പന സമയേന ഉഗ്ഗാഹമാനോ പരിബ്ബാജകോ സമണമുണ്ഡികാപുത്തോ സമയപ്പവാദകേ തിന്ദുകാചീരേ ഏകസാലകേ മല്ലികായ ആരാമേ പടിവസതീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൨൬൦) ദിട്ഠി. തത്ഥ ഹി നിസിന്നാ തിത്ഥിയാ അത്തനോ അത്തനോ ദിട്ഠിസങ്ഖാതം സമയം പവദന്തീതി സോ പരിബ്ബാജകാരാമോ ''സമയപ്പവാദകോ''തി വുച്ചതി.

''ദിട്ഠേ ധമ്മേ ച യോ അത്ഥോ, യോ ചത്ഥോ സമ്പരായികോ;
അത്ഥാഭിസമയാ ധീരോ, പണ്ഡിതോതി പവുച്ചതീ''തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൯) -

ആദീസു പടിലാഭോ. അത്ഥാഭിസമയാതി ഹി അത്ഥസ്സ അധിഗമാതി അത്ഥോ. ''സമ്മാ മാനാഭിസമയാ അന്തമകാസി ദുക്ഖസ്സാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൮) പഹാനം. അധികരണം സമയം വൂപസമനം അപഗമോതി അഭിസമയോ പഹാനം. ''ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ സങ്ഖതട്ഠോ സന്താപട്ഠോ വിപരിണാമട്ഠോ അഭിസമയട്ഠോ''തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൨.൮) പടിവേധോ . പടിവേധോതി ഹി അഭിസമേതബ്ബതോ അഭിസമയോ, അഭിസമയോവ അത്ഥോ അഭിസമയട്ഠോതി

പീളനാദീനി അഭിസമേതബ്ബഭാവേന ഏകീഭാവം ഉപനേത്വാ വുത്താനി, അഭിസമയസ്സ വാ പടിവേധസ്സ വിസയഭൂതോ അത്ഥോ അഭിസമയട്ഠോതി താനേവ തഥാ ഏകത്തേന വുത്താനി. തത്ഥ പീളനം ദുക്ഖസച്ചസ്സ തംസമങ്ഗിനോ ഹിംസനം അവിപ്ഫാരികതാകരണം. സന്താപോ ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന സന്തപ്പനം പരിദഹനം.

ഏത്ഥ ച സഹകാരീകാരണസന്നിജ്ഝം സമേതി സമവേതീതി സമവായോ സമയോ. സമേതി സമാഗച്ഛതി ഏത്ഥ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം തദാധാരപുഗ്ഗലേഹീതി ഖണോ സമയോ. സമേതി ഏത്ഥ ഏതേന വാ സംഗച്ഛതി സത്തോ സഭാവധമ്മോ വാ ഉപ്പാദാദീഹി സഹജാതാദീഹി വാതി കാലോ സമയോ. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ അത്ഥതോ അഭൂതോപി ഹി കാലോ ധമ്മപ്പവത്തിയാ അധികരണം കരണം വിയ ച കപ്പനാമത്തസിദ്ധേനാനുരൂപേന വോഹരീയതീതി. സമം, സഹ വാ അവയവാനം അയനം പവത്തി അവട്ഠാനന്തി സമൂഹോ സമയോ യഥാ സമുദായോതി. അവയവസഹാവട്ഠാനമേവ ഹി സമൂഹോ. അവസേസപച്ചയാനം സമാഗമേ സതി ഏതി ഫലമേതസ്മാ ഉപ്പജ്ജതി പവത്തതീതി സമയോ ഹേതു യഥാ സമുദയോതി. സമേതി സംയോജനഭാവതോ സമ്ബന്ധോ ഏതി അത്തനോ വിസയേ പവത്തതി, ദള്ഹഗ്ഗഹണഭാവതോ വാ സംയുത്താ അയന്തി പവത്തന്തി സത്താ യഥാഭിനിവേസം ഏതേനാതി സമയോ ദിട്ഠി. ദിട്ഠിസംയോജനേന ഹി സത്താ അതിവിയ ബജ്ഝന്തീതി. സമിതി സങ്ഗതി സമോധാനന്തി സമയോ പടിലാഭോ. സമയനം ഉപസമയനം അപഗമോതി സമയോ പഹാനം. സമുച്ഛേദപ്പഹാനഭാവതോ പന അധികോ സമയോതി അഭിസമയോ യഥാ അഭിധമ്മോതി. അഭിമുഖം ഞാണേന സമ്മാ ഏതബ്ബോ അഭിസമേതബ്ബോതി അഭിസമയോ, ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവോ. അഭിമുഖഭാവേന സമ്മാ ഏതി ഗച്ഛതി ബുജ്ഝതീതി അഭിസമയോ, ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവാവബോധോ. ഏവം തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ സമയസദ്ദസ്സ പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

സമയസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ അഭിസമയസദ്ദസ്സ ഗഹണേ കാരണം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇധ പനസ്സ കാലോ അത്ഥോ സമവായാദീനം അസമ്ഭവതോ. ദേസദേസകപരിസാ വിയ ഹി ദേസനായ നിദാനഭാവേ കാലോ ഏവ ഇച്ഛിതബ്ബോതി. യസ്മാ പനേത്ഥ സമയോതി കാലോ അധിപ്പേതോ, തസ്മാ സംവച്ഛരഉതുമാസദ്ധമാസരത്തിദിവസപുബ്ബണ്ഹമജ്ഝന്ഹികസായന്ഹപഠമയാമ-മജ്ഝിമയാമപച്ഛിമയാമമുഹുത്താദീസു കാലഭേദഭൂതേസു സമയേസു ഏകം സമയന്തി ദീപേതി.

കസ്മാ പനേത്ഥ അനിയമിതവസേനേവ കാലോ നിദ്ദിട്ഠോ, ന ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമേത്വാ നിദ്ദിട്ഠോതി ചേ? കിഞ്ചാപി ഏതേസു സംവച്ഛരാദീസു സമയേസു യം യം സുത്തം യസ്മിം യസ്മിം സംവച്ഛരേ ഉതുമ്ഹി മാസേ പക്ഖേ രത്തിഭാഗേ ദിവസഭാഗേ വാ വുത്തം, സബ്ബമ്പി തം ഥേരസ്സ സുവിദിതം സുവവത്ഥാപിതം പഞ്ഞായ. യസ്മാ പന "ഏവം മേ സുതം അസുകസംവച്ഛരേ അസുകഉതുമ്ഹി അസുകമാസേ അസുകപക്ഖേ അസുകരത്തിഭാഗേ അസുകദിവസഭാഗേ വാ"തി ഏവം വുത്തേ ന സക്കാ സുഖേന ധാരേതും വാ ഉദ്ദിസിതും വാ ഉദ്ദിസാപേതും വാ, ബഹു ച വത്തബ്ബം ഹോതി, തസ്മാ ഏകേനേവ പദേന തമത്ഥം സമോധാനേത്വാ "ഏകം സമയ"ന്തി ആഹ.

യേ വാ ഇമേ ഗബ്ഭോക്കന്തിസമയോ ജാതിസമയോ സംവേഗസമയോ അഭിനിക്ഖമനസമയോ ദുക്കരകാരികസമയോ മാരവിജയസമയോ അഭിസമ്ബോധിസമയോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ ദേസനാസമയോ പരിനിബ്ബാനസമയോതി ഏവമാദയോ ഭഗവതോ ദേവമനുസ്സേസു അതിവിയ

പകാസാ അനേകകാലപ്പഭേദാ ഏവ സമയാ, തേസു സമയേസു ദേസനാസമയസങ്ഖാതം ഏകം സമയന്തി ദീപേതി. യോ വായം ഞാണകരുണാകിച്ചസമയേസു കരുണാകിച്ചസമയോ, അത്തഹിതപരഹിതപ്പടിപത്തിസമയേസു പരഹിതപ്പടിപത്തിസമയോ, സന്നിപതിതാനം കരണീയദ്വയസമയേസു ധമ്മകഥാസമയോ, ദേസനാപടിപത്തിസമയേസു ദേസനാസമയോ, തേസു സമയേസു അഞ്ഞതരസമയം സന്ധായ "ഏകം സമയ"ന്തി ആഹ.

കസ്മാ പനേത്ഥ യഥാ അഭിധമ്മേ "യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧) ച ഇതോ അഞ്ഞേസു സുത്തപദേസു "യസ്മിം സമയേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ"തി (അ॰ നി॰ ർ.൨൦൦) ച ഭുമ്മവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ, വിനയേ ച "തേന സമയേന ബുദ്ധോ ഭഗവാ"തി (പാരാ॰ ൧) കരണവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ, തഥാ അകത്വാ "ഏകം സമയ"ന്തി അച്ചന്തസംയോഗത്ഥേ ഉപയോഗവചനേന നിദ്ദേസോ കതോതി? തത്ഥ തഥാ, ഇധ ച അഞ്ഞഥാ അത്ഥസമ്ഭവതോ. തത്ഥ ഹി അഭിധമ്മേ ഇതോ അഞ്ഞേസു ച സുത്തന്തേസു ആധാരവിസയസങ്ഖാതോ അധികരണത്ഥോ കിരിയായ കിരിയന്തരലക്ഖണസങ്ഖാതോ ഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥോ ച സമ്ഭവതീതി. അധികരണഞ്ഹി കാലത്ഥോ സമൂഹത്ഥോ ച സമയോ തത്ഥ വുത്താനം ഫസ്സാദിധമ്മാനം, തഥാ കാലോ സഭാവധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാതോ തങ്ഖണപ്പവത്താനം തതോ പുബ്ബേ പരതോ ച അഭാവതോ യഥാ "പുബ്ബണ്ഹേ ജാതോ സായന്ഹേ ജാതോ"തിആദീസു. സമൂഹോതിപി അവയവവിനിമുത്തോ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി കപ്പനാമത്തസിദ്ധേന രൂപേന അവയവാനം ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാപീയതി, യഥാ "രുക്ഖേ സാഖാ, യവോ യവരാസിമ്ഹി സമുട്ഠിതോ"തിആദീസു. യസ്മിം കാലേ ധമ്മപുഞ്ജേ ച കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ കാലേ ധമ്മപുഞ്ജേ ച ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി അയഞ്ഹി തത്ഥ അത്ഥോ. തഥാ ഖണസമവായഹേതുസങ്ഖാതസ്സ സമയസ്സ ഭാവേന തത്ഥ വുത്താനം ഫസ്സാദിധമ്മാനം ഭാവോ ലക്ഖീയതി. യഥാ ഹി "ഗാവീസു ദുയ്ഹമാനാസു ഗതോ, ദുദ്ധാസു ആഗതോ"തി ഏത്ഥ ഗാവീനം ദോഹനകിരിയായ ഗമനകിരിയാ ലക്ഖീയതി, ഏവം ഇധാപി യസ്മിം സമയേതി വുത്തേ ച പദത്ഥസ്സ സത്താവിരഹാഭാവതോ സതീതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായമാനോ ഏവ ഹോതീതി സമയസ്സ സത്താകിരിയായ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദകിരിയാ ഫസ്സാദീനം ഭവനകിരിയാ ച ലക്ഖീയതി. തഥാ യസ്മിം സമയേ യസ്മിം നവമേ ഖണേ യസ്മിം യോനിസോമനസികാരാദിഹേതുമ്ഹി പച്ചയസമവായേ വാ സതി കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിം സമയേ ഖണേ ഹേതുമ്ഹി പച്ചയസമവായേ ച ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി. തസ്മാ തദത്ഥജോതനത്ഥം ഭുമ്മവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ.

വിനയേ ച "അന്നേന വസതി, അജ്ഝേനേന വസതീ"തിആദീസു വിയ ഹേതുഅത്ഥോ, "ഫരസുനാ ഛിന്ദതി, കുദാലേന ഖണതീ"തിആദീസു വിയ കരണത്ഥോ ച സമ്ഭവതി. യോ ഹി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിസമയോ ധമ്മസേനാപതിആദീഹിപി ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യോ, തേന സമയേന കരണഭൂതേന ഹേതുഭൂതേന ച വീതിക്കമം സുത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സന്നിപാതാപേത്വാ ഓതിണ്ണവത്ഥുകം പുഗ്ഗലം പടിപുച്ഛിത്വാ വിഗരഹിത്വാ ച തം തം വത്ഥും ഓതിണ്ണസമയസങ്ഖാതം കാലം അനതിക്കമിത്വാ സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞാപേന്തോ തതിയപാരാജികാദീനം വിയ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ ഹേതും അപേക്ഖമാനോ

തത്ഥ തത്ഥ വിഹാസി, തസ്മാ തദത്ഥജോതനത്ഥം വിനയേ കരണവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ.

ഇധ പന അഞ്ഞസ്മിഞ്ച ഏവംജാതികേ അച്ചന്തസംയോഗത്ഥോ സമ്ഭവതി. യസ്മിഞ്ഹി സമയേ സഹ സമുട്ഠാനഹേതുനാ ഇദം ഉദാനം ഉപ്പന്നം, അച്ചന്തമേവ തം സമയം അരിയവിഹാരപുബ്ബങ്ഗമായ ധമ്മപച്ചവേക്ഖണായ ഭഗവാ വിഹാസി, തസ്മാ "മാസം അജ്ഝേതീ"തിആദീസു വിയ ഉപയോഗത്ഥജോതനത്ഥം ഇധ ഉപയോഗവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ. തേനേതം വുച്ചതി -

> "തം തം അത്ഥമപേക്ഖിത്വാ, ഭുമ്മേന കരണേന ച;
> അഞ്ഞത്ര സമയോ വുത്തോ, ഉപയോഗേന സോ ഇധാ"തി.

പോരാണാ പന വണ്ണയന്തി - "യസ്മിം സമയേ"തി വാ "തേന സമയേനാ"തി വാ "ഏകം സമയ"ന്തി വാ അഭിലാപമത്തഭേദോ ഏസ നിദ്ദേസോ, സബ്ബത്ഥ ഭുമ്മമേവ അത്ഥോതി. തസ്മാ "ഏകം സമയ"ന്തി വുത്തേപി ഏകസ്മിം സമയേതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഭഗവാതി ഗരു. ഗരുഞ്ഹി ലോകേ "ഭഗവാ"തി വദന്തി. അയഞ്ച സബ്ബഗുണവിസിട്ഠതായ സബ്ബസത്താനം ഗരു, തസ്മാ ഭഗവാതി വേദിതബ്ബോ. പോരാണേഹിപി വുത്തം -

> "ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠം, ഭഗവാതി വചനമുത്തമം;
> ഗരു ഗാരവയുത്തോ സോ, ഭഗവാ തേന വുച്ചതീ"തി.

തത്ഥ സേട്ഠവാചകവചനം സേട്ഠന്തി വുത്തം സേട്ഠഗുണസഹചരണതോ. അഥ വാ വുച്ചതീതി വചനം, അത്ഥോ. **ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠ**ന്തി ഭഗവാതി ഇമിനാ വചനേന വചനീയോ യോ അത്ഥോ, സോ സേട്ഠോതി അത്ഥോ. **ഭഗവാതി വചനമുത്തമ**ന്തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഗാരവയുത്തോ**തി ഗരുഭാവയുത്തോ ഗരുഗുണയോഗതോ വിസേസഗരുകരണാരഹതായ വാ ഗാരവയുത്തോ. ഏവം ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഗരുഗാരവാധിവചനം ഭഗവാതി ഇദം വചനന്തി വേദിതബ്ബം. അപിച -

> "ഭഗീ ഭജീ ഭാഗീ വിഭത്തവാ ഇതി,
> അകാസി ഭഗ്ഗന്തി ഗരൂതി ഭാഗ്യവാ;
> ബഹൂഹി ഞായേഹി സുഭാവിതത്തനോ,
> ഭവന്തഗോ സോ ഭഗവാതി വുച്ചതീ"തി. -

നിദ്ദേസേ (മഹാനി॰ ൮൪) ആഗതനയേന -

> "ഭാഗ്യവാ ഭഗ്ഗവാ യുത്തോ, ഭഗേഹി ച വിഭത്തവാ;
> ഭത്തവാ വന്തഗമനോ, ഭവേസു ഭഗവാ തതോ"തി. -

ഇമായ ഗാഥായ ച വസേന ഭഗവാതി പദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സോ പനായം അത്ഥോ സബ്ബാകാരേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൪൪) വുത്തോ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വിവരിതബ്ബോ.

അപിച ഭാഗേ വനി, ഭഗേ വാ വമീതി ഭഗവാ. തഥാഗതോ ഹി ദാനസീലാദിപാരമിധമ്മേ ഝാനവിമോക്ഖാദിഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ വനി ഭജി സേവി ബഹുലമകാസി, തസ്മാ ഭഗവാ. അഥ വാ തേയേവ "വേനേയ്യസത്തസന്താനേസു കഥം നു ഖോ ഉപ്പജ്ജേയ്യു"ന്തി വനി അഭിപത്ഥയീതി ഭഗവാ. അഥ വാ ഭഗസങ്ഖാതം ഇസ്സരിയം യസഞ്ച വമി ഉഗ്ഗിരി ഖേളപിണ്ഡം വിയ അനപേക്ഖോ ഛഡ്ഡയീതി ഭഗവാ. തഥാ ഹി തഥാഗതോ ഹത്ഥഗതം ചക്കവത്തിസിരിം ദേവലോകാധിപച്ചസദിസം ചാതുദ്ദീപിസ്സരിയം, ചക്കവത്തിസമ്പത്തിസന്നിസ്സയഞ്ച സത്തരതനസമുജ്ജലം യസം തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ നിരപേക്ഖോ പഹായ അഭിനിക്ഖമിത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാ ഇമേ സിരിആദികേ ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ. അഥ വാ ഭാനി നാമ നക്ഖത്താനി, തേഹി സമം ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി ഭഗാ. സിനേരുയുഗന്ധരഉത്തരകുരുഹിമവന്താദിഭാജനലോകവിസേസസന്നിസ്സയസോഭാ കപ്പട്ഠിതിഭാവതോ, തേപി ഭഗേ വമി, തന്നിവാസിസത്താവാസസമതിക്കമനതോ തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പജഹീതി. ഏവമ്പി ഭഗേ വമീതി ഭഗവാതി ഏവമാദിനാ നയേന ഭഗവാതി പദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്താവതാ ചേത്ഥ **ഏവം മേ സുത**ന്തി വചനേന യഥാസുതം ധമ്മം സവനവസേന ഭാസന്തോ ഭഗവതോ ധമ്മസരീരം പച്ചക്ഖം കരോതി, തേന "നയിദം അതിക്കന്തസത്ഥുകം പാവചനം, അയം വോ സത്ഥാ"തി സത്ഥു അദസ്സനേന ഉക്കണ്ഠിതം ജനം സമസ്സാസേതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ "യോ ഖോ, ആനന്ദ, മയാ ധമ്മോ ച വിനയോ ച ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ, സോ വോ മമച്ചയേന സത്ഥാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൬; മി॰ പ॰ ൪.൧.൧). **ഏകം സമയം ഭഗവാ**തി വചനേന തസ്മിം സമയേ ഭഗവതോ അവിജ്ജമാനഭാവം ദസ്സേന്തോ രൂപകായപരിനിബ്ബാനം സാധേതി, തേന "ഏവംവിധസ്സ നാമ ധമ്മസ്സ ദേസേതാ ദസബലധരോ വജിരസങ്ഘാതസമാനകായോ സോപി ഭഗവാ പരിനിബ്ബുതോ, കേനഞ്ഞേന ജീവിതേ ആസാ ജനേതബ്ബാ"തി ജീവിതമദമത്തം ജനം സംവേജേതി, സദ്ധമ്മേ ചസ്സ ഉസ്സാഹം ജനേതി.

ഏവന്തി ച ഭണന്തോ ദേസനാസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി, വക്ഖമാനസ്സ സകലസുത്തസ്സ ഏവന്തി നിദസ്സനതോ. **മേ സുത**ന്തി സാവകസമ്പത്തിം സവനസമ്പത്തിഞ്ച നിദ്ദിസതി, പടിസമ്ഭിദാപത്തേന പഞ്ചസു ഠാനേസു ഭഗവതാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന സുതഭാവദീപനതോ "തഞ്ച ഖോ മയാവ സുതം, ന അനുസ്സുതികം, ന പരമ്പരാഭത"ന്തി ഇമസ്സ ചത്ഥസ്സ ദീപനതോ. **ഏകം സമയ**ന്തി കാലസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി ഭഗവതോ ഉരുവേലായം വിഹരണസമയഭാവേന ബുദ്ധുപ്പാദപ്പടിമണ്ഡിതഭാവദീപനതോ. ബുദ്ധുപ്പാദപരമാ ഹി കാലസമ്പദാ. **ഭഗവാ**തി ദേസകസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഗരുഭാവദീപനതോ.

ഉരുവേലായന്തി മഹാവേലായം, മഹന്തേ വാലുകാരാസിമ്ഹീതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഉരൂതി വാലുകാ വുച്ചതി, വേലാതി മരിയാദാ. വേലാതിക്കമനഹേതു ആഭതാ ഉരു ഉരുവേലാതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അതീതേ കിര അനുപ്പന്നേ ബുദ്ധേ ദസസഹസ്സതാപസാ തസ്മിം പദേസേ വിഹരന്താ "കായകമ്മവചീകമ്മാനി പരേസമ്പി പാകടാനി ഹോന്തി, മനോകമ്മം പന അപാകടം. തസ്മാ യോ മിച്ഛാവിതക്കം വിതക്കേതി, സോ അത്തനാവ അത്താനം ചോദേത്വാ പത്തപുടേന വാലുകം ആഹരിത്വാ ഇമസ്മിം ഠാനേ ആകിരതു, ഇദമസ്സ ദണ്ഡകമ്മ"ന്തി കതികവത്തം കത്വാ തതോ പട്ഠായ യോ താദിസം വിതക്കം വിതക്കേതി, സോ തത്ഥ പത്തപുടേന വാലുകം ആഹരിത്വാ

ആകിരതി. ഏവം തത്ഥ അനുക്കമേന മഹാവാലുകാരാസി ജാതോ, തതോ നം പച്ഛിമാ ജനതാ പരിക്ഖിപിത്വാ ചേതിയട്ഠാനമകാസി. തം സന്ധായ വുത്തം - "ഉരുവേലായന്തി മഹാവേലായം, മഹന്തേ വാലുകാരാസിമ്ഹീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ"തി.

വിഹരതീതി അവിസേസേന ഇരിയാപഥദിബ്ബബ്രഹ്മഅരിയവിഹാരേസു അഞ്ഞതരവിഹാരസമങ്ഗിതാപരിദീപനം. ഇധ പന ഠാനനിസജ്ജാഗമനസയനപ്പഭേദേസു ഇരിയാപഥേസു ആസനസങ്ഖാതഇരിയാപഥസമായോഗപരിദീപനം അരിയവിഹാരസമങ്ഗിതാപരിദീപനഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ യസ്മാ ഏകം ഇരിയാപഥബാധനം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ അപരിപതന്തം അത്തഭാവം ഹരതി പവത്തേതി, തസ്മാ വിഹരതീതി പദസ്സ ഇരിയാപഥവിഹാരവസേനേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ പന ഭഗവാ ദിബ്ബവിഹാരാദീഹി സത്താനം വിവിധം ഹിതം ഹരതി ഉപഹരതി ഉപനേതി ഉപ്പാദേതി, തസ്മാ തേസമ്പി വസേന വിവിധം ഹരതീതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

നജ്ജാതി നദതി സന്ദതീതി നദീ, തസ്സാ നജ്ജാ, നദിയാ നിന്നഗായാതി അത്ഥോ. **നേരഞ്ജരായാ**തി നേലം ജലമസ്സാതി "നേലഞ്ജലായാ"തി വത്തബ്ബേ ലകാരസ്സ രകാരം കത്വാ "നേരഞ്ജരായാ"തി വുത്തം, കദ്ദമസേവാലപണകാദിദോസരഹിതസലിലായാതി അത്ഥോ. കേചി "നീലജലായാതി വത്തബ്ബേ നേരഞ്ജരായാതി വുത്ത"ന്തി വദന്തി. നാമമേവ വാ ഏതം ഏതിസ്സാ നദിയാതി വേദിതബ്ബം. തസ്സാ നദിയാ തീരേ യത്ഥ ഭഗവാ വിഹാസി, തം ദസ്സേതും **"ബോധിരുക്ഖമൂലേ"**തി വുത്തം. തത്ഥ "ബോധി വുച്ചതി ചതൂസു മഗ്ഗേസു ഞാണ"ന്തി ഏത്ഥ (ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൨൧) മഗ്ഗഞാണം ബോധീതി വുത്തം. "പപ്പോതി ബോധിം വരഭൂരിമേധസോ"തി ഏത്ഥ (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൧൭) സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. തദുഭയമ്പി ബോധിം ഭഗവാ ഏത്ഥ പത്തോതി രുക്ഖോപി ബോധിരുക്ഖോത്വേവ നാമം ലഭി. അഥ വാ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ ബുജ്ഝീതി ഭഗവാ ബോധി, തേന ബുജ്ഝന്തേന സന്നിസ്സിതത്താ സോ രുക്ഖോപി ബോധിരുക്ഖോതി നാമം ലഭി, തസ്സ ബോധിരുക്ഖസ്സ. **മൂലേ**തി സമീപേ. അയഞ്ഹി മൂലസദ്ദോ "മൂലാനി ഉദ്ധരേയ്യ അന്തമസോ ഉസീരനാളമത്താനിപീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൧൯൫) മൂലമൂലേ ദിസ്സതി. "ലോഭോ അകുസലമൂല"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) അസാധാരണഹേതുമ്ഹി. "യാവതാ മജ്ഝന്ഹികേ കാലേ ഛായാ ഫരതി, നിവാതേ പണ്ണാനി പതന്തി, ഏത്താവതാ രുക്ഖമൂല"ന്തിആദീസു സമീപേ. ഇധാപി സമീപേ അധിപ്പേതോ, തസ്മാ ബോധിരുക്ഖസ്സ മൂലേ സമീപേതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധോതി പഠമം അഭിസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ, സബ്ബപഠമംയേവാതി അത്ഥോ. ഏത്താവതാ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ഉദാനദേസനായ നിദാനം ഠപേന്തേന കാലദേസദേസകാപദേസോ സഹ വിസേസേന പകാസിതാ ഹോന്തി.

ഏത്ഥാഹ "കസ്മാ ധമ്മവിനയസങ്ഗഹേ കയിരമാനേ നിദാനവചനം വുത്തം, നനു ഭഗവതാ ഭാസിതവചനസ്സേവ സങ്ഗഹോ കാതബ്ബോ"തി? വുച്ചതേ - ദേസനായ ചിരട്ഠിതിഅസമ്മോസസദ്ധേയ്യഭാവസമ്പാദനത്ഥം. കാലദേസദേസകവത്ഥുആദീഹി ഉപനിബന്ധിത്വാ ഠപിതാ ഹി ദേസനാ ചിരട്ഠിതികാ ഹോതി അസമ്മോസാ സദ്ധേയ്യാ ച ദേസകാലകത്തുഹേതുനിമിത്തേഹി ഉപനിബദ്ധോ വിയ വോഹാരവിനിച്ഛയോ. തേനേവ ച ആയസ്മതാ മഹാകസ്സപേന "പഠമം, ആവുസോ ആനന്ദ, ഉദാനം കത്ഥ ഭാസിത"ന്തിആദിനാ ദേസാദീസു പുച്ഛായ കതായ

വിസ്സജ്ജനം കരോന്തേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന "ഏവം മേ സുത"ന്തിആദിനാ ഉദാനസ്സ നിദാനം ഭാസിതന്തി.

അപിച സത്ഥു സമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. തഥാഗതസ്സ ഹി ഭഗവതോ പുബ്ബരചനാനുമാനാഗമതക്കാഭാവതോ സമ്ബുദ്ധത്തസിദ്ധി. ന ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പുബ്ബരചനാദീഹി അത്ഥോ അത്ഥി സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതായ ഏകപ്പമാണത്താ ഞേയ്യധമ്മേസു. തഥാ ആചരിയമുട്ഠിധമ്മമച്ഛരിയസാസനസാവകാനുരാഗാഭാവതോ ഖീണാസവത്തസിദ്ധി. ന ഹി സബ്ബസോ പരിക്ഖീണാസവസ്സ കത്ഥചിപി ആചരിയമുട്ഠിആദീനം സമ്ഭവോതി സുവിസുദ്ധസ്സ പരാനുഗ്ഗഹപ്പവത്തി. ഇതി ദേസകദോസഭൂതാനം ദിട്ഠിസീലസമ്പത്തിദൂസകാനം അച്ചന്തം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അഭാവസംസൂചകേഹി ഞാണസമ്പദാപഹാനസമ്പദാഭിബ്യഞ്ജകേഹി ച സമ്ബുദ്ധവിസുദ്ധഭാവേഹി പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധി, തതോ ച അന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മേസു സമ്മോഹാഭാവസിദ്ധിതോ പച്ഛിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധീതി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജസമന്നാഗമോ അത്തഹിതപരഹിതപ്പടിപത്തി ച നിദാനവചനേന പകാസിതാ ഹോന്തി, തത്ഥ തത്ഥ സമ്പത്തപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനുപ്പത്തികപ്പടിഭാനേന ധമ്മദേസനാദീപനതോ. ഇധ പന വിമുത്തിസുഖപ്പടിസംവേദനപടിച്ചസമുപ്പാദമനസികാരപകാസനേനാതി യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം - "സത്ഥു സമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചന"ന്തി.

തഥാ സാസനസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. ഞാണകരുണാപരിഗ്ഗഹിതസബ്ബകിരിയസ്സ ഹി ഭഗവതോ നത്ഥി നിരത്ഥകാ പടിപത്തി അത്തഹിതാ വാ. തസ്മാ പരേസംയേവ അത്ഥായ പവത്തസബ്ബകിരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സകലമ്പി കായവചീമനോകമ്മം യഥാപവത്തം വുച്ചമാനം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം സത്താനം അനുസാസനട്ഠേന സാസനം, ന കബ്ബരചനാ. തയിദം സത്ഥു ചരിതം കാലദേസദേസകപരിസാപദേസാദീഹി സദ്ധിം തത്ഥ തത്ഥ നിദാനവചനേന യഥാരഹം പകാസീയതി, ഇധ പന അഭിസമ്ബോധിവിമുത്തിസുഖപ്പടിസംവേദനപടിച്ചസമുപ്പാദമനസികാരേനാതി യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം - "സാസനസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചന"ന്തി.

അപിച സത്ഥുനോ പമാണഭാവപ്പകാസനേന സാസനസ്സ പമാണഭാവദസ്സനത്ഥം നിദാനവചനം. സാ ചസ്സ പമാണഭാവദസ്സനതാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാ. ഭഗവാതി ഹി ഇമിനാ തഥാഗതസ്സ രാഗദോസമോഹാദിസബ്ബകിലേസമലദുച്ചരിതാദിദോസപ്പഹാനദീപനേന , സബ്ബസത്തുത്തമഭാവദീപനേന ച അനഞ്ഞസാധാരണഞാണകരുണാദിഗുണവിസേസയോഗപരിദീപനേന, അയമത്ഥോ സബ്ബഥാ പകാസിതോ ഹോതീതി ഇദമേത്ഥ നിദാനവചനപ്പയോജനസ്സ മുഖമത്തദസ്സനം.

തം പനേതം "ഏവം മേ സുത"ന്തി ആരഭിത്വാ യാവ "ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസീ"തി പദം, താവ ഇമസ്സ ഉദാനസ്സ നിദാനന്തി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി തം യഥാ പടിപന്നോ ഭഗവാ ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി, ആദിതോ പട്ഠായ തസ്സ കായികചേതസികപ്പടിപത്തിയാ പകാസനത്ഥം സങ്ഗീതികാരേഹി സങ്ഗീതികാലേ ഭാസിതവചനം.

നനു ച “ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ”തിആദി ഭഗവതോ ഏവ വചനം ഭവിതും അരഹതി, ന ഹി സത്ഥാരം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞോ പടിച്ചസമുപ്പാദം ദേസേതും സമത്ഥോ ഹോതീതി? സച്ചമേതം, യഥാ പന ഭഗവാ ബോധിരുക്ഖമൂലേ ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണവസേന പടിച്ചസമുപ്പാദം മനസാകാസി, തഥേവ നം ബോധനേയ്യബന്ധവാനം ബോധനത്ഥം പടിച്ചസമുപ്പാദസീഹനാദസുത്താദീസു ദേസിതസ്സ ച വചനാനം ദേസിതാകാരസ്സ അനുകരണവസേന പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ മനസികാരം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ ഭഗവതാ ഭാസിതസ്സ ഇമസ്സ ഉദാനസ്സ ധമ്മസങ്ഗാഹകാ മഹാഥേരാ നിദാനം സങ്ഗായിംസൂതി യഥാവുത്തവചനം സങ്ഗീതികാരാനമേവ വചനന്തി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. ഇതോ പരേസുപി സുത്തന്തേസു ഏസേവ നയോ.

ഏത്ഥ ച അത്തജ്ഝാസയോ പരജ്ഝാസയോ പുച്ഛാവസികോ അട്ഠുപ്പത്തികോതി ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ വേദിതബ്ബാ. യഥാ ഹി അനേകസതഅനേകസഹസ്സഭേദാനിപി സുത്താനി സംകിലേസഭാഗിയാദിപട്ഠാനനയേന സോളസവിധതം നാതിവത്തന്തി, ഏവം താനി സബ്ബാനിപി അത്തജ്ഝാസയാദിസുത്തനിക്ഖേപവസേന ചതുബ്ബിധഭാവം നാതിവത്തന്തി. കാമഞ്ചേത്ഥ അത്തജ്ഝാസയസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ച പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികേഹി സദ്ധിം സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി അജ്ഝാസയാനുസന്ധിപുച്ഛാനുസന്ധിസമ്ഭവതോ, അത്തജ്ഝാസയഅട്ഠുപ്പത്തീനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസഗ്ഗോ നത്ഥീതി നിരവസേസോ പട്ഠാനനയോ ന സമ്ഭവതി. തദന്തോഗധത്താ വാ സമ്ഭവന്താനം സേസനിക്ഖേപാനം മൂലനിക്ഖേപവസേന ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാതി വുത്തം.

തത്രായം വചനത്ഥോ - നിക്ഖിപനം നിക്ഖേപോ, സുത്തസ്സ നിക്ഖേപോ സുത്തനിക്ഖേപോ, സുത്തദേസനാതി അത്ഥോ. നിക്ഖിപീയതീതി വാ നിക്ഖേപോ, സുത്തം ഏവ നിക്ഖേപോ സുത്തനിക്ഖേപോ. അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ, സോ അസ്സ അത്ഥി കാരണഭൂതോതി അത്തജ്ഝാസയോ, അത്തനോ അജ്ഝാസയോ ഏതസ്സാതി വാ അത്തജ്ഝാസയോ. പരജ്ഝാസയേപി ഏസേവ നയോ. പുച്ഛായ വസോ പുച്ഛാവസോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി പുച്ഛാവസികോ. സുത്തദേസനായ വത്ഥുഭൂതസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥുപ്പത്തി, അത്ഥുപ്പത്തി ഏവ അട്ഠുപ്പത്തി, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി അട്ഠുപ്പത്തികോ. അഥ വാ നിക്ഖിപീയതി സുത്തം ഏതേനാതി നിക്ഖേപോ, അത്തജ്ഝാസയാദി ഏവ. ഏതസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ. പരേസം അജ്ഝാസയോ പരജ്ഝാസയോ. പുച്ഛീയതീതി പുച്ഛാ, പുച്ഛിതബ്ബോ അത്ഥോ. പുച്ഛനവസേന പവത്തം ധമ്മപ്പടിഗ്ഗാഹകാനം വചനം പുച്ഛാവസം, തദേവ നിക്ഖേപസദ്ദാപേക്ഖായ പുച്ഛാവസികോതി പുല്ലിങ്ഗവസേന വുത്തം. തഥാ അത്ഥുപ്പത്തിയേവ അട്ഠുപ്പത്തികോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച പരേസം ഇന്ദ്രിയപരിപാകാദികാരണനിരപേക്ഖത്താ അത്തജ്ഝാസയസ്സ വിസും സുത്തനിക്ഖേപഭാവോ യുത്തോ കേവലം അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ ധമ്മതന്തിഠപനത്ഥം പവത്തിതദേസനത്താ, പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം പന പരേസം അജ്ഝാസയപുച്ഛാനം ദേസനാപവത്തിഹേതുഭൂതാനം ഉപ്പത്തിയം പവത്തിതാനം കഥമട്ഠുപ്പത്തിയാ അനവരോധോ, പുച്ഛാവസികഅട്ഠുപ്പത്തിപുബ്ബകാനം വാ പരജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തിതാനം കഥം പരജ്ഝാസയേ അനവരോധോതി? ന ചോദേതബ്ബമേതം. പരേസഞ്ഹി അഭിനീഹാരപരിപുച്ഛാദിവിനിച്ഛയാദിവിനിമുത്തസ്സേവ സുത്തന്തദേസനാകാരണുപ്പാദസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിഭാവേന ഗഹിതത്താ പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം വിസും ഗഹണം. തഥാ ഹി ബ്രഹ്മജാലധമ്മദായാദസുത്താദീനം വണ്ണാവണ്ണആമിസുപ്പാദാദിദേസനാനിമിത്തം

അട്ഠുപ്പത്തി വുച്ചതി, പരേസം പുച്ഛായ വിനാ അജ്ഝാസയമേവ നിമിത്തം കത്വാ ദേസിതോ പരജ്ഝാസയോ, പുച്ഛാവസേന ദേസിതോ പുച്ഛാവസികോതി പാകടോയമത്ഥോതി.

തത്ഥ പഠമാദീനി തീണി ബോധിസുത്താനി മുചലിന്ദസുത്തം, ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനസുത്തം, പച്ചവേക്ഖണസുത്തം, പപഞ്ചസഞ്ഞാസുത്തന്തി ഇമേസം ഉദാനാനം അത്തജ്ഝാസയോ നിക്ഖേപോ. ഹുഹുങ്കസുത്തം, ബ്രാഹ്മണജാതികസുത്തം, ബാഹിയസുത്തന്തി ഇമേസം ഉദാനാനം പുച്ഛാവസികോ നിക്ഖേപോ. രാജസുത്തം, സക്കാരസുത്തം, ഉച്ഛാദനസുത്തം, പിണ്ഡപാതികസുത്തം, സിപ്പസുത്തം, ഗോപാലസുത്തം, സുന്ദരികസുത്തം , മാതുസുത്തം, സങ്ഘഭേദകസുത്തം, ഉദപാനസുത്തം, തഥാഗതുപ്പാദസുത്തം, മോനേയ്യസുത്തം, പാടലിഗാമിയസുത്തം, ദ്വേപി ദബ്ബസുത്താനീതി ഏതേസം ഉദാനാനം അട്ഠുപ്പത്തികോ നിക്ഖേപോ. പാലിലേയ്യസുത്തം, പിയസുത്തം, നാഗസമാലസുത്തം, വിസാഖാസുത്തഞ്ചാതി ഇമേസം ഉദാനാനം അത്തജ്ഝാസയോ പരജ്ഝാസയോ ച നിക്ഖേപോ. സേസാനം ഏകപഞ്ഞാസായ സുത്താനം പരജ്ഝാസയോ നിക്ഖേപോ. ഏവമേതേസം ഉദാനാനം അത്തജ്ഝാസയാദിവസേന നിക്ഖേപവിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച യാനി ഉദാനാനി ഭഗവതാ ഭിക്ഖൂനം സമ്മുഖാ ഭാസിതാനി, താനി തേഹി യഥാഭാസിതസുത്താനി വചസാ പരിചിതാനി മനസാനുപേക്ഖിതാനി ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികസ്സ കഥിതാനി. യാനി പന ഭഗവതാ ഭിക്ഖൂനം അസമ്മുഖാ ഭാസിതാനി, താനിപി അപരഭാഗേ ഭഗവതാ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികസ്സ പുന ഭാസിതാനി. ഏവം സബ്ബാനിപി താനി ആയസ്മാ ആനന്ദോ ഏകജ്ഝം കത്വാ ധാരേന്തോ ഭിക്ഖൂനഞ്ച വാചേന്തോ അപരഭാഗേ പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ ഉദാനന്ത്വേവ സങ്ഗഹം ആരോപേസീതി വേദിതബ്ബം.

തേന ഖോ പന സമയേനാതിആദീസു **തേന സമയേനാ**തി ച ഭുമ്മത്ഥേ കരണവചനം, **ഖോ പനാ**തി നിപാതോ, തസ്മിം സമയേതി അത്ഥോ. കസ്മിം പന സമയേ? യം സമയം ഭഗവാ ഉരുവേലായം വിഹരതി നജ്ജാ നേരഞ്ജരായ തീരേ ബോധിരുക്ഖമൂലേ പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധോ. തസ്മിം സമയേ. **സത്താഹ**ന്തി സത്ത അഹാനി സത്താഹം, അച്ചന്തസംയോഗത്ഥേ ഏതം ഉപയോഗവചനം. യസ്മാ ഭഗവാ തം സത്താഹം നിരന്തരതായ അച്ചന്തമേവ ഫലസമാപത്തിസുഖേന വിഹാസി, തസ്മാ സത്താഹന്തി അച്ചന്തസംയോഗവസേന ഉപയോഗവചനം വുത്തം. **ഏകപല്ലങ്കേനാ**തി വിസാഖാപുണ്ണമായ അനത്ഥങ്ഗതേയേവ സൂരിയേ അപരാജിതപല്ലങ്കവരേ വജിരാസനേ നിസിന്നകാലതോ പട്ഠായ സകിമ്പി അനുട്ഠഹിത്വാ യഥാആഭുജിതേന ഏകേനേവ പല്ലങ്കേന .

വിമുത്തിസുഖപടിസംവേദീതി വിമുത്തിസുഖം ഫലസമാപത്തിസുഖം പടിസംവേദിയമാനോ നിസിന്നോ ഹോതീതി അത്ഥോ. തത്ഥ **വിമുത്തീ**തി തദങ്ഗവിമുത്തി, വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തി, സമുച്ഛേദവിമുത്തി, പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തി, നിസ്സരണവിമുത്തീതി പഞ്ച വിമുത്തിയോ. താസു യം ദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗാദീഹി തേഹി തേഹി ഗുണങ്ഗേഹി നാമരൂപപരിച്ഛേദാദീഹി വിപസ്സനങ്ഗേഹി ച യാവ തസ്സ തസ്സ അങ്ഗസ്സ അപരിഹാനിവസേന പവത്തി, താവ തംതംപടിപക്ഖതോ വിമുച്ചനതോ വിമുച്ചനം പഹാനം. സേയ്യഥിദം ? ദാനേന മച്ഛരിയലോഭാദിതോ, സീലേന പാണാതിപാതാദിതോ, നാമരൂപവവത്ഥാനേന സക്കായദിട്ഠിതോ, പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന അഹേതുവിസമഹേതുദിട്ഠീഹി, തസ്സേവ അപരഭാഗേന കങ്ഖാവിതരണേന കഥംകഥീഭാവതോ, കലാപസമ്മസനേന ''അഹം മമാ''തി ഗാഹതോ, മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനേന അമഗ്ഗേ മഗ്ഗസഞ്ഞായ, ഉദയദസ്സനേന

ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ, വയദസ്സനേന സസ്സതദിട്ഠിയാ, ഭയദസ്സനേന സഭയേ അഭയസഞ്ഞായ, ആദീനവദസ്സനേന അസ്സാദസഞ്ഞായ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനേന അഭിരതിസഞ്ഞായ, മുച്ചിതുകമ്യതാഞാണേന അമുച്ചിതുകമ്യതായ, ഉപേക്ഖാഞാണേന അനുപേക്ഖായ, അനുലോമേന ധമ്മട്ഠിതിയം നിബ്ബാനേ ച പടിലോമഭാവതോ, ഗോത്രഭുനാ സങ്ഖാരനിമിത്തഭാവതോ വിമുച്ചനം, അയം **തദങ്ഗവിമുത്തി** നാമ. യം പന ഉപചാരപ്പനാഭേദേന സമാധിനാ യാവസ്സ അപരിഹാനിവസേന പവത്തി, താവ കാമച്ഛന്ദാദീനം നീവരണാനഞ്ചേവ, വിതക്കാദീനഞ്ച പച്ചനീകധമ്മാനം, അനുപ്പത്തിസഞ്ഞിതം വിമുച്ചനം, അയം **വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തി** നാമ. യം ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ഭാവിതത്താ തംതംമഗ്ഗവതോ അരിയസ്സ സന്താനേ യഥാരഹം "ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൨൭൭; വിഭ॰ ൬൨൮) നയേന വുത്തസ്സ സമുദയപക്ഖിയസ്സ കിലേസഗണസ്സ പുന അച്ചന്തം അപ്പവത്തിഭാവേന സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന വിമുച്ചനം, അയം **സമുച്ഛേദവിമുത്തി** നാമ. യം പന ഫലക്ഖണേ പടിപ്പസ്സദ്ധത്തം കിലേസാനം, അയം **പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തി** നാമ. സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടത്താ പന സബ്ബസങ്ഖാരവിമുത്തം നിബ്ബാനം, അയം **നിസ്സരണവിമുത്തി** നാമ. ഇധ പന ഭഗവതോ നിബ്ബാനാരമ്മണാ ഫലവിമുത്തി അധിപ്പേതാ. തേന വുത്തം - "വിമുത്തിസുഖപടിസംവേദീതി വിമുത്തിസുഖം ഫലസമാപത്തിസുഖം പടിസംവേദിയമാനോ നിസിന്നോ ഹോതീതി അത്ഥോ"തി.

വിമുത്തീതി ച ഉപക്കിലേസേഹി പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന ചിത്തസ്സ വിമുത്തഭാവോ, ചിത്തമേവ വാ തഥാ വിമുത്തം വേദിതബ്ബം, തായ വിമുത്തിയാ ജാതം സമ്പയുത്തം വാ സുഖം വിമുത്തിസുഖം. "യായം, ഭന്തേ, ഉപേക്ഖാ സന്തേ സുഖേ വുത്താ ഭഗവതാ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൮൮) വചനതോ ഉപേക്ഖാപി ചേത്ഥ സുഖമിച്ചേവ വേദിതബ്ബാ. തഥാ ച വുത്തം സമ്മോഹവിനോദനിയം "ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൩൨). ഭഗവാ ഹി ചതുത്ഥജ്ഝാനികം അരഹത്തസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, ന ഇതരം. അഥ വാ "തേസം വൂപസമോ സുഖോ"തിആദീസു യഥാ സങ്ഖാരദുക്ഖൂപസമോ സുഖോതി വുച്ചതി, ഏവം സകലകിലേസദുക്ഖൂപസമഭാവതോ അഗ്ഗഫലേ ലബ്ഭമാനാ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തി ഏവ ഇധ സുഖന്തി വേദിതബ്ബാ. തയിദം വിമുത്തിസുഖം മഗ്ഗവീഥിയം കാലന്തരേതി ഫലചിത്തസ്സ പവത്തിവിഭാഗേന ദുവിധം ഹോതി. ഏകേകസ്സ ഹി അരിയമഗ്ഗസ്സ അനന്തരാ തസ്സ തസ്സേവ വിപാകഭൂതാനി നിബ്ബാനാരമ്മണാനി തീണി ദ്വേ വാ ഫലചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി അനന്തരവിപാകത്താ ലോകുത്തരകുസലാനം. യസ്മിഞ്ഹി ജവനവാരേ അരിയമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ യദാ ദ്വേ അനുലോമാനി, തദാ തതിയം ഗോത്രഭു, ചതുത്ഥം മഗ്ഗചിത്തം, തതോ പരം തീണി ഫലചിത്താനി ഹോന്തി. യദാ പന തീണി അനുലോമാനി, തദാ ചതുത്ഥം ഗോത്രഭു, പഞ്ചമം മഗ്ഗചിത്തം, തതോ പരം ദ്വേ ഫലചിത്താനി ഹോന്തി. ഏവം ചതുത്ഥം പഞ്ചമം അപ്പനാവസേന പവത്തതി, ന തതോ പരം ഭവങ്ഗസ്സ ആസന്നത്താ. കേചി പന "ഛട്ഠമ്പി ചിത്തം അപ്പേതീ"തി വദന്തി, തം അട്ഠകഥാസു (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൧൧) പടിക്ഖിത്തം. ഏവം മഗ്ഗവീഥിയം ഫലം വേദിതബ്ബം. കാലന്തരേ ഫലം പന ഫലസമാപത്തിവസേന പവത്തം, നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനഞ്ച ഏതേനേവ സങ്ഗഹിതം. സാ പനായം ഫലസമാപത്തി അത്ഥതോ ലോകുത്തരകുസലാനം വിപാകഭൂതാ നിബ്ബാനാരമ്മണാ അപ്പനാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കേ തം സമാപജ്ജന്തി, കേ ന സമാപജ്ജന്തീതി? സബ്ബേപി പുഥുജ്ജനാ ന സമാപജ്ജന്തി അനധിഗതത്താ. തഥാ ഹേട്ഠിമാ അരിയാ ഉപരിമം, ഉപരിമാപി അരിയാ ഹേട്ഠിമം ന സമാപജ്ജന്തിയേവ പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനേന പടിപ്പസ്സദ്ധഭാവതോ. അത്തനോ ഏവ ഫലം തേ തേ അരിയാ സമാപജ്ജന്തി. കേചി പന "സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ ഫലസമാപത്തിം ന സമാപജ്ജന്തി, ഉപരിമാ

ദ്വേയേവ സമാപജ്ജന്തി സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിഭാവതോ''തി വദന്തി. തം അകാരണം പുഥുജ്ജനസ്സാപി അത്തനാ പടിലദ്ധലോകിയസമാധിസമാപജ്ജനതോ. കിം വാ എത്ഥ കാരണചിന്തായ? വുത്തഞ്ഹേതം പടിസമ്ഭിദായം ''കതമാ ദസ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭), കതമേ ദസ ഗോത്രഭുധമ്മാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തീ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൱) ഇമേസം പഞ്ചന്നം വിസ്സജ്ജനേ സോതാപത്തിഫലസമാപത്തത്ഥായ സകദാഗാമിഫലസമാപത്തത്ഥായാതി തേസമ്പി അരിയാനം ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനം വുത്തം. തസ്മാ സബ്ബേപി അരിയാ യഥാസകം ഫലം സമാപജ്ജന്തീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

കസ്മാ പന തേ സമാപജ്ജന്തീതി? ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം. യഥാ ഹി രാജാനോ രജ്ജസുഖം, ദേവതാ ദിബ്ബസുഖം അനുഭവന്തി, ഏവം അരിയാ ''ലോകുത്തരസുഖം അനുഭവിസ്സാമാ''തി അദ്ധാനപരിച്ഛേദം കത്വാ ഇച്ഛിതക്ഖണേ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തി.

കഥഞ്ചസ്സാ സമാപജ്ജനം, കഥം ഠാനം, കഥം വുട്ഠാനന്തി? ദ്വീഹി താവ ആകാരേഹി അസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി നിബ്ബാനതോ അഞ്ഞസ്സ ആരമ്മണസ്സ അമനസികാരാ, നിബ്ബാനസ്സ ച മനസികാരാ. യഥാഹ -

> ''ദ്വേ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ സമാപത്തിയാ, സബ്ബനിമിത്താനഞ്ച അമനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ മനസികാരോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮).

അയം പനേത്ഥ സമാപജ്ജനക്കമോ - ഫലസമാപത്തിത്ഥികേന അരിയസാവകേന രഹോഗതേന പടിസല്ലീനേന ഉദയബ്ബയാദിവസേന സങ്ഖാരാ വിപസ്സിതബ്ബാ. തസ്സേവം പവത്താനുപുബ്ബവിപസ്സനസ്സേവ സങ്ഖാരാരമ്മണഗോത്രഭുഞാണാനന്തരം ഫലസമാപത്തിവസേന നിരോധേ ചിത്തമപ്പേതി, ഫലസമാപത്തിനിന്നഭാവേന ച സേക്ഖസ്സാപി ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ. യേ പന വദന്തി ''സോതാപന്നോ അത്തനോ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിസ്സാമീതി വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ സകദാഗാമീ ഹോതി, സകദാഗാമീ ച അനാഗാമീ''തി. തേ വത്തബ്ബാ - ഏവം സന്തേ അനാഗാമീ അരഹാ ഭവിസ്സതി, അരഹാ ച പച്ചേകബുദ്ധോ, പച്ചേകബുദ്ധോ ച സമ്ബുദ്ധോതി ആപജ്ജേയ്യ, തസ്മാ യഥാഭിനിവേസം യഥാജ്ഝാസയം വിപസ്സനാ അത്ഥം സാധേതീതി സേക്ഖസ്സാപി ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ. ഫലമ്പി തസ്സ സചേ അനേന പഠമജ്ഝാനികോ മഗ്ഗോ അധിഗതോ, പഠമജ്ഝാനികമേവ ഉപ്പജ്ജതി. സചേ ദുതിയാദീസു അഞ്ഞതരജ്ഝാനികോ, ദുതിയാദീസു അഞ്ഞതരജ്ഝാനികമേവാതി.

കസ്മാ പനേത്ഥ ഗോത്രഭുഞാണം മഗ്ഗഞാണപുരേചാരികം വിയ നിബ്ബാനാരമ്മണം ന ഹോതീതി? ഫലഞാണാനം അനിയ്യാനികഭാവതോ. അരിയമഗ്ഗധമ്മായേവ ഹി നിയ്യാനികാ. വുത്തഞ്ഹേതം ''കതമേ ധമ്മാ നിയ്യാനികാ? ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ അപരിയാപന്നാ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൯൫). തസ്മാ ഏകന്തേനേവ നിയ്യാനികഭാവസ്സ ഉഭതോ വുട്ഠാനഭാവേന പവത്തമാനസ്സ അനന്തരപച്ചയഭൂതേന ഞാണേന നിമിത്തതോ വുട്ഠിതേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി തസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണതാ യുത്താ, ന പന അരിയമഗ്ഗസ്സ ഭാവിതത്താ തസ്സ വിപാകഭാവേന പവത്തമാനാനം കിലേസാനം അസമുച്ഛിന്ദനതോ അനിയ്യാനികത്താ അവുട്ഠാനസഭാവാനം ഫലഞാണാനം പുരേചാരികഞാണസ്സ കദാചിപി നിബ്ബാനാരമ്മണതാ ഉഭയത്ഥ അനുലോമഞാണാനം അതുല്യാകാരതോ. അരിയമഗ്ഗവീഥിയഞ്ഹി അനുലോമഞാണാനി അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബാനം ഥൂലഥൂലാനം

ലോഭക്ഖന്ധാദീനം സാതിസയം പദാലനേന ലോകിയഞാണേന ഉക്കംസപാരമിപ്പത്താനി മഗ്ഗഞാണാനുകൂലാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഫലസമാപത്തിവീഥിയം പന താനി താനി തേന തേന മഗ്ഗേന തേസം തേസം കിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താ തത്ഥ നിരുസ്സുക്കാനി കേവലം അരിയാനം ഫലസമാപത്തിസുഖസമങ്ഗിഭാവസ്സ പരികമ്മമത്താനി ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ന തേസം കുതോചി വുട്ഠാനസമ്ഭവോ, യതോ തേസം പരിയോസാനേ ഞാണം സങ്ഖാരനിമിത്തം വുട്ഠാനതോ നിബ്ബാനാരമ്മണം സിയാ. ഏവഞ്ച കത്വാ സേക്ഖസ്സ അത്തനോ ഫലസമാപത്തിവളഞ്ജനത്ഥായ ഉദയബ്ബയാദിവസേന സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തസ്സ വിപസ്സനാഞാണാനുപുബ്ബായ ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോതി അയഞ്ച അത്ഥോ സമത്ഥിതോ ഹോതി. ഏവം താവ ഫലസമാപത്തിയാ സമാപജ്ജനം വേദിതബ്ബം.

> ''തയോ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ ഠിതിയാ, സബ്ബനിമിത്താനം അമനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ മനസികാരോ, പുബ്ബേ ച അഭിസങ്ഖാരോ''തി (മ॰ നി॰ ౧.൪൫൯) -

വചനതോ പനസ്സാ തീഹാകാരേഹി ഠാനം ഹോതി. തത്ഥ **പുബ്ബേ ച അഭിസങ്ഖാരോ**തി സമാപത്തിതോ പുബ്ബേ കാലപരിച്ഛേദോ. ''അസുകസ്മിം നാമ കാലേ വുട്ഠഹിസ്സാമീ''തി പരിച്ഛിന്നത്താ ഹിസ്സാ യാവ സോ കാലോ നാഗച്ഛതി, താവ വുട്ഠാനം ന ഹോതി.

> ''ദ്വേ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ വുട്ഠാനസ്സ, സബ്ബനിമിത്താനഞ്ച മനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ അമനസികാരോ''തി (മ॰ നി॰ ౧.൪൫൮) -

വചനതോ പനസ്സാ ദ്വീഹാകാരേഹി വുട്ഠാനം ഹോതി. തത്ഥ **സബ്ബനിമിത്താന**ന്തി രൂപനിമിത്തവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണനിമിത്താനം. കാമഞ്ച ന സബ്ബാനേവേതാനി ഏകതോ മനസി കരോതി, സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന പനേവം വുത്തം. തസ്മാ യം ഭവങ്ഗസ്സ ആരമ്മണം, തസ്സ മനസികരണേന ഫലസമാപത്തിതോ വുട്ഠാനം ഹോതീതി ഏവം അസ്സാ വുട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. തയിദം ഏവമിധ സമാപജ്ജനവുട്ഠാനം അരഹത്തഫലഭൂതം -

> ''പടിപ്പസ്സദ്ധദരഥം, അമതാരമ്മണം സുഭം;
> വന്തലോകാമിസം സന്തം, സാമഞ്ഞഫലമുത്തമം''.

ഇതി വുത്തം സാതാതിസാതം വിമുത്തിസുഖം പടിസംവേദേസി. തേന വുത്തം - ''വിമുത്തിസുഖപടിസംവേദീതി വിമുത്തിസുഖം ഫലസമാപത്തിസുഖം പടിസംവേദിയമാനോ നിസിന്നോ ഹോതീതി അത്ഥോ''തി.

അഥാതി അധികാരത്ഥേ നിപാതോ. **ഖോ**തി പദപൂരണേ. തേസു അധികാരത്ഥേന **അഥാ**തി ഇമിനാ വിമുത്തിസുഖപടിസംവേദനതോ അഞ്ഞം അധികാരം ദസ്സേതി. കോ പനേസോതി? പടിച്ചസമുപ്പാദമനസികാരോ. **അഥാ**തി വാ പച്ഛാതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ നിപാതോ, തേന ''തസ്സ സത്താഹസ്സ അച്ചയേനാ''തി വക്ഖമാനമേവ അത്ഥം ജോതേതി. **തസ്സ സത്താഹസ്സാ**തി പല്ലങ്കസത്താഹസ്സ. **അച്ചയേനാ**തി അപഗമേന. **തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ**തി അരഹത്തഫലസമാധിതോ. ഇധ പന ഠത്വാ പടിപാടിയാ സത്ത സത്താഹാനി ദസ്സേതബ്ബാനീതി കേചി താനി വിത്ഥാരയിംസു. മയം പന താനി ഖന്ധകപാഠേന ഇമിസ്സാ ഉദാനപാളിയാ അവിരോധദസ്സനമുഖേന പരതോ വണ്ണയിസ്സാമ. **രത്തിയാ**തി അവയവസമ്ബന്ധേ സാമിവചനം. **പഠമ**ന്തി

അച്ചന്തസംയോഗത്ഥേ ഉപയോഗവചനം. ഭഗവാ ഹി തസ്സാ രത്തിയാ സകലമ്പി പഠമം യാമം തേനേവ മനസികാരേന യുത്തോ അഹോസീതി.

പടിച്ചസമുപ്പാദന്തി പച്ചയധമ്മം. അവിജ്ജാദയോ ഹി പച്ചയധമ്മാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ. കഥമിദം ജാനിതബ്ബന്തി ചേ? ഭഗവതോ വചനേന. ഭഗവതാ ഹി "തസ്മാതിഹാനന്ദ, ഏസേവ ഹേതു, ഏതം നിദാനം, ഏസ സമുദയോ, ഏസ പച്ചയോ ജരാമരണസ്സ, യദിദം ജാതി...പേ॰... സങ്ഖാരാനം, യദിദം അവിജ്ജാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൮ ആദയോ) ഏവം അവിജ്ജാദയോ ഹേതൂതി വുത്താ. യഥാ ദ്വാദസ പച്ചയാ ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദാതി.

തത്രായം വചനത്ഥോ - അഞ്ഞമഞ്ഞം പടിച്ച പടിമുഖം കത്വാ കാരണസമവായം അപ്പടിക്ഖിപിത്വാ സഹിതേ ഉപ്പാദേതീതി പടിച്ചസമുപ്പാദോ. അഥ വാ പടിച്ച പച്ചേതബ്ബം പച്ചയാരഹതം പച്ചയം പടിഗന്ത്വാ ന വിനാ തേന സമ്ബന്ധസ്സ ഉപ്പാദോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ . പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ചേത്ഥ സമുപ്പാദപദട്ഠാനവചനവിഞ്ഞേയ്യോ ഫലസ്സ ഉപ്പാദനസമത്ഥതായുത്തോ ഹേതു, ന പടിച്ചസമുപ്പത്തിമത്തം വേദിതബ്ബം. അഥ വാ പച്ചേതും അരഹന്തി നം പണ്ഡിതാതി പടിച്ചോ, സമ്മാ സയമേവ വാ ഉപ്പാദേതീതി സമുപ്പാദോ, പടിച്ചോ ച സോ സമുപ്പാദോ ചാതി പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അനുലോമന്തി "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ നയേന വുത്തോ അവിജ്ജാദികോ പച്ചയാകാരോ അത്തനാ കത്തബ്ബകിച്ചകരണതോ അനുലോമോതി വുച്ചതി. അഥ വാ ആദിതോ പട്ഠായ അന്തം പാപേത്വാ വുത്തത്താ പവത്തിയാ വാ അനുലോമതോ അനുലോമോ, തം അനുലോമം. **സാധുകം മനസാകാസീ**തി സക്കച്ചം മനസി അകാസി. യോ യോ പച്ചയധമ്മോ യസ്സ യസ്സ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മസ്സ യഥാ യഥാ ഹേതുപച്ചയാദിനാ പച്ചയഭാവേന പച്ചയോ ഹോതി, തം സബ്ബം അവിപരീതം അപരിഹാപേത്വാ അനവസേസതോ പച്ചവേക്ഖണവസേന ചിത്തേ അകാസീതി അത്ഥോ. യഥാ പന ഭഗവാ പടിച്ചസമുപ്പാദാനുലോമം മനസാകാസി, തം സങ്ഖേപേന താവ ദസ്സേതും **"ഇതി ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"**തി വുത്തം.

തത്ഥ **ഇതീ**തി ഏവം, അനേന പകാരേനാതി അത്ഥോ. **ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ**തി ഇമസ്മിം അവിജ്ജാദികേ പച്ചയേ സതി ഇദം സങ്ഖാരാദികം ഫലം ഹോതി. **ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഇമസ്സ അവിജ്ജാദികസ്സ പച്ചയസ്സ ഉപ്പാദാ ഇദം സങ്ഖാരാദികം ഫലം ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. **ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ**തി അവിജ്ജാദീനം അഭാവേ സങ്ഖാരാദീനം അഭാവസ്സ അവിജ്ജാദീനം നിരോധേ സങ്ഖാരാദീനം നിരോധസ്സ ച ദുതിയതതിയസുത്തവചനേന ഏതസ്മിം പച്ചയലക്ഖണേ നിയമോ ദസ്സിതോ ഹോതി - ഇമസ്മിം സതി ഏവ, നാസതി. ഇമസ്സുപ്പാദാ ഏവ, നാനുപ്പാദാ. അനിരോധാ ഏവ, ന നിരോധാതി. തേനേതം ലക്ഖണം അന്തോഗധനിയമം ഇധ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **നിരോധോ**തി ച അവിജ്ജാദീനം വിരാഗാധിഗമേന ആയതിം അനുപ്പാദോ അപ്പവത്തി. തഥാ ഹി വുത്തം - "അവിജ്ജായ ത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ"തിആദി. നിരോധനിരോധീ ച ഉപ്പാദനിരോധീഭാവേന വുത്തോ "ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി.

തേനേതം ദസ്സേതി - അനിരോധോ ഉപ്പാദോ നാമ, സോ ചേത്ഥ അത്ഥിഭാവോതിപി വുച്ചതീതി. "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ"തി ഇദമേവ ഹി ലക്ഖണം പരിയായന്തരേന "ഇമസ്സ ഉപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വദന്തേന പരേന

പുരിമം വിസേസിതം ഹോതി. തസ്മാ ന ധരമാനതംയേവ സന്ധായ "ഇമസ്മിം സതീ"തി വുത്തം, അഥ ഖോ മഗ്ഗേന അനിരുദ്ധഭാവഞ്ചാതി വിഞ്ഞായതി. യസ്മാ ച "ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി ദ്വിധാപി ഉദ്ദിട്ഠസ്സ ലക്ഖണസ്സ നിദ്ദേസം വദന്തേന "അവിജ്ജായ ത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ"തിആദിനാ നിരോധോ ഏവ വുത്തോ, തസ്മാ നത്ഥിഭാവോപി നിരോധോ ഏവാതി നത്ഥിഭാവവിരുദ്ധോ അത്ഥിഭാവോ അനിരോധോതി ദസ്സിതം ഹോതി. തേന അനിരോധസങ്ഖാതേന അത്ഥിഭാവേന ഉപ്പാദം വിസേസേതി. തതോ ന ഇധ അത്ഥിഭാവമത്തം ഉപ്പാദോതി അത്ഥോ അധിപ്പേതോ, അഥ ഖോ അനിരോധസങ്ഖാതോ അത്ഥിഭാവോ ചാതി അയമത്ഥോ വിഭാവിതോതി. ഏവമേതം ലക്ഖണദ്വയവചനം അഞ്ഞമഞ്ഞവിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവേന സാത്ഥകന്തി വേദിതബ്ബം.

കോ പനായം അനിരോധോ നാമ, യോ "അത്ഥിഭാവോ, ഉപ്പാദോ"തി ച വുച്ചതീതി? അപ്പഹീനഭാവോ ച, അനിബ്ബത്തിതഫലാരഹതാപഹാനേഹി ഫലാനുപ്പാദനാരഹതാ ച. യേ ഹി പഹാതബ്ബാ അകുസലാ ധമ്മാ, തേസം അരിയമഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാടിതഭാവോ ച. യേ പന ന പഹാതബ്ബാ കുസലാബ്യാകതാ ധമ്മാ, യാനി തേസു സംയോജനാനി അഖീണാസവാനം തേസം അപരിക്ഖീണതാ ച. അസമുഗ്ഘാടിതാനുസയതായ ഹി സസംയോജനാ ഖന്ധപ്പവത്തി പടിച്ചസമുപ്പാദോ. തഥാ ച വുത്തം -

> "യായ ച, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജായ നിവുതസ്സ ബാലസ്സ യായ ച തണ്ഹായ സമ്പയുത്തസ്സ അയം കായോ സമുദാഗതോ, സാ ചേവ അവിജ്ജാ ബാലസ്സ അപ്പഹീനാ, സാ ച തണ്ഹാ അപരിക്ഖീണാ. തം കിസ്സ ഹേതു? ന, ഭിക്ഖവേ, ബാലോ അചരി ബ്രഹ്മചരിയം സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായ, തസ്മാ ബാലോ കായസ്സ ഭേദാ കായൂപഗോ ഹോതി, സോ കായൂപഗോ സമാനോ ന പരിമുച്ചതി ജാതിയാ ജരാമരണേനാ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൧൯).

ഖീണസംയോജനാനം പന അവിജ്ജായ അഭാവതോ സങ്ഖാരാനം, തണ്ഹുപാദാനാനം അഭാവതോ ഉപാദാനഭവാനം അസമ്ഭവോതി വട്ടസ്സ ഉപച്ഛേദോ പഞ്ഞായിസ്സതീതി. തേനേവാഹ -

> "ഛന്നം ത്വേവ, ഫഗ്ഗുണ, ഫസ്സായതനാനം അസേസവിരാഗനിരോധാ ഫസ്സനിരോധോ, ഫസ്സനിരോധാ വേദനാനിരോധോ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨).

ന ഹി അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമതോ ഉദ്ധം യാവ പരിനിബ്ബാനാ സളായതനാദീനം അപ്പവത്തി. അഥ ഖോ നത്ഥിതാ നിരോധസദ്ദവചനീയതാ ഖീണസംയോജനതാതി നിരോധോ വുത്തോ. അപിച ചിരകതമ്പി കമ്മം അനിബ്ബത്തിതഫലതായ അപ്പഹീനാഹാരതായ ച ഫലാരഹം സന്തം ഏവ നാമ ഹോതി, ന നിബ്ബത്തിതഫലം , നാപി പഹീനാഹാരന്തി. ഫലുപ്പത്തിപച്ചയാനം അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദീനം വുത്തനയേനേവ ഫലാരഹഭാവോ അനിരോധോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവം അനിരുദ്ധഭാവേനേവ ഹി യേന വിനാ ഫലം ന സമ്ഭവതി, തം കാരണം അതീതന്തിപി ഇമസ്മിം സതീതി ഇമിനാ വചനേന വുത്തം. തതോയേവ ച അവുസിതബ്രഹ്മചരിയസ്സ അപ്പവത്തിധമ്മതം അനാപന്നോ പച്ചയുപ്പാദോ കാലഭേദം അനാമസിത്വാ അനിവത്തനായ ഏവ ഇമസ്സ ഉപ്പാദാതി വുത്തോ. അഥ വാ അവസേസപച്ചയസമവായേ അവിജ്ജമാനസ്സപി വിജ്ജമാനസ്സ വിയ പഗേവ വിജ്ജമാനസ്സ യാ ഫലുപ്പത്തിഅഭിമുഖതാ, സാ ഇമസ്സ ഉപ്പാദാതി വുത്താ. തഥാ ഹി തതോ ഫലം ഉപ്പജ്ജതീതി തദവത്ഥം കാരണം ഫലസ്സ

ഉപ്പാദനഭാവേന ഉട്ഠിതം ഉപ്പതിതം നാമ ഹോതി, ന വിജ്ജമാനമ്പി അതദവത്ഥന്തി തദവത്ഥതാ ഉപ്പാദോതി വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ **സതീ**തി ഇമിനാ വിജ്ജമാനതാമത്തേന പച്ചയഭാവം വദന്തോ അബ്യാപാരതം പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദസ്സേതി. **ഉപ്പാദാ**തി ഉപ്പത്തിധമ്മതം അസബ്ബകാലഭാവിതം ഫലുപ്പത്തിഅഭിമുഖതഞ്ച ദീപേന്തോ അനിച്ചതം പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദസ്സേതി. "സതി, നാസതി, ഉപ്പാദാ, ന നിരോധാ"തി പന ഹേതുഅത്ഥേഹി ഭുമ്മനിസ്സക്കവചനേഹി സമത്ഥിതം നിദാനസമുദയജാതിപഭവഭാവം പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദസ്സേതി. ഹേതുഅത്ഥതാ ചേത്ഥ ഭുമ്മവചനേ യസ്സ ഭാവേ തദവിനാഭാവിഫലസ്സ ഭാവോ ലക്ഖീയതി, തത്ഥ പവത്തിയാ വേദിതബ്ബാ യഥാ "അധനാനം ധനേ അനനുപ്പദീയമാനേ ദാലിദ്ദിയം വേപുല്ലം അഗമാസീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൯൧) ച "നിപ്ഫന്നേസു സസ്സേസു സുഭിക്ഖം ജായതീ"തി ച. നിസ്സക്കവചനസ്സാപി ഹേതുഅത്ഥതാ ഫലസ്സ പഭവേ പകതിയഞ്ച പവത്തിതോ യഥാ "കലലാ ഹോതി അബ്ബുദം, അബ്ബുദാ ജായതീ പേസീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൫) ച "ഹിമവതാ ഗങ്ഗാ പഭവന്തി, സിങ്ഗതോ സരോ ജായതീ"തി ച. അവിജ്ജാദിഭാവേ ച തദവിനാഭാവേന സങ്ഖാരാദിഭാവോ ലക്ഖീയതി, അവിജ്ജാദീഹി ച സങ്ഖാരാദയോ പഭവന്തി പകരിയന്തി ചാതി തേ തേസം പഭവോ പകതി ച, തസ്മാ തദത്ഥദീപനത്ഥം "ഇമസ്മിം സതി ഇമസ്സ ഉപ്പാദാ"തി ഹേതുഅത്ഥേ ഭുമ്മനിസ്സക്കനിദ്ദേസോ കതോതി.

യസ്മാ ചേത്ഥ "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി സങ്ഖേപേന ഉദ്ദിട്ഠസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദികോ നിദ്ദേസോ, തസ്മാ യഥാവുത്തോ അത്ഥിഭാവോ ഉപ്പാദോ ച തേസം തേസം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം പച്ചയഭാവോതി വിഞ്ഞായതി. ന ഹി അനിരുദ്ധതാസങ്ഖാതം അത്ഥിഭാവം ഉപ്പാദഞ്ച അനിവത്തസഭാവതാസങ്ഖാതം ഉദയാവത്ഥതാസങ്ഖാതം വാ "സതി ഏവ, നാസതി, ഉപ്പാദാ ഏവ, ന നിരോധാ"തി അന്തോഗധനിയമേഹി വചനേഹി അഭിഹിതം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞോ പച്ചയഭാവോ നാമ അത്ഥി, തസ്മാ യഥാവുത്തോ അത്ഥിഭാവോ ഉപ്പാദോ ച പച്ചയഭാവോതി വേദിതബ്ബം. യേപി പട്ഠാനേ ആഗതാ ഹേതുആദയോ ചതുവീസതി പച്ചയാ, തേപി ഏതസ്സേവ പച്ചയഭാവസ്സ വിസേസാതി വേദിതബ്ബാ. ഇതി യഥാ വിത്ഥാരേന അനുലോമം പടിച്ചസമുപ്പാദം മനസി അകാസി, തം ദസ്സേതും, **"യദിദം അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **യദിദ**ന്തി നിപാതോ, തസ്സ യോ അയന്തി അത്ഥോ. **അവിജ്ജാപച്ചയാ**തിആദീസു അവിന്ദിയം കായദുച്ചരിതാദിം വിന്ദതീതി **അവിജ്ജാ,** വിന്ദിയം കായസുചരിതാദിം ന വിന്ദതീതി അവിജ്ജാ, ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവം അവിദിതം കരോതീതി അവിജ്ജാ, അന്തവിരഹിതേ സംസാരേ ഭവാദീസു സത്തേ ജവാപേതീതി അവിജ്ജാ, അവിജ്ജമാനേസു ജവതി വിജ്ജമാനേസു ന ജവതീതി അവിജ്ജാ, വിജ്ജായ പടിപക്ഖാതി അവിജ്ജാ, സാ "ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ ചതുബ്ബിധാ വേദിതബ്ബാ. പടിച്ച ന വിനാ ഫലം ഏതി ഉപ്പജ്ജതി ചേവ പവത്തതി ചാതി **പച്ചയോ,** ഉപകാരകത്ഥോ വാ പച്ചയോ. അവിജ്ജാ ച സാ പച്ചയോ ചാതി **അവിജ്ജാപച്ചയോ,** തസ്മാ **അവിജ്ജാപച്ചയാ**. സങ്ഖരോന്തീതി **സങ്ഖാരാ,** ലോകിയകുസലാകുസലചേതനാ, സാ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരവസേന തിവിധാ വേദിതബ്ബാ. വിജാനാതീതി **വിഞ്ഞാണം,** തം ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണവസേന ദ്വത്തിംസവിധം. നമതീതി **നാമം,** വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയം. രുപ്പതീതി **രൂപം,** ഭൂതരൂപം ചക്ഖാദിഉപാദാരൂപഞ്ച. ആയതതി ആയതഞ്ച സംസാരദുക്ഖം നയതീതി **ആയതനം** . ഫുസതീതി **ഫസ്സോ**. വേദയതീതി **വേദനാ**. ഇദമ്പി ദ്വയം ദ്വാരവസേന

ഛബ്ബിധം, വിപാകവസേന ഗഹണേ ഛത്തിംസവിധം. പരിതസ്സതീതി **തണ്ഹാ,** സാ കാമതണ്ഹാദിവസേന സങ്ഖേപതോ തിവിധാ, വിത്ഥാരതോ അട്ഠുത്തരസതവിധാ ച. ഉപാദീയതീതി **ഉപാദാനം,** തം കാമുപാദാനാദിവസേന ചതുബ്ബിധം. ഭവതി ഭാവയതി ചാതി **ഭവോ,** സോ കമ്മൂപപത്തിഭേദതോ ദുവിധോ. ജനനം **ജാതി**. ജീരണം **ജരാ**. മരന്തി തേനാതി **മരണം**. സോചനം **സോകോ**. പരിദേവനം **പരിദേവോ**. ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖം,** ഉപ്പാദട്ഠിതിവസേന ദ്വേധാ ഖണതീതി **ദുക്ഖം**. ദുമനസ്സ ഭാവോ **ദോമനസ്സം**. ഭുസോ ആയാസോ **ഉപായാസോ** . **സമ്ഭവന്തീ**തി നിബ്ബത്തന്തി. ന കേവലഞ്ച സോകാദീഹിയേവ, അഥ ഖോ സബ്ബപദേഹി ''സമ്ഭവന്തീ''തി പദസ്സ യോജനാ കാതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി ''അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തീ''തി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നവവത്ഥാനം ദസ്സിതം ഹോതി. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ.

തത്ഥ അഞ്ഞാണലക്ഖണാ അവിജ്ജാ, സമ്മോഹനരസാ, ഛാദനപച്ചുപട്ഠാനാ, ആസവപദട്ഠാനാ. അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണാ സങ്ഖാരാ, ആയൂഹനരസാ, സംവിദഹനപച്ചുപട്ഠാനാ, അവിജ്ജാപദട്ഠാനാ. വിജാനനലക്ഖണം വിഞ്ഞാണം, പുബ്ബങ്ഗമരസം, പടിസന്ധിപച്ചുപട്ഠാനം, സങ്ഖാരപദട്ഠാനം, വത്ഥാരമ്മണപദട്ഠാനം വാ. നമനലക്ഖണം നാമം, സമ്പയോഗരസം, അവിനിബ്ഭോഗപച്ചുപട്ഠാനം, വിഞ്ഞാണപദട്ഠാനം. രുപ്പനലക്ഖണം രൂപം, വികിരണരസം, അപ്പഹേയ്യഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, വിഞ്ഞാണപദട്ഠാനം. ആയതനലക്ഖണം സളായതനം, ദസ്സനാദിരസം, വത്ഥുദ്വാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, നാമരൂപപദട്ഠാനം. ഫുസനലക്ഖണോ ഫസ്സോ, സങ്ഘട്ടനരസോ, സങ്ഗതിപച്ചുപട്ഠാനോ, സളായതനപദട്ഠാനോ. അനുഭവനലക്ഖണാ വേദനാ, വിസയരസസമ്ഭോഗരസാ, സുഖദുക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ, ഫസ്സപദട്ഠാനാ. ഹേതുഭാവലക്ഖണാ തണ്ഹാ, അഭിനന്ദനരസാ, അതിത്തിഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, വേദനാപദട്ഠാനാ. ഗഹണലക്ഖണം ഉപാദാനം, അമുഞ്ചനരസം, തണ്ഹാദള്ഹത്തദിട്ഠിപച്ചുപട്ഠാനം, തണ്ഹാപദട്ഠാനം. കമ്മകമ്മഫലലക്ഖണോ ഭവോ, ഭവനഭാവനരസോ, കുസലാകുസലാബ്യാകതപച്ചുപട്ഠാനോ, ഉപാദാനപദട്ഠാനോ. തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ പഠമാഭിനിബ്ബത്തിലക്ഖണാ ജാതി, നിയ്യാതനരസാ, അതീതഭവതോ ഇധുപ്പന്നപച്ചുപട്ഠാനാ, ദുക്ഖവിചിത്തതാപച്ചുപട്ഠാനാ വാ. ഖന്ധപരിപാകലക്ഖണാ ജരാ, മരണൂപനയനരസാ, യോബ്ബനവിനാസപച്ചുപട്ഠാനാ. ചുതിലക്ഖണം മരണം , വിസംയോഗരസം, ഗതിവിപ്പവാസപച്ചുപട്ഠാനം. അന്തോനിജ്ഝാനലക്ഖണോ സോകോ, ചേതസോ നിജ്ഝാനരസോ, അനുസോചനപച്ചുപട്ഠാനോ. ലാലപ്പനലക്ഖണോ പരിദേവോ, ഗുണദോസപരികിത്തനരസോ, സമ്ഭമപച്ചുപട്ഠാനോ. കായപീളനലക്ഖണം ദുക്ഖം, ദുപ്പഞ്ഞാനം ദോമനസ്സകരണരസം, കായികാബാധപച്ചുപട്ഠാനം. ചിത്തപീളനലക്ഖണം ദോമനസ്സം, മനോവിഘാതനരസം, മാനസബ്യാധിപച്ചുപട്ഠാനം. ചിത്തപരിദഹനലക്ഖണോ ഉപായാസോ, നിത്ഥുനനരസോ, വിസാദപച്ചുപട്ഠാനോ. ഏവമേതേ അവിജ്ജാദയോ ലക്ഖണാദിതോപി വേദിതബ്ബാതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന സബ്ബാകാരസമ്പന്നം വിനിച്ഛയം ഇച്ഛന്തേന സമ്മോഹവിനോദനിയാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൬) വിഭങ്ഗട്ഠകഥായ ഗഹേതബ്ബോ.

ഏവന്തി നിദ്ദിട്ഠസ്സ നിദസ്സനം, തേന അവിജ്ജാദീഹേവ കാരണേഹി, ന ഇസ്സരനിമ്മാനാദീഹീതി ദസ്സേതി. **ഏതസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ. **കേവലസ്സാ**തി അസമ്മിസ്സസ്സ സകലസ്സ വാ. **ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സാ**തി ദുക്ഖസമൂഹസ്സ, ന സത്തസ്സ, നാപി ജീവസ്സ, നാപി സുഭസുഖാദീനം. **സമുദയോ ഹോതീ**തി നിബ്ബത്തി സമ്ഭവതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി യ്വായം അവിജ്ജാദിവസേന സങ്ഖാരാദികസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയോ ഹോതീതി വുത്തോ, സബ്ബാകാരേന ഏതമത്ഥം വിദിത്വാ. **തായം വേലായ**ന്തി തായം തസ്സ അത്ഥസ്സ വിദിതവേലായം. **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസീ**തി ഇമം തസ്മിം അത്ഥേ വിദിതേ ഹേതുനോ ച ഹേതുസമുപ്പന്നധമ്മസ്സ ച പജാനനായ ആനുഭാവദീപകം **"യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തീ"**തിആദികം സോമനസ്സസമ്പയുത്തഞാണസമുട്ഠാനം ഉദാനം ഉദാനേസി, അത്തമനവാചം നിച്ഛാരേസീതി വുത്തം ഹോതി.

തസ്സത്ഥോ - **യദാ**തി യസ്മിം കാലേ. **ഹവേ**തി ബ്യത്തന്തി ഇമസ്മിം അത്ഥേ നിപാതോ. കേചി പന "ഹവേതി ആഹവേ യുദ്ധേ"തി അത്ഥം വദന്തി, "യോധേഥ മാരം പഞ്ഞാവുധേനാ"തി (ധ॰ പ॰ ൪൦) വചനതോ കിലേസമാരേന യുജ്ഝനസമയേതി തേസം അധിപ്പായോ. **പാതുഭവന്തീ**തി ഉപ്പജ്ജന്തി. **ധമ്മാ**തി അനുലോമപച്ചയാകാരപടിവേധസാധകാ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ. അഥ വാ **പാതുഭവന്തീ**തി പകാസേന്തി, അഭിസമയവസേന ബ്യത്താ പാകടാ ഹോന്തി. **ധമ്മാ**തി ചതുഅരിയസച്ചധമ്മാ, ആതാപോ വുച്ചതി കിലേസസന്താപനട്ഠേന വീരിയം. **ആതാപിനോ**തി സമ്മപ്പധാനവീരിയവതോ. **ഝായതോ**തി ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനേന ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനേന ഝായന്തസ്സ. **ബ്രാഹ്മണസ്സാ**തി ബാഹിതപാപസ്സ ഖീണാസവസ്സ. **അഥസ്സ കങ്ഖാ വപയന്തി സബ്ബാ**തി അഥസ്സ ഏവം പാതുഭൂതധമ്മസ്സ യാ ഏതാ "കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, ഫുസതീതി. നോ കല്ലോ പഞ്ഹോതി ഭഗവാ അവോചാ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൧൨) നയേന, "കതമം നു ഖോ, ഭന്തേ, ജരാമരണം, കസ്സ ച പനിദം ജരാമരണന്തി. നോ കല്ലോ പഞ്ഹോതി ഭഗവാ അവോചാ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൩൫) നയേന പച്ചയാകാരേ കങ്ഖാ വുത്താ, യാ ച പച്ചയാകാരസ്സേവ അപ്പടിവിദ്ധത്താ "അഹോസിം നു ഖോ അഹം അതീതമദ്ധാന"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) സോളസ കങ്ഖാ ആഗതാ. താ സബ്ബാ വപയന്തി അപഗച്ഛന്തി നിരുജ്ഝന്തി. കസ്മാ? **യതോ പജാനാതി സഹേതുധമ്മം,** യസ്മാ അവിജ്ജാദികേന ഹേതുനാ സഹേതുകം ഇമം സങ്ഖാരാദികം കേവലം ദുക്ഖക്ഖന്ധധമ്മം പജാനാതി അഞ്ഞാസി പടിവിജ്ഝതീതി.

കദാ പനസ്സ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ചതുസച്ചധമ്മാ വാ പാതുഭവന്തി ഉപ്പജ്ജന്തി പകാസേന്തി വാ? വിപസ്സനാമഗ്ഗഞാണേസു . തത്ഥ വിപസ്സനാഞാണസമ്പയുത്താ സതിആദയോ വിപസ്സനാഞാണഞ്ച യഥാരഹം അത്തനോ വിസയേസു തദങ്ഗപ്പഹാനവസേന സുഭസഞ്ഞാദികേ പജഹന്താ കായാനുപസ്സനാദിവസേന വിസും വിസും ഉപ്പജ്ജന്തി, മഗ്ഗക്ഖണേ പന തേ നിബ്ബാനമാലമ്ബിത്വാ സമുച്ഛേദവസേന പടിപക്ഖേ പജഹന്താ ചതൂസുപി അരിയസച്ചേസു അസമ്മോഹപ്പടിവേധസാധനവസേന സകിദേവ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവം താവേത്ഥ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം ഉപ്പജ്ജനട്ഠേന പാതുഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

അരിയസച്ചധമ്മാനം പന ലോകിയാനം വിപസ്സനാക്ഖണേ വിപസ്സനായ ആരമ്മണകരണവസേന, ലോകുത്തരാനം തദധിമുത്തതാവസേന, മഗ്ഗക്ഖണേ നിരോധസച്ചസ്സ ആരമ്മണാഭിസമയവസേന, സബ്ബേസമ്പി കിച്ചാഭിസമയവസേന പാകടഭാവതോ പകാസനട്ഠേന പാതുഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

ഇതി ഭഗവാ സതിപി സബ്ബാകാരേന സബ്ബധമ്മാനം അത്തനോ ഞാണസ്സ പാകടഭാവേ പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസസ്സ കതത്താ നിപുണഗമ്ഭീരസുദുദ്ദസതായ പച്ചയാകാരസ്സ തം പച്ചവേക്ഖിത്വാ ഉപ്പന്നബലവസോമനസ്സോ പടിപക്ഖസമുച്ഛേദവിഭാവനേന സദ്ധിം അത്തനോ തദഭിസമയാനുഭാവദീപകമേവേത്ഥ ഉദാനം ഉദാനേസീതി.

അയമ്പി ഉദാനോ വുത്തോ ഭഗവതാ ഇതി മേ സുതന്തി അയം പാളി കേസുചിയേവ പോത്ഥകേസു ദിസ്സതി. തത്ഥ **അയമ്പീ**തി പിസദ്ദോ ''ഇദമ്പി ബുദ്ധേ രതനം പണീതം, അയമ്പി പാരാജികോ ഹോതീ''തിആദീസു വിയ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, തേന ഉപരിമം സമ്പിണ്ഡേതി. **വുത്തോ**തി അയം വുത്തസദ്ദോ കേസോഹാരണവപ്പനവാപസമീകരണജീവിതവുത്തിപമുത്തഭാവപാവചനഭാവേന പവത്തന അജ്ഝേനകഥനാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ ''കാപടികോ മാണവോ ദഹരോ വുത്തസിരോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൪൨൬) കേസോഹാരണേ ആഗതോ.

''ഗാവോ തസ്സ പജായന്തി, ഖേത്തേ വുത്തം വിരൂഹതി;
വുത്താനം ഫലമസ്നാതി, യോ മിത്താനം ന ദുബ്ഭതീ''തി. -

ആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൧.൭൯) വപ്പനേ. ''നോ ച ഖോ പടിവുത്ത''ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൮൯) അട്ഠദണ്ഡകാദീഹി വാപസമീകരണേ. ''പന്നലോമോ പരദത്തവുത്തോ മിഗഭൂതേന ചേതസാ വിഹരാമീ''തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൩൩൨) ജീവിതവുത്തിയം. ''പണ്ഡുപലാസോ ബന്ധനാ പവുത്തോ അഭബ്ബോ ഹരിതത്തായാ''തിആദീസു (പാരാ॰ ൯൨) ബന്ധനതോ പമുത്തഭാവേ. ''ഗീതം വുത്തം സമീഹിത''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮൫) പാവചനഭാവേന പവത്തിതേ. ''വുത്തോ പാരായണോ''തിആദീസു അജ്ഝേനേ. ''വുത്തം ഖോ പനേതം ഭഗവതാ 'ധമ്മദായാദാ മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭവഥ, മാ ആമിസദായാദാ'''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) കഥനേ. ഇധാപി കഥനേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ, തേന അയമ്പി ഉദാനോ ഭാസിതോതി അത്ഥോ. **ഇതീ**തി ഏവം. **മേ സുതന്തി** പദദ്വയസ്സ അത്ഥോ നിദാനവണ്ണനായം സബ്ബാകാരതോ വുത്തോയേവ. പുബ്ബേ ''ഏവം മേ സുത''ന്തി നിദാനവസേന വുത്തോയേവ ഹി അത്ഥോ ഇധ നിഗമനവസേന ''ഇതി മേ സുത''ന്തി പുന വുത്തോ. വുത്തസ്സേവ ഹി അത്ഥസ്സ പുന വചനം നിഗമനന്തി. ഇതിസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരോ **ഏവം**-സദ്ദേന സമാനത്ഥതായ **''ഏവം മേ സുത''**ന്തി ഏത്ഥ വിയ, അത്ഥയോജനാ ച **ഇതിവുത്തകവണ്ണനായ** അമ്ഹേഹി പകാസിതായേവാതി തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോതി.

പരമത്ഥദീപനിയാ ഖുദ്ദകനികായട്ഠകഥായ

ഉദാനസംവണ്ണനാപഠമബോധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയബോധിസുത്തവണ്ണനാ

൨. ദുതിയേ **പടിലോമ**ന്തി ''അവിജ്ജാനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ''തിആദിനാ നയേന വുത്തോ അവിജ്ജാദികോയേവ പച്ചയാകാരോ അനുപ്പാദനിരോധേന നിരുജ്ഝമാനോ അത്തനോ കത്തബ്ബകിച്ചസ്സ അകരണതോ പടിലോമോതി വുച്ചതി. പവത്തിയാ വാ വിലോമനതോ പടിലോമോ, അന്തതോ പന മജ്ഝതോ വാ പട്ഠായ ആദിം പാപേത്വാ അവുത്തത്താ ഇതോ അഞ്ഞേനത്ഥേനേത്ഥ പടിലോമതാ ന യുജ്ജതി. പടിലോമന്തി ച ''വിസമം ചന്ദസൂരിയാ പരിവത്തന്തീ''തിആദീസു വിയ ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ. **ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതീതി** ഇമസ്മിം അവിജ്ജാദികേ പച്ചയേ അസതി മഗ്ഗേന പഹീനേ ഇദം സങ്ഖാരാദികം ഫലം ന ഹോതി നപ്പവത്തതി. **ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ**തി ഇമസ്സ അവിജ്ജാദികസ്സ പച്ചയസ്സ നിരോധാ മഗ്ഗേന അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതത്താ ഇദം സങ്ഖാരാദികം ഫലം നിരുജ്ഝതി, നപ്പവത്തതീതി അത്ഥോ. ഇധാപി യഥാ ''ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ''തി ഏത്ഥ ''ഇമസ്മിം സതിയേവ, നാസതി, ഇമസ്സ ഉപ്പാദാ ഏവ, ന നിരോധാ''തി അന്തോഗധനിയമതാ ദസ്സിതാ. ഏവം ഇമസ്മിം അസതിയേവ, ന സതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഏവ, ന ഉപ്പാദാതി

അന്തോഗധനിയമതാലക്ഖണാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബം. സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പഠമബോധിസുത്തവണ്ണനായ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം.

ഏവം യഥാ ഭഗവാ പടിലോമപടിച്ചസമുപ്പാദം മനസി അകാസി, തം സങ്ഖേപേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിത്ഥാരേന ദസ്സേതും **"അവിജ്ജാനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അവിജ്ജാനിരോധാ**തി അരിയമഗ്ഗേന അവിജ്ജായ അനവസേസനിരോധാ, അനുസയപ്പഹാനവസേന അഗ്ഗമഗ്ഗേന അവിജ്ജായ അച്ചന്തസമുഗ്ഘാടതോതി അത്ഥോ. യദിപി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹി പഹീയമാനാ അവിജ്ജാ അച്ചന്തസമുഗ്ഘാടവസേനേവ പഹീയതി, തഥാപി ന അനവസേസതോ പഹീയതി. അപായഗാമിനിയാ ഹി അവിജ്ജാ പഠമമഗ്ഗേന പഹീയതി. തഥാ സകിദേവ ഇമസ്മിം ലോകേ സബ്ബത്ഥ ച അനരിയഭൂമിയം ഉപപത്തിപച്ചയഭൂതാ അവിജ്ജാ യഥാക്കമം ദുതിയതതിയമഗ്ഗേഹി പഹീയതി, ന ഇതരാതി. അരഹത്തമഗ്ഗേനേവ ഹി സാ അനവസേസം പഹീയതീതി. **സങ്ഖാരനിരോധോ**തി സങ്ഖാരാനം അനുപ്പാദനിരോധോ ഹോതി. ഏവം നിരുദ്ധാനം പന സങ്ഖാരാനം നിരോധാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണാദീനഞ്ച നിരോധാ നാമരൂപാദീനി നിരുദ്ധാനി ഏവ ഹോന്തീതി ദസ്സേതും **"സങ്ഖാരനിരോധാ വിഞ്ഞാണനിരോധോ"**തിആദിം വത്വാ **"ഏവമേതസ്സ കേവലസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ നിരോധോ ഹോതീ"**തി വുത്തം. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

അപിചേത്ഥ കിഞ്ചാപി "അവിജ്ജാനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ, സങ്ഖാരനിരോധാ വിഞ്ഞാണനിരോധോ"തി ഏത്താവതാപി സകലസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ അനവസേസതോ നിരോധോ വുത്തോ ഹോതി, തഥാപി യഥാ അനുലോമേ യസ്സ യസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സ അത്ഥിതായ യോ യോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മോ ന നിരുജ്ഝതി പവത്തതി ഏവാതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദസ്സനത്ഥം "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ...പേ... സമുദയോ ഹോതീ"തി വുത്തം. ഏവം തപ്പടിപക്ഖതോ തസ്സ തസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സ അഭാവേ സോ സോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മോ നിരുജ്ഝതി നപ്പവത്തതീതി ദസ്സനത്ഥം ഇധ **"അവിജ്ജാനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ, സങ്ഖാരനിരോധാ വിഞ്ഞാണനിരോധോ...പേ... ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ നിരോധോ ഹോതീ"**തി വുത്തം, ന പന അനുലോമേ വിയ കാലത്തയപരിയാപന്നസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ നിരോധദസ്സനത്ഥം. അനാഗതസ്സേവ ഹി അരിയമഗ്ഗഭാവനായ അസതി ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ അരിയമഗ്ഗഭാവനായ നിരോധോ ഇച്ഛിതോതി അയമ്പി വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി യ്വായം "അവിജ്ജാനിരോധാദിവസേന സങ്ഖാരാദികസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ നിരോധോ ഹോതീ"തി വുത്തോ, സബ്ബാകാരേന ഏതമത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസീ**തി ഇമസ്മിം അത്ഥേ വിദിതേ "അവിജ്ജാനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ"തി ഏവം പകാസിതസ്സ അവിജ്ജാദീനം പച്ചയാനം ഖയസ്സ അവബോധാനുഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസീതി അത്ഥോ.

തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യസ്മാ അവിജ്ജാദീനം **പച്ചയാനം** അനുപ്പാദനിരോധസങ്ഖാതം **ഖയം അവേദി** അഞ്ഞാസി പടിവിജ്ഝി, തസ്മാ ഏതസ്സ വുത്തനയേന **ആതാപിനോ ഝായതോ ബ്രാഹ്മണസ്സ** വുത്തപ്പകാരാ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ചതുസച്ചധമ്മാ വാ **പാതുഭവന്തി** ഉപ്പജ്ജന്തി പകാസേന്തി വാ. അഥ യാ പച്ചയനിരോധസ്സ സമ്മാ അവിദിതത്താ ഉപ്പജ്ജേയ്യും പുബ്ബേ വുത്തപ്പഭേദാ **കങ്ഖാ,** താ സബ്ബാപി **വപയന്തി** നിരുജ്ഝന്തീതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

ദുതിയബോധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയബോധിസുത്തവണ്ണനാ

൩. തതിയേ **അനുലോമപടിലോമ**ന്തി അനുലോമഞ്ച പടിലോമഞ്ച, യഥാവുത്തഅനുലോമവസേന ചേവ പടിലോമവസേന ചാതി അത്ഥോ. നനു ച പുബ്ബേപി അനുലോമവസേന പടിലോമവസേന ച പടിച്ചസമുപ്പാദേ മനസികാരപ്പവത്തി സുത്തദ്വയേ വുത്താ, ഇധ കസ്മാ പുനപി തദുഭയവസേന മനസികാരപ്പവത്തി വുച്ചതീതി? തദുഭയവസേന തതിയവാരം തത്ഥ മനസികാരസ്സ പവത്തിതത്താ. കഥം പന തദുഭയവസേന മനസികാരോ പവത്തിതോ? ന ഹി സക്കാ അപുബ്ബം അചരിമം അനുലോമപടിലോമം പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ മനസികാരം പവത്തേതുന്തി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം "തദുഭയം ഏകജ്ഝം മനസാകാസീ"തി, അഥ ഖോ വാരേന. ഭഗവാ ഹി പഠമം അനുലോമവസേന പടിച്ചസമുപ്പാദം മനസി കരിത്വാ തദനുരൂപം പഠമം ഉദാനം ഉദാനേസി. ദുതിയമ്പി പടിലോമവസേന തം മനസി കരിത്വാ തദനുരൂപമേവ ഉദാനം ഉദാനേസി. തതിയവാരേ പന കാലേന അനുലോമം കാലേന പടിലോമം മനസികരണവസേന അനുലോമപടിലോമം മനസി അകാസി. തേന വുത്തം - "അനുലോമപടിലോമന്തി അനുലോമഞ്ച പടിലോമഞ്ച, യഥാവുത്തഅനുലോമവസേന ചേവ പടിലോമവസേന ചാ"തി. ഇമിനാ മനസികാരസ്സ പഗുണബലവഭാവോ ച വസീഭാവോ ച പകാസിതോ ഹോതി. ഏത്ഥ ച "അനുലോമം മനസി കരിസ്സാമി, പടിലോമം മനസി കരിസ്സാമി, അനുലോമപടിലോമം മനസി കരിസ്സാമീ"തി ഏവം പവത്താനം പുബ്ബാഭോഗാനം വസേന നേസം വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ **അവിജ്ജായ ത്വേവാ**തി അവിജ്ജായ തു ഏവ. **അസേസവിരാഗനിരോധാ**തി വിരാഗസങ്ഖാതേന മഗ്ഗേന അസേസനിരോധാ, അഗ്ഗമഗ്ഗേന അനവസേസഅനുപ്പാദപ്പഹാനാതി അത്ഥോ. **സങ്ഖാരനിരോധോ**തി സബ്ബേസം സങ്ഖാരാനം അനവസേസം അനുപ്പാദനിരോധോ. ഹേട്ഠിമേന ഹി മഗ്ഗത്തയേന കേചി സങ്ഖാരാ നിരുജ്ഝന്തി, കേചി ന നിരുജ്ഝന്തി അവിജ്ജായ സാവസേസനിരോധാ. അഗ്ഗമഗ്ഗേന പനസ്സാ അനവസേസനിരോധാ ന കേചി സങ്ഖാരാ ന നിരുജ്ഝന്തീതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി യ്വായം അവിജ്ജാദിവസേന സങ്ഖാരാദികസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയോ നിരോധോ ച അവിജ്ജാദീനം സമുദയാ നിരോധാ ച ഹോതീതി വുത്തോ, സബ്ബാകാരേന ഏതമത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസീ**തി ഇദം യേന മഗ്ഗേന യോ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയനിരോധസങ്ഖാതോ അത്ഥോ കിച്ചവസേന ആരമ്മണകിരിയായ ച വിദിതോ, തസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ആനുഭാവദീപകം വുത്തപ്പകാരം ഉദാനം ഉദാനേസീതി അത്ഥോ.

തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - **യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ ആതാപിനോ ഝായതോ ബ്രാഹ്മണസ്സ,** തദാ സോ ബ്രാഹ്മണോ തേഹി ഉപ്പന്നേഹി ബോധിപക്ഖിയധമ്മേഹി യസ്സ വാ അരിയമഗ്ഗസ്സ ചതുസച്ചധമ്മാ പാതുഭൂതാ , തേന അരിയമഗ്ഗേന **വിധൂപയം തിട്ഠതി മാരസേനം,** "കാമാ തേ പഠമാ സേനാ"തിആദിനാ (സു॰ നി॰ ൪൩൮; മഹാനി॰ ൨൮; ചൂളനി॰ നന്ദമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൪൭) നയേന വുത്തപ്പകാരം മാരസേനം വിധൂപയന്തോ വിധമേന്തോ വിദ്ധംസേന്തോ തിട്ഠതി. കഥം? **സൂരിയോവ ഓഭാസയമന്തലിക്ഖം,** യഥാ സൂരിയോ അബ്ഭുഗ്ഗതോ അത്തനോ പഭായ അന്തലിക്ഖം ഓഭാസേന്തോവ അന്ധകാരം വിധമേന്തോ തിട്ഠതി, ഏവം സോപി ഖീണാസവബ്രാഹ്മണോ തേഹി ധമ്മേഹി തേന വാ അരിയമഗ്ഗേന സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തോവ മാരസേനം വിധൂപയന്തോ തിട്ഠതീതി.

ഏവം ഭഗവതാ പഠമം പച്ചയാകാരപജാനനസ്സ, ദുതിയം പച്ചയക്ഖയാധിഗമസ്സ, തതിയം അരിയമഗ്ഗസ്സ ആനുഭാവപ്പകാസനാനി ഇമാനി തീണി ഉദാനാനി തീസു യാമേസു ഭാസിതാനി. കതരായ രത്തിയാ? അഭിസമ്ബോധിതോ സത്തമായ രത്തിയാ. ഭഗവാ ഹി വിസാഖപുണ്ണമായ രത്തിയാ പഠമയാമേ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരിത്വാ മജ്ഝിമയാമേ ദിബ്ബചക്ഖും വിസോധേത്വാ പച്ഛിമയാമേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ഞാണം ഓതാരേത്വാ നാനാനയേഹി തേഭൂമകസങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ "ഇദാനി അരുണോ ഉഗ്ഗമിസ്സതീ"തി സമ്മാസമ്ബോധിം പാപുണി, സബ്ബഞ്ഞുതപ്പത്തിസമനന്തരമേവ ച അരുണോ ഉഗ്ഗച്ഛീതി. തതോ തേനേവ പല്ലങ്കേന ബോധിരുക്ഖമൂലേ സത്താഹം വീതിനാമേന്തോ സമ്പത്തായ പാടിപദരത്തിയാ തീസു യാമേസു വുത്തനയേന പടിച്ചസമുപ്പാദം മനസി കരിത്വാ യഥാക്കമം ഇമാനി ഉദാനാനി ഉദാനേസി.

ഖന്ധകേ പന തീസുപി വാരേസു "പടിച്ചസമുപ്പാദം അനുലോമപടിലോമം മനസാകാസീ"തി (മഹാവ॰ ൧) ആഗതത്താ ഖന്ധകട്ഠകഥായം "തീസുപി യാമേസു ഏവം മനസി കത്വാ പഠമം ഉദാനം പച്ചയാകാരപച്ചവേക്ഖണവസേന, ദുതിയം നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണവസേന, തതിയം മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണവസേനാതി ഏവം ഇമാനി ഭഗവാ ഉദാനാനി ഉദാനേസീ"തി വുത്തം, തമ്പി ന വിരുജ്ഝതി. ഭഗവാ ഹി ഠപേത്വാ രതനഘരസത്താഹം സേസേസു ഛസു സത്താഹേസു അന്തരന്തരാ ധമ്മം പച്ചവേക്ഖിത്വാ യേഭുയ്യേന വിമുത്തിസുഖപടിസംവേദീ വിഹാസി, രതനഘരസത്താഹേ പന അഭിധമ്മപരിചയവസേനേവ വിഹാസീതി.

തതിയബോധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഹുംഹുങ്കസുത്തവണ്ണനാ

൪. ചതുത്ഥേ **അജപാലനിഗ്രോധേ**തി തസ്സ കിര ഛായായം അജപാലാ ഗന്ത്വാ നിസീദന്തി, തേനസ്സ "അജപാലനിഗ്രോധോ"ത്വേവ നാമം ഉദപാദി. കേചി പന "യസ്മാ തത്ഥ വേദേ സജ്ഝായിതും അസമത്ഥാ മഹല്ലകബ്രാഹ്മണാ പാകാരപരിക്ഖേപയുത്താനി നിവേസനാനി കത്വാ സബ്ബേ വസിംസു, തസ്മാ **അജപാലനിഗ്രോധോ**തി നാമം ജാത"ന്തി വദന്തി. തത്രായം വചനത്ഥോ - ന ജപന്തീതി അജപാ, മന്താനം അനജ്ഝായകാതി അത്ഥോ, അജപാ ലന്തി ആദിയന്തി നിവാസം ഏത്ഥാതി അജപാലോതി. യസ്മാ വാ മജ്ഝന്ഹികേ സമയേ അന്തോ പവിട്ഠേ അജേ അത്തനോ ഛായായ പാലേതി രക്ഖതി, തസ്മാ 'അജപാലോ'തിസ്സ നാമം രൂള്ഹന്തി അപരേ. സബ്ബഥാപി നാമമേതം തസ്സ രുക്ഖസ്സ, തസ്സ സമീപേ. സമീപത്ഥേ ഹി ഏതം ഭുമ്മം "അജപാലനിഗ്രോധേ"തി.

വിമുത്തിസുഖപടിസംവേദീതി തത്രപി ധമ്മം വിചിനന്തോ വിമുത്തിസുഖഞ്ച പടിസംവേദേന്തോ നിസീദി. ബോധിരുക്ഖതോ പുരത്ഥിമദിസാഭാഗേ ഏസ രുക്ഖോ ഹോതി. **സത്താഹ**ന്തി ച ഇദം ന പല്ലങ്കസത്താഹതോ അനന്തരസത്താഹം. ഭഗവാ ഹി പല്ലങ്കസത്താഹതോ അപരാനിപി തീണി സത്താഹാനി ബോധിസമീപേയേവ വീതിനാമേസി.

തത്രായം അനുപുബ്ബികഥാ - ഭഗവതി കിര സമ്മാസമ്ബോധിം പത്വാ സത്താഹം ഏകപല്ലങ്കേന നിസിന്നേ "ന ഭഗവാ വുട്ഠാതി, കിന്നു ഖോ അഞ്ഞേപി ബുദ്ധത്തകരാ ധമ്മാ അത്ഥീ"തി ഏകച്ചാനം ദേവതാനം കങ്ഖാ ഉദപാദി. അഥ ഭഗവാ അട്ഠമേ ദിവസേ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ ദേവതാനം കങ്ഖം ഞത്വാ കങ്ഖാവിധമനത്ഥം ആകാസേ ഉപ്പതിത്വാ യമകപാടിഹാരിയം ദസ്സേത്വാ താസം കങ്ഖം വിധമേത്വാ പല്ലങ്കതോ ഈസകം പാചീനനിസ്സിതേ ഉത്തരദിസാഭാഗേ ഠത്വാ

ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച ഉപചിതാനം പാരമീനം ബലാധിഗമട്ഠാനം പല്ലങ്കം ബോധിരുക്ഖഞ്ച അനിമിസേഹി ചക്ഖൂഹി ഓലോകയമാനോ സത്താഹം വീതിനാമേസി, തം ഠാനം **അനിമിസചേതിയം** നാമ ജാതം. അഥ പല്ലങ്കസ്സ ച ഠിതട്ഠാനസ്സ ച അന്തരാ പുരത്ഥിമതോ ച പച്ഛിമതോ ച ആയതേ രതനചങ്കമേ ചങ്കമന്തോ സത്താഹം വീതിനാമേസി, തം **രതനചങ്കമചേതിയം** നാമ ജാതം. തതോ പച്ഛിമദിസാഭാഗേ ദേവതാ രതനഘരം മാപയിംസു , തത്ഥ പല്ലങ്കേന നിസീദിത്വാ അഭിധമ്മപിടകം വിസേസതോ അനന്തനയം സമന്തപട്ഠാനം വിചിനന്തോ സത്താഹം വീതിനാമേസി, തം ഠാനം **രതനഘരചേതിയം** നാമ ജാതം. ഏവം ബോധിസമീപേയേവ ചത്താരി സത്താഹാനി വീതിനാമേത്വാ പഞ്ചമേ സത്താഹേ ബോധിരുക്ഖതോ അജപാലനിഗ്രോധം ഉപസങ്കമിത്വാ തസ്സ മൂലേ പല്ലങ്കേന നിസീദി.

തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠാസീതി തതോ ഫലസമാപത്തിസമാധിതോ യഥാകാലപരിച്ഛേദം വുട്ഠഹി, വുട്ഠഹിത്വാ ച പന തത്ഥ ഏവം നിസിന്നേ ഭഗവതി ഏകോ ബ്രാഹ്മണോ തം ഗന്ത്വാ പഞ്ഹം പുച്ഛി. തേന വുത്തം **"അഥ ഖോ അഞ്ഞതരോ"**തിആദി. തത്ഥ **അഞ്ഞതരോ**തി നാമഗോത്തവസേന അനഭിഞ്ഞാതോ അപാകടോ ഏകോ. **ഹുംഹുങ്കജാതികോ**തി സോ കിര ദിട്ഠമങ്ഗലികോ മാനഥദ്ധോ മാനവസേന കോധവസേന ച സബ്ബം അവോക്ഖജാതികം പസ്സിത്വാ ജിഗുച്ഛന്തോ "ഹുംഹു"ന്തി കരോന്തോ വിചരതി, തസ്മാ "ഹുംഹുങ്കജാതികോ"തി വുച്ചതി, "ഹുഹുക്കജാതികോ"തിപി പാഠോ. **ബ്രാഹ്മണോ**തി ജാതിയാ ബ്രാഹ്മണോ.

യേന ഭഗവാതി യസ്സം ദിസായം ഭഗവാ നിസിന്നോ. ഭുമ്മത്ഥേ ഹി ഏതം കരണവചനം . യേന വാ ദിസാഭാഗേന ഭഗവാ ഉപസങ്കമിതബ്ബോ, തേന ദിസാഭാഗേന ഉപസങ്കമി. അഥ വാ **യേന**ാതി ഹേതുഅത്ഥേ കരണവചനം, യേന കാരണേന ഭഗവാ ദേവമനുസ്സേഹി ഉപസങ്കമിതബ്ബോ, തേന കാരണേന ഉപസങ്കമീതി അത്ഥോ. കേന ച കാരണേന ഭഗവാ ഉപസങ്കമിതബ്ബോ? നാനപ്പകാരരോഗദുക്ഖാഭിപീളിതത്താ ആതുരകായേഹി മഹാജനേഹി മഹാനുഭാവോ ഭിസക്കോ വിയ രോഗതികിച്ഛനത്ഥം, നാനാവിധകിലേസബ്യാധിപീളിതത്താ ആതുരചിത്തേഹി ദേവമനുസ്സേഹി കിലേസബ്യാധിതികിച്ഛനത്ഥം ധമ്മസ്സവനപഞ്ഹപുച്ഛനാദികാരണേഹി ഭഗവാ ഉപസങ്കമിതബ്ബോ. തേന അയമ്പി ബ്രാഹ്മണോ അത്തനോ കങ്ഖം ഛിന്ദിതുകാമോ ഉപസങ്കമി.

ഉപസങ്കമിത്വാതി ഉപസങ്കമനപരിയോസാനദീപനം. അഥ വാ യം ഠാനം ഉപസങ്കമി, തതോപി ഭഗവതോ സമീപഭൂതം ആസന്നതരം ഠാനം ഉപഗന്ത്വാതി അത്ഥോ. **സമ്മോദീ**തി സമം സമ്മോ വാ മോദി, ഭഗവാ ചാനേന, സോപി ഭഗവതാ "കച്ചി ഭോതോ ഖമനീയം കച്ചി യാപനീയ"ന്തിആദിനാ പടിസന്ഥാരകരണവസേന സമപ്പവത്തമോദോ അഹോസി. **സമ്മോദനീയ**ന്തി സമ്മോദനാരഹം സമ്മോദജനനയോഗ്ഗം. **കഥ**ന്തി കഥാസല്ലാപം. **സാരണീയ**ന്തി സരിതബ്ബയുത്തം സാധുജനേഹി പവത്തേതബ്ബം, കാലന്തരേ വാ ചിന്തേതബ്ബം. **വീതിസാരേത്വാ**തി നിട്ഠാപേത്വാ. **ഏകമന്ത**ന്തി ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ. ഏകസ്മിം ഠാനേ, അതിസമ്മുഖാദികേ ഛ നിസജ്ജദോസേ വജ്ജേത്വാ ഏകസ്മിം പദേസേതി അത്ഥോ. **ഏതദവോചാ**തി ഏതം ഇദാനി വത്തബ്ബം "കിത്താവതാ നു ഖോ"തിആദിവചനം അവോച.

തത്ഥ **കിത്താവതാ**തി കിത്തകേന പമാണേന. **നൂ**തി സംസയത്ഥേ നിപാതോ. **ഖോ**തി പദപൂരണേ. **ഭോ**തി ബ്രാഹ്മണാനം ജാതിസമുദാഗതം ആലപനം. തഥാ ഹി വുത്തം - "ഭോവാദി നാമ സോ ഹോതി, സചേ ഹോതി സകിഞ്ചനോ"തി (മ॰ നി॰

വ.൪൭; ധ॰ പ॰ ൩൯൬). **ഗോതമാ**തി ഭഗവന്തം ഗോത്തേന ആലപതി. കഥം പനായം ബ്രാഹ്മണോ സമ്പതിസമാഗതോ ഭഗവതോ ഗോത്തം ജാനാതീതി? നായം സമ്പതിസമാഗതോ, ഛബ്ബസ്സാനി പധാനകരണകാലേ ഉപട്ഠഹന്തേഹി പഞ്ചവഗ്ഗിയേഹി സദ്ധിം ചരമാനോപി, അപരഭാഗേ തം വതം ഛഡ്ഡേത്വാ ഉരുവേലായം സേനനിഗമേ ഏകോ അദുതിയോ ഹുത്വാ പിണ്ഡായ ചരമാനോപി തേന ബ്രാഹ്മണേന ദിട്ഠപുബ്ബോ ചേവ സല്ലപിതപുബ്ബോ ച. തേന സോ പുബ്ബേ പഞ്ചവഗ്ഗിയേഹി ഗയ്ഹമാനം ഭഗവതോ ഗോത്തം അനുസ്സരന്തോ, ''ഭോ ഗോതമാ''തി ഭഗവന്തം ഗോത്തേന ആലപതി. യതോ പട്ഠായ വാ ഭഗവാ മഹാഭിനിക്ഖമനം നിക്ഖമന്തോ അനോമനദീതീരേ പബ്ബജിതോ, തതോ പഭുതി ''സമണോ ഗോതമോ''തി ചന്ദോ വിയ സൂരിയോ വിയ ച പാകടോ പഞ്ഞാതോ, ന തസ്സ ഗോത്തജാനനേ കാരണം ഗവേസിതബ്ബം.

ബ്രാഹ്മണകരണാതി ബ്രാഹ്മണം കരോന്തീതി ബ്രാഹ്മണകരണാ, ബ്രാഹ്മണഭാവകരാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച **കിത്താവതാ**തി ഏത്തേന യേഹി ധമ്മേഹി ബ്രാഹ്മണോ ഹോതി, തേസം ധമ്മാനം പരിമാണം പുച്ഛതി. **കതമേ ച പനാ**തി ഇമിനാ തേസം സരൂപം പുച്ഛതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തേന പുട്ഠസ്സ പഞ്ഹസ്സ സിഖാപത്തം അത്ഥം വിദിത്വാ തായം വേലായം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി, ന പന തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ധമ്മം ദേസേസി. കസ്മാ? ധമ്മദേസനായ അഭാജനഭാവതോ. തഥാ ഹി തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ഇമം ഗാഥം സുത്വാ ന സച്ചാഭിസമയോ അഹോസി. യഥാ ച ഇമസ്സ, ഏവം ഉപകസ്സ ആജീവകസ്സ ബുദ്ധഗുണപ്പകാസനം. ധമ്മചക്കപ്പവത്തനതോ ഹി പുബ്ബഭാഗേ ഭഗവതാ ഭാസിതം പരേസം സുണന്താനമ്പി തപുസ്സഭല്ലികാനം സരണദാനം വിയ വാസനാഭാഗിയമേവ ജാതം, ന സേക്ഖഭാഗിയം, ന നിബ്ബേധഭാഗിയം. ഏസാ ഹി ധമ്മതാതി.

തത്ഥ **യോ ബ്രാഹ്മണോ**തി യോ ബാഹിതപാപധമ്മതായ ബ്രാഹ്മണോ, ന ദിട്ഠമങ്ഗലികതായ ഹുംഹുങ്കാരകസാവാദിപാപധമ്മയുത്തോ ഹുത്വാ കേവലം ജാതിമത്തകേന ബ്രഹ്മഞ്ഞം പടിജാനാതി. സോ ബ്രാഹ്മണോ ബാഹിതപാപധമ്മത്താ ഹുംഹുങ്കാരപ്പഹാനേന **നിഹുംഹുങ്കോ,** രാഗാദികസാവാഭാവേന **നിക്കസാവോ,** ഭാവനാനുയോഗയുത്തചിത്തതായ **യതത്തോ,** സീലസംയമേന വാ സംയതചിത്തതായ **യതത്തോ,** ചതുമഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതേഹി വേദേഹി അന്തം സങ്ഖാരപരിയോസാനം നിബ്ബാനം, വേദാനം വാ അന്തം ഗതത്താ **വേദന്തഗൂ**. മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ വുസിതത്താ **വുസിതബ്രഹ്മചരിയോ, ധമ്മേന സോ ബ്രഹ്മവാദം വദേയ്യ** ''ബ്രാഹ്മണോ അഹ''ന്തി ഏതം വാദം ധമ്മേന ഞായേന വദേയ്യ. **യസ്സ** സകലലോകസന്നിവാസേപി **കുഹിഞ്ചി** ഏകാരമ്മണേപി രാഗുസ്സദോ, ദോസുസ്സദോ, മോഹുസ്സദോ, മാനുസ്സദോ, ദിട്ഠുസ്സദോതി ഇമേ **ഉസ്സദാ നത്ഥി,** അനവസേസം പഹീനാതി അത്ഥോ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൫. പഞ്ചമേ **സാവത്ഥിയ**ന്തി ഏവംനാമകേ നഗരേ. തഞ്ഹി സവത്ഥസ്സ നാമ ഇസിനോ നിവാസട്ഠാനേ മാപിതത്താ സാവത്ഥീതി വുച്ചതി, യഥാ കാകന്ദീ, മാകന്ദീതി. ഏവം താവ അക്ഖരചിന്തകാ. അട്ഠകഥാചരിയാ പന ഭണന്തി - യംകിഞ്ചി മനുസ്സാനം ഉപഭോഗപരിഭോഗം സബ്ബമേത്ഥ അത്ഥീതി സാവത്ഥി. സത്ഥസമായോഗേ ച കിമേത്ഥ ഭണ്ഡമത്ഥീതി പുച്ഛിതേ സബ്ബമത്ഥീതിപി വചനം ഉപാദായ സാവത്ഥീതി.

"സബ്ബദാ സബ്ബൂപകരണം, സാവത്ഥിയം സമോഹിതം;
തസ്മാ സബ്ബമുപാദായ, **സാവത്ഥീ**തി പവുച്ചതീ"തി. (മം നിം അട്ഠം ൧.൧൪);

തസ്സം **സാവത്ഥിയം,** സമീപത്ഥേ ചേതം ഭുമ്മവചനം. **ജേതവനേ**തി അത്തനോ പച്ചത്ഥികേ ജിനാതീതി **ജേതോ,** രഞ്ഞാ വാ പച്ചത്ഥികജനേ ജിതേ ജാതോതി ജേതോ, മങ്ഗലകമ്യതായ വാ തസ്സ ഏവം നാമമേവ കതന്തി ജേതോ. വനയതീതി **വനം,** അത്തനോ സമ്പത്തിയാ സത്താനം അത്തനി ഭത്തിം കരോതി ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. വനുകേ ഇതി വാ **വനം,** നാനാവിധകുസുമഗന്ധസമ്മോദമത്തകോകിലാദിവിഹങ്ഗവിരുതാലാപേഹി മന്ദമാരുതചലിതരുക്ഖസാഖാപല്ലവഹത്ഥേഹി ച "ഏഥ മം പരിഭുഞ്ജഥാ"തി പാണിനോ യാചതി വിയാതി അത്ഥോ. ജേതസ്സ വനം **ജേതവനം**. തഞ്ഹി ജേതേന കുമാരേന രോപിതം സംവഡ്ഢിതം പരിപാലിതം. സോവ തസ്സ സാമീ അഹോസി, തസ്മാ ജേതവനന്തി വുച്ചതി, തസ്മിം **ജേതവനേ**.

അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേതി മാതാപിതൂഹി ഗഹിതനാമവസേന സുദത്തോ നാമ സോ മഹാസേട്ഠി, സബ്ബകാമസമിദ്ധിതായ പന വിഗതമലമച്ഛേരതായ കരുണാദിഗുണസമങ്ഗിതായ ച നിച്ചകാലം അനാഥാനം പിണ്ഡം ദേതി, തസ്മാ അനാഥപിണ്ഡികോതി വുച്ചതി. ആരമന്തി ഏത്ഥ പാണിനോ വിസേസേന പബ്ബജിതാതി **ആരാമോ,** പുപ്ഫഫലാദിസോഭായ നാതിദൂരനാച്ചാസന്നതാദിപഞ്ചവിധസേനാസനങ്ഗസമ്പത്തിയാ ച തതോ തതോ ആഗമ്മ രമന്തി അഭിരമന്തി അനുക്കണ്ഠിതാ ഹുത്വാ വസന്തീതി അത്ഥോ. വുത്തപ്പകാരായ വാ സമ്പത്തിയാ തത്ഥ തത്ഥ ഗതേപി അത്തനോ അബ്ഭന്തരംയേവ ആനേത്വാ രമേതീതി **ആരാമോ**. സോ ഹി അനാഥപിണ്ഡികേന ഗഹപതിനാ ജേതസ്സ രാജകുമാരസ്സ ഹത്ഥതോ അട്ഠാരസഹി ഹിരഞ്ഞകോടീഹി കോടിസന്ഥാരേന കിണിത്വാ അട്ഠാരസഹി ഹിരഞ്ഞകോടീഹി സേനാസനാനി കാരാപേത്വാ അട്ഠാരസഹി ഹിരഞ്ഞകോടീഹി വിഹാരമഹം നിട്ഠാപേത്വാ ഏവം ചതുപഞ്ഞാസഹിരഞ്ഞകോടിപരിച്ചാഗേന ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ നിയ്യാതിതോ, തസ്മാ "അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമോ"തി വുച്ചതി. തസ്മിം **അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ**.

ഏത്ഥ ച "ജേതവനേ"തി വചനം പുരിമസാമിപരികിത്തനം, "അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ"തി പച്ഛിമസാമിപരികിത്തനം. ഉഭയമ്പി ദ്വിന്നം പരിച്ചാഗവിസേസപരിദീപനേന പുഞ്ഞകാമാനം ആയതിം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനത്ഥം. തത്ഥ ഹി ദ്വാരകോട്ഠകപാസാദകരണവസേന ഭൂമിവിക്കയലദ്ധാ അട്ഠാരസ ഹിരഞ്ഞകോടിയോ അനേകകോടിഅഗ്ഘനകാ രുക്ഖാ ച ജേതസ്സ പരിച്ചാഗോ, ചതുപഞ്ഞാസ കോടിയോ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ. ഇതി തേസം പരിച്ചാഗപരികിത്തനേന "ഏവം പുഞ്ഞകാമാ പുഞ്ഞാനി കരോന്തീ"തി ദസ്സേന്തോ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികോ അഞ്ഞേപി പുഞ്ഞകാമേ തേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനേ നിയോജേതീതി.

തത്ഥ സിയാ - യദി താവ ഭഗവാ സാവത്ഥിയം വിഹരതി, "ജേതവനേ"തി ന വത്തബ്ബം. അഥ ജേതവനേ വിഹരതി, "സാവത്ഥിയ"ന്തി ന വത്തബ്ബം. ന ഹി സക്കാ ഉഭയത്ഥ ഏകം സമയം വിഹരിതുന്തി. ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, നനു അവോചുമ്ഹാ "സമീപത്ഥേ ഏതം ഭുമ്മവചന"ന്തി. തസ്മാ യദിദം സാവത്ഥിയാ സമീപേ ജേതവനം, തത്ഥ വിഹരന്തോ "സാവത്ഥിയം വിഹരതി ജേതവനേ"തി വുത്തോ. ഗോചരഗാമനിദസ്സനത്ഥം ഹിസ്സ സാവത്ഥിവചനം, പബ്ബജിതാനുരൂപനിവാസട്ഠാനദസ്സനത്ഥം സേസവചനന്തി.

ആയസ്മാ ച സാരിപുത്തോതിആദീസു **ആയസ്മാ**തി പിയവചനം. ചസദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. രൂപസാരിയാ നാമ ബ്രാഹ്മണിയാ പുത്തോതി **സാരിപുത്തോ. മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ**തി പൂജാവചനം. ഗുണവിസേസേഹി മഹന്തോ മോഗ്ഗല്ലാനോതി ഹി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ. **രേവതോ**തി ഖദിരവനികരേവതോ, ന കങ്ഖാരേവതോ. ഏകസ്മിഞ്ഹി ദിവസേ ഭഗവാ രത്തസാണിപരിക്ഖിത്തോ വിയ സുവണ്ണയൂപോ, പവാളധജപരിവാരിതോ വിയ സുവണ്ണപബ്ബതോ, നവുതിഹംസസഹസ്സപരിവാരിതോ വിയ ധതരട്ഠോ ഹംസരാജാ, സത്തരതനസമുജ്ജലായ ചതുരങ്ഗിനിയാ സേനായ പരിവാരിതോ വിയ ചക്കവത്തി രാജാ, മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ ഗഗനമജ്ഝേ ചന്ദം ഉട്ഠാപേന്തോ വിയ ചതുന്നം പരിസാനം മജ്ഝേ ധമ്മം ദേസേന്തോ നിസിന്നോ ഹോതി. തസ്മിം സമയേ ഇമേ അഗ്ഗസാവകാ മഹാസാവകാ ച ഭഗവതോ പാദേ വന്ദനത്ഥായ ഉപസങ്കമിംസു.

ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീതി അത്താനം പരിവാരേത്വാ നിസിന്നഭിക്ഖൂ തേ ആഗച്ഛന്തേ ദസ്സേത്വാ അഭാസി. ഭഗവാ ഹി തേ ആയസ്മന്തേ സീലസമാധിപഞ്ഞാദിഗുണസമ്പന്നേ പരമേന ഉപസമേന സമന്നാഗതേ പരമായ ആകപ്പസമ്പത്തിയാ യുത്തേ ഉപസങ്കമന്തേ പസ്സിത്വാ പസന്നമാനസോ തേസം ഗുണവിസേസപരികിത്തനത്ഥം ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി **"ഏതേ, ഭിക്ഖവേ, ബ്രാഹ്മണാ ആഗച്ഛന്തി, ഏതേ, ഭിക്ഖവേ, ബ്രാഹ്മണാ ആഗച്ഛന്തീ"**തി. പസാദവസേന ഏതം ആമേഡിതം, പസംസാവസേനാതിപി വത്തും യുത്തം. **ഏവം വുത്തേ**തി ഏവം ഭഗവതാ തേ ആയസ്മന്തേ "ബ്രാഹ്മണാ"തി വുത്തേ. **അഞ്ഞതരോ**തി നാമഗോത്തേന അപാകടോ, തസ്സം പരിസായം നിസിന്നോ ഏകോ ഭിക്ഖു. **ബ്രാഹ്മണജാതികോ**തി ബ്രാഹ്മണകുലേ ജാതോ. സോ ഹി ഉള്ാരഭോഗാ ബ്രാഹ്മണമഹാസാലകുലാ പബ്ബജിതോ. തസ്സ കിര ഏവം അഹോസി "ഇമേ ലോകിയാ ഉഭതോസുജാതിയാ ബ്രാഹ്മണസിക്ഖാനിപ്ഫത്തിയാ ച ബ്രാഹ്മണോ ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാതി വദന്തി, ഭഗവാ ച ഏതേ ആയസ്മന്തേ ബ്രാഹ്മണാതി വദതി, ഹന്ദാഹം ഭഗവന്തം ബ്രാഹ്മണലക്ഖണം പുച്ഛേയ്യ"ന്തി ഏതദത്ഥമേവ ഹി ഭഗവാ തദാ തേ ഥേരേ "ബ്രാഹ്മണാ"തി അഭാസി. ബ്രഹ്മം അണതീതി ബ്രാഹ്മണോതി ഹി ജാതിബ്രാഹ്മണാനം നിബ്ബചനം. അരിയാ പന ബാഹിതപാപതായ ബ്രാഹ്മണാ. വുത്തഞ്ഹേതം - "ബാഹിതപാപോതി ബ്രാഹ്മണോ, സമചരിയാ സമണോതി വുച്ചതീ"തി (ധ॰ പ॰ ൩൮൮). വക്ഖതി ച "ബാഹിത്വാ പാപകേ ധമ്മേ"തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ബ്രാഹ്മണസദ്ദസ്സ പരമത്ഥതോ സിഖാപത്തമത്ഥം ജാനിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം പരമത്ഥബ്രാഹ്മണഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ബാഹിത്വാ**തി ബഹി കത്വാ, അത്തനോ സന്താനതോ നീഹരിത്വാ സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന പജഹിത്വാതി അത്ഥോ. **പാപകേ ധമ്മേ**തി ലാമകേ ധമ്മേ, ദുച്ചരിതവസേന തിവിധദുച്ചരിതധമ്മേ, ചിത്തുപ്പാദവസേന ദ്വാദസാകുസലചിത്തുപ്പാദേ, കമ്മപഥവസേന ദസാകുസലകമ്മപഥേ, പവത്തിഭേദവസേന അനേകഭേദഭിന്നേ സബ്ബേപി അകുസലധമ്മേതി അത്ഥോ. **യേ ചരന്തി സദാ സതാ**തി യേ സതിവേപുല്ലപ്പത്തതായ സബ്ബകാലം രൂപാദീസു ഛസുപി ആരമ്മണേസു സതതവിഹാരവസേന സതാ സതിമന്തോ ഹുത്വാ ചതൂഹി ഇരിയാപഥേഹി ചരന്തി. സതിഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ സമ്പജഞ്ഞമ്പി ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. **ഖീണസംയോജനാ**തി ചതൂഹിപി അരിയമഗ്ഗേഹി ദസവിധസ്സ സംയോജനസ്സ സമുച്ഛിന്നത്താ പരിക്ഖീണസംയോജനാ. **ബുദ്ധാ**തി ചതുസച്ചസമ്ബോധേന ബുദ്ധാ. തേ ച പന സാവകബുദ്ധാ, പച്ചേകബുദ്ധാ , സമ്മാസമ്ബുദ്ധാതി തിവിധാ, തേസു ഇധ സാവകബുദ്ധാ അധിപ്പേതാ. **തേ വേ ലോകസ്മി ബ്രാഹ്മണാ**തി തേ സേട്ഠത്ഥേന ബ്രാഹ്മണസങ്ഖാതേ ധമ്മേ അരിയായ

ജാതിയാ ജാതാ, ബ്രാഹ്മണഭൂതസ്സ വാ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താതി ഇമസ്മിം സത്തലോകേ പരമത്ഥതോ ബ്രാഹ്മണാ നാമ, ന ജാതിഗോത്തമത്തേഹി, ന ജടാധാരണാദിമത്തേന വാതി അത്ഥോ. ഏവം ഇമേസു ദ്വീസു സുത്തേസു ബ്രാഹ്മണകരാ ധമ്മാ അരഹത്തം പാപേത്വാ കഥിതാ, നാനജ്ഝാസയതായ പന സത്താനം ദേസനാവിലാസേന അഭിലാപനാനത്തേന ദേസനാനാനത്തം വേദിതബ്ബം.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. മഹാകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ

൬. ഛട്ഠേ **രാജഗഹേ**തി ഏവംനാമകേ നഗരേ. തഞ്ഹി മഹാമന്ധാതുമഹാഗോവിന്ദാദീഹി പരിഗ്ഗഹിതത്താ ''രാജഗഹ''ന്തി വുച്ചതി. ''ദുരഭിഭവനീയത്താ പടിരാജൂനം ഗഹഭൂതന്തി രാജഗഹ''ന്തിആദിനാ അഞ്ഞേനേത്ഥ പകാരേന വണ്ണയന്തി. കിന്തേഹി? നാമമേതം തസ്സ നഗരസ്സ. തം പനേതം ബുദ്ധകാലേ ചക്കവത്തികാലേ ച നഗരം ഹോതി, സേസകാലേ സുഞ്ഞം യക്ഖപരിഗ്ഗഹിതം തേസം വസനട്ഠാനം ഹുത്വാ തിട്ഠതി. **വേളുവനേ കലന്ദകനിവാപേ**തി **വേളുവന**ന്തി തസ്സ വിഹാരസ്സ നാമം. തം കിര അട്ഠാരസഹത്ഥുബ്ബേധേന പാകാരേന പരിക്ഖിത്തം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ വസനാനുച്ഛവികായ മഹതിയാ ഗന്ധകുടിയാ അഞ്ഞേഹി ച പാസാദകുടിലേണമണ്ഡപചങ്കമദ്വാരകോട്ഠകാദീഹി പടിമണ്ഡിതം ബഹി വേളൂഹി പരിക്ഖിത്തം അഹോസി നീലോഭാസം മനോരമം, തേന ''വേളുവന''ന്തി വുച്ചതി. കലന്ദകാനഞ്ചേത്ഥ നിവാപം അദംസു, തസ്മാ **''കലന്ദകനിവാപോ''**തി വുച്ചതി. പുബ്ബേ കിര അഞ്ഞതരോ രാജാ തം ഉയ്യാനം കീളനത്ഥം പവിട്ഠോ സുരാമദമത്തോ ദിവാസേയ്യം ഉപഗതോ സുപി, പരിജനോപിസ്സ ''സുത്തോ രാജാ''തി പുപ്ഫഫലാദീഹി പലോഭിയമാനോ ഇതോ ചിതോ ച പക്കാമി. അഥ സുരാഗന്ധേന അഞ്ഞതരസ്മാ രുക്ഖസുസിരാ കണ്ഹസപ്പോ നിക്ഖമിത്വാ രഞ്ഞോ അഭിമുഖോ ആഗച്ഛതി. തം ദിസ്വാ രുക്ഖദേവതാ ''രഞ്ഞോ ജീവിതം ദസ്സാമീ''തി കലന്ദകവേസേന ഗന്ത്വാ കണ്ണമൂലേ സദ്ദമകാസി. രാജാ പടിബുജ്ഝി, കണ്ഹസപ്പോ നിവത്തോ. സോ തം ദിസ്വാ ''ഇമായ കാളകായ മമ ജീവിതം ദിന്ന''ന്തി കാളകാനം നിവാപം തത്ഥ പട്ഠപേസി, അഭയഘോസഞ്ച ഘോസാപേസി. തസ്മാ തതോ പട്ഠായ തം ''കലന്ദകനിവാപ''ന്തി സങ്ഖം ഗതം. കലന്ദകാതി ഹി കാളകാനം നാമം, തസ്മിം **വേളുവനേ കലന്ദകനിവാപേ**.

മഹാകസ്സപോതി മഹന്തേഹി സീലക്ഖന്ധാദീഹി സമന്നാഗതത്താ മഹന്തോ കസ്സപോതി മഹാകസ്സപോ, അപിച കുമാരകസ്സപത്ഥേരം ഉപാദായ അയം മഹാഥേരോ ''മഹാകസ്സപോ''തി വുച്ചതി. **പിപ്പലിഗുഹായ**ന്തി തസ്സാ കിര ഗുഹായ ദ്വാരസമീപേ ഏകോ പിപ്പലിരുക്ഖോ അഹോസി, തേന സാ ''പിപ്പലിഗുഹാ''തി പഞ്ഞായിത്ഥ. തസ്സം **പിപ്പലിഗുഹായം. ആബാധികോ**തി ആബാധോ അസ്സ അത്ഥീതി ആബാധികോ, ബ്യാധികോതി അത്ഥോ. **ദുക്ഖിതോ**തി കായസന്നിസ്സിതം ദുക്ഖം സഞ്ജാതം അസ്സാതി ദുക്ഖിതോ, ദുക്ഖപ്പത്തോതി അത്ഥോ. **ബാള്ഹഗിലാനോ**തി അധിമത്തഗേലഞ്ഞോ, തം പന ഗേലഞ്ഞം സതോ സമ്പജാനോ ഹുത്വാ അധിവാസേസി. അഥസ്സ ഭഗവാ തം പവത്തിം ഞത്വാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ബോജ്ഝങ്ഗപരിത്തം അഭാസി, തേനേവ ഥേരസ്സ സോ ആബാധോ വൂപസമി. വുത്തഞ്ഹേതം ബോജ്ഝങ്ഗസംയുത്തേ -

> ''തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ പിപ്പലിഗുഹായം വിഹരതി ആബാധികോ ദുക്ഖിതോ ബാള്ഹഗിലാനോ. അഥ ഖോ ഭഗവാ സായന്ഹസമയം പടിസല്ലാനാ വുട്ഠിതോ യേനായസ്മാ മഹാകസ്സപോ

തേനുപസങ്കമി, ഉപസങ്കമിത്വാ പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദി. നിസജ്ജ ഖോ ഭഗവാ...പേ॰... ഏതദവോച - 'കച്ചി തേ, കസ്സപ, ഖമനീയം, കച്ചി യാപനീയം, കച്ചി ദുക്ഖാ വേദനാ പടിക്കമന്തി, നോ അഭിക്കമന്തി, പടിക്കമോസാനം പഞ്ഞായതി നോ അഭിക്കമോ'തി? 'ന മേ, ഭന്തേ, ഖമനീയം, ന യാപനീയം, ബാള്ഹാ മേ ഭന്തേ, ദുക്ഖാ വേദനാ അഭിക്കമന്തി നോ പടിക്കമന്തി, അഭിക്കമോസാനം പഞ്ഞായതി നോ പടിക്കമോ'തി.

'''സത്തിമേ, കസ്സപ, ബോജ്ഝങ്ഗാ മയാ സമ്മദക്ഖാതാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായ നിബ്ബാനായ സംവത്തന്തി. കതമേ സത്ത? സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഖോ, കസ്സപ, മയാ സമ്മദക്ഖാതോ ഭാവിതോ ബഹുലീകതോ അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായ നിബ്ബാനായ സംവത്തതി...പേ॰... ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഖോ, കസ്സപ, മയാ സമ്മദക്ഖാതോ ഭാവിതോ ബഹുലീകതോ അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായ നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. ഇമേ ഖോ, കസ്സപ, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ മയാ സമ്മദക്ഖാതാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായ നിബ്ബാനായ സംവത്തന്തീ'തി. 'തഗ്ഘ ഭഗവാ ബോജ്ഝങ്ഗാ, തഗ്ഘ, സുഗത, ബോജ്ഝങ്ഗാ'''തി.

''ഇദമവോച ഭഗവാ. അത്തമനോ ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ ഭഗവതോ ഭാസിതം അഭിനന്ദി. വുട്ഠഹി ചായസ്മാ മഹാകസ്സപോ തമ്ഹാ ആബാധാ, തഥാ പഹീനോ ചായസ്മതോ മഹാകസ്സപസ്സ സോ ആബാധോ അഹോസീ''തി.

തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ അപരേന സമയേന തമ്ഹാ ആബാധാ വുട്ഠാസീ''**തി.

ഏതദഹോസീതി പുബ്ബേ ഗേലഞ്ഞദിവസേസു സദ്ധിവിഹാരികേഹി ഉപനീതം പിണ്ഡപാതം പരിഭുഞ്ജിത്വാ വിഹാരേ ഏവ അഹോസി. അഥസ്സ തമ്ഹാ ആബാധാ വുട്ഠിതസ്സ ഏതം ''യംനൂനാഹം രാജഗഹം പിണ്ഡായ പവിസേയ്യ''ന്തി പരിവിതക്കോ അഹോസി. **പഞ്ചമത്താനി ദേവതാസതാനീ**തി സക്കസ്സ ദേവരഞ്ഞോ പരിചാരികാ പഞ്ചസതാ കകുടപാദിനിയോ അച്ഛരായോ. **ഉസ്സുക്കം ആപന്നാനി ഹോന്തീ**തി ഥേരസ്സ പിണ്ഡപാതം ദസ്സാമാതി പഞ്ചപിണ്ഡപാതസതാനി സജ്ജേത്വാ സുവണ്ണഭാജനേഹി ആദായ അന്തരാമഗ്ഗേ ഠത്വാ, ''ഭന്തേ, ഇമം പിണ്ഡപാതം ഗണ്ഹഥ, സങ്ഗഹം നോ കരോഥാ''തി വദമാനാ പിണ്ഡപാതദാനേ യുത്തപ്പയുത്താനി ഹോന്തി. തേന വുത്തം **''ആയസ്മതോ മഹാകസ്സപസ്സ പിണ്ഡപാതപ്പടിലാഭായാ''**തി.

സക്കോ കിര ദേവരാജാ ഥേരസ്സ ചിത്തപ്പവത്തിം ഞത്വാ താ അച്ഛരായോ ഉയ്യോജേസി ''ഗച്ഛഥ തുമ്ഹേ അയ്യസ്സ മഹാകസ്സപത്ഥേരസ്സ പിണ്ഡപാതം ദത്വാ അത്തനോ പതിട്ഠം കരോഥാ''തി. ഏവം ഹിസ്സ അഹോസി ''ഇമാസു സബ്ബാസു ഗതാസു കദാചി ഏകിസ്സാപി ഹത്ഥതോ പിണ്ഡപാതം ഥേരോ പടിഗ്ഗണ്ഹേയ്യ, തം തസ്സാ ഭവിസ്സതി ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാ''തി. പടിക്ഖിപി ഥേരോ, ''ഭന്തേ , മയ്ഹം പിണ്ഡപാതം ഗണ്ഹഥ, മയ്ഹം പിണ്ഡപാതം ഗണ്ഹഥാ''തി വദന്തിയോ ''ഗച്ഛഥ തുമ്ഹേ കതപുഞ്ഞാ മഹാഭോഗാ, അഹം ദുഗ്ഗതാനം സങ്ഗഹം കരിസ്സാമീ''തി വത്വാ, ''ഭന്തേ, മാ നോ നാസേഥ, സങ്ഗഹം നോ കരോഥാ''തി വദന്തിയോ പുനപി പടിക്ഖിപിത്വാ പുനപി അപഗന്തും അനിച്ഛമാനാ യാചന്തിയോ ''ന അത്തനോ പമാണം ജാനാഥ, അപഗച്ഛഥാ''തി വത്വാ അച്ഛരം പഹരി. താ ഥേരസ്സ അച്ഛരാസദ്ദം സുത്വാ സന്തജ്ജിതാ ഠാതും അസക്കോന്തിയോ

പലായിത്വാ ദേവലോകമേവ ഗതാ. തേന വുത്തം - **“പഞ്ചമത്താനി ദേവതാസതാനി പടിക്ഖിപിത്വാ”**തി.

പുബ്ബണ്ഹസമയന്തി പുബ്ബണ്ഹേ ഏകം സമയം, ഏകസ്മിം കാലേ. **നിവാസേത്വാ**തി വിഹാരനിവാസനപരിവത്തനവസേന നിവാസനം ദള്ഹം നിവാസേത്വാ. **പത്തചീവരമാദായാ**തി ചീവരം പാരുപിത്വാ പത്തം ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ. **പിണ്ഡായ പാവിസീ**തി പിണ്ഡപാതത്ഥായ പാവിസി. **ദലിദ്ദവിസിഖാ**തി ദുഗ്ഗതമനുസ്സാനം വസനോകാസോ. **കപണവിസിഖാ**തി ഭോഗപാരിജുഞ്ഞപ്പത്തിയാ ദീനമനുസ്സാനം വാസോ. **പേസകാരവിസിഖാ**തി തന്തവായവാസോ. **അദ്ദസാ ഖോ ഭഗവാ**തി കഥം അദ്ദസ? “ആബാധാ വുട്ഠിതോ മമ പുത്തോ കസ്സപോ കിന്നു ഖോ കരോതീ”തി ആവജ്ജേന്തോ വേളുവനേ നിസിന്നോ ഏവ ഭഗവാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ അദ്ദസ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി യായം ആയസ്മതോ മഹാകസ്സപസ്സ പഞ്ചഹി അച്ഛരാസതേഹി ഉപനീതം അനേകസൂപം അനേകബ്യഞ്ജനം ദിബ്ബപിണ്ഡപാതം പടിക്ഖിപിത്വാ കപണജനാനുഗ്ഗഹപ്പടിപത്തി വുത്താ, ഏതമത്ഥം ജാനിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം പരമപ്പിച്ഛതാദസ്സനമുഖേന ഖീണാസവസ്സ താദീഭാവാനുഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **അനഞ്ഞപോസി**ന്തി അഞ്ഞം പോസേതീതി അഞ്ഞപോസീ, ന അഞ്ഞപോസീ അനഞ്ഞപോസീ, അത്തനാ പോസേതബ്ബസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവേന അദുതിയോ, ഏകകോതി അത്ഥോ. തേന ഥേരസ്സ സുഭരതം ദസ്സേതി. ഥേരോ ഹി കായപരിഹാരികേന ചീവരേന കുച്ഛിപരിഹാരികേന ച പിണ്ഡപാതേന അത്താനമേവ പോസേന്തോ പരമപ്പിച്ഛോ ഹുത്വാ വിഹരതി, അഞ്ഞം ഞാതിമിത്താദീസു കഞ്ചി ന പോസേതി കത്ഥചി അലഗ്ഗഭാവതോ. അഥ വാ അഞ്ഞേന അഞ്ഞതരേന പോസേതബ്ബതായ അഭാവതോ അനഞ്ഞപോസീ. യോ ഹി ഏകസ്മിംയേവ പച്ചയദായകേ പടിബദ്ധചതുപച്ചയോ സോ അനഞ്ഞപോസീ നാമ ന ഹോതി ഏകായത്തവുത്തിതോ . ഥേരോ പന “യഥാപി ഭമരോ പുപ്ഫ”ന്തി (ധം പം ർ൯) ഗാഥായ വുത്തനയേന ജങ്ഘാബലം നിസ്സായ പിണ്ഡായ ചരന്തോ കുലേസു നിച്ചനവോ ഹുത്വാ മിസ്സകഭത്തേന യാപേതി. തഥാ ഹി നം ഭഗവാ ചന്ദൂപമപ്പടിപദായ ഥോമേസി. **അഞ്ഞാത**ന്തി അഭിഞ്ഞാതം, യഥാഭുച്ചഗുണേഹി പത്ഥടയസം, തേനേവ വാ അനഞ്ഞപോസിഭാവേന അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിതാഹി ഞാതം. അഥ വാ **അഞ്ഞാത**ന്തി സബ്ബസോ പഹീനതണ്ഹതായ ലാഭസക്കാരസിലോകനികാമനഹേതു അത്താനം ജാനാപനവസേന ന ഞാതം. അവീതതണ്ഹോ ഹി പാപിച്ഛോ കുഹകതായ സമ്ഭാവനാധിപ്പായേന അത്താനം ജാനാപേതി. **ദന്ത**ന്തി ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവസേന ഇന്ദ്രിയേസു ഉത്തമദമനേന ദന്തം. **സാരേ പതിട്ഠിത**ന്തി വിമുത്തിസാരേ അവട്ഠിതം, അസേക്ഖസീലക്ഖന്ധാദികേ വാ സീലാദിസാരേ പതിട്ഠിതം. **ഖീണാസവം വന്തദോസ**ന്തി കാമാസവാദീനം ചതുന്നം ആസവാനം അനവസേസം പഹീനത്താ ഖീണാസവം. തതോ ഏവ രാഗാദിദോസാനം സബ്ബസോ വന്തത്താ വന്തദോസം. **തമഹം ബ്രൂമി ബ്രാഹ്മണ**ന്തി തം യഥാവുത്തഗുണം പരമത്ഥബ്രാഹ്മണം അഹം ബ്രാഹ്മണന്തി വദാമീതി. ഇധാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ ദേസനാനാനത്തം വേദിതബ്ബം.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അജകലാപകസുത്തവണ്ണനാ

൭. സത്തമേ **പാവായ**ന്തി ഏവംനാമകേ മല്ലരാജൂനം നഗരേ. **അജകലാപകേ ചേതിയേ**തി അജകലാപകേന നാമ യക്ഖേന പരിഗ്ഗഹിതത്താ "അജകലാപക"ന്തി ലദ്ധനാമേ മനുസ്സാനം ചിത്തീകതട്ഠാനേ . സോ കിര യക്ഖോ അജേ കലാപേ കത്വാ ബന്ധനേന അജകോട്ഠാസേന സദ്ധിം ബലിം പടിച്ഛതി, ന അഞ്ഞഥാ, തസ്മാ "അജകലാപകോ"തി പഞ്ഞായിത്ഥ. കേചി പനാഹു - അജകേ വിയ സത്തേ ലാപേതീതി അജകലാപകോതി. തസ്സ കിര സത്താ ബലിം ഉപനേത്വാ യദാ അജസദ്ദം കത്വാ ബലിം ഉപഹരന്തി, തദാ സോ തുസ്സതി, തസ്മാ "അജകലാപകോ"തി വുച്ചതീതി. സോ പന യക്ഖോ ആനുഭാവസമ്പന്നോ കക്ഖളോ ഫരുസോ തത്ഥ ച സന്നിഹിതോ, തസ്മാ തം ഠാനം മനുസ്സാ ചിത്തിം കരോന്തി, കാലേന കാലം ബലിം ഉപഹരന്തി. തേന വുത്തം "അജകലാപകേ ചേതിയേ"തി. **അജകലാപകസ്സ യക്ഖസ്സ ഭവനേ**തി തസ്സ യക്ഖസ്സ വിമാനേ.

തദാ കിര സത്ഥാ തം യക്ഖം ദമേതുകാമോ സായന്ഹസമയേ ഏകോ അദുതിയോ പത്തചീവരം ആദായ അജകലാപകസ്സ യക്ഖസ്സ ഭവനദ്വാരം ഗന്ത്വാ തസ്സ ദോവാരികം ഭവനപവിസനത്ഥായ യാചി. സോ "കക്ഖളോ, ഭന്തേ, അജകലാപകോ യക്ഖോ, സമണോതി വാ ബ്രാഹ്മണോതി വാ ഗാരവം ന കരോതി, തസ്മാ തുമ്ഹേ ഏവ ജാനാഥ, മയ്ഹം പന തസ്സ അനാരോചനം ന യുത്ത"ന്തി താവദേവ യക്ഖസമാഗമം ഗതസ്സ അജകലാപകസ്സ സന്തികം വാതവേഗേന അഗമാസി. സത്ഥാ അന്തോഭവനം പവിസിത്വാ അജകലാപകസ്സ നിസീദനമണ്ഡപേ പഞ്ഞത്താസനേ നിസീദി. യക്ഖസ്സ ഓരോധാ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ വന്ദിത്വാ ഏകമന്തം അട്ഠംസു. സത്ഥാ താസം കാലയുത്തം ധമ്മിം കഥം കഥേസി. തേന വുത്തം - "പാവായം വിഹരതി അജകലാപകേ ചേതിയേ അജകലാപകസ്സ യക്ഖസ്സ ഭവനേ"തി.

തസ്മിം സമയേ സാതാഗിരഹേമവതാ അജകലാപകസ്സ ഭവനമത്ഥകേന യക്ഖസമാഗമം ഗച്ഛന്താ അത്തനോ ഗമനേ അസമ്പജ്ജമാനേ "കിം നു ഖോ കാരണ"ന്തി ആവജ്ജേന്താ സത്ഥാരം അജകലാപകസ്സ ഭവനേ നിസിന്നം ദിസ്വാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ "മയം, ഭന്തേ, യക്ഖസമാഗമം ഗമിസ്സാമാ"തി ആപുച്ഛിത്വാ പദക്ഖിണം കത്വാ ഗതാ യക്ഖസന്നിപാതേ അജകലാപകം ദിസ്വാ തുട്ഠിം പവേദയിംസു "ലാഭാ തേ, ആവുസോ, അജകലാപക, യസ്സ തേ ഭവനേ സദേവകേ ലോകേ അഗ്ഗപുഗ്ഗലോ ഭഗവാ നിസിന്നോ, ഉപസങ്കമിത്വാ ഭഗവന്തം പയിരുപാസസ്സു, ധമ്മഞ്ച സുണാഹീ"തി. സോ തേസം കഥം സുത്വാ "ഇമേ തസ്സ മുണ്ഡകസ്സ സമണകസ്സ മമ ഭവനേ നിസിന്നഭാവം കഥേന്തീ"തി കോധാഭിഭൂതോ ഹുത്വാ "അജ്ജ മയ്ഹം തേന സമണേന സദ്ധിം സങ്ഗാമോ ഭവിസ്സതീ"തി ചിന്തേത്വാ യക്ഖസന്നിപാതതോ ഉട്ഠഹിത്വാ ദക്ഖിണം പാദം ഉക്ഖിപിത്വാ സട്ഠിയോജനമത്തം പബ്ബതകൂടം അക്കമി, തം ഭിജ്ജിത്വാ ദ്വിധാ അഹോസി. സേസം ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ആളവകസുത്തവണ്ണനായം (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൪൬) ആഗതനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

അജകലാപകസ്സ സമാഗമോ ഹി ആളവകസമാഗമസദിസോവ ഠപേത്വാ പഞ്ഹകരണം വിസ്സജ്ജനം ഭവനതോ തിക്ഖത്തും നിക്ഖമനം പവേസനഞ്ച. അജകലാപകോ ഹി ആഗച്ഛന്തോയേവ "ഏത്തേഹിയേവ തം സമണം പലാപേസ്സാമീ"തി വാതമണ്ഡലാദികേ നവവസ്സേ സമുട്ഠാപേത്വാ തേഹി ഭഗവതോ ചലനമത്തമ്പി കാതും അസക്കോന്തോ നാനാവിധപ്പഹരണഹത്ഥേ അതിവിയ ഭയാനകരൂപേ ഭൂതഗണേ നിമ്മിനിത്വാ തേഹി സദ്ധിം ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ അന്തന്തേനേവ ചരന്തോ സബ്ബരത്തിം നാനപ്പകാരം വിപ്പകാരം കത്വാപി ഭഗവതോ കിഞ്ചി കേസഗ്ഗമത്തമ്പി നിസിന്നട്ഠാനതോ ചലനം കാതും നാസക്ഖി. കേവലം പന "അയം സമണോ മം അനാപുച്ഛാ മയ്ഹം ഭവനം പവിസിത്വാ നിസീദതീ"തി

കോധവസേന പജ്ജലി. അഥസ്സ ഭഗവാ ചിത്തപ്പവത്തിം ഞത്വാ "സേയ്യഥാപി നാമ ചണ്ഡസ്സ കുക്കുരസ്സ നാസായ പിത്തം ഭിന്ദേയ്യ, ഏവം സോ ഭിയ്യോസോമത്തായ ചണ്ഡതരോ അസ്സ, ഏവമേവായം യക്ഖോ മയി ഇധ നിസിന്നേ ചിത്തം പദൂസേതി, യംനൂനാഹം ബഹി നിക്ഖമേയ്യ"ന്തി സയമേവ ഭവനതോ നിക്ഖമിത്വാ അബ്ഭോകാസേ നിസീദി. തേന വുത്തം - **"തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ രത്തന്ധകാരതിമിസായം അബ്ഭോകാസേ നിസിന്നോ ഹോതീ"**തി.

തത്ഥ **രത്തന്ധകാരതിമിസായ**ന്തി രത്തിയം അന്ധകരണതമസി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിവിരഹിതേ ബഹലന്ധകാരേതി അത്ഥോ. ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതോ കിര തദാ അന്ധകാരോ പവത്തീതി. **ദേവോ**തി മേഘോ ഏകമേകം ഫുസിതകം ഉദകബിന്ദും പാതേതി. അഥ യക്ഖോ "ഇമിനാ സദ്ദേന താസേത്വാ ഇമം സമണം പലാപേസ്സാമീ"തി ഭഗവതോ സമീപം ഗന്ത്വാ "അക്കുലോ"തിആദിനാ തം ഭിംസനം അകാസി. തേന വുത്തം **"അഥ ഖോ അജകലാപകോ"**തിആദി. തത്ഥ **ഭയ**ന്തി ചിത്തുത്രാസം, **ഛമ്ഭിതത്ത**ന്തി ഊരുത്ഥമ്ഭകസരീരസ്സ ഛമ്ഭിതഭാവം. **ലോമഹംസ**ന്തി ലോമാനം പഹട്ഠഭാവം, തീഹിപി പദേഹി ഭയുപ്പത്തിമേവ ദസ്സേതി. **ഉപസങ്കമീ**തി കസ്മാ പനായം ഏവമധിപ്പായോ ഉപസങ്കമി, നനു പുബ്ബേ അത്തനാ കാതബ്ബം വിപ്പകാരം അകാസീതി? സച്ചമകാസി, തം പനേസ "അന്തോഭവനേ ഖേമട്ഠാനേ ഥിരഭൂമിയം ഠിതസ്സ ന കിഞ്ചി കാതും അസക്ഖി, ഇദാനി ബഹി ഠിതം ഏവം ഭിംസാപേത്വാ പലാപേതും സക്കാ"തി മഞ്ഞമാനോ ഉപസങ്കമി. അയഞ്ഹി യക്ഖോ അത്തനോ ഭവനം "ഥിരഭൂമീ"തി മഞ്ഞതി, "തത്ഥ ഠിതത്താ അയം സമണോ ന ഭായതീ"തി ച.

തിക്ഖത്തും "അക്കുലോ പക്കുലോ"തി അക്കുലപക്കുലികം അകാസീതി തയോ വാരേ "അക്കുലോ പക്കുലോ"തി ഭിംസാപേതുകാമതായ ഏവരൂപം സദ്ദം അകാസി. അനുകരണസദ്ദോ ഹി അയം. തദാ ഹി സോ യക്ഖോ സിനേരും ഉക്ഖിപന്തോ വിയ മഹാപഥവിം പരിവത്തേന്തോ വിയ ച മഹതാ ഉസ്സാഹേന അസനിസതസദ്ദസങ്ഘാടം വിയ ഏകസ്മിം ഠാനേ പുഞ്ജീകതം ഹുത്വാ വിനിച്ഛരന്തം ദിസാഗജാനം ഹത്ഥിഗജ്ജിതം, കേസരസീഹാനം സീഹനിന്നാദം , യക്ഖാനം ഹിംകാരസദ്ദം, ഭൂതാനം അട്ടഹാസം, അസുരാനം അപ്ഫോടനഘോസം , ഇന്ദസ്സ ദേവരഞ്ഞോ വജിരനിഗ്ഘാതനിഗ്ഘോസം, അത്തനോ ഗമ്ഭീരതായ വിപ്ഫാരികതായ ഭയാനകതായ ച അവസേസസദ്ദം അവഹസന്തമിവ അഭിഭവന്തമിവ ച കപ്പവുട്ഠാനമഹാവാതമണ്ഡലികായ വിനിഗ്ഘോസം പുഥുജ്ജനാനം ഹദയം ഫാലേന്തം വിയ മഹന്തം പടിഭയനിഗ്ഘോസം അബ്യത്തക്ഖരം തിക്ഖത്തും അത്തനോ യക്ഖഗജ്ജിതം ഗജ്ജി "ഏതേന ഇമം സമണം ഭിംസാപേത്വാ പലാപേസ്സാമീ"തി. യം യം നിച്ഛരതി, തേന തേന പബ്ബതാ പപടികം മുഞ്ചിംസു, വനപ്പതിജേട്ഠകേ ഉപാദായ സബ്ബേസു രുക്ഖലതാഗുമ്ബേസു പത്തഫലപുപ്ഫാനി സീദയിംസു, തിയോജനസഹസ്സവിത്ഥതോപി ഹിമവന്തപബ്ബതരാജാ സങ്കമ്പി സമ്പകമ്പി സമ്പവേധി, ഭുമ്മദേവതാ ആദിം കത്വാ യേഭുയ്യേന ദേവതാനമ്പി അഹുദേവ ഭയം ഛമ്ഭിതത്തം ലോമഹംസോ, പഗേവ മനുസ്സാനം. അഞ്ഞേസഞ്ച അപദദ്വിപദചതുപ്പദാനം മഹാപഥവിയാ ഉന്ദ്രിയനകാലോ വിയ മഹതീ വിഭിംസനകാ അഹോസി, സകലസ്മിം ജമ്ബുദീപതലേ മഹന്തം കോലാഹലം ഉദപാദി. ഭഗവാ പന തം സദ്ദം "കിമീ"തി അമഞ്ഞമാനോ നിച്ചലോ നിസീദി, "മാ കസ്സചി ഇമിനാ അന്തരായോ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാസി.

യസ്മാ പന സോ സദ്ദോ "അക്കുല പക്കുല" ഇതി ഇമിനാ ആകാരേന സത്താനം സോതപഥം അഗമാസി, തസ്മാ തസ്സ അനുകരണവസേന "അക്കുലോ പക്കുലോ"തി, യക്ഖസ്സ ച തസ്സം നിഗ്ഘോസനിച്ഛാരണായം അക്കുലപക്കുലകരണം അത്ഥീതി കത്വാ "അക്കുലപക്കുലികം അകാസീ"തി സങ്ഗഹം ആരോപയിംസു.

കേചി പന "ആകുലബ്യാകുല ഇതി പദദ്വയസ്സ പരിയായാഭിധാനവസേന അക്കുലോ ബക്കുലോതി അയം സദ്ദോ വുത്തോ"തി വദന്തി യഥാ "ഏകം ഏകക"ന്തി. യസ്മാ ഏകവാരം ജാതോ പഠമുപ്പത്തിവസേനേവ നിബ്ബത്തത്താ ആകുലോതി ആദിഅത്ഥോ ആകാരോ, തസ്സ ച കകാരാഗമം കത്വാ രസ്സത്തം കതന്തി. ദ്വേ വാരേ പന ജാതോ ബക്കുലോ, കുലസദ്ദോ ചേത്ഥ ജാതിപരിയായോ കോലംകോലോതിആദീസു വിയ. വുത്തഅധിപ്പായാനുവിധായീ ച സദ്ദപ്പയോഗോതി പഠമേന പദേന ജലാബുജസീഹബ്യഗ്ഘാദയോ, ദുതിയേന അണ്ഡജആസീവിസകണ്ഹസപ്പാദയോ വുച്ചന്തി, തസ്മാ സീഹാദികോ വിയ ആസീവിസാദികോ വിയ ച "അഹം തേ ജീവിതഹാരകോ"തി ഇമം അത്ഥം യക്ഖോ പദദ്വയേന ദസ്സേതീതി അഞ്ഞേ. അപരേ പന "അക്ഖുലോ ഭക്ഖുലോ"തി പാളിം വത്വാ "അക്ഖേതും ഖേപേതും വിനാസേതും ഉലതി പവത്തേതീതി അക്ഖുലോ, ഭക്ഖിതും ഖാദിതും ഉലതീതി ഭക്ഖുലോ. കോ പനേസോ? യക്ഖരക്ഖസപിസാചസീഹബ്യഗ്ഘാദീസു അഞ്ഞതരോ യോ കോചി മനുസ്സാനം അനത്ഥാവഹോ"തി തസ്സ അത്ഥം വദന്തി. ഇധാപി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ അധിപ്പായയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഏസോ തേ, സമണ, പിസാചോതി "അമ്ഭോ, സമണ, തവ പിസിതാസനോ പിസാചോ ഉപട്ഠിതോ"തി മഹന്തം ഭേരവരൂപം അഭിനിമ്മിനിത്വാ ഭഗവതോ പുരതോ ഠത്വാ അത്താനം സന്ധായ യക്ഖോ വദതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തേന യക്ഖേന കായവാചാഹി പവത്തിയമാനം വിപ്പകാരം. തേന ച അത്തനോ അനഭിഭവനീയസ്സ ഹേതുഭൂതം ലോകധമ്മേസു നിരുപക്കിലേസതം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **തായം വേലായ**ന്തി തസ്സം വിപ്പകാരകരണവേലായം. **ഇമം ഉദാന**ന്തി തം വിപ്പകാരം അഗണേത്വാ അസ്സ അഗണനഹേതുഭൂതം ധമ്മാനുഭാവദീപകം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യദാ സകേസു ധമ്മേസൂ**തി യസ്മിം കാലേ സകഅത്തഭാവസങ്ഖാതേസു പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധധമ്മേസു. **പാരഗൂ**തി പരിഞ്ഞാഭിസമയപാരിപൂരിവസേന പാരങ്ഗതോ, തതോയേവ തേസം ഹേതുഭൂതേ സമുദയേ, തദപ്പവത്തിലക്ഖണേ നിരോധേ, നിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ച പഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയപാരിപൂരിവസേന പാരഗതോ. **ഹോതി ബ്രാഹ്മണോ**തി ഏവം സബ്ബസോ ബാഹിതപാപത്താ ബ്രാഹ്മണോ നാമ ഹോതി, സബ്ബസോ സകഅത്തഭാവാവബോധനേപി ചതുസച്ചാഭിസമയോ ഹോതി. വുത്തഞ്ചേതം - "ഇമസ്മിംയേവ ബ്യാമമത്തേ കളേവരേ സസഞ്ഞിമ്ഹി സമനകേ ലോകഞ്ച ലോകസമുദയഞ്ച പഞ്ഞപേമീ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൧.൧൦൭; അ॰ നി॰ ൪.൪൫). അഥ വാ **സകേസു ധമ്മേസൂ**തി അത്തനോ ധമ്മേസു, അത്തനോ ധമ്മാ നാമ അത്ഥകാമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സീലാദിധമ്മാ. സീലസമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിആദയോ ഹി വോദാനധമ്മാ ഏകന്തഹിതസുഖസമ്പാദനേന പുരിസസ്സ അത്തനോ ധമ്മാ നാമ, ന അനത്ഥാവഹാ സംകിലേസധമ്മാ വിയ അസകധമ്മാ. **പാരഗൂ**തി തേസം സീലാദീനം പാരിപൂരിയാ പാരം പരിയന്തം ഗതോ.

തത്ഥ സീലം താവ ലോകിയലോകുത്തരവസേന ദുവിധം. തേസു ലോകിയം പുബ്ബഭാഗസീലം. തം സങ്ഖേപതോ പാതിമോക്ഖസംവരാദിവസേന ചതുബ്ബിധം, വിത്ഥാരതോ പന അനേകപ്പഭേദം. ലോകുത്തരം മഗ്ഗഫലവസേന ദുവിധം, അത്ഥതോ സമ്മാവാചാസമ്മാകമ്മന്തസമ്മാആജീവാ. യഥാ ച സീലം, തഥാ സമാധിപഞ്ഞാ ച ലോകിയലോകുത്തരവസേന ദുവിധാ. തത്ഥ ലോകിയസമാധി സഹ ഉപചാരേന അട്ഠ സമാപത്തിയോ, ലോകുത്തരസമാധി മഗ്ഗപരിയാപന്നോ . പഞ്ഞാപി ലോകിയാ സുതമയാ, ചിന്താമയാ, ഭാവനാമയാ ച സാസവാ, ലോകുത്തരാ പന

മഗ്ഗസമ്പയുത്താ ഫലസമ്പയുത്താ ച. വിമുത്തി നാമ ഫലവിമുത്തി നിബ്ബാനഞ്ച, തസ്മാ സാ ലോകുത്തരാവ. വിമുത്തിഞാണദസ്സനം ലോകിയമേവ, തം ഏകൂനവീസതിവിധം പച്ചവേക്ഖണഞാണഭാവതോ. ഏവം ഏതേസം സീലാദിധമ്മാനം അത്തനോ സന്താനേ അരഹത്തഫലാധിഗമേന അനവസേസതോ നിബ്ബത്തപാരിപൂരിയാ പാരം പരിയന്തം ഗതോതി **സകേസു ധമ്മേസു പാരഗൂ**.

അഥ വാ സോതാപത്തിഫലാധിഗമേന സീലസ്മിം പാരഗൂ. സോ ഹി ''സീലേസു പരിപൂരകാരീ''തി വുത്തോ, സോതാപന്നഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ സകദാഗാമീപി ഗഹിതോ ഹോതി. അനാഗാമിഫലാധിഗമേന സമാധിസ്മിം പാരഗൂ. സോ ഹി ''സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരീ''തി വുത്തോ. അരഹത്തഫലാധിഗമേന ഇതരേസു തീസു പാരഗൂ. അരഹാ ഹി പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ അഗ്ഗഭൂതായ അകുപ്പായ ചേതോവിമുത്തിയാ അധിഗതത്താ പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ ച പരിയോസാനഗമനതോ പഞ്ഞാവിമുത്തിവിമുത്തിഞാണദസ്സനേസു പാരഗൂ നാമ ഹോതി. ഏവം സബ്ബഥാപി ചതൂസു അരിയസച്ചേസു ചതുമഗ്ഗവസേന പരിഞ്ഞാദിസോളസവിധായ കിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ യഥാവുത്തേസു തസ്മിം തസ്മിം കാലേ സകേസു ധമ്മേസു പാരഗതോ.

ഹോതി ബ്രാഹ്മണോതി തദാ സോ ബാഹിതപാപധമ്മതായ പരമത്ഥബ്രാഹ്മണോ ഹോതി. **അഥ ഏതം പിസാചഞ്ച, പക്കുലഞ്ചാതിവത്തതീ**തി തതോ യഥാവുത്തപാരഗമനതോ അഥ പച്ഛാ, അജകലാപക, ഏതം തയാ ദസ്സിതം പിസിതാസനത്ഥമാഗതം പിസാചം ഭയജനനത്ഥം സമുട്ഠാപിതം അക്കുലപക്കുലികഞ്ച അതിവത്തതി, അതിക്കമതി, അഭിഭവതി, തം ന ഭായതീതി അത്ഥോ.

അയമ്പി ഗാഥാ അരഹത്തമേവ ഉല്ലപിത്വാ കഥിതാ. അഥ അജകലാപകോ അത്തനാ കതേന തഥാരൂപേനപി പടിഭയരൂപേന വിഭിംസനേന അകമ്പനീയസ്സ ഭഗവതോ തം താദിഭാവം ദിസ്വാ ''അഹോ അച്ഛരിയമനുസ്സോവതായ''ന്തി പസന്നമാനസോ പോഥുജ്ജനികായ സദ്ധായ അത്തനി നിവിട്ഠഭാവം വിഭാവേന്തോ സത്ഥു സമ്മുഖാ ഉപാസകത്തം പവേദേസി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സങ്ഗാമജിസുത്തവണ്ണനാ

൮. അട്ഠമേ **സങ്ഗാമജീ**തി ഏവംനാമോ. അയഞ്ഹി ആയസ്മാ സാവത്ഥിയം അഞ്ഞതരസ്സ മഹാവിഭവസ്സ സേട്ഠിനോ പുത്തോ, വയപ്പത്തകാലേ മാതാപിതൂഹി പതിരൂപേന ദാരേന നിയോജേത്വാ സാപതേയ്യം നിയ്യാതേത്വാ ഘരബന്ധനേന ബദ്ധോ ഹോതി. സോ ഏകദിവസം സാവത്ഥിവാസിനോ ഉപാസകേ പുബ്ബണ്ഹസമയം ദാനം ദത്വാ സീലം സമാദിയിത്വാ സായന്ഹസമയേ സുദ്ധവത്ഥേ സുദ്ധുത്തരാസങ്ഗേ ഗന്ധമാലാദിഹത്ഥേ ധമ്മസ്സവനത്ഥം ജേതവനാഭിമുഖേ ഗച്ഛന്തേ ദിസ്വാ ''കഹം തുമ്ഹേ ഗച്ഛഥാ''തി പുച്ഛിത്വാ ''ധമ്മസ്സവനത്ഥം ജേതവനേ സത്ഥു സന്തിക''ന്തി വുത്തേ ''തേന ഹി അഹമ്പി ഗമിസ്സാമീ''തി തേഹി സദ്ധിം ജേതവനം അഗമാസി. തേന ച സമയേന ഭഗവാ കഞ്ചനഗുഹായം സീഹനാദം നദന്തോ കേസരസീഹോ വിയ സദ്ധമ്മമണ്ഡപേ പഞ്ഞത്തവരബുദ്ധാസനേ നിസീദിത്വാ ചതുപരിസമജ്ഝേ ധമ്മം ദേസേതി.

അഥ ഖോ തേ ഉപാസകാ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ ഏകമന്തം നിസീദിംസു, സങ്ഗാമജിപി കുലപുത്തോ തസ്സാ പരിസായ പരിയന്തേ ധമ്മം സുണന്തോ നിസീദി.

ഭഗവാ അനുപുബ്ബികഥം കഥേത്വാ ചത്താരി സച്ചാനി പകാസേസി, സച്ചപരിയോസാനേ അനേകേസം പാണസഹസ്സാനം ധമ്മാഭിസമയോ അഹോസി. സങ്ഗാമജിപി കുലപുത്തോ സോതാപത്തിഫലം പത്വാ പരിസായ വുട്ഠിതായ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ വന്ദിത്വാ പബ്ബജ്ജം യാചി ''പബ്ബാജേഥ മം ഭഗവാ''തി. ''അനുഞ്ഞാതോസി പന ത്വം മാതാപിതൂഹി പബ്ബജ്ജായാ''തി? ''നാഹം, ഭന്തേ, അനുഞ്ഞാതോ''തി. ''ന ഖോ, സങ്ഗാമജി, തഥാഗതാ മാതാപിതൂഹി അനനുഞ്ഞാതം പുത്തം പബ്ബാജേന്തീ''തി. ''സോഹം, ഭന്തേ, തഥാ കരിസ്സാമി, യഥാ മം മാതാപിതരോ പബ്ബജിതും അനുജാനന്തീ''തി. സോ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ പദക്ഖിണം കത്വാ മാതാപിതരോ ഉപസങ്കമിത്വാ, ''അമ്മതാതാ, അനുജാനാഥ മം പബ്ബജിതു''ന്തി ആഹ. തതോ പരം രട്ഠപാലസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൨.൨൯൩ ആദയോ) ആഗതനയേന വേദിതബ്ബം.

അഥ സോ ''പബ്ബജിത്വാ അത്താനം ദസ്സേസ്സാമീ''തി പടിഞ്ഞം ദത്വാ അനുഞ്ഞാതോ മാതാപിതൂഹി ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ പബ്ബജ്ജം യാചി. അലത്ഥ ഖോ ച ഭഗവതോ സന്തികേ പബ്ബജ്ജം ഉപസമ്പദഞ്ച, അചിരൂപസമ്പന്നോ ച പന സോ ഉപരിമഗ്ഗത്ഥായ ഘടേന്തോ വായമന്തോ അഞ്ഞതരസ്മിം അരഞ്ഞാവാസേ വസ്സം വസിത്വാ ഛളഭിഞ്ഞോ ഹുത്വാ വുത്ഥവസ്സോ ഭഗവന്തം ദസ്സനായ മാതാപിതൂനഞ്ച പടിസ്സവമോചനത്ഥം സാവത്ഥിം അഗമാസി. തേന വുത്തം - **''തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ സങ്ഗാമജി സാവത്ഥിം അനുപ്പത്തോ ഹോതീ''**തി.

സോ ഹായസ്മാ ധുരഗാമേ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപടിക്കന്തോ ജേതവനം പവിസിത്വാ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഭഗവതാ സദ്ധിം കതപടിസന്ഥാരോ അഞ്ഞം ബ്യാകരിത്വാ പുന ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ പദക്ഖിണം കത്വാ നിക്ഖമിത്വാ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ ദിവാവിഹാരം നിസീദി. അഥസ്സ മാതാപിതരോ ഞാതിമിത്താ ചസ്സ ആഗമനം സുത്വാ, ''സങ്ഗാമജി, കിര ഇധാഗതോ''തി ഹട്ഠതുട്ഠാ തുരിതതുരിതാ വിഹാരം ഗന്ത്വാ പരിയേസന്താ നം തത്ഥ നിസിന്നം ദിസ്വാ ഉപസങ്കമിത്വാ പടിസന്ഥാരം കത്വാ ''മാ അപുത്തകം സാപതേയ്യം രാജാനോ ഹരേയ്യും, അപ്പിയാ ദായാദാ വാ ഗണ്ഹേയ്യും, നാലം പബ്ബജ്ജായ, ഏഹി, താത, വിബ്ഭമാ''തി യാചിംസു. തം സുത്വാ ഥേരോ ''ഇമേ മയ്ഹം കാമേഹി അനത്ഥികഭാവം ന ജാനന്തി, ഗൂഥധാരീ വിയ ഗൂഥപിണ്ഡേ കാമേസുയേവ അല്ലീയനം ഇച്ഛന്തി, നയിമേ സക്കാ ധമ്മകഥായ സഞ്ഞാപേതു''ന്തി അസ്സുണന്തോ വിയ നിസീദി. തേ നാനപ്പകാരം യാചിത്വാ അത്തനോ വചനം അഗ്ഗണ്ഹന്തം ദിസ്വാ ഘരം പവിസിത്വാ പുത്തേന സദ്ധിം തസ്സ ഭരിയം സപരിവാരം ഉയ്യോജേസും ''മയം നാനപ്പകാരം തം യാചന്താപി തസ്സ മനം അലഭിത്വാ ആഗതാ, ഗച്ഛ ത്വം, ഭദ്ദേ, തവ ഭത്താരം പുത്തസന്ദസ്സനേന യാചിത്വാ സഞ്ഞാപേഹീ''തി. തായ കിര ആപന്നസത്തായ അയമായസ്മാ പബ്ബജിതോ. സാ ''സാധൂ''തി സമ്പടിച്ഛിത്വാ ദാരകമാദായ മഹതാ പരിവാരേന ജേതവനം അഗമാസി. തം സന്ധായ വുത്തം - **''അസ്സോസി ഖോ ആയസ്മതോ സങ്ഗാമജിസ്സാ''**തിആദി.

തത്ഥ **പുരാണദുതിയികാ**തി പുബ്ബേ ഗിഹികാലേ പാദപരിചരണവസേന ദുതിയികാ, ഭരിയാതി അത്ഥോ. **അയ്യോ**തി ''അയ്യപുത്തോ''തി വത്തബ്ബേ പബ്ബജിതാനം അനുച്ഛവികവോഹാരേന വദതി. **കിരാ**തി അനുസ്സവനത്ഥേ നിപാതോ, തസ്സ അനുപ്പത്തോ കിരാതി സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. **ഖുദ്ദപുത്തഞ്ഹി സമണ, പോസ മ**ന്തി ആപന്നസത്തമേവ മം ഛഡ്ഡേത്വാ പബ്ബജിതോ, സാഹം ഏതരഹി ഖുദ്ദപുത്താ, താദിസം മം ഛഡ്ഡേത്വാവ തവ സമണധമ്മകരണം അയുത്തം, തസ്മാ, സമണ, പുത്തദുതിയം മം ഘാസച്ഛാദനാദീഹി ഭരസ്സൂതി. ആയസ്മാ പന, സങ്ഗാമജി, ഇന്ദ്രിയാനി ഉക്ഖിപിത്വാ തം നേവ ഓലോകേതി, നാപി ആലപതി. തേന വുത്തം - **''ഏവം വുത്തേ ആയസ്മാ സങ്ഗാമജി തുണ്ഹീ അഹോസീ''**തി.

സാ തിക്ഖത്തും തഥേവ വത്വാ തുണ്ഹീഭൂതമേവ തം ദിസ്വാ ''പുരിസാ നാമ ഭരിയാസു നിരപേക്ഖാപി പുത്തേസു സാപേക്ഖാ ഹോന്തി, പുത്തസിനേഹോ പിതു അട്ഠിമിഞ്ജം ആഹച്ച തിട്ഠതി, തസ്മാ പുത്തപേമേനാപി മയ്ഹം വസേ വത്തേയ്യാ''തി മഞ്ഞമാനാ പുത്തം ഥേരസ്സ അങ്കേ നിക്ഖിപിത്വാ ഏകമന്തം അപക്കമ്മ **''ഏസോ തേ, സമണ, പുത്തോ, പോസ ന''**ന്തി വത്വാ ഥോകം അഗമാസി. സാ കിര സമണതേജേനസ്സ സമ്മുഖേ ഠാതും നാസക്ഖി. ഥേരോ ദാരകമ്പി നേവ ഓലോകേതി നാപി ആലപതി. അഥ സാ ഇത്ഥീ അവിദൂരേ ഠത്വാ മുഖം പരിവത്തേത്വാ ഓലോകേന്തീ ഥേരസ്സ ആകാരം ഞത്വാ പടിനിവത്തിത്വാ ''പുത്തേനപി അയം സമണോ അനത്ഥികോ''തി ദാരകം ഗഹേത്വാ പക്കാമി. തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ ആയസ്മതോ സങ്ഗാമജിസ്സ പുരാണദുതിയികാ''**തിആദി.

തത്ഥ **പുത്തേനപീ**തി അയം സമണോ അത്തനോ ഓരസപുത്തേനപി അനത്ഥികോ, പഗേവ അഞ്ഞേഹീതി അധിപ്പായോ. **ദിബ്ബേനാ**തി ഏത്ഥ ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബം. ദേവതാനഞ്ഹി സുചരിതകമ്മനിബ്ബത്തം പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹി അപലിബുദ്ധം ദൂരേപി ആരമ്മണസമ്പടിച്ഛനസമത്ഥം ദിബ്ബം പസാദചക്ഖു ഹോതി. ഇദമ്പി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിനിബ്ബത്തം അഭിഞ്ഞാചക്ഖും താദിസന്തി ദിബ്ബം വിയാതി ദിബ്ബം, ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സയേന ലദ്ധത്താ വാ ദിബ്ബം, മഹാജുതികത്താ മഹാഗതികത്താ വാ ദിബ്ബം, തേന ദിബ്ബേന. **വിസുദ്ധേനാ**തി നീവരണാദിസംകിലേസവിഗമേന സുപരിസുദ്ധേന. **അതിക്കന്തമാനുസകേനാ**തി മനുസ്സാനം വിസയാതീതേന. **ഇമം ഏവരൂപം വിപ്പകാര**ന്തി ഇമം ഏവം വിപ്പകാരം യഥാവുത്തം പബ്ബജിതേസു അസാരുപ്പം അങ്കേ പുത്തട്ഠപനസങ്ഖാതം വിരൂപകിരിയം.

ഏതമത്ഥന്തി ഏതം ആയസ്മതോ സങ്ഗാമജിസ്സ പുത്തദാരാദീസു സബ്ബത്ഥ നിരപേക്ഖഭാവസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം തസ്സ ഇട്ഠാനിട്ഠാദീസു താദിഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ആയന്തി**ന്തി ആഗച്ഛന്തിം, പുരാണദുതിയികന്തി അധിപ്പായോ. **നാഭിനന്ദതീ**തി ദട്ഠും മം ആഗതാതി ന നന്ദതി ന തുസ്സതി. **പക്കമന്തി**ന്തി സാ അയം മയാ അസമ്മോദിതാവ ഗച്ഛതീതി ഗച്ഛന്തിം. **ന സോചതീ**തി ന ചിത്തസന്താപമാപജ്ജതി. യേന പന കാരണേന ഥേരോ ഏവം നാഭിനന്ദതി ന സോചതി, തം ദസ്സേതും **''സങ്ഗാ സങ്ഗാമജിം മുത്ത''**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ **സങ്ഗാ**തി രാഗസങ്ഗോ ദോസമോഹമാനദിട്ഠിസങ്ഗോതി പഞ്ചവിധാപി സങ്ഗാ സമുച്ഛേദപ്പടിപസ്സദ്ധിവിമുത്തീഹി വിമുത്തം സങ്ഗാമജിം ഭിക്ഖും. **തമഹം ബ്രൂമി ബ്രാഹ്മണ**ന്തി തം താദിഭാവപ്പത്തം ഖീണാസവം അഹം സബ്ബസോ ബാഹിതപാപത്താ ബ്രാഹ്മണന്തി വദാമീതി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ജടിലസുത്തവണ്ണനാ

൯. നവമേ **ഗയായ**ന്തി ഏത്ഥ **ഗയാ**തി ഗാമോപി തിത്ഥമ്പി വുച്ചതി. ഗയാഗാമസ്സ ഹി അവിദൂരേ വിഹരന്തോ ഭഗവാ ''ഗയായം വിഹരതീ''തി വുച്ചതി, തഥാ ഗയാതിത്ഥസ്സ. ഗയാതിത്ഥന്തി ഹി ഗയാഗാമസ്സ അവിദൂരേ ഏകാ പോക്ഖരണീ അത്ഥി നദീപി, തദുഭയം ''പാപപവാഹനതിത്ഥ''ന്തി ലോകിയമഹാജനോ സമുദാചരതി. **ഗയാസീസേ**തി ഗജസീസസദിസസിഖരോ തത്ഥ ഏകോ പബ്ബതോ ഗയാസീസനാമകോ, യത്ഥ ഹത്ഥികുമ്ഭസദിസോ പിട്ഠിപാസാണോ

ഭിക്ഖുസഹസ്സസ്സ ഓകാസോ പഹോതി, തത്ര ഭഗവാ വിഹരതി. തേന വുത്തം - **"ഗയായം വിഹരതി ഗയാസീസേ"**തി.

ജടിലാതി താപസാ. തേ ഹി ജടാധാരിതായ ഇധ ''ജടിലാ''തി വുത്താ. **അന്തരട്ഠകേ ഹിമപാതസമയേ**തി ഹേമന്തസ്സ ഉതുനോ അബ്ഭന്തരഭൂതേ മാഘമാസസ്സ അവസാനേ ചത്താരോ ഫഗ്ഗുണമാസസ്സ ആദിമ്ഹി ചത്താരോതി അട്ഠദിവസപരിമാണേ ഹിമസ്സ പതനകാലേ. **ഗയായം ഉമ്മുജ്ജന്തീ**തി കേചി തസ്മിം തിത്ഥസമ്മതേ ഉദകേ പഠമം നിമുഗ്ഗസകലസരീരാ തതോ ഉമ്മുജ്ജന്തി വുട്ഠഹന്തി ഉപ്പിലവന്തി. **നിമുജ്ജന്തീ**തി സസീസം ഉദകേ ഓസീദന്തി. **ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജമ്പി കരോന്തീ**തി പുനപ്പുനം ഉമ്മുജ്ജനനിമുജ്ജനാനിപി കരോന്തി.

തത്ഥ ഹി കേചി ''ഏകുമ്മുജ്ജനേനേവ പാപസുദ്ധി ഹോതീ''തി ഏവംദിട്ഠികാ, തേ ഉമ്മുജ്ജനമേവ കത്വാ ഗച്ഛന്തി. ഉമ്മുജ്ജനം പന നിമുജ്ജനമന്തരേന നത്ഥീതി അവിനാഭാവതോ നിമുജ്ജനമ്പി തേ കരോന്തിയേവ. യേപി ''ഏകനിമുജ്ജനേനേവ പാപസുദ്ധി ഹോതീ''തി ഏവംദിട്ഠികാ, തേപി ഏകവാരമേവ നിമുജ്ജിത്വാ വുത്തനയേന അവിനാഭാവതോ ഉമ്മുജ്ജനമ്പി കത്വാ പക്കമന്തി. യേ പന ''തസ്മിം തിത്ഥേ നിമുജ്ജനേനേവ പാപസുദ്ധി ഹോതീ''തി ഏവംദിട്ഠികാ, തേ തത്ഥ നിമുജ്ജിത്വാ അസ്സാസേ സന്നിരുമ്ഭിത്വാ മരുപ്പപാതപതിതാ വിയ തത്ഥേവ ജീവിതക്ഖയം പാപുണന്തി . അപരേ ''പുനപ്പുനം ഉമ്മുജ്ജനനിമുജ്ജനാനി കത്വാ ന്ഹാതേ പാപസുദ്ധി ഹോതീ''തി ഏവംദിട്ഠികാ, തേ കാലേന കാലം ഉമ്മുജ്ജനനിമുജ്ജനാനി കരോന്തി. തേ സബ്ബേപി സന്ധായ വുത്തം - ''**ഉമ്മുജ്ജന്തിപി നിമുജ്ജന്തിപി ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജമ്പി കരോന്തീ"തി.** ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി നിമുജ്ജനപുബ്ബകം ഉമ്മുജ്ജനം, നിമുജ്ജനമേവ പന കരോന്താ കതിപയാ, ഉമ്മുജ്ജനം തദുഭയഞ്ച കരോന്താ ബഹൂതി തേസം യേഭുയ്യഭാവദസ്സനത്ഥം ഉമ്മുജ്ജനം പഠമം വുത്തം. തഥാ **സമ്ബഹുലാ ജടിലാ**തി ജടിലാനം യേഭുയ്യതായ വുത്തം, മുണ്ഡസിഖണ്ഡിനോപി ച ബ്രാഹ്മണാ ഉദകസുദ്ധികാ തസ്മിം കാലേ തത്ഥ തഥാ കരോന്തി.

ഓസിഞ്ചന്തീതി കേചി ഗയായ ഉദകം ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ അത്തനോ സീസേ ച സരീരേ ച ഓസിഞ്ചന്തി, അപരേ ഘടേഹി ഉദകം ഗഹേത്വാ തീരേ ഠത്വാ തഥാ കരോന്തി. **അഗ്ഗിം ജുഹന്തീ**തി കേചി ഗയാതീരേ വേദിം സജ്ജേത്വാ ധൂമദബ്ഭിപൂജാദികേ ഉപകരണേ ഉപനേത്വാ അഗ്ഗിഹുതം ജുഹന്തി അഗ്ഗിഹുതം പരിചരന്തി. **ഇമിനാ സുദ്ധീ**തി ഇമിനാ ഗയായം ഉമ്മുജ്ജനാദിനാ അഗ്ഗിപരിചരണേന ച പാപമലതോ സുദ്ധി പാപപവാഹനാ സംസാരസുദ്ധി ഏവ വാ ഹോതീതി ഏവംദിട്ഠികാ ഹുത്വാതി അത്ഥോ.

ഉമ്മുജ്ജനാദി ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേസു ഹി കേചി ഉദകവാസം വസന്തി, കേചി ഉദകസ്സഞ്ജലിം ദേന്തി, കേചി തസ്മിം ഉദകേ ഠത്വാ ചന്ദിമസൂരിയേ അനുപരിവത്തന്തി, കേചി അനേകസഹസ്സവാരം സാവിത്തിആദികേ ജപന്തി, കേചി ''ഇന്ദ ആഗച്ഛാ''തിആദിനാ വിജ്ജാജപം അവ്ഹായന്തി, കേചി മഹതുപട്ഠാനം കരോന്തി, ഏവഞ്ച കരോന്താ കേചി ഓതരന്തി, കേചി ഉത്തരന്തി കേചി ഉത്തരിത്വാ സുദ്ധികആചമനം കരോന്തി, കേചി അന്തോഉദകേ ഠിതാ തന്തീ വാദേന്തി, വീണം വാദേന്തീതി ഏവമാദികാ നാനപ്പകാരകിരിയാ ദസ്സേന്തി. യസ്മാ വാ തേ ഏവരൂപാ വികാരകിരിയാ കരോന്താപി തസ്മിം ഉദകേ നിമുജ്ജനഉമ്മുജ്ജനപുബ്ബകമേവ കരോന്തി, തസ്മാ തം സബ്ബം നിമുജ്ജനുമ്മുജ്ജനന്തോഗധമേവ കത്വാ ''ഉമ്മുജ്ജന്തീ''തിപിആദി വുത്തം. ഏവം തത്ഥ ആകുലബ്യാകുലേ വത്തമാനേ ഉപരിപബ്ബതേ ഠിതോ ഭഗവാ തേസം തം കോലാഹലം സുത്വാ ''കിന്നു ഖോ ഏത''ന്തി ഓലോകേന്തോ തം കിരിയവികാരം

അട്ടസ, തം സന്ധായ വുത്തം - **“അട്ടസാ ഖോ ഭഗവാ...പേ॰... ഇമിനാ സുദ്ധീ”**തി, തം വുത്തത്ഥമേവ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം അത്ഥം ഉദകോരോഹനാദിഅസുദ്ധിമഗ്ഗേ തേസം സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമസനം സച്ചാദികേ ച സുദ്ധിമഗ്ഗേ അത്തനോ അവിപരീതാവബോധം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം ഉദകസുദ്ധിയാ അസുദ്ധിമഗ്ഗഭാവദീപകം സച്ചാദിധമ്മാനഞ്ച യാഥാവതോ സുദ്ധിമഗ്ഗഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ന ഉദകേന സുചീ ഹോതീ**തി ഏത്ഥ **ഉദകേനാ**തി ഉദകുമ്മുജ്ജനാദിനാ. ഉദകുമ്മുജ്ജനാദി ഹി ഇധ ഉത്തരപദലോപേന “ഉദക”ന്തി വുത്തം യഥാ രൂപഭവോ രൂപന്തി. അഥ വാ **ഉദകേനാ**തി ഉമ്മുജ്ജനാദികിരിയായ സാധനഭൂതേന ഉദകേന സുചി സത്തസ്സ സുദ്ധി നാമ ന ഹോതി, നത്ഥീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **സുചീ**തി തേന യഥാവുത്തേന ഉദകേന സുചി പാപമലതോ സുദ്ധോ നാമ സത്തോ ന ഹോതി. കസ്മാ? **ബഹ്വേത്ഥ ന്ഹായതീ ജനോ**. യദി ഹി ഉദകോരോഹനാദിനാ യഥാവുത്തേന പാപസുദ്ധി നാമ സിയാ, ബഹു ഏത്ഥ ഉദകേ ജനോ ന്ഹായതി, മാതുഘാതാദിപാപകമ്മകാരീ അഞ്ഞോ ച ഗോമഹിംസാദികോ അന്തമസോ മച്ഛകച്ഛപേ ഉപാദായ, തസ്സ സബ്ബസ്സാപി പാപസുദ്ധി സിയാ, ന പനേവം ഹോതി. കസ്മാ? ന്ഹാനസ്സ പാപഹേതൂനം അപ്പടിപക്ഖഭാവതോ. യഞ്ഹി യം വിനാസേതി, സോ തസ്സ പടിപക്ഖോ യഥാ ആലോകോ അന്ധകാരസ്സ, വിജ്ജാ ച അവിജ്ജായ, ന ഏവം ന്ഹാനം പാപസ്സ. തസ്മാ നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം “ന ഉദകേന സുചി ഹോതീ”തി.

യേന പന സുചി ഹോതി, തം ദസ്സേതും **“യമ്ഹി സച്ചഞ്ചാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യമ്ഹീ**തി യസ്മിം പുഗ്ഗലേ . **സച്ച**ന്തി വചീസച്ചഞ്ചേവ വിരതിസച്ചഞ്ച. അഥ വാ സച്ചന്തി ഞാണസച്ചഞ്ചേവ പരമത്ഥസച്ചഞ്ച. **ധമ്മോ**തി അരിയമഗ്ഗധമ്മോ, ഫലധമ്മോ ച, സോ സബ്ബോപി യസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഉപലബ്ഭതി, **സോ സുചീ സോ ച ബ്രാഹ്മണോ**തി സോ അരിയപുഗ്ഗലോ വിസേസതോ ഖീണാസവോ അച്ചന്തസുദ്ധിയാ സുചി ച ബ്രാഹ്മണോ ചാതി. കസ്മാ പനേത്ഥ സച്ചം ധമ്മതോ വിസും കത്വാ ഗഹിതം? സച്ചസ്സ ബഹൂപകാരത്താ. തഥാ ഹി “സച്ചം വേ അമതാ വാചാ (സു॰ നി॰ ൪൫൫), സച്ചം ഹവേ സാദുതരം രസാനം (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൪), സച്ചേ അത്ഥേ ച ധമ്മേ ച, ആഹു സന്തോ പതിട്ഠിതാ (സു॰ നി॰ ൪൫൫), സച്ചേ ഠിതാ സമണബ്രാഹ്മണാ ചാ”തിആദിനാ (ജാ॰ ൨.൨൧.൪൩൩) അനേകേസു സുത്തപദേസു സച്ചഗുണാ പകാസിതാ. സച്ചവിപരിയസ്സ ച “ഏകം ധമ്മം അതീതസ്സ, മുസാവാദിസ്സ ജന്തുനോ (ധ॰ പ॰ ൧൭൬), അഭൂതവാദീ നിരയം ഉപേതീ”തി (ധ॰ പ॰ ൩൦൬) ച ആദിനാ പകാസിതാതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ബാഹിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. ദസമേ **ബാഹിയോ**തി തസ്സ നാമം. **ദാരുചീരിയോ**തി ദാരുമയചീരോ. **സുപ്പാരകേ**തി ഏവംനാമകേ പട്ടനേ വസതി. കോ പനായം ബാഹിയോ, കഥഞ്ച ദാരുചീരിയോ അഹോസി, കഥം സുപ്പാരകേ പട്ടനേ പടിവസതീതി?

തത്രായം അനുപുബ്ബീകഥാ - ഇതോ കിര കപ്പസതസഹസ്സമത്ഥകേ പദുമുത്തരസമ്മാസമ്ബുദ്ധകാലേ ഏകോ കുലപുത്തോ ഹംസവതീനഗരേ ദസബലസ്സ ധമ്മദേസനം സുണന്തോ സത്ഥാരം ഏകം ഭിക്ഖും ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാനം ഏതദഗ്ഗേ

ഠപേന്തം ദിസ്വാ "മഹാ വതായം ഭിക്ഖു, യോ സത്ഥാരാ ഏവം ഏതദഗ്ഗേ ഠപീയതി, അഹോ വതാഹമ്പി അനാഗതേ ഏവരൂപസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സാസനേ പബ്ബജിത്വാ സത്ഥാരാ ഏദിസേ ഠാനേ ഏതദഗ്ഗേ ഠപേതബ്ബോ ഭവേയ്യം യഥായം ഭിക്ഖൂ"തി തം ഠാനന്തരം പത്ഥേത്വാ തദനുരൂപം അധികാരകമ്മം കത്വാ യാവജീവം പുഞ്ഞം കത്വാ സഗ്ഗപരായണോ ഹുത്വാ ദേവമനുസ്സേസു സംസരന്തോ കസ്സപദസബലസ്സ സാസനേ പബ്ബജിത്വാ പരിപുണ്ണസീലോ സമണധമ്മം കരോന്തോവ ജീവിതക്ഖയം പത്വാ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തി. സോ ഏകം ബുദ്ധന്തരം ദേവലോകേ വസിത്വാ ഇമസ്മിം ബുദ്ധുപ്പാദേ ബാഹിയരട്ഠേ കുലഗേഹേ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹി, തം ബാഹിയരട്ഠേ ജാതത്താ **ബാഹിയോ**തി സഞ്ജാനിംസു. സോ വയപ്പത്തോ ഘരാവാസം വസന്തോ വണിജ്ജത്ഥായ ബഹൂനം ഭണ്ഡാനം നാവം പൂരേത്വാ സമുദ്ദം പവിസിത്വാ അപരാപരം സഞ്ചരന്തോ സത്ത വാരേ സദ്ധിംയേവ പരിസായ അത്തനോ നഗരം ഉപഗഞ്ഛി.

അട്ഠമേ വാരേ പന "സുവണ്ണഭൂമിം ഗമിസ്സാമീ"തി ആരോപിതഭണ്ഡോ നാവം അഭിരുഹി. നാവാ മഹാസമുദ്ദം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ ഇച്ഛിതദേസം അപത്വാവ സമുദ്ദമജ്ഝേ വിപന്നാ. മഹാജനോ മച്ഛകച്ഛപഭക്ഖോ അഹോസി. ബാഹിയോ പന ഏകം നാവാഫലകം ഗഹേത്വാ തരന്തോ ഊമിവേഗേന മന്ദമന്ദം ഖിപമാനോ ഭസ്സിത്വാ സമുദ്ദേ പതിതത്താ ജാതരൂപേനേവ സമുദ്ദതീരേ നിപന്നോ. പരിസ്സമം വിനോദേത്വാ അസ്സാസമത്തം ലഭിത്വാ ഉട്ഠായ ലജ്ജായ ഗുമ്ബന്തരം പവിസിത്വാ അച്ഛാദനം അഞ്ഞം കിഞ്ചി അപസ്സന്തോ അക്കനാളാനി ഛിന്ദിത്വാ വാകേഹി പലിവേഠേത്വാ നിവാസനപാവുരണാനി കത്വാ അച്ഛാദേസി. കേചി പന "ദാരുഫലകാനി വിജ്ഝിത്വാ വാകേന ആവുണിത്വാ നിവാസനപാവുരണം കത്വാ അച്ഛാദേസീ"തി വദന്തി. ഏവം സബ്ബഥാപി ദാരുമയചീരധാരിതായ **"ദാരുചീരിയോ"**തി പുരിമവോഹാരേന **"ബാഹിയോ"**തി ച പഞ്ഞായിത്ഥ.

തം ഏകം കപാലം ഗഹേത്വാ വുത്തനിയാമേന സുപ്പാരകപട്ടനേ പിണ്ഡായ ചരന്തം ദിസ്വാ മനുസ്സാ ചിന്തേസും "സചേ ലോകേ അരഹന്തോ നാമ ഹോന്തി, ഏവംവിധേഹി ഭവിതബ്ബം, കിന്നു ഖോ അയം അയ്യോ വത്ഥം ദിയ്യമാനം ഗണ്ഹേയ്യ, ഉദാഹു അപ്പിച്ഛതായ ന ഗണ്ഹേയ്യാ"തി വീമംസന്താ നാനാദിസാഹി വത്ഥാനി ഉപനേസും. സോ ചിന്തേസി - "സചാഹം ഇമിനാ നിയാമേന നാഗമിസ്സം, നയിമേ ഏവം മയി പസീദേയ്യും, യംനൂനാഹം ഇമാനി പടിക്ഖിപിത്വാ ഇമിനാവ നീഹാരേന വിഹരേയ്യം, ഏവം മേ ലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി. സോ ഏവം ചിന്തേത്വാ കോഹഞ്ഞേ ഠത്വാ വത്ഥാനി ന പടിഗ്ഗണ്ഹി. മനുസ്സാ "അഹോ അപ്പിച്ഛോ വതായം അയ്യോ"തി ഭിയ്യോസോമത്തായ പസന്നമാനസാ മഹന്തം സക്കാരസമ്മാനം കരിംസു.

സോപി ഭത്തകിച്ചം കത്വാ അവിദൂരട്ഠാനേ ഏകം ദേവായതനം അഗമാസി. മഹാജനോ തേന സദ്ധിം ഏവ ഗന്ത്വാ തം ദേവായതനം പടിജഗ്ഗിത്വാ അദാസി. സോ "ഇമേ മയ്ഹം ചീരധാരണമത്തേ പസീദിത്വാ ഏവംവിധം സക്കാരസമ്മാനം കരോന്തി, ഏതേസം മയാ ഉക്കട്ഠവുത്തിനാ ഭവിതും വട്ടതീ"തി സല്ലഹുകപരിക്ഖാരോ അപ്പിച്ഛോവ ഹുത്വാ വിഹാസി. "അരഹാ"തി പന തേഹി സമ്ഭാവീയമാനോ "അരഹാ"തി അത്താനം അമഞ്ഞി, ഉപരൂപരി ചസ്സ സക്കാരഗരുകാരോ അഭിവഡ്ഢി, ലാഭീ ച അഹോസി ഉളാരാനം പച്ചയാനം. തേന വുത്തം - **"തേന ഖോ പന സമയേന ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ സുപ്പാരകേ പടിവസതി സമുദ്ദതീരേ സക്കതോ ഗരുകതോ"**തിആദി.

തത്ഥ **സക്കതോ**തി സക്കച്ചം ആദരേന ഉപട്ഠാനവസേന സക്കതോ. **ഗരുകതോ**തി ഗുണവിസേസേന യുത്തോതി അധിപ്പായേന പാസാണച്ഛത്തം വിയ

ഗരുകരണവസേന ഗരുകതോ. **മാനിതോ**തി മനസാ സമ്ഭാവനവസേന മാനിതോ. **പൂജിതോ**തി പുപ്ഫഗന്ധാദീഹി പൂജാവസേന പൂജിതോ. **അപചിതോ**തി അഭിപ്പസന്നചിത്തേഹി മഗ്ഗദാനആസനാഭിഹരണാദിവസേന അപചിതോ. **ലാഭീ ചീവര...പേ॰... പരിക്ഖാരാന**ന്തി പണീതപണീതാനം ഉപരൂപരി ഉപനീയമാനാനം ചീവരാദീനം ചതുന്നം പച്ചയാനം ലഭനവസേന ലാഭീ.

അപരോ നയോ - **സക്കതോ**തി സക്കാരപ്പത്തോ. **ഗരുകതോ**തി ഗരുകാരപ്പത്തോ. **മാനിതോ**തി ബഹുമാനിതോ മനസാ പിയായിതോ ച. **പൂജിതോ**തി ചതുപച്ചയാഭിപൂജായ പൂജിതോ. **അപചിതോ**തി അപചായനപ്പത്തോ. യസ്സ ഹി ചത്താരോ പച്ചയേ സക്കത്വാ സുഅഭിസങ്ഖതേ പണീതപണീതേ ദേന്തി, സോ **സക്കതോ**. യസ്മിം ഗരുഭാവം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ ദേന്തി, സോ **ഗരുകതോ**. യം മനസാ പിയായന്തി ബഹുമഞ്ഞന്തി ച, സോ **മാനിതോ**. യസ്സ സബ്ബമ്പേതം പൂജനവസേന കരോന്തി, സോ **പൂജിതോ**. യസ്സ അഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഞ്ജലികമ്മാദിവസേന പരമനിപച്ചകാരം കരോന്തി, സോ **അപചിതോ**. ബാഹിയസ്സ പന തേ സബ്ബമേതം അകംസു. തേന വുത്തം - ‘‘ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ സുപ്പാരകേ പടിവസതി സക്കതോ’’തിആദി. ഏത്ഥ ച ചീവരം സോ അഗ്ഗണ്ഹന്തോപി ‘‘ഏഹി, ഭന്തേ, ഇമം വത്ഥം പടിഗ്ഗണ്ഹാഹീ’’തി ഉപനാമനവസേന ചീവരസ്സാപി ‘‘ലാഭീ’’ത്വേവ വുത്തോ.

രഹോഗതസ്സാതി രഹസി ഗതസ്സ. **പടിസല്ലീനസ്സാ**തി ഏകീഭൂതസ്സ ബഹൂഹി മനുസ്സേഹി ‘‘അരഹാ’’തി വുച്ചമാനസ്സ തസ്സ ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന **ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദി** ചിത്തസ്സ മിച്ഛാസങ്കപ്പോ ഉപ്പജ്ജി. കഥം? **യേ ഖോ കേചി ലോകേ അരഹന്തോ വാ അരഹത്തമഗ്ഗം വാ സമാപന്നാ, അഹം തേസം അഞ്ഞതരോ**തി. തസ്സത്ഥോ - യേ ഇമസ്മിം സത്തലോകേ കിലേസാരീനം ഹതത്താ പൂജാസക്കാരാദീനഞ്ച അരഹഭാവേന അരഹന്തോ, യേ കിലേസാരീനം ഹനനേന അരഹത്തമഗ്ഗം സമാപന്നാ, തേസു അഹം ഏകോതി.

പുരാണസാലോഹിതാതി പുരിമസ്മിം ഭവേസാലോഹിതാ ബന്ധുസദിസാ ഏകതോ കതസമണധമ്മാ ദേവതാ. കേചി പന ‘‘പുരാണസാലോഹിതാതി പുരാണകാലേ ഭവന്തരേ സാലോഹിതാ മാതുഭൂതാ ഏകാ ദേവതാ’’തി വദന്തി, തം അട്ഠകഥായം പടിക്ഖിപിത്വാ പുരിമോയേവത്ഥോ ഗഹിതോ.

പുബ്ബേ കിര കസ്സപദസബലസ്സ സാസനേ ഓസക്കമാനേ സാമണേരാദീനം വിപ്പകാരം ദിസ്വാ സത്ത ഭിക്ഖൂ സംവേഗപ്പത്താ ‘‘യാവ സാസനം ന അന്തരധായതി, താവ അത്തനോ പതിട്ഠം കരിസ്സാമാ’’തി സുവണ്ണചേതിയം വന്ദിത്വാ അരഞ്ഞം പവിട്ഠാ ഏകം പബ്ബതം ദിസ്വാ ‘‘ജീവിതേ സാലയാ നിവത്തന്തു, നിരാലയാ ഇമം പബ്ബതം അഭിരുഹന്തൂ’’തി വത്വാ നിസ്സേണിം ബന്ധിത്വാ സബ്ബേ തം പബ്ബതം അഭിരുയ്ഹ നിസ്സേണിം പാതേത്വാ സമണധമ്മം കരിംസു. തേസു സങ്ഘത്ഥേരോ ഏകരത്താതിക്കമേനേവ അരഹത്തം പാപുണി. സോ ഉത്തരകുരുതോ പിണ്ഡപാതം ആനേത്വാ തേ ഭിക്ഖൂ, ‘‘ആവുസോ, ഇതോ പിണ്ഡപാതം പരിഭുഞ്ജഥാ’’തി ആഹ. തേ ‘‘തുമ്ഹേ, ഭന്തേ, അത്തനോ ആനുഭാവേന ഏവം അകത്ഥ, മയമ്പി സചേ തുമ്ഹേ വിയ വിസേസം നിബ്ബത്തേസ്സാമ, സയമേവ ആഹരിത്വാ ഭുഞ്ജിസ്സാമാ’’തി ഭുഞ്ജിതും ന ഇച്ഛിംസു. തതോ ദുതിയദിവസേ ദുതിയത്ഥേരോ അനാഗാമിഫലം പാപുണി, സോപി തഥേവ പിണ്ഡപാതം ആദായ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ഇതരേ നിമന്തേസി, തേപി തഥേവ പടിക്ഖിപിംസു. തേസു അരഹത്തപ്പത്തോ പരിനിബ്ബായി, അനാഗാമീ സുദ്ധാവാസഭൂമിയം നിബ്ബത്തി. ഇതരേ പന പഞ്ച ജനാ ഘടേന്താ വായമന്താപി വിസേസം നിബ്ബത്തേതും നാസക്ഖിംസു. തേ അസക്കോന്താ തത്ഥേവ പരിസുസ്സിത്വാ

ദേവലോകേ നിബ്ബത്താ. ഏകം ബുദ്ധന്തരം ദേവേസുയേവ സംസരിത്വാ ഇമസ്മിം ബുദ്ധുപ്പാദേ ദേവലോകതോ ചവിത്വാ തത്ഥ തത്ഥ കുലഘരേ നിബ്ബത്തിംസു. തേസു ഹി ഏകോ പക്കുസാതി രാജാ അഹോസി, ഏകോ കുമാരകസ്സപോ, ഏകോ ദബ്ബോ മല്ലപുത്തോ, ഏകോ സഭിയോ പരിബ്ബാജകോ, ഏകോ ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ. തത്ഥ യോ സോ അനാഗാമീ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തോ, തം സന്ധായേതം വുത്തം "പുരാണസാലോഹിതാ ദേവതാ"തി. ദേവപുത്തോപി ഹി ദേവധീതാ വിയ ദേവോ ഏവ ദേവതാതി കത്വാ ദേവതാതി വുച്ചതി "അഥ ഖോ അഞ്ഞതരാ ദേവതാ"തിആദീസു വിയ. ഇധ പന ബ്രഹ്മാ ദേവതാതി അധിപ്പേതോ.

തസ്സ ഹി ബ്രഹ്മുനോ തത്ഥ നിബ്ബത്തസമനന്തരമേവ അത്തനോ ബ്രഹ്മസമ്പത്തിം ഓലോകേത്വാ ആഗതട്ഠാനം ആവജ്ജേന്തസ്സ സത്തന്നം ജനാനം പബ്ബതം ആരുയ്ഹ സമണധമ്മകരണം, തത്ഥേകസ്സ പരിനിബ്ബുതഭാവോ, അനാഗാമിഫലം പത്വാ അത്തനോ ച ഏത്ഥ നിബ്ബത്തഭാവോ ഉപട്ഠാസി. സോ "കത്ഥ നു ഖോ ഇതരേ പഞ്ച ജനാ"തി ആവജ്ജേന്തോ കാമാവചരദേവലോകേ തേസം നിബ്ബത്തഭാവം ഞത്വാ അപരഭാഗേ കാലാനുകാലം "കിന്നു ഖോ കരോന്തീ"തി തേസം പവത്തിം ഓലോകേതിയേവ. ഇമസ്മിം പന കാലേ "കഹം നു ഖോ"തി ആവജ്ജേന്തോ ബാഹിയം സുപ്പാരകപട്ടനം ഉപനിസ്സായ ദാരുചീരധാരിം കോഹഞ്ഞേന ജീവികം കപ്പേന്തം ദിസ്വാ "അയം മയാ സദ്ധിം പുബ്ബേ നിസ്സേണിം ബന്ധിത്വാ പബ്ബതം അഭിരുഹിത്വാ സമണധമ്മം കരോന്തോ അതിസല്ലേഖവുത്തിയാ ജീവിതേ അനപേക്ഖോ അരഹതാപി ആഭതം പിണ്ഡപാതം അപരിഭുഞ്ജിത്വാ ഇദാനി സമ്ഭാവനാധിപ്പായോ അനരഹാവ അരഹത്തം പടിജാനിത്വാ വിചരതി ലാഭസക്കാരസിലോകം നികാമയമാനോ, ദസബലസ്സ ച നിബ്ബത്തഭാവം ന ജാനാതി, ഹന്ദ നം സംവേജേത്വാ ബുദ്ധുപ്പാദം ജാനാപേസ്സാമീ"തി താവദേവ ബ്രഹ്മലോകതോ ഓതരിത്വാ രത്തിഭാഗേ സുപ്പാരകപട്ടനേ ദാരുചീരിയസ്സ സമ്മുഖേ പാതുരഹോസി. ബാഹിയോ അത്തനോ വസനട്ഠാനേ ഉളാരം ഓഭാസം ദിസ്വാ "കിം നു ഖോ ഏത"ന്തി ബഹി നിക്ഖമിത്വാ ഓലോകേന്തോ ആകാസേ ഠിതം മഹാബ്രഹ്മാനം ദിസ്വാ അഞ്ജലിം പഗ്ഗയ്ഹ "കേ തുമ്ഹേ"തി പുച്ഛി. അഥസ്സ സോ ബ്രഹ്മാ "അഹം തേ പോരാണകസഹായോ തദാ അനാഗാമിഫലം പത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തോ, ത്വം പന കിഞ്ചി വിസേസം നിബ്ബത്തേതും അസക്കോന്തോ തദാ പുഥുജ്ജനകാലകിരിയം കത്വാ സംസരന്തോ ഇദാനി തിത്ഥിയവേസധാരീ അനരഹാവ സമാനോ 'അരഹാ അഹ'ന്തി ഇമം ലദ്ധിം ഗഹേത്വാ വിചരസീതി ഞത്വാ ആഗതോ, നേവ ഖോ ത്വം, ബാഹിയ, അരഹാ, പടിനിസ്സജ്ജേതം പാപകം ദിട്ഠിഗതം, മാ തേ അഹോസി ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ലോകേ ഉപ്പന്നോ. സോ ഹി ഭഗവാ അരഹാ, ഗച്ഛ നം പയിരുപാസസ്സൂ"തി ആഹ. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ബാഹിയസ്സ ദാരുചീരിയസ്സ പുരാണസാലോഹിതാ ദേവതാ"**തിആദി.

തത്ഥ **അനുകമ്പികാ**തി അനുഗ്ഗഹസീലാ കരുണാധികാ. **അത്ഥകാമാ**തി ഹിതകാമാ മേത്താധികാ. പുരിമപദേന ചേത്ഥ ബാഹിയസ്സ ദുക്ഖാപനയനകാമതം തസ്സാ ദേവതായ ദസ്സേതി, പച്ഛിമേന ഹിതൂപസംഹാരം. **ചേതസാ**തി അത്തനോ ചിത്തേന, ചേതോസീസേന ചേത്ഥ ചേതോപരിയഞാണം ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. **ചേതോപരിവിതക്ക**ന്തി തസ്സ ചിത്തപ്പവത്തിം. **അഞ്ഞായാ**തി ജാനിത്വാ. **തേനുപസങ്കമീ**തി സേയ്യഥാപി നാമ ബലവാ പുരിസോ സമിഞ്ജിതം വാ ബാഹം പസാരേയ്യ, പസാരിതം വാ ബാഹം സമിഞ്ജേയ്യ, ഏവമേവ ബ്രഹ്മലോകേ അന്തരഹിതോ ബാഹിയസ്സ പുരതോ പാതുഭവനവസേന ഉപസങ്കമി. **ഏതദവോചാ**തി "യേ ഖോ കേചി ലോകേ അരഹന്തോ വാ"തിആദിപവത്തമിച്ഛാപരിവിതക്കം ബാഹിയം സഹോഢം ചോരം ഗണ്ഹന്തോ

വിയ “നേവ ഖോ ത്വം, ബാഹിയ, അരഹാ”തിആദികം ഏതം ഇദാനി വുച്ചമാനവചനം ബ്രഹ്മാ അവോച. **നേവ ഖോ ത്വം, ബാഹിയ, അരഹാ**തി ഏതേന തദാ ബാഹിയസ്സ അസേക്ഖഭാവം പടിക്ഖിപതി, **നാപി അരഹത്തമഗ്ഗം വാ സമാപന്നോ**തി ഏതേന സേക്ഖഭാവം, ഉഭയേനപിസ്സ അനരിയഭാവമേവ ദീപേതി. **സാപി തേ പടിപദാ നത്ഥി, യായ ത്വം അരഹാ വാ അസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗം വാ സമാപന്നോ**തി ഇമിനാ പനസ്സ കല്യാണപുഥുജ്ജനഭാവമ്പി പടിക്ഖിപതി. തത്ഥ **പടിപദാ**തി സീലവിസുദ്ധിആദയോ ഛ വിസുദ്ധിയോ. പടിപജ്ജതി ഏതായ അരിയമഗ്ഗേതി പടിപദാ. **അസ്സാ**തി ഭവേയ്യാസി.

അയഞ്ചസ്സ അരഹത്താധിമാനോ കിം നിസ്സായ ഉപ്പന്നോതി? “അപ്പിച്ഛതായ സന്തുട്ഠിതായ സല്ലേഖതായ ദീഘരത്തം കതാധികാരത്താ തദങ്ഗപ്പഹാനവസേന കിലേസാനം വിഹതത്താ അരഹത്താധിമാനോ ഉപ്പന്നോ”തി കേചി വദന്തി. അപരേ പനാഹു “ബാഹിയോ പഠമാദിഝാനചതുക്കലാഭീ, തസ്മാസ്സ വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനേന കിലേസാനം അസമുദാചാരതോ അരഹത്താധിമാനോ ഉപ്പജ്ജതീ”തി. തദുഭയമ്പി തേസം മതിമത്തമേവ “സമ്ഭാവനാധിപ്പായോ ലാഭസക്കാരസിലോകം നികാമയമാനോ”തി ച അട്ഠകഥായം ആഗതത്താ. തസ്മാ വുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അഥ ബാഹിയോ ആകാസേ ഠത്വാ കഥേന്തം മഹാബ്രഹ്മാനം ഓലോകേത്വാ ചിന്തേസി - “അഹോ ഭാരിയം വത കമ്മം, യമഹം അരഹാതി ചിന്തേസിം, അയഞ്ച ‘അരഹത്തഗാമിനീ പടിപദാപി തേ നത്ഥീ’തി വദതി, അത്ഥി നു ഖോ ലോകേ കോചി അരഹാ”തി? അഥ നം പുച്ഛി. തേന വുത്തം - **“അഥ കേ ചരഹി ദേവതേ ലോകേ അരഹന്തോ വാ അരഹത്തമഗ്ഗം വാ സമാപന്നാ”**തി.

തത്ഥ **അഥാ**തി പുച്ഛാരമ്ഭേ നിപാതോ. **കേ ചരഹീ**തി കേ ഏതരഹി. **ലോകേ**തി ഓകാസലോകേ. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - ഭാജനലോകഭൂതേ സകലസ്മിം ജമ്ബുദീപതലേ കസ്മിം ഠാനേ അരഹന്തോ വാ അരഹത്തമഗ്ഗം വാ സമാപന്നാ ഏതരഹി വിഹരന്തി, യത്ഥ മയം തേ ഉപസങ്കമിത്വാ തേസം ഓവാദേ ഠത്വാ വട്ടദുക്ഖതോ മുച്ചിസ്സാമാതി. **ഉത്തരേസൂ**തി സുപ്പാരകപട്ടനതോ പുബ്ബുത്തരദിസാഭാഗം സന്ധായ വുത്തം.

അരഹന്തി ആരകത്താ അരഹം. ആരകാ ഹി സോ സബ്ബകിലേസേഹി സുവിദൂരവിദൂരേ ഠിതോ മഗ്ഗേന സവാസനാനം കിലേസാനം വിദ്ധംസിതത്താ. അരീനം വാ ഹതത്താ അരഹം. ഭഗവതാ ഹി കിലേസാരയോ അനവസേസതോ അരിയമഗ്ഗേന ഹതാ സമുച്ഛിന്നാതി. അരാനം വാ ഹതത്താ അരഹം. യഞ്ച അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാമയനാഭി പുഞ്ഞാദിഅഭിസങ്ഖാരാരം ജരാമരണനേമി ആസവസമുദയമയേന അക്ഖേന വിജ്ഝിത്വാ തിഭവരഥേ സമായോജിതം അനാദികാലപ്പവത്തം സംസാരചക്കം. തസ്സാനേന ബോധിമണ്ഡേ വീരിയപാദേഹി സീലപഥവിയം പതിട്ഠായ സദ്ധാഹത്ഥേന കമ്മക്ഖയകരഞാണഫരസും ഗഹേത്വാ സബ്ബേപി അരാ ഹതാ വിഹതാ വിദ്ധംസിതാതി. അരഹതീതി വാ അരഹം. ഭഗവാ ഹി സദേവകേ ലോകേ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യത്താ ഉളാരേ ചീവരാദിപച്ചയേ പൂജാവിസേസഞ്ച അരഹതി. രഹാഭാവതോ വാ അരഹം. തഥാഗതോ ഹി സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നരാഗാദികിലേസത്താ പാപകിലേസസ്സാപി അസമ്ഭവതോ പാപകരണേ രഹാഭാവതോപി അരഹന്തി വുച്ചതി.

സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ**. ഭഗവാ ഹി അഭിഞ്ഞേയ്യേ ധമ്മേ അഭിഞ്ഞേയ്യതോ, പരിഞ്ഞേയ്യേ ധമ്മേ പരിഞ്ഞേയ്യതോ,

പഹാതബ്ബേ ധമ്മേ പഹാതബ്ബതോ, സച്ഛികാതബ്ബേ ധമ്മേ സച്ഛികാതബ്ബതോ, ഭാവേതബ്ബേ ധമ്മേ ഭാവേതബ്ബതോ അഭിസമ്ബുജ്ഝി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “അഭിഞ്ഞേയ്യം അഭിഞ്ഞാതം, ഭാവേതബ്ബഞ്ച ഭാവിതം;
> പഹാതബ്ബം പഹീനം മേ, തസ്മാ ബുദ്ധോസ്മി ബ്രാഹ്മണാ”തി. (സു॰ നി॰ ൫൬൩; മ॰ നി॰ ൨.൩൯൯; വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൧);

അപിച കുസലേ ധമ്മേ അനവജ്ജസുഖവിപാകതോ, അകുസലേ ധമ്മേ സാവജ്ജദുക്ഖവിപാകതോതിആദിനാ സബ്ബത്തികദുകാദിവസേന അയമത്ഥോ നേതബ്ബോ. ഇതി അവിപരീതം സയമ്ഭുഞാണേന സബ്ബാകാരതോ സബ്ബധമ്മാനം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൨൯-൧൩൧) ആഗതനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. **അരഹത്തായാ**തി അഗ്ഗഫലപ്പടിലാഭായ. **ധമ്മം ദേസേതീ**തി ആദികല്യാണാദിഗുണവിസേസയുത്തം സീലാദിപടിപദാധമ്മം സമഥവിപസ്സനാധമ്മമേവ വാ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം ഉപദിസതി കഥേതി.

സംവേജിതോതി “ധിരത്ഥു വത, ഭോ, പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ, യേനാഹം അനരഹാവ സമാനോ അരഹാതി അമഞ്ഞിം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധഞ്ച ലോകേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ധമ്മം ദേസേന്തം ന ജാനിം, ദുജ്ജാനം ഖോ പനിദം ജീവിതം, ദുജ്ജാനം മരണ”ന്തി സംവേഗമാപാദിതോ, ദേവതാവചനേന യഥാവുത്തേനാകാരേന സംവിഗ്ഗമാനസോതി അത്ഥോ. **താവദേവാ**തി തസ്മിംയേവ ഖണേ. **സുപ്പാരകാ പക്കാമീ**തി ബുദ്ധോതി നാമമപി സവനേന ഉപ്പന്നായ ബുദ്ധാരമ്മണായ പീതിയാ സംവേഗേന ച ചോദിയമാനഹദയോ സുപ്പാരകപട്ടനതോ സാവത്ഥിം ഉദ്ദിസ്സ പക്കന്തോ. **സബ്ബത്ഥ ഏകരത്തിപരിവാസേനാ**തി സബ്ബസ്മിം മഗ്ഗേ ഏകരത്തിവാസേനേവ അഗമാസി. സുപ്പാരകപട്ടനതോ ഹി സാവത്ഥി വീസയോജനസതേ ഹോതി, തഞ്ചായം ഏത്തകം അദ്ധാനം ഏകരത്തിവാസേന അഗമാസി. യദാ സുപ്പാരകതോ നിക്ഖന്തോ, തദഹേവ സാവത്ഥിം സമ്പത്തോതി.

കഥം പനായം ഏവം അഗമാസീതി? ദേവതാനുഭാവേന, “ബുദ്ധാനുഭാവേനാ”തിപി വദന്തി. “സബ്ബത്ഥ ഏകരത്തിപരിവാസേനാ”തി പന വുത്തത്താ മഗ്ഗസ്സ ച വീസയോജനസതികത്താ അന്തരാമഗ്ഗേ ഗാമനിഗമരാജധാനീസു യത്ഥ യത്ഥ രത്തിയം വസതി, തത്ഥ തത്ഥ ദുതിയം അരുണം അനുട്ഠാപേത്വാ സബ്ബത്ഥ ഏകരത്തിവാസേനേവ സാവത്ഥിം ഉപസങ്കമീതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ ഹോതീതി. നയിദം ഏവം ദട്ഠബ്ബം. സബ്ബസ്മിം വീസയോജനസതികേ മഗ്ഗേ ഏകരത്തിവാസേനാതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഏകരത്തിമത്തം സോ സകലസ്മിം തസ്മിം മഗ്ഗേ വസിത്വാ പച്ഛിമദിവസേ പുബ്ബണ്ഹസമയേ സാവത്ഥിം അനുപ്പത്തോതി.

ഭഗവാപി ബാഹിയസ്സ ആഗമനം ഞത്വാ “ന താവസ്സ ഇന്ദ്രിയാനി പരിപാകം ഗതാനി, ഖണന്തരേ പന പരിപാകം ഗമിസ്സന്തീ”തി തസ്സ ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകം ആഗമയമാനോ മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ തസ്മിം ഖണേ സാവത്ഥിം പിണ്ഡായ പാവിസി. സോ ച ജേതവനം പവിസിത്വാ ഭുത്തപാതരാസേ കായാലസിയവിമോചനത്ഥം അബ്ഭോകാസേ ചങ്കമന്തേ സമ്ബഹുലേ ഭിക്ഖൂ പസ്സിത്വാ “കഹം നു ഖോ ഏതരഹി ഭഗവാ”തി പുച്ഛി. ഭിക്ഖൂ “ഭഗവാ സാവത്ഥിം പിണ്ഡായ പവിട്ഠോ”തി വത്വാ പുച്ഛിംസു “ത്വം പന കുതോ ആഗതോ”തി? “സുപ്പാരകപട്ടനതോ ആഗതോമ്ഹീ”തി. “ദൂരതോ ആഗതോസി, നിസീദ, താവ പാദേ ധോവിത്വാ മക്ഖേത്വാ ഥോകം വിസ്സമാഹി, ആഗതകാലേ സത്ഥാരം ദക്ഖസീ”തി. “അഹം, ഭന്തേ, അത്തനോ ജീവിതന്തരായം ന ജാനാമി,

ഏകരത്തേനേവമ്ഹി കത്ഥചിപി ചിരം അട്ഠത്വാ അനിസീദിത്വാ വീസയോജനസതികം മഗ്ഗം ആഗതോ, സത്ഥാരം പസ്സിത്വാവ വിസ്സമിസ്സാമീ''തി വത്വാ തരമാനരൂപോ സാവത്ഥിം പവിസിത്വാ അനോപമായ ബുദ്ധസിരിയാ വിരോചമാനം ഭഗവന്തം പസ്സി. തേന വുത്തം **''തേന ഖോ പന സമയേന സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ അബ്ഭോകാസേ ചങ്കമന്തി. അഥ ഖോ ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ യേന തേ ഭിക്ഖൂ തേനുപസങ്കമീ''**തിആദി.

തത്ഥ **കഹന്തി** കത്ഥ. **നൂതി** സംസയേ, **ഖോതി** പദപൂരണേ, കസ്മിം നു ഖോ പദേസേതി അത്ഥോ. **ദസ്സനകാമമ്ഹാ**തി ദട്ഠുകാമാ അമ്ഹ. മയഞ്ഹി തം ഭഗവന്തം അന്ധോ വിയ ചക്ഖും, ബധിരോ വിയ സോതം, മൂഗോ വിയ കല്യാണവാക്കരണം, ഹത്ഥപാദവികലോ വിയ ഹത്ഥപാദേ, ദലിദ്ദോ വിയ ധനസമ്പദം, കന്താരദ്ധാനപ്പടിപന്നോ വിയ ഖേമന്തഭൂമിം, രോഗാഭിഭൂതോ വിയ ആരോഗ്യം, മഹാസമുദ്ദേ ഭിന്നനാവോ വിയ മഹാകുല്ലം പസ്സിതും ഉപസങ്കമിതുഞ്ച ഇച്ഛാമാതി ദസ്സേതി. **തരമാനരൂപോ**തി തരമാനാകാരോ.

പാസാദികന്തി ബാത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണഅസീതിഅനുബ്യഞ്ജനബ്യാമപ്പഭാകേതുമാലാലങ്കതായ സമന്തപാസാദികായ അത്തനോ സരീരസോഭാസമ്പത്തിയാ രൂപകായദസ്സനബ്യാവടസ്സ ജനസ്സ സബ്ബഭാഗതോ പസാദാവഹം. **പസാദനീയന്തി** ദസബലചതുവേസാരജ്ജഛഅസാധാരണഞാണഅട്ഠാരസാവേണിക-ബുദ്ധധമ്മപ്പഭുതിഅപരിമാണഗുണഗണസമന്നാഗതായ ധമ്മകായസമ്പത്തിയാ സരിക്ഖകജനസ്സ പസാദനീയം പസീദിതബ്ബയുത്തം പസാദാരഹം വാ. **സന്തിന്ദ്രിയന്തി** ചക്ഖാദിപഞ്ചിന്ദ്രിയലോലഭാവാപഗമനേന വൂപസന്തപഞ്ചിന്ദ്രിയം. **സന്തമാനസന്തി** ഛട്ഠസ്സ മനിന്ദ്രിയസ്സ നിബ്ബിസേവനഭാവൂപഗമനേന വൂപസന്തമാനസം. **ഉത്തമദമഥസമഥമനുപ്പത്തന്തി** ലോകുത്തരപഞ്ഞാവിമുത്തിചേതോവിമുത്തിസങ്ഖാതം ഉത്തമം ദമഥം സമഥഞ്ച അനുപ്പത്വാ അധിഗന്ത്വാ ഠിതം. **ദന്തന്തി** സുപരിസുദ്ധകായസമാചാരതായ ചേവ ഹത്ഥപാദകുക്കുച്ചാഭാവതോ ദവാദിഅഭാവതോ ച കായേന ദന്തം. **ഗുത്തന്തി** സുപരിസുദ്ധവചീസമാചാരതായ ചേവ നിരത്ഥകവാചാഭാവതോ ദവാദിഅഭാവതോ ച വാചായ ഗുത്തം. **യതിന്ദ്രിയന്തി** സുപരിസുദ്ധമനോസമാചാരതായ അരിയിദ്ധിയോഗേന അബ്യാവടഅപ്പടിസങ്ഖാനുപേക്ഖാഭാവതോ ച മനിന്ദ്രിയവസേന യതിന്ദ്രിയം. **നാഗന്തി** ഛന്ദാദിവസേന അഗമനതോ, പഹീനാനം രാഗാദികിലേസാനം പുനാനാഗമനതോ, കസ്സചിപി ആഗുസ്സ സബ്ബഥാപി അകരണതോ, പുനബ്ഭവസ്സ ച അഗമനതോതി ഇമേഹി കാരണേഹി നാഗം. ഏത്ഥ ച പാസാദികന്തി ഇമിനാ രൂപകായേന ഭഗവതോ പമാണഭൂതതം ദീപേതി, പസാദനീയന്തി ഇമിനാ ധമ്മകായേന, സന്തിന്ദ്രിയന്തിആദിനാ സേസേഹി പമാണഭൂതതം ദീപേതി. തേന ചതുപ്പമാണികേ ലോകസന്നിവാസേ അനവസേസതോ സത്താനം ഭഗവതോ പമാണഭാവോ പകാസിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ഏവംഭൂതഞ്ച ഭഗവന്തം അന്തരവീഥിയം ഗച്ഛന്തം ദിസ്വാ ''ചിരസ്സം വത മേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ദിട്ഠോ''തി ഹട്ഠതുട്ഠോ പഞ്ചവണ്ണായ പീതിയാ നിരന്തരം ഫുടസരീരോ പീതിവിപ്ഫാരിതവിവടനിച്ചലലോചനോ ദിട്ഠട്ഠാനതോ പട്ഠായ ഓണതസരീരോ ഭഗവതോ സരീരപ്പഭാവേമജ്ഝം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ തത്ഥ നിമുജ്ജന്തോ ഭഗവതോ സമീപം ഉപസങ്കമിത്വാ പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദിത്വാ ഭഗവതോ പാദേ സമ്ബാഹന്തോ പരിചുമ്ബന്തോ ''ദേസേതു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ ധമ്മ''ന്തി ആഹ. തേന വുത്തം - **''ഭഗവതോ പാദേ സിരസാ നിപതിത്വാ ഭഗവന്തം ഏതദവോച - 'ദേസേതു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ ധമ്മം, ദേസേതു സുഗതോ ധമ്മം, യം മമസ്സ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാ'''**തി.

തത്ഥ **സുഗതോ**തി സോഭനഗമനത്താ, സുന്ദരം ഠാനം ഗതത്താ, സമ്മാ ഗതത്താ, സമ്മാ ഗദത്താ സുഗതോ. ഗമനമ്പി ഹി ഗതന്തി വുച്ചതി, തഞ്ച ഭഗവതോ സോഭനം പരിസുദ്ധം അനവജ്ജം. കിം പന തന്തി? അരിയമഗ്ഗോ. തേന ഹേസ ഗമനേന ഖേമം ദിസം അസജ്ജമാനോ ഗതോ, അഞ്ഞേപി ഗമേതീതി സോഭനഗമനത്താ സുഗതോ. സുന്ദരഞ്ചേസ ഠാനം അമതം നിബ്ബാനം ഗതോതി സുന്ദരം ഠാനം ഗതത്താ സുഗതോ. സമ്മാ ച ഗതത്താ സുഗതോ തേന തേന മഗ്ഗേന പഹീനേ കിലേസേ പുന അപച്ചാഗമനതോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി ന പച്ചേതി ന പച്ചാഗച്ഛതീതി സുഗതോ. സകദാഗാമി...പേ... അരഹത്തമഗ്ഗേന... പേ... ന പച്ചാഗച്ഛതീതി സുഗതോ"തി (ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൭).

അഥ വാ സമ്മാ ഗതത്താതി തീസുപി അവത്ഥാസു സമ്മാപടിപത്തിയാ ഗതത്താ, സുപ്പടിപന്നത്താതി അത്ഥോ. ദീപങ്കരപാദമൂലതോ ഹി പട്ഠായ യാവ മഹാബോധിമണ്ഡാ താവ സമതിംസപാരമിപൂരിതായ സമ്മാപടിപത്തിയാ ഞാതത്ഥചരിയായ ലോകത്ഥചരിയായ ബുദ്ധത്ഥചരിയായ കോടിം പാപുണിത്വാ സബ്ബലോകസ്സ ഹിതസുഖമേവ പരിബ്രൂഹന്തോ സസ്സതം ഉച്ഛേദം കാമസുഖം അത്തകിലമഥന്തി ഇമേ അന്തേ അനുപഗച്ഛന്തിയാ അനുത്തരായ ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാസങ്ഖാതായ മജ്ഝിമായ പടിപദായ അരിയസച്ചേസു തതോ പരം സമധിഗതധമ്മാധിപതേയ്യോ സബ്ബസത്തേസു അവിസയായ സമ്മാപടിപത്തിയാ ച ഗതോ പടിപന്നോതി ഏവമ്പി സമ്മാ ഗതത്താ സുഗതോ. സമ്മാ ചേസ ഗദതി യുത്തട്ഠാനേ യുത്തമേവ വാചം ഭാസതീതി സുഗതോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> "കാലവാദീ , ഭൂതവാദീ, അത്ഥവാദീ, ധമ്മവാദീ, വിനയവാദീ, നിധാനവതിം വാചം ഭാസിതാ കാലേന സാപദേസം പരിയന്തവതിം അത്ഥസംഹിത"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൯; മ॰ നി॰ ൩.൧൪).

അപരമ്പി വുത്തം -

> "യാ സാ വാചാ അഭൂതാ അതച്ഛാ അനത്ഥസംഹിതാ, യാ ച പരേസം അപ്പിയാ അമനാപാ, ന തം തഥാഗതോ വാചം ഭാസതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൨.൮൬).

ഏവം സമ്മാ ഗദത്താപി സുഗതോ.

യം മമസ്സ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാതി യം ധമ്മസ്സ ഉപദിസനം ചിരകാലം മമ ഝാനവിമോക്ഖാദിഹിതായ തദധിഗന്തബ്ബസുഖായ ച സിയാ. **അകാലോ ഖോ താവ ബാഹിയാ**തി തവ ധമ്മദേസനായ ന താവ കാലോതി അത്ഥോ. കിം പന ഭഗവതോ സത്തഹിതപടിപത്തിയാ അകാലോപി നാമ അത്ഥി, യതോ ഭഗവാ കാലവാദീതി? വുച്ചതേ - കാലോതി ചേത്ഥ വേനേയ്യാനം ഇന്ദ്രിയപരിപാകകാലോ അധിപ്പേതോ. യസ്മാ പന തദാ ബാഹിയസ്സ അത്തനോ ഇന്ദ്രിയാനം പരിപക്കാപരിപക്കഭാവോ ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യോ, തസ്മാ ഭഗവാ തം അവത്വാ അത്തനോ അന്തരവീഥിയം ഠിതഭാവമസ്സ കാരണം അപദിസന്തോ ആഹ **"അന്തരഘരം പവിട്ഠമ്ഹാ"**തി. **ദുജ്ജാന**ന്തി ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യം. **ജീവിതന്തരായാന**ന്തി ജീവിതസ്സ അന്തരായകരധമ്മാനം വത്തനം അവത്തനം വാതി വത്തുകാമോ സമ്ഭമവസേന "ജീവിതന്തരായാന"ന്തി ആഹ. തഥാ ഹി അനേകപച്ചയപ്പടിബദ്ധവുത്തിജീവിതം അനേകരൂപാ ച തദന്തരായാ. വുത്തഞ്ഹി -

“അജ്ജേവ കിച്ചമാതപ്പം, കോ ജഞ്ഞാ മരണം സുവേ;
ന ഹി നോ സങ്ഗരം തേന, മഹാസേനേന മച്ചുനാ”തി. (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨;
നേത്തി॰ ൧൦൩);

കസ്മാ പനായം ജീവിതന്തരായമേവ താവ പുരക്ഖരോതി? “നിമിത്തഞ്ഞുതായ അദിട്ഠകോസല്ലേന വാ”തി കേചി. അപരേ “ദേവതായ സന്തികേ ജീവിതന്തരായസ്സ സുതത്താ”തി വദന്തി. അന്തിമഭവികത്താ പന ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ ചോദിയമാനോ ഏവമാഹ. ന ഹി തേസം അപ്പത്തഅരഹത്താനം ജീവിതക്ഖയോ ഹോതി. കിം പന കാരണാ ഭഗവാ തസ്സ ധമ്മം ദേസേതുകാമോവ ദ്വിക്ഖത്തും പടിക്ഖിപി? ഏവം കിരസ്സ അഹോസി “ഇമസ്സ മം ദിട്ഠകാലതോ പട്ഠായ സകലസരീരം പീതിയാ നിരന്തരം ഫുടം, അതിബലവാ പീതിവേഗോ, ധമ്മം സുത്വാപി ന താവ സക്ഖിസ്സതി പടിവിജ്ഝിതും. യാവ പന മജ്ഝത്തുപേക്ഖാ സണ്ഠാതി, താവ തിട്ഠതു, വീസയോജനസതം മഗ്ഗം ആഗതത്താ ദരഥോപിസ്സ കായേ ബലവാ, സോപി താവ പടിപ്പസ്സമ്ഭതൂ”തി. തസ്മാ ദ്വിക്ഖത്തും പടിക്ഖിപി. കേചി പന “ധമ്മസ്സവനേ ആദരജനനത്ഥം ഭഗവാ ഏവമകാസീ”തി വദന്തി. തതിയവാരം യാചിതോ പന മജ്ഝത്തുപേക്ഖം ദരഥപ്പടിപസ്സദ്ധിം പച്ചുപട്ഠിതഞ്ചസ്സ ജീവിതന്തരായം ദിസ്വാ “ഇദാനി ധമ്മദേസനായ കാലോ”തി ചിന്തേത്വാ **“തസ്മാ തിഹാ”**തിആദിനാ ധമ്മദേസനം ആരഭി.

തത്ഥ **തസ്മാ**തി യസ്മാ ത്വം ഉസ്സുക്കജാതോ ഹുത്വാ അതിവിയ മം യാചസി, യസ്മാ വാ ജീവിതന്തരായാനം ദുജ്ജാനതം വദസി, ഇന്ദ്രിയാനി ച തേ പരിപാകം ഗതാനി, തസ്മാ. **തിഹാ**തി നിപാതമത്തം. **തേ**തി തയാ **ഏവ**ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബാകാരം വദതി.

സിക്ഖിതബ്ബന്തി അധിസീലസിക്ഖാദീനം തിസ്സന്നമ്പി സിക്ഖാനം വസേന സിക്ഖനം കാതബ്ബം. യഥാ പന സിക്ഖിതബ്ബം, തം ദസ്സേന്തോ **“ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതീ”**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്ത**ന്തി രൂപായതനേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദിട്ഠമത്തം. യഥാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപേ രൂപമത്തമേവ പസ്സതി, ന അനിച്ചാദിസഭാവം, ഏവമേവ സേസം. ചക്ഖുദ്വാരികവിഞ്ഞാണേന ഹി മേ ദിട്ഠമത്തമേവ ഭവിസ്സതീതി സിക്ഖിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ ദിട്ഠേ ദിട്ഠം നാമ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപവിജാനനന്തി അത്ഥോ. മത്തന്തി പമാണം. ദിട്ഠാ മത്താ ഏതസ്സാതി ദിട്ഠമത്തം, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമത്തമേവ ചിത്തം ഭവിസ്സതീതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ ആപാഥഗതേ രൂപേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ന രജ്ജതി, ന ദുസ്സതി, ന മുയ്ഹതി, ഏവം രാഗാദിവിരഹേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമത്തമേവ മേ ജവനം ഭവിസ്സതി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണപ്പമാണേനേവ ജവനം ഠപേസ്സാമീതി.

അഥ വാ ദിട്ഠം നാമ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദിട്ഠം രൂപം, ദിട്ഠമത്തം നാമ തത്ഥേവ ഉപ്പന്നം സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണവോട്ഠബ്ബനസങ്ഖാതം ചിത്തത്തയം. യഥാ തം ന രജ്ജതി, ന ദുസ്സതി, ന മുയ്ഹതി, ഏവം ആപാഥഗതേ രൂപേ തേനേവ സമ്പടിച്ഛനാദിപ്പമാണേന ജവനം ഉപ്പാദേസ്സാമി, നാഹം തം പമാണം അതിക്കമിത്വാ രജ്ജനാദിവസേന ഉപ്പജ്ജിതും ദസ്സാമീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏസേവ നയോ സുതമുതേ . **മുത**ന്തി തദാരമ്മണവിഞ്ഞാണേഹി സദ്ധിം ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനം വേദിതബ്ബം. **വിഞ്ഞാതേ വിഞ്ഞാതമത്ത**ന്തി ഏത്ഥ പന വിഞ്ഞാതം നാമ മനോദ്വാരാവജ്ജനേന വിഞ്ഞാതാരമ്മണം. തസ്മിം വിഞ്ഞാതേ വിഞ്ഞാതമത്തന്തി ആവജ്ജനപ്പമാണം. യഥാ ആവജ്ജനം ന രജ്ജതി, ന ദുസ്സതി, ന മുയ്ഹതി, ഏവം രജ്ജനാദിവസേന ച ഉപ്പജ്ജിതും അദത്വാ

ആവജ്ജനപ്പമാണേനേവ ചിത്തം ഠപേസ്സാമീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **ഏവഞ്ഹി തേ, ബാഹിയ, സിക്ഖിതബ്ബ**ന്തി ഏവം ഇമായ പടിപദായ തയാ, ബാഹിയ, തിസ്സന്നം സിക്ഖാനം അനുവത്തനവസേന സിക്ഖിതബ്ബം.

ഇതി ഭഗവാ ബാഹിയസ്സ സംഖിത്തരുചിതായ ഛഹി വിഞ്ഞാണകായേഹി സദ്ധിം ഛളാരമ്മണഭേദഭിന്നം വിപസ്സനായ വിസയം ദിട്ഠാദീഹി ചതൂഹി കോട്ഠാസേഹി വിഭജിത്വാ തത്ഥസ്സ ഞാതതീരണപരിഞ്ഞം ദസ്സേതി. കഥം? ഏത്ഥ ഹി രൂപായതനം പസ്സിതബ്ബട്ഠേന ദിട്ഠം നാമ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം പന സദ്ധിം തംദ്വാരികവിഞ്ഞാണേഹി ദസ്സനട്ഠേന, തദുഭയമ്പി യഥാപച്ചയം പവത്തമാനം ധമ്മമത്തമേവ, ന ഏത്ഥ കോചി കത്താ വാ കാരേതാ വാ, യതോ തം ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചം, ഉദയബ്ബയപ്പടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖം, അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താതി കുതോ തത്ഥ പണ്ഡിതസ്സ രജ്ജനാദീനം ഓകാസോതി? അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ സുതാദീസുപി.

ഇദാനി ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാസു പതിട്ഠിതസ്സ ഉപരി സഹ മഗ്ഗഫലേന പഹാനപരിഞ്ഞം ദസ്സേതും, **"യതോ ഖോ തേ, ബാഹിയാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **യതോ**തി യദാ, യസ്മാ വാ. **തേ**തി തവ. **തതോ**തി തദാ, തസ്മാ വാ. **തേനാ**തി തേന ദിട്ഠാദിനാ, ദിട്ഠാദിപടിബദ്ധേന രാഗാദിനാ വാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ബാഹിയ, തവ യസ്മിം കാലേ യേന വാ കാരണേന ദിട്ഠാദീസു മയാ വുത്തവിധിം പടിപജ്ജന്തസ്സ അവിപരീതസഭാവാവബോധേന ദിട്ഠാദിമത്തം ഭവിസ്സതി, തസ്മിം കാലേ തേന വാ കാരണേന ദിട്ഠാദിപടിബദ്ധേന രാഗാദിനാ സഹ ന ഭവിസ്സസി, രത്തോ വാ ദുട്ഠോ വാ മൂള്ഹോ വാ ന ഭവിസ്സസി, പഹീനരാഗാദികത്താ തേന വാ ദിട്ഠാദിനാ സഹ പടിബദ്ധോ ന ഭവിസ്സസീതി. **തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥാ**തി യദാ യസ്മാ വാ ത്വം തേന രാഗേന വാ രത്തോ ദോസേന വാ ദുട്ഠോ മോഹേന വാ മൂള്ഹോ ന ഭവിസ്സസി, തദാ തസ്മാ വാ ത്വം തത്ഥ ദിട്ഠാദികേ ന ഭവിസ്സസി, തസ്മിം ദിട്ഠേ വാ സുതമുതവിഞ്ഞാതേ വാ "ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ"തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠീഹി അല്ലീനോ പതിട്ഠിതോ ന ഭവിസ്സസി. ഏത്താവതാ പഹാനപരിഞ്ഞം മത്ഥകം പാപേത്വാ ഖീണാസവഭൂമി ദസ്സിതാ.

തതോ ത്വം, ബാഹിയ, നേവിധ ന ഹുരം ന ഉഭയമന്തരേനാതി യദാ ത്വം, ബാഹിയ, തേന രാഗാദിനാ തത്ഥ ദിട്ഠാദീസു പടിബദ്ധോ ന ഭവിസ്സസി, തദാ ത്വം നേവ ഇധലോകേ ന പരലോകേ ന ഉഭയത്ഥാപി. **ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ**തി കിലേസദുക്ഖസ്സ ച വട്ടദുക്ഖസ്സ ച അയമേവ ഹി അന്തോ അയം പരിവടുമഭാവോതി അയമേവ ഹി ഏത്ഥ അത്ഥോ. യേ പന "ഉഭയമന്തരേനാ"തി പദം ഗഹേത്വാ അന്തരാഭവം നാമ ഇച്ഛന്തി, തേസം തം മിച്ഛാ. അന്തരാഭവസ്സ ഹി ഭാവോ അഭിധമ്മേ പടിക്ഖിത്തോയേവ. അന്തരേനാതി വചനം പന വികപ്പന്തരദീപനം, തസ്മാ അയമേത്ഥ അത്ഥോ - "നേവ ഇധ ന ഹുരം, അപരോ വികപ്പോ ന ഉഭയ"ന്തി.

അഥ വാ അന്തരേനാതി വചനം പന വികപ്പന്തരാഭാവദീപനം. തസ്സത്ഥോ - "നേവ ഇധ ന ഹുരം, ഉഭയമന്തരേ പന ന അഞ്ഞട്ഠാനം അത്ഥീ"തി. യേപി ച "അന്തരാപരിനിബ്ബായീ സമ്ഭവേസീ"തി ച ഇമേസം സുത്തപദാനം അത്ഥം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ "അത്ഥിയേവ അന്തരാഭവോ"തി വദന്തി, തേപി യസ്മാ അവിഹാദീസു തത്ഥ തത്ഥ ആയുവേമജ്ഝം അനതിക്കമിത്വാ അന്തരാ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന അനവസേസകിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായതീതി അന്തരാപരിനിബ്ബായീ, ന അന്തരാഭവഭൂതോതി പുരിമസ്സ സുത്തപദസ്സ അത്ഥോ. പച്ഛിമസ്സ ച യേ ഭൂതാ ഏവ, ന ഭവിസ്സന്തി, തേ ഖീണാസവാ പുരിമപദേ

ഭൂതാതി വുത്താ. തബ്ബിരുദ്ധതായ സമ്ഭവമേസന്തീതി സമ്ഭവേസിനോ, അപ്പഹീനഭവസംയോജനത്താ സേഖാ പുഥുജ്ജനാ ച. ചതൂസു വാ യോനീസു അണ്ഡജജലാബുജസത്താ യാവ അണ്ഡകോസം വത്ഥികോസഞ്ച ന ഭിന്ദന്തി, താവ സമ്ഭവേസീ നാമ, അണ്ഡകോസതോ വത്ഥികോസതോ ച ബഹി നിക്ഖന്താ ഭൂതാ നാമ. സംസേദജാ ഓപപാതികാ ച പഠമചിത്തക്ഖണേ സമ്ഭവേസീ നാമ, ദുതിയചിത്തക്ഖണതോ പട്ഠായ ഭൂതാ നാമ. യേന വാ ഇരിയാപഥേന ജായന്തി, യാവ തതോ അഞ്ഞം ന പാപുണന്തി, താവ സമ്ഭവേസിനോ, തതോ പരം ഭൂതാതി അത്ഥോ. തസ്മാ നത്ഥീതി പടിക്ഖിപിതബ്ബോ. സതി ഹി ഉജുകേ പാളിഅനുഗതേ അത്ഥേ കിം അനിദ്ധാരിതസാമത്ഥിയേന അന്തരാഭവേന പരികപ്പിതേന പയോജനന്തി.

യേ പന "സന്താനവസേന പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം അവിച്ഛേദേന ദേസന്തരേസു പാതുഭാവോ ദിട്ഠോ, യഥാ തം വീഹിആദിഅവിഞ്ഞാണകസന്താനേ, ഏവം സവിഞ്ഞാണകസന്താനേപി അവിച്ഛേദേന ദേസന്തരേസു പാതുഭാവേന ഭവിതബ്ബം. അയഞ്ച നയോ സതി അന്തരാഭവേ യുജ്ജതി, ന അഞ്ഞഥാ"തി യുത്തിം വദന്തി. തേന ഹി ഇദ്ധിമതോ ചേതോവസിപ്പത്തസ്സ ചിത്താനുഗതികം കായം അധിട്ഠഹന്തസ്സ ഖണേന ബ്രഹ്മലോകതോ ഇധൂപസങ്കമനേ ഇതോ വാ ബ്രഹ്മലോകഗമനേ യുത്തി വത്തബ്ബാ. യദി സബ്ബത്ഥേവ അവിച്ഛിന്നദേസേ ധമ്മാനം പവത്തി ഇച്ഛിതാ, യദിപി സിയാ ഇദ്ധിമന്താനം ഇദ്ധിവിസയോ അചിന്തേയ്യോതി. തം ഇധാപി സമാനം "കമ്മവിപാകോ അചിന്തേയ്യോ"തി വചനതോ. തസ്മാ തം തേസം മതിമത്തമേവ. അചിന്തേയ്യസഭാവാ ഹി സഭാവധമ്മാ, തേ കത്ഥചി പച്ചയവസേന വിച്ഛിന്നദേസേ പാതുഭവന്തി, കത്ഥചി അവിച്ഛിന്നദേസേ. തഥാ ഹി മുഖഘോസാദീഹി പച്ചയേഹി അഞ്ഞസ്മിം ദേസേ ആദാസപബ്ബതപ്പദേസാദികേ പടിബിമ്ബപടിഘോസാദികം പച്ചയുപ്പന്നം നിബ്ബത്തമാനം ദിസ്സതി, തസ്മാ ന സബ്ബം സബ്ബത്ഥ ഉപനേതബ്ബന്തി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന പടിബിമ്ബസ്സ ഉദാഹരണഭാവസാധനാദികോ അന്തരാഭവകഥാവിചാരോ കഥാവത്ഥുപകരണസ്സ (കഥാ॰ ൫൦൫; കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൫൦൫) ടീകായം ഗഹേതബ്ബോ.

അപരേ പന **"ഇധാ**തി കാമഭവോ, **ഹുരന്തി** അരൂപഭവോ, **ഉഭയമന്തരേനാ**തി രൂപഭവോ വുത്തോ"തി. അഞ്ഞേ **"ഇധാ**തി അജ്ഝത്തികായതനാനി, **ഹുരന്തി** ബാഹിരായതനാനി, **ഉഭയമന്തരേനാ**തി ചിത്തചേതസികാ"തി. **"ഇധാ**തി വാ പച്ചയധമ്മാ, **ഹുരന്തി** പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാ, **ഉഭയമന്തരേനാ**തി പണ്ണത്തിധമ്മാ വുത്താ"തി വദന്തി. തം സബ്ബം അട്ഠകഥാസു നത്ഥി. ഏവം താവ "ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതീ"തിആദിനാ ദിട്ഠാദിവസേന ചതുധാ തേഭൂമകധമ്മാ സങ്ഗഹേതബ്ബാ. തത്ഥ സുഭസുഖനിച്ചഅത്തഗ്ഗാഹപരിവജ്ജനമുഖേന അസുഭദുക്ഖാനിച്ചാനത്താനുപസ്സനാ ദസ്സിതാതി ഹേട്ഠിമാഹി വിസുദ്ധീഹി സദ്ധിം സങ്ഖേപേനേവ വിപസ്സനാ കഥിതാ. "തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തേനാ"തി ഇമിനാ രാഗാദീനം സമുച്ഛേദസ്സ അധിപ്പേതത്താ മഗ്ഗോ. "തതോ ത്വം, ബാഹിയ, ന തത്ഥാ"തി ഇമിനാ ഫലം. "നേവിധാ"തിആദിനാ അനുപാദിസേസാ പരിനിബ്ബാനധാതു കഥിതാതി ദട്ഠബ്ബം. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ബാഹിയസ്സ...പേ॰... ആസവേഹി ചിത്തം വിമുച്ചീ"**തി.

ഇമായ സംഖിത്തപദായ ദേസനായ **താവദേവാ**തി തസ്മിംയേവ ഖണേ, ന കാലന്തരേ. **അനുപാദായാ**തി അഗ്ഗഹേത്വാ. **ആസവേഹീ**തി ആഭവഗ്ഗം ആഗോത്രഭും സവനതോ പവത്തനതോ ചിരപാരിവാസിയട്ഠേന മദിരാദിആസവസദിസതായ ച "ആസവാ"തി ലദ്ധനാമേഹി കാമരാഗാദീഹി. **വിമുച്ചീ**തി സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിയാ ച വിമുച്ചി നിസ്സജ്ജി. സോ ഹി സത്ഥു ധമ്മം സുണന്തോ ഏവ സീലാനി സോധേത്വാ യഥാലദ്ധം ചിത്തസമാധിം നിസ്സായ വിപസ്സനം

പട്ഠപേത്വാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞതായ താവദേവ സബ്ബാസവേ ഖേപേത്വാ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണി. സോ സംസാരസോതം ഛിന്ദിത്വാ കതവട്ടപരിയന്തോ അന്തിമദേഹധരോ ഹുത്വാ ഏകൂനവീസതിയാ പച്ചവേക്ഖണാസു പവത്താസു ധമ്മതായ ചോദിയമാനോ ഭഗവന്തം പബ്ബജ്ജം യാചി. "പരിപുണ്ണം തേ പത്തചീവര"ന്തി പുട്ഠോ "ന പരിപുണ്ണ"ന്തി ആഹ. അഥ നം സത്ഥാ "തേന ഹി പത്തചീവരം പരിയേസാ"തി വത്വാ പക്കാമി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ഭഗവാ…പേ॰… പക്കാമീ"**തി.

സോ കിര കസ്സപദസബലസ്സ സാസനേ വീസവസ്സസഹസ്സാനി സമണധമ്മം കരോന്തോ "ഭിക്ഖുനാ നാമ അത്തനാ പച്ചയേ ലഭിത്വാ യഥാദാനം കരോന്തേന അത്തനാവ പരിഭുഞ്ജിതും വട്ടതീ"തി ഏകസ്സ ഭിക്ഖുസ്സപി പത്തേന വാ ചീവരേന വാ സങ്ഗഹം നാകാസി, തേനസ്സ ഏഹിഭിക്ഖുഉപസമ്പദായ ഉപനിസ്സയോ നാഹോസി. കേചി പനാഹു - "സോ കിര ബുദ്ധസുഞ്ഞേ ലോകേ ചോരോ ഹുത്വാ ധനുകലാപം സന്നയ്ഹിത്വാ അരഞ്ഞേ ചോരികം കരോന്തോ ഏകം പച്ചേകബുദ്ധം ദിസ്വാ പത്തചീവരലോഭേന തം ഉസുനാ വിജ്ഝിത്വാ പത്തചീവരം ഗണ്ഹി, തേനസ്സ ഇദ്ധിമയപത്തചീവരം ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി, സത്ഥാ തം ഞത്വാ ഏഹിഭിക്ഖുഭാവേന പബ്ബജ്ജം ന അദാസീ"തി. തമ്പി പത്തചീവരപരിയേസനം ചരമാനം ഏകാ ധേനു വേഗേന ആപതന്തീ പഹരിത്വാ ജീവിതക്ഖയം പാപേസി. തം സന്ധായ വുത്തം **"അഥ ഖോ അചിരപക്കന്തസ്സ ഭഗവതോ ബാഹിയം ദാരുചീരിയം ഗാവീ തരുണവച്ഛാ അധിപതിത്വാ ജീവിതാ വോരോപേസീ"**തി.

തത്ഥ **അചിരപക്കന്തസ്സാ**തി ന ചിരം പക്കന്തസ്സ ഭഗവതോ. **ഗാവീ തരുണവച്ഛാ**തി ഏകാ യക്ഖിനീ തരുണവച്ഛധേനുരൂപാ. **അധിപതിത്വാ**തി അഭിഭവിത്വാ മദ്ദിത്വാ. **ജീവിതാ വോരോപേസീ**തി പുരിമസ്മിം അത്തഭാവേ ലദ്ധാഘാതതായ ദിട്ഠമത്തേനേവ വേരിചിത്തം ഉപ്പാദേത്വാ സിങ്ഗേന പഹരിത്വാ ജീവിതാ വോരോപേസി.

സത്ഥാ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ കതഭത്തകിച്ചോ സമ്ബഹുലേഹി ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം നഗരതോ നിക്ഖമന്തോ ബാഹിയസ്സ സരീരം സങ്കാരട്ഠാനേ പതിതം ദിസ്വാ ഭിക്ഖൂ ആണാപേസി - "ഭിക്ഖവേ, ഏകസ്മിം ഘരദ്വാരേ ഠത്വാ മഞ്ചകം ആഹരാപേത്വാ ഇദം സരീരം നഗരതോ നീഹരിത്വാ ഝാപേത്വാ ഥൂപം കരോഥാ"തി, ഭിക്ഖൂ തഥാ അകംസു. കത്വാ ച പന വിഹാരം ഗന്ത്വാ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ അത്തനാ കതകിച്ചം ആരോചേത്വാ തസ്സ അഭിസമ്പരായം പുച്ഛിംസു. അഥ നേസം ഭഗവാ തസ്സ പരിനിബ്ബുതഭാവം ആചിക്ഖി. ഭിക്ഖൂ "തുമ്ഹേ, ഭന്തേ, 'ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ അരഹത്തം പത്തോ'തി വദഥ, കദാ സോ അരഹത്തം പത്തോ"തി പുച്ഛിംസു. "മമ ധമ്മം സുതകാലേ"തി ച വുത്തേ "കദാ പനസ്സ തുമ്ഹേഹി ധമ്മോ കഥിതോ"തി? "പിണ്ഡായ ചരന്തേന അജ്ജേവ അന്തരവീഥിയം ഠത്വാ"തി. "അപ്പമത്തകോ സോ, ഭന്തേ, തുമ്ഹേഹി അന്തരവീഥിയം ഠത്വാ കഥിതധമ്മോ, കഥം സോ താവതകേന വിസേസം നിബ്ബത്തേസീ"തി? "കിം, ഭിക്ഖവേ, മമ ധമ്മം 'അപ്പം വാ ബഹും വാ'തി പമിണഥ, അനേകാനി ഗാഥാസഹസ്സാനിപി അനത്ഥസംഹിതാനി ന സേയ്യോ, അത്ഥനിസ്സിതം പന ഏകമ്പി ഗാഥാപദം സേയ്യോ"തി ദസ്സേന്തോ -

> "സഹസ്സമപി ചേ ഗാഥാ, അനത്ഥപദസഞ്ഹിതാ;
> ഏകം ഗാഥാപദം സേയ്യോ, യം സുത്വാ ഉപസമ്മതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൦൧) -

ധമ്മപദേ ഇമം ഗാഥം വത്വാ "ന കേവലം സോ പരിനിബ്ബാനമത്തേന, അഥ ഖോ മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാനം അഗ്ഗഭാവേനപി പൂജാരഹോ"തി ദസ്സേന്തോ "ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാനം, യദിദം ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ"തി (അം നി ൧.൨൧൬) തം ആയസ്മന്തം ഏതദഗ്ഗേ ഠപേസി. തം സന്ധായ വുത്തം - **"അഥ ഖോ ഭഗവാ സാവത്ഥിയം പിണ്ഡായ ചരിത്വാ…പേ… പരിനിബ്ബുതോ, ഭിക്ഖവേ, ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ"**തി.

തത്ഥ **പച്ഛാഭത്ത**ന്തി ഭത്തകിച്ചതോ പച്ഛാ. **പിണ്ഡപാതപടിക്കന്തോ**തി പിണ്ഡപാതപരിയേസനതോ പടിനിവത്തോ. പദദ്വയേനാപി കതഭത്തകിച്ചോതി വുത്തം ഹോതി. **നീഹരിത്വാ**തി നഗരതോ ബഹി നേത്വാ. **ഝാപേഥാ**തി ദഹഥ. **ഥൂപഞ്ചസ്സ കരോഥാ**തി അസ്സ ബാഹിയസ്സ സരീരധാതുയോ ഗഹേത്വാ ചേതിയഞ്ച കരോഥ . തത്ഥ കാരണമാഹ - **"സബ്രഹ്മചാരീ വോ, ഭിക്ഖവേ, കാലകതോ"**തി. തസ്സത്ഥോ - യം തുമ്ഹേ സേട്ഠട്ഠേന ബ്രഹ്മം അധിസീലാദിപടിപത്തിധമ്മം സന്ദിട്ഠം ചരഥ, തം സോ തുമ്ഹേഹി സമാനം ബ്രഹ്മം അചരീതി സബ്രഹ്മചാരീ മരണകാലസ്സ പത്തിയാവ കാലകതോ, തസ്മാ തം മഞ്ചകേന നീഹരിത്വാ ഝാപേഥ, ഥൂപഞ്ചസ്സ കരോഥാതി.

തസ്സ കാ ഗതീതി പഞ്ചസു ഗതീസു തസ്സ കതമാ ഗതി ഉപപത്തി ഭവഭൂതാ, **ഗതീ**തി നിപ്ഫത്തി, അരിയോ പുഥുജ്ജനോ വാതി കാ നിട്ഠാതി അത്ഥോ. **അഭിസമ്പരായോ**തി പേച്ച ഭവുപ്പത്തി ഭവനിരോധോ വാ. കിഞ്ചാപി തസ്സ ഥൂപകരണാണത്തിയാവ പരിനിബ്ബുതഭാവോ അത്ഥതോ പകാസിതോ ഹോതി, യേ പന ഭിക്ഖൂ തത്തകേന ന ജാനിംസു, തേ "തസ്സ കാ ഗതീ"തി പുച്ഛിംസു. പാകടതരം വാ കാരാപേതുകാമാ തഥാ ഭഗവന്തം പുച്ഛിംസു.

പണ്ഡിതോതി അഗ്ഗമഗ്ഗപഞ്ഞായ അധിഗതത്താ പണ്ഡേന ഇതോ ഗതോ പവത്തോതി പണ്ഡിതോ. **പച്ചപാദീ**തി പടിപജ്ജി. **ധമ്മസ്സാ**തി ലോകുത്തരധമ്മസ്സ. **അനുധമ്മ**ന്തി സീലവിസുദ്ധിആദിപടിപദാധമ്മം. അഥ വാ **ധമ്മസ്സാ**തി നിബ്ബാനധമ്മസ്സ. **അനുധമ്മ**ന്തി അരിയമഗ്ഗഫലധമ്മം. **ന ച മം ധമ്മാധികരണ**ന്തി ധമ്മദേസനാഹേതു ന ച മം വിഹേസേസി യഥാനുസിട്ഠം പടിപന്നത്താ. യോ ഹി സത്ഥു സന്തികേ ധമ്മം സുത്വാ കമ്മട്ഠാനം വാ ഗഹേത്വാ യഥാനുസിട്ഠം ന പടിപജ്ജതി, സോ സത്ഥാരം വിഹേസേതി നാമ. യം സന്ധായ വുത്തം - "വിഹിംസസഞ്ഞീ പഗുണം ന ഭാസിം, ധമ്മം പണീതം മനുജേസു ബ്രഹ്മേ"തി (മഹാവ ൯; മ നി ൧.൨൮൩; ൨.൩൩൯). അഥ വാ **ന ച മം ധമ്മാധികരണ**ന്തി ന ച ഇമം ധമ്മാധികരണം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - വട്ടദുക്ഖതോ നിയ്യാനഹേതുഭൂതം ഇമം മമ സാസനധമ്മം സുപ്പടിപന്നത്താ ന വിഹേസേതി. ദുപ്പടിപന്നോ ഹി സാസനം ഭിന്ദന്തോ സത്ഥു ധമ്മസരീരേ പഹാരം ദേതി നാമ. അയം പന സമ്മാപടിപത്തിം മത്ഥകം പാപേത്വാ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായി. തേന വുത്തം - **"പരിനിബ്ബുതോ, ഭിക്ഖവേ, ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ"**തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ഥേരസ്സ ബാഹിയസ്സ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബുതഭാവം, തഥാ പരിനിബ്ബുതാനഞ്ച ഖീണാസവാനം ഗതിയാ പചുരജനേഹി ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യഭാവം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം അപ്പതിട്ഠിതപരിനിബ്ബാനാനുഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യത്ഥാ**തി യസ്മിം നിബ്ബാനേ ആപോ ച ന ഗാധതി, പഥവീ ച തേജോ ച വായോ ച ന ഗാധതി, ന പതിട്ഠാതി. കസ്മാ? നിബ്ബാനസ്സ അസങ്ഖതസഭാവത്താ. ന ഹി തത്ഥ സങ്ഖതധമ്മാനം ലേസോപി സമ്ഭവതി.

സുക്കാതി സുക്കവണ്ണതായ സുക്കാതി ലദ്ധനാമാ ഗഹനക്ഖത്തതാരകാ. **ന ജോതന്തീ**തി ന ഭാസന്തി. **ആദിച്ചോ നപ്പകാസതീ**തി തീസു ദീപേസു ഏകസ്മിം ഖണേ ആലോകഫരണസമത്ഥോ ആദിച്ചോപി ആഭാവസേന ന ദിബ്ബതി. **ന തത്ഥ ചന്ദിമാ ഭാതീ**തി സതിപി ഭാസുരഭാവേ കന്തസീതലകിരണോ ചന്ദോപി തസ്മിം നിബ്ബാനേ അഭാവതോ ഏവ അത്തനോ ജുണ്ഹാവിഭാസനേന ന വിരോചതി. യദി തത്ഥ ചന്ദിമസൂരിയാദയോ നത്ഥി, ലോകന്തരോ വിയ നിച്ചന്ധകാരമേവ തം ഭവേയ്യാതി ആസങ്കം സന്ധായാഹ **"തമോ തത്ഥ ന വിജ്ജതീ"**തി. സതി ഹി രൂപാഭാവേ തമോ നാമ ന സിയാ.

യദാ ച അത്തനാ വേദി, മുനി മോനേന ബ്രാഹ്മണോതി ചതുസച്ചമുനനതോ മോനന്തി ലദ്ധനാമേന മഗ്ഗഞാണേന കായമോനേയ്യാദീഹി ച സമന്നാഗതത്താ ''മുനീ''തി ലദ്ധനാമോ അരിയസാവകബ്രാഹ്മണോ തേനേവ മോനസങ്ഖാതേന പടിവേധഞാണേന യദാ യസ്മിം കാലേ അഗ്ഗമഗ്ഗക്ഖണേ അത്തനാ സയമേവ അനുസ്സവാദികേ പഹായ അത്തപച്ചക്ഖം കത്വാ നിബ്ബാനം വേദി പടിവിജ്ഝി. ''അവേദീ''തിപി പാഠോ, അഞ്ഞാസീതി അത്ഥോ. **അഥ രൂപാ അരൂപാ ച, സുഖദുക്ഖാ പമുച്ചതീ**തി **അഥാ**തി തസ്സ നിബ്ബാനസ്സ ജാനനതോ പച്ഛാ. **രൂപാ**തി രൂപധമ്മാ, തേന പഞ്ചവോകാരഭവോ ഏകവോകാരഭവോ ച ഗഹിതോ ഹോതി. **അരൂപാ**തി അരൂപധമ്മാ, തേന രൂപേനാമിസ്സീകതോ അരൂപഭവോ ഗഹിതോ ഹോതി. സോ ''ചതുവോകാരഭവോ''തിപി വുച്ചതി. **സുഖദുക്ഖാ**തി സബ്ബത്ഥ ഉപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖതോപി വട്ടതോ. അഥ വാ **രൂപാ**തി രൂപലോകപടിസന്ധിതോ. **അരൂപാ**തി അരൂപലോകപടിസന്ധിതോ. **സുഖദുക്ഖാ**തി കാമാവചരപടിസന്ധിതോ. കാമഭവോ ഹി ബ്യാമിസ്സസുഖദുക്ഖോ. ഏവമേതസ്മാ സകലതോപി വട്ടതോ അച്ചന്തമേവ മുച്ചതീതി ഗാഥാദ്വയേനപി ഭഗവാ ''മയ്ഹം പുത്തസ്സ ബാഹിയസ്സ ഏവരൂപാ നിബ്ബാനഗതീ''തി ദസ്സേതി.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച ബോധിവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൨. മുചലിന്ദവഗ്ഗോ

൧. മുചലിന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൧൧. മുചലിന്ദവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **മുചലിന്ദമൂലേ**തി ഏത്ഥ മുചലിന്ദോ വുച്ചതി നീപരുക്ഖോ. സോ "നിചുലോ"തിപി വുച്ചതി, തസ്സ സമീപേ. കേചി പന "മുചലോതി തസ്സ രുക്ഖസ്സ നാമം, തം വനജേട്ഠകതായ പന മുചലിന്ദോതി വുത്ത"ന്തി വദന്തി. **മഹാ അകാലമേഘോ**തി അസമ്പത്തേ വസ്സകാലേ ഉപ്പന്നമഹാമേഘോ. സോ ഹി ഗിമ്ഹാനം പച്ഛിമേ മാസേ സകലചക്കവാളഗബ്ഭം പൂരേന്തോ ഉദപാദി. **സത്താഹവദ്ദലികാ**തി തസ്മിം ഉപ്പന്നേ സത്താഹം അവിച്ഛിന്നവുട്ഠികാ അഹോസി. **സീതവാതദുദ്ദിനീ**തി സാ ച സത്താഹവദ്ദലികാ ഉദകഫുസിതസമ്മിസ്സേന സീതവാതേന സമന്തതോ പരിബ്ഭമന്തേന ദുസിതദിവസത്താ ദുദ്ദിനീ നാമ അഹോസി. **മുചലിന്ദോ നാമ നാഗരാജാ**തി തസ്സേവ മുചലിന്ദരുക്ഖസ്സ സമീപേ പോക്ഖരണിയാ ഹേട്ഠാ നാഗഭവനം അത്ഥി, തത്ഥ നിബ്ബത്തോ മഹാനുഭാവോ നാഗരാജാ. **സകഭവനാ**തി അത്തനോ നാഗഭവനതോ. **സത്തക്ഖത്തും ഭോഗേഹി പരിക്ഖിപിത്വാ**തി സത്തവാരേ അത്തനോ സരീരഭോഗേഹി ഭഗവതോ കായം പരിവാരേത്വാ. **ഉപരിമുദ്ധനി മഹന്തം ഫണം വിഹച്ചാ**തി ഭഗവതോ മുദ്ധപ്പദേസസ്സ ഉപരി അത്തനോ മഹന്തം ഫണം പസാരേത്വാ. "ഫണം കരിത്വാ"തിപി പാഠോ, സോ ഏവത്ഥോ.

തസ്സ കിര നാഗരാജസ്സ ഏതദഹോസി "ഭഗവാ ച മയ്ഹം ഭവനസമീപേ രുക്ഖമൂലേ നിസിന്നോ, അയഞ്ച സത്താഹവദ്ദലികാ വത്തതി, വാസാഗാരമസ്സ ലദ്ധും വട്ടതീ"തി. സോ സത്തരതനമയം പാസാദം നിമ്മിനിതും സക്കോന്തോപി "ഏവം കതേ കായസാരോ ഗഹിതോ ന ഭവിസ്സതി, ദസബലസ്സ കായവേയ്യാവച്ചം കരിസ്സാമീ"തി മഹന്തം അത്തഭാവം കത്വാ സത്ഥാരം സത്തക്ഖത്തും ഭോഗേഹി പരിക്ഖിപിത്വാ ഉപരി ഫണം കത്വാ ധാരേസി. "പരിക്ഖേപബ്ഭന്തരം ലോഹപാസാദേ ഭണ്ഡാഗാരഗബ്ഭപ്പമാണം അഹോസീ"തി ഖന്ധകട്ഠകഥായം (മഹാവ॰ അട്ഠ॰ ൫) വുത്തം. മജ്ഝിമട്ഠകഥായം പന "ഹേട്ഠാലോഹപാസാദപ്പമാണ"ന്തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൮൨). "ഇച്ഛിതിച്ഛിതേന ഇരിയാപഥേന സത്ഥാ വിഹരിസ്സതീ"തി കിര നാഗരാജസ്സ അജ്ഝാസയോ. ഭഗവാ പന യഥാനിസിന്നോവ സത്താഹം വീതിനാമേസി. തഞ്ച ഠാനം സുപിഹിതവാതപാനം സുഫുസിതഅഗ്ഗളദ്വാരം കൂടാഗാരം വിയ അഹോസി. **മാ ഭഗവന്തം സീത**ന്തിആദി തസ്സ തഥാ കരിത്വാ ഠാനകാരണപരിദീപനം. സോ ഹി "മാ ഭഗവന്തം സീതം ബാധയിത്ഥ, മാ ഉണ്ഹം, മാ ഡംസാദിസമ്ഫസ്സോ ബാധയിത്ഥാ"തി തഥാ കരിത്വാ അട്ഠാസി.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി സത്താഹവദ്ദലികായ ഉണ്ഹമേവ നത്ഥി, സചേ പന അന്തരന്തരാ മേഘോ വിഗച്ഛേയ്യ, ഉണ്ഹം ഭവേയ്യ, തമ്പി മാ ബാധയിത്ഥാതി ഏവം തസ്സ ചിന്തേതും യുത്തം. കേചി പനേത്ഥ വദന്തി "ഉണ്ഹഗ്ഗഹണം ഭോഗപരിക്ഖേപസ്സ വിപുലഭാവകരണേ കാരണകിത്തനം. ഖുദ്ദകേ ഹി തസ്മിം ഭഗവന്തം നാഗസ്സ സരീരസമ്ഭൂതാ ഉസ്മാ ബാധേയ്യ, വിപുലഭാവകരണേന പന താദിസം 'മാ ഉണ്ഹം ബാധയിത്ഥാ'തി തഥാ കരിത്വാ അട്ഠാസീ"തി.

വിദ്ധന്തി ഉബ്ബിദ്ധം, മേഘവിഗമേന ദൂരീഭൂതന്തി അത്ഥോ. **വിഗതവലാഹക**ന്തി അപഗതമേഘം. **ദേവ**ന്തി ആകാസം. **വിദിത്വാ**തി "ഇദാനി വിഗതവലാഹകോ ആകാസോ, നത്ഥി ഭഗവതോ സീതാദിഉപദ്ദവോ"തി ഞത്വാ. **വിനിവേഠേത്വാ**തി അപനേത്വാ. **സകവണ്ണ**ന്തി അത്തനോ നാഗരൂപം. **പടിസംഹരിത്വാ**തി അന്തരധാപേത്വാ. **മാണവകവണ്ണ**ന്തി കുമാരകരൂപം.

ഏതമത്ഥന്തി വിവേകസുഖപ്പടിസംവേദിനോ യത്ഥ കത്ഥചി സുഖമേവ ഹോതീതി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരേന ജാനിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം വിവേകസുഖാനുഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **സുഖോ വിവേകോ**തി നിബ്ബാനസങ്ഖാതോ ഉപധിവിവേകോ സുഖോ. **തുട്ഠസ്സാ**തി ചതുമഗ്ഗഞാണസന്തോസേന തുട്ഠസ്സ. **സുതധമ്മസ്സാ**തി പകാസിതധമ്മസ്സ വിസ്സുതധമ്മസ്സ. **പസ്സതോ**തി തം വിവേകം, യം വാ കിഞ്ചി പസ്സിതബ്ബം നാമ, തം സബ്ബം അത്തനോ വീരിയബലാധിഗതേന ഞാണചക്ഖുനാ പസ്സന്തസ്സ. **അബ്യാപജ്ജ**ന്തി അകുപ്പനഭാവോ, ഏതേന മേത്താപുബ്ബഭാഗോ ദസ്സിതോ. **പാണഭൂതേസു സംയമോ**തി സത്തേസു ച സംയമോ അവിഹിംസനഭാവോ സുഖോതി അത്ഥോ. ഏതേന കരുണാപുബ്ബഭാഗോ ദസ്സിതോ.

സുഖാ വിരാഗതാ ലോകേതി വിഗതരാഗതാപി ലോകേ സുഖാ. കീദിസീ? **കാമാനം സമതിക്കമോ**തി, യാ കാമാനം സമതിക്കമോതി വുച്ചതി, സാ വിഗതരാഗതാപി സുഖാതി അത്ഥോ, ഏതേന അനാഗാമിമഗ്ഗോ കഥിതോ. **അസ്മിമാനസ്സ യോ വിനയോ**തി ഇമിനാ പന അരഹത്തം കഥിതം. അരഹത്തഞ്ഹി അസ്മിമാനസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിനയോതി വുച്ചതി, ഇതോ പരഞ്ച സുഖം നാമ നത്ഥി, തേനാഹ **"ഏതം വേ പരമം സുഖ"**ന്തി. ഏവം അരഹത്തേന ദേസനായ കൂടം ഗണ്ഹീതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. രാജസുത്തവണ്ണനാ

൧൨. ദുതിയേ **സമ്ബഹുലാന**ന്തി വിനയപരിയായേന തയോ ജനാ "സമ്ബഹുലാ"തി വുച്ചന്തി, തതോ പരം സങ്ഘോ. സുത്തന്തപരിയായേന പന തയോ തയോ ഏവ, തതോ ഉദ്ധം സമ്ബഹുലാ. തസ്മാ ഇധാപി സുത്തന്തപരിയായേന സമ്ബഹുലാതി വേദിതബ്ബാ. **ഉപട്ഠാനസാലായ**ന്തി ധമ്മസഭാമണ്ഡപേ. സാ ഹി ധമ്മം ദേസേതും ആഗതസ്സ തഥാഗതസ്സ ഭിക്ഖൂനം ഉപട്ഠാനകരണട്ഠാനന്തി "ഉപട്ഠാനസാലാ"തി വുച്ചതി. അഥ വാ യത്ഥ ഭിക്ഖൂ വിനയം വിനിച്ഛിനന്തി, ധമ്മം കഥേന്തി, സാകച്ഛം സമാപജ്ജന്തി, സന്നിപതനവസേന പകതിയാ ഉപതിട്ഠന്തി, സാ സാലാപി മണ്ഡപോപി "ഉപട്ഠാനസാലാ"ത്വേവ വുച്ചതി. തത്ഥാപി ഹി ബുദ്ധാസനം നിച്ചം പഞ്ഞത്തമേവ ഹോതി. ഇദഞ്ഹി ബുദ്ധാനം ധരമാനകാലേ ഭിക്ഖൂനം ചാരിത്തം. **സന്നിസിന്നാന**ന്തി നിസജ്ജനവസേന സങ്ഗമ്മ നിസിന്നാനം. **സന്നിപതിതാന**ന്തി തതോ തതോ ആഗന്ത്വാ സന്നിപതനവസേന സന്നിപതിതാനം. അഥ വാ ബുദ്ധാസനം പുരതോ കത്വാ സത്ഥു സമ്മുഖേ വിയ ആദരുപ്പത്തിയാ സക്കച്ചം നിസീദനവസേന സന്നിസിന്നാനം, സമാനജ്ഝാസയത്താ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം അജ്ഝാസയേന സുട്ഠു സമ്മാ ച നിപതനവസേന സന്നിപതിതാനം. **അയ**ന്തി ഇദാനി വുച്ചമാനം നിദ്ദിസതി. **അന്തരാകഥാ**തി കമ്മട്ഠാനമനസികാരഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദീനം അന്തരാ അഞ്ഞാ ഏകാ കഥാ, അഥ വാ മജ്ഝന്ഹികേ ലദ്ധസ്സ സുഗതോവാദസ്സ, സായം ലഭിതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സവനസ്സ ച അന്തരാ പവത്തത്താ അന്തരാകഥാ, സമണസമാചാരസ്സേവ വാ അന്തരാ പവത്താ അഞ്ഞാ ഏകാ കഥാതി അന്തരാകഥാ. **ഉദപാദീ**തി ഉപ്പന്നാ.

ഇമേസം ദ്വിന്നം രാജൂനന്തി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. **മഹദ്ധനതരോ വാ**തിആദീസു പഥവിയം നിഖണിത്വാ ഠപിതം സത്തരതനനിചയസങ്ഖാതം മഹന്തം ധനം ഏതസ്സാതി മഹദ്ധനോ, ദ്വീസു അയം അതിസയേന മഹദ്ധനോതി **മഹദ്ധനതരോ**. വാസദ്ദോ വികപ്പത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന വിസേസോ - നിച്ചപരിബ്ബയവസേന മഹന്തോ ഭോഗോ ഏതസ്സാതി **മഹാഭോഗോ**. ദേവസികം പവിസനആയഭൂതോ മഹന്തോ കോസോ ഏതസ്സാതി **മഹാകോസോ**. അപരേ പന "ദേവസികം പവിസനആയഭൂതം മണിസാരഫേഗ്ഗുഗുമ്ബാദിഭേദഭിന്നം പരിഗ്ഗഹവത്ഥു ധനം, തദേവ സാരഗബ്ഭാദീസു നിഹിതം കോസോ"തി വദന്തി. വജിരോ, മഹാനീലോ, ഇന്ദനീലോ, മരകതോ, വേളുരിയോ, പദുമരാഗോ, ഫുസ്സരാഗോ, കക്കേതനോ, പുലാകോ, വിമലോ, ലോഹിതങ്കോ , ഫലികോ, പവാളോ, ജോതിരസോ, ഗോമുത്തകോ, ഗോമേദകോ, സോഗന്ധികോ, മുത്താ, സങ്ഖോ, അഞ്ജനമൂലോ, രാജപട്ടോ, അമതംസകോ, പിയകോ, ബ്രാഹ്മണീ ചാതി ചതുബ്ബീസതി **മണി** നാമ. സത്ത ലോഹാനി കഹാപണോ ച **സാരോ** നാമ. സയനച്ഛാദനപാവുരണഗജദന്തസിലാദീനി **ഫേഗ്ഗു** നാമ.

ചന്ദനാഗരുകുങ്കുമതഗരകപ്പൂരാദി **ഗുമ്ബാ** നാമ. തത്ഥ പുരിമേന ആദിസദ്ദേന സാലിവീഹിആദിമുഗ്ഗമാസാദിപുബ്ബണ്ണാപരണ്ണഭേദം ധഞ്ഞവികതിം ആദിം കത്വാ യം സത്താനം ഉപഭോഗപരിഭോഗഭൂതം വത്ഥു, തം സബ്ബം സങ്ഗയ്ഹതി. മഹന്തം വിജിതം രട്ഠം ഏതസ്സാതി **മഹാവിജിതോ**. മഹന്തോ ഹത്ഥിഅസ്സാദിവാഹനോ ഏതസ്സാതി **മഹാവാഹനോ**. മഹന്തം സേനാബലഞ്ചേവ ഥാമബലഞ്ച ഏതസ്സാതി **മഹബ്ബലോ**. ഇച്ഛിതനിബ്ബത്തിസങ്ഖാതാ പുഞ്ഞകമ്മനിപ്ഫന്നാ മഹതീ ഇദ്ധി ഏതസ്സാതി **മഹിദ്ധികോ**. തേജസങ്ഖാതോ ഉസ്സാഹമന്തപഭുസത്തിസങ്ഖാതോ വാ മഹന്തോ ആനുഭാവോ ഏതസ്സാതി **മഹാനുഭാവോ**.

ഏത്ഥ ച പഠമേന ആയസമ്പദാ, ദുതിയേന വിത്തൂപകരണസമ്പദാ, തതിയേന വിഭവസമ്പദാ, ചതുത്ഥേന ജനപദസമ്പദാ, പഞ്ചമേന യാനസമ്പദാ, ഛട്ഠേന പരിവാരസമ്പദായ സദ്ധിം അത്തസമ്പദാ, സത്തമേന പുഞ്ഞകമ്മസമ്പദാ, അട്ഠമേന പഭാവസമ്പദാ തേസം രാജൂനം പകാസിതാ ഹോതി. തേന യാ സാ സാമിസമ്പത്തി, അമച്ചസമ്പത്തി, സേനാസമ്പത്തി, രട്ഠസമ്പത്തി, വിഭവസമ്പത്തി, മിത്തസമ്പത്തി, ദുഗ്ഗസമ്പത്തീതി സത്ത പകതിസമ്പദാ രാജൂനം ഇച്ഛിതബ്ബാ. താ സബ്ബാ യഥാരഹം പരിദീപിതാതി വേദിതബ്ബാ.

ദാനാദീഹി ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി പരിസം രഞ്ജേതീതി **രാജാ**. മഗധാനം ഇസ്സരോതി **മാഗധോ**. മഹതിയാ സേനായ സമന്നാഗതത്താ സേനിയഗോത്തത്താ വാ **സേനിയോ**. ബിമ്ബി വുച്ചതി സുവണ്ണം, തസ്മാ സാരബിമ്ബിവണ്ണതായ **ബിമ്ബിസാരോ**. കേചി പന "നാമമേവേതം തസ്സ രഞ്ഞോ"തി വദന്തി. പച്ചാമിത്തം പരസേനം ജിനാതീതി **പസേനദി**. കോസലരട്ഠസ്സ അധിപതീതി **കോസലോ**. **അയഞ്ചരഹീ**തി ഏത്ഥ **ചരഹീ**തി നിപാതമത്തം. **വിപ്പകതാ**തി അപരിയോസിതാ. അയം തേസം ഭിക്ഖൂനം അന്തരാകഥാ അനിട്ഠിതാതി അത്ഥോ.

സായന്ഹസമയന്തി സായന്ഹേ ഏകം സമയം. **പടിസല്ലാനാ വുട്ഠിതോ**തി തതോ തതോ രൂപാദിആരമ്മണതോ ചിത്തസ്സ പടിസംഹരണതോ പടിസല്ലാനസങ്ഖാതായ ഫലസമാപത്തിതോ യഥാകാലപരിച്ഛേദം വുട്ഠിതോ. ഭഗവാ ഹി പുബ്ബണ്ഹസമയം ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ സാവത്ഥിം പവിസിത്വാ ഭിക്ഖൂനം സുലഭപിണ്ഡപാതം കത്വാ കതഭത്തകിച്ചോ ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം സാവത്ഥിതോ നിക്ഖമിത്വാ വിഹാരം പവിസിത്വാ ഗന്ധകുടിപ്പമുഖേ ഠത്വാ വത്തം ദസ്സേത്വാ ഠിതാനം ഭിക്ഖൂനം യഥാസമുട്ഠിതം സുഗതോവാദം ദത്വാ തേസു അരഞ്ഞരുക്ഖമൂലാദിദിവാട്ഠാനം ഉദ്ദിസ്സ ഗതേസു ഗന്ധകുടിം പവിസിത്വാ ഫലസമാപത്തിസുഖേന ദിവസഭാഗം വീതിനാമേത്വാ യഥാകാലപരിച്ഛേദേ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ, "മയ്ഹം ഉപഗമനം ആഗമയമാനാ ചതസ്സോ പരിസാ സകലവിഹാരം പരിപൂരേന്തിയോ നിസിന്നാ, ഇദാനി മേ ധമ്മദേസനത്ഥം ധമ്മസഭാമണ്ഡലം ഉപഗന്തും കാലോ"തി ആസനതോ വുട്ഠായ, കേസരസീഹോ വിയ കഞ്ചനഗുഹായ സുരഭിഗന്ധകുടിതോ നിക്ഖമിത്വാ യൂഥം ഉപസങ്കമന്തോ മത്തവരവാരണോ വിയ അകായചാപല്ലേന ചാരുവിക്കന്തഗമനോ അസീതിഅനുബ്യഞ്ജനപ്പടിമണ്ഡിതബാത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണസമുജ്ജലായ ബ്യാമപ്പഭായ പരിക്ഖേപവിലാസസമ്പന്നായ പഭസ്സരകേതുമാലാലങ്കതായ നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരാനം വസേന ഛബ്ബണ്ണബുദ്ധരംസിയോ വിസ്സജ്ജേന്തിയാ അചിന്തേയ്യാനുഭാവായ അനുപമായ ബുദ്ധലീലായ സമന്നാഗതായ രൂപകായസമ്പത്തിയാ സകലവിഹാരം ഏകാലോകം കുരുമാനോ ഉപട്ഠാനസാലം ഉപസങ്കമി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ഭഗവാ…പേ॰… തേനുപസങ്കമീ"**തി.

ഏവം ഉപസങ്കമിത്വാ വത്തം ദസ്സേത്വാ നിസിന്നേ തേ ഭിക്ഖൂ തുണ്ഹീഭൂതേ ദിസ്വാ "മയി അകഥേന്തേ ഇമേ ഭിക്ഖൂ ബുദ്ധഗാരവേന കപ്പമ്പി ന കഥേസ്സന്തീ"തി കഥാസമുട്ഠാപനത്ഥം **"കായ നുത്ഥ, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കായ നുത്ഥാ**തി കതമായ നു ഭവഥ. "കായ നോത്ഥാ"തിപി പാളി, സോ ഏവത്ഥോ, "കായ നേത്ഥാ"തിപി പഠന്തി, തസ്സ കതമായ നു ഏത്ഥാതി അത്ഥോ. തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, കതമായ

നാമ കഥായ ഇധ സന്നിസിന്നാ ഭവഥ, കതമാ ച തുമ്ഹാകം കഥാ മമാഗമനപച്ചയാ അനിട്ഠിതാ, തം നിട്ഠാപേസ്സാമീതി ഏവം സബ്ബഞ്ഞുപവാരണായ പവാരേസി.

ന ഖോതന്തി ന ഖോ ഏതം, അയമേവ വാ പാഠോ. ''ന ഖോത''ന്തിപി പഠന്തി, ന ഖോ ഏതം ഇച്ചേവ പദവിഭാഗോ. **കുലപുത്താനന്തി** ജാതിആചാരകുലപുത്താനം. **സദ്ധാതി** സദ്ധായ, കമ്മഫലസദ്ധായ രതനത്തയസദ്ധായ ച. **അഗാരസ്മാതി** ഘരതോ, ഗഹട്ഠഭാവാതി അത്ഥോ. **അനഗാരിയന്തി** പബ്ബജ്ജം. **പബ്ബജിതാനന്തി** ഉപഗതാനം . **യന്തി** കിരിയാപരാമസനം. തത്ഥായം പദയോജനാ - ''ഭിക്ഖവേ, തുമ്ഹേ നേവ രാജാഭിനീതാ ന ചോരാഭിനീതാ ന ഇണട്ടാ ന ജീവിതപകതാ പബ്ബജിതാ, അഥ ഖോ സദ്ധായ അഗാരതോ നിക്ഖമിത്വാ മമ സാസനേ പബ്ബജിതാ, തുമ്ഹേ ഏതരഹി ഏവരൂപിം രാജപ്പടിസംയുത്തം തിരച്ഛാനകഥം കഥേയ്യാഥ, യം ഏവരൂപായ കഥായ കഥനം, ഏതം തുമ്ഹാകം ന ഖോ പതിരൂപം ന യുത്തമേവാ''തി.

ഏവം സന്നിപതിതാനം പബ്ബജിതാനം അപ്പതിരൂപം പടിക്ഖിപിത്വാ ഇദാനി നേസം പതിരൂപം പടിപത്തിം അനുജാനന്തോ **''സന്നിപതിതാനം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വയം കരണീയം ധമ്മീ വാ കഥാ അരിയോ വാ തുണ്ഹീഭാവോ''**തി ആഹ. തത്ഥ **വോതി** തുമ്ഹാകം. കരണീയന്തി ഹി പദം അപേക്ഖിത്വാ കത്തരി സാമിവചനമേതം, തസ്മാ തുമ്ഹേഹീതി അത്ഥോ. **ദ്വയം കരണീയന്തി** ദ്വേ കാതബ്ബാ. **ധമ്മീ കഥാതി** ചതുസച്ചധമ്മതോ അനപേതാ കഥാ, പവത്തിനിവത്തിപരിദീപിനീ ധമ്മദേസനാതി അത്ഥോ. ദസകഥാവത്ഥുസങ്ഖാതാപി ഹി ധമ്മകഥാ തദേകദേസാ ഏവാതി. **അരിയോതി** ഏകന്തഹിതാവഹത്താ അരിയോ, വിസുദ്ധോ ഉത്തമോതി വാ അരിയോ. **തുണ്ഹീഭാവോതി** സമഥവിപസ്സനാഭാവനാഭൂതം അകഥനം. കേചി പന ''വചീസങ്ഖാരപടിപക്ഖഭാവതോ ദുതിയജ്ഝാനം അരിയോ തുണ്ഹീഭാവോ''തി വദന്തി. അപരേ ''ചതുത്ഥജ്ഝാനം അരിയോ തുണ്ഹീഭാവോ''തി വദന്തി. അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ - ''ഭിക്ഖവേ, ചിത്തവിവേകസ്സ പരിബ്രൂഹനത്ഥം വിവേകട്ഠകായാ സുഞ്ഞാഗാരേ വിഹരന്താ സചേ കദാചി സന്നിപതഥ, ഏവം സന്നിപതിതേഹി തുമ്ഹേഹി 'അസ്സുതം സാവേതി സുതം വാ പരിയോദപേതീ'തി വുത്തനയേന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സൂപകാരായ ഖന്ധാദീനം അനിച്ചതാദിപടിസംയുത്താ ധമ്മകഥാ വാ പവത്തേതബ്ബാ, അഞ്ഞമഞ്ഞം അബ്യാബാധനത്ഥം ഝാനസമാപത്തിയാ വാ വിഹരിതബ്ബ''ന്തി.

തത്ഥ പുരിമേന കരണീയവചനേന അനോതിണ്ണാനം സാസനേ ഓതരണൂപായം ദസ്സേതി, പച്ഛിമേന ഓതിണ്ണാനം സംസാരതോ നിസ്സരണൂപായം. പുരിമേന വാ ആഗമവേയ്യത്തിയേ നിയോജേതി, പച്ഛിമേന അധിഗമവേയ്യത്തിയേ. അഥ വാ പുരിമേന സമ്മാദിട്ഠിയാ പഠമം ഉപ്പത്തിഹേതും ദീപേതി, ദുതിയേന ദുതിയം. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, ഹേതൂ ദ്വേ പച്ചയാ സമ്മാദിട്ഠിയാ ഉപ്പാദായ പരതോ ച ഘോസോ, പച്ചത്തഞ്ച യോനിസോ മനസികാരോ''തി (അ॰ നി॰ ൨.൧൨൭).

പുരിമേന വാ ലോകിയസമ്മാദിട്ഠിയാ മൂലകാരണം വിഭാവേതി, പച്ഛിമേന ലോകുത്തരസമ്മാദിട്ഠിയാ മൂലകാരണന്തി ഏവമാദിനാ ഏത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി കിത്തിതകാമസമ്പത്തിതോ ഝാനാദിസമ്പത്തി സന്തതരാ ചേവ പണീതതരാ ചാതി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാനന്തി** ഇമം അരിയവിഹാരസുഖാനുഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യഞ്ച കാമസുഖം ലോകേതി** ലോകസദ്ദോ ''ഖന്ധലോകോ ആയതനലോകോ ധാതുലോകോ''തിആദീസു (മഹാനി॰ ൩, ൭; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨) സങ്ഖാരേസു ആഗതോ.

> ''യാവതാ ചന്ദിമസൂരിയാ പരിഹരന്തി,
> ദിസാ ഭന്തി വിരോചനാ;
> താവ സഹസ്സധാ ലോകോ,

ഏത്ഥ തേ വത്തതീ വസോ''തി. -

ആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൭൦൩) ഓകാസേ ആഗതോ. ''അദ്ദസാ ഖോ ഭഗവാ ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേന്തോ''തിആദീസു (മഹാവ॰ ൯; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩) സത്തേസു. ഇധ പന സത്തലോകേ ഓകാസലോകേ ച വേദിതബ്ബോ. തസ്മാ അവീചിതോ പട്ഠായ ഉപരി ബ്രഹ്മലോകതോ ഹേട്ഠാ ഏതസ്മിം ലോകേ യം വത്ഥുകാമേ പടിച്ച കിലേസകാമവസേന ഉപ്പജ്ജനതോ കാമസഹഗതം സുഖം. **യഞ്ചിദം ദിവിയം സുഖ**ന്തി യഞ്ച ഇദം ദിവി ഭവം ദിബ്ബവിഹാരവസേന ച ലദ്ധബ്ബം ബ്രഹ്മാനം മനുസ്സാനഞ്ച രൂപസമാപത്തിസുഖം. **തണ്ഹക്ഖയസുഖസ്സാ**തി യം ആഗമ്മ തണ്ഹാ ഖീയതി, തം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ തണ്ഹായ ച പടിപസ്സമ്ഭനവസേന പവത്തഫലസമാപത്തിസുഖം തണ്ഹക്ഖയസുഖം നാമ, തസ്സ തണ്ഹക്ഖയസുഖസ്സ. **ഏതേ**തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന നിദ്ദേസോ, ഏതാനി സുഖാനീതി അത്ഥോ. കേചി ഉഭയമ്പി സുഖസാമഞ്ഞേന ഗഹേത്വാ **''ഏത''**ന്തി പഠന്തി, തേസം ''കലം നാഗ്ഘതീ''തി പാഠേന ഭവിതബ്ബം.

സോളസിന്തി സോളസന്നം പൂരണിം. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ചക്കവത്തിസുഖം ആദിം കത്വാ സബ്ബസ്മിം മനുസ്സലോകേ മനുസ്സസുഖം, നാഗസുപണ്ണാദിലോകേ നാഗാദീഹി അനുഭവിതബ്ബം സുഖം, ചാതുമഹാരാജികാദിദേവലോകേ ഛബ്ബിധം കാമസുഖന്തി യം ഏകാദസവിധേ കാമലോകേ ഉപ്പജ്ജന്തം കാമസുഖം, യഞ്ച ഇദം രൂപാരൂപദേവേസു ദിബ്ബവിഹാരഭൂതേസു രൂപാരൂപജ്ഝാനേസു ച ഉപ്പന്നത്താ ''ദിവിയ''ന്തി ലദ്ധനാമം ലോകിയജ്ഝാനസുഖം, സകലമ്പി തദുഭയം തണ്ഹക്ഖയസുഖസങ്ഖാതം ഫലസമാപത്തിസുഖം സോളസ ഭാഗേ കത്വാ തതോ ഏകഭാഗം സോളസഭാഗഗുണേ ലദ്ധം ഏകഭാഗസങ്ഖാതം കലം ന അഗ്ഘതീതി.

അയഞ്ച അത്ഥവണ്ണനാ ഫലസമാപത്തിസാമഞ്ഞേന വുത്താ. പാളിയം അവിസേസേന തണ്ഹക്ഖയസ്സ ആഗതത്താ പഠമഫലസമാപത്തിസുഖസ്സാപി കലം ലോകിയം ന അഗ്ഘതി ഏവ. തഥാ ഹി വുത്തം -

''പഥബ്യാ ഏകരജ്ജേന, സഗ്ഗസ്സ ഗമനേന വാ;
സബ്ബലോകാധിപച്ചേന, സോതാപത്തിഫലം വര''ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൧൭൮);

സോതാപത്തിസംയുത്തേപി വുത്തം -

''കിഞ്ചാപി, ഭിക്ഖവേ, രാജാ ചക്കവത്തീ ചതുന്നം ദീപാനം ഇസ്സരിയാധിപച്ചം രജ്ജം കാരേത്വാ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജതി ദേവാനം താവതിംസാനം സഹബ്യതം, സോ തത്ഥ നന്ദനേ വനേ അച്ഛരാസങ്ഘപരിവുതോ ദിബ്ബേഹി ച പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ സമങ്ഗീഭൂതോ പരിചാരേതി, സോ ചതൂഹി ധമ്മേഹി അസമന്നാഗതോ. അഥ ഖോ സോ അപരിമുത്തോവ നിരയാ, അപരിമുത്തോ തിരച്ഛാനയോനിയാ, അപരിമുത്തോ പേത്തിവിസയാ, അപരിമുത്തോ അപായദുഗ്ഗതിവിനിപാതാ. കിഞ്ചാപി, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ പിണ്ഡിയാലോപേന യാപേതി, നന്തകാനി ച ധാരേതി, സോ ചതൂഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ, അഥ ഖോ സോ പരിമുത്തോ നിരയാ, പരിമുത്തോ തിരച്ഛാനയോനിയാ, പരിമുത്തോ പേത്തിവിസയാ, പരിമുത്തോ അപായദുഗ്ഗതിവിനിപാതാ.

''കതമേഹി ചതൂഹി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ ബുദ്ധേ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതോ ഹോതി 'ഇതിപി സോ ഭഗവാ അരഹം...പേ॰.. ബുദ്ധോ ഭഗവാ'തി. ധമ്മേ അവേച്ചപ്പസാദേന...പേ॰... വിഞ്ഞൂഹീ'തി. സങ്ഘേ അവേച്ചപ്പസാദേന...പേ॰... പുഞ്ഞക്ഖേത്തം ലോകസ്സാ'തി. അരിയകന്തേഹി സീലേഹി സമന്നാഗതോ ഹോതി അഖണ്ഡേഹി...പേ॰... സമാധിസംവത്തനികേഹി. ഇമേഹി ചതൂഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ ഹോതി. യോ ച, ഭിക്ഖവേ, ചതുന്നം ദീപാനം

പടിലാഭോ, യോ ചതുന്നം ധമ്മാനം പടിലാഭോ, ചതുന്നം ദീപാനം പടിലാഭോ ചതുന്നം ധമ്മാനം പടിലാഭസ്സ കലം നാഗ്ഘതി സോളസി''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൯൯൭).

ഏവം ഭഗവാ സബ്ബത്ഥ ലോകിയസുഖം സഉത്തരം സാതിസയം, ലോകുത്തരസുഖമേവ അനുത്തരന്തി അതിസയന്തി ഭാജേസീതി.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൧൩. തതിയേ **കുമാരകാ**തി ദാരകാ. **അന്തരാ ച സാവത്ഥിം അന്തരാ ച ജേതവനന്തി** അന്തരാസദ്ദോ ''തദന്തരം കോ ജാനേയ്യ, അഞ്ഞത്ര തഥാഗതാ''തി (അ॰ നി॰ ൬.൪൪; ൧൦.൭൫), ''ജനാ സങ്ഗമ്മ മന്തേന്തി, മഞ്ച ത്വഞ്ച കിമന്തര''ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൨൮) കാരണേ ആഗതോ. ''അദ്ദസാ മം, ഭന്തേ, അഞ്ഞതരാ ഇത്ഥീ വിജ്ജന്തരികായ ഭാജനം ധോവന്തീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൪൯) ഖണേ. ''യസ്സന്തരതോ ന സന്തി കോപാ''തിആദീസു (ഉദാ॰ ൨൦) ചിത്തേ. ''അന്തരാ വോസാനമാപാദീ''തിആദീസു വേമജ്ഝേ. ''അപിചായം, ഭിക്ഖവേ, തപോദാ ദ്വിന്നം മഹാനിരയാനം അന്തരികായ ആഗച്ഛതീ''തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൩൧) വിവരേ . സ്വായമിധാപി വിവരേ വേദിതബ്ബോ. തസ്മാ സാവത്ഥിയാ ച ജേതവനസ്സ ച വിവരേതി, ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അന്തരാസദ്ദയോഗതോ ചേത്ഥ ഉപയോഗവചനം ''അന്തരാ ച സാവത്ഥിം അന്തരാ ച ജേതവന''ന്തി. ഈദിസേസു ഠാനേസു അക്ഖരചിന്തകാ ''അന്തരാ ഗാമഞ്ച നദിഞ്ച ഗച്ഛതീ''തി ഏകമേവ അന്തരാസദ്ദം പയുജ്ജന്തി, സോ ദുതിയപദേനപി യോജേതബ്ബോ ഹോതി. ഇധ പന യോജേത്വാ വുത്തോ.

അഹിം ദണ്ഡേന ഹനന്തീതി ബിലതോ നിക്ഖമിത്വാ ഗോചരായ ഗച്ഛന്തം കണ്ഹസപ്പം ഛാതജ്ഝത്തം അനുബന്ധിത്വാ യട്ഠീഹി പോഥേന്തി. തേന ച സമയേന ഭഗവാ സാവത്ഥിം പിണ്ഡായ ഗച്ഛന്തോ അന്തരാമഗ്ഗേ തേ ദാരകേ അഹിം ദണ്ഡേന ഹനന്തേ ദിസ്വാ ''കസ്മാ കുമാരകാ ഇമം അഹിം ദണ്ഡേന ഹനഥാ''തി പുച്ഛിത്വാ ''ഡംസനഭയേന, ഭന്തേ''തി ച വുത്തേ ''ഇമേ അത്തനോ സുഖം കരിസ്സാമാതി ഇമം പഹരന്താ നിബ്ബത്തട്ഠാനേ ദുക്ഖം അനുഭവിസ്സന്തി, അഹോ അവിജ്ജായ നികതികോസല്ല''ന്തി ധമ്മസംവേഗം ഉപ്പാദേസി. തേനേവ ച ധമ്മസംവേഗേന ഉദാനം ഉദാനേസി. തേന വുത്തം **''അഥ ഖോ ഭഗവാ''**തിആദി.

തത്ഥ **ഏതമത്ഥം വിദിത്വാ**തി ''ഇമേ ദാരകാ അത്തസുഖായ പരദുക്ഖം കരോന്താ സയം പരത്ഥ സുഖം ന ലഭിസ്സന്തീ''തി ഏതമത്ഥം ജാനിത്വാതി ഏവമേകേ വണ്ണേന്തി. അഞ്ഞേസം ദുപ്പടിപന്നാനം സുഖപരിയേസനം ആയതിം ദുക്ഖായ സംവത്തതി, സുപ്പടിപന്നാനം ഏകന്തേന സുഖായ സംവത്തതി. തസ്മാ ''പരവിഹേസാവിനിമുത്താ അച്ചന്തമേവ സുഖഭാഗിനോ വത മയ്ഹം ഓവാദപ്പടികരാ''തി സോമനസ്സവസേനേവേതമ്പി സത്ഥാ ഉദാനം ഉദാനേസീതി വദന്തി. അപരേ പന ഭണന്തി ''ഏവം തേഹി കുമാരകേഹി പവത്തിതം പരവിഹേഠനം സബ്ബാകാരേന ആദീനവതോ വിദിത്വാ പരവിഹേസായ പരാനുകമ്പായ ച യഥാക്കമം ആദീനവാനിസംസവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസീ''തി.

തത്ഥ **സുഖകാമാനീ**തി ഏകന്തേനേവ അത്തനോ സുഖസ്സ ഇച്ഛനതോ സുഖാനുഗിദ്ധാനി. **ഭൂതാനീ**തി പാണിനോ. **യോ ദണ്ഡേന വിഹിംസതീ**തി ഏത്ഥ **ദണ്ഡേനാ**തി ദേസനാമത്തം, ദണ്ഡേന വാ ലേഡ്ഡുസത്ഥപാണിപ്പഹാരാദീഹി വാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ദണ്ഡേനാ**തി ദണ്ഡനേന. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യോ സുഖകാമാനി സബ്ബഭൂതാനി ജാതിആദിനാ ഘട്ടനവസേന വചീദണ്ഡേന വാ പാണിമുഗ്ഗരസത്ഥാദീഹി പോഥനതാളനച്ഛേദനാദിവസേന സരീരദണ്ഡേന വാ സതം വാ സഹസ്സം വാ ഠാപനവസേന ധനദണ്ഡേന വാതി ഇമേസു ദണ്ഡേസു യേന കേനചി ദണ്ഡേന വിഹിംസതി വിഹേഠേതി ദുക്ഖം പാപേതി, **അത്തനോ സുഖമേസാനോ, പേച്ച സോ ന ലഭതേ സുഖ**ന്തി സോ പുഗ്ഗലോ അത്തനോ സുഖം ഏസന്തോ ഗവേസന്തോ പത്ഥേന്തോ പേച്ച പരലോകേ മനുസ്സസുഖം ദിബ്ബസുഖം

നിബ്ബാനസുഖന്തി തിവിധമ്പി സുഖം ന ലഭതി, അഞ്ഞദത്ഥു തേന ദണ്ഡേന ദുക്ഖമേവ ലഭതീതി അത്ഥോ.

പേച്ച സോ ലഭതേ സുഖന്തി യോ ഖന്തിമേത്താനുദ്ദയസമ്പന്നോ "യഥാഹം സുഖകാമോ ദുക്ഖപ്പടികൂലോ, ഏവം സബ്ബേപീ"തി ചിന്തേത്വാ സമ്പത്തവിരതിആദീസു ഠിതോ വുത്തനയേന കേനചി ദണ്ഡേന സബ്ബാനിപി ഭൂതാനി ന ഹിംസതി ന ബാധതി, സോ പുഗ്ഗലോ പരലോകേ മനുസ്സഭൂതോ മനുസ്സസുഖം, ദേവഭൂതോ ദിബ്ബസുഖം, ഉഭയം അതിക്കമന്തോ നിബ്ബാനസുഖം ലഭതീതി. ഏത്ഥ ച താദിസസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അവസ്സംഭാവിതായ തം സുഖം പച്ചുപ്പന്നം വിയ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം "ലഭതേ"തി വുത്തം. പുരിമഗാഥായപി ഏസേവ നയോ.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സക്കാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൪. ചതുത്ഥേ **തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ സക്കതോ ഹോതീ**തി കപ്പാനം സതസഹസ്സാധികേസു ചതൂസു അസങ്ഖ്യേയ്യേസു പരിപൂരിതസ്സ പുഞ്ഞസമ്ഭാരവിസേസസ്സ ഫലഭൂതേന "ഇതോ പരം മയ്ഹം ഓകാസോ നത്ഥീ"തി ഉസ്സഹജാതേന വിയ ഉപരൂപരി വഡ്ഢമാനേന സക്കാരാദിനാ ഭഗവാ സക്കതോ ഹോതി. സബ്ബദിസാസു ഹി യമകമഹാമേഘോ വുട്ഠഹിത്വാ മഹോഘം വിയ സബ്ബപാരമിയോ "ഏകസ്മിം അത്തഭാവേ വിപാകം ദസ്സാമാ"തി സമ്പിണ്ഡിതാ വിയ ഭഗവതോ ലാഭസക്കാരമഹോഘം നിബ്ബത്തയിംസു. തതോ അന്നപാനവത്ഥയാനമാലാഗന്ധവിലേപനാദിഹത്ഥാ ഖത്തിയബ്രാഹ്മണാദയോ ആഗന്ത്വാ "കഹം ബുദ്ധോ, കഹം ഭഗവാ, കഹം ദേവദേവോ, കഹം നരാസഭോ, കഹം പുരിസസീഹോ"തി ഭഗവന്തം പരിയേസന്തി. സകടസതേഹി പച്ചയേ ആഹരിത്വാ ഓകാസം അലഭമാനാ സമന്താ ഗാവുതപ്പമാണേപി സകടധുരേന സകടധുരം ആഹച്ച തിട്ഠന്തി ചേവ അനുബന്ധന്തി ച അന്ധകവിന്ദബ്രാഹ്മണാദയോ വിയ. സബ്ബം തം ഖന്ധകേ (മഹാവ॰ ൨൮൨) തേസു തേസു ച സുത്തേസു ആഗതനയേന വേദിതബ്ബം. യഥാ ച ഭഗവതോ, ഏവം ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സാതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "യാവതാ ഖോ, ചുന്ദ, ഏതരഹി സങ്ഘാ വാ ഗണാ വാ ലോകേ ഉപ്പന്നാ, നാഹം, ചുന്ദ, അഞ്ഞം ഏകസങ്ഘമ്പി സമനുപസ്സാമി ഏവം ലാഭഗ്ഗയസഗ്ഗപ്പത്തം, യഥരിവായം, ചുന്ദ, ഭിക്ഖുസങ്ഘോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൭൬).

സ്വായം ഭഗവതോ ച ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച ഉപ്പന്നോ ലാഭസക്കാരോ ഏകതോ ഹുത്വാ ദ്വിന്നം മഹാനദീനം ഉദകോഘോ വിയ അപ്പമേയ്യോ അഹോസി. തേന വുത്തം - "തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ സക്കതോ ഹോതി...പേ॰... പരിക്ഖാരാനം, ഭിക്ഖുസങ്ഘോപി സക്കതോ...പേ॰... പരിക്ഖാരാന"ന്തി.

തിത്ഥിയാ പന പുബ്ബേ അകതപുഞ്ഞതായ ച ദുപ്പടിപന്നതായ ച അസക്കതാ അഗരുകതാ, ബുദ്ധുപ്പാദേന പന വിസേസതോ വിപന്നസോഭാ സൂരിയുഗ്ഗമനേ ഖജ്ജോപനകാ വിയ നിപ്പഭാ നിത്തേജാ ഹതലാഭസക്കാരാ അഹേസും. തേ താദിസം ഭഗവതോ സങ്ഘസ്സ ച ലാഭസക്കാരം അസഹമാനാ ഇസ്സാപകതാ "ഏവം ഇമേ ഫരുസാഹി വാചാഹി ഘട്ടേത്വാവ പലാപേസ്സാമാ"തി ഉസൂയാ വിസുഗ്ഗാരം ഉഗ്ഗിരന്താ തത്ഥ തത്ഥ ഭിക്ഖൂ അക്കോസന്താ പരിഭാസന്താ വിചരിംസു . തേന വുത്തം - **"അഞ്ഞതിത്ഥിയാ പന പരിബ്ബാജകാ അസക്കതാ ഹോന്തി...പേ॰... പരിക്ഖാരാനം. അഥ ഖോ തേ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ പരിബ്ബാജകാ ഭഗവതോ സക്കാരം അസഹമാനാ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച ഗാമേ ച അരഞ്ഞേ ച ഭിക്ഖൂ ദിസ്വാ അസബ്ഭാഹി ഫരുസാഹി വാചാഹി അക്കോസന്തി പരിഭാസന്തി രോസേന്തി വിഹേസേന്തീ"**തി.

തത്ഥ **അസബ്ഭാഹീ**തി അസഭായോഗ്ഗാഹി സഭായം സാധുജനസമൂഹേ വത്തും അയുത്താഹി, ദുട്ഠുല്ലാഹീതി അത്ഥോ. **ഫരുസാഹീ**തി കക്ഖളാഹി മമ്മച്ഛേദികാഹി.

അക്കോസന്തീതി ജാതിആദീഹി അക്കോസവത്ഥൂഹി ഖുംസേന്തി. **പരിഭാസന്തീ**തി ഭണ്ഡനവസേന ഭയം ഉപ്പാദേന്താ തജ്ജേന്തി. **രോസേന്തീ**തി യഥാ പരസ്സ രോസോ ഹോതി, ഏവം അനുദ്ധംസനവസേന രോസം ഉപ്പാദേന്തി. **വിഹേസേന്തീ**തി വിഹേഠേന്തി, വിവിധേഹി ആകാരേഹി അഫാസും കരോന്തി.

കഥം പനേതേ സമന്തപാസാദികേ ഭഗവതി ഭിക്ഖുസങ്ഘേ ച അക്കോസാദീനി പവത്തേസുന്തി? ഭഗവതോ ഉപ്പാദതോ പഹീനലാഭസക്കാരതായ ഉപഹതചിത്താ പഥവിം ഖണിത്വാ പക്ഖലന്താ വിയ അവണ്ണേ വേളുരിയമണിമ്ഹി വണ്ണം ഉപ്പാദേന്താ വിയ ച സുന്ദരികം നാമ പരിബ്ബാജികം സഞ്ഞാപേത്വാ തായ സദ്ധിം ഭിക്ഖൂനഞ്ച അവണ്ണം വുട്ഠാപേത്വാ അക്കോസാദീനി പവത്തേസും. തം പനേതം സുന്ദരീവത്ഥു പരതോ സുന്ദരീസുത്തേ (ഉദാ॰ ൩൮) പാളിയംയേവ ആഗമിസ്സതി, തസ്മാ യമേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം തത്ഥേവ വണ്ണയിസ്സാമ.

ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ സന്തികം ഉപസങ്കമിത്വാ തം പവത്തിമാരോചേസും. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമിംസു...പേ॰... വിഹേസേന്തീ"**തി. തം വുത്തത്ഥമേവ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ഇസ്സാപകതാനം തിത്ഥിയാനം വിപ്പടിപത്തിം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം തേഹി കതേ വിപ്പകാരേ പസന്നചിത്തേഹി ച പരേഹി കതേ ഉപകാരേ താദിഭാവാനുഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ഗാമേ അരഞ്ഞേ സുഖദുക്ഖഫുട്ഠോ**തി ഗാമേ വാ അരഞ്ഞേ വാ യത്ഥ കത്ഥചി സുഖേന ദുക്ഖേന ച ഫുട്ഠോ സുഖദുക്ഖാനി അനുഭവന്തോ, തേസം വാ പച്ചയേഹി സമങ്ഗീഭൂതോ. **നേവത്തതോ നോ പരതോ ദഹേഥാ**തി "അഹം സുഖിതോ , അഹം ദുക്ഖിതോ, മമ സുഖം, മമ ദുക്ഖം, പരേനിദം മയ്ഹം സുഖദുക്ഖം ഉപ്പാദിത"ന്തി ച നേവ അത്തതോ ന പരതോ തം സുഖദുക്ഖം ഠപേഥ. കസ്മാ? ന ഹേത്ഥ ഖന്ധപഞ്ചകേ അഹന്തി വാ മമന്തി വാ പരോതി വാ പരസ്സാതി വാ പസ്സിതബ്ബയുത്തകം കിഞ്ചി അത്ഥി, കേവലം സങ്ഖാരാ ഏവ പന യഥാപച്ചയം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജന്തീതി. സുഖദുക്ഖഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ദേസനാസീസം, സബ്ബസ്സാപി ലോകധമ്മസ്സ വസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി ഭഗവാ "നാഹം ക്വചനി, കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മിം, ന ച മമ ക്വചനി, കത്ഥചി കിഞ്ചനതത്ഥീ"തി ചതുകോടികം സുഞ്ഞതം വിഭാവേസി.

ഇദാനി തസ്സ അത്തതോ പരതോ ച അദഹനസ്സ കാരണം ദസ്സേതി **"ഫുസന്തി ഫസ്സാ ഉപധിം പടിച്ചാ"**തി. ഏതേ സുഖവേദനീയാ ദുക്ഖവേദനീയാ ച ഫസ്സാ നാമ ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതം ഉപധിം പടിച്ച തസ്മിം സതി യഥാസകം വിസയം ഫുസന്തി, തത്ഥ പവത്തന്തിയേവ. അദുക്ഖമസുഖാ ഹി വേദനാ സന്തസഭാവതായ സുഖേ ഏവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീതി ദുവിധസമ്ഫസ്സവസേനേവായം അത്ഥവണ്ണനാ കതാ.

യഥാ പന തേ ഫസ്സാ ന ഫുസന്തി, തം ദസ്സേതും **"നിരുപധിം കേന ഫുസേയ്യും ഫസ്സാ"**തി വുത്തം. സബ്ബസോ ഹി ഖന്ധൂപധിയാ അസതി കേന കാരണേന തേ ഫസ്സാ ഫുസേയ്യും, ന തം കാരണം അത്ഥി. യദി ഹി തുമ്ഹേ അക്കോസാദിവസേന ഉപ്പജ്ജനസുഖദുക്ഖം ന ഇച്ഛഥ, സബ്ബസോ നിരുപധിഭാവേയേവ യോഗം കരേയ്യാഥാതി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുയാ ഗാഥം നിട്ഠപേസി. ഏവം ഇമിനാ ഉദാനേന വട്ടവിവട്ടം കഥിതം.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഉപാസകസുത്തവണ്ണനാ

൧൫. പഞ്ചമേ **ഇച്ഛാനങ്ഗലകോ**തി ഇച്ഛാനങ്ഗലനാമകോ കോസലേസു ഏകോ ബ്രാഹ്മണഗാമോ, തംനിവാസിതായ തത്ഥ വാ ജാതോ ഭവോതി വാ ഇച്ഛാനങ്ഗലകോ.

ഉപാസകോതി തീഹി സരണഗമനേഹി ഭഗവതോ സന്തികേ ഉപാസകഭാവസ്സ പവേദിതത്താ ഉപാസകോ പഞ്ചസിക്ഖാപദികോ ബുദ്ധമാമകോ, ധമ്മമാമകോ, സങ്ഘമാമകോ. **കേനചിദേവ കരണീയേനാ**തി ഉദ്ധാരസോധാപനാദിനാ കേനചിദേവ കത്തബ്ബേന. **തീരേത്വാ**തി നിട്ഠാപേത്വാ. അയം കിര ഉപാസകോ പുബ്ബേ അഭിണ്ഹം ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ പയിരുപാസതി, സോ കതിപയം കാലം ബഹുകരണീയതായ സത്ഥു ദസ്സനം നാഭിസമ്ഭോസി. തേനാഹ ഭഗവാ - **"ചിരസ്സം ഖോ ത്വം, ഉപാസക, ഇമം പരിയായമകാസി, യദിദം ഇധാഗമനായാ"**തി.

തത്ഥ **ചിരസ്സ**ന്തി ചിരേന. **പരിയായ**ന്തി വാരം. **യദിദ**ന്തി നിപാതോ, യോ അയന്തി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇധ മമ സന്തികേ ആഗമനായ യോ അയം അജ്ജ കതോ വാരോ, തം ഇമം ചിരേന പപഞ്ചം കത്വാ അകാസീതി. **ചിരപടികാഹ**ന്തി ചിരപടികോ അഹം, ചിരകാലതോ പട്ഠായ അഹം ഉപസങ്കമിതുകാമോതി സമ്ബന്ധോ. **കേഹിചി കേഹിചീ**തി ഏകച്ചേഹി ഏകച്ചേഹി. അഥ വാ **കേഹിചി കേഹിചീ**തി യേഹി വാ തേഹി വാ. തത്ഥ ഗാരവം ദസ്സേതി. സത്ഥരി അഭിപ്പസന്നസ്സ ഹി സത്ഥുദസ്സനധമ്മസ്സവനേസു വിയ ന അഞ്ഞത്ഥ ആദരോ ഹോതി. **കിച്ചകരണീയേഹീ**തി ഏത്ഥ അവസ്സം കാതബ്ബം കിച്ചം, ഇതരം കരണീയം. പഠമം വാ കാതബ്ബം കിച്ചം, പച്ഛാ കാതബ്ബം കരണീയം. ഖുദ്ദകം വാ കിച്ചം, മഹന്തം കരണീയം. **ബ്യാവടോ**തി ഉസ്സുക്കോ. **ഏവാഹ**ന്തി ഏവം ഇമിനാ പകാരേന അഹം നാസക്ഖിം ഉപസങ്കമിതും, ന അഗാരവാദിനാതി അധിപ്പായോ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ദുല്ലഭേ ബുദ്ധുപ്പാദേ മനുസ്സത്തലാഭേ ച സത്താനം സകിഞ്ചനഭാവേന കിച്ചപസുതതായ കുസലന്തരായോ ഹോതി, ന അകിഞ്ചനസ്സാതി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി തദത്ഥപരിദീപനമേവ ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **സുഖം വത തസ്സ ന ഹോതി കിഞ്ചീ**തി യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ കിഞ്ചി രൂപാദീസു ഏകവത്ഥുമ്പി "മമേത"ന്തി തണ്ഹായ പരിഗ്ഗഹിതഭാവേന ന ഹോതി നത്ഥി ന വിജ്ജതി, സുഖം വത തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ, അഹോ സുഖമേവാതി അത്ഥോ. "ന ഹോസീ"തിപി പാഠോ, തസ്സ അതീതകാലവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കേചി പന **ന ഹോതി കിഞ്ചീ**തി പദസ്സ "രാഗാദികിഞ്ചനം യസ്സ ന ഹോതീ"തി അത്ഥം വണ്ണേന്തി, തം ന സുന്ദരം പരിഗ്ഗഹധമ്മവസേന ദേസനായ ആഗതത്താ. രാഗാദികിഞ്ചനന്തി പരിഗ്ഗഹേതബ്ബസ്സാപി സങ്ഗഹേ സതി യുത്തമേവ വുത്തം സിയാ അഥ വാ യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ കിഞ്ചി അപ്പമ്പി കിഞ്ചനം പലിബോധജാതം രാഗാദികിഞ്ചനാഭാവതോ ഏവ ന ഹോതി, തം തസ്സ അകിഞ്ചനത്തം സുഖസ്സ പച്ചയഭാവതോ സുഖം വതം, അഹോ സുഖന്തി അത്ഥോ. കസ്സ പന ന ഹോതി കിഞ്ചനന്തി ചേ, ആഹ **"സങ്ഖാതധമ്മസ്സ ബഹുസ്സുതസ്സാ"**തി. യോ ചതൂഹിപി മഗ്ഗസങ്ഖാഹി സോളസകിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ സങ്ഖാതധമ്മോ കതകിച്ചോ, തതോ ഏവ പടിവേധബാഹുസച്ചേന ബഹുസ്സുതോ, തസ്സ.

ഇതി ഭഗവാ അകിഞ്ചനഭാവേ ആനിസംസം ദസ്സേത്വാ സകിഞ്ചനഭാവേ ആദീനവം ദസ്സേതും **"സകിഞ്ചനം പസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - രാഗാദികിഞ്ചനാനം ആമിസകിഞ്ചനാനഞ്ച അത്ഥിതായ സകിഞ്ചനം, സകിഞ്ചനത്താ ഏവ അലദ്ധാനഞ്ച ലദ്ധാനഞ്ച കാമാനം പരിയേസനാരക്ഖണഹേതു കിച്ചകരണീയവസേന "അഹം മമാ"തി ഗഹണവസേന ച വിഹഞ്ഞമാനം വിഘാതം ആപജ്ജമാനം പസ്സാതി ധമ്മസംവേഗപ്പത്തോ സത്ഥാ അത്തനോ ചിത്തം വദതി. **ജനോ ജനസ്മിം പടിബന്ധരൂപോ**തി സയം അഞ്ഞോ ജനോ സമാനോ അഞ്ഞേസ്മിം ജനേ "അഹം ഇമസ്സ, മമ അയ"ന്തി തണ്ഹാവസേന പടിബന്ധസഭാവോ ഹുത്വാ വിഹഞ്ഞതി വിഘാതം ആപജ്ജതി. "പടിബദ്ധചിത്തോ"തിപി പാഠോ. അയഞ്ച അത്ഥോ -

"പുത്താ മത്ഥി ധനമ്മത്ഥി, ഇതി ബാലോ വിഹഞ്ഞതി;
അത്താ ഹി അത്തനോ നത്ഥി, കുതോ പുത്താ കുതോ ധന"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൬൨) -

ആദീഹി സുത്തപദേഹി ദീപേതബ്ബോതി.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഗബ്ഭിനീസുത്തവണ്ണനാ

൧൬. ഛട്ഠേ **അഞ്ഞതരസ്സ പരിബ്ബാജകസ്സാ**തി ഏകസ്സ കുടുമ്ബികസ്സ പരിബ്ബാജകസ്സ. **ദഹരാ**തി തരുണീ. **മാണവികാ**തി ബ്രാഹ്മണധീതായ വോഹാരോ. **പജാപതീ**തി ഭരിയാ. **ഗബ്ഭിനീ**തി ആപന്നസത്താ. **ഉപവിജഞ്ഞാ**തി അജ്ജ സുവേതി പച്ചുപട്ഠിതവിജായനകാലാ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. സോ കിര ബ്രാഹ്മണജാതികോ സഭരിയോ വാദപത്ഥസ്സമേ ഠിതോ, തേന നം സപജാപതികം പരിബ്ബാജകവോഹാരേന സമുദാചരന്തി. ഭരിയാ പനസ്സ ബ്രാഹ്മണജാതികത്താ ബ്രാഹ്മണാതി ആലപതി. **തേലന്തി** തിലതേലം. തേലസീസേന ചേത്ഥ യം യം വിജാതായ പസവദുക്ഖപ്പടികാരത്ഥം ഇച്ഛിതബ്ബം, തം സബ്ബം സപ്പിലോണാദിം ആഹരാതി ആണാപേതി. **യം മേ വിജാതായ ഭവിസ്സതീ**തി യം തേലാദി മയ്ഹം വിജാതായ ബഹിനിക്ഖന്തഗബ്ഭായ ഉപകാരായ ഭവിസ്സതി. ''പരിബ്ബാജികായാ''തിപി പാഠോ. **കുതോ**തി കസ്മാ ഠാനാ, യതോ ഞാതികുലാ വാ മിത്തകുലാ വാ തേലാദിം ആഹരേയ്യം, തം ഠാനം മേ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. **തേലം ആഹരാമീ**തി വത്തമാനസമീപതായ വത്തമാനം കത്വാ വുത്തം, തേലം ആഹരിസ്സാമീതി അത്ഥോ. **സമണസ്സ വാ ബ്രാഹ്മണസ്സ വാ സപ്പിസ്സ വാ തേലസ്സ വാ**തി ച സമുച്ചയത്ഥോ വാ-സദ്ദോ ''അഗ്ഗിതോ വാ ഉദകതോ വാ മിഥുഭേദാ വാ''തിആദീസു (മഹാവ॰ ൨൮൬; ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൨; ഉദാ॰ ൭൬) വിയ. **സപ്പിസ്സ വാ തേലസ്സ വാ**തി പച്ചത്തേ സാമിവചനം, സപ്പി ച തേലഞ്ച യാവദത്ഥം പാതും പിവിതും ദീയതീതി അത്ഥോ. അപരേ പന ''സപ്പിസ്സ വാ തേലസ്സ വാതി അവയവസമ്ബന്ധേ സാമിവചനം. സപ്പിതേലസമുദായസ്സ ഹി അവയവോ ഇധ യാവദത്ഥസദ്ദേന വുച്ചതീ''തി വദന്തി. **നോ നീഹരിതു**ന്തി ഭാജനേന വാ ഹത്ഥേന വാ ബഹി നേതും നോ ദീയതി, **ഉച്ഛദ്ദിത്വാനാ**തി വമിത്വാ, യംനൂന ദദേയ്യന്തി സമ്ബന്ധോ. ഏവം കിരസ്സ അഹോസി ''അഹം രഞ്ഞോ കോട്ഠാഗാരം ഗന്ത്വാ തേലം കണ്ഠമത്തം പിവിത്വാ താവദേവ ഘരം ആഗന്ത്വാ ഏകസ്മിം ഭാജനേ യഥാപീതം വമിത്വാ ഉദ്ധനം ആരോപേത്വാ പചിസ്സാമി, യം പിത്തസേമ്ഹാദിമിസ്സിതം, തം അഗ്ഗിനാ ഝായിസ്സതി, തേലം പന ഗഹേത്വാ ഇമിസ്സാ പരിബ്ബാജികായ കമ്മേ ഉപനേസ്സാമീ''തി.

ഉദ്ധം കാതുന്തി വമനവസേന ഉദ്ധം നീഹരിതും. **ന പന അധോ**തി വിരിഞ്ചനവസേന ഹേട്ഠാ നീഹരിതും ന പന സക്കോതി. സോ ഹി ''അധികം പീതം സയമേവ മുഖതോ നിഗ്ഗമിസ്സതീ''തി പിവിത്വാ ആസയസ്സ അരിത്തതായ അനിഗ്ഗതേ വമനവിരേചനയോഗം അജാനന്തോ അലഭന്തോ വാ കേവലം ദുക്ഖാഹി വേദനാഹി ഫുട്ഠോ ആവട്ടതി ച പരിവട്ടതി ച. **ദുക്ഖാഹീ**തി ദുക്ഖമാഹി. **തിബ്ബാഹീ**തി ബഹലാഹി തിഖിണാഹി വാ. **ഖരാഹീ**തി കക്ഖളാഹി. **കടുകാഹീ**തി അതിവിയ അനിട്ഠഭാവേന ദാരുണാഹി. **ആവട്ടതീ**തി ഏകസ്മിംയേവ ഠാനേ അനിപജ്ജിത്വാ അത്തനോ സരീരം ഇതോ ചിതോ ആകഡ്ഢന്തോ ആവട്ടതി. **പരിവട്ടതീ**തി ഏകസ്മിം പദേസേ നിപന്നോപി അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനി പരിതോ ഖിപന്തോ വട്ടതി, അഭിമുഖം വാ വട്ടന്തോ ആവട്ടതി, സമന്തതോ വട്ടന്തോ പരിവട്ടതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ''സകിഞ്ചനസ്സ അപ്പടിസങ്ഖാപരിഭോഗഹേതുകാ അയം ദുക്ഖുപ്പത്തി, അകിഞ്ചനസ്സ പന സബ്ബസോ അയം നത്ഥീ''തി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ ജാനിത്വാ തദത്ഥപ്പകാസനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **സുഖിനോ വതാ**തി സുഖിനോ വത സപ്പുരിസാ. കേ പന തേതി? **യേ അകിഞ്ചനാ,** യേ രാഗാദികിഞ്ചനസ്സ പരിഗ്ഗഹകിഞ്ചനസ്സ ച അഭാവേന അകിഞ്ചനാ, കേസം പനിദം കിഞ്ചനം നത്ഥീതി ആഹ - **''വേദഗുനോ ഹി ജനാ അകിഞ്ചനാ''**തി, യേ അരിയമഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതം വേദം ഗതാ അധിഗതാ, തേന വാ വേദേന നിബ്ബാനം ഗതാതി വേദഗുനോ, തേ അരിയജനാ ഖീണാസവപുഗ്ഗലാ അനവസേസരാഗാദികിഞ്ചനാനം അഗ്ഗമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നത്താ അകിഞ്ചനാ നാമ. അസതി ഹി രാഗാദികിഞ്ചനേ കുതോ പരിഗ്ഗഹകിഞ്ചനസ്സ സമ്ഭവോ. ഏവം ഗാഥായ പുരിമഭാഗേന അരഹന്തേ പസംസിത്വാ

അപരഭാഗേന അന്ധപുഥുജ്ജനേ ഗരഹന്തോ "സകിഞ്ചനം പസ്സാ"തിആദിമാഹ. തം പുരിമസുത്തേ വുത്തത്ഥമേവ. ഏവം ഇമായപി ഗാഥായ വട്ടവിവട്ടം കഥിതം.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഏകപുത്തകസുത്തവണ്ണനാ

൧൭. സത്തമേ **ഏകപുത്തകോ**തി ഏകോ പുത്തോ, സോ ച അനുകമ്പിതബ്ബട്ഠേന ഏകപുത്തകോ, പിയായിതബ്ബട്ഠേന **പിയോ,** മനസ്സ വഡ്ഢനട്ഠേന **മനാപോ**. സരീരസോഭാസമ്പത്തിയാ വാ ദസ്സനീയട്ഠേന **പിയോ,** സീലാചാരസമ്പത്തിയാ കല്യാണധമ്മതായ **മനാപോ**. കലേതി സത്തേ ഖേപേതീതി **കാലോ,** മരണം. തം കതോ പത്തോതി **കാലങ്കതോ,** കാലേന വാ മച്ചുനാ കതോ നട്ഠോ അദസ്സനം ഗതോതി **കാലങ്കതോ,** മതോതി അത്ഥോ.

സമ്ബഹുലാ ഉപാസകാതി സാവത്ഥിവാസിനോ ബഹൂ ഉപാസകാ മതപുത്തഉപാസകസ്സ സഹസോകീഭാവേന യാവ ആളാഹനാ പച്ഛതോ ഗന്ത്വാ മതസരീരസ്സ കത്തബ്ബം കാരേത്വാ പടിനിവത്താ യഥാനിവത്ഥാവ ഉദകം ഓതരിത്വാ സീസംന്ഹാതാ വത്ഥാനി പീളേത്വാ അനോതാപേത്വാവ ഏകം നിവാസേത്വാ ഏകം ഉത്തരാസങ്ഗം കത്വാ ഉപാസകം പുരതോ കത്വാ "സോകവിനോദനം ധമ്മം സത്ഥു സന്തികേ സോസ്സാമാ"തി ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിംസു. തേന വുത്തം **"അല്ലകേസാ"**തിആദി.

തത്ഥ **അല്ലവത്ഥാ**തി ഉദകേന തിന്തവത്ഥാ. **ദിവാ ദിവസ്സാ**തി ദിവസസ്സപി ദിവാ, മജ്ഝന്ഹികേ കാലേതി അത്ഥോ. യസ്മാ ജാനന്താപി തഥാഗതാ പുച്ഛന്തി , ജാനന്താപി ന പുച്ഛന്തി. കാലം വിദിത്വാ പുച്ഛന്തി, കാലം വിദിത്വാ ന പുച്ഛന്തി, തസ്മാ ജാനന്തോയേവ ഭഗവാ കഥാസമുട്ഠാപനത്ഥം പുച്ഛന്തോ **"കിം നു ഖോ തുമ്ഹേ ഉപാസകാ"**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - തുമ്ഹേ ഉപാസകാ അഞ്ഞേസു ദിവസേസു മമ സന്തികം ആഗച്ഛന്താ ഓതാപിതസുദ്ധവത്ഥാ സായന്ഹേ ആഗച്ഛഥ, അജ്ജ പന അല്ലവത്ഥാ അല്ലകേസാ ഠിതമജ്ഝന്ഹികേ കാലേ ഇധാഗതാ, തം കിം കാരണന്തി. **തേന മയ**ന്തി തേന പുത്തവിയോഗജനിതചിത്തസന്താപേന ബലവസോകാഭിഭൂതതായ ഏവംഭൂതാ മയം ഇധൂപസങ്കമന്താതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി പിയവത്ഥുസമ്ഭവാ സോകദുക്ഖദോമനസ്സാദയോ, അസതി പിയവത്ഥുസ്മിം സബ്ബസോ ഏതേ ന സന്തീതി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ ജാനിത്വാ തദത്ഥപ്പകാസനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **പിയരൂപസ്സാദഗധിതാസേ**തി പിയസഭാവേസു രൂപക്ഖന്ധാദീസു സുഖവേദനസ്സാദേന ഗധിതാ പടിബദ്ധചിത്താ. ഗധിതാസേതി ഹി ഗധിതാഇച്ചേവത്ഥോ. **സേ**തി വാ നിപാതമത്തം. പിയരൂപാ നാമ ചക്ഖാദയോ പുത്തദാരാദയോ ച. വുത്തഞ്ഹേതം - "കിഞ്ച ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം ചക്ഖു ലോകേ ...പേ॰... ധമ്മതണ്ഹാ ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപ"ന്തി (ചൂളനി॰ ഹേമകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൫൫).

"ഖേത്തം വത്ഥും ഹിരഞ്ഞം വാ, ഗവസ്സം ദാസപോരിസം;
ഥിയോ ബന്ധൂ പുഥു കാമേ, യോ നരോ അനുഗിജ്ഝതീ"തി ച. (സു॰ നി॰ ൭൭൫);

തസ്മാ തേസു പിയരൂപേസു അസ്സാദേന ഗിദ്ധാ മുച്ഛിതാ അജ്ഝാപന്നാതി അത്ഥോ. കേ പന തേ പിയരൂപസ്സാദഗധിതാതി തേ ദസ്സേതി **"ദേവകായാ പുഥുമനുസ്സാ ചാ"**തി, ചാതുമഹാരാജികാദയോ ബഹുദേവസമൂഹാ ചേവ ജമ്ബുദീപകാദികാ ബഹുമനുസ്സാ ച. **അഘാവിനോ**തി കായികചേതസികദുക്ഖേന ദുക്ഖിതാ. **പരിജുന്നാ**തി ജരാരോഗാദിവിപത്തിയാ യോബ്ബനാരോഗ്യാദിസമ്പത്തിതോ പരിഹീനാ. യഥാലാഭവസേന വായമത്ഥോ ദേവമനുസ്സേസു വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ കാമഞ്ചേകന്തസുഖസമപ്പിതാനം ദേവാനം ദുക്ഖജരാരോഗാ ന സമ്ഭവന്തി, തദനതിവത്തസഭാവതായ പന തേപി

“അഘാവിനോ”തി “പരിജുന്നാ”തി ച വുത്താ. തേസമ്പി വാ പുബ്ബനിമിത്തുപ്പത്തിയാ പടിച്ഛന്നജരായ ചേതസികരോഗസ്സ ച വസേന ദുക്ഖാദീനം സമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ. **മച്ചുരാജസ്സ വസം ഗച്ഛന്തീ**തി പിയവത്ഥുവിസയായ തണ്ഹായ അപ്പഹീനത്താ പുനപ്പുനം ഗബ്ഭൂപഗമനതോ ധാതുത്തയിസ്സരതായ മച്ചുരാജസങ്ഖാതസ്സ മരണസ്സ വസം ഹത്ഥമേവ ഗച്ഛന്തി.

ഏത്താവതാ വട്ടം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി **“യേ വേ ദിവാ”**തിആദിനാ വിവട്ടം ദസ്സേതി. തത്ഥ **യേ വേ ദിവാ ച രത്തോ ച അപ്പമത്താ**തി “ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായ ആവരണീയേഹി ധമ്മേഹി ചിത്തം പരിസോധേതീ”തിആദിനാ വുത്തനയേന ദിവസഭാഗേ രത്തിഭാഗേ ച ദള്ഹം അപ്പമത്താ അപ്പമാദപ്പടിപദം പൂരേന്തി. **ജഹന്തി പിയരൂപ**ന്തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന പിയരൂപം പിയജാതികം ചക്ഖാദിപിയവത്ഥും തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗജഹനേന ജഹന്തി. **തേ വേ ഖണന്തി അഘമൂലം, മച്ചുനോ ആമിസം ദുരതിവത്ത**ന്തി തേ അരിയപുഗ്ഗലാ അഘസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ മൂലഭൂതം, മച്ചുനാ മരണേന ആമസിതബ്ബതോ ആമിസം, ഇതോ ബഹിദ്ധാ കേഹിചിപി സമണബ്രാഹ്മണേഹി നിവത്തിതും അസക്കുണേയ്യതായ ദുരതിവത്തം, സഹ അവിജ്ജായ തണ്ഹം അരിയമഗ്ഗഞാണകുദാലേന ഖണന്തി, ലേസമത്തമ്പി അനവസേസന്താ ഉമ്മൂലയന്തീതി. സ്വായമത്ഥോ -

> “അപ്പമാദോ അമതപദം, പമാദോ മച്ചുനോ പദം;
> അപ്പമത്താ ന മീയന്തി, യേ പമത്താ യഥാ മതാ”തി. (ധ॰ പ॰ ൨൧) -

ആദീഹി സുത്തപദേഹി വിത്ഥാരേതബ്ബോതി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സുപ്പവാസാസുത്തവണ്ണനാ

൧൮. അട്ഠമേ **കുണ്ഡികായ**ന്തി ഏവംനാമകേ കോലിയാനം നഗരേ. **കുണ്ഡധാനവനേ**തി തസ്സ നഗരസ്സ അവിദൂരേ കുണ്ഡധാനസങ്ഖാതേ വനേ.

പുബ്ബേ കിര കുണ്ഡോ നാമ ഏകോ യക്ഖോ തസ്മിം വനസണ്ഡേ വാസം കപ്പേസി, കുണ്ഡധാനമിസ്സകേന ച ബലികമ്മേന തുസ്സതീതി തസ്സ തഥാ തത്ഥ ബലിം ഉപഹരന്തി, തേനേതം വനസണ്ഡം കുണ്ഡധാനവനന്ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. തസ്സ അവിദൂരേ ഏകാ ഗാമപതികാ അഹോസി, സാപി തസ്സ യക്ഖസ്സ ആണാപവത്തിട്ഠാനേ നിവിട്ഠത്താ തേനേവ പരിപാലിതത്താ കുണ്ഡികാതി വോഹരീയിത്ഥ . അപരഭാഗേ തത്ഥ കോലിയരാജാനോ നഗരം കാരേസും, തമ്പി പുരിമവോഹാരേന **കുണ്ഡികാ**ത്വേവ വുച്ചതി. തസ്മിഞ്ച വനസണ്ഡേ കോലിയരാജാനോ ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച വസനത്ഥായ വിഹാരം പതിട്ഠാപേസും, തമ്പി **കുണ്ഡധാനവന**ന്ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. അഥ ഭഗവാ ജനപദചാരികം ചരന്തോ അനുക്കമേന തം വിഹാരം പത്വാ തത്ഥ വിഹാസി. തേന വുത്തം - **“ഏകം സമയം ഭഗവാ കുണ്ഡികായം വിഹരതി കുണ്ഡധാനവനേ”**തി.

സുപ്പവാസാതി തസ്സാ ഉപാസികായ നാമം. **കോലിയധീതാ**തി കോലിയരാജപുത്തീ. സാ ഹി ഭഗവതോ അഗ്ഗുപട്ഠായികാ പണീതദായികാനം സാവികാനം ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതാ സോതാപന്നാ അരിയസാവികാ. യഞ്ഹി കിഞ്ചി ഭഗവതോ യുത്തരൂപം ഖാദനീയം ഭോജനീയം ഭേസജ്ജം വാ ന തത്ഥ അഞ്ഞാഹി സംവിധാതബ്ബം അത്ഥി, സബ്ബം തം സയമേവ അത്തനോ പഞ്ഞായ വിചാരേത്വാ സക്കച്ചം സമ്പാദേത്വാ ഉപനേതി. ദേവസികഞ്ച അട്ഠസതം സങ്ഘഭത്തപാടിപുഗ്ഗലികഭത്താനി ദേതി. യോ കോചി ഭിക്ഖു വാ ഭിക്ഖുനീ വാ തം കുലം പിണ്ഡായ പവിട്ഠോ രിത്തഹത്ഥോ ന ഗച്ഛതി. ഏവം മുത്തചാഗാ പയതപാണീ വോസ്സഗ്ഗരതാ യാചയോഗാ ദാനസംവിഭാഗരതാ. അസ്സാ കുച്ഛിയം പുരിമബുദ്ധേസു കതാധികാരോ പച്ഛിമഭവികോ സാവകബോധിസത്തോ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹി. സാ തം ഗബ്ഭം കേനചിദേവ പാപകമ്മേന സത്ത വസ്സാനി

കുച്ഛിനാ പരിഹരി, സത്താഹഞ്ച മൂള്ഹഗബ്ഭാ അഹോസി. തേന വുത്തം - **"സത്ത വസ്സാനി ഗബ്ഭം ധാരേതി സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭാ"**തി.

തത്ഥ **സത്ത വസ്സാനീ**തി സത്ത സംവച്ഛരാനി, അച്ചന്തസംയോഗേ ച ഇദം ഉപയോഗവചനം. **ഗബ്ഭം ധാരേതീ**തി ഗബ്ഭം വഹതി, ഗബ്ഭിനീ ഹോതീതി അത്ഥോ. **സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭാ**തി സത്ത അഹാനി ബ്യാകുലഗബ്ഭാ. ഗബ്ഭോ ഹി പരിപക്കോ സമ്പജ്ജമാനോ വിജായനകാലേ കമ്മജവാതേഹി സഞ്ചാലേത്വാ പരിവത്തിതോ ഉദ്ധംപാദോ അധോസിരോ ഹുത്വാ യോനിമുഖാഭിമുഖോ ഹോതി, ഏവം സോ കത്ഥചി അലഗ്ഗോ ബഹി നിക്ഖമതി. വിപജ്ജമാനോ പന വിപരിവത്തനവസേന യോനിമഗ്ഗം പിദഹിത്വാ തിരിയം നിപജ്ജതി, സയമേവ വാ യോനിമഗ്ഗോ പിദഹതി, സോ തത്ഥ കമ്മജവാതേഹി അപരാപരം പരിവത്തമാനോ ബ്യാകുലോ മൂള്ഹഗബ്ഭോതി വുച്ചതി. തസ്സാപി സത്ത ദിവസേ ഏവം അഹോസി, തേന വുത്തം "സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭാ"തി.

അയഞ്ച ഗബ്ഭോ സീവലിത്ഥേരോ. തസ്സ കഥം സത്ത വസ്സാനി ഗബ്ഭവാസദുക്ഖം, സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭഭാവപ്പത്തി, മാതു ചസ്സാപി സോതാപന്നായ അരിയസാവികായ തഥാ ദുക്ഖാനുഭവനം ജാതന്തി? വുച്ചതേ - അതീതേ കാസികരാജേ ബാരാണസിയം രജ്ജം കാരേന്തേ ഏകോ കോസലരാജാ മഹന്തേന ബലേനാഗന്ത്വാ ബാരാണസിം ഗഹേത്വാ തം രാജാനം മാരേത്വാ തസ്സ അഗ്ഗമഹേസിം അത്തനോ അഗ്ഗമഹേസിം അകാസി. ബാരാണസിരഞ്ഞോ പന പുത്തോ പിതു മരണകാലേ നിദ്ധമനദ്വാരേന പലായിത്വാ അത്തനോ ഞാതിമിത്തബന്ധവേ ഏകജ്ഝം കത്വാ അനുക്കമേന ബലം സംഹരിത്വാ ബാരാണസിം ആഗന്ത്വാ അവിദൂരേ മഹന്തം ഖന്ധാവാരം ബന്ധിത്വാ തസ്സ രഞ്ഞോ പണ്ണം പേസേസി "രജ്ജം വാ ദേതു, യുദ്ധം വാ"തി . രാജകുമാരസ്സ മാതാ സാസനം സുത്വാ "യുദ്ധേന കമ്മം നത്ഥി, സബ്ബദിസാസു സഞ്ചാരം പച്ഛിന്ദിത്വാ ബാരാണസിനഗരം പരിവാരേതു, തതോ ദാരൂദകഭത്തപരിക്ഖയേന കിലന്താ നഗരേ മനുസ്സാ വിനാവ യുദ്ധേന രാജാനം ഗഹേത്വാ ദസ്സന്തീ"തി പണ്ണം പേസേസി. സോ മാതു സാസനം സുത്വാ ചത്താരി മഹാദ്വാരാനി രക്ഖന്തോ സത്ത വസ്സാനി നഗരം ഉപരുന്ധി, നഗരേ മനുസ്സാ ചൂളദ്വാരേന നിക്ഖമിത്വാ ദാരൂദകാനി ആഹരന്തി, സബ്ബകിച്ചാനി കരോന്തി.

അഥ രാജകുമാരസ്സ മാതാ തം പവത്തിം സുത്വാ "ബാലോ മമ പുത്തോ ഉപായം ന ജാനാതി, ഗച്ഛഥ, അസ്സ ചൂളദ്വാരാനി പിധായ നഗരം ഉപരുന്ധതൂതി വദേഥാ"തി പുത്തസ്സ ഗൂള്ഹസാസനം പഹിണി. സോ മാതു സാസനം സുത്വാ സത്ത ദിവസേ തഥാ അകാസി. നാഗരാ ബഹി നിക്ഖമിതും അലഭന്താ സത്തമേ ദിവസേ തസ്സ രഞ്ഞോ സീസം ഗഹേത്വാ കുമാരസ്സ അദംസു. കുമാരോ നഗരം പവിസിത്വാ രജ്ജം അഗ്ഗഹേസി. സോ തദാ സത്ത വസ്സാനി നഗരരുന്ധനകമ്മനിസ്സന്ദേന ഏതരഹി സത്ത വസ്സാനി മാതുകുച്ഛിസങ്ഖാതായ ലോഹിതകുമ്ഭിയാ വസി, അവസേസതോ പന സത്താഹം നഗരൂപരുന്ധനേന സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭഭാവം ആപജ്ജി. ജാതകട്ഠകഥായം പന "സത്ത ദിവസാനി നഗരം രുന്ധിത്വാ ഗഹിതകമ്മനിസ്സന്ദേന സത്തവസ്സാനി ലോഹിതകുമ്ഭിയം വസിത്വാ സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭഭാവം ആപജ്ജീ"തി വുത്തം. യം പന സോ പദുമുത്തരസമ്മാസമ്ബുദ്ധപാദമൂലേ "ലാഭീനം അഗ്ഗോ ഭവേയ്യ"ന്തി മഹാദാനം ദത്വാ പത്ഥനം അകാസി, യഞ്ച വിപസ്സിസ്സ ഭഗവതോ കാലേ നാഗരേഹി സദ്ധിം സഹസ്സഗ്ഘനികം ഗുളദധിം ദത്വാ പത്ഥനം അകാസി, തസ്സാനുഭാവേന ലാഭീനം അഗ്ഗോ ജാതോ. സുപ്പവാസാപി "നഗരം രുന്ധിത്വാ ഗണ്ഹ, താതാ"തി പേസിതഭാവേന സത്ത വസ്സാനി കുച്ഛിനാ ഗബ്ഭം പരിഹരിത്വാ സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭാജാതാ . ഏവം തേ മാതാപുത്താ അത്തനോ കമ്മസ്സ അനുരൂപം ഈദിസം ദുക്ഖം പടിസംവേദിംസു.

തീഹി വിതക്കേഹീതി രതനത്തയഗുണാനുസ്സതിപടിസംയുത്തേഹി തീഹി സമ്മാവിതക്കേഹി. **അധിവാസേതീ**തി മൂള്ഹഗബ്ഭതായ ഉപ്പന്നദുക്ഖം സഹതി. സാ ഹി ഭഗവതോ സമ്ബുദ്ധഭാവം, അരിയസങ്ഘസ്സ സുപ്പടിപത്തിം, നിബ്ബാനസ്സ ച ദുക്ഖനിസ്സരണഭാവം അനുസ്സരന്തീ അത്തനോ ഉപ്പജ്ജമാനദുക്ഖം അമനസികരണേനേവ അഭിഭവിത്വാ ഖമതി. തേന വുത്തം "തീഹി വിതക്കേഹി അധിവാസേതീ"തി.

സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വതാതിആദി തേസം വിതക്കാനം പവത്തിആകാരദസ്സനം. തസ്സത്ഥോ - യോ ഭഗ്യവന്തതാദീഹി കാരണേഹി ഭഗവാ ലോകനാഥോ സമ്മാ അവിപരീതം സാമം സയമേവ സബ്ബധമ്മേ അഹോ വത ബുദ്ധോ, സോ ഭഗവാ ഏവരൂപസ്സ ഏതരഹി മയാ അനുഭവിയമാനസ്സ അഞ്ഞസ്സ ച ഏവംജാതികസ്സ സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ പഹാനായ അച്ചന്തം അനുപ്പാദനിരോധായ ധമ്മം കഥേതി, അവിപരീതധമ്മം കഥേതി. അവിപരീതധമ്മദേസനതായ ഹി സത്ഥു സമ്മാസമ്ബോധിസിദ്ധി. തസ്സ യഥാവുത്തഗുണസ്സ ഭഗവതോ ധമ്മസ്സവനന്തേ ജാതത്താ സീലദിട്ഠിസാമഞ്ഞേന സംഹതത്താ ച സാവകസങ്ഘോതി ലദ്ധനാമോ അട്ഠഅരിയപുഗ്ഗലസമൂഹോ സുപ്പടിപന്നോ വത അഹോ വത സമ്മാ പടിപന്നോ, യോ അരിയസങ്ഘോ ഏവരൂപസ്സ ഈദിസസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ പഹാനായ അനുപ്പാദനിരോധായ അനിവത്തിപടിപദം പടിപന്നോ. സുസുഖം വത അഹോ വത സുട്ഠു സുഖം സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടം നിബ്ബാനം, യസ്മിം നിബ്ബാനേ ഈദിസം വട്ടദുക്ഖം ന ഉപലബ്ഭതീതി. ഏത്ഥ ച പടിപജ്ജമാനാപി പടിപന്നാ ഇച്ചേവ വുത്താ പടിപത്തിയാ അനിവത്തിഭാവതോ. അഥ വാ ഉപ്പന്നസദ്ദോ വിയ പടിപന്നസദ്ദോ വത്തമാനത്ഥോപി വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ ''സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ''തി.

സാമികന്തി അത്തനോ പതിം കോലിയരാജപുത്തം. **ആമന്തേസീ**തി അഭാസി. **മമ വചനേന ഭഗവതോ പാദേ സിരസാ വന്ദാഹീ**തി മയ്ഹം വചനേന ചക്കലക്ഖണപ്പടിമണ്ഡിതാനി വികസിതപദുമസസ്സിരീകാനി ഭഗവതോ ചരണാനി തവ സിരസാ വന്ദാഹി, ഉത്തമങ്ഗേന അഭിവാദനം കരോഹീതി അത്ഥോ. **അപ്പാബാധന്തി**ആദീസു **ആബാധോ**തി വിസഭാഗവേദനാ വുച്ചതി, യാ ഏകദേസേ ഉപ്പജ്ജിത്വാപി സകലസരീരം അയപട്ടേന ആബന്ധിത്വാ വിയ ഗണ്ഹതി. **ആതങ്കോ**തി കിച്ഛജീവിതകരോ രോഗോ. അഥ വാ യാപേതബ്ബരോഗോ ആതങ്കോ, ഇതരോ ആബാധോ. ഖുദ്ദകോ വാ രോഗോ ആതങ്കോ, ബലവാ ആബാധോ. കേചി പന ''അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനോ ആബാധോ, ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനോ ആതങ്കോ''തി വദന്തി. തദുഭയസ്സാപി അഭാവം പുച്ഛാതി വദതി. ഗിലാനസ്സേവ ച ഉട്ഠാനം നാമ ഗരുകം ഹോതി, കായേ ബലം ന ഹോതി, തസ്മാ നിഗ്ഗേലഞ്ഞതായ ലഹുപരിവത്തിസങ്ഖാതം കായസ്സ ലഹുട്ഠാനം സരീരബലഞ്ച പുച്ഛാതി വദതി. **ഫാസുവിഹാരന്തി** ഠാനനിസിന്നഗമനസയനസങ്ഖാതേസു ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു സുഖവിഹാരഞ്ച പുച്ഛാതി വദതി. അഥസ്സ പുച്ഛിതബ്ബാകാരം ദസ്സേന്തീ **''സുപ്പവാസാ, ഭന്തേ''**തിആദിമാഹ. **ഏവഞ്ച വദേഹീ**തി ഇദാനി വത്തബ്ബാകാരം നിദസ്സേതി.

പരമന്തി വചനസമ്പടിച്ഛനം. തേന സാധു, ഭദ്ദേ, യഥാ വുത്തം, തഥാ പടിപജ്ജാമീതി ദസ്സേതി. **കോലിയപുത്തോ**തി സുപ്പവാസായ സാമികോ കോലിയരാജപുത്തോ. **സുഖിനീ ഹോതൂ**തി സദേവകേ ലോകേ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യോ സത്ഥാ സുപ്പവാസായ പേസിതവന്ദനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ തദനന്തരം അത്തനോ മേത്താവിഹാരസംസൂചകം ബുദ്ധാചിണ്ണം സുഖൂപസംഹാരം തസ്സാ സാമഞ്ഞതോ പകാസേത്വാ പുന തസ്സാ പുത്തസ്സ ച ഗബ്ഭവിപത്തിമൂലകദുക്ഖുപ്പത്തിപടിക്ഖേപമുഖേന സുഖൂപസംഹാരം നിദസ്സേന്തോ **''സുഖിനീ...പേ॰... അരോഗാ, അരോഗം പുത്തം വിജായതൂ''തി ആഹ.**

സഹ വചനാതി ഭഗവതോ വചനേന സഹേവ. യസ്മിം കാലേ ഭഗവാ തഥാ അവോച, തസ്മിംയേവ കാലേ തമ്പി കമ്മം പരിക്ഖയം അഗമാസി. തസ്സ പരിക്ഖീണഭാവം ഓലോകേത്വാ സത്ഥാ തഥാ അഭാസി. അപരേ പന വദന്തി - സചേ തഥാ സത്ഥാ നാചിക്ഖിസ്സാ, തതോ പരമ്പി കിഞ്ചി കാലം തസ്സാ തം ദുക്ഖം അനുബന്ധിസ്സാ. യസ്മാ പന ഭഗവതാ ''സുഖിനീ അരോഗാ അരോഗഞ്ച പുത്തം വിജായതൂ''തി വുത്തം, തസ്മാ തസ്സ വചനസമകാലമേവ സോ ഗബ്ഭോ ബ്യാകുലഭാവം വിജഹിത്വാ സുഖേനേവ ബഹി നിക്ഖമി, ഏവം തേസം മാതാപുത്താനം സോത്ഥി അഹോസി. അചിന്തേയ്യോ ഹി ബുദ്ധാനം ബുദ്ധാനുഭാവോ. യഥാ ഹി പടാചാരായ പിയവിപ്പയോഗസമ്ഭൂതേന സോകേന ഉമ്മാദം പത്വാ -

''ഉഭോ പുത്താ കാലകതാ, പന്ഥേ മയ്ഹം പതീ മതോ;

മാതാ പിതാ ച ഭാതാ ച, ഏകചിതകമ്ഹി ഝായരേ”തി. (അപ॰ ഥേരീ വ.വ.ർൻവ്വ) -

വത്വാ ജാതരൂപേനേവ ചരന്തിയാ “സതിം പടിലഭാഹി ഭഗിനീ”തി ഭഗവതോ വചനസമനന്തരമേവ ഉമ്മാദോ വൂപസമി, തഥാ സുപ്പിയാപി ഉപാസികാ അത്തനാവ അത്തനോ ഊരുയം കതേന മഹാവണേന വുട്ഠാതും അസക്കോന്തീ സയനപിട്ഠേ നിപന്നാ “ആഗന്ത്വാ മം വന്ദതൂ”തി വചനസമനന്തരമേവ വണേ പാകതികേ ജാതേ സയമേവ ഗന്ത്വാ ഭഗവന്തം വന്ദീതി ഏവമാദീനി വത്ഥൂനി ഇധ ഉദാഹരിതബ്ബാനീതി.

ഏവം, ഭന്തേതി, ഭന്തേ, യഥാ ഭഗവാ സപുത്തായ മാതുയാ അരോഗഭാവം ആസീസന്തോ ആഹ - “സുഖിനീ അരോഗാ അരോഗം പുത്തം വിജായതൂ”തി, തം ഏവമേവ. ന ഹി കദാചി ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം വചനസ്സ അഞ്ഞഥാഭാവോതി അധിപ്പായോ. കേചി പന “ഏവമത്ഥൂ”തി വദന്തി, അപരേ “ഹോതൂ”തി പദസ്സ അത്ഥം ആനേത്വാ വണ്ണയന്തി. **അഭിനന്ദിത്വാ**തി കരവീകരുതമഞ്ജുനാ ബ്രഹ്മസ്സരേന ഭഗവതാ വുച്ചമാനേ തസ്മിം വചനേ പീതിസോമനസ്സപടിലാഭതോ അഭിമുഖഭാവേന നന്ദിത്വാ. **അനുമോദിത്വാ**തി തതോ പച്ഛാപി സമ്മോദനം ഉപ്പാദേത്വാ, ചിത്തേന വാ അഭിനന്ദിത്വാ വാചായ അനുമോദിത്വാ, വചനസമ്പത്തിയാ വാ അഭിനന്ദിത്വാ അത്ഥസമ്പത്തിയാ അനുമോദിത്വാ. **സകം ഘരം പച്ചായാസീ**തി അത്തനോ ഘരം പടിഗച്ഛി. യേ പന “യേന സകം ഘര”ന്തി പഠന്തി, തേസം യദിപി യ-ത-സദ്ദാനം സമ്ബന്ധഭാവതോ “തേനാ”തി പദം വുത്തമേവ ഹോതി, തഥാപി “പടിയായിത്വാ”തി പാഠസേസോ യോജേതബ്ബോ ഹോതി.

വിജാതന്തി പജാതം, പസുതന്തി അത്ഥോ. **അച്ഛരിയ**ന്തി അന്ധസ്സ പബ്ബതാരോഹനം വിയ നിച്ചം ന ഹോതീതി അച്ഛരിയം, അയം താവ സദ്ദനയോ. അട്ഠകഥാസു പന “അച്ഛരായോഗ്ഗം അച്ഛരിയ”ന്തി വുത്തം , അച്ഛരം പഹരിതും യുത്തന്തി അത്ഥോ. **വത**ാതി സമ്ഭാവനേ, അഹോ അച്ഛരിയന്തി അത്ഥോ. **ഭോ**തി ധമ്മാലപനം. അഭൂതപുബ്ബം ഭൂതന്തി **അബ്ഭുതം**.

തഥാഗതസ്സാതി അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ - തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ, തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ, തഥവാദിതായ തഥാഗതോ, തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ, അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ.

കഥം ഭഗവാ **തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ**? യഥാ സബ്ബലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപന്നാ പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ആഗതാതി. കിം വുത്തം ഹോതി? യേന അഭിനീഹാരേന തേ ഭഗവന്തോ ആഗതാ, തേന അട്ഠഗുണസമന്നാഗതേന അയമ്പി ഭഗവാ ആഗതോ. യഥാ ച തേ ഭഗവന്തോ ദാനപാരമിം പൂരേത്വാ സീലനേക്ഖമ്മപഞ്ഞാവീരിയഖന്തിസച്ചഅധിട്ഠാനമേത്താഉപേക്ഖാപാരമീതി ഇമാ ദസ പാരമിയോ, ദസ ഉപപാരമിയോ, ദസ പരമത്ഥപാരമിയോതി സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ പരിച്ചജിത്വാ പുബ്ബയോഗപുബ്ബചരിയധമ്മക്ഖാനഞാതത്ഥചരിയാദയോ പൂരേത്വാ ബുദ്ധിചരിയായ കോടിം പത്വാ ആഗതാ, തഥാ അയമ്പി ഭഗവാ ആഗതോ. യഥാ ച തേ ഭഗവന്തോ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ…പേ॰… അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവേത്വാ ബ്രൂഹേത്വാ ആഗതാ, തഥാ അയമ്പി ഭഗവാ ആഗതോ. ഏവം തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ**? യഥാ സമ്പതിജാതാ തേ ഭഗവന്തോ സമേഹി പാദേഹി പഥവിയം പതിട്ഠായ ഉത്തരാഭിമുഖാ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗതാ, സേതച്ഛത്തേ ധാരിയമാനേ സബ്ബാവ ദിസാ അനുവിലോകേസും, ആസഭിഞ്ച വാചം ഭാസിംസു ലോകേ അത്തനോ ജേട്ഠസേട്ഠഭാവം പകാസേന്താ, തഞ്ച നേസം ഗമനം തഥം അഹോസി അവിതഥം അനേകേസം വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭാവേന, തഥാ അയമ്പി ഭഗവാ ഗതോ, തഞ്ചസ്സ ഗമനം കഥം അഹോസി അവിതഥം തേസഞ്ഞേവ വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭാവേന. ഏവം തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ.

യഥാ വാ തേ ഭഗവന്തോ നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദം പഹായ ഗതാ, അബ്യാപാദേന ബ്യാപാദം, ആലോകസഞ്ഞായ ഥിനമിദ്ധം, അവിക്ഖേപേന ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം, ധമ്മവവത്ഥാനേന വിചികിച്ഛം പഹായ ഗതാ, ഞാണേന അവിജ്ജം പദാലേത്വാ, പാമോജ്ജേന അരതിം വിനോദേത്വാ, അട്ഠസമാപത്തീഹി അട്ഠാരസഹി മഹാവിപസ്സനാഹി ചതൂഹി ച അരിയമഗ്ഗേഹി തം തം പടിപക്ഖം പഹായ ഗതാ, ഏവം അയമ്പി ഭഗവാ ഗതോ. ഏവമ്പി തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ?** പഥവീധാതുയാ കക്ഖളലക്ഖണം, ആപോധാതുയാ പഗ്ഘരണലക്ഖണം, തേജോധാതുയാ ഉണ്ഹത്തലക്ഖണം, വായോധാതുയാ വിത്ഥമ്ഭനലക്ഖണം, ആകാസധാതുയാ അസമ്ഫുട്ഠലക്ഖണം, രൂപസ്സ രുപ്പനലക്ഖണം, വേദനായ വേദയിതലക്ഖണം, സഞ്ഞായ സഞ്ജാനനലക്ഖണം, സങ്ഖാരാനം അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണം, വിഞ്ഞാണസ്സ വിജാനനലക്ഖണന്തി ഏവം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം, ദ്വാദസന്നം ആയതനാനം, അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം, ബാവീസതിയാ ഇന്ദ്രിയാനം, ചതുന്നം സച്ചാനം, ദ്വാദസപദികസ്സ പച്ചയാകാരസ്സ, ചതുന്നം സതിപട്ഠാനാനം, ചതുന്നം സമ്മപ്പധാനാനം, ചതുന്നം ഇദ്ധിപാദാനം, പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം, പഞ്ചന്നം ബലാനം, സത്തന്നം ബോജ്ഝങ്ഗാനം, അരിയസ്സ അട്ഠങ്ഗികസ്സ മഗ്ഗസ്സ, സത്തന്നം വിസുദ്ധീനം, അമതോഗധസ്സ നിബ്ബാനസ്സാതി ഏവം തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ യം സഭാവസരസലക്ഖണം, തം തഥം അവിതഥം അനഞ്ഞഥം ലക്ഖണം ഞാണഗതിയാ ആഗതോ അവിരജ്ഝിത്വാ പത്തോ അധിഗതോതി തഥാഗതോ. ഏവം തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ?** തഥധമ്മാ നാമ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. യഥാഹ - ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. കതമാനി ചത്താരി? ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേതം അനഞ്ഞഥമേത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦) വിത്ഥാരോ. താനി ച ഭഗവാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാ തഥാനം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ തഥാഗതോ.

അപിച ജരാമരണസ്സ ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ തഥോ അവിതഥോ അനഞ്ഞഥോ...പേ॰... സങ്ഖാരാനം അവിജ്ജാപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ തഥോ അവിതഥോ അനഞ്ഞഥോ, തഥാ അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ...പേ॰.. ജാതിയാ ജരാമരണസ്സ പച്ചയട്ഠോ തഥോ അവിതഥോ അനഞ്ഞഥോ, തം സബ്ബം ഭഗവാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാപി തഥാനം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ തഥാഗതോ. അഭിസമ്ബുദ്ധത്ഥോ ഹി ഏത്ഥ ഗതസദ്ദോതി. ഏവം തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ?** യം സദേവകേ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായ പജായ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തം രൂപാരമ്മണം നാമ അത്ഥി, തം ഭഗവാ സബ്ബാകാരതോ ജാനാതി പസ്സതി. ഏവം ജാനതാ പസ്സതാ ച തേന തം ഇട്ഠാനിട്ഠാദിവസേന വാ ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതേസു ലബ്ഭമാനകപദവസേന വാ ''കതമം തം രൂപം രൂപായതനം , യം രൂപം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ വണ്ണനിഭാ സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം നീലം പീതക''ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൧൬) നയേന അനേകേഹി നാമേഹി തേരസഹി വാരേഹി ദ്വിപഞ്ഞാസായ നയേഹി വിഭജ്ജമാനം തഥമേവ ഹോതി, വിതഥം നത്ഥി. ഏസ നയോ സോതദ്വാരാദീസു ആപാഥമാഗച്ഛന്തേസു സദ്ദാദീസു. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''യം , ഭിക്ഖവേ, സദേവകസ്സ ലോകസ്സ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായ ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാതം പത്തം പരിയേസിതം അനുവിചരിതം മനസാ, തമഹം ജാനാമി, തമഹം അബ്ഭഞ്ഞാസിം, തം തഥാഗതസ്സ വിദിതം, തം തഥാഗതോ ന ഉപട്ഠാസീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൪).

ഏവം തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ . തത്ഥ തഥദസ്സീഅത്ഥേ തഥാഗതോതി പദസമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ.

കഥം **തഥവാദിതായ തഥാഗതോ**? യം രത്തിം ഭഗവാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, യഞ്ച രത്തിം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായി, ഏത്ഥന്തരേ പഞ്ചചത്താലീസവസ്സപരിമാണകാലം യം ഭഗവതാ ഭാസിതം ലപിതം സുത്തഗേയ്യാദി, സബ്ബം തം പരിസുദ്ധം പരിപുണ്ണം രാഗമദാദിനിമ്മഥനം ഏകസദിസം തഥം അവിതഥം. തേനാഹ -

> "യഞ്ച, ചുന്ദ, രത്തിം തഥാഗതോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝതി, യഞ്ച രത്തിം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായതി, യം ഏതസ്മിം അന്തരേ ഭാസതി ലപതി നിദ്ദിസതി, സബ്ബം തം തഥേവ ഹോതി, നോ അഞ്ഞഥാ, തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൮).

ഗദഅത്ഥോ ഏത്ഥ ഗതസദ്ദോ. ഏവം തഥവാദിതായ തഥാഗതോ.

അപിച ആഗദനം ആഗദോ, വചനന്തി അത്ഥോ. തഥോ അവിതഥോ അവിപരീതോ ആഗദോ അസ്സാതി ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ തഥാഗതോതി ഏവമേത്ഥ പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

കഥം **തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ**? ഭഗവതോ ഹി വാചായ കായോ അനുലോമേതി, കായസ്സപി വാചാ, തസ്മാ യഥാവാദീ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ ച ഹോതി. ഏവംഭൂതസ്സ ചസ്സ യഥാവാചാ, കായോപി തഥാ ഗതോ പവത്തോതി അത്ഥോ. യഥാ ച കായോ, വാചാപി തഥാ ഗതാ പവത്താതി തഥാഗതോ. തേനാഹ -

> "യഥാവാദീ , ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ. ഇതി യഥാവാദീ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ. തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൩).

ഏവം തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ.

കഥം **അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ**? യസ്മാ ഉപരി ഭവഗ്ഗം ഹേട്ഠാ അവീചിം പരിയന്തം കരിത്വാ തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു സബ്ബസത്തേ അഭിഭവതി സീലേനപി സമാധിനാപി പഞ്ഞായപി വിമുത്തിയാപി വിമുത്തിഞാണദസ്സനേനപി , ന തസ്സ തുലാ വാ പമാണം വാ അത്ഥി, അഥ ഖോ അതുലോ അപ്പമേയ്യോ അനുത്തരോ ദേവദേവോ സക്കാനം അതിസക്കോ, ബ്രഹ്മാനം അതിബ്രഹ്മാ സബ്ബസത്തുത്തമോ, തസ്മാ തഥാഗതോ. തേനാഹ -

> "സദേവകേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായ തഥാഗതോ അഭിഭൂ അനഭിഭൂതോ അഞ്ഞദത്ഥുദസോ വസവത്തി, തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൩).

തത്രായം പദസിദ്ധി - അഗദോ വിയ അഗദോ, ദേസനാവിലാസോ ചേവ പുഞ്ഞുസ്സയോ ച. തേന സോ മഹാനുഭാവോ ഭിസക്കോ വിയ ദിബ്ബാഗദേന സപ്പേ സബ്ബപരപ്പവാദിനോ സദേവകഞ്ച ലോകം അഭിഭവതി. ഇതി സബ്ബലോകാഭിഭവനേ തഥോ അവിതഥോ അവിപരീതോ യഥാവുത്തോവ അഗദോ ഏതസ്സാതി ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ തഥാഗതോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവം അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ.

അപിച തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥം ഗതോതി തഥാഗതോ. തത്ഥ സകലലോകം തീരണപരിഞ്ഞായ തഥായ ഗതോ അവഗതോതി തഥാഗതോ. ലോകസമുദയം പഹാനപരിഞ്ഞായ തഥായ ഗതോ അതീതോതി തഥാഗതോ. ലോകനിരോധം സച്ഛികിരിയായ തഥായ ഗതോ അധിഗതോതി തഥാഗതോ. ലോകനിരോധഗാമിനിം പടിപദം തഥം ഗതോ പടിപന്നോതി തഥാഗതോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

“ലോകോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ, ലോകസ്മാ തഥാഗതോ വിസംയുത്തോ. ലോകസമുദയോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ, ലോകസമുദയോ തഥാഗതസ്സ പഹീനോ, ലോകനിരോധോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ, ലോകനിരോധോ തഥാഗതസ്സ സച്ഛികതോ. ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ , ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധാ , ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ തഥാഗതസ്സ ഭാവിതാ. യം, ഭിക്ഖവേ , സദേവകസ്സ ലോകസ്സ...പേ॰... സബ്ബം തം തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധം. തസ്മാ ‘തഥാഗതോ’തി വുച്ചതീ”തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൩).

അപരേഹിപി അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ - തഥായ ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാവിധോതി തഥാഗതോ, തഥാ പവത്തിതോതി തഥാഗതോ, തഥേഹി അഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതഭാവേന തഥാഗതോ.

കഥം **തഥായ ആഗതോതി തഥാഗതോ**? യാ സാ ഭഗവതാ സുമേധഭൂതേന ദീപങ്കരദസബലസ്സ പാദമൂലേ -

“മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തി, ഹേതു സത്ഥാരദസ്സനം,
പബ്ബജ്ജാ ഗുണസമ്പത്തി, അധികാരോ ച ഛന്ദതാ;
അട്ഠധമ്മസമോധാനാ, അഭിനീഹാരോ സമിജ്ഝതീ”തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൫൯) -

ഏവം വുത്തം അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം അഭിനീഹാരം സമ്പാദേന്തേന “അഹം സദേവകം ലോകം തിണ്ണോ താരേസ്സാമി, മുത്തോ മോചേസ്സാമി, ദന്തോ ദമേസ്സാമി, സന്തോ സമേസ്സാമി, അസ്സത്ഥോ അസ്സാസേസ്സാമി, പരിനിബ്ബുതോ പരിനിബ്ബാപേസ്സാമി, ബുദ്ധോ ബോധേസ്സാമീ”തി മഹാപടിഞ്ഞാ പവത്തിതാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“കിം മേ ഏകേന തിണ്ണേന, പുരിസേന ഥാമദസ്സിനാ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, സന്താരേസ്സം സദേവകം.

“ഇമിനാ മേ അധികാരേന, കതേന പുരിസുത്തമേ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, താരേമി ജനതം ബഹും.

“സംസാരസോതം ഛിന്ദിത്വാ, വിദ്ധംസേത്വാ തയോ ഭവേ;
ധമ്മനാവം സമാരുയ്ഹ, സന്താരേസ്സം സദേവകം.

“കിം മേ അഞ്ഞാതവേസേന, ധമ്മം സച്ഛികതേനിധ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, ബുദ്ധോ ഹേസ്സം സദേവകേ”തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൫൬-൫൭);

തം പനേതം മഹാപടിഞ്ഞം സകലസ്സാപി ബുദ്ധകരധമ്മസമുദായസ്സ പവിചയ പച്ചവേക്ഖണസമാദാനാനം കാരണഭൂതം അവിസംവാദേത്വാ ലോകനായകോ യസ്മാ മഹാകപ്പാനം സതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സക്കച്ചം നിരന്തരം നിരവസേസതോ ദാനപാരമിആദയോ സമതിംസപാരമിയോ പൂരേത്വാ, അങ്ഗപരിച്ചാഗാദയോ പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ പരിച്ചജിത്വാ, സച്ചാധിട്ഠാനാദീനി ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി പരിബ്രൂഹേത്വാ, പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരേ സമ്ഭരിത്വാ, പുബ്ബയോഗപുബ്ബചരിയധമ്മക്ഖാനഞാതത്ഥചരിയാദയോ ഉക്കംസാപേത്വാ, ബുദ്ധിചരിയം പരമകോടിം പാപേത്വാ, അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝി, തസ്മാ തസ്സേവ സാ മഹാപടിഞ്ഞാ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ, ന തസ്സ വാലഗ്ഗമത്തമ്പി വിതഥം അത്ഥി. തഥാ ഹി ദീപങ്കരദസബലോ കോണ്ഡഞ്ഞോ മങ്ഗലോ...പേ॰... കസ്സപോ ഭഗവാതി ഇമേ ചതുവീസതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ പടിപാടിയാ ഉപ്പന്നാ “ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ”തി ബ്യാകരിംസു. ഏവം ചതുവീസതിയാ ബുദ്ധാനം സന്തികേ ലദ്ധബ്യാകരണോ യേ തേ കതാഭിനീഹാരേഹി ബോധിസത്തേഹി ലദ്ധബ്ബാ ആനിസംസാ, തേ ലഭിത്വാവ

ആഗതോതി തായ യഥാവുത്തായ മഹാപടിഞ്ഞായ തഥായ അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവം ആഗതോ അധിഗതോതി തഥാഗതോ. ഏവം തഥായ ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ?** യായ മഹാകരുണായ ലോകനാഥോ മഹാദുക്ഖസമ്ബാധപ്പടിപന്നം സത്തനികായം ദിസ്വാ "തസ്സ നത്ഥഞ്ഞോ കോചി പടിസ്സരണം, അഹമേവ നമിതോ സംസാരദുക്ഖതോ മുത്തോ മോചേസ്സാമീ"തി സമുസ്സാഹിതമാനസോ മഹാഭിനീഹാരമകാസി. കത്വാ ച യഥാപണിധാനം സകലലോകഹിതസമ്പാദനായ ഉസ്സുക്കമാപന്നോ അത്തനോ കായജീവിതനിരപേക്ഖോ പരേസം സോതപഥാഗമനമത്തേനപി ചിത്തുത്രാസസമുപ്പാദികാ അതിദുക്കരാ ദുക്കരചരിയാ സമാചരന്തോ യഥാ മഹാബോധിയാ പടിപത്തി ഹാനഭാഗിയാ സംകിലേസഭാഗിയാ ഠിതിഭാഗിയാ വാ ന ഹോതി, അഥ ഖോ ഉത്തരുത്തരി വിസേസഭാഗിയാവ ഹോതി, തഥാ പടിപജ്ജമാനോ അനുപുബ്ബേന നിരവസേസേ ബോധിസമ്ഭാരേ സമ്പാദേത്വാ അഭിസമ്ബോധിം പാപുണി. തതോ പരഞ്ച തായേവ മഹാകരുണായ സഞ്ചോദിതമാനസോ പവിവേകരതിം പരമഞ്ച സന്തം വിമോക്ഖസുഖം പഹായ ബാലജനബഹുലേ ലോകേ തേഹി സമുപ്പാദിതം സമ്മാനാവമാനവിപ്പകാരം അഗണേത്വാ വിനേയ്യജനസ്സ വിനയനേന നിരവസേസം ബുദ്ധകിച്ചം നിട്ഠപേസി. തത്ഥ യോ ഭഗവതോ സത്തേസു മഹാകരുണായ സമോക്കമനാകാരോ, സോ പരതോ ആവിഭവിസ്സതി. യഥാ ച ബുദ്ധഭൂതസ്സ ലോകനാഥസ്സ സത്തേസു മഹാകരുണാ, ഏവം ബോധിസത്തഭൂതസ്സപി മഹാഭിനീഹാരകാലാദീസൂതി സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ ച ഏകസദിസതായ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ, തസ്മാ തീസുപി അവത്ഥാസു സബ്ബസത്തേസു സമാനരസായ തഥായ മഹാകരുണായ സകലലോകഹിതായ ഗതോ പടിപന്നോതി തഥാഗതോ. ഏവം തഥായ ഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ?** തഥാനി നാമ ചത്താരി അരിയമഗ്ഗഞാണാനി. താനി ഹി ഇദം ദുക്ഖം, അയം ദുക്ഖസമുദയോ, അയം ദുക്ഖനിരോധോ, അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാതി ഏവം സബ്ബഞേയ്യധമ്മസങ്ഗാഹകാനം പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതുഭൂതാനം ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ സങ്ഖതട്ഠോ സന്താപട്ഠോ വിപരിണാമട്ഠോ, സമുദയസ്സ ആയൂഹനട്ഠോ നിദാനട്ഠോ സംയോഗട്ഠോ പലിബോധട്ഠോ, നിരോധസ്സ നിസ്സരണട്ഠോ വിവേകട്ഠോ അസങ്ഖതട്ഠോ അമതട്ഠോ, മഗ്ഗസ്സ നിയ്യാനട്ഠോ ഹേതുട്ഠോ ദസ്സനട്ഠോ ആധിപതേയ്യട്ഠോതിആദീനം തബ്ബിഭാഗാനഞ്ച യഥാഭൂതസഭാവാവബോധവിബന്ധകസ്സ സംകിലേസപക്ഖസ്സ സമുച്ഛിന്ദനേന പടിലദ്ധായ തത്ഥ അസമ്മോഹാഭിസമയസങ്ഖാതായ അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിയാ ധമ്മാനം സഭാവസരസലക്ഖണസ്സ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി, താനി ഭഗവാ അനഞ്ഞനേയ്യോ സയമേവ ആഗതോ അധിഗതോ, തസ്മാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

യഥാ ച മഗ്ഗഞാണാനി, ഏവം ഭഗവതോ തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണാനി ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണാനി ചതുവേസാരജ്ജഞാണാനി പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദഞാണാനി ഛഅസാധാരണഞാണാനി സത്തബോജ്ഝങ്ഗവിഭാവനഞാണാനി അട്ഠമഗ്ഗങ്ഗവിഭാവനഞാണാനി നവാനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിഞാണാനി ദസബലഞാണാനി ച തഥഭാവേ വേദിതബ്ബാനി.

തത്രായം വിഭാവനാ - യഞ്ഹി കിഞ്ചി അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഹീനാദിഭേദഭിന്നാസു അതീതാസു ഖന്ധായതനധാതൂസു സഭാവകിച്ചാദി അവത്ഥാവിസേസാദി ഖന്ധപ്പടിബദ്ധനാമഗോത്താദി ച ജാനിതബ്ബം. അനിന്ദ്രിയബദ്ധേസു ച അതിസുഖുമതിരോഹിതവിദൂരദേസേസുപി രൂപധമ്മേസു യോ തംതംപച്ചയവിസേസേഹി സദ്ധിം പച്ചയുപ്പന്നാനം വണ്ണസണ്ഠാനഗന്ധരസഫസ്സാദിവിസേസോ, തത്ഥ സബ്ബത്ഥേവ ഹത്ഥതലേ ഠപിതആമലകേ വിയ പച്ചക്ഖതോ അപ്പടിഹതം ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തതി, തഥാ അനാഗതാസു പച്ചുപ്പന്നാസു ചാതി ഇമാനി തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണാനി നാമ. യഥാഹ -

“അതീതംസേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണം, അനാഗതംസേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണം, പച്ചുപ്പന്നംസേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണ”ന്തി (പടി॰ മ॰ ന.൫).

താനി പനേതാനി തത്ഥ തത്ഥ ധമ്മാനം സഭാവസരസലക്ഖണസ്സ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി, താനി ഭഗവാ സയമ്ഭൂഞാണേന അധിഗഞ്ഛീതി. ഏവമ്പി തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ നിരുത്തിപ്പടിസമ്ഭിദാ പടിഭാനപ്പടിസമ്ഭിദാതി ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ. തത്ഥ അത്ഥപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം അത്ഥപ്പഭേദഗതം ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ. ധമ്മപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം ധമ്മപ്പഭേദഗതം ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ. നിരുത്തിപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം നിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം നിരുത്തിപ്പടിസമ്ഭിദാ. പടിഭാനപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം പടിഭാനപ്പഭേദഗതം ഞാണം പടിഭാനപ്പടിസമ്ഭിദാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“അത്ഥേ ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ, ധമ്മേ ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ, തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപ്പടിസമ്ഭിദാ, ഞാണേസു ഞാണം പടിഭാനപ്പടിസമ്ഭിദാ”തി (വിഭ॰ ൭൧൮-൭൨൧).

ഏത്ഥ ച ഹേതുഅനുസാരേന അരണീയതോ അധിഗന്തബ്ബതോ ച സങ്ഖേപതോ ഹേതുഫലം അത്ഥോ നാമ. പഭേദതോ പന യം കിഞ്ചി പച്ചയുപ്പന്നം, നിബ്ബാനം , ഭാസിതത്ഥോ, വിപാകോ, കിരിയാതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ അത്ഥോ. തം അത്ഥം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ. ധമ്മോതി സങ്ഖേപതോ പച്ചയോ. സോ ഹി യസ്മാ തം തം അത്ഥം വിദഹതി പവത്തേതി ചേവ പാപേതി ച, തസ്മാ ധമ്മോതി വുച്ചതി, പഭേദതോ പന യോ കോചി ഫലനിബ്ബത്തനകോ ഹേതു അരിയമഗ്ഗോ ഭാസിതം കുസലം അകുസലന്തി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ധമ്മോ, തം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ. വുത്തമ്പി ചേതം -

“ദുക്ഖേ ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ”തി (വിഭ॰ ൭൧൯).

അഥ വാ ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ, ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ. യേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ സഞ്ജാതാ നിബ്ബത്താ അഭിനിബ്ബത്താ പാതുഭൂതാ, ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ. യമ്ഹാ ധമ്മാ തേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ സഞ്ജാതാ നിബ്ബത്താ അഭിനിബ്ബത്താ പാതുഭൂതാ, തേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ. ജരാമരണേ ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ, ജരാമരണസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ. ജരാമരണനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ, ജരാമരണനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ. ജാതിയാ, ഭവേ, ഉപാദാനേ, തണ്ഹായ, വേദനായ, ഫസ്സേ, സളായതനേ, നാമരൂപേ, വിഞ്ഞാണേ, സങ്ഖാരേസു ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ, സങ്ഖാരസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ. സങ്ഖാരനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ, സങ്ഖാരനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ.

“ഇധ ഭിക്ഖു ധമ്മം ജാനാതി സുത്തം ഗേയ്യം…പേ॰… വേദല്ലം, അയം വുച്ചതി ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ. സോ തസ്സ തസ്സേവ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനാതി ‘അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ’തി, അയം വുച്ചതി അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ.

“കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം രൂപാരമ്മണം വാ...പേ॰... ധമ്മാരമ്മണം വാ യം യം വാ പനാരബ്ഭ, തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതി...പേ॰... ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ. ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപ്പടിസമ്ഭിദാ, തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാ”തിആദി (വിഭ॰ ൭൮൪-൭൮൫) വിത്ഥാരോ.

യാ പനേതസ്മിം അത്ഥേ ച ധമ്മേ ച സഭാവനിരുത്തി അബ്യഭിചാരവോഹാരോ അഭിലാപോ, തസ്മിം സഭാവനിരുത്താഭിലാപേ മാഗധികായ സബ്ബസത്താനം മൂലഭാസായ “അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം അസഭാവനിരുത്തീ”തി പഭേദഗതം ഞാണം നിരുത്തിപ്പടിസമ്ഭിദാ. യഥാവുത്തേസു തേസു ഞാണേസു ഗോചരകിച്ചതോ വിത്ഥാരതോ പവത്തം സബ്ബമ്പി തം ഞാണം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ഞാണേ പഭേദഗതം ഞാണം പടിഭാനപ്പടിസമ്ഭിദാ. ഇതി ഇമാനി ചത്താരി പടിസമ്ഭിദാഞാണാനി സയമേവ ഭഗവതാ അധിഗതാനി അത്ഥധമ്മാദികേ തസ്മിം തസ്മിം അത്തനോ വിസയേ അവിസംവാദനവസേന അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിയാ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ യംകിഞ്ചി ഞേയ്യം നാമ, സബ്ബം തം ഭഗവതാ സബ്ബാകാരേന ഞാതം ദിട്ഠം അധിഗതം അഭിസമ്ബുദ്ധം. തഥാ ഹിസ്സ അഭിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞേയ്യതോ ബുദ്ധാ, പരിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ പരിഞ്ഞേയ്യതോ, പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ പഹാതബ്ബതോ, സച്ഛികാതബ്ബാ ധമ്മാ സച്ഛികാതബ്ബതോ, ഭാവേതബ്ബാ ധമ്മാ ഭാവേതബ്ബതോ, യതോ നം കോചി സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ദേവോ വാ മാരോ വാ ബ്രഹ്മാ വാ “ഇമേ നാമ തേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാ”തി സഹ ധമ്മേന അനുയുഞ്ജിതും സമത്ഥോ നത്ഥി.

യംകിഞ്ചി പഹാതബ്ബം നാമ, സബ്ബം തം ഭഗവതോ അനവസേസതോ ബോധിമൂലേയേവ പഹീനം അനുപ്പത്തിധമ്മം , ന തസ്സ പഹാനായ ഉത്തരി കരണീയം അത്ഥി. തഥാ ഹിസ്സ ലോഭദോസമോഹവിപരീതമനസികാരഅഹിരികാനോത്തപ്പഥിനമിദ്ധകോധൂപനാഹ-മക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയമായാസാഠേയ്യഥമ്ഭസാരമ്ഭമാനാതിമാനമദപ്പമാദതിവിധാ-കുസലമൂലദുച്ചരിതവിസമവിപരീതസഞ്ഞാ-മലവിതക്കപപഞ്ചഏസനാതണ്ഹാചതുബ്ബിധവിപരിയേസആസവഗന്ഥ-ഓഘയോഗാഗതിതണ്ഹുപാദാനപഞ്ചാഭിനന്ദനനീവരണചേതോഖിലചേതസോവിനിബന്ധ-ഛവിവാദമൂലസത്താനുസയഅട്ഠമിച്ഛത്തനവആഘാതവത്ഥുതണ്ഹാ-മൂലകദസഅകുസലകമ്മപഥഏകവീസതി അനേസനദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതഅട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതാദിപ്പഭേദം ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം സഹ വാസനായ പഹീനം സമുച്ഛിന്നം സമൂഹതം, യതോ നം കോചി സമണോ വാ...പേ॰... ബ്രഹ്മാ വാ “ഇമേ നാമ തേ കിലേസാ അപ്പഹീനാ”തി സഹ ധമ്മേന അനുയുഞ്ജിതും സമത്ഥോ നത്ഥി.

യേ ചിമേ ഭഗവതാ കമ്മവിപാകകിലേസൂപവാദആണാവീതിക്കമപ്പഭേദാ അന്തരായികാ വുത്താ, അലമേവ തേ പടിസേവതോ ഏകന്തേന അന്തരായായ. യതോ നം കോചി സമണോ വാ...പേ॰... ബ്രഹ്മാ വാ “നാലം തേ പടിസേവതോ അന്തരായായാ”തി സഹ ധമ്മേന അനുയുഞ്ജിതും സമത്ഥോ നത്ഥി.

യോ ച ഭഗവതാ നിരവസേസവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണായ സീലസമാധിപഞ്ഞായ സങ്ഗഹോ സത്തകോട്ഠാസികോ സത്തതിംസപ്പഭേദോ അരിയമഗ്ഗപുബ്ബങ്ഗമോ അനുത്തരോ നിയ്യാനികോ ധമ്മോ ദേസിതോ, സോ ഏകന്തേനേവ നിയ്യാതി, പടിപന്നസ്സ വട്ടദുക്ഖതോ മോക്ഖായ ഹോതി, യതോ നം കോചി സമണോ വാ...പേ॰... ബ്രഹ്മാ വാ “നിയ്യാനികോ ധമ്മോതി തയാ ദേസിതോ ന നിയ്യാതീ”തി സഹ ധമ്മേന അനുയുഞ്ജിതും സമത്ഥോ നത്ഥീതി. വുത്തഞ്ഹേതം - “സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ പടിജാനതോ ഇമേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൦) വിത്ഥാരോ. ഏവമേതാനി അത്തനോ

ഞാണപ്പഹാനദേസനാവിസേസാനം അവിതഥഭാവാവബോധനതോ അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിതാനി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജഞാണാനി തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ നിരയഗതി, തിരച്ഛാനഗതി, പേതഗതി, മനുസ്സഗതി, ദേവഗതീതി പഞ്ച ഗതിയോ, താസു സഞ്ജീവാദയോ അട്ഠ മഹാനിരയാ, കുക്കുളാദയോ സോളസ ഉസ്സദനിരയാ, ലോകന്തരികനിരയോതി സബ്ബേപിമേ ഏകന്തദുക്ഖതായ നിരസ്സാദട്ഠേന നിരയാ, യഥാകമ്മുനാ ഗന്തബ്ബതോ ഗതി ചാതി **നിരയഗതി,** തിബ്ബന്ധകാരസീതനരകാപി ഏതേസ്വേവ അന്തോഗധാ. കിമികീടസരീസപപക്ഖിസോണസിങ്ഗാലാദയോ തിരിയം അഞ്ഛിതഭാവേന തിരച്ഛാനാ, തേ ഏവ ഗതീതി **തിരച്ഛാനഗതി**. ഖുപ്പിപാസിതത്താ പരദത്തൂപജീവിനിജ്ഝാമതണ്ഹികാദയോ ദുക്ഖബഹുലതായ പാകടസുഖതോ ഇതാ വിഗതാതി പേതാ, തേ ഏവ ഗതീതി **പേതഗതി,** കാലകഞ്ചികാദിഅസുരാപി ഏതേസ്വേവന്തോഗധാ. പരിത്തദീപവാസീഹി സദ്ധിം ജമ്ബുദീപാദിചതുമഹാദീപവാസിനോ മനസോ ഉസ്സന്നതായ മനുസ്സാ, തേ ഏവ ഗതീതി **മനുസ്സഗതി**. ചാതുമഹാരാജികതോ പട്ഠായ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനൂപഗാതി ഇമേ ഛബ്ബീസതി ദേവനികായാ ദിബ്ബന്തി അത്തനോ ഇദ്ധാനുഭാവേന കീളന്തി ജോതന്തി ചാതി ദേവാ, തേ ഏവ ഗതീതി **ദേവഗതി**.

താ പനേതാ ഗതിയോ യസ്മാ തംതംകമ്മനിബ്ബത്തോ ഉപപത്തിഭവവിസേസോ, തസ്മാ അത്ഥതോ വിപാകക്ഖന്ധാ കടത്താ ച രൂപം. തത്ഥ "അയം നാമ ഗതി ഇമിനാ നാമ കമ്മുനാ ജായതി, തസ്സ ച കമ്മസ്സ പച്ചയവിസേസേഹി ഏവം വിഭാഗഭിന്നത്താ വിസും ഏതേ സത്തനികായാ ഏവം വിഭാഗഭിന്നാ"തി യഥാസകം ഹേതുഫലവിഭാഗപരിച്ഛിന്ദനവസേന ഠാനസോ ഹേതുസോ ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> "പഞ്ച ഖോ ഇമാ, സാരിപുത്ത, ഗതിയോ. കതമാ പഞ്ച? നിരയോ, തിരച്ഛാനയോനി, പേത്തിവിസയോ, മനുസ്സാ, ദേവാ. നിരയഞ്ചാഹം, സാരിപുത്ത, പജാനാമി നിരയഗാമിഞ്ച മഗ്ഗം നിരയഗാമിനിഞ്ച പടിപദം, യഥാ പടിപന്നോ ച കായസ്സ ഭേദാ പരമ്മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജതി, തഞ്ച പജാനാമീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൩).

താനി പനേതാനി ഭഗവതോ ഞാണാനി തസ്മിം തസ്മിം വിസയേ അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിയാ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ യം സത്താനം സദ്ധാദിയോഗവികലാവികലഭാവാവബോധനേന അപ്പരജക്ഖമഹാരജക്ഖതാദിവിസേസവിഭാവനം പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി പവത്തം ഭഗവതോ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണം. വുത്തഞ്ഹേതം - "സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ അപ്പരജക്ഖോ, അസ്സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ മഹാരജക്ഖോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൧) വിത്ഥാരോ.

യഞ്ച "അയം പുഗ്ഗലോ അപ്പരജക്ഖോ, അയം സസ്സതദിട്ഠികോ, അയം ഉച്ഛേദദിട്ഠികോ, അയം അനുലോമികായം ഖന്തിയം ഠിതോ, അയം യഥാഭൂതഞാണേ ഠിതോ, അയം കാമാസയോ, ന നേക്ഖമ്മാദിആസയോ, അയം നേക്ഖമ്മാസയോ, ന കാമാദിആസയോ"തിആദിനാ "ഇമസ്സ കാമരാഗോ അതിവിയ ഥാമഗതോ, ന പടിഘാദികോ, ഇമസ്സ പടിഘോ അതിവിയ ഥാമഗതോ, ന കാമരാഗാദികോ"തിആദിനാ "ഇമസ്സ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അധികോ, ന അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ന ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ, ഇമസ്സ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അധികോ, ന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ന ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ, ഇമസ്സ ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ അധികോ, ന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ന അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ. ഇമസ്സ കായസുചരിതം അധികം, ഇമസ്സ വചീസുചരിതം, ഇമസ്സ മനോസുചരിതം, അയം ഹീനാധിമുത്തികോ, അയം പണീതാധിമുത്തികോ, അയം കമ്മാവരണേന സമന്നാഗതോ, അയം കിലേസാവരണേന സമന്നാഗതോ, അയം വിപാകാവരണേന സമന്നാഗതോ, അയം ന

കമ്മാവരണേന സമന്നാഗതോ, ന കിലേസാവരണേന സമന്നാഗതോ, ന വിപാകാവരണേന സമന്നാഗതോ"തിആദിനാ ച സത്താനം ആസയാദീനം യഥാഭൂതം വിഭാവനാകാരപ്പവത്തം ഭഗവതോ ആസയാനുസയഞാണം. യം സന്ധായ വുത്തം -

"ഇധ തഥാഗതോ സത്താനം ആസയം ജാനാതി, അനുസയം ജാനാതി, ചരിതം ജാനാതി, അധിമുത്തിം ജാനാതി, ഭബ്ബാഭബ്ബേ സത്തേ ജാനാതീ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൩).

യഞ്ച ഉപരിമഹേട്ഠിമപുരിമപച്ഛിമകായേഹി ദക്ഖിണവാമഅക്ഖികണ്ണസോതനാസികസോതഅംസകൂടഹത്ഥപാദേഹി അങ്ഗുലിഅങ്ഗുലന്തരേഹി ലോമകൂപേഹി ച അഗ്ഗിക്ഖന്ധൂദകധാരാപവത്തനം അനഞ്ഞസാധാരണം വിവിധവികുബ്ബനിദ്ധിനിമ്മാപനകം ഭഗവതോ യമകപാടിഹാരിയഞാണം. യം സന്ധായ വുത്തം -

"ഇധ തഥാഗതോ യമകപാടിഹാരിയം കരോതി അസാധാരണം സാവകേഹി, ഉപരിമകായതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഹേട്ഠിമകായതോ ഉദകധാരാ പവത്തതി. ഹേട്ഠിമകായതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഉപരിമകായതോ ഉദകധാരാ പവത്തതീ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൬).

യഞ്ച രാഗാദീഹി ജാതിആദീഹി ച അനേകേഹി ദുക്ഖധമ്മേഹി ഉപദ്ദുതം സത്തനികായം തതോ നീഹരിതുകാമതാവസേന നാനാനയേഹി പവത്തസ്സ ഭഗവതോ മഹാകരുണോക്കമനസ്സ പച്ചയഭൂതം മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണം. യഥാഹ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൭-൧൧൮) -

"കതമം തഥാഗതസ്സ മഹാകരുണാസമാപത്തിയാ ഞാണം? ബഹുകേഹി ആകാരേഹി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി, ആദിത്തോ ലോകസന്നിവാസോതി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി. ഉയ്യുത്തോ, പയാതോ, കുമ്മഗ്ഗപ്പടിപന്നോ, ഉപനീയതി ലോകോ അദ്ധുവോ, അതാണോ ലോകോ അനഭിസ്സരോ , അസ്സകോ ലോകോ, സബ്ബം പഹായ ഗമനീയം, ഊനോ ലോകോ അതിത്തോ തണ്ഹാദാസോതി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി.

"അതായനോ ലോകസന്നിവാസോ, അലേണോ, അസരണോ, അസരണീഭൂതോ. ഉദ്ധതോ ലോകോ അവൂപസന്തോ, സസല്ലോ ലോകസന്നിവാസോ വിദ്ധോ പുഥുസല്ലേഹി, അവിജ്ജന്ധകാരാവരണോ കിലേസപഞ്ജരപക്ഖിത്തോ, അവിജ്ജാഗതോ ലോകസന്നിവാസോ അണ്ഡഭൂതോ പരിയോനദ്ധോ തന്താകുലകജാതോ കുലഗുണ്ഡികജാതോ മുഞ്ജപബ്ബജഭൂതോ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം സംസാരം നാതിവത്തതി, അവിജ്ജാവിസദോസസംലിത്തോ, കിലേസകലലീഭൂതോ, രാഗദോസമോഹജടാജടിതോ.

"തണ്ഹാസങ്ഘാടപടിമുക്കോ, തണ്ഹാജാലേന ഓത്ഥടോ, തണ്ഹാസോതേന വുയ്ഹതി, തണ്ഹാസഞ്ഞോജനേന സംയുത്തോ, തണ്ഹാനുസയേന അനുസടോ, തണ്ഹാസന്താപേന സന്തപ്പതി, തണ്ഹാപരിളാഹേന പരിഡയ്ഹതി.

"ദിട്ഠിസങ്ഘാടപടിമുക്കോ, ദിട്ഠിജാലേന ഓത്ഥടോ, ദിട്ഠിസോതേന വുയ്ഹതി, ദിട്ഠിസഞ്ഞോജനേന സംയുത്തോ, ദിട്ഠാനുസയേന അനുസടോ, ദിട്ഠിസന്താപേന സന്തപ്പതി, ദിട്ഠിപരിളാഹേന പരിഡയ്ഹതി.

"ജാതിയാ അനുഗതോ, ജരായ അനുസടോ, ബ്യാധിനാ അഭിഭൂതോ, മരണേന അബ്ഭാഹതോ, ദുക്ഖേ പതിട്ഠിതോ.

“തണ്ഹായ ഉഡ്ഡിതോ, ജരാപാകാരപരിക്ഖിത്തോ, മച്ചുപാസേന പരിക്ഖിത്തോ, മഹാബന്ധനബദ്ധോ, രാഗബന്ധനേന ദോസമോഹമാനദിട്ഠികിലേസദുച്ചരിതബന്ധനേന ബദ്ധോ, മഹാസമ്ബാധപ്പടിപന്നോ, മഹാപലിബോധേന പലിബുദ്ധോ, മഹാപപാതേ പതിതോ, മഹാകന്താരപ്പടിപന്നോ, മഹാസംസാരപ്പടിപന്നോ, മഹാവിദുഗ്ഗേ സമ്പരിവത്തതി, മഹാപലിപേ പലിപന്നോ.

“അബ്ഭാഹതോ ലോകസന്നിവാസോ, ആദിത്തോ ലോകസന്നിവാസോ രാഗഗ്ഗിനാ ദോസഗ്ഗിനാ മോഹഗ്ഗിനാ ജാതിയാ ജരായ മരണേന സോകേഹി പരിദേവേഹി ദുക്ഖേഹി ദോമനസ്സേഹി ഉപായാസേഹി, ഉന്നീതകോ ലോകസന്നിവാസോ ഹഞ്ഞതി നിച്ചമതാണോ പത്തദണ്ഡോ തക്കരോ, വജ്ജബന്ധനബദ്ധോ ആഘാതനപച്ചുപട്ഠിതോ, അനാഥോ ലോകസന്നിവാസോ പരമകാരുഞ്ഞപ്പത്തോ, ദുക്ഖാഭിതുന്നോ ചിരരത്തം പീളിതോ, ഗധിതോ നിച്ചം പിപാസിതോ.

“അന്ധോ അചക്ഖുകോ, ഹതനേത്തോ അപരിണായകോ, വിപഥപക്ഖന്ദോ അഞ്ജസാപരദ്ധോ, മഹോഘപക്ഖന്ദോ.

“ദ്വീഹി ദിട്ഠിഗതേഹി പരിയുട്ഠിതോ, തീഹി ദുച്ചരിതേഹി വിപ്പടിപന്നോ, ചതൂഹി യോഗേഹി യോജിതോ, ചതൂഹി ഗന്ഥേഹി ഗന്ഥിതോ, ചതൂഹി ഉപാദാനേഹി ഉപാദിയതി, പഞ്ചഗതിസമാരുള്ഹോ, പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി രജ്ജതി, പഞ്ചഹി നീവരണേഹി ഓത്ഥടോ, ഛഹി വിവാദമൂലേഹി വിവദതി, ഛഹി തണ്ഹാകായേഹി രജ്ജതി, ഛഹി ദിട്ഠിഗതേഹി പരിയുട്ഠിതോ, സത്തഹി അനുസയേഹി അനുസടോ, സത്തഹി സഞ്ഞോജനേഹി സംയുത്തോ, സത്തഹി മാനേഹി ഉന്നതോ, അട്ഠഹി ലോകധമ്മേഹി സമ്പരിവത്തതി, അട്ഠഹി മിച്ഛത്തേഹി നിയ്യാതോ, അട്ഠഹി പുരിസദോസേഹി ദുസ്സതി, നവഹി ആഘാതവത്ഥൂഹി ആഘാതിതോ, നവവിധമാനേഹി ഉന്നതോ, നവഹി തണ്ഹാമൂലകേഹി ധമ്മേഹി രജ്ജതി, ദസഹി കിലേസവത്ഥൂഹി കിലിസ്സതി, ദസഹി ആഘാതവത്ഥൂഹി ആഘാതിതോ, ദസഹി അകുസലകമ്മപഥേഹി സമന്നാഗതോ, ദസഹി സംയോജനേഹി സംയുത്തോ, ദസഹി മിച്ഛത്തേഹി നിയ്യാതോ, ദസവത്ഥുകായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ, ദസവത്ഥുകായ അന്തഗ്ഗാഹികായ ദിട്ഠിയാ സമന്നാഗതോ, അട്ഠസതതണ്ഹാപപഞ്ചേഹി പപഞ്ചിതോ, ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠിഗതേഹി പരിയുട്ഠിതോ, ലോകസന്നിവാസോതി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി.

“അഹഞ്ചമ്ഹി തിണ്ണോ, ലോകോ ച അതിണ്ണോ. അഹഞ്ചമ്ഹി മുത്തോ, ലോകോ ച അമുത്തോ. അഹഞ്ചമ്ഹി ദന്തോ, ലോകോ ച അദന്തോ. അഹഞ്ചമ്ഹി സന്തോ, ലോകോ ച അസന്തോ. അഹഞ്ചമ്ഹി അസ്സത്ഥോ, ലോകോ ച അനസ്സത്ഥോ. അഹഞ്ചമ്ഹി പരിനിബ്ബുതോ, ലോകോ ച അപരിനിബ്ബുതോ. പഹോമി ഖ്വാഹം തിണ്ണോ താരേതും, മുത്തോ മോചേതും, ദന്തോ ദമേതും, സന്തോ സമേതും, അസ്സത്ഥോ അസ്സാസേതും, പരിനിബ്ബുതോ പരിനിബ്ബാപേതുന്തി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതീ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൭-൧൧൮).

ഏവം ഏകൂനനവുതിയാ ആകാരേഹി വിഭജനം കതം.

യം പന യാവതാ ധമ്മധാതുയാ യത്തകം ഞാതബ്ബം സങ്ഖതാസങ്ഖതാദികസ്സ സബ്ബസ്സ പരോപദേസനിരപേക്ഖം സബ്ബാകാരേന പടിവിജ്ഝനസമത്ഥം ആകങ്ഖമത്തപ്പടിബദ്ധവുത്തിഅനഞ്ഞസാധാരണം ഭഗവതോ ഞാണം സബ്ബഥാ അനവസേസസങ്ഖതാസങ്ഖതസമ്മുതിസച്ചാവബോധതോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം തത്ഥാവരണാഭാവതോ നിസ്സങ്ഗപ്പവത്തിമുപാദായ അനാവരണഞാണന്തി വുച്ചതി. ഏകമേവ ഹി തം ഞാണം വിസയപ്പവത്തിമുഖേന അഞ്ഞേഹി അസാധാരണഭാവദസ്സനത്ഥം ദുവിധേന ഉദ്ദിട്ഠം. അഞ്ഞഥാ സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണാനം

സാധാരണതാ സബ്ബവിസയതാ ആപജ്ജേയ്യും, ന ച തം യുത്തം കിഞ്ചാപി ഇമായ യുത്തിയാ. അയഞ്ഹേത്ഥ പാളി -

> ''സബ്ബം സങ്ഖതമസങ്ഖതം അനവസേസം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥ ആവരണം നത്ഥീതി അനാവരണഞാണം. അതീതം സബ്ബം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥ ആവരണം നത്ഥീതി അനാവരണഞാണം. അനാഗതം സബ്ബം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥ ആവരണം നത്ഥീതി അനാവരണഞാണം. പച്ചുപ്പന്നം സബ്ബം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തത്ഥ ആവരണം നത്ഥീതി അനാവരണഞാണ''ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൯-൧൨൦) വിത്ഥാരോ.

ഏവമേതാനി ഭഗവതോ ഛഅസാധാരണഞാണാനി അവിപരീതാകാരപ്പവത്തിയാ യഥാസകവിസയസ്സ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ -

''സത്തിമേ, ഭിക്ഖവേ, ബോജ്ഝങ്ഗാ - സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ''തി (പടി॰ മ॰ ൨.൧൭; സം॰ നി॰ ๕.൧൮๘) ഏവം **സരൂപതോ,** ''യായം ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാ ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖല്ലികത്തകിലമഥാനുയോഗഉച്ഛേദസസ്സതാഭിനിവേസാദീനം അനേകേസം ഉപദ്ദവാനം പടിപക്ഖഭൂതാ സതിആദിഭേദാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ, യായ അരിയസാവകോ ബുജ്ഝതി കിലേസനിദ്ദായ ഉട്ഠഹതി, ചത്താരി വാ അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, നിബ്ബാനമേവ വാ സച്ഛികരോതീതി, സാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ ബോധീതി വുച്ചതി. തസ്സാ 'ബോധിയാ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാ, അരിയസാവകോ വാ യഥാവുത്തായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ ബോധീതി വുച്ചതി, തസ്സ ബോധിസ്സ അങ്ഗാതിപി ബോജ്ഝങ്ഗാ''തി ഏവം **സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ**. ''ഉപട്ഠാനലക്ഖണോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പവിചയലക്ഖണോ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പഗ്ഗഹലക്ഖണോ വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഫരണലക്ഖണോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, ഉപസമലക്ഖണോ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, അവിക്ഖേപലക്ഖണോ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പടിസങ്ഖാനലക്ഖണോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ''തി ഏവം **വിസേസലക്ഖണതോ**.

''തത്ഥ കതമോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ? ഇധ, ഭിക്ഖു , സതിമാ ഹോതി പരമേന സതിനേപക്കേന സമന്നാഗതോ, ചിരകതമ്പി ചിരഭാസിതമ്പി സരിതാ ഹോതി അനുസ്സരിതാ''തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൬൭) സത്തന്നം ബോജ്ഝങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞോപകാരവസേന **ഏകക്ഖണേ പവത്തിദസ്സനതോ,** ''തത്ഥ കതമോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ? അത്ഥി അജ്ഝത്തം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു സതി, അത്ഥി ബഹിദ്ധാ ധമ്മേസു സതീ''തിആദിനാ തേസം **വിസയവിഭാഗേന പവത്തിദസ്സനതോ**. ''തത്ഥ കതമോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതി വിവേകനിസ്സിതം വിരാഗനിസ്സിതം നിരോധനിസ്സിതം വോസ്സഗ്ഗപരിണാമി''ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൭൧) **ഭാവനാവിധിദസ്സനതോ**. ''തത്ഥ കതമേ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ? ഇധ ഭിക്ഖു യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി...പേ॰... തസ്മിം സമയേ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ ഹോന്തി സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ...പേ॰... ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. തത്ഥ കതമോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ? യാ സതി...പേ॰... അനുസ്സതീ''തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൭൮-൪൭൯) **ഛന്നവുതിയാ നയസഹസ്സവിഭാഗേഹീതി** ഏവം നാനാകാരതോ പവത്താനി ഭഗവതോ സമ്ബോജ്ഝങ്ഗവിഭാവനഞാണാനി തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനതോ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ -

“തത്ഥ കതമം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ചം? അയമേവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ. സേയ്യഥിദം, സമ്മാദിട്ഠി...പേ॰... സമ്മാസമാധീ”തി (വിഭ॰ ൨൦൬) ഏവം **സരൂപതോ**. സബ്ബകിലേസേഹി ആരകത്താ അരിയഭാവകരത്താ അരിയഫലപ്പടിലാഭകരത്താ ച അരിയോ, അട്ഠവിധത്താ നിബ്ബാനാധിഗമായ ഏകന്തകാരണത്താ ച അട്ഠങ്ഗികോ. കിലേസേ മാരേന്തോ ഗച്ഛതി, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി മഗ്ഗീയതി, സയം വാ നിബ്ബാനം മഗ്ഗതീതി മഗ്ഗോതി ഏവം **സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ**. “സമ്മാ ദസ്സനലക്ഖണാ സമ്മാദിട്ഠി, സമ്മാ അഭിനിരോപനലക്ഖണോ സമ്മാസങ്കപ്പോ, സമ്മാ പരിഗ്ഗഹണലക്ഖണാ സമ്മാവാചാ, സമ്മാ സമുട്ഠാനലക്ഖണോ സമ്മാകമ്മന്തോ, സമ്മാ വോദാനലക്ഖണോ സമ്മാആജീവോ, സമ്മാ പഗ്ഗഹലക്ഖണോ സമ്മാവായാമോ, സമ്മാ ഉപട്ഠാനലക്ഖണാ സമ്മാസതി, സമ്മാ അവിക്ഖേപലക്ഖണോ സമ്മാസമാധീ”തി ഏവം **വിസേസലക്ഖണതോ** . സമ്മാദിട്ഠി അഞ്ഞേഹിപി അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസേഹി സദ്ധിം മിച്ഛാദിട്ഠിം പജഹതി, നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോതി, തപ്പടിച്ഛാദകമോഹവിധമനേന അസമ്മോഹതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ ച പസ്സതി. തഥാ സമ്മാസങ്കപ്പാദയോപി മിച്ഛാസങ്കപ്പാദീനി പജഹന്തി, നിബ്ബാനഞ്ച ആരമ്മണം കരോന്തി, സഹജാതധമ്മാനം സമ്മാഅഭിനിരോപനപരിഗ്ഗഹണസമുട്ഠാനവോദാനപഗ്ഗഹഉപട്ഠാനസമാദഹനാനി ച കരോന്തീതി ഏവം **കിച്ചവിഭാഗതോ**. സമ്മാദിട്ഠി പുബ്ബഭാഗേ നാനക്ഖണാ വിസും വിസും ദുക്ഖാദിആരമ്മണാ ഹുത്വാ മഗ്ഗകാലേ ഏകക്ഖണാ നിബ്ബാനമേവ ആരമ്മണം കത്വാ കിച്ചതോ “ദുക്ഖേ ഞാണ”ന്തിആദീനി ചത്താരി നാമാനി ലഭതി, സമ്മാസങ്കപ്പാദയോപി പുബ്ബഭാഗേ നാനക്ഖണാ നാനാരമ്മണാ മഗ്ഗകാലേ ഏകക്ഖണാ ഏകാരമ്മണാ.

തേസു സമ്മാസങ്കപ്പോ കിച്ചതോ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പോതിആദീനി തീണി നാമാനി ലഭതി, സമ്മാവാചാദയോ തയോ പുബ്ബഭാഗേ മുസാവാദാവേരമണീതിആദിവിഭാഗാ വിരതിയോപി ചേതനായോപി ഹുത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ വിരതിയോവ, സമ്മാവായാമസതിയോ കിച്ചതോ സമ്മപ്പധാനസതിപട്ഠാനവസേന ചത്താരി നാമാനി ലഭന്തി. സമ്മാസമാധി പന മഗ്ഗക്ഖണേപി പഠമജ്ഝാനാദിവസേന നാനാ ഏവാതി ഏവം പുബ്ബഭാഗപരഭാഗേസു **പവത്തിവിഭാഗതോ,** “ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സമ്മാദിട്ഠിം ഭാവേതി വിവേകനിസ്സിത”ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൮൯) **ഭാവനാവിധിതോ,** “തത്ഥ കതമോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ? ഇധ, ഭിക്ഖു, യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി... പേ॰... ദുക്ഖാപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞം, തസ്മിം സമയേ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതി സമ്മാദിട്ഠി സമ്മാസങ്കപ്പോ”തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൯൯) **ചതുരാസീതിയാ നയസഹസ്സവിഭാഗേഹീ**തി ഏവം അനേകാകാരതോ പവത്താനി ഭഗവതോ അരിയമഗ്ഗവിഭാവനഞാണാനി അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനതോ സബ്ബാനിപി തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

തഥാ പഠമജ്ഝാനസമാപത്തി യാ ച നിരോധസമാപത്തീതി ഏതാസു അനുപടിപാടിയാ വിഹരിതബ്ബട്ഠേന സമാപജ്ജിതബ്ബട്ഠേന ച അനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തീസു സമ്പാദനപച്ചവേക്ഖണാദിവസേന യഥാരഹം സമ്പയോഗവസേന ച പവത്താനി ഭഗവതോ ഞാണാനി തദത്ഥസിദ്ധിയാ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി . തഥാ “ഇദം ഇമസ്സ ഠാനം, ഇദം അട്ഠാന”ന്തി അവിപരീതം തസ്സ തസ്സ ഫലസ്സ കാരണാകാരണജാനനം, തേസം തേസം സത്താനം അതീതാദിഭേദഭിന്നസ്സ കമ്മസമാദാനസ്സ അനവസേസതോ യഥാഭൂതം വിപാകന്തരജാനനം, ആയൂഹനക്ഖണേയേവ തസ്സ തസ്സ സത്തസ്സ “അയം നിരയഗാമിനീ പടിപദാ...പേ॰... അയം നിബ്ബാനഗാമിനീ പടിപദാ”തി യാഥാവതോ സാസവാനാസവകമ്മവിഭാഗജാനനം, ഠ.ഖന്ധായതനാദീനം ഉപാദിന്നാനുപാദിന്നാദിഅനേകസഭാവം നാനാസഭാവഞ്ച തസ്സ ലോകസ്സ “ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ ഇമസ്മിം ധമ്മപ്പബന്ധേ അയം വിസേസോ ജായതീ”തിആദിനാ നയേന യഥാഭൂതം ധാതുനാനത്തജാനനം, അനവസേസതോ സത്താനം ഹീനാദിഅജ്ഝാസയാധിമുത്തിജാനനം, സദ്ധാദിഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമുദുതാജാനനം,

സംകിലേസാദീഹി സദ്ധിം ഝാനവിമോക്ഖാദിവിസേസജാനനം , സത്താനം അപരിമാണാസു ജാതീസു തപ്പടിബദ്ധേന സദ്ധിം അനവസേസതോ പുബ്ബേനിവുത്ഥക്ഖന്ധസന്തതിജാനനം, ഹീനാദിവിഭാഗേഹി സദ്ധിം ചുതിപടിസന്ധിജാനനം, "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ ചതുസച്ചജാനനന്തി ഇമാനി ഭഗവതോ ദസബലഞാണാനി അവിരജ്ഝിത്വാ യഥാസകം വിസയാവഗാഹനതോ യഥാധിപ്പേതത്ഥസാധനതോ ച യഥാഭൂതവുത്തിയാ തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ഇധ തഥാഗതോ ഠാനഞ്ച ഠാനതോ അട്ഠാനഞ്ച അട്ഠാനതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തിആദി (വിഭം൦ ൮൦൯; അം൦ നി൦ ൧൦.൨൧).

ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

യഥാ ചേതേസം ഞാണാനം വസേന, ഏവം യഥാവുത്താനം സതിപട്ഠാനസമ്മപ്പധാനവിഭാവനഞാണാദീനം അനന്താപരിമേയ്യഭേദാനം അനഞ്ഞസാധാരണാനം പഞ്ഞാവിസേസാനം വസേന ഭഗവാ തഥാനി ഞാണാനി ആഗതോ അധിഗതോതി തഥാഗതോ. ഏവമ്പി തഥാനി ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ**? യാ സാ ഭഗവതോ അഭിജാതി അഭിസമ്ബോധി ധമ്മവിനയപഞ്ഞാപനാ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതു, സാ തഥാ. കിം വുത്തം ഹോതി? യദത്ഥം ലോകനാഥേന അഭിസമ്ബോധി പത്ഥിതാ പവത്തിതാ ച, തദത്ഥസ്സ ഏകന്തസിദ്ധിയാ അവിസംവാദനതോ അവിപരീതത്ഥവുത്തിയാ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ. തഥാ ഹി അയം ഭഗവാ ബോധിസത്തഭൂതോ സമതിംസപാരമിപരിപൂരണാദികം വുത്തപ്പഭേദം സബ്ബം ബുദ്ധത്തഹേതും സമ്പാദേത്വാ തുസിതപുരേ ഠിതോവ ബുദ്ധകോലാഹലം സുത്വാ ദസസഹസ്സചക്കവാളദേവതാഹി ഏകതോ സന്നിപതിതാഹി ഉപസങ്കമിത്വാ -

> "കാലോ ദേവ മഹാവീര, ഉപ്പജ്ജ മാതുകുച്ഛിയം;
> സദേവകം താരയന്തോ, ബുജ്ഝസ്സു അമതം പദ"ന്തി. (ബു൦ വം൦ ൧.൬൭) -

ആയാചിതോ ഉപ്പന്നപുബ്ബനിമിത്തോ പഞ്ച മഹാവിലോകനാനി വിലോകേത്വാ "ഇദാനാഹം മനുസ്സയോനിയം ഉപ്പജ്ജിത്വാ അഭിസമ്ബുജ്ഝിസ്സാമീ"തി ആസാള്ഹിപുണ്ണമായ സക്യരാജകുലേ മഹാമായായ ദേവിയാ കുച്ഛിമ്ഹി പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാ ദസ മാസേ ദേവമനുസ്സേഹി മഹതാ പരിഹാരേന പരിഹരിയമാനോ വിസാഖപുണ്ണമായ പച്ചൂസസമയേ അഭിജാതിം പാപുണി.

അഭിജാതിക്ഖണേ പനസ്സ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണക്ഖണേ വിയ **ദ്വത്തിംസപുബ്ബനിമിത്താനി** പാതുരഹേസും. അയഞ്ഹി ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു കമ്പി സങ്കമ്പി സമ്പകമ്പി സമ്പവേധി, ദസസു ചക്കവാളസഹസ്സേസു അപ്പമാണോ ഓഭാസോ ഫരി, തസ്സ തം സിരിം ദട്ഠുകാമാ വിയ ജച്ചന്ധാ ചക്ഖൂനി പടിലഭിംസു, ബധിരാ സദ്ദം സുണിംസു. മൂഗാ സമാലപിംസു, ഖുജ്ജാ ഉജുഗത്താ അഹേസും, പങ്ഗുലാ പദസാ ഗമനം പടിലഭിംസു, ബന്ധനഗതാ സബ്ബസത്താ അന്ദുബന്ധനാദീഹി മുച്ചിംസു, സബ്ബനിരയേസു അഗ്ഗി നിബ്ബായി, പേത്തിവിസയേ ഖുപ്പിപാസാ വൂപസമി, തിരച്ഛാനാനം ഭയം നാഹോസി, സബ്ബസത്താനം രോഗോ വൂപസമി, സബ്ബസത്താ പിയംവദാ അഹേസും, മധുരേനാകാരേന അസ്സാ ഹസിംസു, വാരണാ ഗജ്ജിംസു, സബ്ബതൂരിയാനി സകം സകം നിന്നാദം മുഞ്ചിംസു, അഘട്ടിതാനി ഏവ മനുസ്സാനം ഹത്ഥൂപഗാദീനി ആഭരണാനി മധുരേനാകാരേന രവിംസു, സബ്ബദിസാ വിപ്പസന്നാ അഹേസും, സത്താനം സുഖം ഉപ്പാദയമാനോ മുദുസീതലവാതോ വായി, അകാലമേഘോ വസ്സി, പഥവിതോപി ഉദകം ഉബ്ഭിജ്ജിത്വാ വിസ്സന്ദി, പക്ഖിനോ ആകാസഗമനം വിജഹിംസു, നദിയോ അസന്ദമാനാ അട്ഠംസു, മഹാസമുദ്ദേ മധുരം ഉദകം അഹോസി, ഉപക്കിലേസവിമുത്തേ സൂരിയേ ദിസ്സമാനേ ഏവ ആകാസഗതാ സബ്ബാ ജോതിയോ ജലിംസു , ഠപേത്വാ അരൂപാവചരേ ദേവേ അവസേസാ സബ്ബേ ദേവാ സബ്ബേപി നേരയികാ ദിസ്സമാനരൂപാ അഹേസും, തരുകുട്ടകവാടസേലാദയോ

അനാവരണഭൂതാ അഹേസും, സത്താനം ചുതൂപപാതാ നാഹേസും, സബ്ബം അനിട്ഠഗന്ധം അഭിഭവിത്വാ ദിബ്ബഗന്ധോ വായി, സബ്ബേ ഫലൂപഗാ രുക്ഖാ ഫലധരാ സമ്പജ്ജിംസു, മഹാസമുദ്ദോ സബ്ബത്ഥകമേവ പഞ്ചവണ്ണേഹി പദുമേഹി സഞ്ഛന്നതലോ അഹോസി, ഥലജജലജാദീനി സബ്ബപുപ്ഫാനി പുപ്ഫിംസു, രുക്ഖാനം ഖന്ധേസു ഖന്ധപദുമാനി, സാഖാസു സാഖപദുമാനി, ലതാസു ലതാപദുമാനി പുപ്ഫിംസു, മഹീതലേ സിലാതലാനി ഭിന്ദിത്വാ ഉപരൂപരി സത്ത സത്ത ഹുത്വാ ദണ്ഡപദുമാനി നാമ നിക്ഖമിംസു, ആകാസേ ഓലമ്ബകപദുമാനി നിബ്ബത്തിംസു, സമന്തതോ പുപ്ഫവസ്സം വസ്സി, ആകാസേ ദിബ്ബതൂരിയാനി വജ്ജിംസു, സകലദസസഹസ്സീ ലോകധാതു വട്ടേത്വാ വിസ്സട്ഠമാലാഗുളം വിയ ഉപ്പീളേത്വാ ബദ്ധമാലാകലാപോ വിയ അലങ്കതപ്പടിയത്തം മാലാസനം വിയ ച ഏകമാലാമാലിനീ വിപ്ഫുരന്തവാളബീജനീ പുപ്ഫധൂപഗന്ധപരിവാസിതാ പരമസോഭഗ്ഗപ്പത്താ അഹോസി, താനി ച പുബ്ബനിമിത്താനി ഉപരി അധിഗതാനം അനേകേസം വിസേസാധിഗമാനം നിമിത്തഭൂതാനി ഏവ അഹേസും. ഏവം അനേകച്ഛരിയപാതുഭാവപ്പടിമണ്ഡിതാ ചായം അഭിജാതി യദത്ഥം അനേന അഭിസമ്ബോധി പത്ഥിതാ, തസ്സാ അഭിസമ്ബോധിയാ ഏകന്തസിദ്ധിയാ തഥാവ അഹോസി അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ.

തഥാ യേ ബുദ്ധവേനേയ്യാ ബോധനേയ്യബന്ധവാ, തേ സബ്ബേപി അനവസേസതോ സയമേവ ഭഗവതാ വിനീതാ. യേ ച സാവകവേനേയ്യാ ധമ്മവേനേയ്യാ ച, തേപി സാവകാദീഹി വിനീതാ വിനയം ഗച്ഛന്തി ഗമിസ്സന്തി ചാതി യദത്ഥം ഭഗവതാ അഭിസമ്ബോധി അഭിപത്ഥിതാ, തദത്ഥസ്സ ഏകന്തസിദ്ധിയാ അഭിസമ്ബോധി തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ.

അപിച യസ്സ യസ്സ ഞേയ്യധമ്മസ്സ യോ യോ സഭാവോ ബുജ്ഝിതബ്ബോ, സോ സോ ഹത്ഥതലേ ഠപിതആമലകം വിയ ആവജ്ജനമത്തപ്പടിബദ്ധേന അത്തനോ ഞാണേന അവിപരീതം അനവസേസതോ ഭഗവതാ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി ഏവമ്പി അഭിസമ്ബോധി തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ.

തഥാ തേസം തേസം ധമ്മാനം തഥാ തഥാ ദേസേതബ്ബപ്പകാരം തേസം തേസഞ്ച സത്താനം ആസയാനുസയചരിതാധിമുത്തിം സമ്മദേവ ഓലോകേത്വാ ധമ്മതം അവിജഹന്തേനേവ പഞ്ഞത്തിനയവോഹാരമഗ്ഗം അനതിധാവന്തേനേവ ച ധമ്മതം വിഭാവന്തേന യഥാപരാധം യഥാജ്ഝാസയം യഥാധമ്മഞ്ച അനുസാസന്തേന ഭഗവതാ വേനേയ്യാ വിനീതാ അരിയഭൂമിം സമ്പാപിതാതി ധമ്മവിനയപഞ്ഞാപനാപിസ്സ തദത്ഥസിദ്ധിയാ യഥാഭൂതവുത്തിയാ ച തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ.

തഥാ യാ സാ ഭഗവതാ അനുപ്പത്താ പഥവിയാദിഫസ്സവേദനാദിരൂപാരൂപസഭാവവിനിമുത്താ ലുജ്ജനഭാവാഭാവതോ ലോകസഭാവാതീതാ തമസാ വിസംസട്ഠത്താ കേനചി അനോഭാസനീയാ ലോകസഭാവാഭാവതോ ഏവ ഗതിആദിഭാവരഹിതാ അപ്പതിട്ഠാ അനാരമ്മണാ അമതമഹാനിബ്ബാനധാതു ഖന്ധസങ്ഖാതാനം ഉപാദീനം ലേസമത്തസ്സപി അഭാവതോ അനുപാദിസേസാതി വുച്ചതി, യം സന്ധായ വുത്തം -

> "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, തദായതനം, യത്ഥ നേവ പഥവീ ന ആപോ ന തേജോ ന വായോ ന ആകാസാനഞ്ചായതനം ന വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ന ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം നായം ലോകോ ന പരോ ലോകോ ന ച ഉഭോ ചന്ദിമസൂരിയാ, തത്രാപാഹം, ഭിക്ഖവേ, നേവ ആഗതിം വദാമി ന ഗതിം ന ഠിതിം ന ചുതിം ന ഉപപത്തിം, അപ്പതിട്ഠം അപ്പവത്തം അനാരമ്മണമേവേതം, ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ"തി (ഉദാ॰ ൭൧).

സാ സബ്ബേസമ്പി ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അത്ഥങ്ഗമോ, സബ്ബസങ്ഖാരാനം സമഥോ, സബ്ബൂപധീനം പടിനിസ്സഗ്ഗോ, സബ്ബദുക്ഖാനം വൂപസമോ, സബ്ബാലയാനം സമുഗ്ഘാതോ, സബ്ബവട്ടാനം ഉപച്ഛേദോ, അച്ചന്തസന്തിലക്ഖണോതി യഥാവുത്തസഭാവസ്സ കദാചിപി അവിസംവാദനതോ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ. ഏവമേതാ അഭിജാതിആദികാ തഥാ

ഗതോ ഉപഗതോ അധിഗതോ പടിപന്നോ പത്തോതി തഥാഗതോ. ഏവം ഭഗവാ തഥാഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാവിധോതി തഥാഗതോ**? യഥാവിധാ പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാവിധോ. കിം വുത്തം ഹോതി? യഥാവിധാ തേ ഭഗവന്തോ മഗ്ഗസീലേന ഫലസീലേന സബ്ബേനപി ലോകിയലോകുത്തരസീലേന, മഗ്ഗസമാധിനാ ഫലസമാധിനാ സബ്ബേനപി ലോകിയലോകുത്തരസമാധിനാ, മഗ്ഗപഞ്ഞായ ഫലപഞ്ഞായ സബ്ബായപി ലോകിയലോകുത്തരപഞ്ഞായ, ദേവസികം വലഞ്ജിതബ്ബേഹി ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിവിഹാരേഹി, തദങ്ഗവിമുത്തിയാ, വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിയാ, സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ, പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിയാ, നിസ്സരണവിമുത്തിയാതി സങ്ഖേപതോ. വിത്ഥാരതോ പന അനന്താപരിമാണഭേദേഹി അചിന്തേയ്യാനുഭാവേഹി സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണേഹി, അയമ്പി അമ്ഹാകം ഭഗവാ തഥാവിധോ. സബ്ബേസഞ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം ആയുവേമത്തം, സരീരപ്പമാണവേമത്തം, കുലവേമത്തം, ദുക്കരചരിയാവേമത്തം, രസ്മിവേമത്തന്തി, ഇമേഹി പഞ്ചഹി വേമത്തേഹി സിയാ വേമത്തം, ന പന സീലവിസുദ്ധിയാദീസു വിസുദ്ധീസു സമഥവിപസ്സനാപടിപത്തിയം അത്തനാ പടിലദ്ധഗുണേസു ച കിഞ്ചി നാനാകരണം അത്ഥി. അഥ ഖോ മജ്ഝേ ഭിന്നസുവണ്ണം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം നിബ്ബിസേസാ തേ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ. തസ്മാ യഥാവിധാ പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാവിധോ. ഏവം തഥാവിധോതി തഥാഗതോ. വിധത്ഥോ ചേത്ഥ ഗതസദ്ദോ, തഥാ ഹി ലോകിയാ വിധയുത്തഗതസദ്ദേ പകാരത്ഥേ വദന്തി.

കഥം **തഥാ പവത്തിതോതി തഥാഗതോ**? അനഞ്ഞസാധാരണേന ഇദ്ധാനുഭാവേന സമന്നാഗതത്താ അത്ഥപ്പടിസമ്ഭിദാദീനം ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തിയാ അനാവരണഞാണപ്പടിലാഭേന ച ഭഗവതോ കായപ്പവത്തിയാദീനം കത്ഥചി പടിഘാതാഭാവതോ യഥാ രുചി തഥാ ഗതം ഗതി ഗമനം കായവചീചിത്തപ്പവത്തി ഏതസ്സാതി തഥാഗതോ. ഏവം തഥാ പവത്തിതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥേഹി അഗതോതി തഥാഗതോ**? ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണേ തപ്പടിപക്ഖപ്പവത്തിസങ്ഖാതം നത്ഥി ഏതസ്സ ഗതന്തി അഗതോ. സോ പനസ്സ അഗതഭാവോ മച്ഛേരദാനപാരമിആദീസു അവിപരീതം ആദീനവാനിസംസപച്ചവേക്ഖണാദിനയപ്പവത്തേഹി ഞാണേഹീതി തഥേഹി ഞാണേഹി അഗതോതി തഥാഗതോ.

അഥ വാ കിലേസാഭിസങ്ഖാരപ്പവത്തിസങ്ഖാതം ഖന്ധപ്പവത്തിസങ്ഖാതമേവ വാ പഞ്ചസുപി ഗതീസു ഗതം ഗമനം ഏതസ്സ നത്ഥീതി അഗതോ. സഉപാദിസേസഅനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിയാ സ്വായമസ്സ അഗതഭാവോ തഥേഹി അരിയമഗ്ഗഞാണേഹീതി ഏവമ്പി ഭഗവാ തഥേഹി അഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥാ ഗതഭാവേന തഥാഗതോ**? തഥാ ഗതഭാവേനാതി ച തഥാഗതസ്സ സബ്ഭാവേന അത്ഥിതായാതി അത്ഥോ. കോ പനേസ തഥാഗതോ, യസ്സ അത്ഥിതായ ഭഗവാ തഥാഗതോതി വുച്ചതീതി? സദ്ധമ്മോ. സദ്ധമ്മോ ഹി അരിയമഗ്ഗോ താവ യഥാ യുഗനദ്ധസമഥവിപസ്സനാബലേന അനവസേസതോ കിലേസപക്ഖം സമൂഹനന്തേന സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന ഗന്തബ്ബം , തഥാ ഗതോ. ഫലധമ്മോ യഥാ അത്തനോ മഗ്ഗാനുരൂപം പടിപ്പസ്സദ്ധിപഹാനവസേന ഗന്തബ്ബം, തഥാ ഗതോ പവത്തോ. നിബ്ബാനധമ്മോ പന യഥാ ഗതോ പഞ്ഞായ പടിവിദ്ധോ സകലവട്ടദുക്ഖവൂപസമായ സമ്പജ്ജതി, ബുദ്ധാദീഹി തഥാ ഗതോ സച്ഛികതോതി തഥാഗതോ. പരിയത്തിധമ്മോപി യഥാ പുരിമബുദ്ധേഹി സുത്തഗേയ്യാദിവസേന പവത്തിആദിപ്പകാസനവസേന ച വേനേയ്യാനം ആസയാദിഅനുരൂപം പവത്തിതോ, അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവതാ തഥാ ഗതോ ഗദിതോ പവത്തിതോതി വാ തഥാഗതോ. യഥാ ഭഗവതാ ദേസിതോ, തഥാ ഭഗവതോ സാവകേഹി ഗതോ അവഗതോതി തഥാഗതോ. ഏവം സബ്ബോപി സദ്ധമ്മോ തഥാഗതോ. തേനാഹ

സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ - “തഥാഗതം ദേവമനുസ്സപൂജിതം, ധമ്മം നമസ്സാമ സുവത്ഥി ഹോതൂ”തി (ഖു॰ പാ॰ ൱.൧൭; സു॰ നി॰ ൨൪൦). സ്വാസ്സ അത്ഥീതി ഭഗവാ തഥാഗതോ.

യഥാ ച ധമ്മോ, ഏവം അരിയസങ്ഘോപി യഥാ അത്തഹിതായ പരഹിതായ ച പടിപന്നേഹി സുവിസുദ്ധം പുബ്ബഭാഗസമഥവിപസ്സനാപടിപദം പുരക്ഖത്വാ തേന തേന മഗ്ഗേന ഗന്തബ്ബം, തം തം തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ. യഥാ വാ ഭഗവതാ സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദയോ ദേസിതാ, തഥാവ ബുദ്ധത്താ തഥാ ഗദനതോ ച തഥാഗതോ. തേനാഹ സക്കോ ദേവരാജാ - “തഥാഗതം ദേവമനുസ്സപൂജിതം, സങ്ഘം നമസ്സാമ സുവത്ഥി ഹോതൂ”തി. സ്വാസ്സ സാവകഭൂതോ അത്ഥീതി ഭഗവാ തഥാഗതോ. ഏവം തഥാഗതഭാവേന തഥാഗതോതി.

ഇദമ്പി ച തഥാഗതസ്സ തഥാഗതഭാവദീപനേ മുഖമത്തകമേവ, സബ്ബാകാരേന പന തഥാഗതോവ തഥാഗതസ്സ തഥാഗതഭാവം വണ്ണേയ്യ. ഇദഞ്ഹി തഥാഗതപദം മഹത്ഥം മഹാഗതികം മഹാവിസയം, തസ്സ അപ്പമാദപദസ്സ വിയ തേപിടകമ്പി ബുദ്ധവചനം യുത്തിതോ അത്ഥഭാവേന ആഹരന്തോ “അതിത്ഥേന ധമ്മകഥികോ പക്ഖന്ദോ”തി ന വത്തബ്ബോതി.

തത്ഥേതം വുച്ചതി -

“യഥേവ ലോകേ പുരിമാ മഹേസിനോ,
സബ്ബഞ്ഞുഭാവം മുനയോ ഇധാഗതാ;
തഥാ അയം സക്യമുനീപി ആഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി തേന ചക്ഖുമാ.

“പഹായ കാമാദിമലേ അസേസതോ,
സമാധിഞാണേഹി യഥാ ഗതാ ജിനാ;
പുരാതനാ സക്യമുനീ ജുതിന്ധരോ,
തഥാ ഗതോ തേന തഥാഗതോ മതോ.

“തഥഞ്ച ധാതായതനാദിലക്ഖണം,
സഭാവസാമഞ്ഞവിഭാഗഭേദതോ;
സയമ്ഭുഞാണേന ജിനോയമാഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി സക്യപുങ്ഗവോ.

“തഥാനി സച്ചാനി സമന്തചക്ഖുനാ,
തഥാ ഇദപ്പച്ചയതാ ച സബ്ബസോ;
അനഞ്ഞനേയ്യാ നയതോ വിഭാവിതാ,
തഥാ ഗതോ തേന ജിനോ തഥാഗതോ.

“അനേകഭേദാസുപി ലോകധാതുസു,
ജിനസ്സ രൂപായതനാദിഗോചരേ;
വിചിത്തഭേദേ തഥമേവ ദസ്സനം,
തഥാഗതോ തേന സമന്തലോചനോ.

“യതോ ച ധമ്മം തഥമേവ ഭാസതി,
കരോതി വാചായ നുരൂപമത്തനോ;
ഗുണേഹി ലോകം അഭിഭുയ്യിരീയതി,
തഥാഗതോ തേനപി ലോകനായകോ.

“തഥാ പരിഞ്ഞായ തഥായ സബ്ബസോ,
അവേദി ലോകം പഭവം അതിക്കമി;
ഗതോ ച പച്ചക്ഖകിരിയായ നിബ്ബുതിം,

അരിയമഗ്ഗഞ്ച ഗതോ തഥാഗതോ.

“തഥാ പടിഞ്ഞായ തഥായ സബ്ബസോ,
ഹിതായ ലോകസ്സ യതോയമാഗതോ;
തഥായ നാഥോ കരുണായ സബ്ബദാ,
ഗതോ ച തേനാപി ജിനോ തഥാഗതോ.

“തഥാനി ഞാണാനി യതോയമാഗതോ,
യഥാസഭാവം വിസയാവബോധതോ;
തഥാഭിജാതിപ്പഭുതീ തഥാഗതോ,
തദത്ഥസമ്പാദനതോ തഥാഗതോ.

“യഥാവിധാ തേ പുരിമാ മഹേസിനോ,
തഥാവിധോയമ്പി തഥാ യഥാരുചി;
പവത്തവാചാ തനുചിത്തഭാവതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി അഗ്ഗപുഗ്ഗലോ.

“സമ്ബോധിസമ്ഭാരവിപക്ഖതോ പുരേ,
ഗതം ന സംസാരഗതമ്പി തസ്സ വാ;
ന ചത്ഥി നാഥസ്സ ഭവന്തദസ്സിനോ,
തഥേഹി തസ്മാ അഗതോ തഥാഗതോ.

“തഥാഗതോ ധമ്മവരോ മഹേസിനാ,
യഥാ പഹാതബ്ബമലം പഹീയതി;
തഥാഗതോ അരിയഗണോപി സത്ഥുനോ,
തഥാഗതോ തേന സമങ്ഗിഭാവതോ”തി.

മഹിദ്ധികതാതി പരമേന ചിത്തവസീഭാവേന ച ഇദ്ധിവിധയോഗേന ധമ്മാനുഭാവഞ്ഞത്ഥത്തനിപ്ഫാദനസമത്ഥതാസങ്ഖാതായ മഹതിയാ ഇദ്ധിയാ സമന്നാഗമോ **മഹിദ്ധികതാ**. ചിരകാലസമ്ഭൂതേന സുവിദൂരപ്പടിപക്ഖേന ഇച്ഛിതത്ഥനിപ്ഫത്തിഹേതുഭൂതേന മഹാജുതികേന പുഞ്ഞതേജേന സമന്നാഗമോ **മഹാനുഭാവതാ. യത്രാ**തി അച്ഛരിയപസംസാകോതുഹലഹാസപസാദികോ പച്ചത്തത്ഥേ നിപാതോ. തേന യുത്തത്താ **വിജായിസ്സതീ**തി അനാഗതകാലവചനം, അത്ഥോ പന അതീതകാലോയേവ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - യാ ഹി നാമ അയം സുപ്പവാസാ തഥാ ദുക്ഖനിമുഗ്ഗാ കിച്ഛാപന്നാ ഭഗവതോ വചനസമകാലമേവ സുഖിനീ അരോഗാ അരോഗം പുത്തം വിജായീതി. **അത്തമനോ**തി സകമനോ, ഭഗവതി പസാദേന കിലേസരഹിതചിത്തോതി അത്ഥോ. കിലേസപരിയുട്ഠിതഞ്ഹി ചിത്തം വസേ അവത്തനതോ അത്തമനോതി ന സക്കാ വത്തുന്തി. **അത്തമനോ**തി വാ പീതിസോമനസ്സേഹി ഗഹിതമനോ. **പമുദിതോ**തി പാമോജ്ജേന യുത്തോ. **പീതിസോമനസ്സജാതോ**തി ജാതബലവപീതിസോമനസ്സോ. **അഥാ**തി പച്ഛാ, തതോ കതിപാഹസ്സ അച്ചയേന. **സത്തഭത്താനീ**തി സത്തസു ദിവസേസു ദാതബ്ബഭത്താനി. **സ്വാതനായാ**തി സ്വാതനപുഞ്ഞത്ഥം, യം സ്വേ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ ദാനവസേന പയിരുപാസനവസേന ച ഭവിസ്സതി പുഞ്ഞം തദത്ഥം.

അഥ ഖോ ഭഗവാ ആയസ്മന്തം മഹാമോഗ്ഗല്ലാനം ആമന്തേസീതി കസ്മാ ആമന്തേസി? സുപ്പവാസായ സാമികസ്സ പസാദരക്ഖണത്ഥം. സുപ്പവാസാ പന അചലപ്പസാദാവ, ഉപാസകസ്സ പന പസാദരക്ഖണം മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ ഭാരോ. തേനാഹ **“തുയ്ഹേസോ ഉപട്ഠാകോ”**തി. തത്ഥ **തുയ്ഹേസോ**തി തുയ്ഹം ഏസോ. **തിണ്ണം ധമ്മാനം പാടിഭോഗോ**തി മമ ഭോഗാദീനം തിണ്ണം ധമ്മാനം അഹാനിയാ അവിനാസായ അയ്യോ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ യദി പാടിഭോഗോ യദി പതിഭൂ, ഇതോ സത്ത ദിവസേ അതിക്കമിത്വാ മമ സക്കാ ദാനം ദാതുന്തി യദി അയ്യേന ഞാതന്തി ദീപേതി. ഥേരോപി തസ്സ തേസു ദിവസേസു ഭോഗാനം ജീവിതസ്സ ച അനുപദ്ദവം പസ്സിത്വാ ആഹ - **“ദ്വിന്നം ഖോ നേസം,**

ആവുസോ, ധമ്മാനം പാടിഭോഗോ ഭോഗാനഞ്ച ജീവിതസ്സ ചാ"തി. സദ്ധാ പനസ്സ ചിത്തപ്പടിബദ്ധാതി തസ്സേവ ഭാരം കരോന്തോ **"സദ്ധായ പന ത്വഞ്ഞേവ പാടിഭോഗോ"**തി ആഹ. അപി ച സോ ഉപാസകോ ദിട്ഠസച്ചോ, തസ്സ സദ്ധായ അഞ്ഞഥാഭാവോ നത്ഥീതി തഥാ വുത്തം. തേനേവ ച കാരണേന ഭഗവതാ **"പച്ഛാപി ത്വം കരിസ്സസീതി സഞ്ഞാപേഹീ"**തി വുത്തം. ഉപാസകോപി സത്ഥരി ഥേരേ ച ഗാരവേന സുബ്ബചതായ തസ്സാ ച പുഞ്ഞേന വഡ്ഢിം ഇച്ഛന്തോ **"കരോതു സുപ്പവാസാ കോലിയധീതാ സത്ത ഭത്താനി, പച്ഛാഹം കരിസ്സാമീ"**തി അനുജാനി.

തഞ്ച ദാരകന്തി വിജാതദിവസതോ പട്ഠായ ഏകാദസമം ദിവസം അതിക്കമിത്വാ തതോ പരം സത്താഹം ബുദ്ധപ്പമുഖം ഭിക്ഖുസങ്ഘം ഭോജേത്വാ സത്തമേ ദിവസേ തം സത്തവസ്സികം ദാരകം ഭഗവന്തം ഭിക്ഖുസങ്ഘഞ്ച വന്ദാപേസി. **സത്ത മേ വസ്സാനീ**തി സത്ത മേ സംവച്ഛരാനി, അച്ചന്തസംയോഗവസേന ചേതം ഉപയോഗവചനം. **ലോഹിതകുമ്ഭിയം വുത്ഥാനീ**തി മാതുകുച്ഛിയം അത്തനോ ഗബ്ഭവാസദുക്ഖം സന്ധായ വദതി. **അഞ്ഞാനിപി ഏവരൂപാനി സത്ത പുത്താനീ**തി "അഞ്ഞേപി ഏവരൂപേ സത്ത പുത്തേ"തി വത്തബ്ബേ ലിങ്ഗവിപല്ലാസവസേന വുത്തം "ഏവരൂപാനീ"തി. ഏവം സത്ത വസ്സാനി ഗബ്ഭധാരണവസേന സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭതായ ച മഹന്തം ദുക്ഖം പാപേത്വാ ഉപ്പജ്ജനകപുത്തേതി അത്ഥോ. ഏതേന മാതുഗാമാനം പുത്തലോലതായ പുത്തലാഭേന തിത്തി നത്ഥീതി ദസ്സേതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം സത്തദിവസാധികാനി സത്ത സംവച്ഛരാനി ഗബ്ഭധാരണാദിവസേന പവത്തം മഹന്തം ദുക്ഖം ഏകപദേ വിസരിത്വാ പുത്തലോലതാവസേന തായ വുത്തമത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം ചിത്തസുഖപ്പമത്തോ വിയ പമത്തപുഗ്ഗലേ ഇട്ഠാകാരേന വഞ്ചേത്വാ തണ്ഹാസിനേഹസ്സ മഹാനത്ഥകരഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **അസാത**ന്തി അമധുരം അസുന്ദരം അനിട്ഠം. **സാതരൂപേനാ**തി ഇട്ഠസഭാവേന. **പിയരൂപേനാ**തി പിയായിതബ്ബഭാവേന. **സുഖസ്സ രൂപേനാ**തി സുഖസഭാവേന. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ അസാതം അപ്പിയം ദുക്ഖമേവ സമാനം സകലമ്പി വട്ടഗതം സങ്ഖാരജാതം അപ്പഹീനവിപല്ലാസത്താ അയോനിസോമനസികാരേന ഇട്ഠം വിയ പിയം വിയ സുഖം വിയ ച ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹമാനം സതിവിപ്പവാസേന പമത്തപുഗ്ഗലം അതിവത്തതി അഭിഭവതി അജ്ഝോത്ഥരതി, തസ്മാ ഇമമ്പി സുപ്പവാസം പുനപി സത്തക്ഖത്തും ഏവരൂപം അസാതം അപ്പിയം ദുക്ഖം സാതാദിപതിരൂപകേന ദുക്ഖേന പുത്തസങ്ഖാതപേമവത്ഥുസുഖേന അജ്ഝോത്ഥരതീതി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വിസാഖാസുത്തവണ്ണനാ

൧൮. നവമേ **പുബ്ബാരാമേ**തി സാവത്ഥിയാ പാചീനദിസാഭാഗേ അനുരാധപുരസ്സ ഉത്തമദേവീവിഹാരസദിസേ ഠാനേ കാരിതേ ആരാമേ. **മിഗാരമാതുപാസാദേ**തി മിഗാരമാതുയാ പാസാദേ.

തത്രായം അനുപുബ്ബികഥാ - അതീതേ സതസഹസ്സകപ്പമത്ഥകേ പദുമുത്തരദസബലം ഏകാ ഉപാസികാ അഞ്ഞതരം ഉപാസികം അത്തനോ അഗ്ഗുപട്ഠായികട്ഠാനേ ഠപേന്തം ദിസ്വാ ഭഗവന്തം നിമന്തേത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസതസഹസ്സസ്സ ദാനം ദത്വാ ഭഗവതോ നിപച്ചകാരം കത്വാ "അനാഗതേ തുമ്ഹാദിസസ്സ ബുദ്ധസ്സ അഗ്ഗുപട്ഠായികാ ഭവേയ്യ"ന്തി പത്ഥനം അകാസി. സാ കപ്പസതസഹസ്സം ദേവേസു ച മനുസ്സേസു ച സംസരിത്വാ അമ്ഹാകം ഭഗവതോ കാലേ ഭദ്ദിയനഗരേ മേണ്ഡകസേട്ഠിപുത്തസ്സ ധനഞ്ജയസേട്ഠിനോ ഗേഹേ സുമനദേവിയാ കുച്ഛിസ്മിം പടിസന്ധിം ഗണ്ഹി. ജാതകാലേ ചസ്സാ **വിസാഖാ**തി നാമം അകംസു. സാ യദാ ഭഗവാ ഭദ്ദിയനഗരം അഗമാസി, തദാ പഞ്ചഹി ദാരികാസതേഹി സദ്ധിം ഭഗവതോ പച്ചുഗ്ഗമനം കത്വാ പഠമദസ്സനേനേവ സോതാപന്നാ അഹോസി.

അപരഭാഗേ സാവത്ഥിയം മിഗാരസേട്ഠിപുത്തസ്സ പുണ്ണവഡ്ഢനകുമാരസ്സ ഗേഹം ഗതാ, തത്ഥ നം സസുരോ മിഗാരസേട്ഠി ഉപകാരവസേന മാതുട്ഠാനേ ഠപേസി. തസ്മാ **മിഗാരമാതാ**തി വുച്ചതി. സാ അത്തനോ മഹല്ലതാപസാധനം വിസ്സജ്ജേത്വാ നവകോടീഹി ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച വസനത്ഥായ കരീസമത്തേ ഭൂമിഭാഗേ ഉപരിഭൂമിയം പഞ്ചഗബ്ഭസതാനി ഹേട്ഠാഭൂമിയം പഞ്ചഗബ്ഭസതാനീതി ഗബ്ഭസഹസ്സേഹി പടിമണ്ഡിതം പാസാദം കാരേസി. തേന വുത്തം **"മിഗാരമാതുപാസാദേ"**തി.

കോചിദേവ അത്ഥോതി കിഞ്ചിദേവ പയോജനം. **രഞ്ഞേ**തി രാജിനി. **പടിബദ്ധോ**തി ആയത്തോ. വിസാഖായ ഞാതികുലതോ മണിമുത്താദിരചിതം താദിസം ഭണ്ഡജാതം തസ്സാ പണ്ണാകാരത്ഥായ പേസിതം, തം നഗരദ്വാരപ്പത്തം സുങ്കികാ തത്ഥ സുങ്കം ഗണ്ഹന്താ തദനുരൂപം അഗ്ഗഹേത്വാ അതിരേകം ഗണ്ഹിംസു. തം സുത്വാ വിസാഖാ രഞ്ഞോ തമത്ഥം നിവേദേതുകാമാ പതിരൂപപരിവാരേന രാജനിവേസനം അഗമാസി, തസ്മിം ഖണേ രാജാ മല്ലികായ ദേവിയാ സദ്ധിം അന്തേപുരം ഗതോ ഹോതി. വിസാഖാ ഓകാസം അലഭമാനാ "ഇദാനി ലഭിസ്സാമി, ഇദാനി ലഭിസ്സാമീ"തി ഭോജനവേലം അതിക്കമിത്വാ ഛിന്നഭത്താ ഹുത്വാ പക്കാമി. ഏവം ദ്വീഹതീഹം ഗന്ത്വാപി ഓകാസം ന ലഭിയേവ. ഇതി രാജാ അനിവേദിതോപി തസ്സ അത്ഥവിനിച്ഛയസ്സ ഓകാസാകരണേന **"യഥാധിപ്പായം ന തീരേതീ"**തി വുത്തോ. തത്ഥ **യഥാധിപ്പായ**ന്തി അധിപ്പായാനുരൂപം. **ന തീരേതീ**തി ന നിട്ഠാപേതി. മഹാഉപാസികായ ഹി രാജായത്തസുങ്കമേവ രഞ്ഞോ ദത്വാ ഇതരം വിസ്സജ്ജാപേതും അധിപ്പായോ, സോ രഞ്ഞാ ന ദിട്ഠത്താ ഏവ ന തീരിതോ. **ഹന്ദാ**തി വോസ്സഗ്ഗത്ഥേ നിപാതോ. **ദിവാ ദിവസ്സാ**തി ദിവസസ്സ ദിവാ, മജ്ഝന്ഹികേ കാലേതി അത്ഥോ. കേനചിദേവ കരണീയേന ദ്വീഹതീഹം രാജനിവേസനദ്വാരം ഗച്ഛന്തീ തസ്സ അത്ഥസ്സ അനിട്ഠിതത്താ നിരത്ഥകമേവ ഉപസങ്കമിം , ഭഗവതി ഉപസങ്കമനമേവ പന ദസ്സനാനുത്തരിയാദിപ്പടിലാഭകാരണത്താ സാത്ഥകന്തി ഏവാഹം, ഭന്തേ, ഇമായ വേലായ ഇധാഗതാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തീ മഹാഉപാസികാ **"ഇധ മേ, ഭന്തേ"**തിആദിമാഹ.

ഏതമത്ഥന്തി ഏതം പരായത്തതായ അധിപ്പായാസമിജ്ഝനസങ്ഖാതം അത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം പരാധീനാപരാധീനവുത്തീസു ആദീനവാനിസംസപരിദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **സബ്ബം പരവസം ദുക്ഖ**ന്തി യം കിഞ്ചി അത്ഥജാതം പയോജനം പരവസം പരായത്തം അത്തനോ ഇച്ഛായ നിപ്ഫാദേതും അസക്കുണേയ്യതായ ദുക്ഖം ദുക്ഖാവഹം ഹോതീതി അത്ഥോ. **സബ്ബം ഇസ്സരിയം സുഖ**ന്തി ദുവിധം ഇസ്സരിയം ലോകിയം ലോകുത്തരഞ്ച. തത്ഥ ലോകിയം രാജിസ്സരിയാദി ചേവ ലോകിയജ്ഝാനാഭിഞ്ഞാനിബ്ബത്തം ചിത്തിസ്സരിയഞ്ച, ലോകുത്തരം മഗ്ഗഫലാധിഗമനിമിത്തം നിരോധിസ്സരിയം. തേസു യം ചക്കവത്തിഭാവപരിയോസാനം മനുസ്സേസു ഇസ്സരിയം, യഞ്ച സക്കാദീനം തസ്മിം തസ്മിം ദേവനികായേ ആധിപച്ചഭൂതം ഇസ്സരിയം, തദുഭയം യദിപി കമ്മാനുഭാവേന യഥിച്ഛിതനിപ്ഫത്തിയാ സുഖനിമിത്തതായ സുഖം, വിപരിണാമദുക്ഖതായ പന സബ്ബഥാ ദുക്ഖമേവ. തഥാ അനിച്ചന്തികതായ ലോകിയജ്ഝാനനിബ്ബത്തം ചിത്തിസ്സരിയം, നിരോധിസ്സരിയമേവ പന ലോകധമ്മേഹി അകമ്പനീയതോ അനിവത്തിസഭാവത്താ ച ഏകന്തസുഖം നാമ. യം പനേത്ഥ സബ്ബത്ഥേവ അപരാധീനതായ ലഭതി ചിത്തസുഖം, തം സന്ധായ സത്ഥാ "സബ്ബം ഇസ്സരിയം സുഖ"ന്തി ആഹ.

സാധാരണേ വിഹഞ്ഞന്തീതി ഇദം "സബ്ബം പരവസം ദുക്ഖ"ന്തി ഇമസ്സ പദസ്സ അത്ഥവിവരണം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - സാധാരണേ പയോജനേ സാധേതബ്ബേ സതി തസ്സ പരാധീനതായ യഥാധിപ്പായം അനിപ്ഫാദനതോ ഇമേ സത്താ വിഹഞ്ഞന്തി വിഘാതം ആപജ്ജന്തി കിലമന്തി. കസ്മാ? **യോഗാ ഹി ദുരതിക്കമാ**തി യസ്മാ കാമയോഗഭവയോഗദിട്ഠിയോഗഅവിജ്ജായോഗാ അനാദികാലഭാവിതാ അനുപചിതകുസലസമ്ഭാരേഹി പജഹിതും അസക്കുണേയ്യതായ ദുരതിക്കമാ. ഏതേസു ദിട്ഠിയോഗോ പഠമമഗ്ഗേന അതിക്കമിതബ്ബോ, കാമയോഗോ തതിയമഗ്ഗേന. ഇതരേ അഗ്ഗമഗ്ഗേന. ഇതി അരിയമഗ്ഗാനം ദുരധിഗമനീയത്താ ഇമേ യോഗാ ദുരതിക്കമാ. തസ്മാ കാമയോഗാദിവസേന ഇച്ഛിതാലാഭഹേതു സത്താ വിഹഞ്ഞന്തി, അസാധാരണേ പന

ഛിത്തിസ്സരിയേ നിരോധിസ്സരിയേ ച സതി ന കദാചിപി വിഘാതസ്സ സമ്ഭവോതി അധിപ്പായോ.

അഥ വാ **സബ്ബം പരവസ**ന്തി യം അത്തനോ അഞ്ഞപ്പടിബദ്ധവുത്തിസങ്ഖാതം, തം സബ്ബം അനിച്ചസഭാവതായ ദുക്ഖം. ''യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ''ന്തി ഹി വുത്തം. **സബ്ബം ഇസ്സരിയ**ന്തി യം സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടം ഇസ്സരിയട്ഠാനതായ ഇസ്സരിയന്തി ലദ്ധനാമം നിബ്ബാനം, തം ഉപാദിസേസാദിവിഭാഗം സബ്ബം സുഖം. ''നിബ്ബാനം പരമം സുഖ''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൨൦൩-൨൦൪) ഹി വുത്തം. **സാധാരണേ**തി ഏവം ദുക്ഖസുഖേ വവത്ഥിതേ ഇമേ സത്താ ബഹുസാധാരണേ ദുക്ഖകാരണേ നിമുഗ്ഗാ ഹുത്വാ വിഹഞ്ഞന്തി. കസ്മാ? **യോഗാ ഹി ദുരതിക്കമാ**തി യസ്മാ തേ സബ്ബത്ഥ നിമുജ്ജനസ്സ ഹേതുഭൂതാ കാമയോഗാദയോ ദുരതിക്കമാ, തസ്മാ ത്വമ്പി വിസാഖേ പരായത്തമത്ഥം പത്ഥേത്വാ അലഭമാനാ വിഹഞ്ഞസീതി അധിപ്പായോ.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഭദ്ദിയസുത്തവണ്ണനാ

൨൦. ദസമേ **അനുപിയായ**ന്തി ഏവം നാമകേ നഗരേ. **അമ്ബവനേ**തി തസ്സ നഗരസ്സ അവിദൂരേ മല്ലരാജൂനം ഏകം അമ്ബവനം അഹോസി, തത്ഥ മല്ലരാജൂഹി ഭഗവതോ വിഹാരോ കാരിതോ, സോ ''അമ്ബവന''ന്ത്വേവ വുച്ചതി. അനുപിയം ഗോചരഗാമം കത്വാ തത്ഥ ഭഗവാ വിഹരതി, തേന വുത്തം **''അനുപിയായം വിഹരതി അമ്ബവനേ''**തി. **ഭദ്ദിയോ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം. **കാളീഗോധായ പുത്തോ**തി കാളീഗോധാ നാമ സാകിയാനീ സക്യരാജദേവീ അരിയസാവികാ ആഗതഫലാ വിഞ്ഞാതസാസനാ, തസ്സാ അയം പുത്തോ. തസ്സ പബ്ബജ്ജാവിധി ഖന്ധകേ (ചൂളവ॰ ൩൩൦-൩൩൧) ആഗതോവ. സോ പബ്ബജിത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ ന ചിരസ്സേവ ഛളഭിഞ്ഞോ അഹോസി, തേരസപി ധുതങ്ഗാനി സമാദായ വത്തതി. ഭഗവതാ ച ''ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഉച്ചകുലികാനം, യദിദം ഭദ്ദിയോ കാളീഗോധായ പുത്തോ''തി (അ॰ നി॰ ൧.൧൯൩) ഉച്ചകുലികഭാവേ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതോ അസീതിയാ സാവകാനം അബ്ഭന്തരോ.

സുഞ്ഞാഗാരഗതോതി ''ഠപേത്വാ ഗാമഞ്ച ഗാമൂപചാരഞ്ച അവസേസം അരഞ്ഞ''ന്തി വുത്തം അരഞ്ഞം രുക്ഖമൂലഞ്ച ഠപേത്വാ അഞ്ഞം പബ്ബതകന്ദരാദി പബ്ബജിതസാരുപ്പം നിവാസട്ഠാനം ജനസമ്ബാധാഭാവതോ ഇധ സുഞ്ഞാഗാരന്തി അധിപ്പേതം. അഥ വാ ഝാനകണ്ടകാനം സദ്ദാനം അഭാവതോ വിവിത്തം യം കിഞ്ചി അഗാരമ്പി സുഞ്ഞാഗാരന്തി വേദിതബ്ബം. തം സുഞ്ഞാഗാരം ഉപഗതോ. **അഭിക്ഖണ**ന്തി ബഹുലം. **ഉദാനം ഉദാനേസീ**തി സോ ഹി ആയസ്മാ അരഞ്ഞേ ദിവാവിഹാരം ഉപഗതോപി രത്തിവാസൂപഗതോപി യേഭുയ്യേന ഫലസമാപത്തിസുഖേന നിരോധസുഖേന ച വീതിനാമേതി, തസ്മാ തം സുഖം സന്ധായ പുബ്ബേ അത്തനാ അനുഭൂതം സഭയം സപരിളാഹം രജ്ജസുഖം ജിഗുച്ഛിത്വാ **''അഹോ സുഖം അഹോ സുഖ''**ന്തി സോമനസ്സസഹിതം ഞാണസമുട്ഠാനം പീതിസമുട്ഠാനം സമുഗ്ഗിരതി.

സുത്വാന നേസം ഏതദഹോസീതി നേസം സമ്ബഹുലാനം ഭിക്ഖൂനം തസ്സ ആയസ്മതോ ''അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ''ന്തി ഉദാനേന്തസ്സ ഉദാനം സുത്വാ ''നിസ്സംസയം ഏസ അനഭിരതോ ബ്രഹ്മചരിയം ചരതീ''തി ഏവം പരിവിതക്കിതം അഹോസി. തേ ഭിക്ഖൂ പുഥുജ്ജനാ തസ്സ ആയസ്മതോ വിവേകസുഖം സന്ധായ ഉദാനം അജാനന്താ ഏവം അമഞ്ഞിംസു, തേന വുത്തം **''നിസ്സംസയ''**ന്തിആദി. തത്ഥ **നിസ്സംസയ**ന്തി അസന്ദേഹേന ഏകന്തേനാതി അത്ഥോ. ''യം സോ പുബ്ബേ അഗാരിയഭൂതോ സമാനോ''തി പാളിം വത്വാ ''അനുഭവീ''തി വചനസേസേന കേചി അത്ഥം വണ്ണേന്തി, അപരേ ''യം സാ''തി പഠന്തി, ''യംസ പുബ്ബേ അഗാരിയഭൂതസ്സാ''തി പന പാളി. തത്ഥ **യംസാ**തി യം അസ്സ, സന്ധിവസേന ഹി അകാരസകാരലോപോ ''ഏവംസ തേ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩; അ॰ നി॰ ൬.൫൮), പുപ്ഫംസാ ഉപ്പജ്ജീ''തിആദീസു (പാരാ॰ ൩൬) വിയ. തസ്സത്ഥോ - അസ്സ ആയസ്മതോ ഭദ്ദിയസ്സ പബ്ബജിതതോ പുബ്ബേ അഗാരിയഭൂതസ്സ ഗഹട്ഠസ്സ സതോ യം

രജ്ജസുഖം അനുഭൂതം. **സാ തമനുസ്സരമാനോ**തി സോ തം സുഖം ഏതരഹി ഉക്കണ്ഠനവസേന അനുസ്സരന്തോ.

തേ ഭിക്ഖൂ ഭഗവന്തം ഏതദവോചുന്തി തേ സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ ഉല്ലപനസഭാവസണ്ഠിതാ തസ്സ അനുഗ്ഗഹണാധിപ്പായേന ഭഗവന്തം ഏതദവോചും, ന ഉജ്ഝാനവസേന. **അഞ്ഞതര**ന്തി നാമഗോത്തേന അപാകടം ഏകം ഭിക്ഖും. **ആമന്തേസീ**തി ആണാപേസി തേ ഭിക്ഖൂ സഞ്ഞാപേതുകാമോ. **ഏവ**ന്തി വചനസമ്പടിഗ്ഗഹേ, സാധൂതി അത്ഥോ. പുന **ഏവ**ന്തി പടിഞ്ഞായ. **അഭിക്ഖണം "അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ"ന്തി ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസീ**തി യഥാ തേ ഭിക്ഖൂ വദന്തി, തം ഏവം തഥേവാതി അത്തനോ ഉദാനം പടിജാനാതി. **കിം പന ത്വം ഭദ്ദിയാ**തി കസ്മാ ഭഗവാ പുച്ഛതി, കിം തസ്സ ചിത്തം ന ജാനാതീതി ? നോ ന ജാനാതി, തേനേവ പന തമത്ഥം വദാപേത്വാ തേ ഭിക്ഖൂ സഞ്ഞാപേതും പുച്ഛതി. വുത്തഞ്ഹേതം - "ജാനന്താപി തഥാഗതാ പുച്ഛന്തി, ജാനന്താപി ന പുച്ഛന്തീ"തിആദി. **അത്ഥവസ**ന്തി കാരണം.

അന്തേപുരേതി ഇത്ഥാഗാരസ്സ സഞ്ചരണട്ഠാനഭൂതേ രാജഗേഹസ്സ അബ്ഭന്തരേ, യത്ഥ രാജാ ന്ഹാനഭോജനസയനാദിം കപ്പേതി. **രക്ഖാ സുസംവിഹിതാ**തി ആരക്ഖാദികതപുരിസേഹി ഗുത്തി സുട്ഠു സമന്തതോ വിഹിതാ. **ബഹിപി അന്തേപുരേ**തി അഡ്ഢകരണട്ഠാനാദികേ അന്തേപുരതോ ബഹിഭൂതേ രാജഗേഹേ. **ഏവം രക്ഖിതോ ഗോപിതോ സന്തോ**തി ഏവം രാജഗേഹരാജധാനിരജ്ജദേസേസു അന്തോ ച ബഹി ച അനേകേസു ഠാനേസു അനേകസതേഹി സുസംവിഹിതരക്ഖാവരണഗുത്തിയാ മമേവ നിബ്ഭയത്ഥം ഫാസുവിഹാരത്ഥം രക്ഖിതോ ഗോപിതോ സമാനോ. **ഭീതോ**തിആദീനി പദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി. അഥ വാ **ഭീതോ**തി പരരാജൂഹി ഭായമാനോ. **ഉബ്ബിഗ്ഗോ**തി സകരജ്ജേപി പകതിതോ ഉപ്പജ്ജനകഭയുബ്ബേഗേന ഉബ്ബിഗ്ഗോ ചലിതോ. **ഉസ്സങ്കീ**തി "രഞ്ഞാ നാമ സബ്ബകാലം അവിസ്സത്ഥേന ഭവിതബ്ബ"ന്തി വചനേന സബ്ബത്ഥ അവിസ്സാസവസേന തേസം തേസം കിച്ചകരണീയാനം പച്ചയപരിസങ്കായ ച ഉദ്ധമുഖം സങ്കമാനോ. **ഉത്രാസീ**തി "സന്തികാവചരേഹിപി അജാനന്തസ്സേവ മേ കദാചി അനത്ഥോ ഭവേയ്യാ"തി ഉപ്പന്നേന സരീരകമ്പം ഉപ്പാദനസമത്ഥേന താസേന ഉത്രാസീ. "ഉത്രസ്തോ"തിപി പഠന്തി. **വിഹാസി**ന്തി ഏവംഭൂതോ ഹുത്വാ വിഹരിം.

ഏതരഹീതി ഇദാനി പബ്ബജിതകാലതോ പട്ഠായ. **ഏകോ**തി അസഹായോ, തേന വൂപകട്ഠകായതം ദസ്സേതി. **അഭീതോ**തിആദീനം പദാനം വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഭയാദിനിമിത്തസ്സ പരിഗ്ഗഹസ്സ തം നിമിത്തസ്സ ച കിലേസസ്സ അഭാവേനേവസ്സ അഭീതാദിതാതി. ഏതേന ചിത്തവിവേകം ദസ്സേതി . **അപ്പോസ്സുക്കോ**തി സരീരഗുത്തിയം നിരുസ്സുക്കോ. **പന്നലോമോ**തി ലോമഹംസുപ്പാദകസ്സ ഛമ്ഭിതത്തസ്സ അഭാവേന അനുഗ്ഗതലോമോ. പദദ്വയേനപി സേരിവിഹാരം ദസ്സേതി. **പരദത്തവുത്തോ**തി പരേഹി ദിന്നേന ചീവരാദിനാ വത്തമാനോ, ഏതേന സബ്ബസോ സങ്ഗാഭാവദീപനമുഖേന അനവസേസഭയഹേതുവിരഹം ദസ്സേതി. **മിഗഭൂതേന ചേതസാ**തി വിസ്സത്ഥവിഹാരിതായ മിഗസ്സ വിയ ജാതേന ചിത്തേന. മിഗോ ഹി അമനുസ്സപഥേ അരഞ്ഞേ വസമാനോ വിസ്സത്ഥോ തിട്ഠതി, നിസീദതി, നിപജ്ജതി, യേനകാമഞ്ച പക്കമതി അപ്പടിഹതചാരോ, ഏവം അഹമ്പി വിഹരാമീതി ദസ്സേതി. വുത്തഞ്ഹേതം പച്ചേകബുദ്ധേന -

> "മിഗോ അരഞ്ഞമ്ഹി യഥാ അബദ്ധോ,
> യേനിച്ഛകം ഗച്ഛതി ഗോചരായ;
> വിഞ്ഞൂ നരോ സേരിതം പേക്ഖമാനോ,
> ഏകോ ചരേ ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോ"തി. (സു॰ നി॰ ൩൯; അപ॰ ഥേര ൧.൧.൯൨);

ഇമം ഖോ അഹം, ഭന്തേ, അത്ഥവസന്തി, ഭന്തേ, ഭഗവാ യദിദം മമ ഏതരഹി പരമം വിവേകസുഖം ഫലസമാപത്തിസുഖം, ഇദമേവ കാരണം സമ്പസ്സമാനോ "അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ"ന്തി ഉദാനം ഉദാനേസിന്തി.

ഏതമത്ഥന്തി ഏതം ഭദ്ദിയത്ഥേരസ്സ പുഥുജ്ജനവിസയാതീതം വിവേകസുഖസങ്ഖാതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇദം

സഹേതുകഭയസോകവിഗമാനുഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യസ്സന്തരതോ ന സന്തി കോപാ**തി യസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ അന്തരതോ അബ്ഭന്തരേ അത്തനോ ചിത്തേ ചിത്തകാലുസ്സിയകരണതോ ചിത്തപ്പകോപാ രാഗാദയോ ആഘാതവത്ഥുആദികാരണഭേദതോ അനേകഭേദാ ദോസകോപാ ഏവ കോപാ ന സന്തി മഗ്ഗേന പഹീനത്താ ന വിജ്ജന്തി. അയഞ്ഹി അന്തരസദ്ദോ കിഞ്ചാപി ''മഞ്ച ത്വഞ്ച കിമന്തര''ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൨൨) കാരണേ ദിസ്സതി, ''അന്തരട്ഠകേ ഹിമപാതസമയേ''തിആദീസു (മഹാവ॰ ൩൪൬) വേമജ്ഝേ, ''അന്തരാ ച ജേതവനം അന്തരാ ച സാവത്ഥി''ന്തിആദീസു (ഉദാ॰ ൧൩, ൪൪) വിവരേ, ''ഭയമന്തരതോ ജാത''ന്തിആദീസു (ഇതിവു॰ ൮൮; മഹാനി॰ ൫) ചിത്തേ, ഇധാപി ചിത്തേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. തേന വുത്തം ''അന്തരതോ അത്തനോ ചിത്തേ''തി.

ഇതിഭവാഭവതഞ്ച വീതിവത്തോതി യസ്മാ ഭവോതി സമ്പത്തി, അഭവോതി വിപത്തി. തഥാ ഭവോതി വുദ്ധി, അഭവോതി ഹാനി. ഭവോതി വാ സസ്സതം, അഭവോതി ഉച്ഛേദോ. ഭവോതി വാ പുഞ്ഞം, അഭവോതി പാപം. ഭവോതി വാ സുഗതി, അഭവോതി ദുഗ്ഗതി. ഭവോതി വാ ഖുദ്ദകോ, അഭവോതി മഹന്തോ. തസ്മാ യാ സാ സമ്പത്തിവിപത്തിവുഡ്ഢിഹാനിസസ്സതുച്ഛേദപുഞ്ഞപാപസുഗതിദുഗ്ഗതി-ഖുദ്ദകമഹന്തഉപപത്തിഭവാനം വസേന ഇതി അനേകപ്പകാരാ ഭവാഭവതാ വുച്ചതി. ചതൂഹിപി അരിയമഗ്ഗേഹി യഥാസമ്ഭവം തേന തേന നയേന തം ഇതിഭവാഭവതഞ്ച വീതിവത്തോ അതിക്കന്തോ ഹോതി. അത്ഥവസേന വിഭത്തി വിപരിണാമേതബ്ബാ. **തം വിഗതഭയ**ന്തി തം ഏവരൂപം യഥാവുത്തഗുണസമന്നാഗതം ഖീണാസവം ചിത്തകോപാഭാവതോ ഇതിഭവാഭവസമതിക്കമതോ ച ഭയഹേതുവിഗമേന വിഗതഭയം, വിവേകസുഖേന അഗ്ഗഫലസുഖേന ച **സുഖിം,** വിഗതഭയത്താ ഏവ **അസോകം. ദേവാ നാനുഭവന്തി ദസ്സനായാ**തി അധിഗതമഗ്ഗേ ഠപേത്വാ സബ്ബേപി ഉപപത്തിദേവാ വായമന്താപി ചിത്തചാരദസ്സനവസേന ദസ്സനായ ദട്ഠും നാനുഭവന്തി ന അഭിസമ്ഭുണന്തി ന സക്കോന്തി, പഗേവ മനുസ്സാ. സേക്ഖാപി ഹി പുഥുജ്ജനാ വിയ അരഹതോ ചിത്തപ്പവത്തിം ന ജാനന്തി.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച മുചലിന്ദവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൯. നന്ദവഗ്ഗോ

൧. കമ്മവിപാകജസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. നന്ദവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **അഞ്ഞതരോ ഭിക്ഖൂ**തി നാമഗോത്തേന അപാകടോ ഏകോ ഖീണാസവഭിക്ഖു. സോ കിര രാജഗഹവാസീ കുലപുത്തോ മോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരേന സംവേജിതോ സംസാരദോസം ദിസ്വാ സത്ഥു സന്തികേ പബ്ബജിത്വാ സീലാനി സോധേത്വാ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ ന ചിരസ്സേവ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരഹത്തം പാപുണി. തസ്സ അപരഭാഗേ ഖരോ ആബാധോ ഉപ്പജ്ജി, സോ പച്ചവേക്ഖണായ അധിവാസേന്തോ വിഹരതി. ഖീണാസവാനഞ്ഹി ചേതസികദുക്ഖം നാമ നത്ഥി, കായികദുക്ഖം പന ഹോതിയേവ. സോ ഏകദിവസം ഭഗവതോ ധമ്മം ദേസേന്തസ്സ നാതിദൂരേ ഠാനേ ദുക്ഖം അധിവാസേന്തോ പല്ലങ്കേന നിസീദി. തേന വുത്തം **"ഭഗവതോ അവിദൂരേ നിസിന്നോ ഹോതീ"**തിആദി.

തത്ഥ **പല്ലങ്ക**ന്തി സമന്തതോ ഊരുബദ്ധാസനം. **ആഭുജിത്വാ**തി ബന്ധിത്വാ. **ഉജും കായം പണിധായാ**തി ഉപരിമം സരീരം ഉജുകം ഠപേത്വാ അട്ഠാരസ പിട്ഠികണ്ടകേ കോടിയാ കോടിം പടിപാദേത്വാ. ഏവഞ്ഹി നിസിന്നസ്സ ചമ്മമംസന്ഹാരൂനി ന നമന്തി, തസ്മാ സോ തഥാ നിസിന്നോ ഹോതി. **പുരാണകമ്മവിപാകജ**ന്തി പുബ്ബേ കതസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകഭാവേന ജാതം, പുരാണകമ്മവിപാകേ വാ സുഖദുക്ഖപ്പകാരേ വിപാകവട്ടസമുദായേ തദേകദേസഭാവേന ജാതം. കിം തം? ദുക്ഖം. പുരാണകമ്മവിപാകജന്തി ച ഇമിനാ തസ്സ ആബാധസ്സ കമ്മസമുട്ഠാനതം ദസ്സേന്തോ ഓപക്കമികഉതുവിപരിണാമജാദിഭാവം പടിക്ഖിപതി. **ദുക്ഖ**ന്തി പചുരജനേഹി ഖമിതും അസക്കുണേയ്യം. **തിബ്ബ**ന്തി തിഖിണം, അഭിഭവിത്വാ പവത്തിയാ ബഹലം വാ. **ഖര**ന്തി കക്ഖളം. **കടുക**ന്തി അസാതം. **അധിവാസേന്തോ**തി ഉപരി വാസേന്തോ സഹന്തോ ഖമന്തോ.

സതോ സമ്പജാനോതി വേദനാപരിഗ്ഗാഹകാനം സതിസമ്പജഞ്ഞാനം വസേന സതിമാ സമ്പജാനന്തോ ച. ഇദം വുത്തം ഹോതി - "അയം വേദനാ നാമ ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചാ, അനിട്ഠാരമ്മണാദിപച്ചയേ പടിച്ച ഉപ്പന്നത്താ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ, ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഏകന്തേന ഭിജ്ജനസഭാവത്താ ഖയധമ്മാ വയധമ്മാ വിരാഗധമ്മാ നിരോധധമ്മാ"തി വേദനായ അനിച്ചതാസല്ലക്ഖണവസേന സതോകാരിതായ **സതോ** , അവിപരീതസഭാവപടിവിജ്ഝനവസേന **സമ്പജാനോ** ച ഹുത്വാ. അഥ വാ സതിവേപുല്ലപത്തിയാ സബ്ബത്ഥേവ കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു സുട്ഠു ഉപട്ഠിതസതിതായ **സതോ,** തഥാ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ പരിഗ്ഗഹിതസങ്ഖാരതായ **സമ്പജാനോ. അവിഹഞ്ഞമാനോ**തി "അസ്സുതവാ, ഭിക്ഖവേ, പുഥുജ്ജനോ അഞ്ഞതരഞ്ഞതരേന ദുക്ഖധമ്മേന ഫുട്ഠോ സമാനോ സോചതി കിലമതി പരിദേവതി ഉരത്താളിം കന്ദതി സമ്മോഹം ആപജ്ജതീ"തി വുത്തനയേന അന്ധപുഥുജ്ജനോ വിയ ന വിഹഞ്ഞമാനോ മഗ്ഗേനേവ സമുഗ്ഘാതിതത്താ ചേതോദുക്ഖം അനുപ്പാദേന്തോ കേവലം കമ്മവിപാകജം സരീരദുക്ഖം അധിവാസേന്തോ സമാപത്തിം സമാപന്നോ വിയ നിസിന്നോ ഹോതി. **അദ്ദസാ**തി തം ആയസ്മന്തം അധിവാസനഖന്തിയാ തഥാ നിസിന്നം അദ്ദക്ഖി.

ഏതമത്ഥന്തി ഏതം താദിസസ്സപി രോഗസ്സ വേജ്ജാദീഹി തികിച്ഛനത്ഥം അനുസ്സുക്കാപജ്ജനകാരണം ഖീണാസവാനം ലോകധമ്മേഹി അനുപലേപിതസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം സങ്ഖതധമ്മാനം യേഹി കേഹിചി ദുക്ഖധമ്മേഹി അവിഘാതപത്തിവിഭാവനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **സബ്ബകമ്മജഹസ്സാ**തി പഹീനസബ്ബകമ്മസ്സ. അഗ്ഗമഗ്ഗസ്സ ഹി ഉപ്പന്നകാലതോ പട്ഠായ അരഹതോ സബ്ബാനി കുസലാകുസലകമ്മാനി പഹീനാനി നാമ ഹോന്തി പടിസന്ധിം ദാതും അസമത്ഥഭാവതോ, യതോ അരിയമഗ്ഗഞാണം കമ്മക്ഖയകരന്തി വുച്ചതി. **ഭിക്ഖുനോ**തി ഭിന്നകിലേസതായ ഭിക്ഖുനോ. **ധുനമാനസ്സ പുരേ കതം രജ**ന്തി അരഹത്തപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ കതം രാഗരജാദിമിസ്സതായ രജന്തി ലദ്ധനാമം ദുക്ഖവേദനീയം കമ്മം വിപാകപടിസംവേദനേന തം ധുനന്തസ്സ വിദ്ധംസേന്തസ്സ, അരഹത്തപ്പത്തിയാ പരതോ പന സാവജ്ജകിരിയായ സമ്ഭവോയേവ നത്ഥി, അനവജ്ജകിരിയാ ച ഭവമൂലസ്സ സമുച്ഛിന്നത്താ സമുച്ഛിന്നമൂലതായ പുപ്ഫം വിയ ഫലദാനസമത്ഥതായ അഭാവതോ കിരിയമത്താവ ഹോതി.

അമമസ്സാതി രൂപാദീസു കത്ഥചി മമന്തി ഗഹണാഭാവതോ അമമസ്സ മമങ്കാരരഹിതസ്സ. യസ്സ ഹി മമങ്കാരോ അത്ഥി, സോ അത്തസിനേഹേന വേജ്ജാദീഹി സരീരം പടിജഗ്ഗാപേതി. അരഹാ പന അമമോ, തസ്മാ സോ സരീരജഗ്ഗനേപി ഉദാസീനധാതുകോവ. **ഠിതസ്സാ**തി ചതുബ്ബിധമ്പി ഓഘം തരിത്വാ നിബ്ബാനഥലേ ഠിതസ്സ, പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന വാ സന്ധാവനസ്സ അഭാവേന ഠിതസ്സ . സേക്ഖപുഥുജ്ജനാ ഹി കിലേസാഭിസങ്ഖാരാനം അപ്പഹീനത്താ ചുതിപടിസന്ധിവസേന സംസാരേ ധാവന്തി നാമ, അരഹാ പന തദഭാവതോ ഠിതോതി വുച്ചതി. അഥ വാ ദസവിധേ ഖീണാസവസങ്ഖാതേ അരിയധമ്മേ ഠിതസ്സ. **താദിനോ**തി ''പടികൂലേ അപ്പടികൂലസഞ്ഞീ വിഹരതീ''തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൩.൧൭) നയേന വുത്തായ പഞ്ചവിധായ അരിയിദ്ധിയാ അട്ഠഹി ലോകധമ്മേഹി അകമ്പനിയായ ഛളങ്ഗുപേക്ഖായ ച സമന്നാഗതേന ഇട്ഠാദീസു ഏകസദിസതാസങ്ഖാതേന താദീഭാവേന താദിനോ. **അത്ഥോ നത്ഥി ജനം ലപേതവേ**തി ''മമ ഭേസജ്ജാദീനി കരോഥാ''തി ജനം ലപിതും കഥേതും പയോജനം നത്ഥി സരീരേ നിരപേക്ഖഭാവതോ. പണ്ഡുപലാസോ വിയ ഹി ബന്ധനാ പവുത്തോ സയമേവായം കായോ ഭിജ്ജിത്വാ പതതൂതി ഖീണാസവാനം അജ്ഝാസയോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''നാഭികങ്ഖാമി മരണം, നാഭികങ്ഖാമി ജീവിതം;
> കാലഞ്ച പടികങ്ഖാമി, നിബ്ബിസം ഭതകോ യഥാ''തി. (ഥേരഗാ॰ ൬൦൬);

അഥ വാ യംകിഞ്ചി നിമിത്തം ദസ്സേത്വാ ''കിം അയ്യസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബ''ന്തി ജനം ലപേതവേ പച്ചയേഹി നിമന്തനവസേന ലപാപേതും ഖീണാസവസ്സ അത്ഥോ നത്ഥി താദിസസ്സ മിച്ഛാജീവസ്സ മഗ്ഗേനേവ സമുഗ്ഘാതിതത്താതി അത്ഥോ. ഇതി ഭഗവാ ''കിസ്സായം ഥേരോ അത്തനോ രോഗം വേജ്ജേഹി അതികിച്ഛാപേത്വാ ഭഗവതോ അവിദൂരേ നിസീദതീ''തി ചിന്തേന്താനം തസ്സ അതികിച്ഛാപനേ കാരണം പകാസേസി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൨൨. ദുതിയേ **നന്ദോ**തി തസ്സ നാമം. സോ ഹി ചക്കവത്തിലക്ഖണൂപേതത്താ മാതാപിതരോ സപരിജനം സകലഞ്ച ഞാതിപരിവട്ടം നന്ദയന്തോ ജാതോതി ''നന്ദോ''തി നാമം ലഭി. **ഭഗവതോ ഭാതാ**തി ഭഗവതോ ഏകപിതുപുത്തതായ ഭാതാ. ന ഹി ഭഗവതോ സഹോദരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തേന വുത്തം **''മാതുച്ഛാപുത്തോ''**തി, ചൂളമാതുപുത്തോതി അത്ഥോ. മഹാപജാപതിഗോതമിയാ ഹി സോ പുത്തോ. **അനഭിരതോ**തി ന അഭിരതോ. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ഉത്തമം ചരിയം ഏകാസനം ഏകസേയ്യം മേഥുനവിരതിം. **സന്ധാരേതു**ന്തി പഠമചിത്തതോ യാവചരിമകചിത്തം സമ്മാ പരിപുണ്ണം പരിസുദ്ധം ധാരേതും പവത്തേതും. ദുതിയേന ചേത്ഥ ബ്രഹ്മചരിയപദേന മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സാപി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **സിക്ഖം പച്ചക്ഖായാ**തി ഉപസമ്പദകാലേ ഭിക്ഖുഭാവേന സദ്ധിം സമാദിന്നം നിബ്ബത്തേതബ്ബഭാവേന അനുട്ഠിതം തിവിധമ്പി സിക്ഖം പടിക്ഖിപിത്വാ, വിസ്സജ്ജേത്വാതി അത്ഥോ. **ഹീനായാ**തി ഗിഹിഭാവായ. **ആവത്തിസ്സാമീ**തി നിവത്തിസ്സാമി.

കസ്മാ പനായം ഏവമാരോചേസീതി? ഏത്ഥായം അനുപുബ്ബികഥാ - ഭഗവാ പവത്തവരധമ്മചക്കോ രാജഗഹം ഗന്ത്വാ വേളുവനേ വിഹരന്തോ ''പുത്തം മേ ആനേത്വാ ദസ്സേഥാ''തി സുദ്ധോദനമഹാരാജേന പേസിതേസു സഹസ്സസഹസ്സപരിവാരേസു ദസസു ദൂതേസു സഹ പരിവാരേന അരഹത്തം പത്തേസു സബ്ബപച്ഛാ ഗന്ത്വാ അരഹത്തപ്പത്തേന കാളുദായിത്ഥേരേന ഗമനകാലം ഞത്വാ മഗ്ഗവണ്ണനം വണ്ണേത്വാ ജാതിഭൂമിഗമനായ യാചിതോ വീസതിസഹസ്സഖീണാസവപരിവുതോ കപിലവത്ഥുനഗരം ഗന്ത്വാ ഞാതിസമാഗമേ പോക്ഖരവസ്സം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ വേസ്സന്തരജാതകം (ജാ॰ ൨.൨൨.൧൬൫൫ ആദയോ) കഥേത്വാ പുനദിവസേ പിണ്ഡായ പവിട്ഠോ ''ഉത്തിട്ഠേ നപ്പമജ്ജേയ്യാ''തി (ധ॰ പ॰ ൧൬൮) ഗാഥായ പിതരം സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠാപേത്വാ നിവേസനം ഗന്ത്വാ ''ധമ്മഞ്ചരേ''തി (ധ॰ പ॰ ൧൬൯) ഗാഥായ മഹാപജാപതിം സോതാപത്തിഫലേ, രാജാനം സകദാഗാമിഫലേ പതിട്ഠാപേസി.

ഭത്തകിച്ചാവസാനേ പന രാഹുലമാതുഗുണകഥം നിസ്സായ ചന്ദകിന്നരീജാതകം (ജാ॰ ൧.൧൪.൧൮ ആദയോ) കഥേത്വാ തതിയദിവസേ നന്ദകുമാരസ്സ അഭിസേകഗേഹപ്പവേസനവിവാഹമങ്ഗലേസു വത്തമാനേസു പിണ്ഡായ പവിസിത്വാ നന്ദകുമാരസ്സ ഹത്ഥേ പത്തം ദത്വാ മങ്ഗലം വത്വാ ഉട്ഠായാസനാ പക്കമന്തോ കുമാരസ്സ ഹത്ഥതോ പത്തം ന ഗണ്ഹി. സോപി തഥാഗതേ ഗാരവേന ''പത്തം തേ, ഭന്തേ, ഗണ്ഹഥാ''തി വത്തും നാസക്ഖി. ഏവം പന ചിന്തേസി, ''സോപാനസീസേ പത്തം ഗണ്ഹിസ്സതീ''തി, സത്ഥാ തസ്മിം ഠാനേ ന ഗണ്ഹി. ഇതരോ ''സോപാനമൂലേ ഗണ്ഹിസ്സതീ''തി ചിന്തേസി, സത്ഥാ തത്ഥാപി ന ഗണ്ഹി. ഇതരോ ''രാജങ്ഗണേ ഗണ്ഹിസ്സതീ''തി ചിന്തേസി, സത്ഥാ തത്ഥാപി ന ഗണ്ഹി. കുമാരോ നിവത്തിതുകാമോ അനിച്ഛായ ഗച്ഛന്തോ ഗാരവേന ''പത്തം ഗണ്ഹഥാ''തി വത്തും ന സക്കോതി, ''ഇധ ഗണ്ഹിസ്സതി, ഏത്ഥ ഗണ്ഹിസ്സതീ''തി ചിന്തേന്തോ ഗച്ഛതി.

തസ്മിം ഖണേ ജനപദകല്യാണിയാ ആചിക്ഖിംസു, ''അയ്യേ ഭഗവാ, നന്ദരാജാനം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛതി, തുമ്ഹേഹി വിനാ കരിസ്സതീ''തി. സാ

ഉദകബിന്ദൂഹി പഗ്ഘരന്തേഹി അഡ്ഢുല്ലിഖിതേഹി കേസേഹി വേഗേന പാസാദം ആരുയ്ഹ സീഹപഞ്ജരദ്വാരേ ഠത്വാ "തുവടം ഖോ, അയ്യപുത്ത, ആഗച്ഛേയ്യാസീ"തി ആഹ. തം തസ്സാ വചനം തസ്സ ഹദയേ തിരിയം പതിത്വാ വിയ ഠിതം. സത്ഥാപിസ്സ ഹത്ഥതോ പത്തം അഗ്ഗഹേത്വാവ തം വിഹാരം നേത്വാ "പബ്ബജിസ്സസി നന്ദാ"തി ആഹ. സോ ബുദ്ധഗാരവേന "ന പബ്ബജിസ്സാമീ"തി അവത്വാ, "ആമ, പബ്ബജിസ്സാമീ"തി ആഹ. സത്ഥാ തേന ഹി നന്ദം പബ്ബാജേഥാതി കപിലവത്ഥുപുരം ഗന്ത്വാ തതിയദിവസേ തം പബ്ബാജേസി. സത്തമേ ദിവസേ മാതരാ അലങ്കരിത്വാ പേസിതം "ദായജ്ജം മേ, സമണ, ദേഹീ"തി വത്വാ അത്തനാ സദ്ധിം ആരാമാഗതം രാഹുലകുമാരം പബ്ബാജേസി. പുനേകദിവസം മഹാധമ്മപാലജാതകം (ജാ॰ ൧.൧൦.൯൨ ആദയോ) കഥേത്വാ രാജാനം അനാഗാമിഫലേ പതിട്ഠാപേസി.

ഇതി ഭഗവാ മഹാപജാപതിം സോതാപത്തിഫലേ, പിതരം തീസു ഫലേസു പതിട്ഠാപേത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ പുനദേവ രാജഗഹം ഗന്ത്വാ തതോ അനാഥപിണ്ഡികേന സാവത്ഥിം ആഗമനത്ഥായ ഗഹിതപടിഞ്ഞോ നിട്ഠിതേ ജേതവനമഹാവിഹാരേ തത്ഥ ഗന്ത്വാ വാസം കപ്പേസി. ഏവം സത്ഥരി ജേതവനേ വിഹരന്തേ ആയസ്മാ നന്ദോ അത്തനോ അനിച്ഛായ പബ്ബജിതോ കാമേസു അനാദീനവദസ്സാവീ ജനപദകല്യാണിയാ വുത്തവചനമനുസ്സരന്തോ ഉക്കണ്ഠിതോ ഹുത്വാ ഭിക്ഖൂനം അത്തനോ അനഭിരതിം ആരോചേസി. തേന വുത്തം **"തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ നന്ദോ...പേ॰... ഹീനായാവത്തിസ്സാമീ"**തി.

കസ്മാ പന നം ഭഗവാ ഏവം പബ്ബാജേസീതി? "പുരേതരമേവ ആദീനവം ദസ്സേത്വാ കാമേഹി നം വിവേചേതും ന സക്കാ, പബ്ബാജേത്വാ പന ഉപായേന തതോ വിവേചേത്വാ ഉപരിവിസേസം നിബ്ബത്തേസ്സാമീ"തി വേനേയ്യദമനകുസലോ സത്ഥാ ഏവം നം പഠമം പബ്ബാജേസി.

സാകിയാനീതി സക്യരാജധീതാ. **ജനപദകല്യാണീ**തി ജനപദമ്ഹി കല്യാണീ രൂപേന ഉത്തമാ ഛസരീരദോസരഹിതാ, പഞ്ചകല്യാണസമന്നാഗതാ. സാ ഹി യസ്മാ നാതിദീഘാ നാതിരസ്സാ നാതികിസാ നാതിഥൂലാ നാതികാളികാ നച്ചോദാതാ അതിക്കന്താ മാനുസകവണ്ണം അപ്പത്താ ദിബ്ബവണ്ണം, തസ്മാ ഛസരീരദോസരഹിതാ. ഛവികല്യാണം മംസകല്യാണം നഖകല്യാണം അട്ഠികല്യാണം വയകല്യാണന്തി ഇമേഹി പഞ്ചഹി കല്യാണേഹി സമന്നാഗതാ.

തത്ഥ അത്തനോ സരീരോഭാസേന ദസദ്വാദസഹത്ഥേ ഠാനേ ആലോകം കരോതി, പിയങ്ഗുസമാ വാ സുവണ്ണസമാ വാ ഹോതി, അയമസ്സാ **ഛവികല്യാണതാ**. ചത്താരോ പനസ്സാ ഹത്ഥപാദാ മുഖപരിയോസാനഞ്ച ലാഖാരസപരികമ്മകതം വിയ രത്തപവാളരത്തകമ്ബലേന സദിസം ഹോതി, അയമസ്സാ **മംസകല്യാണതാ**. വീസതി നഖപത്താനി മംസതോ അമുത്തട്ഠാനേ ലാഖാരസപരികിതാനി വിയ മുത്തട്ഠാനേ ഖീരധാരാസദിസാനി ഹോന്തി, അയമസ്സാ **നഖകല്യാണതാ**. ദ്വത്തിംസദന്താ സുഫുസിതാ പരിസുദ്ധപവാളപന്തിസദിസാ വജിരപന്തീ വിയ ഖായന്തി, അയമസ്സാ **അട്ഠികല്യാണതാ**. വീസതിവസ്സസതികാപി സമാനാ സോളസവസ്സുദ്ദേസികാ വിയ ഹോതി നിപ്പലിതാ, അയമസ്സാ **വയകല്യാണതാ**. സുന്ദരീ ച ഹോതി ഏവരൂപഗുണസമന്നാഗതാ, തേന വുത്തം **"ജനപദകല്യാണീ"**തി.

ഘരാ നിക്ഖമന്തസ്സാതി അനാദരേ സാമിവചനം, ഘരതോ നിക്ഖമതോതി അത്ഥോ. “ഘരാ നിക്ഖമന്ത”ന്തിപി പഠന്തി. **ഉപഡ്ഢുല്ലിഖിതേഹി കേസേഹീ**തി ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം, വിപ്പകതുല്ലിഖിതേഹി കേസേഹി ഉപലക്ഖിതാതി അത്ഥോ. “അഡ്ഢുല്ലിഖിതേഹീ”തിപി പഠന്തി. ഉല്ലിഖനന്തി ച ഫണകാദീഹി കേസസണ്ഠാപനം, “അഡ്ഢകാരവിധാന”ന്തിപി വദന്തി. **അപലോകേത്വാ**തി സിനേഹരസവിപ്ഫാരസംസൂചകേന അഡ്ഢക്ഖിനാ ആബന്ധന്തീ വിയ ഓലോകേത്വാ. **മം, ഭന്തേ**തി പുബ്ബേപി “മ”ന്തി വത്വാ ഉക്കണ്ഠാകുലചിത്തതായ പുന “മം ഏതദവോചാ”തി ആഹ. **തുവട**ന്തി സീഘം. **തമനുസ്സരമാനോ**തി തം തസ്സാ വചനം, തം വാ തസ്സാ ആകാരസഹിതം വചനം അനുസ്സരന്തോ.

ഭഗവാ തസ്സ വചനം സുത്വാ “ഉപായേനസ്സ രാഗം വൂപസമേസ്സാമീ”തി ഇദ്ധിബലേന നം താവതിംസഭവനം നേന്തോ അന്തരാമഗ്ഗേ ഏകസ്മിം ഝാമഖേത്തേ ഝാമഖാണുമത്ഥകേ നിസിന്നം ഛിന്നകണ്ണനാസാനങ്ഗുട്ഠം ഏകം പലുട്ഠമക്കടിം ദസ്സേത്വാ താവതിംസഭവനം നേസി. പാളിയം പന ഏകക്ഖണേനേവ സത്ഥാരാ താവതിംസഭവനം ഗതം വിയ വുത്തം, തം ഗമനം അവത്വാ താവതിംസഭവനം സന്ധായ വുത്തം. ഗച്ഛന്തോയേവ ഹി ഭഗവാ ആയസ്മതോ നന്ദസ്സ അന്തരാമഗ്ഗേ തം പലുട്ഠമക്കടിം ദസ്സേതി. യദി ഏവം കഥം സമിഞ്ജനാദിനിദസ്സനം? തം അന്തരധാനനിദസ്സനന്തി ഗഹേതബ്ബം. ഏവം സത്ഥാ തം താവതിംസഭവനം നേത്വാ സക്കസ്സ ദേവരഞ്ഞോ ഉപട്ഠാനം ആഗതാനി കകുടപാദാനി പഞ്ച അച്ഛരാസതാനി അത്താനം വന്ദിത്വാ ഠിതാനി ദസ്സേത്വാ ജനപദകല്യാണിയാ താസം പഞ്ചന്നം അച്ഛരാസതാനം രൂപസമ്പത്തിം പടിച്ച വിസേസം പുച്ഛി. തേന വുത്തം - **“അഥ ഖോ ഭഗവാ ആയസ്മന്തം നന്ദം ബാഹായം ഗഹേത്വാ…പേ॰… കകുടപാദാനീ”**തി.

തത്ഥ **ബാഹായം ഗഹേത്വാ**തി ബാഹുമ്ഹി ഗഹേത്വാ വിയ. ഭഗവാ ഹി തദാ താദിസം ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖാരേസി, യഥാ ആയസ്മാ നന്ദോ ഭുജേ ഗഹേത്വാ ഭഗവതാ നീയമാനോ വിയ അഹോസി. തത്ഥ ച ഭഗവതാ സചേ തസ്സ ആയസ്മതോ താവതിംസദേവലോകസ്സ ദസ്സനം പവേസനമേവ വാ ഇച്ഛിതം സിയാ, യഥാനിസിന്നസ്സേവ തസ്സ തം ദേവലോകം ദസ്സേയ്യ ലോകവിവരണിദ്ധികാലേ വിയ, തമേവ വാ ഇദ്ധിയാ തത്ഥ പേസേയ്യ. യസ്മാ പനസ്സ ദിബ്ബത്തഭാവതോ മനുസ്സത്തഭാവസ്സ യോ നിഹീനജിഗുച്ഛനീയഭാവോ, തസ്സ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം അന്തരാമഗ്ഗേ തം മക്കടിം ദസ്സേതുകാമോ, ദേവലോകസിരിവിഭവസമ്പത്തിയോ ച ഓഗാഹേത്വാ ദസ്സേതുകാമോ അഹോസി, തസ്മാ തം ഗഹേത്വാ തത്ഥ നേസി. ഏവഞ്ഹിസ്സ തദത്ഥം ബ്രഹ്മചരിയവാസേ വിസേസതോ അഭിരതി ഭവിസ്സതീതി.

കകുടപാദാനീതി രത്തവണ്ണതായ പാരാവതസദിസപാദാനി. താ കിര സബ്ബാപി കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ സാവകാനം പാദമക്ഖനതേലദാനേന താദിസാ സുകുമാരപാദാ അഹേസും. **പസ്സസി നോ**തി പസ്സസി നു. **അഭിരൂപതരാ**തി വിസിട്ഠരൂപതരാ. **ദസ്സനീയതരാ**തി ദിവസമ്പി പസ്സന്താനം അതിത്തികരണട്ഠേന പസ്സിതബ്ബതരാ. **പാസാദികതരാ**തി സബ്ബാവയവസോഭായ സമന്തതോ പസാദാവഹതരാ.

കസ്മാ പന ഭഗവാ അവസ്സുതചിത്തം ആയസ്മന്തം നന്ദം അച്ഛരായോ ഓലോകാപേസി? സുഖേനേവസ്സ കിലേസേ നീഹരിതും. യഥാ ഹി കുസലോ

വേജ്ജോ ഉസ്സന്നദോസം പുഗ്ഗലം തികിച്ഛന്തോ സിനേഹപാനാദിനാ പഠമം ദോസേ ഉക്കിലേദേത്വാ പച്ഛാ വമനവിരേചനേഹി സമ്മദേവ നീഹരാപേതി, ഏവം വിനേയ്യദമനകുസലോ ഭഗവാ ഉസ്സന്നരാഗം ആയസ്മന്തം നന്ദം ദേവച്ഛരായോ ദസ്സേത്വാ ഉക്കിലേദേസി അരിയമഗ്ഗഭേസജ്ജേന അനവസേസതോ നീഹരിതുകാമോതി വേദിതബ്ബം.

പലുട്ഠമക്കടീതി ഝാമങ്ഗപച്ചങ്ഗമക്കടീ. **ഏവമേവ ഖോ**തി യഥാ സാ, ഭന്തേ, തുമ്ഹേഹി മയ്ഹം ദസ്സിതാ ഛിന്നകണ്ണനാസാ പലുട്ഠമക്കടീ ജനപദകല്യാണിം ഉപാദായ , ഏവമേവ ജനപദകല്യാണീ ഇമാനി പഞ്ച അച്ഛരാസതാനി ഉപാദായാതി അത്ഥോ. **പഞ്ചന്നം അച്ഛരാസതാന**ന്തി ഉപയോഗേ സാമിവചനം, പഞ്ച അച്ഛരാസതാനീതി അത്ഥോ. അവയവസമ്ബന്ധേ വാ ഏതം സാമിവചനം, തേന പഞ്ചന്നം അച്ഛരാസതാനം രൂപസമ്പത്തിം ഉപനിധായാതി അധിപ്പായോ. **ഉപനിധായാ**തി ച സമീപേ ഠപേത്വാ, ഉപാദായാതി അത്ഥോ. **സങ്ഖ്യ**ന്തി ഇത്ഥീതി ഗണനം. **കലഭാഗ**ന്തി കലായപി ഭാഗം, ഏകം സോളസകോട്ഠാസേ കത്വാ തതോ ഏകകോട്ഠാസം ഗഹേത്വാ സോളസധാ ഗണിതേ തത്ഥ യോ ഏകേകോ കോട്ഠാസോ, സോ കലഭാഗോതി അധിപ്പേതോ, തമ്പി കലഭാഗം ന ഉപേതീതി വദതി. **ഉപനിധി**ന്തി ''ഇമായ അയം സദിസീ''തി ഉപമാഭാവേന ഗഹേത്വാ സമീപേ ഠപനമ്പി.

യത്ഥായം അനഭിരതോ, തം ബ്രഹ്മചരിയം പുബ്ബേ വുത്തം പാകടഞ്ചാതി തം അനാമസിത്വാ തത്ഥ അഭിരതിയം ആദരജനനത്ഥം **അഭിരമ, നന്ദ, അഭിരമ, നന്ദാ''**തി ആമേഡിതവസേന വുത്തം. **അഹം തേ പാടിഭോഗോ**തി കസ്മാ ഭഗവാ തസ്സ ബ്രഹ്മചരിയവാസം ഇച്ഛന്തോ അബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ പാടിഭോഗം ഉപഗഞ്ഛി? യത്ഥസ്സ ആരമ്മണേ രാഗോ ദള്ഹം നിപതി, തം ആഗന്തുകാരമ്മണേ സങ്കാമേത്വാ സുഖേന സക്കാ ജഹാപേതുന്തി പാടിഭോഗം ഉപഗഞ്ഛി. അനുപുബ്ബികഥായം സഗ്ഗകഥാ ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ നിദസ്സനം.

അസ്സോസുന്തി കഥമസ്സോസും? ഭഗവാ ഹി തദാ ആയസ്മന്തേ നന്ദേ വത്തം ദസ്സേത്വാ അത്തനോ ദിവാട്ഠാനം ഗതേ ഉപട്ഠാനം ആഗതാനം ഭിക്ഖൂനം തം പവത്തിം കഥേത്വാ യഥാ നാമ കുസലോ പുരിസോ അനിക്ഖന്തം ആണിം അഞ്ഞായ ആണിയാ നീഹരിത്വാ പുന തം ഹത്ഥാദീഹി സഞ്ചാലേത്വാ അപനേതി, ഏവമേവ ആചിണ്ണവിസയേ തസ്സ രാഗം ആഗന്തുകവിസയേന നീഹരിത്വാ പുന തദപി ബ്രഹ്മചരിയമഗ്ഗഹേതും കത്വാ അപനേതുകാമോ ''ഏഥ തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, നന്ദം ഭിക്ഖും ഭതകവാദേന ച ഉപക്കിതകവാദേന ച സമുദാചരഥാ''തി ആണാപേസി, ഏവം ഭിക്ഖൂ അസ്സോസും. കേചി പന ''ഭഗവാ തഥാരൂപം ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖാരേസി, യഥാ തേ ഭിക്ഖൂ തമത്ഥം ജാനിംസൂ''തി വദന്തി.

ഭതകവാദേനാതി ഭതകോതി വാദേന. യോ ഹി ഭതിയാ കമ്മം കരോതി, സോ ഭതകോതി വുച്ചതി, അയമ്പി ആയസ്മാ അച്ഛരാസമ്ഭോഗനിമിത്തം ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്തോ ഭതകോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം ''ഭതകവാദേനാ''തി . **ഉപക്കിതകവാദേനാ**തി യോ കഹാപണാദീഹി കിഞ്ചി കിണാതി, സോ ഉപക്കിതകോതി വുച്ചതി, അയമ്പി ആയസ്മാ അച്ഛരാനം ഹേതു അത്തനോ ബ്രഹ്മചരിയം കിണാതി, തസ്മാ ''ഉപക്കിതകോ''തി ഏവം വചനേന. അഥ വാ ഭഗവതോ ആണായ അച്ഛരാസമ്ഭോഗസങ്ഖാതായ ഭതിയാ ബ്രഹ്മചരിയവാസസങ്ഖാതം ജീവിതം പവത്തേന്തോ തായ ഭതിയാ യാപനേ

ഭഗവതാ ഭരിയമാനോ വിയ ഹോതീതി "ഭതകോ"തി വുത്തോ, തഥാ അച്ഛരാസമ്ഭോഗസങ്ഖാതം വിക്കയം ആദാതബ്ബം കത്വാ ഭഗവതോ ആണത്തിയം തിട്ഠന്തോ തേന വിക്കയേന ഭഗവതാ ഉപക്കിതോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം "ഉപക്കിതകോ"തി.

അട്ടീയമാനോതി പീളിയമാനോ ദുക്ഖാപിയമാനോ. **ഹരായമാനോ**തി ലജ്ജമാനോ. **ജിഗുച്ഛമാനോ**തി പാടികുല്യതോ ദഹന്തോ. **ഏകോ**തി അസഹായോ. **വൂപകട്ഠോ**തി വത്ഥുകാമേഹി കിലേസകാമേഹി ച കായേന ചേവ ചിത്തേന ച വൂപകട്ഠോ. **അപ്പമത്തോ**തി കമ്മട്ഠാനേ സതിം അവിജഹന്തോ. **ആതാപീ**തി കായികചേതസികവീരിയാതാപേന ആതാപവാ, ആതാപേതി കിലേസേതി ആതാപോ, വീരിയം. **പഹിതത്തോ**തി കായേ ച ജീവിതേ ച അനപേക്ഖതായ പേസിതത്തോ വിസ്സട്ഠഅത്തഭാവോ, നിബ്ബാനേ വാ പേസിതചിത്തോ. **ന ചിരസ്സേവാ**തി കമ്മട്ഠാനാരമ്ഭതോ ന ചിരേനേവ. **യസ്സത്ഥായാ**തി യസ്സ അത്ഥായ. **കുലപുത്താ**തി ദുവിധാ കുലപുത്താ ജാതികുലപുത്താ ച ആചാരകുലപുത്താ ച, അയം പന ഉഭയഥാപി കുലപുത്തോ. **സമ്മദേവാ**തി ഹേതുനാ ച കാരണേന ച. **അഗാരസ്മാ**തി ഘരതോ. **അനഗാരിയ**ന്തി പബ്ബജ്ജം. കസിവണിജ്ജാദികമ്മഞ്ഹി അഗാരസ്സ ഹിതന്തി അഗാരിയം നാമ, തം ഏത്ഥ നത്ഥീതി പബ്ബജ്ജാ അനഗാരിയാതി വുച്ചതി. **പബ്ബജന്തീ**തി ഉപഗച്ഛന്തി. **തദനുത്തര**ന്തി തം അനുത്തരം. **ബ്രഹ്മചരിയപരിയോസാന**ന്തി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ പരിയോസാനഭൂതം അരഹത്തഫലം. തസ്സ ഹി അത്ഥായ കുലപുത്താ ഇധ പബ്ബജന്തി. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. **സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ**തി അത്തനായേവ പഞ്ഞായ പച്ചക്ഖം കത്വാ, അപരപ്പച്ചയേന ഞത്വാതി അത്ഥോ. **ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാസീ**തി പാപുണിത്വാ സമ്പാദേത്വാ വാ വിഹാസി. ഏവം വിഹരന്തോവ **ഖീണാ ജാതി...പേ॰... അബ്ഭഞ്ഞാസീ**തി. ഇമിനാ അസ്സ പച്ചവേക്ഖണഭൂമി ദസ്സിതാ.

തത്ഥ **ഖീണാ ജാതീ**തി ന താവസ്സ അതീതാ ജാതി ഖീണാ പുബ്ബേവ ഖീണത്താ, ന അനാഗതാ അനാഗതത്താ ഏവ, ന പച്ചുപ്പന്നാ വിജ്ജമാനത്താ. മഗ്ഗസ്സ പന അഭാവിതത്താ യാ ഏകചതുപഞ്ചവോകാരഭവേസു ഏകചതുപഞ്ചക്ഖന്ധപ്പഭേദാ ജാതി ഉപ്പജ്ജേയ്യ, സാ മഗ്ഗസ്സ ഭാവിതത്താ അനുപ്പാദധമ്മതം ആപജ്ജനേന ഖീണാ. തം സോ മഗ്ഗഭാവനായ പഹീനകിലേസേ പച്ചവേക്ഖിത്വാ കിലേസാഭാവേന വിജ്ജമാനമ്പി കമ്മം ആയതിം അപ്പടിസന്ധികം ഹോതീതി ജാനനേന അബ്ഭഞ്ഞാസി. **വുസിത**ന്തി വുത്ഥം പരിവുത്ഥം കതം ചരിതം, നിട്ഠാപിതന്തി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം. പുഥുജ്ജനകല്യാണകേന ഹി സദ്ധിം സത്ത സേക്ഖാ ബ്രഹ്മചരിയവാസം വസന്തി നാമ, ഖീണാസവോ വുത്ഥവാസോ, തസ്മാ സോ അത്തനോ ബ്രഹ്മചരിയവാസം പച്ചവേക്ഖന്തോ "വുസിതം ബ്രഹ്മചരിയ"ന്തി അബ്ഭഞ്ഞാസി. **കതം കരണീയ**ന്തി ചതൂസു സച്ചേസു ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാവസേന സോളസവിധമ്പി കിച്ചം നിട്ഠാപിതം. പുഥുജ്ജനകല്യാണകാദയോ ഹി തം കിച്ചം കരോന്തി നാമ, ഖീണാസവോ കതകരണീയോ, തസ്മാ സോ അത്തനോ കരണീയം പച്ചവേക്ഖന്തോ "കതം കരണീയ"ന്തി അബ്ഭഞ്ഞാസി. **നാപരം ഇത്ഥത്തായാ**തി "ഇദാനി പുന ഇത്ഥഭാവായ ഏവം സോളസകിച്ചഭാവായ കിലേസക്ഖയായ വാ മഗ്ഗഭാവനായ കിച്ചം മേ നത്ഥീ"തി അബ്ഭഞ്ഞാസി. **നാപരം ഇത്ഥത്തായാ**തി

വാ ‘‘ഇത്ഥഭാവതോ ഇമസ്മാ ഏവംപകാരാ വത്തമാനക്ഖന്ധസന്താനാ അപരം ഖന്ധസന്താനം മയ്ഹം നത്ഥി, ഇമേ പന പഞ്ചക്ഖന്ധാ പരിഞ്ഞാതാ തിട്ഠന്തി ഛിന്നമൂലകാ വിയ രുക്ഖാ, തേ ചരിമകചിത്തനിരോധേന അനുപാദാനോ വിയ ജാതവേദോ നിബ്ബായിസ്സന്തി, അപണ്ണത്തികഭാവം ഗമിസ്സന്തീ’’തി അബ്ഭഞ്ഞാസി. **അഞ്ഞതരോ**തി ഏകോ. **അരഹത**ന്തി ഭഗവതോ സാവകാനം അരഹന്താനം അബ്ഭന്തരോ ഏകോ മഹാസാവകോ അഹോസീതി അത്ഥോ.

അഞ്ഞതരാ ദേവതാതി അധിഗതമഗ്ഗാ ഏകാ ബ്രഹ്മദേവതാ. സാ ഹി സയം അസേക്ഖത്താ അസേക്ഖവിസയം അബ്ഭഞ്ഞാസി. സേക്ഖാ ഹി തം തം സേക്ഖവിസയം, പുഥുജ്ജനാ ച അത്തനോ പുഥുജ്ജനവിസയമേവ ജാനന്തി. **അഭിക്കന്തായ രത്തിയാ**തി പരിക്ഖീണായ രത്തിയാ, മജ്ഝിമയാമേതി അത്ഥോ. **അഭിക്കന്തവണ്ണാ**തി അതിഉത്തമവണ്ണാ. **കേവലകപ്പ**ന്തി അനവസേസേന സമന്തതോ. **ഓഭാസേത്വാ**തി അത്തനോ പഭായ ചന്ദോ വിയ സൂരിയോ വിയ ച ജേതവനം ഏകോഭാസം കത്വാ. **തേനുപസങ്കമീ**തി ആയസ്മതോ നന്ദസ്സ അരഹത്തപ്പത്തിം വിദിത്വാ പീതിസോമനസ്സജാതാ ‘‘തം ഭഗവതോ പടിവേദേസ്സാമീ’’തി ഉപസങ്കമി.

ആസവാനം ഖയാതി ഏത്ഥ ആസവന്തീതി ആസവാ, ചക്ഖുദ്വാരാദീഹി പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അഥ വാ ആഗോത്രഭും ആഭവഗ്ഗം വാ സവന്തീതി ആസവാ, ഏതേ ധമ്മേ ഏതഞ്ച ഓകാസം അന്തോ കരിത്വാ പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. ചിരപാരിവാസിയട്ഠേന മദിരാദിആസവാ വിയാതി ആസവാ. ‘‘പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജായാ’’തിആദിവചനേഹി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൧) നേസം ചിരപാരിവാസിയതാ വേദിതബ്ബാ. അഥ വാ ആയതം സംസാരദുക്ഖം സവന്തി പസവന്തീതിപി, ആസവാ. പുരിമോ ചേത്ഥ അത്ഥോ കിലേസേസു യുജ്ജതി, പച്ഛിമോ കമ്മേപി. ന കേവലഞ്ച കമ്മകിലേസാ ഏവ ആസവാ, അഥ ഖോ നാനപ്പകാരാ ഉപദ്ദവാപി. തഥാ ഹി ‘‘നാഹം, ചുന്ദ , ദിട്ഠധമ്മികാനംയേവ ആസവാനം സംവരായ ധമ്മം ദേസേമീ’’തി ഏത്ഥ (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൨) വിവാദമൂലഭൂതാ കിലേസാ ആസവാതി ആഗതാ.

‘‘യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യ, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;
തേ മയ്ഹം ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ’’തി. (അം॰ നി॰ ൪.൩൬) -

ഏത്ഥ തേഭൂമികം കമ്മം അവസേസാ ച അകുസലാ ധമ്മാ ആസവാതി ആഗതാ. ‘‘ദിട്ഠധമ്മികാനം ആസവാനം സംവരായ, സമ്പരായികാനം ആസവാനം പടിഘാതായാ’’തി (പാരാ॰ ൩൯) പരൂപഘാതവിപ്പടിസാരവധബന്ധാദയോ ചേവ അപായദുക്ഖഭൂതാ ച നാനപ്പകാരാ ഉപദ്ദവാ.

തേ പനേതേ ആസവാ വിനയേ - ‘‘ദിട്ഠധമ്മികാനം ആസവാനം സംവരായ സമ്പരായികാനം ആസവാനം പടിഘാതായാ’’തി (പാരാ॰ ൩൯) ദ്വിധാ ആഗതാ. സളായതനേ ‘‘തയോമേ, ആവുസോ, ആസവാ - കാമാസവോ, ഭവാസവോ, അവിജ്ജാസവോ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) തിധാ ആഗതാ, തഥാ അഞ്ഞേസു ച സുത്തന്തേസു. അഭിധമ്മേ തേയേവ ദിട്ഠാസവേന സദ്ധിം ചതുധാ ആഗതാ. നിബ്ബേധികപരിയായേ ‘‘അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ആസവാ

നിരയഗാമിനിയാ''തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൯.൯൩) പഞ്ചധാ ആഗതാ. ഛക്കനിപാതേ ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ആസവാ സംവരായ പഹാതബ്ബാ''തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൬.൫൮) നയേന ഛധാ ആഗതാ. സബ്ബാസവപരിയായേ (മ॰ നി॰ ൧.൧൪) തേയേവ ദസ്സനപഹാതബ്ബേഹി സദ്ധിം സത്തധാ ആഗതാ. ഇധ പന അഭിധമ്മനയേന ചത്താരോ ആസവാ വേദിതബ്ബാ.

ഖയാതി ഏത്ഥ പന ''യോ ആസവാനം ഖയോ ഭേദോ പരിഭേദോ''തിആദീസു ആസവാനം സരസഭേദോ ആസവക്ഖയോതി വുത്തോ. ''ജാനതോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, പസ്സതോ ആസവാനം ഖയം വദാമീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൫) ആസവാനം ആയതിം അനുപ്പാദോ ആസവക്ഖയോതി വുത്തോ.

> ''സേക്ഖസ്സ സിക്ഖമാനസ്സ, ഉജുമഗ്ഗാനുസാരിനോ;
> ഖയസ്മിം പഠമം ഞാണം, തതോ അഞ്ഞാ അനന്തരാ''തി. (ഇതിവു॰ ൬൨) -

ആദീസു മഗ്ഗോ ആസവക്ഖയോതി വുത്തോ. ''ആസവാനം ഖയാ സമണോ ഹോതീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൩൮) ഫലം.

> ''പരവജ്ജാനുപസ്സിസ്സ, നിച്ചം ഉജ്ഝാനസഞ്ഞിനോ;
> ആസവാ തസ്സ വഡ്ഢന്തി, ആരാ സോ ആസവക്ഖയാ''തി. -

ആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൫൩) നിബ്ബാനം. ഇധ പന ആസവാനം അച്ചന്തഖയോ അനുപ്പാദോ വാ മഗ്ഗോ വാ ''ആസവാനം ഖയോ''തി വുത്തോ.

അനാസവന്തി പടിപസ്സദ്ധിവസേന സബ്ബസോ പഹീനാസവം. **ചേതോവിമുത്തി**ന്തി അരഹത്തഫലസമാധിം. **പഞ്ഞാവിമുത്തി**ന്തി അരഹത്തഫലപഞ്ഞം. ഉഭയവചനം മഗ്ഗേ വിയ ഫലേപി സമഥവിപസ്സനാനം യുഗനന്ധഭാവദസ്സനത്ഥം. **ഞാണ**ന്തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. ദേവതായ വചനസമനന്തരമേവ ''കഥം നു ഖോ''തി ആവജ്ജേന്തസ്സ ഭഗവതോ ഞാണം ഉപ്പജ്ജി ''നന്ദേന അരഹത്തം സച്ഛികത''ന്തി. സോ ഹി ആയസ്മാ സഹായഭിക്ഖൂഹി തഥാ ഉപ്പണ്ഡിയമാനോ ''ഭാരിയം വത മയാ കതം, യോഹം ഏവം സ്വാക്ഖാതേ ധമ്മവിനയേ പബ്ബജിത്വാ അച്ഛരാനം പടിലാഭായ സത്ഥാരം പാടിഭോഗം അകാസി''ന്തി ഉപ്പന്നസംവേഗോ ഹിരോത്തപ്പം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ ഘടേന്തോ വായമന്തോ അരഹത്തം പത്വാ ചിന്തേസി - ''യംനൂനാഹം ഭഗവന്തം ഏതസ്മാ പടിസ്സവാ മോചേയ്യ''ന്തി. സോ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ അത്തനോ അധിപ്പായം സത്ഥു ആരോചേസി. തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ ആയസ്മാ നന്ദോ...പേ॰... ഏതസ്മാ പടിസ്സവാ''**തി. തത്ഥ **പടിസ്സവാ**തി പാടിഭോഗപ്പടിസ്സവാ, ''അച്ഛരാനം പടിലാഭായ അഹം പടിഭൂതോ''തി പടിഞ്ഞായ.

അഥസ്സ ഭഗവാ ''യസ്മാ തയാ അഞ്ഞാ ആരാധിതാതി ഞാതമേതം മയാ, ദേവതാപി മേ ആരോചേസി, തസ്മാ നാഹം പടിസ്സവാ ഇദാനി മോചേതബ്ബോ അരഹത്തപ്പത്തിയാവ മോചിതത്താ''തി ആഹ. തേന വുത്തം **''യദേവ ഖോ തേ നന്ദാ''**തിആദി. തത്ഥ **യദേവാ**തി യദാ ഏവ. **തേ**തി തവ. **മുത്തോ**തി പമുത്തോ.

ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മിംയേവ കാലേ ആസവേഹി തവ ചിത്തം വിമുത്തം, അഥ അനന്തരമേവാഹം തതോ പാടിഭോഗതോ മുത്തോതി.

സോപി ആയസ്മാ വിപസ്സനാകാലേയേവ "യദേവാഹം ഇന്ദ്രിയാസംവരം നിസ്സായ ഇമം വിപ്പകാരം പത്തോ, തമേവ സുട്ഠു നിഗ്ഗഹേസ്സാമീ"തി ഉസ്സാഹജാതോ ബലവഹിരോത്തപ്പോ തത്ഥ ച കതാധികാരത്താ ഇന്ദ്രിയസംവരേ ഉക്കട്ഠപടിപദമ്പി അഗമാസി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"സചേ , ഭിക്ഖവേ, നന്ദസ്സ പുരത്ഥിമാ ദിസാ ആലോകേതബ്ബാ ഹോതി, സബ്ബം ചേതസോ സമന്നാഹരിത്വാ നന്ദോ പുരത്ഥിമം ദിസം ആലോകേതി 'ഏവം മേ പുരത്ഥിമം ദിസം ആലോകയതോ ന അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അന്വാസ്സവേയ്യു'ന്തി, ഇതിഹ തത്ഥ സമ്പജാനോ ഹോതി.

"സചേ, ഭിക്ഖവേ, നന്ദസ്സ പച്ഛിമാ...പേ॰... ഉത്തരാ... ദക്ഖിണാ... ഉദ്ധം... അധോ... അനുദിസാ ആലോകേതബ്ബാ ഹോതി, സബ്ബം ചേതസോ സമന്നാഹരിത്വാ നന്ദോ അനുദിസം ആലോകേതി 'ഏവം മേ...പേ॰... സമ്പജാനോ ഹോതീ'"തി (അ॰ നി॰ ൮.൯).

തേനേവ തം ആയസ്മന്തം സത്ഥാ "ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരാനം യദിദം നന്ദോ"തി (അ॰ നി॰ ൧.൨൩൦) ഏതദഗ്ഗേ ഠപേസി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ നന്ദസ്സ സബ്ബാസവേ ഖേപേത്വാ സുഖാദീസു താദിഭാവപ്പത്തിസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാനന്തി** തദത്ഥവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യസ്സ നിത്തിണ്ണോ പങ്കോ**തി യേന അരിയപുഗ്ഗലേന അരിയമഗ്ഗസേതുനാ സബ്ബോ ദിട്ഠിപങ്കോ സംസാരപങ്കോ ഏവ വാ നിബ്ബാനപാരഗമനേന തിണ്ണോ. **മദ്ദിതോ കാമകണ്ഡകോ**തി യേന സത്താനം വിജ്ഝനതോ. "കാമകണ്ഡകോ"തി ലദ്ധനാമോ സബ്ബോ കിലേസകാമോ സബ്ബോ കാമവിസൂകോ അഗ്ഗഞാണദണ്ഡേന മദ്ദിതോ ഭഗ്ഗോ അനവസേസതോ മഥിതോ. **മോഹക്ഖയം അനുപ്പത്തോ**തി ഏവംഭൂതോ ച ദുക്ഖാദിവിസയസ്സ സബ്ബസ്സ സമ്മോഹസ്സ ഖേപനേന മോഹക്ഖയം പത്തോ, അരഹത്തഫലം നിബ്ബാനഞ്ച അനുപ്പത്തോ. **സുഖദുക്ഖേസു ന വേധതീ സ ഭിക്ഖൂ**തി സോ ഭിന്നകിലേസോ ഭിക്ഖു ഇട്ഠാരമ്മണസമായോഗതോ ഉപ്പന്നേസു സുഖേസു അനിട്ഠാരമ്മണസമായോഗതോ ഉപ്പന്നേസു ദുക്ഖേസു ച ന വേധതി ന കമ്പതി, തം നിമിത്തം ചിത്തവികാരം നാപജ്ജതി. "സുഖദുക്ഖേസൂ"തി ച ദേസനാമത്തം, സബ്ബേസുപി ലോകധമ്മേസു ന വേധതീതി വേദിതബ്ബം.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. യസോജസുത്തവണ്ണനാ

൨൩. തതിയേ **യസോജപ്പമുഖാനീ**തി ഏത്ഥ **യസോജോ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം, തം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ പബ്ബജിതത്താ വിചരണതോ ച താനി പഞ്ച

ഭിക്ഖുസതാനി ‘‘യസോജപ്പമുഖാനീ’’തി വുത്താനി.

തേസം അയം പുബ്ബയോഗോ - അതീതേ കിര കസ്സപദസബലസ്സ സാസനേ അഞ്ഞതരോ ഭിക്ഖു ആരഞ്ഞകോ അരഞ്ഞേ പിട്ഠിപാസാണേ കതപണ്ണകുടിയം വിഹരതി. തസ്മിഞ്ച സമയേ പഞ്ചസതാ ചോരാ ഗാമഘാതകാദീനി കത്വാ ചോരികായ ജീവന്താ ചോരകമ്മം കത്വാ ജനപദമനുസ്സേഹി അനുബദ്ധാ പലായമാനാ അരഞ്ഞം പവിസിത്വാ തത്ഥ കിഞ്ചി ഗഹനം വാ പടിസരണം വാ അപസ്സന്താ അവിദൂരേ തം ഭിക്ഖും പാസാണേ നിസിന്നം ദിസ്വാ വന്ദിത്വാ തം പവത്തിം ആചിക്ഖിത്വാ ‘‘അമ്ഹാകം, ഭന്തേ, പടിസരണം ഹോഥാ’’തി യാചിംസു. ഥേരോ ‘‘തുമ്ഹാകം സീലസദിസം പടിസരണം നത്ഥി, സബ്ബേ പഞ്ച സീലാനി സമാദിയഥാ’’തി ആഹ. തേ ‘‘സാധൂ’’തി സമ്പടിച്ഛിത്വാ സീലാനി സമാദിയിംസു. ഥേരോ ‘‘തുമ്ഹേ ഇദാനി സീലേസു പതിട്ഠിതാ, അത്തനോ ജീവിതം വിനാസയന്തേസുപി മാ മനം പദോസയിത്ഥാ’’തി കകചൂപമവിധിം (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൨ ആദയോ) ആചിക്ഖി. തേ ‘‘സാധൂ’’തി സമ്പടിച്ഛിംസു. അഥ തേ ജാനപദാ തം സമ്പത്താ ഇതോ ചിതോ ച ഗവേസന്താ തേ ചോരേ ദിസ്വാ സബ്ബേവ ജീവിതാ വോരോപേസും. തേ തേസു മനോപദോസമത്തമ്പി അകത്വാ അക്ഖണ്ഡസീലാ കാലം കത്വാ കാമാവചരദേവേസു നിബ്ബത്തിംസു. തേസു ജേട്ഠചോരോ ജേട്ഠദേവപുത്തോ അഹോസി, ഇതരേ തസ്സേവ പരിവാരാ.

തേ അപരാപരം സംസരന്താ ഏകം ബുദ്ധന്തരം ദേവലോകേ ഖേപേത്വാ അമ്ഹാകം ഭഗവതോ കാലേ ദേവലോകതോ ചവിത്വാ ജേട്ഠദേവപുത്തോ സാവത്ഥിനഗരദ്വാരേ കേവട്ടഗാമേ പഞ്ചസതകുലഗാമജേട്ഠകസ്സ കേവട്ടസ്സ പുത്തോ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തി, **യസോജോ**തിസ്സ നാമം അകംസു. ഇതരേപി അവസേസകേവട്ടാനം പുത്താ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തിംസു. തേ പുബ്ബസന്നിവാസേന സബ്ബേപി സഹായകാ ഹുത്വാ സഹപംസുകീളിതം കീളന്താ അനുപുബ്ബേന വയപ്പത്താ അഹേസും, യസോജോ തേസം അഗ്ഗോ അഹോസി. തേ സബ്ബേവ ഏകതോ ഹുത്വാ ജാലാനി ഗഹേത്വാ നദിതളാകാദീസു മച്ഛേ ബന്ധന്താ വിചരന്തി.

അഥേകദിവസം അചിരവതിയാ നദിയാ ജാലേ ഖിത്തേ സുവണ്ണവണ്ണോ മച്ഛോ അന്തോജാലേ പാവിസി. തം ദിസ്വാ സബ്ബേപി കേവട്ടാ ‘‘അമ്ഹാകം പുത്താ മച്ഛേ ബന്ധന്താ സുവണ്ണവണ്ണം മച്ഛം ബന്ധിംസൂ’’തി ഹട്ഠതുട്ഠാ അഹേസും. അഥ തേ പഞ്ചസതാപി സഹായകാ മച്ഛം നാവായ പക്ഖിപിത്വാ നാവം ഉക്ഖിപിത്വാ രഞ്ഞോ ദസ്സേസും. രാജാ തം ദിസ്വാ ‘‘ഭഗവാ ഏതസ്സ സുവണ്ണവണ്ണകാരണം ജാനിസ്സതീ’’തി മച്ഛം ഗാഹാപേത്വാ ഭഗവതോ ദസ്സേസി. സത്ഥാ ‘‘അയം കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സാസനേ ഓസക്കമാനേ പബ്ബജിത്വാ മിച്ഛാ പടിപജ്ജന്തോ സാസനം ഓസക്കാപേത്വാ നിരയേ നിബ്ബത്തോ ഏകം ബുദ്ധന്തരം നിരയേ പച്ചിത്വാ തതോ ചുതോ അചിരവതിയം മച്ഛോ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തോ’’തി വത്വാ തസ്സ മാതുഭഗിനീനഞ്ച നിരയേ നിബ്ബത്തഭാവം, തസ്സ ഭാതികഥേരസ്സ പരിനിബ്ബുതഭാവഞ്ച തേനേവ കഥാപേത്വാ ഇമിസ്സാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ കപിലസുത്തം ദേസേസി.

സത്ഥു ദേസനം സുത്വാ തേ പഞ്ചസതാ കേവട്ടപുത്താ സംവേഗജാതാ ഹുത്വാ ഭഗവതോ സന്തികേ പബ്ബജിത്വാ, ഉപസമ്പന്നാ ഹുത്വാ വിവേകവാസം വസന്താ ഭഗവന്തം ദസ്സനായ ആഗമംസു. തേന വുത്തം - **‘‘തേന ഖോ പന സമയേന യസോജപ്പമുഖാനി പഞ്ചമത്താനി ഭിക്ഖുസതാനീ’’**തിആദി.

തത്ഥ **തേധാതി** തേ ഇധ. **നേവാസികേഹീ**തി നിബദ്ധവാസം വസമാനേഹി. **പടിസമ്മോദമാനാ**തി നേവാസികഭിക്ഖൂഹി “കച്ചാവുസോ, ഖമനീയ”ന്തിആദിനാ പടിസന്ഥാരവസേന സമ്മോദനായ കതായ “ആമാവുസോ, ഖമനീയ”ന്തിആദിനാ , പുന സമ്മോദമാനാ തേഹി സദ്ധിം സമപ്പവത്തമോദാ. **സേനാസനാനി പഞ്ഞാപയമാനാ**തി ആചരിയുപജ്ഝായാനം അത്തനോ ച പാപുണകാനി സേനാസനാനി പുച്ഛിത്വാ തേഹി നേവാസികേഹി തേസം “ഇദം തുമ്ഹാകം ആചരിയാനം, ഇദം തുമ്ഹാകം ഉപജ്ഝായാനം, ഇദം തുമ്ഹാകം പാപുണാതീ”തി സേനാസനാനി സംവിധാപേത്വാ അത്തനാ ച തത്ഥ ഗന്ത്വാ, ദ്വാരകവാടാനി വിവരിത്വാ, മഞ്ചപീഠകടസാരകാദീനി നീഹരിത്വാ പപ്ഫോടേത്വാ യഥാഠാനം ഠപനാദിവസേന പഞ്ഞാപേന്താ ച.

പത്തചീവരാനി പടിസാമയമാനാതി, “ഭന്തേ, ഇമം മേ പത്തം ഠപേഥ, ഇദം ചീവരം, ഇദം ഥാലകം, ഇദം ഉദകതുമ്ബം, ഇദം മേ കത്തരയട്ഠി”ന്തി ഏവം സമണപരിക്ഖാരം സംഗോപയമാനാ. **ഉച്ചാസദ്ദാ മഹാസദ്ദാ**തി ഉദ്ധം ഗതട്ഠേന ഉച്ചോ സദ്ദോ യേസന്തേ ഉച്ചാസദ്ദാ അകാരസ്സ ആകാരം കത്വാ. സമന്തതോ പത്ഥടട്ഠേന മഹന്തോ സദ്ദോ യേസന്തേ മഹാസദ്ദാ. **കേവട്ടാ മഞ്ഞേ മച്ഛവിലോപേ**തി കേവട്ടാ വിയ മച്ഛവിലുമ്പനേ. യഥാ നാമ കേവട്ടാ ഉദകേ വട്ടനതോ മച്ഛഗ്ഗഹണത്ഥം പവത്തനതോ “കേവട്ടാ”തി ലദ്ധനാമാ മച്ഛബന്ധാ മച്ഛഗ്ഗഹണത്ഥം ജലേ ജാലം പക്ഖിപിത്വാ “പവിട്ഠോ ന പവിട്ഠോ, ഗഹിതോ ന ഗഹിതോ”തിആദിനാ ഉച്ചാസദ്ദമഹാസദ്ദാ ഹോന്തി. യഥാ ച തേ മച്ഛപച്ഛിആദീനി ഠപിതട്ഠാനേ മഹാജനേ ഗന്ത്വാ “മയ്ഹം ഏകം മച്ഛം ദേഥ, മയ്ഹം ഏകം മച്ഛഫാലം ദേഥ, അമുകസ്സ ദിന്നോ മഹന്തോ, മയ്ഹം ഖുദ്ദകോ”തിആദീനി വത്വാ വിലുമ്പമാനേ തേസം പടിസേധനാദിവസേന ഉച്ചാസദ്ദമഹാസദ്ദാ ച ഹോന്തി, ഏവമേതേ ഭിക്ഖൂതി ദസ്സേതി. **തേതേ**തി തേ ഏതേ. **കിംനൂ**തി കിസ്സ നു, കിമത്ഥം നൂതി അത്ഥോ. **തേമേ**തി തേ ഇമേ. **പണാമേമീ**തി നീഹരാമി. **വോ**തി തുമ്ഹേ. **ന വോ മമ സന്തികേ വത്ഥബ്ബ**ന്തി തുമ്ഹേഹി മയ്ഹം സന്തികേ ന വസിതബ്ബം. യേ തുമ്ഹേ മാദിസസ്സ ബുദ്ധസ്സ വസനട്ഠാനം ആഗന്ത്വാ ഏവം മഹാസദ്ദം കരോഥ, അത്തനോ ധമ്മതായ വസന്താ കിം നാമ സാരുപ്പം കരിസ്സഥ, തുമ്ഹാദിസാനം മമ സന്തികേ വസനകിച്ചം നത്ഥീതി ദീപേതി. ഏവം പണാമിതേസു ച ഭഗവതാ തേസു ഏകഭിക്ഖുപി “ഭഗവാ തുമ്ഹേ മഹാസദ്ദമത്തകേന അമ്ഹേ പണാമേഥാ”തി വാ അഞ്ഞം വാ കിഞ്ചി പടിവചനം അവത്വാ ബുദ്ധഗാരവേന സബ്ബേ ഭഗവതോ വചനം സമ്പടിച്ഛന്താ “ഏവം, ഭന്തേ”തി വത്വാ നിക്ഖമിംസു. ഏവം പന തേസം അഹോസി “മയം സത്ഥാരം പസ്സിസ്സാമ, ധമ്മം സോസ്സാമ, സത്ഥു സന്തികേ വസിസ്സാമാതി ആഗതാ, ഏവരൂപസ്സ പന ഗരുനോ സത്ഥു സന്തികം ആഗന്ത്വാ മഹാസദ്ദം കരിമ്ഹാ, അമ്ഹാകമേവ ദോസോയം, പണാമിതമ്ഹാ തതോ, ന ലദ്ധം സത്ഥു സന്തികേ വത്ഥും, സമന്തപാസാദികം സുവണ്ണവണ്ണം സരീരം ഓലോകേതും, മധുരസ്സരേന ദേസിതം ധമ്മം സോതു”ന്തി. തേ ബലവദോമനസ്സജാതാ ഹുത്വാ പക്കമിംസു.

സംസാമേത്വാതി സുഗുത്തം കത്വാ. **വജ്ജീ**തി ഏവംനാമകോ ജനപദോ, വജ്ജീ നാമ ജാനപദിനോ രാജകുമാരാ, തേസം നിവാസോ ഏകോപി ജനപദോ രുള്ഹീവസേന “വജ്ജീ”ത്വേവ വുച്ചതി. തേന വുത്തം **“വജ്ജീസൂ”**തി. **വഗ്ഗുമുദാ**തി ഏവംനാമ ലോകസ്സ പുഞ്ഞസമ്മതാ ഏകാ നദീ. “വഗ്ഗമുദാ”തിപി പാഠോ. **അത്ഥകാമേനാ**തി കിഞ്ചി പയോജനം അനപേക്ഖിത്വാ അത്ഥമേവ

ഇച്ഛന്തേന. **ഹിതേസിനാ**തി അത്ഥം ഇച്ഛന്തേന, "കിന്തി മേ സാവകാ വട്ടദുക്ഖാ പരിമുച്ചേയ്യു"ന്തി തസ്സ അത്ഥസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ വാ ഹേതുഭൂതസ്സ ഹിതസ്സ ഏസനസീലേന. തതോ ഏവ അത്തനോ സരീരഖേദം അഗണേത്വാ ദൂരേപി വേനേയ്യസന്തികം ഗന്ത്വാ അനുകമ്പനതോ **അനുകമ്പകേന**. തമേവ അനുകമ്പം ഉപാദായ മയം പണാമിതാ, ന അത്തനോ വേയ്യാവച്ചാദിപച്ചാസീസായ. യസ്മാ ധമ്മഗരുനോ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ സമ്മാപടിപത്തിയാവ പൂജേതബ്ബാ, യേ ഉച്ചാസദ്ദകരണമത്തേപി പണാമേന്തി, തസ്മാ **ഹന്ദ മയം, ആവുസോ, തഥാ വിഹാരം കപ്പേമ** സബ്ബത്ഥ സതിസമ്പജഞ്ഞയോഗേന അപണ്ണകപ്പടിപദം പൂരേന്താ യഥാഗഹിതകമ്മട്ഠാനം മത്ഥകം പാപേന്താ ചതുഇരിയാപഥവിഹാരം കപ്പേമ വിഹരാമ. **യഥാ നോ വിഹരത**ന്തി യഥാ അമ്ഹേസു വിഹരന്തേസു, **ഭഗവാ അത്തമനോ അസ്സ,** സമ്മാപടിപത്തിയാ പൂജായ ആരാധിതോ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ.

തേനേവന്തരവസ്സേനാതി തസ്മിംയേവ അന്തരവസ്സേ മഹാപവാരണം അനതിക്കമിത്വാവ. **സബ്ബേവ തിസ്സോ വിജ്ജാ സച്ഛാകംസൂ**തി സബ്ബേയേവ തേ പഞ്ചസതാ ഭിക്ഖൂ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം ആസവക്ഖയഞാണന്തി ഇമാ തിസ്സോ പുബ്ബേനിവുത്ഥക്ഖന്ധപ്പടിച്ഛാദകമോഹക്ഖന്ധാദീനം വിനിവിജ്ഝനട്ഠേന വിജ്ജാ അത്തപച്ചക്ഖാ അകംസു. ലോകിയാഭിഞ്ഞാസു ഇമായേവ ദ്വേ അഭിഞ്ഞാ ആസവക്ഖയഞാണസ്സ ബഹൂപകാരാ, ന തഥാ ദിബ്ബസോതചേതോപരിയഇദ്ധിവിധഞാണാനീതി ദസ്സനത്ഥം വിജ്ജത്തയമേവേത്ഥ തേസം ഭിക്ഖൂനം അധിഗമദസ്സനവസേന ഉദ്ധടം. തഥാ ഹി വേരഞ്ജസുത്തേ (അം॰ നി॰ വ്യ.ഫ്ഥ) ഭഗവാ വേരഞ്ജബ്രാഹ്മണസ്സ അത്തനോ അധിഗമം ദസ്സേന്തോ വിജ്ജത്തയമേവ ദേസേസി, ന ദിബ്ബസോതഞാണാദീനം അഭാവതോ. ഏവം തേസമ്പി ഭിക്ഖൂനം വിജ്ജമാനാനിപി ദിബ്ബസോതഞാണാദീനി ന ഉദ്ധടാനി. ഛളഭിഞ്ഞാ ഹി തേ ഭിക്ഖൂ. ഏവഞ്ച കത്വാ "വഗ്ഗുമുദായ നദിയാ തീരേ അന്തരഹിതാ മഹാവനേ കൂടാഗാരസാലായം ഭഗവതോ സമ്മുഖേ പാതുരഹേസു"ന്തി തേസം ഭിക്ഖൂനം ഇദ്ധിവളഞ്ജനം വക്ഖതി.

യഥാഭിരന്തന്തി യഥാഭിരതിം യഥാജ്ഝാസയം. ബുദ്ധാനഞ്ഹി ഏകസ്മിം ഠാനേ വസന്താനം ഛായൂദകവിപത്തിം വാ അഫാസുകസേനാസനം വാ മനുസ്സാനം അസ്സദ്ധാദിഭാവം വാ ആഗമ്മ അനഭിരതി നാമ നത്ഥി, തേസം സമ്പത്തിയാ "ഫാസും വിഹരാമാ"തി ചിരവിഹാരോപി നത്ഥി. യത്ഥ പന ഭഗവതി വിഹരന്തേ മനുസ്സാ സരണേസു വാ പതിട്ഠഹന്തി, സീലാനി വാ സമാദിയന്തി പബ്ബജന്തി, സോതാപത്തിമഗ്ഗാദീനി വാ പാപുണന്തി, സത്ഥാ താസു സമ്പത്തീസു തേസം പതിട്ഠാപനത്ഥം വസതി, തദഭാവേ പക്കമതി. തദാ ഹി സാവത്ഥിയം കത്തബ്ബബുദ്ധകിച്ചം നാഹോസി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ഭഗവാ സാവത്ഥിയം യഥാഭിരന്തം വിഹരിത്വാ യേന വേസാലീ തേന ചാരികം പക്കാമീ"തി.**

ചാരികം ചരമാനോതി അദ്ധാനഗമനം ഗച്ഛന്തോ. ചാരികാ ച നാമേസാ ഭഗവതോ ദുവിധാ തുരിതചാരികാ അതുരിതചാരികാതി. തത്ഥ ദൂരേപി ബോധനേയ്യപുഗ്ഗലം ദിസ്വാ തസ്സ ബോധനത്ഥം സഹസാ ഗമനം തുരിതചാരികാ നാമ, സാ മഹാകസ്സപപച്ചുഗ്ഗമനാദീസു ദട്ഠബ്ബാ. യാ പന ഗാമനിഗമരാജധാനീപടിപാടിയാ ദേവസികം യോജനദ്ധയോജനവസേന പിണ്ഡപാതചരിയാദീഹി ലോകം അനുഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഗച്ഛതി, അയം

അതുരിതചാരികാ നാമ, അയമേവ ഇധാധിപ്പേതാ. **തദവസരീ**തി തേന അവസരി, തം വാ അവസരി, തത്ഥ അവസരി , പാവിസീതി അത്ഥോ.

തത്രാതി തസ്സം. **സുദ**ന്തി നിപാതമത്തം. **വേസാലിയ**ന്തി തിക്ഖത്തും വിസാലീഭൂതത്താ "വേസാലീ"തി ലദ്ധനാമേ ലിച്ഛവിരാജൂനം നഗരേ. **മഹാവനേ**തി മഹാവനം നാമ സയംജാതം അരോപിമം സപരിച്ഛേദം മഹന്തം വനം. കപിലവത്ഥുസാമന്താ പന മഹാവനം ഹിമവന്തേന സഹ ഏകാബദ്ധം അപരിച്ഛേദം ഹുത്വാ മഹാസമുദ്ദം ആഹച്ച ഠിതം. ഇദം താദിസം ന ഹോതി, സപരിച്ഛേദം മഹന്തം വനന്തി മഹാവനം. **കൂടാഗാരസാലായ**ന്തി തസ്മിം മഹാവനേ ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ കതേ ആരാമേ കൂടാഗാരം അന്തോ കത്വാ ഹംസവട്ടകച്ഛന്നേന കതാ സബ്ബാകാരസമ്പന്നാ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഗന്ധകുടി കൂടാഗാരസാലാ നാമ , തസ്സം കൂടാഗാരസാലായം. **വഗ്ഗുമുദാതീരിയാന**ന്തി വഗ്ഗുമുദാതീരവാസീനം. **ചേതസാ ചേതോ പരിച്ച മനസി കരിത്വാ**തി അത്തനോ ചിത്തേന തേസം ചിത്തം പരിച്ഛിജ്ജ മനസി കരിത്വാ, ചേതോപരിയഞാണേന വാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന വാ തേഹി അധിഗതവിസേസം ജാനിത്വാതി അത്ഥോ.

ആലോകജാതാ വിയാതി സഞ്ജാതാലോകാ വിയ. ഇതരം തസ്സേവ വേവചനം, ചന്ദസഹസ്സസൂരിയസഹസ്സേഹി ഓഭാസിതാ വിയാതി അത്ഥോ. യസ്മാ തേ യസോജപ്പമുഖാ പഞ്ചസതാ ഭിക്ഖൂ സബ്ബസോ അവിജ്ജന്ധകാരവിധമനേന ആലോകഭൂതാ ഓഭാസഭൂതാ ഹുത്വാ വിഹരന്തി, തസ്മാ ഭഗവാ തേഹി ഠിതദിസായ "ആലോകജാതാ വിയ മേ, ആനന്ദ, ഏസാ ദിസാ"തിആദിനാ വണ്ണഭണനാപദേസേന തേ ഭിക്ഖൂ പസംസതി. തേന വുത്തം - **"യസ്സം ദിസായം വഗ്ഗുമുദാതീരിയാ ഭിക്ഖൂ വിഹരന്തീ"**തി. **അപ്പടികൂലാ**തി ന പടികൂലാ, മനാപാ മനോഹരാതി അത്ഥോ. യസ്മിഞ്ഹി പദേസേ സീലാദിഗുണസമ്പന്നാ മഹേസിനോ വിഹരന്തി, തം കിഞ്ചാപി ഉക്കൂലവികൂലവിസമദുഗ്ഗാകാരം, അഥ ഖോ മനുഞ്ഞം രമണീയമേവ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ഗാമേ വാ യദി വാരഞ്ഞേ, നിന്നേ വാ യദി വാ ഥലേ;
> യത്ഥ അരഹന്തോ വിഹരന്തി, തം ഭൂമിരാമണേയ്യക"ന്തി. (ധം॰ പ॰ ൯൮);

പഹിണേയ്യാസീതി പേസേയ്യാസി. **സത്ഥാ ആയസ്മന്താനം ദസ്സനകാമോ**തി തേസം ഭിക്ഖൂനം സന്തികേ പഹേണാകാരദസ്സനം. ഇതി ഭഗവാ യദത്ഥം തേ ഭിക്ഖൂ പണാമേസി, തമത്ഥം മത്ഥകപ്പത്തം ദിസ്വാ ആരദ്ധചിത്തോ തേസം ദസ്സനകാമതം ഥേരസ്സ ആരോചേസി. ഏവം കിരസ്സ അഹോസി "അഹം ഇമേ ഉച്ചാസദ്ദമഹാസദ്ദകരണേ പണാമേസ്സാമി, അഥ തേ ഭദ്രോ അസ്സാജാനീയോ വിയ കസാഭിഘാതേന, തേന ചോദിതാ സംവേഗപ്പത്താ മമാരാധനത്ഥം അരഞ്ഞം പവിസിത്വാ ഘടേന്താ വായമന്താ ഖിപ്പമേവ അരഹത്തം സച്ഛികരിസ്സന്തീ"തി. ഇദാനി തേ അഗ്ഗഫലപ്പത്തേ ദിസ്വാ തായ അരഹത്തപ്പത്തിയാ ആരാധിതചിത്തോ തേസം ദസ്സനകാമോ ഹുത്വാ ഏവം ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികം ആണാപേസി.

സോ ഭിക്ഖൂതി ആനന്ദത്ഥേരേന തഥാ ആണത്തോ ഛളഭിഞ്ഞോ ഏകോ ഭിക്ഖു. **പമുഖേ**തി സമ്മുഖേ. **ആനേഞ്ജസമാധിനാ**തി ചതുത്ഥജ്ഝാനപാദകേന അഗ്ഗഫലസമാധിനാ, "അരൂപജ്ഝാനപാദകേനാ"തിപി വദന്തി. "ആനേഞ്ജേന

സമാധിനാ"തിപി പാഠോ. കസ്മാ പന ഭഗവാ തേസം ഭിക്ഖൂനം ആഗമനം ജാനന്തോ പടിസന്ഥാരം അകത്വാ സമാപത്തിംയേവ സമാപജ്ജി? തേസം അത്തനാ സമാപന്നസമാപത്തിം ജാനിത്വാ സമാപജ്ജനത്ഥം, തേസം പുബ്ബേ പണാമിതാനം ഇദാനി അത്തനാ സമാനസമ്ഭോഗദസ്സനത്ഥം, ആനുഭാവദീപനത്ഥം, വിനാ വചീഭേദേന അഞ്ഞബ്യാകരണദീപനത്ഥഞ്ച. അപരേ പനാഹു "പുബ്ബേ പണാമിതാനം ഇദാനി അത്തനോ സന്തികം ആഗതാനം അനുത്തരസുഖുപ്പാദനേന അനഞ്ഞസാധാരണപടിസന്ഥാരകരണത്ഥ"ന്തി. തേപി ആയസ്മന്തോ ഭഗവതോ അജ്ഝാസയം ഞത്വാ തംയേവ സമാപത്തിം സമാപജ്ജിംസു. തേന വുത്തം - **"കതമേന നു ഖോ ഭഗവാ വിഹാരേന ഏതരഹി വിഹരതീ"**തിആദി.

ഏത്ഥ ച രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം കോസജ്ജാദീനം പാരിപന്ഥികധമ്മാനം സുവിദൂരഭാവതോ ഇദ്ധിയാ മൂലഭൂതേഹി അനോണമനാദീഹി സോളസഹി വോദാനധമ്മേഹി സമന്നാഗമനതോ ആനേഞ്ജപ്പത്തം സയം അനിഞ്ജനട്ഠേന ആനേഞ്ജന്തി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "അനോണതം ചിത്തം കോസജ്ജേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. അനുണ്ണതം ചിത്തം ഉദ്ധച്ചേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. അനഭിരതം ചിത്തം രാഗേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. അനപനതം ചിത്തം ബ്യാപാദേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. അനിസ്സിതം ചിത്തം ദിട്ഠിയാ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. അപ്പടിബദ്ധം ചിത്തം ഛന്ദരാഗേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. വിപ്പമുത്തം ചിത്തം കാമരാഗേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. വിസംയുത്തം ചിത്തം കിലേസേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. വിമരിയാദികതം ചിത്തം കിലേസമരിയാദായ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. ഏകത്തഗതം ചിത്തം നാനത്തകിലേസേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. സദ്ധായ പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം അസ്സദ്ധിയേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. വീരിയേന പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം കോസജ്ജേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. സതിയാ പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം പമാദേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. സമാധിനാ പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം ഉദ്ധച്ചേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. പഞ്ഞായ പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം അവിജ്ജായ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. ഓഭാസഗതം ചിത്തം അവിജ്ജന്ധകാരേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജ"ന്തി.

രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ ച രൂപവിരാഗഭാവനാവസേന പവത്തിതം, ആരമ്മണവിഭാഗേന ചതുബ്ബിധം അരൂപാവചരജ്ഝാനന്തി ഏതേസം പഞ്ചന്നം ഝാനാനം ആനേഞ്ജവോഹാരോ. തേസം യം കിഞ്ചി പാദകം കത്വാ സമാപന്നാ അരഹത്തഫലസമാപത്തി ആനേഞ്ജസമാധീതി പോരാണാ.

അഭിക്കന്തായാതി അതീതായ. **നിക്ഖന്തേ**തി നിഗ്ഗതേ, അപഗതേതി അത്ഥോ. **തുണ്ഹീ അഹോസീ**തി ഭഗവാ അരിയേന തുണ്ഹീഭാവേന തുണ്ഹീ അഹോസി. **ഉദ്ധസ്തേ അരുണേ**തി ഉഗ്ഗതേ അരുണേ, അരുണോ നാമ പുരത്ഥിമദിസായ സൂരിയോദയതോ പുരേതരമേവ ഉട്ഠിതോഭാസോ. **നന്ദിമുഖിയാ**തി രത്തിയാ അരുണസ്സ ഉഗ്ഗതത്താ ഏവ അരുണപ്പഭായ സൂരിയാലോകൂപജീവിനോ സത്തേ നന്ദാപനമുഖിയാ വിയ രത്തിയാ ജാതായ, വിഭായമാനായാതി അത്ഥോ.

തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠഹിത്വാതി യഥാപരിച്ഛേദം തതോ ആനേഞ്ജസമാധിതോ അരഹത്തഫലസമാപത്തിതോ ഉട്ഠായ. **സചേ ഖോ ത്വം,**

ആനന്ദ, ജാനേയ്യാസീതി ഭഗവാ "ഇമേ ച ഭിക്ഖൂ എത്തകം കാലം ഇമിനാ നാമ സമാപത്തിസുഖേന വീതിനാമേന്തീ"തി, ആനന്ദ, യദി ത്വം ജാനേയ്യാസി. **എത്തകമ്പി തേ നപ്പടിഭാസേയ്യാ**തി ലോകിയപടിസമ്മോദനം സന്ധായ യദിദം തേ "അഭിക്കന്താ, ഭന്തേ, രത്തീ"തിആദിനാ തിക്ഖത്തും പടിഭാനം ഉപട്ഠിതം, തയിദം എത്തകമ്പി തേ ന ഉപട്ഠഹേയ്യ. യസ്മാ ച ഖോ ത്വം, ആനന്ദ, സേക്ഖോ അസേക്ഖം സമാപത്തിവിഹാരം ന ജാനാസി, തസ്മാ മം ഇമേസം ഭിക്ഖൂനം ലോകിയപടിസമ്മോദനം കാരേതും ഉസ്സുക്കം ആപജ്ജി. അഹം പന ഇമേഹി ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം ലോകുത്തരപടിസമ്മോദനേനേവ തിയാമരത്തിം വീതിനാമേസിന്തി ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ ആഹ - **"അഹഞ്ച, ആനന്ദ, ഇമാനി ച പഞ്ച ഭിക്ഖുസതാനി സബ്ബേവ ആനേഞ്ജസമാധിനാ നിസീദിമ്ഹാ"**തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തേസം ഭിക്ഖൂനം അത്തനാ സമം ആനേഞ്ജസമാധിസമാപജ്ജനസമത്ഥതാസങ്ഖാതം വസീഭാവത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം തേസം ഭിക്ഖൂനം അനവസേസരാഗാദിപ്പഹാനസംസിദ്ധിതാദിസഭാവദീപനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യസ്സ ജിതോ കാമകണ്ഡകോ**തി കുസലപക്ഖവിജ്ഝനട്ഠേന കണ്ഡകഭൂതോ കിലേസകാമോ യേന അരിയപുഗ്ഗലേന അനവസേസം ജിതോ പഹീനോ, ഏതേനസ്സ അനുനയാഭാവം ദസ്സേതി. "ഗാമകണ്ടകോ"തിപി പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - ഗാമേ കണ്ടകോ കണ്ടകട്ഠാനിയോ സകലോ വത്ഥുകാമോ യസ്സ ജിതോതി. ജയോ ചസ്സ തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേനേവ വേദിതബ്ബോ, തേന തേസം അനാഗാമിമഗ്ഗോ വുത്തോ ഹോതി . അക്കോസോ ച ജിതോതി സമ്ബന്ധോ. **വധോ ച ബന്ധനഞ്ചാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തേസു അക്കോസജയേന വചീദുച്ചരിതാഭാവോ, ഇതരേന കായദുച്ചരിതാഭാവോ ദസ്സിതോ. തേന തംനിമിത്തകസ്സ ബ്യാപാദസ്സ അനവസേസപ്പഹാനേന തതിയമഗ്ഗോ വുത്തോ ഹോതി. അഥ വാ അക്കോസാദിജയവചനേന തതിയമഗ്ഗോ വുത്തോ ഹോതി, അക്കോസാദീനം അച്ചന്തഖമനം തത്ഥ പകാസിതം ഹോതി, ഉഭയഥാപി നേസം വിരോധാഭാവം ദസ്സേതി. **പബ്ബതോ വിയ സോ ഠിതോ അനേജോ**തി ഏജാ വുച്ചതി ചലനകിലേസപരിപന്ഥോ, ഏജാഹേതൂനം അവസേസകിലേസാനം അഭാവേന അനേജോ, അനേജത്തായേവ സബ്ബകിലേസേഹി പരവാദവാതേഹി ച അകമ്പനീയത്താ ഠിതോ ഏകഗ്ഘനപബ്ബതസദിസോ. **സുഖദുക്ഖേസു ന വേധതി സ ഭിക്ഖൂ**തി സോ ഭിന്നകിലേസോ ഭിക്ഖു സുഖദുക്ഖനിമിത്തം ന കമ്പതീതി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി ഭഗവാ തേസം പഞ്ചസതാനം ഭിക്ഖൂനം അരഹത്താധിഗമേന താദിഭാവപ്പത്തിം ഏകജ്ഝം കത്വാ ഏകപുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം ഉദാനം ഉദാനേസീതി.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സാരിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൪. ചതുത്ഥേ **പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ**തി ആരമ്മണാഭിമുഖം സതിം ഠപയിത്വാ മുഖസമീപേ കത്വാ. തഥാ ഹി വിഭങ്ഗേ വുത്തം -

"അയം സതി ഉപട്ഠിതാ ഹോതി സുപട്ഠിതാ നാസികഗ്ഗേ വാ മുഖനിമിത്തേ വാ, തേന വുച്ചതി പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ"തി

(വിഭം ൧൫൭).

അഥ വാ **"പരീ**തി പരിഗ്ഗഹട്ഠോ, **മുഖ**ന്തി നിയ്യാനട്ഠോ, **സതീ**തി ഉപട്ഠാനട്ഠോ, തേന വുച്ചതി 'പരിമുഖം സതി'"ന്തി. ഏവം പടിസമ്ഭിദായം (പടിം മം ൧.൧൬൪) വുത്തനയേനപേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാനസതിം കത്വാതി. നിയ്യാനന്തി ച സതിയാ ഓഗാഹിതബ്ബം ആരമ്മണം ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച പുരിമോ പച്ഛിമോ ച അത്ഥോ സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന, ഇതരോ സമാപത്തിയാ പുബ്ബഭാഗസമന്നാഹാരവസേന ദട്ഠബ്ബോ. സതീതി വാ സതിസീസേന ഝാനം വുത്തം "യേ കായഗതാസതിം പരിഭുഞ്ജന്തീ"തിആദീസു (അം നിം ൧.൬൦൦) വിയ. കതമം പന തം ഝാനന്തി? രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ സമാപന്നം അരഹത്തഫലജ്ഝാനം. കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബന്തി? ആനേഞ്ജസമാധിയോഗേന ഥേരസ്സ സവിസേസം നിച്ചലഭാവം കേനചി അകമ്പനീയതഞ്ച പബ്ബതോപമായ പകാസേന്തോ ഭഗവാ ഇമം ഉദാനം അഭാസീതി ഗാഥായ ഏവ അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതി. ന ചായം നിസജ്ജാ ഥേരസ്സ സച്ചപ്പടിവേധായ, അഥ ഖോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരായ. പുബ്ബേയേവ ഹി സൂകരഖതലേണേ (മം നിം ൨.൨൦൧) അത്തനോ ഭാഗിനേയ്യസ്സ ദീഘനഖപരിബ്ബാജകസ്സ ഭഗവതി ധമ്മം ദേസേന്തേ അയം മഹാഥേരോ സച്ചപ്പടിവേധകിച്ചം മത്ഥകം പാപേസീതി.

ഏതമത്ഥന്തി ഏതം ഥേരസ്സ ആനേഞ്ജസമാധിയോഗേന താദിഭാവപ്പത്തിയാ ച കേനചി അകമ്പനീയതാസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യഥാപി പബ്ബതോ സേലോ**തി യഥാ സിലാമയോ ഏകഗ്ഘനസിലാപബ്ബതോ, ന പംസുപബ്ബതോ ന മിസ്സകപബ്ബതോതി അത്ഥോ. **അചലോ സുപ്പതിട്ഠിതോ**തി സുപ്പതിട്ഠിതമൂലോ പകതിവാതേഹി അചലോ അകമ്പനീയോ ഹോതി. **ഏവം മോഹക്ഖയാ ഭിക്ഖു, പബ്ബതോവ ന വേധതീ**തി മോഹസ്സ അനവസേസപ്പഹാനാ മോഹമൂലകത്താ ച സബ്ബാകുസലാനം പഹീനസബ്ബാകുസലോ ഭിക്ഖു, യഥാ സോ പബ്ബതോ പകതിവാതേഹി, ഏവം ലോകധമ്മേഹി ന വേധതി ന കമ്പതി. മോഹക്ഖയോതി വാ യസ്മാ നിബ്ബാനം അരഹത്തഞ്ച വുച്ചതി, തസ്മാ മോഹക്ഖയസ്സ ഹേതു നിബ്ബാനസ്സ അരഹത്തസ്സ വാ അധിഗതത്താ ചതൂസു അരിയസച്ചേസു സുപ്പതിട്ഠിതോ അസമാപന്നകാലേപി യഥാവുത്തപബ്ബതോ വിയ ന കേനചി വേധതി, പഗേവ സമാപന്നകാലേതി അധിപ്പായോ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. മഹാമോഗ്ഗല്ലാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. പഞ്ചമേ **കായഗതായ സതിയാ**തി കായാനുപസ്സനാവസേന കായേ ഗതായ കായാരമ്മണായ സതിയാ, ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ഇദം കരണവചനം . **അജ്ഝത്ത**ന്തി ഇധ അജ്ഝത്തം നാമ നിയകജ്ഝത്തം, തസ്മാ അത്തനി അത്തസന്താനേതി അത്ഥോ. അഥ വാ യസ്മാ കമ്മട്ഠാനഭൂതോ കേസാദികോ ദ്വത്തിംസകോട്ഠാസസമുദായോ ഇധ കായോതി അധിപ്പേതോ, തസ്മാ അജ്ഝത്തന്തി പദസ്സ ഗോചരജ്ഝത്തന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സൂപട്ഠിതായാ**തി നിയകജ്ഝത്തഭൂതേ ഗോചരജ്ഝത്തഭൂതേ വാ കായേ സുട്ഠു

ഉപട്ഠിതായ. കാ പനായം സതി, യാ ''അജ്ഝത്തം സൂപട്ഠിതാ''തി വുത്താ? യ്വായം ഭഗവതാ ''അത്ഥി ഇമസ്മിം കായേ കേസാ ലോമാ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; ഖു॰ പാ॰ ൩.ദ്വത്തിംസാകാര) അജ്ഝത്തകേസാദികോ ദ്വത്തിംസാകാരോ കായോ വുത്തോ, തത്ഥ യാ പടികൂലമനസികാരം പവത്തേന്തസ്സ ഉപചാരപ്പനാവസേന കായേ ഉപട്ഠിതാ സതി, സാ ''കായഗതാ സതീ''തി വുച്ചതി. യഥാ ചായം, ഏവം ആനാപാനചതുഇരിയാപഥസതിസമ്പജഞ്ഞാനം വസേന ഉദ്ധുമാതകവിനീലകാദിവസേന ച മനസികാരം പവത്തേന്തസ്സ യഥാരഹം ഉപചാരപ്പനാവസേന കായേ ഉപട്ഠിതാ സതി ''കായഗതാ സതീ''തി വുച്ചതി. ഇധ പന അജ്ഝത്തം കായഗതാ സതി പഥവീആദികാ ചതസ്സോ ധാതുയോ സസമ്ഭാരസങ്ഖേപാദീസു ചതൂസു യേന കേനചി ഏകേനാകാരേന വവത്ഥപേത്വാ തേസം അനിച്ചാദിലക്ഖണസല്ലക്ഖണവസേന ഉപട്ഠിതാ വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ സതി ''കായഗതാ സതീ''തി അധിപ്പേതാ. ഥേരോ പന തഥാ വിപസ്സിത്വാ അത്തനോ ഫലസമാപത്തിമേവ സമാപജ്ജിത്വാ നിസീദി. ഇധാപി ഗാഥായ ഏവം ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞാതബ്ബതാ ''ന ചായം നിസജ്ജാ''തിആദിനാ വുത്തനയാനുസാരേന യോജേതബ്ബാ.

ഏതമത്ഥന്തി ഏതം ഥേരസ്സ ചതുധാതുവവത്ഥാനമുഖേന കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനേന വിപസ്സനം ഓഗാഹേത്വാ ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനസങ്ഖാതം അത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം സതിപട്ഠാനഭാവനായ നിബ്ബാനാധിഗമദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **സതി കായഗതാ ഉപട്ഠിതാ**തി പുബ്ബേ വുത്തലക്ഖണാ സതി സദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമാനം സമാധിവീരിയപഞ്ഞാനം യഥാസകം കിച്ചനിപ്ഫാദനേന സഹായഭാവം ആപന്നത്താ പഹീനപ്പടിപക്ഖാ തതോ ഏവ തിക്ഖവിസദഭൂതാ ച യഥാവുത്തകായസംവരണവസേന ഏകത്ഥസമോസരണവസേന ച അവിപരീതസഭാവം സല്ലക്ഖേന്തീ ഉപഗന്ത്വാ ഠിതാ ഹോതി, ഏതേന കായസങ്ഖാതാനം ചതുന്നം ധാതൂനം തന്നിസ്സിതാനഞ്ച ഉപാദാരൂപാനം സല്ലക്ഖണവസേന, പച്ചയേ വവത്ഥപേത്വാ തതോ പരം തേസം അനിച്ചാദിലക്ഖണസല്ലക്ഖണവസേന ച പവത്തം ഞാണപരമ്പരാഗതം സതിം ദസ്സേതി, സതിസീസേന വാ തംസമ്പയുത്തം പരിഞ്ഞാത്തയപരിയാപന്നഞാണപരമ്പരമേവ ദസ്സേതി. **ഛസു ഫസ്സായതനേസു സംവുതോ**തി യഥാവുത്തായ കായേ ഉപട്ഠിതായ സതിയാ സമന്നാഗതോ ചക്ഖാദീസു ഫസ്സസ്സ കാരണഭൂതേസു ഛസു ദ്വാരേസു കായാനുപസ്സനായ അഭാവിതായ ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം അഭിജ്ഝാദീനം തസ്സാ ഭാവിതത്താ ഞാണപ്പവത്തിം പടിവേധേന്തോ തേ പിദഹന്തോ ''തത്ഥ സംവുതോ''തി വുച്ചതി, ഏതേന ഞാണസംവരം ദസ്സേതി.

സതതം ഭിക്ഖു സമാഹിതോതി സോ ഭിക്ഖു ഏവം ഉപട്ഠിതസ്സതി സബ്ബത്ഥ ച സംവുതോ പുഥുത്താരമ്മണേ ചിത്തം അവിസ്സജ്ജേത്വാ അനിച്ചാദിവസേന സമ്മസന്തോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ ഞാണേ തിക്ഖേ സൂരേ വഹന്തേ വിപസ്സനാസമാധിനാ താവ സതതം നിരന്തരം സമാഹിതോ അനുലോമഞാണാനന്തരം ഗോത്രഭുഞാണോദയതോ പട്ഠായ. **ജഞ്ഞാ നിബ്ബാനമത്തനോ**തി അഞ്ഞേസം പുഥുജ്ജനാനം സുപിനന്തേപി അഗോചരഭാവതോ, അരിയാനം പന തസ്സ തസ്സേവ ആവേണികത്താ

അത്തസദിസത്താ ച ‘‘അത്താ’’തി ലദ്ധവോഹാരസ്സ മഗ്ഗഫലഞാണസ്സ സാതിസയവിസയഭാവതോ ഏകന്തസുഖാവഹം നിബ്ബാനം അസങ്ഖതധാതു ‘‘അത്തനോ’’തി വുത്തം, തം നിബ്ബാനം ജഞ്ഞാ ജാനേയ്യ, മഗ്ഗഫലഞാണേഹി പടിവിജ്ഝേയ്യ, സച്ഛികരേയ്യാതി അത്ഥോ. ഏതേന അരിയാനം നിബ്ബാനേ അധിമുത്തതം ദസ്സേതി. അരിയാ ഹി അധിചിത്തപ്പവത്തികാലേപി ഏകന്തേനേവ നിബ്ബാനേ നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന വിഹരന്തി. ഏത്ഥ ച യസ്സ സതി കായഗതാ ഉപട്ഠിതാ, സോ ഭിക്ഖു ഛസു ഫസ്സായതനേസു സംവുതോ, തതോ ഏവ സതതം സമാഹിതോ അത്തപച്ചക്ഖകരണേന നിബ്ബാനം അത്തനോ ജാനേയ്യാതി ഏവം ഗാഥാപദാനം സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനമുഖേന യാവ അരഹത്താ ഏകസ്സ ഭിക്ഖുനോ നിയ്യാനമഗ്ഗം ദസ്സേതി ധമ്മരാജാ.

അപരോ നയോ - **സതി കായഗതാ ഉപട്ഠിതാ**തി ഏതേന കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം ദസ്സേതി. **ഛസു ഫസ്സായതനേസു സംവുതോ**തി ഫസ്സോ ആയതനം കാരണം ഏതേസന്തി ഫസ്സായതനാനി, തേസു ഫസ്സായതനേസു. ഫസ്സഹേതുകേസു ഫസ്സപച്ചയാ നിബ്ബത്തേസു ഛസു ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദിവേദയിതേസു തണ്ഹാദീനം അപ്പവത്തിയാ സംവുതോ, ഏതേന വേദനാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം ദസ്സേതി. **സതതം ഭിക്ഖു സമാഹിതോ**തി സതതം നിച്ചകാലം നിരന്തരം വിക്ഖേപാഭാവതോ സമാഹിതോ ഭിക്ഖു. സോ ചായം അവിക്ഖേപോ സബ്ബസോ സതിപട്ഠാനഭാവനായ മത്ഥകപ്പത്തായ ഹോതി. സമ്മസന്തോ ഹി അതീതാദിഭേദഭിന്നേസു പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേസു അനവസേസതോവ പരിഗ്ഗഹേത്വാ സമ്മസതീതി. ഏതേന സേസസതിപട്ഠാനേ ദസ്സേതി. **ജഞ്ഞാ നിബ്ബാനമത്തനോ**തി ഏവം ചതുസതിപട്ഠാനഭാവനം മത്ഥകം പാപേത്വാ ഠിതോ ഭിന്നകിലേസോ ഭിക്ഖു അത്തനോ കിലേസനിബ്ബാനം പച്ചവേക്ഖണഞാണേന സയമേവ ജാനേയ്യാതി അത്ഥോ.

അഥ വാ **സതി കായഗതാ ഉപട്ഠിതാ**തി അത്തനോ പരേസഞ്ച കായസ്സ യഥാസഭാവപരിഞ്ഞാദീപനേന ഥേരസ്സ സതിവേപുല്ലപ്പത്തി ദീപിതാ. **ഛസു ഫസ്സായതനേസു സംവുതോ**തി ചക്ഖാദീസു ഛസു ദ്വാരേസു അച്ചന്തസംവരദീപനേന സതതവിഹാരിവസേന ഥേരസ്സ സമ്പജഞ്ഞപ്പകാസിനീ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തി ദീപിതാ. **സതതം ഭിക്ഖു സമാഹിതോ**തി സമാപത്തിബഹുലതാദസ്സനേന നവാനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിയോ ദസ്സിതാ. ഏവംഭൂതോ പന ഭിക്ഖു **ജഞ്ഞാ നിബ്ബാനമത്തനോ**തി കതകിച്ചത്താ ഉത്തരി കരണീയാഭാവതോ കേവലം അത്തനോ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനമേവ ജാനേയ്യ ചിന്തേയ്യ, അഞ്ഞമ്പി തസ്സ ചിന്തേതബ്ബം നത്ഥീതി അധിപ്പായോ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പിലിന്ദവച്ഛസുത്തവണ്ണനാ

൨൬. ഛട്ഠേ **പിലിന്ദവച്ഛോ**തി **പിലിന്ദാ**തിസ്സ നാമം, **വച്ഛോ**തി ഗോത്തവസേന ഥേരം സഞ്ജാനന്തി. **വസലവാദേന സമുദാചരതീ**തി ‘‘ഏഹി, വസല, അപേഹി, വസലാ’’തിആദിനാ ഭിക്ഖൂ വസലവാദേന വോഹരതി ആലപതി. **സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ**തി ബഹൂ ഭിക്ഖൂ. തേ ഥേരം തഥാ സമുദാചരന്തം ദിസ്വാ ‘‘അരഹാവ സമാനോ അപ്പഹീനവാസനത്താ ഏവം ഭണതീ’’തി അജാനന്താ ‘‘ദോസന്തരോ മഞ്ഞേ അയം ഥേരോ ഏവം

സമുദാചരതീ''തി ചിന്തേത്വാ ഉല്ലപനാധിപ്പായാ തം തതോ വുട്ഠാപേതും ഭഗവതോ ആരോചേസും. തേന വുത്തം - ''ആയസ്മാ, ഭന്തേ, പിലിന്ദവച്ഛോ ഭിക്ഖൂ വസലവാദേന സമുദാചരതീ''തി. കേചി പനാഹു - ''ഇമം ഥേരം ഭിക്ഖൂ 'അരഹാ'തി സഞ്ജാനന്തി, അയഞ്ച ഭിക്ഖൂ ഫരുസവചനേന ഏവം സമുദാചരതി, 'അഭൂതോ ഏവ നു ഖോ ഇമസ്മിം ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ'തി വാസനാവസേന തസ്സ തഥാ സമുദാചാരം അജാനന്താ അരിയഭാവഞ്ചസ്സ അസദ്ദഹന്താ ഉജ്ഝാനസഞ്ഞിനോ ഭഗവതോ തമത്ഥം ആരോചേസു''ന്തി. ഭഗവാ ഥേരസ്സ ദോസന്തരാഭാവം പകാസേതുകാമോ ഏകേന ഭിക്ഖുനാ തം പക്കോസാപേത്വാ സമ്മുഖാ തസ്സ ''പുബ്ബാചിണ്ണവസേനായം തഥാ സമുദാചരതി, ന ഫരുസവചനാധിപ്പായോ''തി ആഹ. തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ ഭഗവാ അഞ്ഞതരം ഭിക്ഖും ആമന്തേസീ''**തിആദി.

തത്ഥ **പുബ്ബേനിവാസം മനസി കരിത്വാ**തി സത്ഥാ ''സച്ചം കിര ത്വം, വച്ഛ, ഭിക്ഖൂ വസലവാദേന സമുദാചരസീ''തി ഥേരം പുച്ഛിത്വാ തേന ''ഏവം, ഭന്തേ''തി വുത്തേ ''അയം വച്ഛോ കിലേസവാസനായ വസലവാദം ന പരിച്ചജതി, കിം നു ഖോ അതീതേസുപി അത്തഭാവേസു ബ്രാഹ്മണജാതികോ അഹോസീ''തി ആവജ്ജേന്തോ പുബ്ബേനിവാസഞാണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന വാ തസ്സ പുബ്ബേനിവാസം അതീതാസു ജാതീസു നിവുത്ഥക്ഖന്ധസന്താനം മനസി കരിത്വാ ഹത്ഥതലേ ഠപിതം ആമലകം വിയ പച്ചക്ഖകരണവസേന അത്തനോ മനസി കത്വാ. **ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീ**തി തേ ഭിക്ഖൂ സഞ്ഞാപേതും ആലപി, അഭാസി. തേന വുത്തം **''മാ ഖോ തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ''**തിആദി.

തത്ഥ **മാ**തി പടിസേധേ നിപാതോ, തസ്സ ''ഉജ്ഝായിത്ഥാ''തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. **മാ ഉജ്ഝായിത്ഥാ**തി മാ ഹേട്ഠാ കത്വാ ചിന്തയിത്ഥ, ഓലോകയിത്ഥാതി അത്ഥോ. **വച്ഛസ്സ ഭിക്ഖുനോ**തി ച ഉജ്ഝായനസ്സ ഉസൂയനത്ഥത്താ സമ്പദാനവചനം. ഇദാനിസ്സ അനുജ്ഝായിതബ്ബേ കാരണം ദസ്സേന്തോ **''ന, ഭിക്ഖവേ, വച്ഛോ ദോസന്തരോ ഭിക്ഖൂ വസലവാദേന സമുദാചരതീ''**തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, അയം വച്ഛോ ദോസന്തരോ ദോസചിത്തോ ദോസേന ബ്യാപാദേന ദൂസിതചിത്തോ ഹുത്വാ ഭിക്ഖൂ വസലവാദേന ന സമുദാചരതി , മഗ്ഗേനേവ ചസ്സ ബ്യാപാദോ സമുഗ്ഘാതിതോ. ഏവം അദോസന്തരത്തേപി തസ്സ തഥാ സമുദാചാരസ്സ പുരിമജാതിസിദ്ധം കാരണം ദസ്സേന്തോ **''വച്ഛസ്സ, ഭിക്ഖവേ''**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **അബ്ബോകിണ്ണാനീ**തി ഖത്തിയാദിജാതിഅന്തരേഹി അവോമിസ്സാനി അനന്തരിതാനി. **പഞ്ച ജാതിസതാനി ബ്രാഹ്മണകുലേ പച്ചാജാതാനീ**തി സബ്ബാനി താനി വച്ഛസ്സ പഞ്ച ജാതിസതാനി പടിപാടിയാ ബ്രാഹ്മണകുലേ ഏവ ജാതാനി, അഹേസുന്തി അത്ഥോ. **സോ തസ്സ വസലവാദോ ദീഘരത്തം സമുദാചിണ്ണോ**തി യോ ഏതരഹി ഖീണാസവേനപി സതാ പവത്തിയതി, സോ തസ്സ വച്ഛസ്സ ഭിക്ഖുനോ വസലവാദോ ദീഘരത്തം ഇതോ ജാതിതോ പട്ഠായ ഉദ്ധം ആരോഹനവസേന പഞ്ചജാതിസതമത്തം കാലം ബ്രാഹ്മണജാതികത്താ സമുദാചിണ്ണോ സമുദാചരിതോ അഹോസി. ബ്രാഹ്മണാ ഹി ജാതിസിദ്ധേന മാനേന ഥദ്ധാ അഞ്ഞം വസലവാദേന സമുദാചരന്തി. ''അജ്ഝാചിണ്ണോ''തിപി പഠന്തി, സോ ഏവ അത്ഥോ. **തേനാ**തി തേന ദീഘരത്തം തഥാ സമുദാചിണ്ണഭാവേന, ഏതേനസ്സ തഥാ സമുദാചാരസ്സ കാരണം വാസനാതി ദസ്സേതി. കാ പനായം വാസനാ നാമ? യം കിലേസരഹിതസ്സാപി സന്താനേ അപ്പഹീനകിലേസാനം സമാചാരസദിസസമാചാരഹേതുഭൂതം,

അനാദികാലഭാവിതേഹി കിലേസേഹി ആഹിതം സാമത്ഥിയമത്തം, തഥാരൂപാ അധിമുത്തീതി വദന്തി. തം പനേതം അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനവസേന യത്ഥ കിലേസാ പഹീനാ, തത്ഥ ഭഗവതോ സന്താനേ നത്ഥി. യത്ഥ പന തഥാ കിലേസാ ന പഹീനാ, തത്ഥ സാവകാനം പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ച സന്താനേ അത്ഥി, തതോ തഥാഗതോവ അനാവരണഞാണദസ്സനോ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ പിലിന്ദവച്ഛസ്സ സതിപി വസലസമുദാചാരേ ദോസന്തരാഭാവസങ്ഖാതം അത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാനന്തി** തസ്സ അഗ്ഗഫലാധിഗമവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യമ്ഹി ന മായാ വസതി ന മാനോ**തി യസ്മിം അരിയപുഗ്ഗലേ സന്തദോസപ്പടിച്ഛാദനലക്ഖണാ മായാ, ''സേയ്യോഹമസ്മീ''തിആദിനാ സമ്പഗ്ഗഹവസേന പവത്തോ ഉണ്ണതിലക്ഖണോ മാനോ ച ന വസതി, മഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതിതത്താ ന പവത്തതി ന ഉപ്പജ്ജതി. **യോ വീതലോഭോ അമമോ നിരാസോ**തി യോ ച രാഗാദിപരിയായവസേന പവത്തസ്സ ആരമ്മണഗ്ഗഹണലക്ഖണസ്സ ലോഭസ്സ സബ്ബഥാ വിഗതത്താ വീതലോഭോ, തതോ ഏവ രൂപാദീസു കത്ഥചി മമായനാഭാവതോ അമമോ അപരിഗ്ഗഹോ, അനാഗതാനമ്പി ഭവാദീനം അനാസീസനതോ നിരാസോ. **പനുണ്ണകോധോ**തി കുജ്ഝനലക്ഖണസ്സ കോധസ്സ അനാഗാമിമഗ്ഗേന സബ്ബസോ പഹീനത്താ പനുണ്ണകോധോ സമുച്ഛിന്നാഘാതോ. **അഭിനിബ്ബുതത്തോ**തി യോ ഏവം മായാമാനലോഭകോധാനം സമുഗ്ഘാതേന തദേകട്ഠതായ സബ്ബസ്സ സംകിലേസപക്ഖസ്സ സുപ്പഹീനത്താ സബ്ബസോ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന അഭിനിബ്ബുതചിത്തോ സീതിഭൂതോ. **സോ ബ്രാഹ്മണോ സോ സമണോ സ ഭിക്ഖൂ**തി സോ ഏവരൂപോ ഖീണാസവോ സബ്ബസോ ബാഹിതപാപത്താ ബ്രാഹ്മണോ, സോ ഏവ സമിതപാപത്താ സമചരിയായ ച സമണോ, സോ ഏവ ച സബ്ബസോ ഭിന്നകിലേസത്താ ഭിക്ഖു നാമ. ഏവംഭൂതോ ച, ഭിക്ഖവേ, വച്ഛോ സോ കഥം ദോസന്തരോ കിഞ്ചി കായകമ്മാദിം പവത്തേയ്യ, കേവലം പന വാസനായ അപ്പഹീനത്താ വസലവാദേന സമുദാചരതീതി.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സക്കുദാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. സത്തമേ **സത്താഹം ഏകപല്ലങ്കേന നിസിന്നോ ഹോതി അഞ്ഞതരം സമാധിം സമാപജ്ജിത്വാ**തി ഏത്ഥ കേചി താവ ആഹു ''അരഹത്തഫലസമാധി ഇധ 'അഞ്ഞതരോ സമാധീ'തി അധിപ്പേതോ''തി. തഞ്ഹി സോ ആയസ്മാ ബഹുലം സമാപജ്ജതി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം, പഹോതി ച സത്താഹമ്പി ഫലസമാപത്തിയാ വീതിനാമേതും. തഥാ ഹി ഭഗവതാ -

> ''അഹം, ഭിക്ഖവേ, യാവദേ ആകങ്ഖാമി വിവിച്ചേവ കാമേഹി, വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹി...പേ॰... വിഹരാമി. കസ്സപോപി, ഭിക്ഖവേ, യാവദേ ആകങ്ഖതി വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... വിഹരതീ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൨) -

ആദിനാ നവാനുപുബ്ബവിഹാരഛേളഭിഞ്ഞാദിഭേദേ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ അത്തനാ സമസമട്ഠാനേ ഠപിതോ, ന ചേത്ഥ "യദി ഏവം ഥേരോ യമകപാടിഹാരിയമ്പി കരേയ്യാ"തി വത്തബ്ബം സാവകസാധാരണാനംയേവ ഝാനാദീനം അധിപ്പേതത്താതി.

പോരാണാ പനാഹു - **അഞ്ഞതരം സമാധിം സമാപജ്ജിത്വാ**തി നിരോധസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ. കഥം പന നിരോധസമാപത്തി സമാധീതി വുത്താ? സമാധാനട്ഠേന. കോ പനായം സമാധാനട്ഠോ? സമ്മദേവ ആധാതബ്ബതാ. യാ ഹി ഏസാ പച്ചനീകധമ്മേഹി അകമ്പനീയാ ബലപ്പത്തിയാ സമഥബലം വിപസ്സനാബലന്തി ഇമേഹി ദ്വീഹി ബലേഹി, അനിച്ചദുക്ഖാനത്തനിബ്ബിദാവിരാഗനിരോധപടിനിസ്സഗ്ഗവിവട്ടാനുപസ്സനാ ചത്താരി മഗ്ഗഞാണാനി ചത്താരി ച ഫലഞാണാനീതി ഇമേസം സോളസന്നം ഞാണാനം വസേന സോളസഹി ഞാണചരിയാഹി, പഠമജ്ഝാനസമാധിആദയോ അട്ഠ സമാധീ ഏകജ്ഝം കത്വാ ഗഹിതോ തേസം ഉപചാരസമാധി ചാതി ഇമേസം നവന്നം സമാധീനം വസേന നവഹി സമാധിചരിയാഹി കായസങ്ഖാരോ വചീസങ്ഖാരോ ചിത്തസങ്ഖാരോതി ഇമേസം തിണ്ണം സങ്ഖാരാനം തത്ഥ തത്ഥ പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ തഥാ വിഹരിതുകാമേന യഥാവുത്തേസു ഠാനേസു വസീഭാവപ്പത്തേന അരഹതാ അനാഗാമിനാ വാ യഥാധിപ്പേതം കാലം ചിത്തചേതസികസന്താനസ്സ സമ്മദേവ അപ്പവത്തി ആധാതബ്ബാ, തസ്സാ തഥാ സമാധാതബ്ബതാ ഇധ സമാധാനട്ഠോ, തേനായം വിഹാരോ സമാധീതി വുത്തോ, ന അവിക്ഖേപട്ഠേന. ഏതേനസ്സ സമാപത്തിഅത്ഥോപി വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. ഇമഞ്ഹി നിരോധസമാപത്തിം സന്ധായ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ -

> "കഥം ദ്വീഹി ബലേഹി സമന്നാഗതത്താ തിണ്ണം സങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ സോളസഹി ഞാണചരിയാഹി നവഹി സമാധിചരിയാഹി വസീഭാവതായ സഞ്ഞാനിരോധസമാപത്തിയാ ഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൮൩) -

പുച്ഛിത്വാ "ദ്വീഹി ബലേഹീ"തി ദ്വേ ബലാനി സമഥബലം വിപസ്സനാബലന്തി വിത്ഥാരോ. സായം നിരോധസമാപത്തികഥാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൬൭ ആദയോ) സംവണ്ണിതാവ. കസ്മാ പനായം ഥേരോ ഫലസമാപത്തിം അസമാപജ്ജിത്വാ നിരോധം സമാപജ്ജി? സത്തേസു അനുകമ്പായ. അയഞ്ഹി മഹാഥേരോ സബ്ബാപി സമാപത്തിയോ വളഞ്ജേതി, സത്താനുഗ്ഗഹേന പന യേഭുയ്യേന നിരോധം സമാപജ്ജതി. തഞ്ഹി സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ കതോ അപ്പകോപി സക്കാരോ വിസേസതോ മഹപ്ഫലോ മഹാനിസംസോ ഹോതീതി.

വുട്ഠാസീതി അരഹത്തഫലചിത്തുപ്പത്തിയാ വുട്ഠാസി. നിരോധം സമാപന്നോ ഹി അരഹാ ചേ അരഹത്തഫലസ്സ, അനാഗാമീ ചേ അനാഗാമിഫലസ്സ ഉപ്പാദേന വുട്ഠിതോ നാമ ഹോതി.

തേന ഖോ പന സമയേന സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ ആയസ്മതോ മഹാകസ്സപസ്സ പിണ്ഡപാതം ദാതുകാമോ ഹോതീതി കഥം തസ്സ ദാതുകാമതാ ജാതാ? യാനി "താനി പഞ്ചമത്താനി ദേവതാസതാനീ"തി വുത്താനി, താ സക്കസ്സ ദേവരഞ്ഞോ പരിചാരികാ കകുടപാദിനിയോ പുബ്ബേ "അയ്യോ മഹാകസ്സപോ രാജഗഹം പിണ്ഡായ പവിസതി, ഗച്ഛഥ ഥേരസ്സ ദാനം ദേഥാ"തി സക്കേന പേസിതാ ഉപഗന്ത്വാ ദിബ്ബാഹാരം ദാതുകാമാ ഠിതാ ഥേരേന പടിക്ഖിത്താ

ദേവലോകമേവ ഗതാ. ഇദാനി പുരിമപ്പടിക്ഖേപം ചിന്തേത്വാ “കദാചി ഗണ്ഹേയ്യാ”തി സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സ ഥേരസ്സ ദാനം ദാതുകാമാ സക്കസ്സ അനാരോചേത്വാ സയമേവ ആഗന്ത്വാ ദിബ്ബഭോജനാനി ഉപനേന്തിയോ പുരിമനയേനേവ ഥേരേന പടിക്ഖിത്താ ദേവലോകം ഗന്ത്വാ സക്കേന “കഹം ഗതത്ഥാ”തി പുട്ഠാ തമത്ഥം ആരോചേത്വാ “ദിന്നോ വോ ഥേരസ്സ പിണ്ഡപാതോ”തി സക്കേന വുത്തേ “ഗണ്ഹിതും ന ഇച്ഛതീ”തി. “കിം കഥേസീ”തി? “‘ദുഗ്ഗതാനം സങ്ഗഹം കരിസ്സാമീ’തി ആഹ, ദേവാ”തി. “തുമ്ഹേ കേനാകാരേന ഗതാ”തി? “ഇമിനാവ, ദേവാ”തി. സക്കോ “തുമ്ഹാദിസിയോ ഥേരസ്സ പിണ്ഡപാതം കിം ദസ്സന്തീ”തി? സയം ദാതുകാമോ, ജരാജിണ്ണോ ഖണ്ഡദന്തോ പലിതകേസോ ഓഭഗ്ഗസരീരോ മഹല്ലകോ തന്തവായോ ഹുത്വാ, സുജമ്പി അസുരധീതരം തഥാരൂപിമേവ മഹല്ലികം കത്വാ, ഏകം പേസകാരവീഥിം മാപേത്വാ തന്തം പസാരേന്തോ അച്ഛി, സുജാ തസരം പൂരേതി. തേന വുത്തം - **“തേന ഖോ പന സമയേന സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ…പേ॰… തസരം പൂരേതീ”**തി.

തത്ഥ **തന്തം വിനാതീ**തി പസാരിതതന്തം വിനന്തോ വിയ ഹോതി. **തസരം പൂരേതീ**തി തസരവട്ടിം വഡ്ഢേന്തീ വിയ. **യേന സക്കസ്സ ദേവാനമിന്ദസ്സ നിവേസനം തേനുപസങ്കമീ**തി ഥേരോ നിവാസേത്വാ പത്തചീവരമാദായ “ദുഗ്ഗതജനസങ്ഗഹം കരിസ്സാമീ”തി നഗരാഭിമുഖോ ഗച്ഛന്തോ ബഹിനഗരേ സക്കേന മാപിതം പേസകാരവീഥിം പടിപജ്ജിത്വാ ഓലോകേന്തോ അദ്ദസ ഓലുഗ്ഗവിലുഗ്ഗജിണ്ണസാലം തത്ഥ ച തേ ജായമ്പതികേ യഥാവുത്തരൂപേ തന്തവായകമ്മം കരോന്തേ ദിസ്വാ ചിന്തേസി - “ഇമേ മഹല്ലകകാലേപി കമ്മം കരോന്തി. ഇമസ്മിം നഗരേ ഇമേഹി ദുഗ്ഗതതരാ നത്ഥി മഞ്ഞേ. ഇമേഹി ദിന്നം സാകമത്തമ്പി ഗഹേത്വാ ഇമേസം സങ്ഗഹം കരിസ്സാമീ”തി. സോ തേസം ഗേഹാഭിമുഖോ അഗമാസി. സക്കോ തം ആഗച്ഛന്തം ദിസ്വാ സുജം ആഹ - “ഭദ്ദേ, മയ്ഹം അയ്യോ ഇതോ ആഗച്ഛതി, തം ത്വം അപസ്സന്തീ വിയ തുണ്ഹീ ഹുത്വാ നിസീദ. ഖണേനേവ വഞ്ചേത്വാ പിണ്ഡപാതം ദസ്സാമാ”തി ഥേരോ ഗന്ത്വാ ഗേഹദ്വാരേ അട്ഠാസി. തേപി അപസ്സന്താ വിയ അത്തനോ കമ്മമേവ കരോന്താ ഥോകം ആഗമയിംസു. അഥ സക്കോ “ഗേഹദ്വാരേ ഠിതോ ഏകോ ഥേരോ വിയ ഖായതി, ഉപധാരേഹി താവാ”തി ആഹ. “തുമ്ഹേ ഗന്ത്വാ ഉപധാരേഥ, സാമീ”തി. സോ ഗേഹാ നിക്ഖമിത്വാ ഥേരം പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദിത്വാ ഉഭോഹി ഹത്ഥേഹി ജണ്ണുകാനി ഓലുമ്ബിത്വാ നിത്ഥുനന്തോ ഉട്ഠായ “കതരത്ഥേരോ നു ഖോ അയ്യോ”തി ഥോകം ഓസക്കിത്വാ “അക്ഖീനി മേ ധൂമായന്തീ”തി വത്വാ നലാടേ ഹത്ഥം ഠപേത്വാ ഉദ്ധം ഉല്ലോകേത്വാ “അഹോ ദുക്ഖം അയ്യോ നോ മഹാകസ്സപത്ഥേരോവ ചിരസ്സം മേ കുടിദ്വാരം ആഗതോ. അത്ഥി നു ഖോ കിഞ്ചി ഗേഹേ”തി ആഹ. സുജാ ഥോകം ആകുലാ വിയ ഹുത്വാ “അത്ഥി, സാമീ”തി പടിവചനം അദാസി. സക്കോ, “ഭന്തേ, ലൂഖം വാ പണീതം വാതി അചിന്തേത്വാ സങ്ഗഹം നോ കരോഥാ”തി പത്തം ഗണ്ഹി. ഥേരോ പത്തം ദേന്തോ “ഇമേസം ഏവ ദുഗ്ഗതാനം ജരാജിണ്ണാനം മയാ സങ്ഗഹോ കാതബ്ബോ”തി ചിന്തേസി. സോ അന്തോ പവിസിത്വാ ഘടിഓദനം നാമ ഘടിതോ ഉദ്ധരിത്വാ, പത്തം പൂരേത്വാ, ഥേരസ്സ ഹത്ഥേ ഠപേസി. തേന വുത്തം - **“അദ്ദസാ ഖോ സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ…പേ॰… അദാസീ”**തി.

തത്ഥ **ഘടിയാ**തി ഭത്തഘടിതോ. “ഘടിഓദന”ന്തിപി പാഠോ, തസ്സ ഘടിഓദനം നാമ ദേവാനം കോചി ആഹാരവിസേസോതി അത്ഥം വദന്തി.

ഉദ്ധരിത്വാതി കുതോചി ഭാജനതോ ഉദ്ധരിത്വാ. അനേകസൂപോ സോ ഏവ ആഹാരോ പത്തേ പക്ഖിപിത്വാ ഥേരസ്സ ഹത്ഥേ ഠപനകാലേ കപണാനം ഉപകപ്പനകലൂഖാഹാരോ വിയ പഞ്ഞായിത്ഥ, ഹത്ഥേ ഠപിതമത്തേ പന അത്തനോ ദിബ്ബസഭാവേനേവ അട്ഠാസി. **അനേകസൂപോ**തി മുഗ്ഗമാസാദിസൂപേഹി ചേവ ഖജ്ജവികതീഹി ച അനേകവിധസൂപോ. **അനേകബ്യഞ്ജനോ**തി നാനാവിധഉത്തരിഭങ്ഗോ. **അനേകരസബ്യഞ്ജനോ**തി അനേകേഹി സൂപേഹി ചേവ ബ്യഞ്ജനേഹി ച മധുരാദിമൂലരസാനഞ്ചേവ സമ്ഭിന്നരസാനഞ്ച അഭിബ്യഞ്ജകോ, നാനഗ്ഗരസസൂപബ്യഞ്ജനോതി അത്ഥോ.

സോ കിര പിണ്ഡപാതോ ഥേരസ്സ ഹത്ഥേ ഠപിതകാലേ രാജഗഹനഗരം അത്തനോ ദിബ്ബഗന്ധേന അജ്ഝോത്ഥരി, തതോ ഥേരോ ചിന്തേസി - “അയം പുരിസോ അപ്പേസക്ഖോ, പിണ്ഡപാതോ അതിവിയ പണീതോ സക്കസ്സ ഭോജനസദിസോ. കോ നു ഖോ ഏസോ”തി? അഥ നം “സക്കോ”തി ഞത്വാ ആഹ - “ഭാരിയം തേ, കോസിയ, കമ്മം കതം ദുഗ്ഗതാനം സമ്പത്തിം വിലുമ്പന്തേന, അജ്ജ മയ്ഹം ദാനം ദത്വാ കോചിദേവ ദുഗ്ഗതോ സേനാപതിട്ഠാനം വാ സേട്ഠിട്ഠാനം വാ ലഭേയ്യാ”തി. “കോ മയാ ദുഗ്ഗതതരോ അത്ഥി, ഭന്തേ”തി? “കഥം ത്വം ദുഗ്ഗതോ ദേവരജ്ജസിരിം അനുഭവന്തോ”തി? “ഭന്തേ, ഏവം നാമേതം, മയാ പന അനുപ്പന്നേ ബുദ്ധേ കല്യാണകമ്മം കതം, ബുദ്ധുപ്പാദേ പന വത്തമാനേ പുഞ്ഞകമ്മം കത്വാ ചൂളരഥദേവപുത്തോ മഹാരഥദേവപുത്തോ അനേകവണ്ണദേവപുത്തോതി ഇമേ തയോ ദേവപുത്താ മമാസന്നട്ഠാനേ നിബ്ബത്താ മഹാതേജവന്തതരാ. അഹം തേസു ദേവപുത്തേസു ‘നക്ഖത്തം കീളിസ്സാമാ’തി പരിചാരികായോ ഗഹേത്വാ അന്തരവീഥിം ഓതിണ്ണേസു പലായിത്വാ ഗേഹം പവിസാമി. തേസഞ്ഹി സരീരതോ തേജോ മമ സരീരം ഓത്ഥരതി, മമ സരീരതോ തേജോ തേസം സരീരം ന ഓത്ഥരതി. കോ മയാ ദുഗ്ഗതതരോ, ഭന്തേ”തി? “ഏവം സന്തേപി ഇതോ പട്ഠായ മയ്ഹം മാ ഏവം വഞ്ചേത്വാ ദാനമദാസീ”തി. “വഞ്ചേത്വാ തുമ്ഹാകം ദാനേ ദിന്നേ മയ്ഹം കുസലം അത്ഥി നത്ഥീ”തി? “അത്ഥി, ആവുസോ”തി. “ഏവം സന്തേ കുസലകരണം നാമ മയ്ഹം ഭാരോ, ഭന്തേ”തി വത്വാ ഥേരം വന്ദിത്വാ സുജം ആദായ ഥേരം പദക്ഖിണം കത്വാ, വേഹാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ “അഹോ ദാനം പരമദാനം, കസ്സപേ സുപ്പതിട്ഠിത”ന്തി തിക്ഖത്തും ഉദാനം ഉദാനേസി. തേന വുത്തം **“അഥ ഖോ ആയസ്മതോ മഹാകസ്സപസ്സ ഏതദഹോസീ”**തിആദി.

തത്ഥ **കോസിയാ**തി സക്കം ദേവാനമിന്ദം ഗോത്തേന ആലപതി. **പുഞ്ഞേന അത്ഥോ**തി പുഞ്ഞേന പയോജനം. അത്ഥീതി വചനസേസോ. **വേഹാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ**തി പഥവിതോ വേഹാസം അഭിഉഗ്ഗന്ത്വാ. **ആകാസേ അന്തലിക്ഖേ**തി ആകാസമേവ പരിയായസദ്ദേന അന്തലിക്ഖേതി വദന്തി. അഥ വാ അന്തലിക്ഖസങ്ഖാതേ ആകാസേ ന കസിണുഗ്ഘാടിമാദിആകാസേതി വിസേസേന്തോ വദതി. **അഹോ ദാന**ന്തി ഏത്ഥ **അഹോ**തി അച്ഛരിയത്ഥേ നിപാതോ. സക്കോ ഹി ദേവാനമിന്ദോ, “യസ്മാ നിരോധാ വുട്ഠിതസ്സ അയ്യസ്സ മഹാകസ്സപത്ഥേരസ്സ സക്കച്ചം സഹത്ഥേന ചിത്തീകത്വാ അനപവിദ്ധം കാലേന പരേസം അനുപഹച്ച, സമ്മാദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ ഇദമീദിസം മയാ ദിബ്ബഭോജനദാനം ദിന്നം, തസ്മാ ഖേത്തസമ്പത്തി ദേയ്യധമ്മസമ്പത്തി ചിത്തസമ്പത്തീതി, തിവിധായപി സമ്പത്തിയാ സമന്നാഗതത്താ സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നം വത മയാ ദാനം പവത്തിത”ന്തി അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതോ തദാ അത്തനോ ഹദയബ്ഭന്തരഗതം പീതിസോമനസ്സം സമുഗ്ഗിരന്തോ **“അഹോ ദാന”**ന്തി വത്വാ

തസ്സ ദാനസ്സ വുത്തനയേന ഉത്തമദാനഭാവം ഖേത്തങ്ഗതഭാവഞ്ച പകാസേന്തോ **"പരമദാനം കസ്സപേ സുപ്പതിട്ഠിത"**ന്തി ഉദാനം ഉദാനേസി.

ഏവം പന സക്കസ്സ ഉദാനേന്തസ്സ ഭഗവാ വിഹാരേ ഠിതോയേവ ദിബ്ബസോതേന സദ്ദം സുത്വാ "പസ്സഥ, ഭിക്ഖവേ, സക്കം ദേവാനമിന്ദം ഉദാനം ഉദാനേത്വാ ആകാസേന ഗച്ഛന്ത"ന്തി ഭിക്ഖൂനം വത്വാ തേഹി "കിം പന, ഭന്തേ, തേന കത"ന്തി പുട്ഠോ "മമ പുത്തസ്സ കസ്സപസ്സ വഞ്ചേത്വാ ദാനം അദാസി, തേന ച അത്തമനോ ഉദാനേസീ"തി ആഹ. തേന വുത്തം **"അസ്സോസി ഖോ ഭഗവാ ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ"**തിആദി.

തത്ഥ **ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ**തി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബാ. ദേവതാനഞ്ഹി സുചരിതകമ്മനിബ്ബത്താ പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹി അപലിബുദ്ധാ ഉപക്കിലേസവിനിമുത്തതായ ദൂരേപി ആരമ്മണം ഗഹേതും സമത്ഥാ ദിബ്ബപസാദസോതധാതു ഹോതി. അയഞ്ചാപി ഭഗവതോ വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്താ ഞാണമയാ സോതധാതു താദിസാ ഏവാതി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബാ. അപി ച ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലദ്ധത്താ അത്തനാ ച ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താപി ദിബ്ബാ. സവനട്ഠേന ച സഭാവധാരണട്ഠേന ച സോതധാതു, സോതധാതുയാപി കിച്ചകരണേന സോതധാതു വിയാതി സോതധാതു, തായ ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ. **വിസുദ്ധായാ**തി പരിസുദ്ധായ നിരുപക്കിലേസായ. **അതിക്കന്തമാനുസികായാ**തി മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ സദ്ദസ്സവനേന മാനുസികമംസസോതധാതും അതിക്കമിത്വാ ഠിതായ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി "സമ്മാപടിപത്തിയാ ഗുണവിസേസേ പതിട്ഠിതം പുരിസാതിസയം ദേവാപി മനുസ്സാപി ആദരജാതാ അതിവിയ പിഹയന്തീ"തി ഇമമത്ഥം വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ര പിണ്ഡപാതികങ്ഗസങ്ഖാതം ധുതങ്ഗം സമാദായ തസ്സ പരിപൂരണേന **പിണ്ഡപാതികസ്സ**. നനു ചായം ഗാഥാ ആയസ്മന്തം മഹാകസ്സപം നിമിത്തം കത്വാ ഭാസിതാ, ഥേരോ ച സബ്ബേസം ധുതവാദാനം അഗ്ഗോ തേരസധുതങ്ഗധരോ, സോ കസ്മാ ഏകേനേവ ധുതങ്ഗേന കിത്തിതോതി? അട്ഠുപ്പത്തിവസേനായം നിദ്ദേസോ. അഥ വാ ദേസനാമത്തമേതം, ഇമിനാ ദേസനാസീസേന സബ്ബേപിസ്സ ധുതങ്ഗാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. അഥ വാ "യഥാപി ഭമരോ പുപ്ഫ"ന്തി (ധ॰ പ॰ ൪൯) ഗാഥായ വുത്തനയേന പരമപ്പിച്ഛതായ കുലാനുദ്ദയതായ ചസ്സ സബ്ബം പിണ്ഡപാതികവത്തം അക്ഖണ്ഡേത്വാ തത്ഥ സാതിസയം പടിപത്തിയാ പകാസനത്ഥം **"പിണ്ഡപാതികസ്സാ"**തി വുത്തം. പിണ്ഡപാതികസ്സാതി ച പിഹയന്തീതി പദം അപേക്ഖിത്വാ സമ്പദാനവചനം, തം ഉപയോഗത്ഥേ ദട്ഠബ്ബം. **അത്തഭരസ്സാ**തി "അപ്പാനി ച താനി സുലഭാനി അനവജ്ജാനീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൭; ഇതിവു॰ ൱൧) ഏവം വുത്തേഹി അപ്പാനവജ്ജസുലഭരൂപേഹി ചതൂഹി പച്ചയേഹി അത്താനമേവ ഭരന്തസ്സ. **അനഞ്ഞപോസിനോ**തി ആമിസസങ്ഗണ്ഹനേന അഞ്ഞേ സിസ്സാദികേ പോസേതും അനുസ്സുക്കതായ അനഞ്ഞപോസിനോ. പദദ്വയേനസ്സ കായപരിഹാരികേന ചീവരേന കുച്ഛിപരിഹാരികേന പിണ്ഡപാതേന വിചരണതോ സല്ലഹുകവുത്തിതം സുഭരതം പരമഞ്ച സന്തുട്ഠിം ദസ്സേതി. അഥ വാ **അത്തഭരസ്സാ**തി ഏകവചനിച്ഛായ അത്തഭാവസങ്ഖാതം ഏകംയേവ ഇമം അത്താനം ഭരതി, ന ഇതോ പരം അഞ്ഞന്തി അത്തഭരോ, തതോ ഏവ അത്തനാ അഞ്ഞസ്സ പോസേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ അനഞ്ഞപോസീ, തസ്സ

അത്തഭരസ്സ അനഞ്ഞപോസിനോ. പദദ്വയേനപി ഖീണാസവഭാവേന ആയതിം അനാദാനതം ദസ്സേതി.

ദേവാ പിഹയന്തി…പേ॰… സതീമതോതി തം അഗ്ഗഫലാധിഗമേന സബ്ബകിലേസദരഥപരിളാഹാനം വൂപസമേന പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ ഉപസന്തം, സതിവേപുല്ലപ്പത്തിയാ നിച്ചകാലം സതോകാരിതായ സതിമന്തം, തതോ ഏവ ഇട്ഠാനിട്ഠാദീസു താദിലക്ഖണപ്പത്തം ഖീണാസവം സക്കാദയോ ദേവാ പിഹയന്തി പത്ഥേന്തി, തസ്സ സീലാദിഗുണവിസേസേസു ബഹുമാനം ഉപ്പാദേന്താ ആദരം ജനേന്തി, പഗേവ മനുസ്സാതി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പിണ്ഡപാതികസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. അട്ഠമേ **പച്ഛാഭത്ത**ന്തി ഏകാസനികഖലുപച്ഛാഭത്തികാനം പാതോവ ഭുത്താനം അന്തോമജ്ഝന്ഹികോപി പച്ഛാഭത്തമേവ, ഇധ പന പകതിഭത്തസ്സേവ പച്ഛതോ പച്ഛാഭത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **പിണ്ഡപാതപടിക്കന്താന**ന്തി പിണ്ഡപാതതോ പടിക്കന്താനം, പിണ്ഡപാതം പരിയേസിത്വാ ഭത്തകിച്ചസ്സ നിട്ഠാപനവസേന തതോ നിവത്താനം. **കരേരിമണ്ഡലമാളേ**തി ഏത്ഥ **കരേരീ**തി വരുണരുക്ഖസ്സ നാമം. സോ കിര ഗന്ധകുടിയാ മണ്ഡപസ്സ സാലായ ച അന്തരേ ഹോതി, തേന ഗന്ധകുടീപി ''കരേരികുടികാ''തി വുച്ചതി, മണ്ഡപോപി സാലാപി ''കരേരിമണ്ഡലമാളോ''തി. തസ്മാ കരേരിരുക്ഖസ്സ അവിദൂരേ കതേ നിസീദനസാലസങ്ഖാതേ മണ്ഡലമാളേ. തിണപണ്ണച്ഛദനം അനോവസ്സകം ''മണ്ഡലമാളോ''തി വദന്തി, അതിമുത്തകാദിലതാമണ്ഡപോ ''മണ്ഡലമാളോ''തി അപരേ.

കാലേന കാലന്തി കാലേ കാലേ അന്തരന്തരാ, തസ്മിം തസ്മിം സമയേതി അത്ഥോ. **മനാപികേ**തി മനവഡ്ഢകേ, പിയരൂപേ ഇട്ഠേതി അത്ഥോ. ഇട്ഠാനിട്ഠഭാവോ ച പുഗ്ഗലവസേന ച ദ്വാരവസേന ച ഗഹേതബ്ബോ. ഏകച്ചസ്സ ഹി ഇട്ഠാഭിമതോ ഏകച്ചസ്സ അനിട്ഠോ ഹോതി, ഏകച്ചസ്സ അനിട്ഠാഭിമതോ ഏകച്ചസ്സ ഇട്ഠോ . തഥാ ഏകസ്സ ദ്വാരസ്സ ഇട്ഠോ അഞ്ഞസ്സ അനിട്ഠോ. വിപാകവസേന പനേത്ഥ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. കുസലവിപാകോ ഹി ഏകന്തേന ഇട്ഠോ, അകുസലവിപാകോ അനിട്ഠോ ഏവാതി. **ചക്ഖുനാ രൂപേ പസ്സിതു**ന്തി ഗാമം പിണ്ഡായ പവിട്ഠോ ഉപാസകേഹി ഗേഹം പവേസേത്വാ പൂജാസക്കാരകരണത്ഥം ഉപനീതേസു ആസനവിതാനാദീസു നാനാവിരാഗസമുജ്ജലവണ്ണസങ്ഖാതേ രജനീയേ അഞ്ഞേ ച സവിഞ്ഞാണകരൂപേ ചക്ഖുദ്വാരികവിഞ്ഞാണേഹി പസ്സിതും. **സദ്ദേ**തി തഥേവ ഇസ്സരജനാനം ഗേഹം പവിട്ഠോ തേസം പയുത്തേ ഗീതവാദിതസദ്ദേ സോതും. **ഗന്ധേ**തി തഥാ തേഹി പൂജാസക്കാരവസേന ഉപനീതേ പുപ്ഫധൂമാദിഗന്ധേ ഘായിതും. **രസേ**തി തേഹി ദിന്നാഹാരപരിഭോഗേ നാനഗ്ഗരസേ സായിതും. **ഫോട്ഠബ്ബേ**തി മഹഗ്ഘപച്ചത്ഥരണേസു ആസനേസു നിസിന്നകാലേ സുഖസമ്ഫസ്സേ ഫോട്ഠബ്ബേ ഫുസിതും. ഏവഞ്ച പഞ്ചദ്വാരികഇട്ഠാരമ്മണപ്പടിലാഭം കിത്തേത്വാ ഇദാനി മനോദ്വാരികഇട്ഠാരമ്മണപ്പടിലാഭം ദസ്സേതും **''സക്കതോ''**തിആദി വുത്തം. തം ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവ.

കിം പന അപിണ്ഡപാതികാനം അയം നയോ ന ലബ്ഭതീതി? ലബ്ഭതി. തേസമ്പി ഹി നിമന്തനസലാകഭത്താദിഅത്ഥം ഗാമം ഗതകാലേ ഉളാരവിഭവാ ഉപാസകാ തഥാ സക്കാരസമ്മാനം കരോന്തിയേവ, തം പന അനിയതം. പിണ്ഡപാതികാനം പന തദാ നിച്ചമേവ തത്ഥ പൂജാസക്കാരം കരിയമാനം ദിസ്വാ, സക്കാരഗരുതായ അനിസ്സരണമഗ്ഗേ ഠത്വാ, അയോനിസോമനസികാരവസേന തേ ഭിക്ഖൂ ഏവമാഹംസു. തേനേവാഹ - **"ഹന്ദാവുസോ, മയമ്പി പിണ്ഡപാതികാ ഹോമാ"**തിആദി.

തത്ഥ **ഹന്ദാ**തി വോസ്സഗ്ഗത്ഥേ നിപാതോ. **ലച്ഛാമാ**തി ലഭിസ്സാമ. **തേനുപസങ്കമീ**തി തത്ഥ സുരഭിഗന്ധകുടിയം നിസിന്നോ തേസം തം കഥാസല്ലാപം സുത്വാ "ഇമേ ഭിക്ഖൂ മാദിസസ്സ നാമ ബുദ്ധസ്സ സാസനേ പബ്ബജിത്വാ മയാ സദ്ധിം ഏകവിഹാരേ വസന്താപി ഏവം അയോനിസോമനസികാരവസേന കഥം പവത്തേന്തി, സല്ലേഖേ ന വത്തന്തി, ഹന്ദ തേ തതോ നിവാരേത്വാ സല്ലേഖവിഹാരേ നിയോജേസ്സാമീ"തി മണ്ഡലമാളം ഉപസങ്കമി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി "അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിതാസല്ലേഖാനം വസേന കിലേസേ ധുനിതും തണ്ഹം വിസോസേതും പടിപന്നോതി പിണ്ഡപാതികസ്സ സതോ ദേവാ പിഹയന്തി, തസ്സ പടിപത്തിയാ ആദരജാതാ പിയായന്തി, ന ഇതോ അഞ്ഞഥാ"തി ഇമമത്ഥം വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **നോ ചേ സദ്ദസിലോകനിസ്സിതോ**തി "അഹോ അയ്യോ അപ്പിച്ഛോ സന്തുട്ഠോ പരമസല്ലേഖവുത്തീ"തിആദിനാ പരേഹി കിത്തിതബ്ബസദ്ദസങ്ഖാതം സിലോകം. തണ്ഹായ നിസ്സിതോ ന ഹോതി ചേതി അത്ഥോ. സദ്ദോ വാ സമ്മുഖാ വണ്ണഭണനഥുതിഘോസോ, സിലോകോ പരമ്മുഖഭൂതാ പസംസാ പത്ഥടയസതാ വാ. സേസം അനന്തരസുത്തേ വുത്തനയമേവ.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സിപ്പസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. നവമേ **കോ നു ഖോ, ആവുസോ, സിപ്പം ജാനാതീ**തി, ആവുസോ, അമ്ഹേസു ഇധ സന്നിപതിതേസു കോ നു ജീവിതനിമിത്തം സിക്ഖിതബ്ബട്ഠേന "സിപ്പ"ന്തി ലദ്ധനാമം യംകിഞ്ചി ആജീവം വിജാനാതി? **കോ കിം സിപ്പം സിക്ഖീ**തി കോ ദീഘരത്തം സിപ്പാചരിയകുലം പയിരുപാസിത്വാ ആഗമതോ പയോഗതോ ച ഹത്ഥിസിപ്പാദീസു കിം സിപ്പം സിക്ഖി? **കതരം സിപ്പം സിപ്പാനം അഗ്ഗ**ന്തി സബ്ബസിപ്പാനം അഗാരയ്ഹതായ മഹപ്ഫലതായ അകിച്ഛസിദ്ധിയാ ച കതരം സിപ്പം അഗ്ഗം ഉത്തമം? യം നിസ്സായ സുഖേന സക്കാ ജീവിതുന്തി അധിപ്പായോ. **തത്ഥേകച്ചേ**തി തേസു ഭിക്ഖൂസു ഏകച്ചേ ഭിക്ഖൂ. യേ ഹത്ഥാചരിയകുലാ പബ്ബജിതാ തേ. **ഏവമാഹംസൂ**തി തേ ഏവം ഭണിംസു. ഇതോ പരമ്പി "ഏകച്ചേ"തി വുത്തട്ഠാനേ ഏസേവ നയോ. **ഹത്ഥിസിപ്പ**ന്തി യം ഹത്ഥീനം പരിഗ്ഗണ്ഹനദമനസാരണരോഗതികിച്ഛാദിഭേദം കത്തബ്ബം, തം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തം സബ്ബമ്പി സിപ്പം ഇധ "ഹത്ഥിസിപ്പ"ന്തി അധിപ്പേതം. **അസ്സസിപ്പ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **രഥസിപ്പം** പന രഥയോഗ്ഗാനം ദമനസാരണാദിവിധാനവസേന ചേവ രഥസ്സ കരണവസേന ച വേദിതബ്ബം. **ധനുസിപ്പ**ന്തി ഇസ്സാസസിപ്പം, യോ ധനുബ്ബേദോതി വുച്ചതി.

ഛരുസിപ്പന്തി സേസആവുധസിപ്പം. **മുദ്ദാസിപ്പ**ന്തി ഹത്ഥമുദ്ദായ ഗണനസിപ്പം. **ഗണനസിപ്പ**ന്തി അച്ഛിദ്ദകഗണനസിപ്പം. **സങ്ഖാനസിപ്പ**ന്തി സങ്കലനപടുപ്പാദനാദിവസേന പിണ്ഡഗണനസിപ്പം. തം യസ്സ പഗുണം ഹോതി, സോ രുക്ഖമ്പി ദിസ്വാ "എത്തകാനി ഏത്ഥ പണ്ണാനീ"തി ഗണിതും ജാനാതി. **ലേഖാസിപ്പ**ന്തി നാനാകാരേഹി അക്ഖരലിഖനസിപ്പം, ലിപിഞ്ഞാണം വാ. **കാവേയ്യസിപ്പ**ന്തി അത്തനോ ചിന്താവസേന വാ പരതോ പടിലദ്ധസുതവസേന വാ, "ഇമസ്സ അയമത്ഥോ, ഏവം നം യോജേസ്സാമീ"തി ഏവം അത്ഥവസേന വാ, കിഞ്ചിദേവ കബ്ബം ദിസ്വാ, "തപ്പടിഭാഗം കബ്ബം കരിസ്സാമീ"തി ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനവസേന വാ ചിന്താകവിആദീനം ചതുന്നം കവീനം കബ്ബകരണസിപ്പം. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, കവീ - ചിന്താകവി, സുതകവി, അത്ഥകവി, പടിഭാനകവീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൨൩൧).

ലോകായതസിപ്പന്തി "കാകോ സേതോ അട്ഠീനം സേതത്താ, ബലാകാ രത്താ ലോഹിതസ്സ രത്തത്താ"തി ഏവമാദിനയപ്പവത്തം പരലോകനിബ്ബാനാനം പടിസേധകം വിതണ്ഡസത്ഥസിപ്പം. **ഖത്തവിജ്ജാസിപ്പ**ന്തി അബ്ഭേയ്യമാസുരക്ഖാദിനീതിസത്ഥസിപ്പം. ഇമാനി കിര ദ്വാദസ മഹാസിപ്പാനി നാമ. തേനേവാഹ തത്ഥ തത്ഥ **"സിപ്പാനം അഗ്ഗ"**ന്തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം സബ്ബസിപ്പായതനാനം ജീവികത്ഥതായ വട്ടദുക്ഖതോ അനിസ്സരണഭാവം , സീലാദീനംയേവ പന സുപരിസുദ്ധാനം നിസ്സരണഭാവം, തം സമങ്ഗിനോയേവ ച ഭിക്ഖുഭാവം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **അസിപ്പജീവീ**തി ചതുന്നം തണ്ഹുപ്പാദാനം സമുച്ഛേദവിക്ഖമ്ഭനേന പച്ചയാസായ വിസോസിതത്താ യംകിഞ്ചി സിപ്പം ഉപനിസ്സായ ജീവികം ന കപ്പേതീതി അസിപ്പജീവീ, ഏതേന ആജീവപാരിസുദ്ധിസീലം ദസ്സേതി. **ലഹൂ**തി അപ്പകിച്ചതായ സല്ലഹുകവുത്തിതായ ച ലഹു അബഹുലസമ്ഭാരോ, ഏതേന ചതുപച്ചയസന്തോസസിദ്ധം സുഭരതം ദസ്സേതി. **അത്ഥകാമോ**തി സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അത്ഥമേവ കാമേതീതി അത്ഥകാമോ, ഏതേന സത്താനം അനത്ഥപരിവജ്ജനസ്സ പകാസിതത്താ പാതിമോക്ഖസംവരസീലം ദസ്സേതി പാണാതിപാതാദിഅനത്ഥവിരമണപരിദീപനതോ. **യതിന്ദ്രിയോ**തി ചക്ഖാദീനം ഛന്നം ഇന്ദ്രിയാനം അഭിജ്ഝാദ്യപ്പവത്തിതോ സംയമേന യതിന്ദ്രിയോ, ഏതേന ഇന്ദ്രിയസംവരസീലം വുത്തം. **സബ്ബധി വിപ്പമുത്തോ**തി ഏവം സുപരിസുദ്ധസീലോ ചതുപച്ചയസന്തോസേ അവട്ഠിതോ സപ്പച്ചയം നാമരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ അനിച്ചാദിവസേന സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ തതോ പരം പടിപാടിയാ പവത്തിതേഹി ചതൂഹി അരിയമഗ്ഗേഹി സംയോജനാനം പഹീനത്താ സബ്ബധി സബ്ബത്ഥ ഭവാദീസു വിപ്പമുത്തോ.

അനോകസാരീ അമമോ നിരാസോതി തഥാ സബ്ബധി വിപ്പമുത്തത്താ ഏവ ഓകസങ്ഖാതേസു ഛസുപി ആയതനേസു തണ്ഹാഭിസരണസ്സ അഭാവേന അനോകസാരീ, രൂപാദീസു കത്ഥചി മമങ്കാരാഭാവതോ അമമോ, സബ്ബേന സബ്ബം അനാസീസനതോ നിരാസോ. **ഹിത്വാ മാനം ഏകചരോ സ ഭിക്ഖൂ**തി ഏവംഭൂതോ ച സോ അരഹത്തമഗ്ഗപ്പത്തിസമകാലമേവ അനവസേസം മാനം ഹിത്വാ

പജഹിത്വാ ഇമേ ഭിക്ഖൂ വിയ ഗണസങ്ഗണികം അകത്വാ പവിവേകകാമതായ തണ്ഹാസഹായവിരഹേന ച സബ്ബിരിയാപഥേസു ഏകചരോ, സോ സബ്ബസോ ഭിന്നകിലേസത്താ പരമത്ഥതോ ഭിക്ഖു നാമ. ഏത്ഥ ച "അസിപ്പജീവീ"തിആദിനാ ലോകിയഗുണാ കഥിതാ, "സബ്ബധി വിപ്പമുത്തോ"തിആദിനാ ലോകുത്തരഗുണാ കഥിതാ. തത്ഥ അസിപ്പജീവീതിആദി "വിഭവേ ഠിതസ്സേവ അയം ധമ്മോ, ന സിപ്പം നിസ്സായ മിച്ഛാജീവേന ജീവികം കപ്പേന്തസ്സ, തസ്മാ സിപ്പേസു സാരഗ്ഗഹണം വിസ്സജ്ജേത്വാ അധിസീലാദീസുയേവ തുമ്ഹേഹി സിക്ഖിതബ്ബ"ന്തി ദസ്സേതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ലോകസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. ദസമേ **ബുദ്ധചക്ഖുനാ**തി ഏത്ഥ ആസയാനുസയഞാണം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണഞ്ച ബുദ്ധചക്ഖു നാമ. യഥാഹ -

> "അദ്ദസാ ഖോ ഭഗവാ ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേന്തോ സത്തേ അപ്പരജക്ഖേ മഹാരജക്ഖേ തിക്ഖിന്ദ്രിയേ മുദിന്ദ്രിയേ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩; ൨.൩൩൯).

ലോകന്തി തയോ ലോകാ - ഓകാസലോകോ, സങ്ഖാരലോകോ, സത്തലോകോതി. തത്ഥ -

> "യാവതാ ചന്ദിമസൂരിയാ പരിഹരന്തി,
> ദിസാ ഭന്തി വിരോചനാ;
> താവ സഹസ്സധാ ലോകോ,
> ഏത്ഥ തേ വത്തതീ വസോ"തി. -

ആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൩) ഓകാസലോകോ. "ഏകോ ലോകോ - സബ്ബേ സത്താ ആഹാരട്ഠിതികാ, ദ്വേ ലോകാ - നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, തയോ ലോകാ - തിസ്സോ വേദനാ , ചത്താരോ ലോകാ - ചത്താരോ ആഹാരാ, പഞ്ച ലോകാ - പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ, ഛ ലോകാ - ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി, സത്ത ലോകാ - സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ, അട്ഠ ലോകാ - അട്ഠ ലോകധമ്മാ, നവ ലോകാ - നവ സത്താവാസാ, ദസ ലോകാ - ദസായതനാനി, ദ്വാദസ ലോകാ - ദ്വാദസായതനാനി, അട്ഠാരസ ലോകാ - അട്ഠാരസ ധാതുയോ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൨) സങ്ഖാരലോകോ. "സസ്സതോ ലോകോ, അസസ്സതോ ലോകോ"തിആദീസു സത്തലോകോ വുത്തോ. ഇധാപി സത്തലോകോ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ ലോകീയതി വിചിത്താകാരതോ ദിസ്സതീതി ചക്കവാളസങ്ഖാതോ ലോകോ ഓകാസലോകോ, സങ്ഖാരോ ലുജ്ജതി പലുജ്ജതീതി ലോകോ, ലോകീയതി ഏത്ഥ പുഞ്ഞപാപം തബ്ബിപാകോ ചാതി സത്തലോകോ. തേസു ഭഗവാ മഹാകരുണായ അനുകമ്പമാനോ സംസാരദുക്ഖതോ മോചേതുകാമോ സത്തലോകം ഓലോകേസി. കതമസ്സ പന സത്താഹസ്സ അച്ചയേന ഓലോകേസി? പഠമസ്സ സത്താഹസ്സ. ഭഗവാ ഹി പല്ലങ്കസത്താഹസ്സ പരിയോസാനേ പച്ഛിമയാമാവസാനേ "യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ...പേ॰... സൂരിയോവ

ഓഭാസയമന്തലിക്ഖ''ന്തി (ഉദാ॰ ൧-൩; കഥാ॰ ൩൨൧; മഹാവ॰ ൧-൩) ഇമം അരിയമഗ്ഗാനുഭാവദീപകം ഉദാനം ഉദാനേത്വാ, ''അഹം താവ ഏവം സുദുത്തരം സംസാരമഹോഘം ഇമായ ധമ്മനാവായ സമുത്തരിത്വാ നിബ്ബാനപാരേ ഠിതോ, ഹന്ദ ദാനി ലോകമ്പി താരേസ്സാമി, കീദിസോ നു ഖോ ലോകോ''തി ലോകം വോലോകേസി. തം സന്ധായ വുത്തം - **''അഥ ഖോ ഭഗവാ തസ്സ സത്താഹസ്സ അച്ചയേന തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠഹിത്വാ ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേസീ''**തി.

തത്ഥ **വോലോകേസീ**തി വിവിധേഹി ആകാരേഹി പസ്സി, ഹത്ഥതലേ ഠപിതആമലകം വിയ അത്തനോ ഞാണേന പച്ചക്ഖം അകാസി. **അനേകേഹി സന്താപേഹീ**തിആദി വോലോകിതാകാരദസ്സനം. **അനേകേഹി സന്താപേഹീ**തി അനേകേഹി ദുക്ഖേഹി. ദുക്ഖഞ്ഹി സന്താപനപീളനട്ഠേന സന്താപോതി വുച്ചതി. യഥാഹ - ''ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ സങ്ഖതട്ഠോ സന്താപട്ഠോ വിപരിണാമട്ഠോ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭). തഞ്ച ദുക്ഖദുക്ഖാദിവസേന ചേവ ജാതിആദിവസേന ച അനേകപ്പകാരം. തേന വുത്തം ''അനേകേഹി സന്താപേഹീ''തി. അനേകേഹി ദുക്ഖേഹി സന്തപ്പമാനേ പീളിയമാനേ ബാധിയമാനേ. **പരിളാഹേഹീ**തി പരിദാഹേഹി. **പരിഡയ്ഹമാനേ**തി ഇന്ധനം വിയ അഗ്ഗിനാ സമന്തതോ ഡയ്ഹമാനേ. **രാഗജേഹീ**തി രാഗസമ്ഭൂതേഹി . ഏസ നയോ സേസേസുപി. രാഗാദയോ ഹി യസ്മിം സന്താനേ ഉപ്പജ്ജന്തി, തം നിദ്ദഹന്താ വിയ വിബാധേന്തി, തേന വുത്തം - ''തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, അഗ്ഗീ - രാഗഗ്ഗി, ദോസഗ്ഗി, മോഹഗ്ഗീ''തി (ഇതിവു॰ ൯൩). യതോ തേ ചിത്തം കായഞ്ച കിലേസേന്തീതി കിലേസാതി വുച്ചന്തി. ഏത്ഥ ച പരിഡയ്ഹമാനേതി ഏതേന ഭഗവാ രാഗാദികിലേസാനം പവത്തിദുക്ഖതം, തേന ച സത്താനം അഭിഭൂതതം ദസ്സേതി. സന്തപ്പമാനേതി ഇമിനാ പന തേസം കാലന്തരദുക്ഖതം, തേന നിരന്തരോപദ്ദവതഞ്ച ദസ്സേതി.

ഭഗവാ ഹി ബോധിരുക്ഖമൂലേ അപരാജിതപല്ലങ്കേ നിസിന്നോ പഠമയാമേ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരിത്വാ മജ്ഝിമയാമേ ദിബ്ബചക്ഖും വിസോധേത്വാ പച്ഛിമയാമേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ഞാണം ഓതാരേത്വാ കിലേസമൂലകം വട്ടദുക്ഖം അഭിഞ്ഞായ സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ സമ്മസന്തോ അനുക്കമേന വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന സയം വിഗതവിദ്ധസ്തകിലേസോ അഭിസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ പച്ചവേക്ഖണാനന്തരം അനവസേസാനം കിലേസാനം പഹീനത്താ അത്തനോ വട്ടദുക്ഖസ്സ പരിക്ഖീണഭാവദീപകം സബ്ബബുദ്ധാനം അവിജഹിതം ''അനേകജാതിസംസാര''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൧൫൩) ഉദാനം ഉദാനേത്വാ തേനേവ പല്ലങ്കേന സത്താഹം വിമുത്തിസുഖപടിസംവേദീ നിസിന്നോ സത്തമായ രത്തിയാ തീസു യാമേസു വുത്തനയേന തീണി ഉദാനാനി ഉദാനേത്വാ തതിയഉദാനാനന്തരം ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേന്തോ ''സകലമിദം സത്താനം വട്ടദുക്ഖം കിലേസമൂലകം, കിലേസാ നാമേതേ പവത്തിദുക്ഖാ ആയതിമ്പി ദുക്ഖഹേതുഭൂതാ, തേഹി ഇമേ സത്താ സന്തപ്പന്തി പരിഡയ്ഹന്തി ചാ''തി പസ്സി. തേന വുത്തം **''അദ്ദസാ ഖോ ഭഗവാ...പേ॰... മോഹജേഹിപീ''**തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ലോകസ്സ യഥാവുത്തസന്താപപരിളാഹേഹി അഭിഭുയ്യമാനതം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം സബ്ബസന്താപപരിളാഹതോ പരിനിബ്ബാനവിഭാവനം മഹാഉദാനം ഉദാനേസി.

തഥ **അയം ലോകോ സന്താപജാതോ**തി അയം സബ്ബോപി ലോകോ ജരാരോഗമരണേഹി ചേവ നാനാവിധബ്യസനേഹി ച കിലേസപരിയുട്ഠാനേഹി ച ജാതസന്താപോ, ഉപ്പന്നകായികചേതസികദുക്ഖാഭിഭവോതി അത്ഥോ. **ഫസ്സപരേതോ**തി തതോ ഏവ അനേകേഹി ദുക്ഖസമ്ഫസ്സേഹി പരിഹതോ ഉപദ്ദുതോ. അഥ വാ **ഫസ്സപരേതോ**തി സുഖാദിസങ്ഖാതാനം തിസ്സന്നം ദുക്ഖതാനം പച്ചയഭൂതേഹി ഛഹി ഫസ്സേഹി അഭിഭൂതോ, തതോ തതോ ദ്വാരതോ തസ്മിം തസ്മിം ആരമ്മണേ പവത്തിവസേന ഉപസ്സട്ഠോ. **രോഗം വദതി അത്തതോ**തി ഫസ്സപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനം വേദനാസങ്ഖാതം രോഗം ദുക്ഖം, ഖന്ധപഞ്ചകമേവ വാ യഥാഭൂതം അജാനന്തോ "അഹ"ന്തി സഞ്ഞായ ദിട്ഠിഗാഹവസേന "അഹം സുഖിതോ ദുക്ഖിതോ"തി അത്തതോ വദതി. "അത്തനോ"തിപി പഠന്തി. തസ്സത്ഥോ - യ്വായം ലോകോ കേനചി ദുക്ഖധമ്മേന ഫുട്ഠോ അഭാവിതത്തതായ അധിവാസേതും അസക്കോന്തോ "അഹോ ദുക്ഖം, ഈദിസം ദുക്ഖം മയ്ഹം അത്തനോപി മാ ഹോതൂ"തിആദിനാ വിപ്പലപന്തോ കേവലം അത്തനോ രോഗം വദതി, തസ്സ പന പഹാനായ ന പടിപജ്ജതീതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ തം യഥാവുത്തം ദുക്ഖം യഥാഭൂതം അജാനന്തോ തണ്ഹാഗാഹവസേന "മമ"ന്തി സഞ്ഞായ അത്തതോ വദതി, "മമ ഇദ"ന്തി വാചം നിച്ഛാരേതി.

യേന യേന ഹി മഞ്ഞതീതി ഏവമിമം രോഗഭൂതം ഖന്ധപഞ്ചകം അത്തതോ അത്തനോ വാ വദന്തോ ലോകോ യേന യേന രൂപവേദനാദിനാ കാരണഭൂതേന, യേന വാ സസ്സതാദിനാ പകാരേന ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാമഞ്ഞനാഹി മഞ്ഞതി. **തതോ തം ഹോതി അഞ്ഞഥാ**തി തതോ അത്തനാ പരികപ്പിതാകാരതോ തം മഞ്ഞനായ വത്ഥുഭൂതം ഖന്ധപഞ്ചകം അഞ്ഞഥാ അനത്താനത്തനിയമേവ ഹോതി. വസേ വത്തേതും അസക്കുണേയ്യതായ അഹങ്കാരമമങ്കാരത്തം ന നിപ്ഫാദേതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **തതോ**തി തസ്മാ മഞ്ഞനാമത്തഭാവതോ തം ഖന്ധപഞ്ചകം നിച്ചാദിവസേന മഞ്ഞിതം അഞ്ഞഥാ അനിച്ചാദിസഭാവമേവ ഹോതി. ന ഹി മഞ്ഞനാ ഭാവഞ്ഞഥത്തം വാ ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം വാ കാതും സക്കോതി.

അഞ്ഞഥാഭാവീ ഭവസത്തോതി അസമ്ഭവേ വഡ്ഢിയം ഹിതസുഖേ സത്തോ ലഗ്ഗോ സത്തലോകോ മഞ്ഞനായ യഥാരുചി ചിന്തിയമാനോപി വിപരീതപ്പടിപത്തിയാ തതോ അഞ്ഞഥാഭാവീ അഹിതദുക്ഖഭാവീ വിഘാതംയേവ പാപുണാതി. **ഭവമേവാഭിനന്ദതീ**തി ഏവം സന്തേപി തം മഞ്ഞനാപരികപ്പിതം അവിജ്ജമാനം ഭവം വഡ്ഢിം അഭിനന്ദതി ഏവ അഭികങ്ഖതി ഏവ. അഥ വാ **അഞ്ഞഥാഭാവീ**തി "നിച്ചോ മേ അത്താ"തിആദിനാ മഞ്ഞനായ പരികപ്പിതാകാരതോ സയം അഞ്ഞഥാഭാവീ സമാനോ അനിച്ചോ അധുവോതി അത്ഥോ. **ഭവസത്തോ**തി കാമാദിഭവേസു ഭവതണ്ഹായ സത്തോ ലഗ്ഗോ ഗധിതോ. **ഭവമേവാഭിനന്ദതീ**തി അനിച്ചാദിസഭാവം ഭവമേവ നിച്ചാദിവസേന പരാമസിത്വാ, തഥ വാ അധിമുത്തിസഞ്ഞം തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനാഹി അഭിനന്ദതി, ന തഥ നിബ്ബിന്ദതി . **യദഭിനന്ദതി തം ഭയ**ന്തി യം വഡ്ഢിസങ്ഖാതം ഭവം കാമാദിഭവം വാ അഭിനന്ദതി, തം അനിച്ചാദിവിപരിണാമസഭാവത്താ അനേകബ്യസനാനുബന്ധത്താ ച ഭവഹേതുഭാവതോ അതിവിയ ഭയാനകട്ഠേന ഭയം. **യസ്സ ഭായതീ**തി യതോ ജരാമരണാദിതോ ഭായതി, തം ജരാമരണാദി ദുക്ഖാധിട്ഠാനഭാവതോ ദുക്ഖദുക്ഖഭാവതോ ച ദുക്ഖം. അഥ വാ **യസ്സ**

ഭായതീതി ഭവാഭിനന്ദനേന യസ്സ വിഭവസ്സ ഭായതി , സോ ഉച്ഛേദസങ്ഖാതോ വിഭവോ, തതോ ഭായനഞ്ച ദുക്ഖവത്ഥുഭാവതോ ജാതിആദിദുക്ഖസ്സ അനതിവത്തനതോ ച ദുക്ഖം ദുക്ഖസഭാവമേവാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **യസ്സ ഭായതി തം ദുക്ഖ**ന്തി യസ്സ അനിച്ചാദികസ്സ ഭായതി തം നിസ്സരണം അജാനന്തോ, തം ഭയം തസ്സ ദുക്ഖം ഹോതി, ദുക്ഖം ആവഹതീതി അത്ഥോ.

ഏത്തകേന വട്ടം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിവട്ടം ദസ്സേതും, **"ഭവവിപ്പഹാനായ ഖോ പനിദം ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **ഭവവിപ്പഹാനായാ**തി കാമാദിഭവസ്സ പജഹനത്ഥായ. **ഖോ**തി അവധാരണേ, **പനാ**തി പദപൂരണേ നിപാതോ. **ഇദ**ന്തി ആസന്നപച്ചക്ഖവചനം. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം. **വുസ്സതീ**തി പൂരേസ്സതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഏകന്തേനേവ കാമാദിഭവസ്സ സമുദയപ്പഹാനേന അനവസേസപജഹനത്ഥായ ഇദം മയാ സതസഹസ്സകപ്പാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി അതിദുക്കരാനി ആചരിത്വാ പാരമിയോ പൂരേത്വാ ബോധിമണ്ഡേ തിണ്ണം മാരാനം മത്ഥകം മദ്ദിത്വാ അധിഗതം സീലാദിക്ഖന്ധത്തയസങ്ഗഹം അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം ചരിയതി ഭാവിയതീതി.

ഏവം അരിയമഗ്ഗസ്സ ഏകംസേനേവ നിയ്യാനികഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞമഗ്ഗസ്സ തദഭാവം ദസ്സേന്തോ **"യേ ഹി കേചീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യേ**തി അനിയമനിദ്ദേസോ. **ഹീ**തി നിപാതമത്തം. **കേചീ**തി ഏകച്ചേ. പദദ്വയേനാപി തഥാവാദിനോ ദിട്ഠിഗതികേ അനിയമതോ പരിയാദിയതി. **സമണാ**തി പബ്ബജ്ജൂപഗമനമത്തേന സമണാ, ന സമിതപാപാ. **ബ്രാഹ്മണാ**തി ജാതിമത്തേന ബ്രാഹ്മണാ, ന ബാഹിതപാപാ. **വാ**സദ്ദോ വികപ്പത്ഥോ. **ഭവേന ഭവസ്സ വിപ്പമോക്ഖമാഹംസൂ**തി ഏകച്ചേ കാമഭവേന രൂപഭവേന വാ സബ്ബഭവതോ വിമുത്തിം സംസാരസുദ്ധിം കഥയിംസു.

കേ പനേവം വദന്തീതി? ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദിനോ തേസു ഹി കേചി "ഉളാരേഹി പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ അത്താ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ പരമം നിബ്ബുതിം പത്തോ ഹോതീ"തി വദന്തി. കേചി "രൂപാവചരജ്ഝാനേസു പഠമജ്ഝാനസമങ്ഗീ...പേ॰... കേചി "ദുതിയതതിയചതുത്ഥജ്ഝാനസമങ്ഗീ അത്താ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ പരമം നിബ്ബുതിം പത്തോ ഹോതീ"തി വദന്തി. യഥാഹ -

"ഇധ , ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ഏവംവാദീ ഹോതി ഏവംദിട്ഠി 'യതോ ഖോ ഭോ അയം അത്താ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ'"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൯൪) വിത്ഥാരോ.

തേ പന യസ്മാ യാവദത്ഥം പീതത്താ സുഹിതായ ജലൂകായ വിയ രുഹിരപിപാസാ കാമാദിസുഖേഹി സമപ്പിതസ്സ തസ്സ അത്തനോ കാമേസനാദയോ ന ഭവിസ്സന്തി, തദഭാവേ ച ഭവസ്സ അഭാവോയേവ, യസ്മിം യസ്മിഞ്ച ഭവേ ഠിതസ്സ അയം നയോ ലബ്ഭതി, തേന തേന ഭവേന സബ്ബഭവതോ വിമുത്തി ഹോതീതി വദന്തി, തസ്മാ "ഭവേന ഭവസ്സ വിപ്പമോക്ഖമാഹംസൂ"തി വുത്താ. യേസഞ്ച "ഏത്തകം നാമ കാലം സംസരിത്വാ ബാലാ ച പണ്ഡിതാ ച പരിയോസാനഭവേ ഠത്വാ സംസാരതോ വിമുച്ചന്തീ"തി ലദ്ധി, തേപി ഭവേന ഭവസ്സ വിപ്പമോക്ഖം വദന്തി നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “ചുല്ലാസീതി മഹാകപ്പിനോ സതസഹസ്സാനി യാനി ബാലേ ച പണ്ഡിതേ ച സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സന്തീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮).

അഥ വാ **ഭവേനാ**തി ഭവദിട്ഠിയാ. ഭവതി സസ്സതം തിട്ഠതീതി പവത്തനതോ സസ്സതദിട്ഠി ഭവദിട്ഠീതി വുച്ചതി, ഭവദിട്ഠി ഏവേത്ഥ ഉത്തരപദലോപേന ഭവതണ്ഹാതിആദീസു വിയ ഭവോതി വുത്തോ. ഭവദിട്ഠിവസേന ച ഏകച്ചേ ഭവവിസേസംയേവ കിലേസാനം വൂപസന്തവുത്തിയാ ആയുനോ ച ദീഘാവാസതായ നിച്ചാദിസഭാവം ഭവവിമോക്ഖം മഞ്ഞന്തി, സേയ്യഥാപി ബകോ ബ്രഹ്മാ “ഇദം നിച്ചം, ഇദം ധുവം, ഇദം സസ്സതം, ഇദം അവിപരിണാമധമ്മ”ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൧) അവോച. തേസമേവം വിപരീതഗാഹീനം അനിസ്സരണേ നിസ്സരണദിട്ഠീനം കുതോ ഭവവിമോക്ഖോ. തേനാഹ ഭഗവാ - **“സബ്ബേ തേ ‘അവിപ്പമുത്താ ഭവസ്മാ’തി വദാമീ”**തി.

വിഭവേനാതി ഉച്ഛേദേന. **ഭവസ്സ നിസ്സരണമാഹംസൂ**തി സബ്ബഭവതോ നിഗ്ഗമനം നിക്ഖന്തിം സംസാരസുദ്ധിം വദിംസു. തേ ഹി “ഭവേന ഭവസ്സ വിപ്പമോക്ഖോ”തി വദന്താനം വാദം അനനുജാനന്താ ഭവൂപച്ഛേദേന നിസ്സരണം പടിജാനിംസു. **വിഭവേനാ**തി വാ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ. വിഭവതി വിനസ്സതി ഉച്ഛിജ്ജതി അത്താ ച ലോകോ ചാതി പവത്തനതോ ഉച്ഛേദദിട്ഠി വുത്തനയേന “വിഭവോ”തി വുച്ചതി. ഉച്ഛേദദിട്ഠിവസേന ഹി സത്താ അധിമുച്ചിത്വാ തത്ഥ തത്ഥ ഉപ്പന്നാ ഉച്ഛിജ്ജന്തി, സാ ഏവ സംസാരസുദ്ധീതി ഉച്ഛേദവാദിനോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “യതോ ഖോ ഭോ അയം അത്താ രൂപീ ചാതുമഹാഭൂതികോ…പേ॰… നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, ഏത്താവതാ ഖോ ഭോ അയം അത്താ സമ്മാ സമുച്ഛിന്നോ ഹോതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൯൭).

തഥാ -

> “നത്ഥി, മഹാരാജ, ദിന്നം, നത്ഥി യിട്ഠം നത്ഥി ഹുതം…പേ॰… ബാലേ ച പണ്ഡിതേ ച കായസ്സ ഭേദാ ഉച്ഛിജ്ജന്തി വിനസ്സന്തി ന ഹോന്തി പരം മരണാ”തി ച (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧).

തേസമ്പി ഏവം വിപരീതഗാഹീനം കുതോ ഭവനിസ്സരണം. തേനാഹ ഭഗവാ - **“സബ്ബേ തേ ‘അനിസ്സടാ ഭവസ്മാ’തി വദാമീ”**തി. ന ഹി അരിയമഗ്ഗഭാവനായ അനവസേസകിലേസം അസമുഗ്ഘാതേത്വാ കദാചിപി ഭവതോ നിസ്സരണവിമുത്തി സമ്ഭവതി. തഥാ ഹി തേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം യഥാഭൂതാവബോധാഭാവതോ “അത്ഥി നത്ഥീ”തി അന്തദ്വയനിപതിതാനം തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന സമ്പരിതസിതവിപ്ഫന്ദിതമത്തം, യതോ തേ ദിട്ഠിഗതികാ പവത്തിഹേതൂസുപി സമ്മൂള്ഹാ സക്കായഭൂമിയം സുനിഖാതേ വിപരീതദസ്സനഥമ്ഭേ തണ്ഹാബന്ധനേന ബദ്ധാ ഗദ്ദൂലബന്ധനാ വിയ സാ ന വിജഹന്തി ബന്ധനട്ഠാനം, കുതോ നേസം വിമോക്ഖോ?

യേ പന ചതുസച്ചവിഭാവനേന പവത്തിആദീസു അസമ്മോഹതോ തം അന്തദ്വയം അനുപഗമ്മ മജ്ഝിമം പടിപദം സമാരുള്ഹാ, തേസംയേവ

ഭവവിപ്പമോക്ഖോ നിസ്സരണഞ്ചാതി ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ **"ഉപധിം ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപധി**ന്തി ഖന്ധാദിഉപധിം. **ഹീ**തി നിപാതമത്തം. **പടിച്ചാ**തി നിസ്സായ, പച്ചയം കത്വാ. **ദുക്ഖ**ന്തി ജാതിആദി ദുക്ഖം. കിം വുത്തം ഹോതി? യത്ഥിമേ ദിട്ഠിഗതികാ വിമോക്ഖസഞ്ഞിനോ, തത്ഥ ഖന്ധകിലേസാഭിസങ്ഖാരൂപധയോ അധിഗതാ, കുതോ തത്ഥ ദുക്ഖനിസ്സരണം? യത്ര ഹി കിലേസാ, തത്രാഭിസങ്ഖാരസമ്ഭവതോ ഭവപബന്ധസ്സ അവിച്ഛേദോയേവാതി വട്ടദുക്ഖസ്സ അനിവത്തി. തേന വുത്തം - ''ഉപധിഞ്ഹി പടിച്ച ദുക്ഖമിദം സമ്ഭോതീ''തി.

ഇദാനി യം പരമത്ഥതോ ദുക്ഖസ്സ നിസ്സരണം, തം ദസ്സേതും, **"സബ്ബുപാദാനക്ഖയാ നത്ഥി ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവോ"**തി വുത്തം. തത്ഥ **സബ്ബുപാദാനക്ഖയാ**തി കാമുപാദാനം ദിട്ഠുപാദാനം സീലബ്ബതുപാദാനം അത്തവാദുപാദാനന്തി സബ്ബേസം ഇമേസം ചതുന്നമ്പി ഉപാദാനാനം അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന അനവസേസപ്പഹാനതോ. തത്ഥ ദിട്ഠുപാദാനം സീലബ്ബതുപാദാനം അത്തവാദുപാദാനന്തി ഇമാനി തീണി ഉപാദാനാനി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ഖീയന്തി, അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപജ്ജന്തി. കാമുപാദാനം അപായഗമനീയം പഠമേന, കാമരാഗഭൂതം ബഹലം ദുതിയേന, സുഖുമം തതിയേന, രൂപരാഗാരൂപരാഗപ്പഹാനം ചതുത്ഥേനാതി ചതൂഹിപി മഗ്ഗേഹി ഖീയതി, അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം. **നത്ഥി ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവോ**തി ഏവം സബ്ബസോ ഉപാദാനക്ഖയാ തദേകട്ഠതായ സബ്ബസ്സപി കിലേസഗണസ്സ അനുപ്പാദനതോ അപ്പമത്തകസ്സപി വട്ടദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവോ പാതുഭാവോ നത്ഥി.

ഏവം ഭഗവാ ഹേതുനാ സദ്ധിം പവത്തിം നിവത്തിഞ്ച ദസ്സേത്വാ ''ഇമം നയം അജാനന്തോ അയം സത്തലോകോ വട്ടതോപി സീസം ന ഉക്ഖിപതീ''തി ദസ്സേന്തോ **"ലോകമിമം പസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ലോകമിമം പസ്സാ**തി അത്തനോ ബുദ്ധചക്ഖുനാ പച്ചക്ഖതോ വിസയഭാവസ്സ ഉപഗതത്താ ''ലോകമിമം പസ്സാ''തി ഭഗവാദസ്സനകിരിയായ നിയോജേന്തോ അത്താനമേവാലപതി. **പുഥൂ**തി ബഹൂ, വിസും വിസും വാ. **അവിജ്ജായ പരേതാ**തി ''ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ''ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൦൬; വിഭ॰ ൨൨൬) നയേന വുത്തായ ചതുസച്ചപടിച്ഛാദികായ അവിജ്ജായ അഭിഭൂതാ. **ഭൂതാ**തി കമ്മകിലേസേഹി ജാതാ നിബ്ബത്താ. **ഭൂതരതാ**തി ഭൂതേസു മാതാപിതുപുത്തദാരാദിസഞ്ഞായ അഞ്ഞസത്തേസു തണ്ഹായ രതാ, ഭൂതേ വാ ഖന്ധപഞ്ചകേ അനിച്ചാസുഭദുക്ഖാനത്തസഭാവേ തംസഭാവാനവബോധതോ ഇത്ഥിപുരിസാദിപരികപ്പവസേന നിച്ചാദിവസേന അത്തത്തനിയഗാഹവസേന ച അഭിരതാ. **ഭവാ അപരിമുത്താ**തി യഥാവുത്തേന തണ്ഹാദിട്ഠിഗാഹേന ഭവതോ സംസാരതോ ന പരിമുത്താ.

ഏത്ഥ ച ''ലോകമിമ''ന്തി പഠമം താവ സകലമ്പി സത്തനികായം സാമഞ്ഞതോ ഏകത്തം ഉപനേന്തോ ഏകവചനേന അനോധിസോ ഗഹണം ദീപേത്വാ ''സ്വായം ലോകോ ഭവയോനിഗതിഠിതിസത്താവാസാദിവസേന ചേവ തത്ഥാപി തംതംസത്തനികായാദിവസേന ച അനേകഭേദഭിന്നോ പച്ചേകം മയാ വോലോകിതോ''തി അത്തനോ ബുദ്ധചക്ഖുഞാണാനുഭാവം പകാസേന്തോ സത്ഥാ പുന വചനഭേദം കത്വാ ബഹുവചനേന ഓധിസോ ഗഹണം ദീപേതി ''പുഥൂ അവിജ്ജായ പരേതാ ഭൂതാ''തിആദിനാ. ഏവഞ്ച കത്വാ ''ലോകമിമ''ന്തി

ഉപയോഗവചനം കത്വാ "അവിജ്ജായ പരേതോ"തിആദിനാ പച്ചത്തബഹുവചനനിദ്ദേസോപി അവിരുദ്ധോ ഹോതി ഭിന്നവാക്യത്താ. കേചി പന ഏകവാക്യതാധിപ്പായേന "അവിജ്ജായ പരേതം ഭൂതം ഭൂതരതം ഭവാ അപരിമുത്ത"ന്തി പഠന്തി, വിഭത്തിഭേദവസേനേവ പന പുരാണപാഠോ.

ഇദാനി യേന ഉപായേന ഭവവിപ്പമോക്ഖോ ഹോതി, തം സബ്ബം തിത്ഥിയാനം അവിസയഭൂതം ബുദ്ധഗോചരം വിപസ്സനാവീഥിം ദസ്സേന്തോ **"യേ ഹി കേചീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യേ ഹി കേചി ഭവാ**തി കാമഭവാദി സഞ്ഞീഭവാദി ഏകവോകാരഭവാദിവിഭാഗേന നാനാഭേദഭിന്നാ സാതവന്തോ വാ അസാതവന്തോ വാ ദീഘായുകാ വാ ഇത്തരക്ഖണാ വാ യേ ഹി കേചി ഭവാ. **സബ്ബധീ**തി ഉദ്ധം അധോ തിരിയന്തി ആദിവിഭാഗേന സബ്ബത്ഥ. **സബ്ബത്ഥതായാ**തി സഗ്ഗാപായമനുസ്സാദിവിഭാഗേന. **സബ്ബേ തേ**തിആദീസു സബ്ബേപി തേ ഭവാ രൂപവേദനാദിധമ്മാ ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന **അനിച്ചാ,** ഉദയബ്ബയപടിപീളിതത്താ **ദുക്ഖാ,** ജരായ മരണേന ചാതി ദ്വിധാ വിപരിണാമേതബ്ബതായ **വിപരിണാമധമ്മാ. ഇതി**സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ പകാരത്ഥോ വാ, തേന അനത്തലക്ഖണമ്പി സങ്ഗഹേത്വാ അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താ, വിപരിണാമധമ്മതായ വാ അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താതി വുത്താ.

ഏവം ലക്ഖണത്തയപടിവിജ്ഝനാകാരേന **ഏതം** ഭവസങ്ഖാതം ഖന്ധപഞ്ചകം **യഥാഭൂതം** അവിപരീതം **സമ്മപ്പഞ്ഞായ** സമ്മാ ഞായേന വിപസ്സനാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ **പസ്സതോ** പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന പടിവിജ്ഝതോ "ഭവോ നിച്ചോ"തി ആദിനയപ്പവത്താ ഭവേസു **തണ്ഹാ പഹീയതി,** അഗ്ഗമഗ്ഗപ്പത്തിസമകാലമേവ അനവസേസം നിരുജ്ഝതി, ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ സബ്ബസോ പഹീനത്താ **വിഭവം** വിച്ഛേദം **നാഭിനന്ദതി** ന പത്ഥേതി. ഏവംഭൂതസ്സ തസ്സ യാ കാമതണ്ഹാദിവസേന അട്ഠസതഭേദാ അവത്ഥാദിവിഭാഗേന അനന്തഭേദാ ച, താസം **സബ്ബസോ** സബ്ബപ്പകാരേന **തണ്ഹാനം ഖയാ** പഹാനാ, തദേകട്ഠതായ സബ്ബസ്സപി സംകിലേസപക്ഖസ്സ **അസേസം** നിസ്സേസം **വിരാഗേന** അരിയമഗ്ഗേന യോ അനുപ്പാദനിരോധോ, തം **നിബ്ബാന**ന്തി.

ഏവം തണ്ഹായ പഹാനമുഖേന സഉപാദിസേസനിബ്ബാനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനം ദസ്സേന്തോ **"തസ്സ നിബ്ബുതസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യോ സോ സബ്ബസോ തണ്ഹാനം ഖയാ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന നിബ്ബുതോ വുത്തനയേന ഭിന്നകിലേസോ ഖീണാസവഭിക്ഖു, **തസ്സ നിബ്ബുതസ്സ ഭിക്ഖുനോ അനുപാദാ** ഉപാദാനാഭാവതോ കിലേസാഭിസങ്ഖാരമാരാനം വാ അഗ്ഗഹണതോ **പുനബ്ഭവോ ന ഹോതി,** ആയതിം പടിസന്ധിവസേന ഉപപത്തിഭവോ നത്ഥി. ഏവംഭൂതേന ച തേന **അഭിഭൂതോ മാരോ,** അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ കിലേസമാരോ അഭിസങ്ഖാരമാരോ ദേവപുത്തമാരോ ച ചരിമകചിത്തക്ഖണേ ഖന്ധമാരോ മച്ചുമാരോ ചാതി പഞ്ചവിധോ മാരോ അഭിഭൂതോ പരാജിതോ, പുന സീസം ഉക്ഖിപിതും അപ്പദാനേന നിബ്ബിസേവനോ കതോ, യതോ തേന വിജിതോ സങ്ഗാമോ മാരേഹി തത്ഥ തത്ഥ പവത്തിതോ. ഏവം **വിജിതസങ്ഗാമോ** പന ഇട്ഠാദീസു സബ്ബേസു വികാരാഭാവേന താദിലക്ഖണപ്പത്തിയാ **താദീ** അരഹാ **സബ്ബഭവാനി** യഥാവുത്തഭേദേ സബ്ബേപി ഭവേ **ഉപച്ചഗാ** സമതിക്കന്തോ, ന യത്ഥ കത്ഥചി സങ്ഖം ഉപേതി, അഞ്ഞദത്ഥു അനുപാദാനോ വിയ ജാതവേദോ

പരിനിബ്ബാനതോ ഉദ്ധം അപഞ്ഞത്തികോവ ഹോതീതി. ഇതി ഭഗവാ ഇമം മഹാഉദാനം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ കൂടം ഗഹേത്വാ നിട്ഠപേസി.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച നന്ദവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൪. മേഘിയവഗ്ഗോ

൧. മേഘിയസുത്തവണ്ണനാ

൩൧. മേഘിയവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **ചാലികായ**ന്തി ഏവം നാമകേ നഗരേ. തസ്സ കിര നഗരസ്സ ദ്വാരട്ഠാനം മുഞ്ചിത്വാ സമന്തതോ ചലപങ്കം ഹോതി, തം ചലപങ്കം നിസ്സായ ഠിതത്താ ഓലോകേന്താനം ചലമാനം വിയ ഉപട്ഠാതി, തസ്മാ ''ചാലികാ''തി വുച്ചതി. **ചാലികേ പബ്ബതേ**തി തസ്സ നഗരസ്സ അവിദൂരേ ഏകോ പബ്ബതോ, സോപി സബ്ബസേതത്താ കാലപക്ഖഉപോസഥേ ഓലോകേന്താനം ചലമാനോ വിയ ഉപട്ഠാതി, തസ്മാ ''ചാലികപബ്ബതോ''തി സങ്ഖം ഗതോ. തത്ഥ ഭഗവതോ മഹന്തം വിഹാരം കാരയിംസു, ഭഗവാ തദാ തം നഗരം ഗോചരഗാമം കത്വാ തസ്മിം ചാലികപബ്ബതമഹാവിഹാരേ വിഹരതി. തേന വുത്തം - ''ചാലികായം വിഹരതി ചാലികേ പബ്ബതേ''തി. **മേഘിയോ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം. **ഉപട്ഠാകോ ഹോതീ**തി പരിചാരകോ ഹോതി. ഭഗവതോ ഹി പഠമബോധിയം ഉപട്ഠാകാ അനിബദ്ധാ അഹേസും, ഏകദാ നാഗസമാലോ, ഏകദാ നാഗിതോ, ഏകദാ ഉപവാനോ, ഏകദാ സുനക്ഖത്തോ, തദാപി മേഘിയത്ഥേരോവ ഉപട്ഠാകോ. തേനാഹ - ''തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ മേഘിയോ ഭഗവതോ ഉപട്ഠാകോ ഹോതീ''തി.

ജന്തുഗാമന്തി ഏവം നാമകം തസ്സേവ വിഹാരസ്സ അപരം ഗോചരഗാമം. ''ജത്തുഗാമ''ന്തിപി പാഠോ. **കിമികാളായാ**തി കാളകിമീനം ബഹുലതായ ''കിമികാളാ''തി ലദ്ധനാമായ നദിയാ. **ജങ്ഘവിഹാര**ന്തി ചിരനിസജ്ജായ ജങ്ഘാസു ഉപ്പന്നകിലമഥവിനോദനത്ഥം വിചരണം. **പാസാദിക**ന്തി അവിരളരുക്ഖതായ സിനിദ്ധപത്തതായ ച പസ്സന്താനം പസാദമാവഹതീതി പാസാദികം. സന്ദച്ഛായതായ മനുഞ്ഞഭൂമിഭാഗതായ ച **മനുഞ്ഞം**. അഞ്ഞോ പവിട്ഠാനം പീതിസോമനസ്സജനനട്ഠേന ചിത്തം രമേതീതി **രമണീയം. അല**ന്തി പരിയത്തം, യുത്തന്തിപി അത്ഥോ. **പധാനത്ഥികസ്സാ**തി യോഗേന ഭാവനായ അത്ഥികസ്സ. **പധാനായാ**തി സമണധമ്മകരണായ. **ആഗച്ഛേയ്യാഹ**ന്തി ആഗച്ഛേയ്യം അഹം. ഥേരേന കിര പുബ്ബേ തം ഠാനം അനുപടിപാടിയാ പഞ്ച ജാതിസതാനി രഞ്ഞാ ഏവ സതാ അനുഭൂതം ഉയ്യാനം അഹോസി, തേനസ്സ ദിട്ഠമത്തേയേവ തത്ഥ വിഹരിതും ചിത്തം നമി. **ആഗമേഹി താവാ**തി സത്ഥാ ഥേരസ്സ വചനം സുത്വാ ഉപധാരേന്തോ ''ന താവസ്സ ഞാണം പരിപാകം ഗത''ന്തി ഞത്വാ പടിക്ഖിപന്തോ ഏവമാഹ . **ഏകകമ്ഹി താവാ**തി ഇദം പനസ്സ ''ഏവമയം ഗന്ത്വാപി കമ്മേ അനിപ്ഫജ്ജമാനേ നിരാസങ്കോ ഹുത്വാ പേമവസേന പുന ആഗച്ഛിസ്സതീ''തി ചിത്തമദ്ദവജനനത്ഥം ആഹ. **യാവ അഞ്ഞോപി കോചി ഭിക്ഖു ആഗച്ഛതീ**തി അഞ്ഞോ കോചി ഭിക്ഖു മമ സന്തികം യാവ ആഗച്ഛതി, താവ ആഗമേഹീതി അത്ഥോ. ''കോചി ഭിക്ഖു ദിസ്സതീ''തിപി പാഠോ. ''ആഗച്ഛതൂ''തിപി പഠന്തി, തഥാ ''ദിസ്സതൂ''തി.

നത്ഥി കിഞ്ചി ഉത്തരി കരണീയന്തി ചതൂസു സച്ചേസു ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പരിഞ്ഞാദീനം സോളസന്നം കിച്ചാനം കതത്താ, അഭിസമ്ബോധിയാ വാ അധിഗതത്താ തതോ അഞ്ഞം ഉത്തരി കരണീയം നാമ നത്ഥി. **നത്ഥി കതസ്സ വാ പതിചയോ**തി കതസ്സ വാ പുന പതിചയോപി നത്ഥി. ന ഹി ഭാവിതമഗ്ഗോ പുന ഭാവീയതി, പഹീനകിലേസാനം വാ പുന പഹാനേന കിച്ചം അത്ഥി. **അത്ഥി കതസ്സ പതിചയോ**തി മയ്ഹം സന്താനേ നിപ്ഫാദിതസ്സ സീലാദിധമ്മസ്സ

അരിയമഗ്ഗസ്സ അനധിഗതത്താ തദത്ഥം പുന വഡ്ഢനസങ്ഖാതോ പതിചയോ അത്ഥി, ഇച്ഛിതബ്ബോതി അത്ഥോ. **പധാനന്തി ഖോ മേഘിയ വദമാനം കിന്തി വദേയ്യാമാ**തി "സമണധമ്മം കരോമീ"തി തം വദമാനം മയം അഞ്ഞം കിം നാമ വദേയ്യാമ?

ദിവാവിഹാരം നിസീദീതി ദിവാവിഹാരത്ഥായ നിസീദി. നിസിന്നോ ച യസ്മിം മങ്ഗലസിലാപട്ടേ പുബ്ബേ അനുപടിപാടിയാ പഞ്ച ജാതിസതാനി രാജാ ഹുത്വാ ഉയ്യാനകീളം കീളന്തോ വിവിധനാടകപരിവാരോ നിസിന്നപുബ്ബോ, തസ്മിംയേവ ഠാനേ നിസീദി. അഥസ്സ നിസിന്നകാലതോ പട്ഠായ സമണഭാവോ വിഗതോ വിയ അഹോസി, രാജവേസം ഗഹേത്വാ നാടകപരിവാരപരിവുതോ സേതച്ഛത്തസ്സ ഹേട്ഠാ മഹാരഹേ പല്ലങ്കേ നിസിന്നോ വിയ ജാതോ. അഥസ്സ തം സമ്പത്തിം അസ്സാദയതോ കാമവിതക്കോ ഉദപാദി. സോ തസ്മിംയേവ ഖണേ സഹോഡ്ഢം ഗഹിതേ ദ്വേ ചോരേ ആനേത്വാ പുരതോ ഠപിതേ വിയ അദ്ദസ. തേസു ഏകസ്സ വധം ആണാപനവസേന ബ്യാപാദവിതക്കോ ഉപ്പജ്ജി, ഏകസ്സ ബന്ധനം ആണാപനവസേന വിഹിംസാവിതക്കോ, ഏവം സോ ലതാജാലേന രുക്ഖോ വിയ മധുമക്ഖികാഹി മധുഘാതകോ വിയ ച അകുസലവിതക്കേഹി പരിക്ഖിത്തോ സമ്പരികിണ്ണോ അഹോസി. തം സന്ധായ **"അഥ ഖോ ആയസ്മതോ മേഘിയസ്സാ"**തിആദി വുത്തം.

അച്ഛരിയം വത ഭോതി ഗരഹണച്ഛരിയം നാമ കിരേതം യഥാ ആയസ്മാ ആനന്ദോ ഭഗവതോ വലിയഗത്തം ദിസ്വാ അവോച "അച്ഛരിയം, ഭന്തേ, അബ്ഭുതം, ഭന്തേ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൧). അപരേ പന "തസ്മിം സമയേ പുപ്ഫഫലപല്ലവാദീസു ലോഭവസേന കാമവിതക്കോ, ഖരസ്സരാനം പക്ഖിആദീനം സദ്ദസ്സവനേന ബ്യാപാദവിതക്കോ, ലേഡ്ഡുആദീഹി തേസം പടിബാഹനാധിപ്പായേന വിഹിംസാവിതക്കോ, 'ഇധേവാഹം വസേയ്യ'ന്തി തത്ഥ സാപേക്ഖതാവസേന കാമവിതക്കോ, വനചരകേ തത്ഥ തത്ഥ ദിസ്വാ തേസു ചിത്തദുബ്ഭനേന ബ്യാപാദവിതക്കോ, തേസം വിഹേഠനാധിപ്പായേന വിഹിംസാവിതക്കോ തസ്സ ഉപ്പജ്ജീ"തിപി വദന്തി. യഥാ വാ തഥാ വാ തസ്സ മിച്ഛാവിതക്കുപ്പത്തിയേവ അച്ഛരിയകാരണം. **അന്വാസത്താ**തി അനുലഗ്ഗാ വോകിണ്ണാ. അത്തനി ഗരുമ്ഹി ച ഏകത്തേപി ബഹുവചനം ദിസ്സതി. "അനുസന്തോ"തിപി പാഠോ.

യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമീതി ഏവം മിച്ഛാവിതക്കേഹി സമ്പരികിണ്ണോ കമ്മട്ഠാനസപ്പായം കാതും അസക്കോന്തോ "ഇദം വത ദിസ്വാ ദീഘദസ്സീ ഭഗവാ പടിസേധേസീ"തി സല്ലക്ഖേത്വാ "ഇമം കാരണം ദസബലസ്സ ആരോചേസ്സാമീ"തി നിസിന്നാസനതോ വുട്ഠായ യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമി. ഉപസങ്കമിത്വാ ച **"ഇധ മയ്ഹം, ഭന്തേ"**തിആദിനാ അത്തനോ പവത്തിം ആരോചേസി.

തത്ഥ **യേഭുയ്യേനാ**തി ബഹുലം അഭിക്ഖണം. **പാപകാ**തി ലാമകാ. **അകുസലാ**തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതാ. ദുഗ്ഗതിസമ്പാപനട്ഠേന വാ പാപകാ, കുസലപടിപക്ഖതായ അകുസലാ. വിതക്കേതി ഊഹതി ആരമ്മണം ചിത്തം അഭിനിരോപേതീതി വിതക്കോ, കാമസഹഗതോ വിതക്കോ **കാമവിതക്കോ,** കിലേസകാമസമ്പയുത്തോ വത്ഥുകാമാരമ്മണോ വിതക്കോതി അത്ഥോ. ബ്യാപാദസഹഗതോ വിതക്കോ **ബ്യാപാദവിതക്കോ**. വിഹിംസാസഹഗതോ വിതക്കോ **വിഹിംസാവിതക്കോ**. തേസു കാമാനം അഭിനന്ദനവസേന പവത്തോ നേക്ഖമ്മപടിപക്ഖോ കാമവിതക്കോ, "ഇമേ സത്താ ഹഞ്ഞന്തു വാ വിനസ്സന്തു

വാ മാ വാ അഹേസു''ന്തി സത്തേസു സമ്പദുസ്സനവസേന പവത്തോ മേത്താപടിപക്ഖോ ബ്യാപാദവിതക്കോ, പാണിലേഡ്ഡുദണ്ഡാദീഹി സത്താനം വിഹേഠേതുകാമതാവസേന പവത്തോ കരുണാപടിപക്ഖോ വിഹിംസാവിതക്കോ.

കസ്മാ പനസ്സ ഭഗവാ തത്ഥ ഗമനം അനുജാനി? ''അനനുഞ്ഞാതോപി ചായം മം ഓഹായ ഗച്ഛിസ്സതേവ, 'പരിചാരകാമതായ മഞ്ഞേ ഭഗവാ ഗന്തും ന ദേതീ'തി ചസ്സ സിയാ അഞ്ഞഥത്തം. തദസ്സ ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തേയ്യാ''തി അനുജാനി.

ഏവം തസ്മിം അത്തനോ പവത്തിം ആരോചേത്വാ നിസിന്നേ അഥസ്സ ഭഗവാ സപ്പായം ധമ്മം ദേസേന്തോ **''അപരിപക്കായ, മേഘിയ, ചേതോവിമുത്തിയാ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അപരിപക്കായാ**തി പരിപാകം അപ്പത്തായ. **ചേതോവിമുത്തിയാ**തി കിലേസേഹി ചേതസോ വിമുത്തിയാ. പുബ്ബഭാഗേ ഹി തദങ്ഗവസേന ചേവ വിക്ഖമ്ഭനവസേന ച കിലേസേഹി ചേതസോ വിമുത്തി ഹോതി, അപരഭാഗേ സമുച്ഛേദവസേന ചേവ പടിപസ്സദ്ധിവസേന ച. സായം വിമുത്തി ഹേട്ഠാ വിത്ഥാരതോ കഥിതാവ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ വിമുത്തിപരിപാചനീയേഹി ധമ്മേഹി ആസയേ പരിപാചിതേ പബോധിതേ വിപസ്സനായ മഗ്ഗഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തിയാ പരിപാകം ഗച്ഛന്തിയാ ചേതോവിമുത്തി പരിപക്കാ നാമ ഹോതി, തദഭാവേ അപരിപക്കാ.

കതമേ പന വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ? സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം വിസുദ്ധികരണവസേന പന്നരസ ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''അസ്സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, പസാദനീയേ സുത്തന്തേ പച്ചവേക്ഖതോ - ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി സദ്ധിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.
>
> ''കുസീതേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, ആരദ്ധവീരിയേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, സമ്മപ്പധാനേ പച്ചവേക്ഖതോ - ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി വീരിയിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.
>
> ''മുട്ഠസ്സതീ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, ഉപട്ഠിതസ്സതീ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, സതിപട്ഠാനേ പച്ചവേക്ഖതോ - ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി സതിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.
>
> ''അസമാഹിതേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, സമാഹിതേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, ഝാനവിമോക്ഖേ പച്ചവേക്ഖതോ - ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി സമാധിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.
>
> ''ദുപ്പഞ്ഞേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, പഞ്ഞവന്തേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, ഗമ്ഭീരഞാണചരിയം പച്ചവേക്ഖതോ - ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി പഞ്ഞിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.
>
> ''ഇതി ഇമേ പഞ്ച പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, പഞ്ച പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, പഞ്ച സുത്തന്തേ പച്ചവേക്ഖതോ - ഇമേഹി

പന്നരസഹി ആകാരേഹി, ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി വിസുജ്ഝന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൮൬).

അപരേപി പന്നരസ ധമ്മാ വിമുത്തിപരിപാചനിയാ - സദ്ധാപഞ്ചമാനി ഇന്ദ്രിയാനി, അനിച്ചസഞ്ഞാ ദുക്ഖസഞ്ഞാ അനത്തസഞ്ഞാ പഹാനസഞ്ഞാ വിരാഗസഞ്ഞാതി ഇമാ പഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയാ സഞ്ഞാ, കല്യാണമിത്തതാ സീലസംവരോ അഭിസല്ലേഖതാ വീരിയാരമ്ഭോ നിബ്ബേധികപഞ്ഞാതി. തേസു വിനേയ്യദമനകുസലോ സത്ഥാ വിനേയ്യസ്സ മേഘിയത്ഥേരസ്സ അജ്ഝാസയവസേന ഇധ കല്യാണമിത്തതാദയോ വിമുത്തിപരിപാചനീയേ ധമ്മേ ദസ്സേന്തോ **"പഞ്ച ധമ്മാ പരിപാകായ സംവത്തന്തീ"**തി വത്വാ തേ വിത്ഥാരേന്തോ **"ഇധ, മേഘിയ, ഭിക്ഖു കല്യാണമിത്തോ ഹോതീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **കല്യാണമിത്തോ**തി കല്യാണോ ഭദ്ദോ സുന്ദരോ മിത്തോ ഏതസ്സാതി കല്യാണമിത്തോ. യസ്സ സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ "അഘസ്സ ഘാതാ, ഹിതസ്സ വിധാതാ"തി ഏവം സബ്ബാകാരേന ഉപകാരോ മിത്തോ ഹോതി, സോ പുഗ്ഗലോ കല്യാണമിത്തോവ. യഥാവുത്തേഹി കല്യാണപുഗ്ഗലേഹേവ സബ്ബിരിയാപഥേസു സഹ അയതി പവത്തതി, ന വിനാ തേഹീതി **കല്യാണസഹായോ.**കല്യാണപുഗ്ഗലേസു ഏവ ചിത്തേന ചേവ കായേന ച നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന പവത്തതീതി **കല്യാണസമ്പവങ്കോ**. പദത്തയേന കല്യാണമിത്തസംസഗ്ഗേ ആദരം ഉപ്പാദേതി.

തത്രിദം കല്യാണമിത്തലക്ഖണം - ഇധ കല്യാണമിത്തോ സദ്ധാസമ്പന്നോ ഹോതി സീലസമ്പന്നോ സുതസമ്പന്നോ ചാഗസമ്പന്നോ വീരിയസമ്പന്നോ സതിസമ്പന്നോ സമാധിസമ്പന്നോ പഞ്ഞാസമ്പന്നോ. തത്ഥ സദ്ധാസമ്പത്തിയാ സദ്ദഹതി തഥാഗതസ്സ ബോധിം കമ്മഫലഞ്ച, തേന സമ്മാസമ്ബോധിഹേതുഭൂതം സത്തേസു ഹിതേസിതം ന പരിച്ചജതി. സീലസമ്പത്തിയാ സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ഹോതി മനാപോ ഗരു ഭാവനീയോ ചോദകോ പാപഗരഹീ വത്താ വചനക്ഖമോ, സുതസമ്പത്തിയാ സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിപടിസംയുത്താനം ഗമ്ഭീരാനം കഥാനം കത്താ ഹോതി, ചാഗസമ്പത്തിയാ അപ്പിച്ഛോ ഹോതി സന്തുട്ഠോ പവിവിത്തോ അസംസട്ഠോ, വീരിയസമ്പത്തിയാ ആരദ്ധവീരിയോ ഹോതി സത്താനം ഹിതപ്പടിപത്തിയാ, സതിസമ്പത്തിയാ ഉപട്ഠിതസ്സതി ഹോതി, സമാധിസമ്പത്തിയാ അവിക്ഖിത്തോ ഹോതി സമാഹിതചിത്തോ, പഞ്ഞാസമ്പത്തിയാ അവിപരീതം ജാനാതി. സോ സതിയാ കുസലാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസമാനോ പഞ്ഞായ സത്താനം ഹിതാഹിതം യഥാഭൂതം ജാനിത്വാ, സമാധിനാ തത്ഥ ഏകഗ്ഗചിത്തോ ഹുത്വാ, വീരിയേന സത്തേ അഹിതാ നിസേധേത്വാ ഹിതേ നിയോജേതി. തേനാഹ -

> "പിയോ ഗരു ഭാവനീയോ, വത്താ ച വചനക്ഖമോ;
> ഗമ്ഭീരഞ്ച കഥം കത്താ, നോ ചട്ഠാനേ നിയോജയേ"തി. (അ॰ നി॰ ൭.൩൭);

അയം പഠമോ ധമ്മോ പരിപാകായ സംവത്തതീതി, അയം കല്യാണമിത്തതാസങ്ഖാതോ ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ ആദിഭാവതോ, സബ്ബേസഞ്ച കുസലാനം ധമ്മാനം ബഹുകാരതായ പധാനഭാവതോ ച ഇമേസു പഞ്ചസു ധമ്മേസു ആദിതോ വുത്തത്താ പഠമോ അനവജ്ജധമ്മോ അവിസുദ്ധാനം സദ്ധാദീനം വിസുദ്ധികരണവസേന ചേതോവിമുത്തിയാ പരിപാകായ

സംവത്തതി. ഏത്ഥ ച കല്യാണമിത്തസ്സ ബഹുകാരതാ പധാനതാ ച “ഉപഡ്ഢമിദം, ഭന്തേ, ബ്രഹ്മചരിയസ്സ യദിദം കല്യാണമിത്തതാ”തി വദന്തം ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികം, “മാ ഹേവം, ആനന്ദാ”തി ദ്വിക്ഖത്തും പടിസേധേത്വാ, “സകലമേവ ഹിദം, ആനന്ദ, ബ്രഹ്മചരിയം, യദിദം കല്യാണമിത്തതാ കല്യാണസഹായതാ”തിആദിസുത്തപദേഹി (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൯; ൫.൨) വേദിതബ്ബാ.

പുന ചപരന്തി പുന ച അപരം ധമ്മജാതം. **സീലവാ**തി ഏത്ഥ കേനട്ഠേന സീലം? സീലനട്ഠേന സീലം. കിമിദം സീലനം നാമ? സമാധാനം, കായകമ്മാദീനം സുസീല്യവസേന അവിപ്പകിണ്ണതാതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഉപധാരണം, ഝാനാദികുസലാനം ധമ്മാനം പതിട്ഠാനവസേന ആധാരഭാവോതി അത്ഥോ. തസ്മാ സീലേതി സീലതീതി വാ സീലം. അയം താവ സദ്ദലക്ഖണനയേന സീലത്ഥോ. അപരേ പന “സിരട്ഠോ സീതലട്ഠോ സീലട്ഠോ സംവരട്ഠോ”തി നിരുത്തിനയേന അത്ഥം വണ്ണേന്തി. തയിദം പാരിപൂരിതോ അതിസയതോ വാ സീലം അസ്സ അത്ഥീതി സീലവാ, സീലസമ്പന്നോതി അത്ഥോ.

യഥാ ച സീലവാ ഹോതി സീലസമ്പന്നോ, തം ദസ്സേതും **“പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പാതിമോക്ഖ**ന്തി സിക്ഖാപദസീലം. തഞ്ഹി യോ നം പാതി രക്ഖതി, തം മോക്ഖേതി മോചേതി ആപായികാദീഹി ദുക്ഖേഹീതി പാതിമോക്ഖം. സംവരണം സംവരോ, കായവാചാഹി അവീതിക്കമോ. പാതിമോക്ഖമേവ സംവരോ പാതിമോക്ഖസംവരോ, തേന സംവുതോ പിഹിതകായവാചോതി പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ, ഇദമസ്സ തസ്മിം സീലേ പതിട്ഠിതഭാവപരിദീപനം. **വിഹരതീ**തി തദനുരൂപവിഹാരസമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ**തി ഹേട്ഠാ പാതിമോക്ഖസംവരസ്സ, ഉപരി വിസേസാനം യോഗസ്സ ച ഉപകാരകധമ്മപരിദീപനം. **അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീ**തി പാതിമോക്ഖസീലതോ അചവനധമ്മതാപരിദീപനം. **സമാദായാ**തി സിക്ഖാപദാനം അനവസേസതോ ആദാനപരിദീപനം. **സിക്ഖതീ**തി സിക്ഖായ സമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **സിക്ഖാപദേസൂ**തി സിക്ഖിതബ്ബധമ്മപരിദീപനം.

അപരോ നയോ - കിലേസാനം ബലവഭാവതോ, പാപകിരിയായ സുകരഭാവതോ, പുഞ്ഞകിരിയായ ച ദുക്കരഭാവതോ ബഹുക്ഖത്തും അപായേസു പതനസീലോതി പാതീ, പുഥുജ്ജനോ. അനിച്ചതായ വാ ഭവാദീസു കമ്മവേഗക്ഖിത്തോ ഘടീയന്തം വിയ അനവട്ഠാനേന പരിബ്ഭമനതോ ഗമനസീലോതി പാതീ, മരണവസേന വാ തമ്ഹി തമ്ഹി സത്തനികായേ അത്തഭാവസ്സ പതനസീലോതി വാ പാതീ, സത്തസന്താനോ ചിത്തമേവ വാ. തം പാതിനം സംസാരദുക്ഖതോ മോക്ഖേതീതി പാതിമോക്ഖം. ചിത്തസ്സ ഹി വിമോക്ഖേന സത്തോ “വിമുത്തോ”തി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹി “ചിത്തവോദാനാ സത്താ വിസുജ്ഝന്തീ”തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦), “അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുത്ത”ന്തി (മഹാവ॰ ൨൮) ച.

അഥ വാ അവിജ്ജാദിഹേതുനാ സംസാരേ പതതി ഗച്ഛതി പവത്തതീതി പാതി, “അവിജ്ജാനീവരണാനം സത്താനം തണ്ഹാസംയോജനാനം സന്ധാവതം സംസരത”ന്തി (സം॰ നി॰ ২.൧൨൪) ഹി വുത്തം. തസ്സ പാതിനോ സത്തസ്സ

തണ്ഹാദിസംകിലേസത്തയതോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി പാതിമോക്ഖോ, ''കണ്ഠേകാലോ''തിആദീനം വിയ സമാസസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

അഥ വാ പാതേതി വിനിപാതേതി ദുക്ഖേഹീതി പാതി, ചിത്തം. വുത്തഞ്ഹി ''ചിത്തേന നിയ്യതീ ലോകോ, ചിത്തേന പരികസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൬൨). തസ്സ പാതിനോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി പാതിമോക്ഖോ. പതതി വാ ഏതേന അപായദുക്ഖേ സംസാരദുക്ഖേ ചാതി പാതി, തണ്ഹാദിസംകിലേസോ. വുത്തഞ്ഹി - ''തണ്ഹാ ജനേതി പുരിസം (സം॰ നി॰ ൧.൫൫-൫൭), തണ്ഹാദുതിയോ പുരിസോ''തി (ഇതിവു॰ ൧൫, ൧൦൫) ചാദി. തതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി പാതിമോക്ഖോ.

അഥ വാ പതതി ഏത്ഥാതി പാതി, ഛ അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി. വുത്തഞ്ഹി - ''ഛസു ലോകോ സമുപ്പന്നോ, ഛസു കുബ്ബതി സന്ഥവ''ന്തി (സു॰ നി॰ ൧൭൧). തതോ ഛ അജ്ഝത്തികബാഹിരായതനസങ്ഖാതപാതിതോ മോക്ഖോതി പാതിമോക്ഖോ. അഥ വാ പാതോ വിനിപാതോ അസ്സ അത്ഥീതി പാതീ, സംസാരോ. തതോ മോക്ഖോതി പാതിമോക്ഖോ.

അഥ വാ സബ്ബലോകാധിപതിഭാവതോ ധമ്മിസ്സരോ ഭഗവാ പതീതി വുച്ചതി, മുച്ചതി ഏതേനാതി മോക്ഖോ. പതിനോ മോക്ഖോ തേന പഞ്ഞത്തത്താതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ പാതിമോക്ഖോ. സബ്ബഗുണാനം വാ തമ്മൂലഭാവതോ ഉത്തമട്ഠേന പതി ച, സോ യഥാവുത്തട്ഠേന മോക്ഖോ ചാതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ പാതിമോക്ഖോ. തഥാ ഹി വുത്തം ''പാതിമോക്ഖന്തിആദിമേതം മുഖമേത''ന്തി വിത്ഥാരോ.

അഥ വാ **പ**ഇതി പകാരേ, **അതീ**തി അച്ചന്തത്ഥേ നിപാതോ, തസ്മാ പകാരേഹി അച്ചന്തം മോക്ഖേതീതി പാതിമോക്ഖം. ഇദഞ്ഹി സീലം സയം തദങ്ഗവസേന, സമാധിസഹിതം പഞ്ഞാസഹിതഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനവസേന സമുച്ഛേദവസേന ച അച്ചന്തം മോക്ഖേതി മോചേതീതി പാതിമോക്ഖം. പതി മോക്ഖോതി വാ പതിമോക്ഖോ, തമ്ഹാ തമ്ഹാ വീതിക്കമദോസതോ പച്ചേകം മോക്ഖോതി അത്ഥോ. പതിമോക്ഖോ ഏവ പാതിമോക്ഖോ. മോക്ഖോതി വാ നിബ്ബാനം, തസ്സ മോക്ഖസ്സ പടിബിമ്ബഭൂതോതി പതിമോക്ഖോ. സീലസംവരോ ഹി സൂരിയസ്സ അരുണുഗ്ഗമനം വിയ നിബ്ബാനസ്സ ഉദയഭൂതോ തപ്പടിഭാഗോ ച യഥാരഹം സംകിലേസനിബ്ബാപനതോ. പതിമോക്ഖോ ഏവ പാതിമോക്ഖോ. പതിവത്തതി മോക്ഖേതി ദുക്ഖന്തി വാ പതിമോക്ഖം, പതിമോക്ഖമേവ പാതിമോക്ഖന്തി ഏവം താവേത്ഥ പാതിമോക്ഖസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സംവരതി പിദഹതി ഏതേനാതി സംവരോ, പാതിമോക്ഖമേവ സംവരോ പാതിമോക്ഖസംവരോ. അത്ഥതോ പന തതോ തതോ വീതിക്കമിതബ്ബതോ വിരതിയോ ചേതനാ ച. തേന പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ സമന്നാഗതോ പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോതി വുത്തോ. വുത്തഞ്ഹേതം വിഭങ്ഗേ -

> ''ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ ഉപാഗതോ സമുപാഗതോ ഉപപന്നോ സമുപപന്നോ സമന്നാഗതോ, തേന വുച്ചതി പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ''തി (വിഭ॰ ൫൧൧).

വിഹരതീതി ഇരിയാപഥവിഹാരേന വിഹരതി ഇരീയതി വത്തതി.

ആചാരഗോചരസമ്പന്നോതി വേളുദാനാദിമിച്ഛാജീവസ്സ കായപാഗബ്ഭിയാദീനഞ്ച അകരണേന സബ്ബസോ അനാചാരം വജ്ജേത്വാ ''കായികോ അവീതിക്കമോ വാചസികോ അവീതിക്കമോ കായികവാചസികോ അവീതിക്കമോ''തി ഏവം വുത്തഭിക്ഖുസാരുപ്പആചാരസമ്പത്തിയാ, വേസിയാദിഅഗോചരം വജ്ജേത്വാ പിണ്ഡപാതാദിഅത്ഥം ഉപസങ്കമിതും യുത്തട്ഠാനസങ്ഖാതേന ഗോചരേന ച സമ്പന്നത്താ ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ.

അപിച യോ ഭിക്ഖു സത്ഥരി സഗാരവോ സപ്പതിസ്സോ സബ്രഹ്മചാരീസു സഗാരവോ സപ്പതിസ്സോ ഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നോ സുനിവത്ഥോ സുപാരുതോ പാസാദികേന അഭിക്കന്തേന പടിക്കന്തേന ആലോകിതേന വിലോകിതേന സമിഞ്ജിതേന പസാരിതേന ഇരിയാപഥസമ്പന്നോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ ജാഗരിയമനുയുത്തോ സതിസമ്പജഞ്ഞേന സമന്നാഗതോ അപ്പിച്ഛോ സന്തുട്ഠോ പവിവിത്തോ അസംസട്ഠോ ആഭിസമാചാരികേസു സക്കച്ചകാരീ ഗരുചിത്തീകാരബഹുലോ വിഹരതി, അയം വുച്ചതി ആചാരസമ്പന്നോ.

ഗോചരോ പന ഉപനിസ്സയഗോചരോ ആരക്ഖഗോചരോ ഉപനിബന്ധഗോചരോതി തിവിധോ. തത്ഥ യോ ദസകഥാവത്ഥുഗുണസമന്നാഗതോ വുത്തലക്ഖണോ കല്യാണമിത്തോ, യം നിസ്സായ അസുതം സുണാതി, സുതം പരിയോദാപേതി, കങ്ഖം വിതരതി, ദിട്ഠിം ഉജും കരോതി, ചിത്തം പസാദേതി, യഞ്ച അനുസിക്ഖന്തോ സദ്ധായ വഡ്ഢതി , സീലേന, സുതേന, ചാഗേന, പഞ്ഞായ വഡ്ഢതി, അയം വുച്ചതി **ഉപനിസ്സയഗോചരോ**.

യോ ഭിക്ഖു അന്തരഘരം പവിട്ഠോ വീഥിം പടിപന്നോ ഓക്ഖിത്തചക്ഖു യുഗമത്തദസ്സാവീ ചക്ഖുന്ദ്രിയസംവുതോവ ഗച്ഛതി, ന ഹത്ഥിം ഓലോകേന്തോ, ന അസ്സം, ന രഥം, ന പത്തിം, ന ഇത്ഥിം, ന പുരിസം ഓലോകേന്തോ, ന ഉദ്ധം ഓലോകേന്തോ, ന അധോ ഓലോകേന്തോ, ന ദിസാവിദിസം പേക്ഖമാനോ ഗച്ഛതി, അയം **ആരക്ഖഗോചരോ**.

ഉപനിബന്ധഗോചരോ പന ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, യത്ഥ ഭിക്ഖു അത്തനോ ചിത്തം ഉപനിബന്ധതി, വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

''കോ ച, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ ഗോചരോ സകോ പേത്തികോ വിസയോ, യദിദം ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൨).

തത്ഥ ഉപനിസ്സയഗോചരസ്സ പുബ്ബേ വുത്തത്താ ഇതരേസം വസേനേത്ഥ ഗോചരോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി യഥാവുത്തായ ആചാരസമ്പത്തിയാ, ഇമായ ച ഗോചരസമ്പത്തിയാ സമന്നാഗതത്താ ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ.

അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീതി അപ്പമത്തകത്താ അണുപ്പമാണേസു അസ്സതിയാ അസഞ്ചിച്ച ആപന്നസേഖിയഅകുസലചിത്തുപ്പാദാദിഭേദേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സനസീലോ. യോ ഹി ഭിക്ഖു പരമാണുമത്തം വജ്ജം അട്ഠസട്ഠിയോജനപമാണാധികയോജനസതസഹസ്സുബ്ബേധസിനേരുപബ്ബതരാജസദിസം കത്വാ പസ്സതി, യോപി സബ്ബലഹുകം ദുബ്ഭാസിതമത്തം പാരാജികസദിസം കത്വാ പസ്സതി, അയമ്പി അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീ നാമ. **സമാദായ**

സിക്ഖതി സിക്ഖാപദേസൂതി യംകിഞ്ചി സിക്ഖാപദേസു സിക്ഖിതബ്ബം, തം സബ്ബേന സബ്ബം സബ്ബഥാ സബ്ബം അനവസേസം സമ്മാ ആദിയിത്വാ സിക്ഖതി, പവത്തതി പരിപൂരേതീതി അത്ഥോ.

അഭിസല്ലേഖികാതി അതിവിയ കിലേസാനം സല്ലേഖനീ, തേസം തനുഭാവായ പഹാനായ യുത്തരൂപാ. **ചേതോവിവരണസപ്പായാ**തി ചേതസോ പടിച്ഛാദകാനം നീവരണാനം ദൂരീഭാവകരണേന ചേതോവിവരണസങ്ഖാതാനം സമഥവിപസ്സനാനം സപ്പായാ, സമഥവിപസ്സനാചിത്തസ്സേവ വാ വിവരണായ പാകടീകരണായ വാ സപ്പായാ ഉപകാരികാതി ചേതോവിവരണസപ്പായാ.

ഇദാനി യേന നിബ്ബിദാദിആവഹനേന അയം കഥാ അഭിസല്ലേഖികാ ചേതോവിവരണസപ്പായാ ച നാമ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"ഏകന്തനിബ്ബിദായാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഏകന്തനിബ്ബിദായാ**തി ഏകംസേനേവ വട്ടദുക്ഖതോ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായ. **വിരാഗായ നിരോധായാ**തി തസ്സേവ വിരജ്ജനത്ഥായ ച നിരുജ്ഝനത്ഥായ ച. **ഉപസമായാ**തി സബ്ബകിലേസൂപസമായ. **അഭിഞ്ഞായാ**തി സബ്ബസ്സാപി അഭിഞ്ഞേയ്യസ്സ അഭിജാനനായ. **സമ്ബോധായാ**തി ചതുമഗ്ഗസമ്ബോധായ. **നിബ്ബാനായാ**തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനായ. ഏത്തേസു ഹി ആദിതോ തീഹി പദേഹി വിപസ്സനാ വുത്താ, ദ്വീഹി മഗ്ഗോ, ദ്വീഹി നിബ്ബാനം വുത്തം. സമഥവിപസ്സനാ ആദിം കത്വാ നിബ്ബാനപരിയോസാനോ അയം സബ്ബോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ ദസകഥാവത്ഥുലാഭിനോ സിജ്ഝതീതി ദസ്സേതി.

ഇദാനി തം കഥം വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"അപ്പിച്ഛകഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അപ്പിച്ഛോ**തി ന ഇച്ഛോ, തസ്സ കഥാ അപ്പിച്ഛകഥാ, അപ്പിച്ഛഭാവപ്പടിസംയുത്താ കഥാ വാ അപ്പിച്ഛകഥാ. ഏത്ഥ ച അത്രിച്ഛോ പാപിച്ഛോ മഹിച്ഛോ അപ്പിച്ഛോതി ഇച്ഛാവസേന ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ. തേസു അത്തനാ യഥാലദ്ധേന ലാഭേന അതിത്തോ ഉപരൂപരി ലാഭം ഇച്ഛന്തോ **അത്രിച്ഛോ** നാമ. യം സന്ധായ വുത്തം -

"ചതുബ്ഭി അട്ഠജ്ഝഗമാ, അട്ഠഹി ചാപി സോളസ;
സോളസഹി ച ദ്വത്തിംസ, അത്രിച്ഛം ചക്കമാസദോ;
ഇച്ഛാഹതസ്സ പോസസ്സ, ചക്കം ഭമതി മത്ഥകേ"തി. (ജാ॰ ൧.൧.൧൦൪);

"അത്രിച്ഛാ അതിലോഭേന, അതിലോഭമദേന ചാ"തി ച. (ജാ॰ ൧.൨.൧൩൮);

ലാഭസക്കാരസിലോകനികാമയതായ അസന്തഗുണസമ്ഭാവനാധിപ്പായോ **പാപിച്ഛോ**. യം സന്ധായ വുത്തം -

"തത്ഥ കതമാ കുഹനാ? ലാഭസക്കാരസിലോകസന്നിസ്സിതസ്സ പാപിച്ഛസ്സ ഇച്ഛാപകതസ്സ പച്ചയപ്പടിസേവനസങ്ഖാതേന വാ സാമന്തജപ്പിതേന വാ ഇരിയാപഥസ്സ വാ അഠപനാ"തിആദി (വിഭ॰ ൮൬൧).

സന്തഗുണസമ്ഭാവനാധിപ്പായോ പടിഗ്ഗഹണേ അമത്തഞ്ഞൂ **മഹിച്ഛോ**. യം സന്ധായ വുത്തം -

"ഇധേകച്ചോ സദ്ധോ സമാനോ 'സദ്ധോതി മം ജനോ ജാനാതൂ'തി ഇച്ഛതി, സീലവാ സമാനോ 'സീലവാതി മം ജനോ ജാനാതൂ'തി ഇച്ഛതീ"തിആദി (വിഭ॰ ൮൫൧).

ദുത്തപ്പിയതായ ഹിസ്സ വിജാതമാതാപി ചിത്തം ഗഹേതും ന സക്കോതി. തേനേതം വുച്ചതി -

> “അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ സമുദ്ദോ ച, മഹിച്ഛോ ചാപി പുഗ്ഗലോ;
> സകടേഹി പച്ചയേ ദേന്തു, തയോപേതേ അതപ്പിയാ”തി.

ഏതേ പന അത്രിച്ഛതാദയോ ദോസേ ആരകാ പരിവജ്ജേത്വാ സന്തഗുണനിഗൂഹനാധിപ്പായോ പടിഗ്ഗഹണേ ച മത്തഞ്ഞൂ അപ്പിച്ഛോ. സോ അത്തനി വിജ്ജമാനമ്പി ഗുണം പടിച്ഛാദേതുകാമതായ സദ്ധോ സമാനോ “സദ്ധോതി മം ജനോ ജാനാതൂ”തി ന ഇച്ഛതി, സീലവാ, ബഹുസ്സുതോ, പവിവിത്തോ, ആരദ്ധവീരിയോ, ഉപട്ഠിതസ്സതി, സമാഹിതോ, പഞ്ഞവാ സമാനോ “പഞ്ഞവാതി മം ജനോ ജാനാതൂ”തി ന ഇച്ഛതി.

സ്വായം പച്ചയപ്പിച്ഛോ ധുതങ്ഗപ്പിച്ഛോ പരിയത്തിഅപ്പിച്ഛോ അധിഗമപ്പിച്ഛോതി ചതുബ്ബിധോ. തത്ഥ **ചതൂസു പച്ചയേസു അപ്പിച്ഛോ** പച്ചയദായകം ദേയ്യധമ്മം അത്തനോ ഥാമഞ്ച ഓലോകേത്വാ സചേപി ഹി ദേയ്യധമ്മോ ബഹു ഹോതി, ദായകോ അപ്പം ദാതുകാമോ, ദായകസ്സ വസേന അപ്പമേവ ഗണ്ഹാതി. ദേയ്യധമ്മോ ചേ അപ്പോ, ദായകോ ബഹും ദാതുകാമോ, ദേയ്യധമ്മസ്സ വസേന അപ്പമേവ ഗണ്ഹാതി. ദേയ്യധമ്മോപി ചേ ബഹു, ദായകോപി ബഹും ദാതുകാമോ, അത്തനോ ഥാമം ഞത്വാ പമാണയുത്തമേവ ഗണ്ഹാതി. ഏവരൂപോ ഹി ഭിക്ഖു അനുപ്പന്നം ലാഭം ഉപ്പാദേതി, ഉപ്പന്നം ലാഭം ഥാവരം കരോതി, ദായകാനം ചിത്തം ആരാധേതി. ധുതങ്ഗസമാദാനസ്സ പന അത്തനി അത്ഥിഭാവം ന ജാനാപേതുകാമോ **ധുതങ്ഗപ്പിച്ഛോ**. യോ അത്തനോ ബഹുസ്സുതഭാവം ജാനാപേതും ന ഇച്ഛതി, അയം **പരിയത്തിഅപ്പിച്ഛോ**. യോ പന സോതാപന്നാദീസു അഞ്ഞതരോ ഹുത്വാ സബ്രഹ്മചാരീനമ്പി അത്തനോ സോതാപന്നാദിഭാവം ജാനാപേതും ന ഇച്ഛതി, അയം **അധിഗമപ്പിച്ഛോ**. ഏവമേതേസം അപ്പിച്ഛാനം യാ അപ്പിച്ഛതാ, തസ്സാ സദ്ധിം സന്ദസ്സനാദിവിധിനാ അനേകാകാരവോകാരആനിസംസവിഭാവനവസേന, തപ്പടിപക്ഖസ്സ അത്രിച്ഛാദിഭേദസ്സ ഇച്ഛാചാരസ്സ ആദീനവവിഭാവനവസേന ച പവത്താ കഥാ **അപ്പിച്ഛകഥാ**.

സന്തുട്ഠികഥാതി ഏത്ഥ **സന്തുട്ഠീ**തി സകേന അത്തനാ ലദ്ധേന തുട്ഠി സന്തുട്ഠി. അഥ വാ വിസമം പച്ചയിച്ഛം പഹായ സമം തുട്ഠി, സന്തുട്ഠി. സന്തേന വാ വിജ്ജമാനേന തുട്ഠി സന്തുട്ഠി. വുത്തഞ്ചേതം -

> “അതീതം നാനുസോചന്തോ, നപ്പജപ്പമനാഗതം;
> പച്ചുപ്പന്നേന യാപേന്തോ, സന്തുട്ഠോതി പവുച്ചതീ”തി.

സമ്മാ വാ ഞായേന ഭഗവതാ അനുഞ്ഞാതവിധിനാ പച്ചയേഹി തുട്ഠി സന്തുട്ഠി. അത്ഥതോ ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസോ , സോ ദ്വാദസവിധോ ഹോതി. കഥം ? ചീവരേ യഥാലാഭസന്തോസോ, യഥാബലസന്തോസോ, യഥാസാരുപ്പസന്തോസോതി തിവിധോ, ഏവം പിണ്ഡപാതാദീസു.

തത്രായം പഭേദവണ്ണനാ - ഇധ ഭിക്ഖു ചീവരം ലഭതി സുന്ദരം വാ അസുന്ദരം വാ, സോ തേനേവ യാപേതി, അഞ്ഞം ന പത്ഥേതി, ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതി, അയമസ്സ ചീവരേ **യഥാലാഭസന്തോസോ**. അഥ പന പകതിദുബ്ബലോ വാ ഹോതി ആബാധജരാഭിഭൂതോ വാ, ഗരും ചീവരം പാരുപന്തോ കിലമതി,

സോ സഭാഗേന ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം തം പരിവത്തേത്വാ ലഹുകേന യാപേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ ചീവരേ **യഥാബലസന്തോസോ**. അപരോ പട്ടചീവരാദീനം അഞ്ഞതരം മഹഗ്ഘചീവരം ലഭിത്വാ "ഇദം ഥേരാനം ചിരപബ്ബജിതാനം, ഇദം ബഹുസ്സുതാനം അനുരൂപം, ഇദം ഗിലാനാനം ദുബ്ബലാനം, ഇദം അപ്പലാഭീനം വാ ഹോതൂ"തി തേസം ദത്വാ അത്തനാ സങ്കാരകൂടാദിതോ നന്തകാനി ഉച്ചിനിത്വാ സങ്ഘാടിം കത്വാ തേസം വാ പുരാണചീവരാനി ഗഹേത്വാ ധാരേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ ചീവരേ **യഥാസാരുപ്പസന്തോസോ**.

ഇധ പന ഭിക്ഖു പിണ്ഡപാതം ലഭതി ലൂഖം വാ പണീതം വാ, സോ തേനേവ യാപേതി, അഞ്ഞം ന പത്ഥേതി, ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതി, അയമസ്സ പിണ്ഡപാതേ **യഥാലാഭസന്തോസോ**. അഥ പന ആബാധികോ ഹോതി, ലൂഖം പകതിവിരുദ്ധം വാ ബ്യാധിവിരുദ്ധം വാ പിണ്ഡപാതം ഭുഞ്ജിത്വാ ഗാള്ഹം രോഗാതങ്കം പാപുണാതി, സോ സഭാഗസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദത്വാ തസ്സ ഹത്ഥതോ സപ്പായഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ സമണധമ്മം കരോന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ പിണ്ഡപാതേ **യഥാബലസന്തോസോ** . അപരോ ഭിക്ഖു പണീതം പിണ്ഡപാതം ലഭതി, സോ "അയം പിണ്ഡപാതോ ചിരപബ്ബജിതാദീനം അനുരൂപോ"തി ചീവരം വിയ തേസം ദത്വാ, തേസം വാ സന്തകം ഗഹേത്വാ, അത്തനാ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ, മിസ്സകാഹാരം വാ പരിഭുഞ്ജന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി. അയമസ്സ പിണ്ഡപാതേ **യഥാസാരുപ്പസന്തോസോ**.

ഇധ പന ഭിക്ഖുനോ സേനാസനം പാപുണാതി മനാപം വാ അമനാപം വാ അന്തമസോ തിണകുടികാപി തിണസന്ഥാരകമ്പി, സോ തേനേവ സന്തുസ്സതി, പുന അഞ്ഞം സുന്ദരതരം വാ പാപുണാതി, തം ന ഗണ്ഹാതി, അയമസ്സ സേനാസനേ **യഥാലാഭസന്തോസോ**. അഥ പന ആബാധികോ ഹോതി ദുബ്ബലോ വാ, സോ ബ്യാധിവിരുദ്ധം വാ പകതിവിരുദ്ധം വാ സേനാസനം ലഭതി, യത്ഥസ്സ വസതോ അഫാസു ഹോതി, സോ തം സഭാഗസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദത്വാ തസ്സ സന്തകേ സപ്പായസേനാസനേ വസിത്വാ സമണധമ്മം കരോന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ സേനാസനേ **യഥാബലസന്തോസോ**. അപരോ സുന്ദരം സേനാസനം പത്തമ്പി ന സമ്പടിച്ഛതി "പണീതസേനാസനം പമാദട്ഠാന"ന്തി, മഹാപുഞ്ഞതായ വാ ലേണമണ്ഡപകൂടാഗാരാദീനി പണീതസേനാസനാനി ലഭതി, സോ താനി ചീവരാദീനി വിയ ചിരപബ്ബജിതാദീനം ദത്വാ യത്ഥ കത്ഥചി വസന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ സേനാസനേ **യഥാസാരുപ്പസന്തോസോ**.

ഇധ പന ഭിക്ഖു ഭേസജ്ജം ലഭതി ലൂഖം വാ പണീതം വാ, സോ തേനേവ തുസ്സതി, അഞ്ഞം ന പത്ഥേതി, ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതി, അയമസ്സ ഗിലാനപച്ചയേ **യഥാലാഭസന്തോസോ**. അഥ പന തേലേന അത്ഥികോ ഫാണിതം ലഭതി, സോ തം സഭാഗസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദത്വാ, തസ്സ ഹത്ഥതോ തേലം ഗഹേത്വാ, ഭേസജ്ജം കത്വാ സമണധമ്മം കരോന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ ഗിലാനപച്ചയേ **യഥാബലസന്തോസോ**. അപരോ മഹാപുഞ്ഞോ ബഹും തേലമധുഫാണിതാദിപണീതഭേസജ്ജം ലഭതി, സോ തം ചീവരാദീനി വിയ ചിരപബ്ബജിതാദീനം ദത്വാ തേസം ആഭതേന യേന കേനചി ഭേസജ്ജം കരോന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി. യോ പന ഏകസ്മിം ഭാജനേ മുത്തഹരീതകം, ഏകസ്മിം ചതുമധുരം ഠപേത്വാ "ഗണ്ഹഥ, ഭന്തേ, യദിച്ഛസീ"തി വുച്ചമാനോ സചസ്സ തേസു അഞ്ഞതരേനപി രോഗോ വൂപസമ്മതി , "മുത്തഹരീതകം നാമ ബുദ്ധാദീഹി വണ്ണിതം, പൂതിമുത്തഭേസജ്ജം നിസ്സായ

പബ്ബജ്ജാ, തത്ഥ തേ യാവജീവം ഉസ്സാഹോ കരണീയോ’’തി (മഹാവ॰ ൧൨൮) വചനമനുസ്സരന്തോ ചതുമധുരം പടിക്ഖിപിത്വാ മുത്തഹരീതകേന ഭേസജ്ജം കരോന്തോ പരമസന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ ഗിലാനപച്ചയേ **യഥാസാരുപ്പസന്തോസോ**.

സോ ഏവംപഭേദോ സബ്ബോപി സന്തോസോ സന്തുട്ഠീതി പവുച്ചതി. തേന വുത്തം ‘‘അത്ഥതോ ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസോ’’തി. ഇതരീതരസന്തുട്ഠിയാ സദ്ധിം സന്ദസ്സനാദിവിധിനാ ആനിസംസവിഭാവനവസേന, തപ്പടിപക്ഖസ്സ അത്രിച്ഛതാദിഭേദസ്സ ഇച്ഛാപകതത്തസ്സ ആദീനവവിഭാവനവസേന ച പവത്താ കഥാ **സന്തുട്ഠികഥാ**. ഇതോ പരാസുപി കഥാസു ഏസേവ നയോ, വിസേസമത്തമേവ വക്ഖാമ.

പവിവേകകഥാതി ഏത്ഥ കായവിവേകോ ചിത്തവിവേകോ ഉപധിവിവേകോതി തയോ വിവേകാ. തേസു ഏകോ ഗച്ഛതി, ഏകോ തിട്ഠതി, ഏകോ നിസീദതി, ഏകോ സേയ്യം കപ്പേതി, ഏകോ ഗാമം പിണ്ഡായ പവിസതി, ഏകോ പടിക്കമതി, ഏകോ അഭിക്കമതി, ഏകോ ചങ്കമം അധിട്ഠാതി, ഏകോ ചരതി, ഏകോ വിഹരതീതി ഏവം സബ്ബിരിയാപഥേസു സബ്ബകിച്ചേസു ഗണസങ്ഗണികം പഹായ വിവിത്തവാസോ **കായവിവേകോ** നാമ. അട്ഠ സമാപത്തിയോ പന **ചിത്തവിവേകോ** നാമ. നിബ്ബാനം **ഉപധിവിവേകോ** നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ‘‘കായവിവേകോ ച വിവേകട്ഠകായാനം നേക്ഖമ്മാഭിരതാനം, ചിത്തവിവേകോ ച പരിസുദ്ധചിത്താനം പരമവോദാനപ്പത്താനം, ഉപധിവിവേകോ ച നിരുപധീനം പുഗ്ഗലാനം വിസങ്ഖാരഗതാന’’ന്തി (മഹാനി॰ ൭).

വിവേകോയേവ പവിവേകോ, പവിവേകപ്പടിസംയുത്താ കഥാ **പവിവേകകഥാ**.

അസംസഗ്ഗകഥാതി ഏത്ഥ സവനസംസഗ്ഗോ ദസ്സനസംസഗ്ഗോ സമുല്ലപനസംസഗ്ഗോ സമ്ഭോഗസംസഗ്ഗോ കായസംസഗ്ഗോതി പഞ്ച സംസഗ്ഗാ. തേസു ഇധേകച്ചോ ഭിക്ഖു സുണാതി ‘‘അസുകസ്മിം ഗാമേ വാ നിഗമേ വാ ഇത്ഥീ അഭിരൂപാ ദസ്സനീയാ പാസാദികാ പരമായ വണ്ണപോക്ഖരതായ സമന്നാഗതാ’’തി, സോ തം സുത്വാ സംസീദതി വിസീദതി, ന സക്കോതി ബ്രഹ്മചരിയം സന്ധാരേതും, സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തതി, ഏവം വിസഭാഗാരമ്മണസവനേന ഉപ്പന്നകിലേസസന്ഥവോ **സവനസംസഗ്ഗോ** നാമ. ന ഹേവ ഖോ ഭിക്ഖു സുണാതി, അപിച ഖോ സാമം പസ്സതി ഇത്ഥിം അഭിരൂപം ദസ്സനീയം പാസാദികം പരമായ വണ്ണപോക്ഖരതായ സമന്നാഗതം, സോ തം ദിസ്വാ സംസീദതി വിസീദതി, ന സക്കോതി ബ്രഹ്മചരിയം സന്ധാരേതും, സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തതി, ഏവം വിസഭാഗാരമ്മണദസ്സനേന ഉപ്പന്നകിലേസസന്ഥവോ **ദസ്സനസംസഗ്ഗോ** നാമ. ദിസ്വാ പന അഞ്ഞമഞ്ഞം ആലാപസല്ലാപവസേന ഉപ്പന്നോ കിലേസസന്ഥവോ **സമുല്ലപനസംസഗ്ഗോ** നാമ. സഹജഗ്ഘനാദീനിപി ഏതേനേവ സങ്ഗണ്ഹാതി. അത്തനോ പന സന്തകം യംകിഞ്ചി മാതുഗാമസ്സ ദത്വാ വാ അദത്വാ വാ തേന ദിന്നസ്സ വനഭങ്ഗിയാദിനോ പരിഭോഗവസേന ഉപ്പന്നകിലേസസന്ഥവോ

സമ്ഭോഗസംസഗ്ഗോ നാമ. മാതുഗാമസ്സ ഹത്ഥഗ്ഗാഹാദിവസേന ഉപ്പന്നകിലേസസന്ഥവോ **കായസംസഗ്ഗോ** നാമ. യോപി ചേസ -

> "ഗിഹീഹി സംസട്ഠോ വിഹരതി അനനുലോമികേന സംസഗ്ഗേന സഹസോകീ സഹനന്ദീ സുഖിതേസു സുഖിതോ, ദുക്ഖിതേസു ദുക്ഖിതോ , ഉപ്പന്നേസു കിച്ചകരണീയേസു അത്തനാ ഉയ്യോഗം ആപജ്ജതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൩; മഹാനി॰ ൧൬൬) -

ഏവം വുത്തോ അനനുലോമികോ ഗിഹിസംസഗ്ഗോ, യോ ച സബ്രഹ്മചാരീഹിപി കിലേസുപ്പത്തിഹേതുഭൂതോ സംസഗ്ഗോ, തം സബ്ബം പഹായ യ്വായം സംസാരേ ഥിരതരം സംവേഗം, സങ്ഖാരേസു തിബ്ബം ഭയസഞ്ഞം, സരീരേ പടികൂലസഞ്ഞം, സബ്ബാകുസലേസു ജിഗുച്ഛാപുബ്ബങ്ഗമം ഹിരോത്തപ്പം, സബ്ബകിരിയാസു സതിസമ്പജഞ്ഞന്തി സബ്ബം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ കമലദലേ ജലബിന്ദു വിയ സബ്ബത്ഥ അലഗ്ഗഭാവോ, അയം സബ്ബസംസഗ്ഗപ്പടിപക്ഖതായ അസംസഗ്ഗോ. തപ്പടിസംയുത്താ കഥാ **അസംസഗ്ഗകഥാ**.

വീരിയാരമ്ഭകഥാതി ഏത്ഥ വീരസ്സ ഭാവോ, കമ്മന്തി വാ വീരിയം, വിധിനാ ഈരയിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി വാ വീരിയം, വീരിയഞ്ച തം അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായ കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപസമ്പദായ ആരമ്ഭനം വീരിയാരമ്ഭോ. സ്വായം കായികോ ചേതസികോ ചാതി ദുവിധോ, ആരമ്ഭധാതു, നിക്കമധാതു, പരക്കമധാതു ചാതി തിവിധോ; സമ്മപ്പധാനവസേന ചതുബ്ബിധോ. സോ സബ്ബോപി യോ ഭിക്ഖു ഗമനേ ഉപ്പന്നം കിലേസം ഠാനം പാപുണിതും ന ദേതി; ഠാനേ ഉപ്പന്നം നിസജ്ജം, നിസജ്ജായ ഉപ്പന്നം സയനം പാപുണിതും ന ദേതി, തത്ഥ തത്ഥേവ അജപദേന ദണ്ഡേന കണ്ഹസപ്പം ഉപ്പീളേത്വാ ഗണ്ഹന്തോ വിയ, തിഖിണേന അസിനാ അമിത്തം ഗീവായ പഹരന്തോ വിയ ച സീസം ഉക്ഖിപിതും അദത്വാ വീരിയബലേന നിഗ്ഗണ്ഹാതി, തസ്സേവം ആരദ്ധവീരിയസ്സ വസേന വേദിതബ്ബോ. തപ്പടിസംയുത്താ കഥാ **വീരിയാരമ്ഭകഥാ**.

സീലകഥാദീസു ദുവിധം സീലം ലോകിയം ലോകുത്തരഞ്ച. തത്ഥ ലോകിയം പാതിമോക്ഖസംവരാദി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം, ലോകുത്തരം മഗ്ഗസീലം ഫലസീലഞ്ച. തഥാ വിപസ്സനായ പാദകഭൂതാ സഹ ഉപചാരേന അട്ഠ സമാപത്തിയോ ലോകിയോ സമാധി, മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ പനേത്ഥ ലോകുത്തരോ സമാധി നാമ. തഥാ **പഞ്ഞാ**പി ലോകിയാ സുതമയാ ചിന്താമയാ ഝാനസമ്പയുത്താ വിപസ്സനാഞാണഞ്ച. വിസേസതോ പനേത്ഥ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ ഗഹേതബ്ബാ, ലോകുത്തരാ മഗ്ഗപഞ്ഞാ ഫലപഞ്ഞാ ച. **വിമുത്തീ**പി അരിയഫലവിമുത്തി നിബ്ബാനഞ്ച. അപരേ പന തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദവിമുത്തീനമ്പി വസേനേത്ഥ അത്ഥം വണ്ണേന്തി. **വിമുത്തിഞാണദസ്സന**മ്പി ഏകൂനവീസതിവിധം പച്ചവേക്ഖണഞാണം. ഇതി ഇമേസം സീലാദീനം സദ്ധിം സന്ദസ്സനാദിവിധിനാ അനേകാകാരവോകാരആനിസംസവിഭാവനവസേന ചേവ തപ്പടിപക്ഖാനം ദുസ്സീല്യാദീനം ആദീനവവിഭാവനവസേന ച പവത്താ കഥാ, തപ്പടിസംയുത്താ കഥാ വാ **സീലാദികഥാ** നാമ.

ഏത്ഥ ച "അത്തനാ ച അപ്പിച്ഛോ ഹോതി, അപ്പിച്ഛകഥഞ്ച പരേസം കത്താ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൨; അം॰ നി॰ ൧൦.൭൦) "സന്തുട്ഠോ ഹോതി ഇതരീതരേന

ചീവരേന, ഇതരീതരചീവരസന്തുട്ഠിയാ ച വണ്ണവാദീ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൪൪; ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൨൮) ച ആദിവചനതോ സയഞ്ച അപ്പിച്ഛതാദിഗുണസമന്നാഗതേന പരേസമ്പി തദത്ഥായ ഹിതജ്ഝാസയേന പവത്തേതബ്ബാ തഥാരൂപീ കഥാ, യാ ഇധ അഭിസല്ലേഖികാദിഭാവേന വിസേസേത്വാ വുത്താ അപ്പിച്ഛകഥാദീതി വേദിതബ്ബാ. കാരകസ്സേവ ഹി കഥാ വിസേസതോ അധിപ്പേതത്ഥസാധിനീ. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''കല്യാണമിത്തസ്സേതം, മേഘിയ, ഭിക്ഖുനോ പാടികങ്ഖം...പേ॰ ... അകസിരലാഭീ''തി.

ഏവരൂപായാതി ഈദിസായ, യഥാവുത്തായ. **നികാമലാഭീ**തി യഥിച്ഛിതലാഭീ യഥാരുചിലാഭീ, സബ്ബകാലം ഇമാ കഥാ സോതും വിചാരേതുഞ്ച യഥാസുഖം ലഭന്തോ. **അകിച്ഛലാഭീ**തി നിദ്ദുക്ഖലാഭീ. **അകസിരലാഭീ**തി വിപുലലാഭീ.

ആരദ്ധവീരിയോതി പഗ്ഗഹിതവീരിയോ. **അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായാ**തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന അകുസലാനം പാപധമ്മാനം പജഹനത്ഥായ. **കുസലാനം ധമ്മാന**ന്തി കുച്ഛിതാനം സലനാദിഅത്ഥേന അനവജ്ജട്ഠേന ച കുസലാനം സഹവിപസ്സനാനം മഗ്ഗഫലധമ്മാനം. **ഉപസമ്പദായാ**തി സമ്പാദനായ, അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദനായ. **ഥാമവാ**തി ഉസ്സോള്ഹിസങ്ഖാതേന വീരിയഥാമേന സമന്നാഗതോ. **ദള്ഹപരക്കമോ**തി ഥിരപരക്കമോ അസിഥിലവീരിയോ. **അനിക്ഖിത്തധുരോ**തി അനോരോഹിതധുരോ അനോസക്കിതവീരിയോ.

പഞ്ഞവാതി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ പഞ്ഞവാ. **ഉദയത്ഥഗാമിനിയാ**തി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയഞ്ച വയഞ്ച പടിവിജ്ഝന്തിയാ. **അരിയായാ**തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന കിലേസേഹി ആരകാ ദൂരേ ഠിതായ നിദ്ദോസായ. **നിബ്ബേധികായാ**തി നിബ്ബേധഭാഗിയായ. **സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയഗാമിനിയാ**തി വട്ടദുക്ഖസ്സ ഖേപനതോ ''ദുക്ഖക്ഖയോ''തി ലദ്ധനാമം അരിയമഗ്ഗം സമ്മാ ഹേതുനാ ഞായേന ഗച്ഛന്തിയാ.

ഇമേസു ച പന പഞ്ചസു ധമ്മേസു സീലം വീരിയം പഞ്ഞാ ച യോഗിനോ അജ്ഝത്തികം അങ്ഗം, ഇതരദ്വയം ബാഹിരം അങ്ഗം. തഥാപി കല്യാണമിത്തസന്നിസ്സയേനേവ സേസം ചതുബ്ബിധം ഇജ്ഝതി, കല്യാണമിത്തസ്സേവേത്ഥ ബഹൂപകാരതം ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ **''കല്യാണമിത്തസ്സേതം, മേഘിയ, ഭിക്ഖുനോ പാടികങ്ഖ''**ന്തിആദിനാ ദേസനം വഡ്ഢേതി. തത്ഥ **പാടികങ്ഖ**ന്തി ഏകംസേന ഇച്ഛിതബ്ബം, അവസ്സംഭാവീതി അത്ഥോ. **യ**ന്തി കിരിയാപരാമസനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ''സീലവാ ഭവിസ്സതീ''തി ഏത്ഥ യദേതം കല്യാണമിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ സീലവന്തതായ ഭവനം സീലസമ്പന്നത്തം, തസ്സ ഭിക്ഖുനോ സീലസമ്പന്നത്താ ഏതം തസ്സ പാടികങ്ഖം, അവസ്സംഭാവീ ഏകംസേനേവ തസ്സ തത്ഥ നിയോജനതോതി അധിപ്പായോ. **പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ വിഹരിസ്സതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഏവം ഭഗവാ സദേവകേ ലോകേ ഉത്തമകല്യാണമിത്തസങ്ഖാതസ്സ അത്തനോ വചനം അനാദിയിത്വാ തം വനസണ്ഡം പവിസിത്വാ താദിസം വിപ്പകാരം പത്തസ്സ ആയസ്മതോ മേഘിയസ്സ കല്യാണമിത്തതാദിനാ സകലം സാസനസമ്പത്തിം ദസ്സേത്വാ, ഇദാനിസ്സ തത്ഥ ആദരജാതസ്സ പുബ്ബേ യേഹി കാമവിതക്കാദീഹി ഉപദ്ദുതത്താ കമ്മട്ഠാനം ന സമ്പജ്ജി, തസ്സ തേസം ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതത്താ ച ഭാവനാനയം പകാസേത്വാ, തതോ പരം

അരഹത്തസ്സ കമ്മട്ഠാനം ആചിക്ഖന്തോ, **“തേന ച പന, മേഘിയ, ഭിക്ഖുനാ ഇമേസു പഞ്ചസു ധമ്മേസു പതിട്ഠായ ചത്താരോ ധമ്മാ ഉത്തരി ഭാവേതബ്ബാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തേനാ**തി ഏവം കല്യാണമിത്തസന്നിസ്സയേന യഥാവുത്തസീലാദിഗുണസമന്നാഗതേന. തേനേവാഹ **“ഇമേസു പഞ്ചസു ധമ്മേസു പതിട്ഠായാ”**തി. **ഉത്തരീ**തി ആരദ്ധതരുണവിപസ്സനസ്സ രാഗാദിപരിസ്സയാ ചേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേസം വിസോധനത്ഥം തതോ ഉദ്ധം **ചത്താരോ ധമ്മാ ഭാവേതബ്ബാ** ഉപ്പാദേതബ്ബാ വഡ്ഢേതബ്ബാ ച.

അസുഭാതി ഏകാദസസു അസുഭകമ്മട്ഠാനേസു യഥാരഹം യത്ഥ കത്ഥചി അസുഭഭാവനാ. **രാഗസ്സ പഹാനായാ**തി കാമരാഗസ്സ പജഹനത്ഥായ. അയമത്ഥോ സാലിലായകോപമായ വിഭാവേതബ്ബോ - ഏകോ ഹി പുരിസോ അസിതം ഗഹേത്വാ കോടിതോ പട്ഠായ സാലിഖേത്തേ സാലിയോ ലായതി, അഥസ്സ വതിം ഭിന്ദിത്വാ ഗാവോ പവിസിംസു. സോ അസിതം ഠപേത്വാ, യട്ഠിം ആദായ, തേനേവ മഗ്ഗേന ഗാവോ നീഹരിത്വാ, വതിം പാകതികം കത്വാ, പുന അസിതം ഗഹേത്വാ സാലിയോ ലായി. തത്ഥ സാലിഖേത്തം വിയ ബുദ്ധസാസനം ദട്ഠബ്ബം, സാലിലായകോ വിയ യോഗാവചരോ, അസിതം വിയ പഞ്ഞാ, ലായനകാലോ വിയ വിപസ്സനായ കമ്മകരണകാലോ, യട്ഠി വിയ അസുഭകമ്മട്ഠാനം, വതി വിയ സംവരോ , വതിം ഭിന്ദിത്വാ ഗാവീനം പവിസനം വിയ സഹസാ അപ്പടിസങ്ഖായ പമാദം ആഗമ്മ രാഗസ്സ ഉപ്പജ്ജനം, അസിതം ഠപേത്വാ, യട്ഠിം ആദായ, പവിട്ഠമഗ്ഗേനേവ ഗാവോ നീഹരിത്വാ, വതിം പടിപാകതികം കത്വാ, പുന ഠിതട്ഠാനതോ പട്ഠായ സാലിലായനം വിയ അസുഭകമ്മട്ഠാനേന രാഗം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ, പുന വിപസ്സനായ കമ്മകരണകാലോതി ഇദമേത്ഥ ഉപമാസംസന്ദനം. ഏവംഭൂതം ഭാവനാവിധിം സന്ധായ വുത്തം “അസുഭാ ഭാവേതബ്ബാ രാഗസ്സ പഹാനായാ”തി.

മേത്താതി മേത്താകമ്മട്ഠാനം. **ബ്യാപാദസ്സ പഹാനായാ**തി വുത്തനയേനേവ ഉപ്പന്നകോപസ്സ പജഹനത്ഥായ. **ആനാപാനസ്സതീ**തി സോളസവത്ഥുകാ ആനാപാനസ്സതി. **വിതക്കുപച്ഛേദായാ**തി വുത്തനയേനേവ ഉപ്പന്നാനം വിതക്കാനം ഉപച്ഛേദനത്ഥായ. **അസ്മിമാനസമുഗ്ഘാതായാ**തി അസ്മീതി ഉപ്പജ്ജനകസ്സ നവവിധസ്സ മാനസ്സ സമുച്ഛേദനത്ഥായ. **അനിച്ചസഞ്ഞിനോ**തി ഹുത്വാ അഭാവതോ ഉദയബ്ബയവന്തതോ പഭങ്ഗുതോ താവകാലികതോ നിച്ചപ്പടിപക്ഖതോ ച “സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ”തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൭; ചൂളനി॰ ഹേമകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൫൫) പവത്തഅനിച്ചാനുപസ്സനാവസേന അനിച്ചസഞ്ഞിനോ. **അനത്തസഞ്ഞാ സണ്ഠാതീ**തി അസാരകതോ അവസവത്തനതോ പരതോ രിത്തതോ തുച്ഛതോ സുഞ്ഞതോ ച “സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ”തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൯; ചൂളനി॰ ഹേമകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൫൫) ഏവം പവത്താ അനത്താനുപസ്സനാസങ്ഖാതാ അനത്തസഞ്ഞാ ചിത്തേ സണ്ഠഹതി, അതിദള്ഹം പതിട്ഠാതി. അനിച്ചലക്ഖണേ ഹി ദിട്ഠേ അനത്തലക്ഖണം ദിട്ഠമേവ ഹോതി. തീസു ഹി ലക്ഖണേസു ഏകസ്മിം ദിട്ഠേ ഇതരദ്വയം ദിട്ഠമേവ ഹോതി. തേന വുത്തം - **“അനിച്ചസഞ്ഞിനോ ഹി, മേഘിയ, അനത്തസഞ്ഞാ സണ്ഠാതീ”**തി. അനത്തലക്ഖണേ ദിട്ഠേ അസ്മീതി ഉപ്പജ്ജനകമാനോ സുപ്പജഹോവ ഹോതീതി ആഹ - **“അനത്തസഞ്ഞീ അസ്മിമാനസമുഗ്ഘാതം പാപുണാതീ”**തി **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ നിബ്ബാന**ന്തി ദിട്ഠേയേവ ധമ്മേ ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ അപച്ചയപരിനിബ്ബാനം പാപുണാതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരതോ പന അസുഭാദിഭാവനാനയോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൦൨) വുത്തനയേന ഗഹേതബ്ബോ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ മേഘിയസ്സ മിച്ഛാവിതക്കചോരേഹി കുസലഭണ്ഡുപച്ഛേദസങ്ഖാതം അത്ഥം ജാനിത്വാ. **ഇമം ഉദാനന്തി** ഇമം കാമവിതക്കാദീനം അവിനോദനേ വിനോദനേ ച ആദീനവാനിസംസദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ഖുദ്ദാതി** ഹീനാ ലാമകാ. **വിതക്കാതി** കാമവിതക്കാദയോ തയോ പാപവിതക്കാ. തേ ഹി സബ്ബവിതക്കേഹി പതികിട്ഠതായ ഇധ ഖുദ്ദാതി വുത്താ "ന ച ഖുദ്ദമാചരേ"തിആദീസു (ഖു॰ പാ॰ ൯.൩; സു॰ നി॰ ൧൪൫) വിയ. **സുഖുമാതി** ഞാതിവിതക്കാദയോ അധിപ്പേതാ. ഞാതിവിതക്കോ ജനപദവിതക്കോ അമരാവിതക്കോ പരാനുദ്ദയതായ പടിസംയുത്തോ വിതക്കോ ലാഭസക്കാരസിലോകപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ അനവഞ്ഞത്തിപടിസംയുത്തോ വിതക്കോതി ഏതേ ഹി വിതക്കാ കാമവിതക്കാദയോ വിയ ദാരുണാ ന ഹോന്തീതി അനോളാരികസഭാവതായ സുഖുമാതി വുത്താ. **അനുഗതാതി** ചിത്തേന അനുവത്തിതാ. വിതക്കേ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനേ ചിത്തം തദനുഗതമേവ ഹോതി തസ്സ ആരമ്മണാഭിനിരോപനതോ. "അനുഗ്ഗതാ"തിപി പാളി, അനുഉട്ഠിതാതി അത്ഥോ. **മനസോ ഉപ്പിലാവാതി** ചേതസോ ഉപ്പിലാവിതത്തകരാ.

ഏതേ അവിദ്വാ മനസോ വിതക്കേതി ഏതേ കാമവിതക്കാദികേ മനോവിതക്കേ അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണതോ ഞാതതീരണപഹാനപരിഞ്ഞാഹി യഥാഭൂതം അജാനന്തോ. **ഹുരാ ഹുരം ധാവതി ഭന്തചിത്തോതി** അപ്പഹീനമിച്ഛാവിതക്കത്താ അനവട്ഠിതചിത്തോ "കദാചി രൂപേ, കദാചി സദ്ദേ"തിആദിനാ തസ്മിം തസ്മിം ആരമ്മണേ അസ്സാദാദിവസേന അപരാപരം ധാവതി പരിബ്ഭമതി. അഥ വാ **ഹുരാ ഹുരം ധാവതി ഭന്തചിത്തോതി** അപരിഞ്ഞാതവിതക്കത്താ തന്നിമിത്താനം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം വസേന പരിബ്ഭമനമാനസോ ഇധലോകതോ പരലോകം ആദാനനിക്ഖേപേഹി അപരാപരം ധാവതി സംസരതീതി അത്ഥോ.

ഏതേ ച വിദ്വാ മനസോ വിതക്കേതി ഏതേ യഥാവുത്തപ്പഭേദേ കാമവിതക്കാദികേ മനോവിതക്കേ അസ്സാദാദിതോ യഥാഭൂതം ജാനന്തോ. **ആതാപിയോതി** വീരിയവാ. **സംവരതീതി** പിദഹതി. **സതിമാതി** സതിസമ്പന്നോ. **അനുഗ്ഗതേതി** ദുല്ലഭവസേന അനുപ്പന്നേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഏതേ വുത്തപ്പകാരേ കാമവിതക്കാദികേ മനോവിതക്കേ ചിത്തസ്സ ഉപ്പിലാവിതഹേതുതായ മനസോ ഉപ്പിലാവേ വിദ്വാ വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ സമ്മദേവ ജാനന്തോ, തസ്സ സഹായഭൂതാനം സമ്മാവായാമസതീനം അത്ഥിതായ ആതാപിയോ സതിമാ തേ അരിയമഗ്ഗഭാവനായ ആയതിം ഉപ്പത്തിരഹേ അനുഗ്ഗതേ അനുപ്പന്നേ ഏവ മഗ്ഗക്ഖണേ സംവരതി, ഞാണസംവരവസേന പിദഹതി, ആഗമനപഥം പച്ഛിന്ദതി, ഏവംഭൂതോ ച ചതുസച്ചപ്പബോധേന **ബുദ്ധോ** അരിയസാവകോ അരഹത്താധിഗമേന **അസേസം,** അനവസേസം **ഏതേ** കാമവിതക്കാദികേ **പജഹാസി** സമുച്ഛിന്ദീതി. ഏത്ഥാപി "അനുഗതേ"തിപി പഠന്തി. തസ്സത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉദ്ധതസുത്തവണ്ണനാ

൩൨. ദുതിയേ **കുസിനാരായന്തി** കുസിനാരായം നാമ മല്ലരാജൂനം നഗരേ. **ഉപവത്തനേ മല്ലാനം സാലവനേതി** യഥാ ഹി അനുരാധപുരസ്സ ഥൂപാരാമോ,

ഏവം കുസിനാരായ ഉയ്യാനം ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായ ഹോതി. യഥാ ഥൂപാരാമതോ ദക്ഖിണദ്വാരേന നഗരപവിസനമഗ്ഗോ പാചീനമുഖോ ഗന്ത്വാ ഉത്തരേന നിവത്തതി, ഏവം ഉയ്യാനതോ സാലപന്തി പാചീനമുഖാ ഗന്ത്വാ ഉത്തരേന നിവത്താ, തസ്മാ "ഉപവത്തന"ന്തി വുച്ചതി. തസ്മിം ഉപവത്തനേ മല്ലരാജൂനം സാലവനേ. **അരഞ്ഞകുടികായ**ന്തി സാലപന്തിയാ അവിദൂരേ രുക്ഖഗച്ഛസഞ്ഛന്നട്ഠാനേ കതാ കുടികാ, തം സന്ധായ വുത്തം "അരഞ്ഞകുടികായം വിഹരതീ"തി. തേ പന ഭിക്ഖൂ പടിസങ്ഖാനവിരഹിതാ ഓസ്സട്ഠവീരിയാ പമത്തവിഹാരിനോ, തേന വുത്തം **"ഉദ്ധതാ"**തിആദി.

തത്ഥ ഉദ്ധച്ചബഹുലത്താ അവൂപസന്തചിത്തതായ **ഉദ്ധതാ**. തുച്ഛഭാവേന മാനോ നളോ വിയാതി നളോ, മാനസങ്ഖാതോ ഉഗ്ഗതോ നളോ ഏതേസന്തി **ഉന്നളാ,** ഉഗ്ഗതതുച്ഛമാനാതി അത്ഥോ. പത്തചീവരമണ്ഡനാദിചാപല്ലേന സമന്നാഗതത്താ ബഹുകതായ വാ **ചപലാ**. ഫരുസവാചതായ മുഖേന ഖരാതി **മുഖരാ**. തിരച്ഛാനകഥാബഹുലതായ വികിണ്ണാ ബ്യാകുലാ വാചാ ഏതേസന്തി **വികിണ്ണവാചാ**. മുട്ഠാ നട്ഠാ സതി ഏതേസന്തി **മുട്ഠസ്സതിനോ,** സതിവിരഹിതാ പമാദവിഹാരിനോതി അത്ഥോ. സബ്ബേന സബ്ബം സമ്പജഞ്ഞാഭാവതോ **അസമ്പജാനാ**. ഗദ്ദൂഹനമത്തമ്പി കാലം ചിത്തസമാധാനസ്സ അഭാവതോ ന സമാഹിതാതി **അസമാഹിതാ**. ലോലസഭാവത്താ ഭന്തമിഗസപ്പടിഭാഗതായ **വിബ്ഭന്തചിത്താ**. മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം അസംവരണതോ അസഞ്ഞതിന്ദ്രിയതായ **പാകതിന്ദ്രിയാ**.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തേസം ഭിക്ഖൂനം ഉദ്ധച്ചാദിവസേന പമാദവിഹാരം ജാനിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം പമാദവിഹാരേ അപ്പമാദവിഹാരേ ച യഥാക്കമം ആദീനവാനിസംസവിഭാവനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **അരക്ഖിതേനാ**തി സതിആരക്ഖാഭാവേന അഗുത്തേന. **കായേനാ**തി ഛവിഞ്ഞാണകായേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ഹി രൂപം ദിസ്വാ തത്ഥ നിമിത്താനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണവസേന അഭിജ്ഝാദിപവത്തിതോ വിഞ്ഞാണദ്വാരസ്സ സതിയാ അരക്ഖിതഭാവതോ. സോതവിഞ്ഞാണാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം ഛവിഞ്ഞാണകായസ്സ അരക്ഖിതഭാവം സന്ധായാഹ "അരക്ഖിതേന കായേനാ"തി. കേചി പന "കായേനാ"തി അത്ഥം വദന്തി, തേസമ്പി വുത്തനയേനേവ അത്ഥയോജനായ സതി യുജ്ജേയ്യ. അപരേ പന "അരക്ഖിതേന ചിത്തേനാ"തി പഠന്തി, തേസമ്പി വുത്തനയോ ഏവ അത്ഥോ. **മിച്ഛാദിട്ഠിഹതേനാ**തി സസ്സതാദിമിച്ഛാഭിനിവേസദൂസിതേന. **ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂതേനാ**തി ചിത്തസ്സ അകല്യതാലക്ഖണേന ഥിനേന കായസ്സ അകല്യതാലക്ഖണേന മിദ്ധേന ച അജ്ഝോത്ഥടേന, തേന കായേന ചിത്തേനാതി വാ സമ്ബന്ധോ. **വസം മാരസ്സ ഗച്ഛതീ**തി കിലേസമാരാദികസ്സ സബ്ബസ്സപി മാരസ്സ വസം യഥാകാമകരണീയതം ഉപഗച്ഛതി, തേസം വിസയം നാതിക്കമതീതി അത്ഥോ.

ഇമായ ഹി ഗാഥായ ഭഗവാ യേ സതിആരക്ഖാഭാവേന സബ്ബസോ അരക്ഖിതചിത്താ, യോനിസോമനസികാരസ്സ ഹേതുഭൂതായ പഞ്ഞായ അഭാവതോ അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജനേന നിച്ചന്തിആദിനാ വിപരിയേസഗാഹിനോ, തതോ ഏവ കുസലകിരിയായ വീരിയാരമ്ഭാഭാവതോ കോസജ്ജാഭിഭൂതാ സംസാരവട്ടതോ സീസം ന ഉക്ഖിപിസ്സന്തീതി തേസം

ഭിക്ഖൂനം പമാദവിഹാരഗരഹാമുഖേന വട്ടം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിവട്ടം ദസ്സേതും, **“തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സാ”**തി ദുതിയഗാഥമാഹ.

തത്ഥ **തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സാ**തി യസ്മാ അരക്ഖിതചിത്തോ മാരസ്സ യഥാകാമകരണീയോ ഹുത്വാ സംസാരേയേവ ഹോതി, തസ്മാ സതിസംവരേന മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം രക്ഖണേന പിദഹനേന രക്ഖിതചിത്തോ അസ്സ. ചിത്തേ ഹി രക്ഖിതേ ചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയാനി രക്ഖിതാനേവ ഹോന്തീതി. **സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ**തി യസ്മാ മിച്ഛാസങ്കപ്പഗോചരോ തഥാ തഥാ അയോനിസോ വിതക്കേത്വാ നാനാവിധാനി മിച്ഛാദസ്സനാനി ഗണ്ഹന്തോ മിച്ഛാദിട്ഠിഹതേന ചിത്തേന മാരസ്സ യഥാകാമകരണീയോ ഹോതി, തസ്മാ യോനിസോമനസികാരേന കമ്മം കരോന്തോ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദിസമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ അസ്സ, ഝാനാദിസമ്പയുത്തം സമ്മാസങ്കപ്പമേവ അത്തനോ ചിത്തസ്സ പവത്തിട്ഠാനം കരേയ്യ. **സമ്മാദിട്ഠിപുരേക്ഖാരോ**തി സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരതായ വിധൂതമിച്ഛാദസ്സനോ പുരേതരംയേവ കമ്മസ്സകതാലക്ഖണം, തതോ യഥാഭൂതഞാണലക്ഖണഞ്ച സമ്മാദിട്ഠിം പുരതോ കത്വാ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ സീലസമാധീസു യുത്തോ പയുത്തോ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തോ **ഞത്വാന ഉദയബ്ബയം** പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സമപഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി ഉപ്പാദനിരോധം വവത്ഥപേത്വാ ഉദയബ്ബയഞാണമധിഗന്ത്വാ തതോ പരം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാദിവസേന വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അനുക്കമേന അരിയമഗ്ഗം ഗണ്ഹന്തോ അഗ്ഗമഗ്ഗേന, **ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂ ഭിക്ഖു സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ ജഹേ**തി, ഏവം സോ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝാനം കിലേസാനം പഠമമേവ പഹീനത്താ ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജനകഥിനമിദ്ധാനം അധിഗതേന അരഹത്തമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദനതോ തദേകട്ഠാനം മാനാദീനമ്പി പഹീനത്താ സബ്ബസോ ഭിന്നകിലേസോ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു തിവിധദുക്ഖതായോഗേന ദുഗ്ഗതിസങ്ഖാതാ സബ്ബാപി ഗതിയോ ഉച്ഛിന്നഭവമൂലത്താ **ജഹേ,** പജഹേയ്യ. താസം പരഭാഗേ നിബ്ബാനേ പതിട്ഠേയ്യാതി അത്ഥോ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഗോപാലകസുത്തവണ്ണനാ

൩൩. തതിയേ **കോസലേസൂ**തി കോസലാ നാമ ജാനപദിനോ രാജകുമാരാ, തേസം നിവാസോ ഏകോപി ജനപദോ ‘‘കോസലാ’’ത്വേവ വുച്ചതി, തേസു കോസലേസു ജനപദേ. **ചാരികം ചരതീ**തി അതുരിതചാരികാവസേന ജനപദചാരികം ചരതി. **മഹതാ**തി ഗുണമഹത്തേനപി മഹതാ, അപരിച്ഛിന്നസങ്ഖ്യത്താ സങ്ഖ്യാമഹത്തേനപി മഹതാ. **ഭിക്ഖുസങ്ഘേനാ**തി ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞസംഹതേന സമണഗണേന. **സദ്ധി**ന്തി ഏകതോ. **മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മാ**തി മഗ്ഗതോ അപക്കമിത്വാ. **അഞ്ഞതരം രുക്ഖമൂല**ന്തി ഘനപത്തസാഖാവിടപസമ്പന്നസ്സ സന്ദച്ഛായസ്സ മഹതോ രുക്ഖസ്സ സമീപസങ്ഖാതം മൂലം.

അഞ്ഞതരോ ഗോപാലകോതി ഏകോ ഗോഗണരക്ഖകോ, നാമേന പന നന്ദോ നാമ. സോ കിര അഡ്ഢോ മഹദ്ധനോ മഹാഭോഗോ, യഥാ കേണിയോ ജടിലോ പബ്ബജ്ജാവസേന, ഏവം അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ഗോയൂഥം രക്ഖന്തോ

ഗോപാലകത്തേന രാജപീളം അപഹരന്തോ അത്തനോ കുടുമ്ബം രക്ഖതി. സോ കാലേന കാലം പഞ്ച ഗോരസേ ഗഹേത്വാ, മഹാസേട്ഠിസ്സ സന്തികം ആഗന്ത്വാ നിയ്യാതേത്വാ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ, സത്ഥാരം പസ്സതി, ധമ്മം സുണാതി, അത്തനോ വസനട്ഠാനം ആഗമനത്ഥായ സത്ഥാരം യാചതി. സത്ഥാ തസ്സേവ ഞാണപരിപാകം ആഗമയമാനോ അഗന്ത്വാ, അപരഭാഗേ മഹതാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന പരിവുതോ ജനപദചാരികം ചരന്തോ, "ഇദാനിസ്സ ഞാണം പരിപക്ക"ന്തി ഞത്വാ തസ്സ വസനട്ഠാനസ്സ അവിദൂരേ മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസീദി തസ്സ ആഗമനം ആഗമയമാനോ. നന്ദോപി ഖോ "സത്ഥാ കിര ജനപദചാരികം ചരന്തോ ഇതോ ആഗച്ഛതീ"തി സുത്വാ, ഹട്ഠതുട്ഠോ വേഗേന ഗന്ത്വാ, സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ വന്ദിത്വാ കതപടിസന്ഥാരോ ഏകമന്തം നിസീദി, അഥസ്സ ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേസി. സോ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹിത്വാ ഭഗവന്തം നിമന്തേത്വാ സത്താഹം പായാസദാനമദാസി, സത്തമേ ദിവസേ ഭഗവാ അനുമോദനം കത്വാ പക്കാമി. തേന വുത്തം - **"ഏകമന്തം നിസിന്നം ഖോ തം ഗോപാലകം ഭഗവാ ധമ്മിയാ കഥായ സന്ദസ്സേസി...പേ॰... ഉട്ഠായാസനാ പക്കാമീ"**തി.

തത്ഥ **സന്ദസ്സേസീ**തി "ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ, ഇമേ ധമ്മാ അകുസലാ"തിആദിനാ കുസലാദിധമ്മേ കമ്മവിപാകേ ഇധലോകപരലോകേ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേന്തോ അനുപുബ്ബികഥാവസാനേ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി സമ്മാ ദസ്സേസി. **സമാദപേസീ**തി "സച്ചാധിഗമായ ഇമേ നാമ ധമ്മാ അത്തനി ഉപ്പാദേതബ്ബാ"തി സീലാദിധമ്മേ സമ്മാ ഗണ്ഹാപേത്വാ തേസു തം പതിട്ഠപേസി. **സമുത്തേജേസീ**തി തേ ധമ്മാ സമാദിന്നാ അനുക്കമേന ഭാവിയമാനാ നിബ്ബേധഭാഗിയാ ഹുത്വാ തിക്ഖവിസദാ യഥാ ഖിപ്പം അരിയമഗ്ഗം ആവഹന്തി, തഥാ സമ്മാ ഉത്തേജേസി സമ്മദേവ തേജേസി. **സമ്പഹംസേസീ**തി ഭാവനായ പുബ്ബേനാപരം വിസേസഭാവദസ്സനേന ചിത്തസ്സ പമോദാപനവസേന സുട്ഠു പഹംസേസി. അപിചേത്ഥ സാവജ്ജാനവജ്ജധമ്മേസു ദുക്ഖാദീസു ച സമ്മോഹവിനോദനേന സന്ദസ്സനം, സമ്മാപടിപത്തിയം പമാദാപനോദനേന സമാദപനം, ചിത്തസ്സാലസിയാപത്തിവിനോദനേന സമുത്തേജനം, സമ്മാപടിപത്തിസിദ്ധിയാ സമ്പഹംസനം വേദിതബ്ബം. ഏവം സോ ഭഗവതോ സാമുക്കംസികായ ധമ്മദേസനായ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹി. **അധിവാസേസീ**തി തേന ദിട്ഠസച്ചേന "അധിവാസേതു മേ, ഭന്തേ ഭഗവാ"തിആദിനാ നിമന്തിതോ കായങ്ഗവാചങ്ഗം അചോപേന്തോ ചിത്തേനേവ അധിവാസേസി സാദിയി. തേനേവാഹ **"തുണ്ഹീഭാവേനാ"**തി.

അപ്പോദകപായാസന്തി നിരുദകപായാസം. **പടിയാദാപേത്വാ**തി സമ്പാദേത്വാ സജ്ജേത്വാ. **നവഞ്ച സപ്പി**ന്തി നവനീതം ഗഹേത്വാ താവദേവ വിലീനം മണ്ഡസപ്പിഞ്ച പടിയാദാപേത്വാ. **സഹത്ഥാ**തി ആദരജാതോ സഹത്ഥേനേവ പരിവിസന്തോ. **സന്തപ്പേസീ**തി പടിയത്തം ഭോജനം ഭോജേസി. **സമ്പവാരേസീ**തി "അലം അല"ന്തി വാചായ പടിക്ഖിപാപേസി. **ഭുത്താവി**ന്തി കതഭത്തകിച്ചം. **ഓനീതപത്തപാണി**ന്തി പത്തതോ അപനീതപാണിം, "ധോതപത്തപാണി"ന്തിപി പാഠോ, ധോതപത്തഹത്ഥന്തി അത്ഥോ. **നീച**ന്തി അനുച്ചം ആസനം ഗഹേത്വാ ആസനേയേവ നിസീദനം അരിയദേസവാസീനം ചാരിത്തം, സോ പന സത്ഥു സന്തികേ ഉപചാരവസേന പഞ്ഞത്തസ്സ ദാരുഫലകാസനസ്സ സമീപേ നിസീദി. **ധമ്മിയാ കഥായാ**തിആദി സത്തമേ ദിവസേ കതം അനുമോദനം സന്ധായ വുത്തം . സോ കിര സത്താഹം ഭഗവന്തം ഭിക്ഖുസങ്ഘഞ്ച തത്ഥ വസാപേത്വാ മഹാദാനം പവത്തേസി. സത്തമേ പന ദിവസേ അപ്പോദകപായാസദാനം

അദാസി. സത്ഥാ തസ്സ തസ്മിം അത്തഭാവേ ഉപരിമഗ്ഗത്ഥായ ഞാണപരിപാകാഭാവതോ അനുമോദനമേവ കത്വാ പക്കാമി.

സീമന്തരികായാതി സീമന്തരേ, തസ്സ ഗാമസ്സ അന്തരം. ഗാമവാസിനോ കിര ഏകം തളാകം നിസ്സായ തേന സദ്ധിം കലഹം അകംസു. സോ തേ അഭിഭവിത്വാ തം തളാകം ഗണ്ഹി. തേന ബദ്ധാഘാതോ ഏകോ പുരിസോ തം സത്ഥു പത്തം ഗഹേത്വാ ദൂരം അനുഗന്ത്വാ "നിവത്താഹി ഉപാസകാ"തി വുത്തേ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ പദക്ഖിണം കത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച അഞ്ജലിം കത്വാ യാവ ദസ്സനൂപചാരസമതിക്കമാ ദസനഖസമോധാനസമുജ്ജലം അഞ്ജലിം സിരസി പഗ്ഗയ്ഹ പടിനിവത്തിത്വാ ഭിന്നം ഗാമാനം അന്തരേ അരഞ്ഞപ്പദേസേ ഏകകം ഗച്ഛന്തം സരേന വിജ്ഝിത്വാ മാരേസി. തേന വുത്തം **അചിരപക്കന്തസ്സ...പേ...വോരോപേസീ"**തി. കേനചിദേവ കരണീയേന ഓഹീയിത്വാ പച്ഛാ ഗച്ഛന്താ ഭിക്ഖൂ തം തഥാ മതം ദിസ്വാ ഭഗവതോ തമത്ഥം ആരോചേസും, തം സന്ധായ വുത്തം **"അഥ ഖോ സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ"**തിആദി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി യസ്മാ ദിട്ഠിസമ്പന്നം അരിയസാവകം നന്ദം മാരേന്തേന പുരിസേന ആനന്തരിയകമ്മം ബഹുലം അപുഞ്ഞം പസുതം, തസ്മാ യം ചോരേഹി ച വേരീഹി ച കത്തബ്ബം, തതോപി ഘോരതരം ഇമേസം സത്താനം മിച്ഛാപണിഹിതം ചിത്തം കരോതീതി ഇമമത്ഥം ജാനിത്വാ തദത്ഥദീപനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ദിസോ ദിസ**ന്തി ദൂസകോ ദൂസനീയം ചോരോ ചോരം, ദിസ്വാതി വചനസേസോ. **യം തം കയിരാ**തി യം തസ്സ അനയബ്യസനം കരേയ്യ, ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഏകോ ഏകസ്സ മിത്തദുബ്ഭീ ചോരോ പുത്തദാരഖേത്തവത്ഥുഗോമഹിംസാദീസു അപരജ്ഝന്തോ യസ്സ അപരജ്ഝതി, തമ്പി തഥേവ അത്തനി അപരജ്ഝന്തം ചോരം ദിസ്വാ, വേരീ വാ പന കേനചിദേവ കാരണേന ബദ്ധവേരം വേരിം ദിസ്വാ അത്തനോ കക്ഖളതായ ദാരുണതായ യം തസ്സ അനയബ്യസനം കരേയ്യ, പുത്തദാരം വാ പീളേയ്യ, ഖേത്താദീനി വാ നാസേയ്യ, ജീവിതാ വാ വോരോപേയ്യ , ദസസു അകുസലകമ്മപഥേസു മിച്ഛാഠപിതത്താ **മിച്ഛാപണിഹിതം ചിത്തം പാപിയോ നം തതോ കരേ,** നം പുരിസം പാപതരം തതോ കരേയ്യ. വുത്തപ്പകാരോ ഹി ദിസോ വാ വേരീ വാ ദിസസ്സ വാ വേരിനോ വാ ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ദുക്ഖം വാ ഉപ്പാദേയ്യ, ജീവിതക്ഖയം വാ കരേയ്യ. ഇദം പന അകുസലകമ്മപഥേസു മിച്ഛാഠപിതം ചിത്തം ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അനയബ്യസനം പാപേതി, അത്തഭാവസതസഹസ്സേസുപി ചതൂസു അപായേസു ഖിപിത്വാ സീസമസ്സ ഉക്ഖിപിതും ന ദേതീതി.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. യക്ഖപഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൩൪. ചതുത്ഥേ **കപോതകന്ദരായ**ന്തി ഏവംനാമകേ വിഹാരേ. തസ്മിം കിര പബ്ബതകന്ദരേ പുബ്ബേ ബഹൂ കപോതാ വസിംസു, തേന സാ പബ്ബതകന്ദരാ "കപോതകന്ദരാ"തി വുച്ചതി. അപരഭാഗേ തത്ഥ കതവിഹാരോപി "കപോതകന്ദരാ"ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. തേന വുത്തം - "കപോതകന്ദരായന്തി ഏവംനാമകേ വിഹാരേ"തി. **ജുണ്ഹായ രത്തിയാ**തി സുക്കപക്ഖരത്തിയം. **നവോരോപിതേഹി കേസേഹീ**തി അചിരഓഹാരിതേഹി കേസേഹി,

ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ചേതം കരണവചനം. **അബ്ഭോകാസേതി** യത്ഥ ഉപരിച്ഛദനം പരിക്ഖേപോ വാ നത്ഥി, താദിസേ ആകാസങ്ഗണേ.

തത്ഥ ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ സുവണ്ണവണ്ണോ, ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ നീലുപ്പലവണ്ണോ. ഉഭോപി പന തേ മഹാഥേരാ ഉദിച്ചബ്രാഹ്മണജച്ചാ കപ്പാനം സതസഹസ്സാധികം ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം അഭിനീഹാരസമ്പന്നാ ഛളഭിഞ്ഞാപടിസമ്ഭിദാപ്പത്താ മഹാഖീണാസവാ സമാപത്തിലാഭിനോ സത്തസട്ഠിയാ സാവകപാരമിഞാണാനം മത്ഥകപ്പത്താ ഏതം കപോതകന്ദരവിഹാരം ഉപസോഭയന്താ ഏകം കനകഗുഹം പവിട്ഠാ ദ്വേ സീഹാ വിയ, ഏകം വിജമ്ഭനഭൂമിം ഓതിണ്ണാ ദ്വേ ബ്യഗ്ഘാ വിയ, ഏകം സുപുപ്ഫിതസാലവനം പവിട്ഠാ ദ്വേ ഛദ്ദന്തനാഗരാജാനോ വിയ, ഏകം സിമ്ബലിവനം പവിട്ഠാ ദ്വേ സുപണ്ണരാജാനോ വിയ, ഏകം നരവാഹനയാനം അഭിരുള്ഹാ ദ്വേ വേസ്സവണാ വിയ, ഏകം പണ്ഡുകമ്ബലസിലാസനം അഭിനിസിന്നാ ദ്വേ സക്കാ വിയ, ഏകവിമാനബ്ഭന്തരഗതാ ദ്വേ മഹാബ്രഹ്മാനോ വിയ, ഏകസ്മിം ഗഗനട്ഠാനേ ഠിതാനി ദ്വേ ചന്ദമണ്ഡലാനി വിയ, ദ്വേ സൂരിയമണ്ഡലാനി വിയ ച വിരോചിംസു. തേസു ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ തുണ്ഹീ നിസീദി, ആയസ്മാ പന സാരിപുത്തോ സമാപജ്ജി. തേന വുത്തം - **"അഞ്ഞതരം സമാധിം സമാപജ്ജിത്വാ"**തി.

തത്ഥ **അഞ്ഞതരം സമാധി**ന്തി ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരസമാപത്തിം. കേചി "സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തി"ന്തി വദന്തി, അപരേ പനാഹു "ആരുപ്പപാദകം ഫലസമാപത്തി"ന്തി. ഇമാ ഏവ ഹി തിസ്സോ കായരക്ഖണസമത്ഥാ സമാപത്തിയോ. തത്ഥ നിരോധസമാപത്തിയാ സമാധിപരിയായസമ്ഭവോ ഹേട്ഠാ വുത്തോവ, പച്ഛിമംയേവ പന ആചരിയാ വണ്ണേന്തി. **ഉത്തരായ ദിസായ ദക്ഖിണം ദിസം ഗച്ഛന്തീ**തി ഉത്തരായ ദിസായ യക്ഖസമാഗമം ഗന്ത്വാ അത്തനോ ഭവനം ഗന്തും ദക്ഖിണം ദിസം ഗച്ഛന്തി. **പടിഭാതി മ**ന്തി ഉപട്ഠാതി മമ. **മ**ന്തി ഹി പടിസദ്ദയോഗേന സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനം, ഇമസ്സ സീസേ പഹാരം ദാതും ചിത്തം മേ ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. സോ കിര പുരിമജാതിയം ഥേരേ ബദ്ധാഘാതോ, തേനസ്സ ഥേരം ദിസ്വാ പദുട്ഠചിത്തസ്സ ഏവം അഹോസി. ഇതരോ പന സപ്പഞ്ഞജാതികോ, തസ്മാ തം പടിസേധേന്തോ **"അലം സമ്മാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **മാ ആസാദേസീ**തി മാ ഘട്ടേസി, മാ പഹാരം ദേഹീതി വുത്തം ഹോതി. **ഉളാരോ**തി ഉളാരേഹി ഉത്തമേഹി സീലാദിഗുണേഹി സമന്നാഗതോ.

അനാദിയിത്വാതി ആദരം അകത്വാ, തസ്സ വചനം അഗ്ഗഹേത്വാ. യസ്മാ പന തസ്സ വചനം അഗ്ഗണ്ഹന്തോ തം അനാദിയന്തോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം - "തം യക്ഖം അനാദിയിത്വാ"തി. **സീസേ പഹാരം അദാസീ**തി സബ്ബഥാമേന ഉസ്സാഹം ജനേത്വാ ആകാസേ ഠിതോവ സീസേ ഖടകം അദാസി, മുദ്ധനി മുട്ഠിഘാതം അകാസീതി അത്ഥോ. **താവ മഹാ**തി ഥാമമഹത്തേന തത്തകം മഹന്തോ പഹാരോ അഹോസി. **തേന പഹാരേനാ**തി തേന പഹാരേന കരണഭൂതേന. **സത്തരതന**ന്തി പമാണമജ്ഝിമസ്സ പുരിസസ്സ രതനേന സത്തരതനം. **നാഗ**ന്തി ഹത്ഥിനാഗം. **ഓസാദേയ്യാ**തി പഥവിയം ഓസീദാപേയ്യ നിമുജ്ജാപേയ്യ. "ഓസാരേയ്യാ"തിപി പാഠോ, ചുണ്ണവിചുണ്ണം കരേയ്യാതി അത്ഥോ. **അഡ്ഢട്ഠമരതന**ന്തി അഡ്ഢേന അട്ഠന്നം പൂരണാനി അഡ്ഢട്ഠമാനി, അഡ്ഢട്ഠമാനി രതനാനി പമാണം ഏതസ്സാതി അഡ്ഢട്ഠമരതനോ, തം അഡ്ഢട്ഠമരതനം. **മഹന്തം പബ്ബതകൂട**ന്തി കേലാസകൂടപ്പമാണം വിപുലം

ഗിരികൂടം. **പദാലേയ്യാ**തി സകലികാകാരേന ഭിന്ദേയ്യ. അപി ഓസാദേയ്യ, അപി പദാലേയ്യാതി സമ്ബന്ധോ.

താവദേവ ചസ്സ സരീരേ മഹാപരിളാഹോ ഉപ്പജ്ജി, സോ വേദനാതുരോ ആകാസേ ഠാതും അസക്കോന്തോ ഭൂമിയം പതി, തങ്ഖണഞ്ഞേവ അട്ഠസട്ഠിസഹസ്സാധികയോജനസതസഹസ്സുബ്ബേധം സിനേരുമ്പി പബ്ബതരാജാനം സന്ധാരേന്തീ ചതുനഹുതാധികദ്വിയോജനസതസഹസ്സബഹലാ മഹാപഥവീ തം പാപസത്തം ധാരേതും അസക്കോന്തീ വിയ വിവരമദാസി. അവീചിതോ ജാലാ ഉട്ഠഹിത്വാ കന്ദന്തംയേവ തം ഗണ്ഹിംസു, സോ കന്ദന്തോ വിപ്പലപന്തോ പതി. തേന വുത്തം - **"അഥ ച പന സോ യക്ഖോ 'ഡയ്ഹാമി ഡയ്ഹാമീ'തി വത്വാ തത്ഥേവ മഹാനിരയം അപതാസീ**തി. തത്ഥ **അപതാസീ**തി അപതി.

കിം പന സോ യക്ഖത്തഭാവേനേവ നിരയം ഉപഗച്ഛീതി? ന ഉപഗച്ഛി, യഞ്ഹേത്ഥ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം പാപകമ്മം അഹോസി, തസ്സ ബലേന യക്ഖത്തഭാവേ മഹന്തം ദുക്ഖം അനുഭവി. യം പന ഉപപജ്ജവേദനീയം ആനന്തരിയകമ്മം, തേന ചുതിഅനന്തരം നിരയേ ഉപ്പജ്ജീതി. ഥേരസ്സ പന സമാപത്തിബലേന ഉപത്ഥമ്ഭിതസരീരസ്സ ന കോചി വികാരോ അഹോസി. സമാപത്തിതോ അവുട്ഠിതകാലേ ഹി തം യക്ഖോ പഹരി, തഥാ പഹരന്തം ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദിസ്വാ ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ ധമ്മസേനാപതിം ഉപസങ്കമി, ഉപസങ്കമനസമകാലമേവ ച ധമ്മസേനാപതി സമാപത്തിതോ ഉട്ഠാസി. അഥ നം മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ സരീരവുത്തിം പുച്ഛി, സോപിസ്സ ബ്യാകാസി, തേന വുത്തം - **"അദ്ദസാ ഖോ ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ...പേ॰... അപി ച മേ സീസം ഥോകം ദുക്ഖ"**ന്തി.

തത്ഥ **ഥോകം ദുക്ഖ**ന്തി ഥോകം അപ്പമത്തകം മധുരകജാതം വിയ മേ സീസം ദുക്ഖിതം, ദുക്ഖപ്പത്തന്തി അത്ഥോ. ദുക്ഖാധിട്ഠാനഞ്ഹി സീസം ദുക്ഖന്തി വുത്തം. "സീസേ ഥോകം ദുക്ഖ"ന്തിപി പാഠോ. കഥം പന സമാപത്തിബലേന സരീരേ ഉപത്ഥമ്ഭിതേ ഥേരസ്സ സീസേ ഥോകമ്പി ദുക്ഖം അഹോസീതി? അചിരേനേവ വുട്ഠിതത്താ. അന്തോസമാപത്തിയം അപഞ്ഞായമാനദുക്ഖഞ്ഹി കായനിസ്സിതത്താ നിദ്ദം ഉപഗതസ്സ മകസാദിജനിതം വിയ പടിബുദ്ധസ്സ ഥോകം പഞ്ഞായിത്ഥ.

"മഹാബലേന യക്ഖേന തഥാ സബ്ബുസ്സാഹേന പഹടേ സരീരേപി വികാരോ നാമ നത്ഥീ"തി അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതേന ആയസ്മതാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനേന **"അച്ഛരിയം, ആവുസോ സാരിപുത്താ"**തിആദിനാ ധമ്മസേനാപതിനോ മഹാനുഭാവതായ വിഭാവിതായ സോപിസ്സ **'അച്ഛരിയം, ആവുസോ മോഗ്ഗല്ലാനാ"**തിആദിനാ ഇദ്ധാനുഭാവമഹന്തതാപകാസനാപദേസേന അത്തനോ ഇസ്സാമച്ഛരിയാഹങ്കാരാദിമലാനം സുപ്പഹീനതം ദീപേതി. **പംസുപിസാചകമ്പി ന പസ്സാമാ**തി സങ്കാരകൂടാദീസു വിചരണകഖുദ്ദകപേതമ്പി ന പസ്സാമ. ഇതി അധിഗമപ്പിച്ഛാനം അഗ്ഗഭൂതോ മഹാഥേരോ തസ്മിം കാലേ അനാവജ്ജനേന തേസം അദസ്സനം സന്ധായ വദതി. തേനേവാഹ **"ഏതരഹീ"**തി.

ഭഗവാ പന വേളുവനേ ഠിതോ ഉഭിന്നം അഗ്ഗസാവകാനം ഇമം കഥാസല്ലാപം ദിബ്ബസോതേന അസ്സോസി. തേന വുത്തം - **"അസ്സോസി ഖോ ഭഗവാ"**തിആദി, തം വുത്തത്ഥമേവ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ സമാപത്തിബലൂപഗതം ഇദ്ധാനുഭാവമഹന്തതം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി തസ്സേവ താദിഭാവപ്പത്തിദീപകം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യസ്സ സേലൂപമം ചിത്തം, ഠിതം നാനുപകമ്പതീ**തി യസ്സ ഖീണാസവസ്സ ചിത്തം ഏകഗ്ഘനസിലാമയപബ്ബതൂപമം സബ്ബേസം ഇഞ്ജനാനം അഭാവതോ വസീഭാവപ്പത്തിയാവ ഠിതം സബ്ബേഹിപി ലോകധമ്മേഹി നാനുപകമ്പതി ന പവേധതി. ഇദാനിസ്സ അകമ്പനാകാരം സദ്ധിം കാരണേന ദസ്സേതും **"വിരത്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **വിരത്തം രജനീയേസൂ**തി വിരാഗസങ്ഖാതേന അരിയമഗ്ഗേന രജനീയേസു രാഗുപ്പത്തിഹേതുഭൂതേസു സബ്ബേസു തേഭൂമകധമ്മേസു വിരത്തം, തത്ഥ സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നരാഗന്തി അത്ഥോ. **കോപനേയ്യേ**തി പടിഘട്ഠാനീയേ സബ്ബസ്മിമ്പി ആഘാതവത്ഥുസ്മിം **ന കുപ്പതി** ന ദുസ്സതി ന വികാരം ആപജ്ജതി. **യസ്സേവം ഭാവിതം ചിത്ത**ന്തി യസ്സ യഥാവുത്തസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ചിത്തം ഏവം വുത്തനയേന താദിഭാവാവഹനഭാവേന ഭാവിതം. **കുതോ തം ദുക്ഖമേസ്സതീ**തി തം ഉത്തമപുഗ്ഗലം കുതോ സത്തതോ സങ്ഖാരതോ വാ ദുക്ഖം ഉപഗമിസ്സതി, ന താദിസസ്സ ദുക്ഖം അത്ഥീതി അത്ഥോ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. നാഗസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. പഞ്ചമേ **കോസമ്ബിയ**ന്തി കുസുമ്ബേന നാമ ഇസിനാ വസിതട്ഠാനേ മാപിതത്താ "കോസമ്ബീ"തി ഏവംലദ്ധനാമകേ നഗരേ. **ഘോസിതാരാമേ**തി ഘോസിതസേട്ഠിനാ കാരിതേ ആരാമേ. **ഭഗവാ ആകിണ്ണോ വിഹരതീ**തി ഭഗവാ സമ്ബാധപ്പത്തോ വിഹരതി. കിം പന ഭഗവതോ സമ്ബാധോ അത്ഥി, സംസഗ്ഗോ വാതി? നത്ഥി. ന ഹി കോചി ഭഗവന്തം അനിച്ഛായ ഉപസങ്കമിതും സക്കോതി. ദുരാസദാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ സബ്ബത്ഥ ച അനുപലിത്തത്താ. ഹിതേസിതായ പന സത്തേസു അനുകമ്പം ഉപാദായ "മുത്തോ മോചേസ്സാമീ"തി പടിഞ്ഞാനുരൂപം ചതുരോഘനിത്ഥരണത്ഥം അട്ഠന്നം പരിസാനം അത്തനോ സന്തികം കാലേന കാലം ഉപസങ്കമനം അധിവാസേതി, സയഞ്ച മഹാകരുണാസമുസ്സാഹിതോ കാലഞ്ഞൂ ഹുത്വാ തത്ഥ ഉപസങ്കമതി, ഇദം സബ്ബബുദ്ധാനം ആചിണ്ണം, അയമിധ ആകിണ്ണവിഹാരോതി അധിപ്പേതോ.

ഇധ പന കോസമ്ബികാനം ഭിക്ഖൂനം കലഹജാതാനം സത്ഥാ ദീഘീതിസ്സ കോസലരഞ്ഞോ വത്ഥും ആഹരിത്വാ, "ന ഹി വേരേന വേരാനി, സമ്മന്തീധ കുദാചന"ന്തിആദിനാ (ധ॰ പ॰ ൫; മ॰ നി॰ ൩.൨൩൭; മഹാവ॰ ൪൬൪) ഓവാദം അദാസി, തം ദിവസം തേസം കലഹം കരോന്താനംയേവ രത്തി വിഭാതാ. ദുതിയദിവസേപി ഭഗവാ തമേവ വത്ഥും കഥേസി, തം ദിവസമ്പി തേസം കലഹം കരോന്താനംയേവ രത്തി വിഭാതാ. തതിയദിവസേപി ഭഗവാ തമേവ വത്ഥും കഥേസി, അഥഞ്ഞതരോ ഭിക്ഖു ഭഗവന്തം ഏവമാഹ - "അപ്പോസ്സുക്കോ, ഭന്തേ ഭഗവാ, ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരമനുയുത്തോ വിഹരതു, മയമേതേന ഭണ്ഡനേന കലഹേന വിഗ്ഗഹേന വിവാദേന പഞ്ഞായിസ്സാമാ"തി. സത്ഥാ "പരിയാദിന്നചിത്താ ഖോ ഇമേ മോഘപുരിസാ ന ദാനിമേ സക്കാ സഞ്ഞാപേതും, നത്ഥി ചേത്ഥ സഞ്ഞാപേതബ്ബാ, യംനൂനാഹം ഏകചാരികവാസം വസേയ്യം, ഏവം ഇമേ ഭിക്ഖൂ കലഹതോ ഓരമിസ്സന്തീ"തി ചിന്തേസി. ഏവം

തേഹി കലഹകാരകേഹി ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം ഏകവിഹാരേ വാസം വിനേതബ്ബാഭാവതോ ഉപാസകാദീഹി ഉപസങ്കമനഞ്ച ആകിണ്ണവിഹാരം കത്വാ വുത്തം - "തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ ആകിണ്ണോ വിഹരതീ"തിആദി.

തത്ഥ **ദുക്ഖ**ന്തി ന സുഖം, അനാരാധിതചിത്തതായ ന ഇട്ഠന്തി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"ന ഫാസു വിഹരാമീ"**തി. **വൂപകട്ഠോ**തി പവിവേകട്ഠോ ദൂരീഭൂതോ. തഥാ ചിന്തേത്വാവ ഭഗവാ പാതോവ സരീരപ്പടിജഗ്ഗനം കത്വാ കോസമ്ബിയം പിണ്ഡായ ചരിത്വാ കഞ്ചി അനാമന്തേത്വാ ഏകോ അദുതിയോ ഗന്ത്വാ കോസലരട്ഠേ പാലിലേയ്യകേ വനസണ്ഡേ ഭദ്ദസാലമൂലേ വിഹാസി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ഭഗവാ പുബ്ബണ്ഹസമയം...പേ॰... ഭദ്ദസാലമൂലേ"**തി. തത്ഥ **സാമ**ന്തി സയം. **സംസാമേത്വാ**തി പടിസാമേത്വാ. **പത്തചീവരമാദായാ**തി ഏത്ഥാപി സാമന്തി പദം ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. **ഉപട്ഠാകേ**തി കോസമ്ബിനഗരവാസിനോ ഘോസിതസേട്ഠിആദികേ ഉപട്ഠാകേ, വിഹാരേ ച അഗ്ഗുപട്ഠാകം ആയസ്മന്തം ആനന്ദം അനാമന്തേത്വാ.

ഏവം ഗതേ സത്ഥരി പഞ്ചസതാ ഭിക്ഖൂ ആയസ്മന്തം ആനന്ദം ആഹംസു - "ആവുസോ ആനന്ദ, സത്ഥാ ഏകകോവ ഗതോ, മയം അനുബന്ധിസ്സാമാ"തി. "ആവുസോ, യദാ ഭഗവാ സാമം സേനാസനം സംസാമേത്വാ പത്തചീവരമാദായ അനാമന്തേത്വാ ഉപട്ഠാകേ ച അനപലോകേത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം അദുതിയോ ഗച്ഛതി, തദാ ഏകചാരം ചരിതും ഭഗവതോ അജ്ഝാസയോ, സാവകേന നാമ സത്ഥു അജ്ഝാസയാനുരൂപം പടിപജ്ജിതബ്ബം, തസ്മാ ന ഇമേസു ദിവസേസു ഭഗവാ അനുഗന്തബ്ബോ"തി നിവാരേസി, സയമ്പി നാനുഗച്ഛി.

അനുപുബ്ബേനാതി അനുക്കമേന, ഗാമനിഗമപടിപാടിയാ ചാരികം ചരമാനോ "ഏകചാരവാസം താവ വസമാനം ഭിക്ഖും പസ്സിസ്സാമീ"തി ബാലകലോണകാരഗാമം ഗന്ത്വാ തത്ഥ ഭഗുത്ഥേരസ്സ സകലം പച്ഛാഭത്തഞ്ചേവ തിയാമഞ്ച രത്തിം ഏകചാരവാസേ ആനിസംസം കഥേത്വാ പുനദിവസേ തേന പച്ഛാസമണേന പിണ്ഡായ ചരിത്വാ തം തത്ഥേവ നിവത്തേത്വാ "സമഗ്ഗവാസം വസമാനേ തയോ കുലപുത്തേ പസ്സിസ്സാമീ"തി പാചീനവംസമിഗദായം ഗന്ത്വാ തേസമ്പി സകലരത്തിം സമഗ്ഗവാസേ ആനിസംസം കഥേത്വാ തേപി തത്ഥേവ നിവത്തേത്വാ ഏകകോവ പാലിലേയ്യഗാമം സമ്പത്തോ. പാലിലേയ്യഗാമവാസിനോ പച്ചുഗ്ഗന്ത്വാ ഭഗവതോ ദാനം ദത്വാ പാലിലേയ്യഗാമസ്സ അവിദൂരേ രക്ഖിതവനസണ്ഡോ നാമ അത്ഥി, തത്ഥ ഭഗവതോ പണ്ണസാലം കത്വാ "ഏത്ഥ ഭഗവാ വസതൂ"തി യാചിത്വാ വാസയിംസു. **ഭദ്ദസാലോ**തി പന തത്ഥേകോ മനാപോ ഭദ്ദകോ സാലരുക്ഖോ, ഭഗവാ തം ഗാമം ഉപനിസ്സായ വനസണ്ഡേ പണ്ണസാലസമീപേ തസ്മിം രുക്ഖമൂലേ വിഹാസി. തേന വുത്തം - **"പാലിലേയ്യകേ വിഹരതി രക്ഖിതവനസണ്ഡേ ഭദ്ദസാലമൂലേ"**തി.

ഹത്ഥിനാഗോതി മഹാഹത്ഥീ യൂഥപതി. **ഹത്ഥികലഭേഹീ**തി ഹത്ഥിപോതകേഹി. **ഹത്ഥിച്ഛാപേഹീ**തി ഖീരൂപഗേഹി ദഹരഹത്ഥിപോതകേഹി, യേ "ഭിങ്കാ"തിപി വുച്ചന്തി. **ഛിന്നഗ്ഗാനീ**തി പുരതോ പുരതോ ഗച്ഛന്തേഹി തേഹി ഹത്ഥിആദീഹി ഛിന്നഗ്ഗാനി ഖാദിതാവസേസാനി ഖാണുസദിസാനി ഖാദതി. **ഓഭഗ്ഗോഭഗ്ഗ**ന്തി തേന ഹത്ഥിനാഗേന ഉച്ചട്ഠാനതോ ഭഞ്ജിത്വാ ഭഞ്ജിത്വാ പാതിതം. **അസ്സ സാഖാഭങ്ഗ**ന്തി ഏതസ്സ സന്തകം സാഖാഭങ്ഗം തേ ഖാദന്തി. **ആവിലാനീ**തി തേഹി പഠമതരം ഓതരിത്വാ പിവന്തേഹി ആലുളിതത്താ ആവിലാനി കദ്ദമമിസ്സാനി പാനീയാനി പിവതി. **ഓഗാഹാ**തി

തിത്ഥതോ. ‘‘ഓഗാഹ’’ന്തിപി പാളി. **അസ്സാതി** ഹത്ഥിനാഗസ്സ. **ഉപനിഘംസന്തിയോതി** ഘട്ടേന്തിയോ, ഉപനിഘംസിയമാനോപി അത്തനോ ഉളാരഭാവേന ന കുജ്ഝതി, തേന താ തം ഘംസന്തിയേവ. **യൂഥാതി** ഹത്ഥിഘടാ.

യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമീതി സോ കിര ഹത്ഥിനാഗോ യൂഥവാസേ ഉക്കണ്ഠിതോ തം വനസണ്ഡം പവിട്ഠോ തത്ഥ ഭഗവന്തം ദിസ്വാ ഘടസഹസ്സേന നിബ്ബാപിതസന്താപോ വിയ നിബ്ബുതോ ഹുത്വാ പസന്നചിത്തോ ഭഗവതോ സന്തികേ അട്ഠാസി, തതോ പട്ഠായ വത്തസീസേ ഠത്വാ ഭദ്ദസാലസ്സ പണ്ണസാലായ ച സമന്തതോ അപ്പഹരിതകം കത്വാ സാഖാഭങ്ഗേഹി സമ്മജ്ജതി, ഭഗവതോ മുഖധോവനം ദേതി, ന്ഹാനോദകം ആഹരതി, ദന്തകട്ഠം ദേതി, അരഞ്ഞതോ മധുരാനി ഫലാനി ആഹരിത്വാ സത്ഥു ഉപനേതി, സത്ഥാ താനി പരിഭുഞ്ജതി . തേന വുത്തം - **‘‘തത്ര സുദം സോ ഹത്ഥിനാഗോ യസ്മിം പദേസേ ഭഗവാ വിഹരതി, തം പദേസം അപ്പഹരിതഞ്ച കരോതി, സോണ്ഡായ ഭഗവതോ പാനീയം പരിഭോജനീയം ഉപട്ഠാപേതീ’’**തി. സോണ്ഡായ ദാരൂനി ആഹരിത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഘംസിത്വാ അഗ്ഗിം ഉട്ഠാപേത്വാ ദാരൂനി ജാലാപേത്വാ തത്ഥ പാസാണഖണ്ഡാനി താപേത്വാ താനി ദണ്ഡകേഹി പവട്ടേത്വാ സോണ്ഡിയം ഖിപിത്വാ ഉദകസ്സ തത്തഭാവം ഞത്വാ ഭഗവതോ സന്തികം ഉപഗന്ത്വാ തിട്ഠതി, ഭഗവാ ‘‘ഹത്ഥിനാഗോ മമ ന്ഹാനം ഇച്ഛതീ’’തി തത്ഥ ഗന്ത്വാ ന്ഹാനകിച്ചം കരോതി, പാനീയേപി ഏസേവ നയോ. തസ്മിം പന സീതലേ സഞ്ജാതേ ഉപസങ്കമതി, തം സന്ധായ വുത്തം - ‘‘സോണ്ഡായ ഭഗവതോ പാനീയം പരിഭോജനീയം ഉപട്ഠാപേതീ’’തി.

അഥ ഖോ ഭഗവതോ രഹോഗതസ്സാതിആദി ഉഭിന്നം മഹാനാഗാനം വിവേകസുഖപച്ചവേക്ഖണദസ്സനം, തം വുത്തത്ഥമേവ. **അത്തനോ ച പവിവേകം വിദിത്വാതി** കേഹിചി അനാകിണ്ണഭാവലദ്ധം കായവിവേകം ജാനിത്വാ, ഇതരേ പന വിവേകാ ഭഗവതോ സബ്ബകാലം വിജ്ജന്തിയേവ.

ഇമം ഉദാനന്തി ഇമം അത്തനോ ഹത്ഥിനാഗസ്സ ച പവിവേകാഭിരതിയാ സമാനജ്ഝാസയഭാവദീപനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥായം സങ്ഖേപത്ഥോ - **ഏതം ഈസാദന്തസ്സ** രഥഈസാസദിസദന്തസ്സ ഹത്ഥിനാഗസ്സ **ചിത്തം നാഗേന** ബുദ്ധനാഗസ്സ **ചിത്തേന സമേതി** സംസന്ദതി. കഥം സമേതി ചേ? **യദേകോ രമതീ വനേ** യസ്മാ ബുദ്ധനാഗോ ‘‘അഹം ഖോ പുബ്ബേ ആകിണ്ണോ വിഹാസി’’ന്തി പുരിമം ആകിണ്ണവിഹാരം ജിഗുച്ഛിത്വാ വിവേകം ഉപബ്രൂഹയമാനോ ഇദാനി യഥാ **ഏകോ** അദുതിയോ **വനേ** അരഞ്ഞേ **രമതി** അഭിരമതി, ഏവം അയമ്പി ഹത്ഥിനാഗോ പുബ്ബേ അത്തനോ ഹത്ഥിആദീഹി ആകിണ്ണവിഹാരം ജിഗുച്ഛിത്വാ വിവേകം ഉപബ്രൂഹയമാനോ ഇദാനി **ഏകോ** അസഹായോ **വനേ** അരഞ്ഞേ **രമതി** അഭിരമതി. തസ്മാസ്സ **ചിത്തം നാഗേന സമേതി** തസ്സ ചിത്തേന സമേതീതി കത്വാ ഏകീഭാവരതിയാ ഏകസദിസം ഹോതീതി അത്ഥോ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പിണ്ഡോലസുത്തവണ്ണനാ

൩൩. ഛട്ഠേ **പിണ്ഡോലഭാരദ്വാജോ**തി പിണ്ഡം ഉലമാനോ പരിയേസമാനോ പബ്ബജിതോതി പിണ്ഡോലോ. സോ കിര പരിജിണ്ണഭോഗോ ബ്രാഹ്മണോ ഹുത്വാ മഹന്തം ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ലാഭസക്കാരം ദിസ്വാ പിണ്ഡത്ഥായ നിക്ഖമിത്വാ പബ്ബജിതോ. സോ മഹന്തം കപല്ലം ''പത്ത''ന്തി ഗഹേത്വാ ചരതി, കപല്ലപൂരം യാഗും പിവതി, ഭത്തം ഭുഞ്ജതി, പൂവഖജ്ജകഞ്ച ഖാദതി. അഥസ്സ മഹഗ്ഘസഭാവം സത്ഥു ആരോചേസും. സത്ഥാ തസ്സ പത്തത്ഥവികം നാനുജാനി, ഹേട്ഠാമഞ്ചേ പത്തം നിക്കുജ്ജിത്വാ ഠപേതി, സോ ഠപേന്തോപി ഘംസേന്തോവ പണാമേത്വാ ഠപേതി, ഗണ്ഹന്തോപി ഘംസേന്തോവ ആകഡ്ഢിത്വാ ഗണ്ഹാതി. തം ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ കാലേ ഘംസനേന പരിക്ഖീണം, നാളികോദനമത്തസ്സേവ ഗണ്ഹനകം ജാതം. തതോ സത്ഥു ആരോചേസും, അഥസ്സ സത്ഥാ പത്തത്ഥവികം അനുജാനി. ഥേരോ അപരേന സമയേന ഇന്ദ്രിയഭാവനം ഭാവേന്തോ അഗ്ഗഫലേ അരഹത്തേ പതിട്ഠാസി. ഇതി സോ പുബ്ബേ സവിസേസം പിണ്ഡത്ഥായ ഉലതീതി പിണ്ഡോലോ, ഗോത്തേന പന ഭാരദ്വാജോതി ഉഭയം ഏകതോ കത്വാ ''പിണ്ഡോലഭാരദ്വാജോ''തി വുച്ചതി.

ആരഞ്ഞകോതി ഗാമന്തസേനാസനപടിക്ഖിപനേന അരഞ്ഞേ നിവാസോ അസ്സാതി ആരഞ്ഞകോ, ആരഞ്ഞകധുതങ്ഗം സമാദായ വത്തന്തസ്സേതം നാമം. തഥാ ഭിക്ഖാസങ്ഖാതാനം ആമിസപിണ്ഡാനം പാതോ പിണ്ഡപാതോ, പരേഹി ദിന്നാനം പിണ്ഡാനം പത്തേ നിപതനന്തി അത്ഥോ. പിണ്ഡപാതം ഉഞ്ഛതി തം തം കുലം ഉപസങ്കമന്തോ ഗവേസതീതി **പിണ്ഡപാതികോ,** പിണ്ഡായ വാ പതിതും ചരിതും വതമേതസ്സാതി പിണ്ഡപാതീ, പിണ്ഡപാതീയേവ പിണ്ഡപാതികോ. സങ്കാരകൂടാദീസു പംസൂനം ഉപരി ഠിതത്താ അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന പംസുകൂലം വിയാതി പംസുകൂലം, പംസു വിയ വാ കുച്ഛിതഭാവം ഉലതി ഗച്ഛതീതി പംസുകൂലം, പംസുകൂലസ്സ ധാരണം പംസുകൂലം, തം സീലം ഏതസ്സാതി **പംസുകൂലികോ**. സങ്ഘാടിഉത്തരാസങ്ഗഅന്തരവാസകസങ്ഖാതാനി തീണി ചീവരാനി തിചീവരം, തിചീവരസ്സ ധാരണം തിചീവരം, തം സീലം ഏതസ്സാതി **തേചീവരികോ. അപ്പിച്ഛോ**തിആദീനം പദാനം അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ.

ധുതവാദോതി **ധുതോ** വുച്ചതി ധുതകിലേസോ പുഗ്ഗലോ, കിലേസധുനനകധമ്മോ വാ. തത്ഥ അത്ഥി ധുതോ, ന ധുതവാദോ, അത്ഥി ന ധുതോ, ധുതവാദോ, അത്ഥി നേവ ധുതോ, ന ധുതവാദോ, അത്ഥി ധുതോ ചേവ, ധുതവാദോ ചാതി ഇദം ചതുക്കം വേദിതബ്ബം. തേസു യോ സയം ധുതധമ്മേ സമാദായ വത്തതി, ന പരം തദത്ഥായ സമാദപേതി, അയം പഠമോ. യോ പന സയം ന ധുതധമ്മേ സമാദായ വത്തതി, പരം സമാദപേതി, അയം ദുതിയോ. യോ ഉഭയരഹിതോ, അയം തതിയോ. യോ പന ഉഭയസമ്പന്നോ, അയം ചതുത്ഥോ. ഏവരൂപോ ച ആയസ്മാ പിണ്ഡോലഭാരദ്വാജോതി. തേന വുത്തം ''ധുതവാദോ''തി. ഏകദേസസരൂപേകസേസവസേന ഹി അയം നിദ്ദേസോ യഥാ തം ''നാമരൂപ''ന്തി.

അധിചിത്തമനുയുത്തോതി ഏത്ഥ അട്ഠസമാപത്തിസമ്പയോഗതോ അരഹത്തഫലസമാപത്തിസമ്പയോഗതോ വാ ചിത്തസ്സ അധിചിത്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ, ഇധ പന ''അരഹത്തഫലചിത്ത''ന്തി വദന്തി. തംതംസമാപത്തീസു സമാധി ഏവ അധിചിത്തം, ഇധ പന അരഹത്തഫലസമാധി വേദിതബ്ബോ. കേചി പന ''അധിചിത്തമനുയുത്തേന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനാ കാലേന കാലം തീണി നിമിത്താനി മനസി കാതബ്ബാനീതി ഏതസ്മിം അധിചിത്തസുത്തേ (അ॰

നി॰ ൩.൧൦൩) വിയ സമഥവിപസ്സനാചിത്തം അധിചിത്തന്തി ഇധാധിപ്പേത’’ന്തി വദന്തി, തം ന സുന്ദരം. പുരിമോയേവത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ പിണ്ഡോലഭാരദ്വാജസ്സ അധിട്ഠാനപരിക്ഖാരസമ്പദാസമ്പന്നം അധിചിത്താനുയോഗസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. ഏവം ‘‘അധിചിത്താനുയോഗോ മമ സാസനാനുട്ഠാന’’ന്തി ദീപേന്തോ **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **അനൂപവാദോ**തി വാചായ കസ്സചിപി അനുപവദനം. **അനൂപഘാതോ**തി കായേന കസ്സചി ഉപഘാതാകരണം. **പാതിമോക്ഖേ**തി ഏത്ഥ പാതിമോക്ഖപദസ്സ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ നാനപ്പകാരേഹി വുത്തോ, തസ്മിം പാതിമോക്ഖേ. സത്തന്നം ആപത്തിക്ഖന്ധാനം അവീതിക്കമലക്ഖണോ **സംവരോ. മത്തഞ്ഞുതാ**തി പടിഗ്ഗഹണപരിഭോഗവസേന പമാണഞ്ഞുതാ. **പന്തഞ്ച സയനാസന**ന്തി വിവിത്തം സങ്ഘട്ടനവിരഹിതം സേനാസനം. **അധിചിത്തേ ച ആയോഗോ**തി അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം അധിഗമായ ഭാവനാനുയോഗോ.

അപരോ നയോ - **അനൂപവാദോ**തി കസ്സചിപി ഉപരുജ്ഝനവചനസ്സ അവദനം. തേന സബ്ബമ്പി വാചസികം സീലം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അനൂപഘാതോ**തി കായേന കസ്സചി ഉപഘാതസ്സ പരവിഹേഠനസ്സ അകരണം. തേന സബ്ബമ്പി കായികം സീലം സങ്ഗണ്ഹാതി. യാദിസം പനിദം ഉഭയം ബുദ്ധാനം സാസനന്തോഗധം ഹോതി, തം ദസ്സേതും - **‘‘പാതിമോക്ഖേ ച സംവരോ’’**തി വുത്തം. **ച**സദ്ദോ നിപാതമത്തം. **പാതിമോക്ഖേ ച സംവരോ**തി പാതിമോക്ഖസംവരഭൂതോ അനൂപവാദോ അനൂപഘാതോ ചാതി അത്ഥോ.

അഥ വാ **പാതിമോക്ഖേ**തി അധികരണേ ഭുമ്മം. പാതിമോക്ഖേ നിസ്സയഭൂതേ സംവരോ. കോ പന സോതി? അനൂപവാദോ അനൂപഘാതോ. ഉപസമ്പദവേലായഞ്ഹി അവിസേസേന പാതിമോക്ഖസീലം സമാദിന്നം നാമ ഹോതി, തസ്മിം പാതിമോക്ഖേ ഠിതസ്സ തതോ പരം ഉപവാദൂപഘാതാനം അകരണവസേന സംവരോ, സോ അനൂപവാദോ അനൂപഘാതോ ചാതി വുത്തോ.

അഥ വാ **പാതിമോക്ഖേ**തി നിപ്ഫാദേതബ്ബേ ഭുമ്മം യഥാ ‘‘ചേതസോ അവൂപസമോ അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാന’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨). തേന പാതിമോക്ഖേന സാധേതബ്ബോ അനൂപവാദോ അനൂപഘാതോ, പാതിമോക്ഖസംവരസങ്ഗഹിതോ അനൂപവാദോ അനൂപഘാതോഇച്ചേവ അത്ഥോ. **സംവരോ**തി ഇമിനാ പന സതിസംവരോ , ഞാണസംവരോ, ഖന്തിസംവരോ, വീരിയസംവരോതി ഇമേസം ചതുന്നം സംവരാനം ഗഹണം, പാതിമോക്ഖസാധനം ഇദം സംവരചതുക്കം.

മത്തഞ്ഞുതാ ച ഭത്തസ്മിന്തി പരിയേസനപടിഗ്ഗഹണപരിഭോഗവിസ്സജ്ജനാനം വസേന ഭോജനേ പമാണഞ്ഞുതാ. **പന്തഞ്ച സയനാസന**ന്തി ഭാവനാനുകൂലം അരഞ്ഞരുക്ഖമൂലാദിവിവിത്തസേനാസനം. **അധിചിത്തേ ച ആയോഗോ**തി സബ്ബചിത്താനം അധികത്താ ഉത്തമത്താ അധിചിത്തസങ്ഖാതേ അരഹത്തഫലചിത്തേ സാധേതബ്ബേ തസ്സ നിപ്ഫാദനത്ഥം സമഥവിപസ്സനാഭാവനാവസേന ആയോഗോ. **ഏതം ബുദ്ധാന സാസന**ന്തി ഏതം പരസ്സ അനൂപവദനം, അനൂപഘാതനം, പാതിമോക്ഖസംവരോ , പരിയേസനപടിഗ്ഗഹണാദീസു മത്തഞ്ഞുതാ, വിവിത്തവാസോ,

യഥാവുത്തഅധിചിത്താനുയോഗോ ച ബുദ്ധാനം സാസനം ഓവാദോ അനുസിട്ഠീതി അത്ഥോ. ഏവം ഇമായ ഗാഥായ തിസ്സോ സിക്ഖാ കഥിതാതി വേദിതബ്ബാ.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സാരിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൩൭. സത്തമേ അപുബ്ബം നത്ഥി. ഗാഥായ **അധിചേതസോ**തി അധിചിത്തവതോ, സബ്ബചിത്താനം അധികേന അരഹത്തഫലചിത്തേന സമന്നാഗതസ്സാതി അത്ഥോ. **അപ്പമജ്ജതോ**തി ന പമജ്ജതോ, അപ്പമാദേന അനവജ്ജധമ്മേസു സാതച്ചകിരിയായ സമന്നാഗതസ്സാതി വുത്തം ഹോതി. **മുനിനോ**തി ''യോ മുനാതി ഉഭോ ലോകേ, മുനി തേന പവുച്ചതീ''തി (ധ॰ പ॰ ൨൬൯; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൧) ഏവം ഉഭയലോകമുനനേന മോനം വുച്ചതി ഞാണം, തേന അരഹത്തഫലഞാണസങ്ഖാതേന ഞാണേന സമന്നാഗതത്താ വാ ഖീണാസവോ മുനി നാമ, തസ്സ മുനിനോ. **മോനപഥേസു സിക്ഖതോ**തി അരഹത്തഞാണസങ്ഖാതസ്സ മോനസ്സ പഥേസു സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മേസു തീസു വാ സിക്ഖാസു സിക്ഖതോ. ഇദഞ്ച പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദം ഗഹേത്വാ വുത്തം. പരിനിട്ഠിതസിക്ഖോ ഹി അരഹാ, തസ്മാ ഏവം സിക്ഖതോ, ഇമായ സിക്ഖായ മുനിഭാവം പത്തസ്സ മുനിനോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ ച ഏതദേവ, തസ്മാ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗഫലചിത്താനം വസേന അധിചേതസോ, ചതുസച്ചസമ്ബോധപടിപത്തിയം അപ്പമാദവസേന അപ്പമജ്ജതോ, മഗ്ഗഞാണസമന്നാഗമേന മുനിനോതി ഏവമേതേസം തിണ്ണം പദാനം അത്ഥോ യുജ്ജതിയേവ. അഥ വാ ''അപ്പമജ്ജതോ സിക്ഖതോ''തി പദാനം ഹേതുഅത്ഥതാ ദട്ഠബ്ബാ അപ്പമജ്ജനഹേതു സിക്ഖനഹേതു ച അധിചേതസോതി.

സോകാ ന ഭവന്തി താദിനോതി താദിസസ്സ ഖീണാസവമുനിനോ അബ്ഭന്തരേ ഇട്ഠവിയോഗാദിവത്ഥുകാ സോകാ ചിത്തസന്താപാ ന ഹോന്തി. അഥ വാ **താദിനോ**തി താദിലക്ഖണസമന്നാഗതസ്സ ഏവരൂപസ്സ മുനിനോ സോകാ ന ഭവന്തീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **ഉപസന്തസ്സാ**തി രാഗാദീനം അച്ചന്തൂപസമേന ഉപസന്തസ്സ. **സദാ സതീമതോ**തി സതിവേപുല്ലപ്പത്തിയാ നിച്ചകാലം സതിയാ അവിരഹിതസ്സ.

ഏത്ഥ ച ''അധിചേതസോ''തി ഇമിനാ അധിചിത്തസിക്ഖാ, ''അപ്പമജ്ജതോ''തി ഏതേന അധിസീലസിക്ഖാ, ''മുനിനോ മോനപഥേസു സിക്ഖതോ''തി ഏതേഹി അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ. ''മുനിനോ''തി വാ ഏതേന അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ, ''മോനപഥേസു സിക്ഖതോ''തി ഏതേന താസം ലോകുത്തരസിക്ഖാനം പുബ്ബഭാഗപടിപദാ, ''സോകാ ന ഭവന്തീ''തിആദീഹി സിക്ഖാപാരിപൂരിയാ ആനിസംസോ പകാസിതോതി വേദിതബ്ബം. സേസം വുത്തനയമേവ.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സുന്ദരീസുത്തവണ്ണനാ

൩൮൫. അട്ഠമേ **സക്കതോ**തിആദീനം പദാനം അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വണ്ണിതോയേവ. **അസഹമാനാ**തി ന സഹമാനാ, ഉസൂയന്താതി അത്ഥോ. ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച സക്കാരം അസഹമാനാതി സമ്ബന്ധോ.

സുന്ദരീതി തസ്സാ നാമം. സാ കിര തസ്മിം കാലേ സബ്ബപരിബ്ബാജികാസു അഭിരൂപാ ദസ്സനീയാ പാസാദികാ പരമായ വണ്ണപോക്ഖരതായ സമന്നാഗതാ, തേനേവ സാ "സുന്ദരീ"തി പഞ്ഞായിത്ഥ. സാ ച അനതീതയോബ്ബനാ അസംയതസമാചാരാവ ഹോതി, തസ്മാ തേ സുന്ദരിം പരിബ്ബാജികം പാപകമ്മേ ഉയ്യോജേസും. തേ ഹി അഞ്ഞതിത്ഥിയാ ബുദ്ധുപ്പാദതോ പട്ഠായ സയം ഹതലാഭസക്കാരാ ഹേട്ഠാ അക്കോസസുത്തവണ്ണനായം ആഗതനയേന ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച ഉളാരം അപരിമിതം ലാഭസക്കാരം പവത്തമാനം ദിസ്വാ ഇസ്സാപകതാ ഏകതോ ഹുത്വാ സമ്മന്തയിംസു - മയം സമണസ്സ ഗോതമസ്സ ഉപ്പന്നകാലതോ പട്ഠായ നട്ഠാ ഹതലാഭസക്കാരാ, ന നോ കോചി അത്ഥിഭാവമ്പി ജാനാതി, കിം നിസ്സായ നു ഖോ ലോകോ സമണേ ഗോതമേ അഭിപ്പസന്നോ ഉളാരം സക്കാരസമ്മാനം ഉപനേതീതി? തത്ഥേകോ ആഹ - "ഉച്ചാകുലപ്പസുതോ അസമ്ഭിന്നായ മഹാസമ്മതപ്പവേണിയാ ജാതോ"തി, അപരോ "അഭിജാതിയം തസ്സ അനേകാനി അച്ഛരിയാനി പാതുഭൂതാനീ"തി, അഞ്ഞോ "കാലദേവിലം വന്ദാപേതും ഉപനീതസ്സ പാദാ പരിവത്തിത്വാ തസ്സ ജടാസു പതിട്ഠിതാ"തി, അപരോ "വപ്പമങ്ഗലകാലേ ജമ്ബുച്ഛായായ സയാപിതസ്സ വീതിക്കന്തേപി മജ്ഝന്ഹികേ ജമ്ബുച്ഛായാ അപരിവത്തിത്വാ ഠിതാ"തി, അഞ്ഞോ "അഭിരൂപോ ദസ്സനീയോ പാസാദികോ രൂപസമ്പത്തിയാ"തി, അപരോ "ജിണ്ണാതുരമതപബ്ബജിതസങ്ഖാതനിമിത്തേ ദിസ്വാ സംവേഗജാതോ ആഗാമിനം ചക്കവത്തിരജ്ജം പഹായ പബ്ബജിതോ"തി. ഏവം അപരിമാണകാലേ സമ്ഭതം അനഞ്ഞസാധാരണം ഭഗവതോ പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരം ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തം നിരുപമം സല്ലേഖപ്പടിപദം അനുത്തരഞ്ച ഞാണപഹാനസമ്പദാദിബുദ്ധാനുഭാവം അജാനന്താ അത്തനാ യഥാദിട്ഠം യഥാസുതം ധരമാനം തം തം ഭഗവതോ ബഹുമാനകാരണം കിത്തേത്വാ അബഹുമാനകാരണം പരിയേസിത്വാ അപസ്സന്താ "കേന നു ഖോ കാരണേന മയം സമണസ്സ ഗോതമസ്സ അയസം ഉപ്പാദേത്വാ ലാഭസക്കാരം നാസേയ്യാമാ"തി. തേസു ഏകോ തിഖിണമന്തീ ഏവമാഹ - "അമ്ഭോ ഇമസ്മിം സത്തലോകേ മാതുഗാമസുഖേ അസത്തസത്താ നാമ നത്ഥി, അയഞ്ച സമണോ ഗോതമോ അഭിരൂപോ ദേവസമോ തരുണോ, അത്തനോ സമരൂപം മാതുഗാമം ലഭിത്വാ സജ്ജേയ്യ. അഥാപി ന സജ്ജേയ്യ, ജനസ്സ പന സങ്കിയോ ഭവേയ്യ, ഹന്ദ മയം സുന്ദരിം പരിബ്ബാജികം തഥാ ഉയ്യോജേമ, യഥാ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ അയസോ പഥവിയം പത്ഥരേയ്യാ"തി.

തം സുത്വാ ഇതരേ "ഇദം സുട്ഠു തയാ ചിന്തിതം, ഏവഞ്ഹി കതേ സമണോ ഗോതമോ അയസകേന ഉപദ്ദുതോ സീസം ഉക്ഖിപിതും അസക്കോന്തോ യേന വാ തേന വാ പലായിസ്സതീ"തി സബ്ബേവ ഏകജ്ഝാസയാ ഹുത്വാ തഥാ ഉയ്യോജേതും സുന്ദരിയാ സന്തികം അഗമംസു. സാ തേ ദിസ്വാ "കിം തുമ്ഹേ ഏകതോ ആഗതത്ഥാ"തി ആഹ. തിത്ഥിയാ അനാലപന്താ ആരാമപരിയന്തേ പടിച്ഛന്നേ ഠാനേ നിസീദിംസു. സാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ പുനപ്പുനം ആലപന്തീ പടിവചനം അലഭിത്വാ കിം തുമ്ഹാകം അപരജ്ഝം? കസ്മാ മേ പടിവചനം ന ദേഥാതി? തഥാ ഹി പന ത്വം അമ്ഹേ വിഹേഠിയമാനേ അജ്ഝുപേക്ഖസീതി . കോ തുമ്ഹേ വിഹേഠേതീതി? "കിം പന ത്വം ന പസ്സസി, സമണം ഗോതമം അമ്ഹേ വിഹേഠേത്വാ ഹതലാഭസക്കാരേ കത്വാ

വിചരന്ത”ന്തി വത്വാ “തത്ഥ മയാ കിം കാതബ്ബ”ന്തി വുത്തേ “തേന ഹി ത്വം അഭിക്ഖണം ജേതവനസമീപം ഗന്ത്വാ മഹാജനസ്സ ഏവഞ്ചേവഞ്ച വദേയ്യാസീ”തി ആഹംസു. സാപി “സാധൂ”തി സമ്പടിച്ഛി. തേന വുത്തം - **“അഞ്ഞതിത്ഥിയാ പരിബ്ബാജകാ ഭഗവതോ സക്കാരം അസഹമാനാ”**തിആദി.

തത്ഥ **ഉസ്സഹസീ**തി സക്കോസി. **അത്ഥ**ന്തി ഹിതം കിച്ചം വാ. **ക്യാഹ**ന്തി കിം അഹം. യസ്മാ തേ തിത്ഥിയാ തസ്സാ അഞ്ഞാതകാപി സമാനാ പബ്ബജ്ജസമ്ബന്ധമത്തേന സങ്ഗണ്ഹിതും ഞാതകാ വിയ ഹുത്വാ **“ഉസ്സഹസി ത്വം ഭഗിനി ഞാതീനം അത്ഥം കാതു”**ന്തി ആഹംസു. തസ്മാ സാപി മിഗം വല്ലി വിയ പാദേ ലഗ്ഗാ **ജീവിതമ്പി മേ പരിച്ചത്തം ഞാതീനം അത്ഥായാ**തി ആഹ.

തേന ഹീതി “യസ്മാ ത്വം ‘ജീവിതമ്പി മേ തുമ്ഹാകം അത്ഥായ പരിച്ചത്ത’ന്തി വദസി, ത്വഞ്ച പഠമവയേ ഠിതാ അഭിരൂപാ സോഭഗ്ഗപ്പത്താ ച, തസ്മാ യഥാ തം നിസ്സായ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ അയസോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തഥാ കരേയ്യാസീ”തി വത്വാ “അഭിക്ഖണം ജേതവനം ഗച്ഛാഹീ”തി ഉയ്യോജേസും. സാപി ഖോ ബാലാ കകചദന്തപന്തിയാ പുപ്ഫാവലികീളം കീളിതുകാമാ വിയ, പഭിന്നമദം ചണ്ഡഹത്ഥിം സോണ്ഡായ പരാമസന്തീ വിയ, നലാടേന മച്ചും ഗണ്ഹന്തീ വിയ തിത്ഥിയാനം വചനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ മാലാഗന്ധവിലേപനതമ്ബൂലമുഖവാസാദീനി ഗഹേത്വാ മഹാജനസ്സ സത്ഥു ധമ്മദേസനം സുത്വാ നഗരം പവിസനകാലേ ജേതവനാഭിമുഖീ ഗച്ഛന്തീ “കഹം ഗച്ഛസീ”തി ച പുട്ഠാ “സമണസ്സ ഗോതമസ്സ സന്തികം, അഹഞ്ഹി തേന സദ്ധിം ഏകഗന്ധകുടിയം വസാമീ”തി വത്വാ അഞ്ഞതരസ്മിം തിത്ഥിയാരാമേ വസിത്വാ പാതോവ ജേതവനമഗ്ഗം ഓതരിത്വാ നഗരാഭിമുഖീ ആഗച്ഛന്തീ “കിം സുന്ദരി കഹം ഗതാസീ”തി ച പുട്ഠാ “സമണേന ഗോതമേന സദ്ധിം ഏകഗന്ധകുടിയം വസിത്വാ തം കിലേസരതിയാ രമാപേത്വാ ആഗതാമ്ഹീ”തി വദതി. തേന വുത്തം - **“ഏവം അയ്യാതി ഖോ സുന്ദരീ പരിബ്ബാജികാ തേസം അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം പരിബ്ബാജകാനം പടിസ്സുത്വാ അഭിക്ഖണം ജേതവനം അഗമാസീ”**തി.

തിത്ഥിയാ കതിപാഹസ്സ അച്ചയേന ധുത്താനം കഹാപണേ ദത്വാ “ഗച്ഛഥ, സുന്ദരിം മാരേത്വാ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ ഗന്ധകുടിയാ അവിദൂരേ മാലാകചവരന്തരേ നിക്ഖിപിത്വാ ഏഥാ”തി വദിംസു. തേ തഥാ അകംസു. തതോ തിത്ഥിയാ “സുന്ദരിം ന പസ്സാമാ”തി കോലാഹലം കത്വാ രഞ്ഞോ ആരോചേത്വാ “കത്ഥ പന തുമ്ഹേ പരിസങ്കഥാ”തി രഞ്ഞാ വുത്താ ഇമേസു ദിവസേസു ജേതവനേ വസതി, തത്ഥസ്സാ പവത്തിം ന ജാനാമാതി. “തേന ഹി ഗച്ഛഥ, നം തത്ഥ വിചിനഥാ”തി രഞ്ഞാ അനുഞ്ഞാതാ അത്തനോ ഉപട്ഠാകേ ഗഹേത്വാ ജേതവനം ഗന്ത്വാ വിചിനന്താ വിയ ഹുത്വാ മാലാകചവരം ബ്യൂഹിത്വാ തസ്സാ സരീരം മഞ്ചകം ആരോപേത്വാ നഗരം പവേസേത്വാ “സമണസ്സ ഗോതമസ്സ സാവകാ ‘സത്ഥുനാ കതം പാപകമ്മം പടിച്ഛാദേസ്സാമാ’തി സുന്ദരിം മാരേത്വാ മാലാകചവരന്തരേ നിക്ഖിപിംസൂ”തി രഞ്ഞോ ആരോചേസും. രാജാപി അനുപപരിക്ഖിത്വാ “തേന ഹി ഗച്ഛഥ, നഗരം ആഹിണ്ഡഥാ”തി ആഹ. തേ നഗരവീഥീസു “പസ്സഥ സമണാനം സക്യപുത്തിയാനം കമ്മ”ന്തിആദീനി വദന്താ വിചരിത്വാ പുന രഞ്ഞോ നിവേസനദ്വാരം അഗമംസു. രാജാ സുന്ദരിയാ സരീരം ആമകസുസാനേ അട്ടകം ആരോപേത്വാ രക്ഖാപേസി. സാവത്ഥിവാസിനോ ഠപേത്വാ അരിയസാവകേ യേഭുയ്യേന “പസ്സഥ സമണാനം സക്യപുത്തിയാനം കമ്മ”ന്തിആദീനി വത്വാ അന്തോനഗരേ ബഹിനഗരേ ച

ഭിക്ഖൂ അക്കോസന്താ വിചരിംസു. തേന വുത്തം - **“യദാ തേ അഞ്ഞിംസു തിത്ഥിയാ പരിബ്ബാജകാ ‘വോദിട്ഠാ ഖോ സുന്ദരീ’”**തിആദി.

തത്ഥ **അഞ്ഞിംസൂ**തി ജാനിംസു. **വോദിട്ഠാ**തി ബ്യപദിട്ഠാ, ജേതവനം ആഗച്ഛന്തീ ച ഗച്ഛന്തീ ച വിസേസതോ ദിട്ഠാ, ബഹുലം ദിട്ഠാതി അത്ഥോ. **പരിഖാകൂപേ**തി ദീഘികാവാടേ . **യാ സാ, മഹാരാജ, സുന്ദരീ**തി, മഹാരാജ, യാ സാ ഇമസ്മിം നഗരേ രൂപസുന്ദരതായ “സുന്ദരീ”തി പാകടാ അഭിഞ്ഞാതാ പരിബ്ബാജികാ. **സാ നോ ന ദിസ്സതീ**തി സാ അമ്ഹാകം ചക്ഖു വിയ ജീവിതം വിയ ച പിയായിതബ്ബാ, ഇദാനി ന ദിസ്സതി. **യഥാനിക്ഖിത്ത**ന്തി പുരിസേ ആണാപേത്വാ മാലാകചവരന്തരേ അത്തനാ യഥാഠപിതം. “യഥാനിഖാത”ന്തിപി പാഠോ, പഥവിയം നിഖാതപ്പകാരന്തി അത്ഥോ.

രഥിയായ രഥിയന്തി വീഥിതോ വീഥിം. **വീഥീ**തി ഹി വിനിവിജ്ഝനകരച്ഛാ. **സിങ്ഘാടക**ന്തി തികോണരച്ഛാ. **അലജ്ജിനോ**തി ന ലജ്ജിനോ, പാപജിഗുച്ഛാവിരഹിതാതി അത്ഥോ. **ദുസ്സീലാ**തി നിസ്സീലാ. **പാപധമ്മാ**തി ലാമകസഭാവാ നിഹീനാചാരാ. **മുസാവാദിനോ**തി ദുസ്സീലാ സമാനാ “സീലവന്തോ മയ”ന്തി അലികവാദിതായ മുസാവാദിനോ. **അബ്രഹ്മചാരിനോ**തി “മേഥുനപ്പടിസേവിതായ അസേട്ഠചാരിനോ ഇമേ ഹി നാമാ”തി ഹീളേന്താ വദന്തി. **ധമ്മചാരിനോ**തി കുസലധമ്മചാരിനോ. **സമചാരിനോ**തി കായകമ്മാദിസമചാരിനോ. **കല്യാണധമ്മാ**തി സുന്ദരസഭാവാ, പടിജാനിസ്സന്തി നാമാതി സമ്ബന്ധോ. നാമസദ്ദയോഗേന ഹി എത്ഥ പടിജാനിസ്സന്തീതി അനാഗതകാലവചനം. **സാമഞ്ഞ**ന്തി സമണഭാവോ സമിതപാപതാ. **ബ്രഹ്മഞ്ഞ**ന്തി സേട്ഠഭാവോ ബാഹിതപാപതാ. **കുതോ**തി കേന കാരണേന. **അപഗതാ**തി അപേതാ പരിഭട്ഠാ. **പുരിസകിച്ച**ന്തി മേഥുനപ്പടിസേവനം സന്ധായ വദന്തി.

അഥ ഭിക്ഖൂ തം പവത്തിം ഭഗവതോ ആരോചേസും. സത്ഥാ “തേന ഹി, ഭിക്ഖവേ, തുമ്ഹേപി തേ മനുസ്സേ ഇമായ ഗാഥായ പടിചോദേഥാ”തി വത്വാ “അഭൂതവാദീ”തി ഗാഥമാഹ. തം സന്ധായ വുത്തം - **“അഥ ഖോ സമ്ബഹുലാ... പേ... നിഹീനകമ്മാ മനുജാ പരത്ഥാ”**തി. തത്ഥ **നേസോ, ഭിക്ഖവേ, സദ്ദോ ചിരം ഭവിസ്സതീ**തി ഇദം സത്ഥാ തസ്സ അയസസ്സ നിപ്ഫത്തിം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനിത്വാ ഭിക്ഖൂ സമസ്സാസേന്തോ ആഹ.

ഗാഥായം **അഭൂതവാദീ**തി പരസ്സ ദോസം അദിസ്വാവ മുസാവാദം കത്വാ അഭൂതേന അതച്ഛേന പരം അബ്ഭാചിക്ഖന്തോ. **യോ വാപി കത്വാ**തി യോ വാ പന പാപകമ്മം കത്വാ “നാഹം എതം കരോമീ”തി ആഹ. **പേച്ച സമാ ഭവന്തീ**തി തേ ഉഭോപി ജനാ ഇതോ പരലോകം ഗന്ത്വാ നിരയൂപഗമനേന ഗതിയാ സമാ ഭവന്തി. ഗതിയേവ ഹി നേസം പരിച്ഛിന്നാ, ആയൂ പന അപരിച്ഛിന്നാ. ബഹുകഞ്ഹി പാപം കത്വാ ചിരം നിരയേ പച്ചതി, പരിത്തകം കത്വാ അപ്പമത്തകമേവ കാലം പച്ചതി. യസ്മാ പന നേസം ഉഭിന്നമ്പി ലാമകമേവ കമ്മം, തേന വുത്തം - **നിഹീനകമ്മാ മനുജാ പരത്ഥാ**തി. “പരത്ഥാ”തി ഇമസ്സ പന പദസ്സ പുരതോ “പേച്ചാ”തിപദേന സമ്ബന്ധോ, പേച്ച പരത്ഥ ഇതോ ഗന്ത്വാ തേ നിഹീനകമ്മാ പരലോകേ സമാ ഭവന്തീതി അത്ഥോ.

പരിയാപുണിത്വാതി ഉഗ്ഗഹേത്വാ. **അകാരകാ**തി അപരാധസ്സ ന കാരകാ. **നയിമേഹി കത**ന്തി എവം കിര നേസമഹോസി - ഇമേഹി സമണേഹി സക്യപുത്തിയേഹി അദ്ധാ തം പാപകമ്മം ന കതം, യം അഞ്ഞതിത്ഥിയാ

ഉഗ്ഘോസിത്വാ സകലനഗരം ആഹിണ്ഡിംസു, യസ്മാ ഇമേ അമ്ഹേസു ഏവം അസബ്ഭാഹി ഫരുസാഹി വാചാഹി അബ്ഭാചിക്ഖന്തേസുപി ന കിഞ്ചി വികാരം ദസ്സേന്തി, ഖന്തിസോരച്ചഞ്ച ന വിജഹന്തി, കേവലം പന "അഭൂതവാദീ നിരയം ഉപേതീ"തി ധമ്മംയേവ വദന്താ സപന്തിയേവ, ഇമേ സമണാ സക്യപുത്തിയാ അമ്ഹേ അനുപധാരേത്വാ അബ്ഭാചിക്ഖന്തേ സപന്തി, സപഥം കരോന്താ വിയ വദന്തി . അഥ വാ "യോ വാപി കത്വാ 'ന കരോമി' ചാഹാ"തി വദന്താ സപന്തി, അത്തനോ അകാരകഭാവം ബോധേതും അമ്ഹാകം സപഥം കരോന്തി ഇമേതി അത്ഥോ.

തേസഞ്ഹി മനുസ്സാനം ഭഗവതാ ഭാസിതഗാഥായ സവനസമനന്തരമേവ ബുദ്ധാനുഭാവേന സാരജ്ജം ഓക്കമി, സംവേഗോ ഉപ്പജ്ജി "നയിദം അമ്ഹേഹി പച്ചക്ഖതോ ദിട്ഠം, സുതം നാമ തഥാപി ഹോതി, അഞ്ഞഥാപി ഹോതി, ഏതേ ച അഞ്ഞതിത്ഥിയാ ഇമേസം അനത്ഥകാമാ അഹിതകാമാ, തസ്മാ തേ സദ്ധായ നയിദം അമ്ഹേഹി വത്തബ്ബം, ദുജ്ജാനാ ഹി സമണാ"തി. തേ തതോ പട്ഠായ തതോ ഓരമിംസു.

രാജാപി യേഹി സുന്ദരീ മാരിതാ, തേസം ജാനനത്ഥം പുരിസേ ആണാപേസി. അഥ തേ ധുത്താ തേഹി കഹാപണേഹി സുരം പിവന്താ അഞ്ഞമഞ്ഞം കലഹം കരിംസു. തേസു ഹി ഏകോ ഏകം ആഹ - "ത്വം സുന്ദരിം ഏകപ്പഹാരേന മാരേത്വാ മാലാകചവരന്തരേ ഖിപിത്വാ തതോ ലദ്ധകഹാപണേഹി സുരം പിവസി, ഹോതു ഹോതൂ"തി. രാജപുരിസാ തം സുത്വാ തേ ധുത്തേ ഗഹേത്വാ രഞ്ഞോ ദസ്സേസും. രാജാ "തുമ്ഹേഹി സാ മാരിതാ"തി തേ ധുത്തേ പുച്ഛി. "ആമ, ദേവാ"തി. "കേഹി മാരാപിതാ"തി? "അഞ്ഞതിത്ഥിയേഹി, ദേവാ"തി. രാജാ തിത്ഥിയേ പക്കോസാപേത്വാ തമത്ഥം പടിജാനാപേത്വാ, "അയം സുന്ദരീ തസ്സ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ അവണ്ണം ആരോപേതുകാമേഹി അമ്ഹേഹി മാരാപിതാ, നേവ ഗോതമസ്സ, ന ഗോതമസാവകാനം ദോസോ അത്ഥി, അമ്ഹാകമേവ ദോസോതി ഏവം വദന്താ നഗരം ആഹിണ്ഡഥാ"തി ആണാപേസി. തേ തഥാ അകംസു. മഹാജനോ സമ്മദേവ സദ്ദഹി. തിത്ഥിയാനം ധിക്കാരം അകാസി, തിത്ഥിയാ മനുസ്സവധദണ്ഡം പാപുണിംസു. തതോ പട്ഠായ ബുദ്ധസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച ഭിയ്യോസോമത്തായ സക്കാരസമ്മാനോ മഹാ അഹോസി. ഭിക്ഖൂ അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതാ ഭഗവന്തം അഭിവാദേത്വാ അത്തമനാ പടിവേദേസും. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ...പേ॰... അന്തരഹിതോ സോ, ഭന്തേ, സദ്ദോ"**തി.

കസ്മാ പന ഭഗവാ "തിത്ഥിയാനം ഇദം കമ്മ"ന്തി ഭിക്ഖൂനം നാരോചേസി? അരിയാനം താവ ആരോചനേന പയോജനം നത്ഥി, പുഥുജ്ജനേസു പന "യേ ന സദ്ദഹേയ്യും, തേസം തം ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തേയ്യാ"തി നാരോചേസി. അപിചേതം ബുദ്ധാനം അനാചിണ്ണം, യം അനാഗതസ്സ ഈദിസസ്സ വത്ഥുസ്സ ആചിക്ഖനം. പരാനുദ്ദേസികമേവ ഹി ഭഗവാ സംകിലേസപക്ഖം വിഭാവേതി , കമ്മഞ്ച കതോകാസം ന സക്കാ നിവത്തേതുന്തി അബ്ഭക്ഖാനം തന്നിമിത്തഞ്ച ഭഗവാ അജ്ഝുപേക്ഖന്തോ നിസീദി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"ന അന്തലിക്ഖേ ന സമുദ്ദമജ്ഝേ,
ന പബ്ബതാനം വിവരം പവിസ്സ;
ന വിജ്ജതീ സോ ജഗതിപ്പദേസോ,
യത്ഥട്ഠിതോ മുച്ചേയ്യ പാപകമ്മാ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൨൭; മി॰ പ॰ ൪.൨.൪);

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി മമ്മച്ഛേദനവസേനാപി ബാലജനേഹി പവത്തിതം ദുരുത്തവചനം ഖന്തിബലസമന്നാഗതസ്സ ധീരസ്സ ദുത്തിതിക്ഖാ നാമ നത്ഥീതി ഇമമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം അധിവാസനഖന്തിബലവിഭാവനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **തുദന്തി വാചായ ജനാ അസഞ്ഞതാ, സരേഹി സങ്ഗാമഗതംവ കുഞ്ജര**ന്തി കായികസംവരാദീസു കസ്സചിപി സംവരസ്സ അഭാവേന അസംയതാ അവിനീതാ ബാലജനാ സരേഹി സായകേഹി സങ്ഗാമഗതം യുദ്ധഗതം കുഞ്ജരംവ ഹത്ഥിനാഗം പടിയോധാ വിയ വാചാസത്തീഹി തുദന്തി വിജ്ഝന്തി, അയം തേസം സഭാവോ . **സുത്വാന വാക്യം ഫരുസം ഉദീരിതം, അധിവാസയേ ഭിക്ഖു അദുട്ഠചിത്തോ**തി തം പന തേഹി ബാലജനേഹി ഉദീരിതം ഭാസിതം മമ്മഘട്ടനവസേന പവത്തിതം ഫരുസം വാക്യം വചനം അഭൂതം ഭൂതതോ നിബ്ബേഠേന്തോ മമ കകചൂപമഓവാദം (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൨ ആദയോ) അനുസ്സരന്തോ ഈസകമ്പി അദുട്ഠചിത്തോ ഹുത്വാ ‘‘സംസാരസഭാവോ ഏസോ’’തി സംസാരേ ഭയം ഇക്ഖണസീലോ ഭിക്ഖു അധിവാസയേ, അധിവാസനഖന്തിയം ഠത്വാ ഖമേയ്യാതി അത്ഥോ.

ഏത്ഥാഹ - കിം പന തം കമ്മം, യം അപരിമാണകാലം സക്കച്ചം ഉപചിതവിപുലപുഞ്ഞസമ്ഭാരോ സത്ഥാ ഏവം ദാരുണം അഭൂതബ്ഭക്ഖാനം പാപുണീതി? വുച്ചതേ - അയം സോ ഭഗവാ ബോധിസത്തഭൂതോ അതീതജാതിയം മുനാളി നാമ ധുത്തോ ഹുത്വാ പാപജനസേവീ അയോനിസോമനസികാരബഹുലോ വിചരതി. സോ ഏകദിവസം സുരഭിം നാമ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധം നഗരം പിണ്ഡായ പവിസിതും ചീവരം പാരുപന്തം പസ്സി. തസ്മിഞ്ച സമയേ അഞ്ഞതരാ ഇത്ഥീ തസ്സ അവിദൂരേന ഗച്ഛതി. ധുത്തോ ‘‘അബ്രഹ്മചാരീ അയം സമണോ’’തി അബ്ഭാചിക്ഖി. സോ തേന കമ്മേന ബഹൂനി വസ്സസതസഹസ്സാനി നിരയേ പച്ചിത്വാ തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാവസേസേന ഇദാനി ബുദ്ധോ ഹുത്വാപി സുന്ദരിയാ കാരണാ അഭൂതബ്ഭക്ഖാനം പാപുണി. യഥാ ചേതം, ഏവം ചിഞ്ചമാണവികാദീനം വികാരകിത്ഥീനം ഭഗവതോ അബ്ഭക്ഖാനാദീനി ദുക്ഖാനി പത്താനി, സബ്ബാനി പുബ്ബേ കതസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകാവസേസാനി, യാനി ‘‘കമ്മപിലോതികാനീ’’തി വുച്ചന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം അപദാനേ (അപ॰ ഥേര ൧.൩൯.൬൪-൯൬) -

‘‘അനോതത്തസരാസന്നേ, രമണീയേ സിലാതലേ;
നാനാരതനപജ്ജോതേ, നാനാഗന്ധവനന്തരേ.

‘‘മഹതാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന, പരേതോ ലോകനായകോ;
ആസീനോ ബ്യാകരീ തത്ഥ, പുബ്ബകമ്മാനി അത്തനോ.

‘‘സുണാഥ ഭിക്ഖവോ മയ്ഹം, യം കമ്മം പകതം മയാ;
പിലോതികസ്സ കമ്മസ്സ, ബുദ്ധത്തേപി വിപച്ചതി.

൧. ‘‘മുനാളി നാമഹം ധുത്തോ, പുബ്ബേ അഞ്ഞാസു ജാതിസു;
പച്ചേകബുദ്ധം സുരഭിം, അബ്ഭാചിക്ഖിം അദൂസകം.

‘‘തേന കമ്മവിപാകേന, നിരയേ സംസരിം ചിരം;
ബഹൂ വസ്സസഹസ്സാനി, ദുക്ഖം വേദേമി വേദനം.

“തേന കമ്മാവസേസേന, ഇധ പച്ഛിമകേ ഭവേ;
അബ്ഭക്ഖാനം മയാ ലദ്ധം, സുന്ദരികായ കാരണാ.

൨. “സബ്ബാഭിഭുസ്സ ബുദ്ധസ്സ, നന്ദോ നാമാസി സാവകോ;
തം അബ്ഭക്ഖായ നിരയേ, ചിരം സംസരിതം മയാ.

“ദസ വസ്സസഹസ്സാനി, നിരയേ സംസരിം ചിരം;
മനുസ്സഭാവം ലദ്ധാഹം, അബ്ഭക്ഖാനം ബഹും ലഭിം.

“തേന കമ്മാവസേസേന, ചിഞ്ചമാണവികാ മമം;
അബ്ഭാചിക്ഖി അഭൂതേന, ജനകായസ്സ അഗ്ഗതോ.

൩. “ബ്രാഹ്മണോ സുതവാ ആസിം, അഹം സക്കതപൂജിതോ;
മഹാവനേ പഞ്ചസതേ, മന്തേ വാചേമി മാണവേ.

“തത്ഥാഗതോ ഇസീ ഭീമോ, പഞ്ചാഭിഞ്ഞോ മഹിദ്ധികോ;
തഞ്ചാഹം ആഗതം ദിസ്വാ, അബ്ഭാചിക്ഖിം അദൂസകം.

“തതോഹം അവചം സിസ്സേ, കാമഭോഗീ അയം ഇസി;
മയ്ഹമ്പി ഭാസമാനസ്സ, അനുമോദിംസു മാണവാ.

“തതോ മാണവകാ സബ്ബേ, ഭിക്ഖമാനം കുലേ കുലേ;
മഹാജനസ്സ ആഹംസു, കാമഭോഗീ അയം ഇസി.

“തേന കമ്മവിപാകേന, പഞ്ച ഭിക്ഖുസതാ ഇമേ;
അബ്ഭക്ഖാനം ലഭും സബ്ബേ, സുന്ദരികായ കാരണാ.

൪. “വേമാതുഭാതികം പുബ്ബേ, ധനഹേതു ഹനിം അഹം;
പക്ഖിപിംഗിരിദുഗ്ഗസ്മിം, സിലായ ച അപിംസയിം.

“തേന കമ്മവിപാകേന, ദേവദത്തോ സിലം ഖിപി;
അങ്ഗുട്ഠം പിംസയീ പാദേ, മമ പാസാണസക്ഖരാ.

൫. “പുരേഹം ദാരകോ ഹുത്വാ, കീളമാനോ മഹാപഥേ;
പച്ചേകബുദ്ധം ദിസ്വാന, മഗ്ഗേ സകലികം ഖിപിം.

“തേന കമ്മവിപാകേന, ഇധ പച്ഛിമകേ ഭവേ;
വധത്ഥം മം ദേവദത്തോ, അഭിമാരേ പയോജയി.

൬. “ഹത്ഥാരോഹോ പുരേ ആസിം, പച്ചേകമുനിമുത്തമം;
പിണ്ഡായ വിചരന്തം തം, ആസാദേസിം ഗജേനഹം.

“തേന കമ്മവിപാകേന, ഭന്തോ നാളാഗിരീ ഗജോ;
ഗിരിബ്ബജേ പുരവരേ, ദാരുണോ സമുപാഗമി.

൭. “രാജാഹം പത്ഥിവോ ആസിം, സത്തിയാ പുരിസേ ഹനിം;
തേന കമ്മവിപാകേന, നിരയേ പച്ചിസം ഭുസം.

“കമ്മുനോ തസ്സ സേസേന, സോദാനി സകലം മമ;
പാദേ ഛവിം പകപ്പേസി, ന ഹി കമ്മം വിനസ്സതി.

൮. ‘‘അഹം കേവട്ടഗാമസ്മിം, അഹും കേവട്ടദാരകോ;
മച്ഛകേ ഘാതിതേ ദിസ്വാ, ജനയിം സോമനസ്സകം.

‘‘തേന കമ്മവിപാകേന, സീസദുക്ഖം അഹൂ മമ;
സക്കാ ച സബ്ബേ ഹഞ്ഞിംസു, യദാ ഹനി വിടടൂഭോ.

൯. ‘‘ഫുസ്സസ്സാഹം പാവചനേ, സാവകേ പരിഭാസയിം;
യവം ഖാദഥ ഭുഞ്ജഥ, മാ ച ഭുഞ്ജഥ സാലയോ.

‘‘തേന കമ്മവിപാകേന, തേമാസം ഖാദിതം യവം;
നിമന്തിതോ ബ്രാഹ്മണേന, വേരഞ്ജായം വസിം തദാ.

൧൦. ‘‘നിബ്ബുദ്ധേ വത്തമാനമ്ഹി, മല്ലപുത്തം നിഹേഠയിം;
തേന കമ്മവിപാകേന, പിട്ഠിദുക്ഖം അഹൂ മമ.

൧൧. ‘‘തികിച്ഛകോ അഹം ആസിം, സേട്ഠിപുത്തം വിരേചയിം;
തേന കമ്മവിപാകേന, ഹോതി പക്ഖന്ദികാ മമ.

൧൨. ‘‘അവചാഹം ജോതിപാലോ, കസ്സപം സുഗതം തദാ;
കുതോ നു ബോധി മുണ്ഡസ്സ, ബോധി പരമദുല്ലഭാ.

‘‘തേന കമ്മവിപാകേന, അചരിം ദുക്കരം ബഹും;
ഛബ്ബസ്സാനുരുവേലായം, തതോ ബോധിം അപാപുണിം.

‘‘നാഹം ഏതേന മഗ്ഗേന, പാപുണിം ബോധിമുത്തമം;
കുമ്മഗ്ഗേന ഗവേസിസ്സം, പുബ്ബകമ്മേന വാരിതോ.

‘‘പുഞ്ഞപാപപരിക്ഖീണോ, സബ്ബസന്താപവജ്ജിതോ;
അസോകോ അനുപായാസോ, നിബ്ബായിസ്സമനാസവോ.

‘‘ഏവം ജിനോ വിയാകാസി, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ അഗ്ഗതോ;
സബ്ബാഭിഞ്ഞാബലപ്പത്തോ, അനോതത്തമഹാസരേ’’തി. (അപ॰ ഥേര ൧.൩൯.൬൪-൯൬);

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉപസേനസുത്തവണ്ണനാ

൩൯. നവമേ **ഉപസേനസ്സാ**തി ഏത്ഥ **ഉപസേനോ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം, വങ്ഗന്തബ്രാഹ്മണസ്സ പന പുത്തത്താ ‘‘വങ്ഗന്തപുത്തോ’’തി ച നം വോഹരന്തി.

അയഞ്ഹി ഥേരോ ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ കനിട്ഠഭാതാ, സാസനേ പബ്ബജിത്വാ അപഞ്ഞത്തേ സിക്ഖാപദേ ഉപസമ്പദായ ദിവസ്സോ ഉപജ്ഝായോ ഹുത്വാ ഏകം ഭിക്ഖും ഉപസമ്പാദേത്വാ തേന സദ്ധിം ഭഗവതോ ഉപട്ഠാനം ഗതോ, തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഭഗവതാ തസ്സ സദ്ധിവിഹാരികഭാവം പുച്ഛിത്വാ ഖന്ധകേ ആഗതനയേന ‘‘അതിലഹും ഖോ ത്വം, മോഘപുരിസ, ആവത്തോ ബാഹുല്ലായ, യദിദം ഗണബന്ധിയ’’ന്തി (മഹാവ॰ ൭൫) വിഗരഹിതോ പതോദാഭിതുന്നോ വിയ ആജാനീയോ സംവിഗ്ഗമാനസോ ‘‘യദിപാഹം ഇദാനി പരിസം നിസ്സായ ഭഗവതാ വിഗരഹിതോ, പരിസംയേവ പന നിസ്സായ

പാസംസിയോ ഭവേയ്യ''ന്തി ഉസ്സാഹജാതോ സബ്ബേ ധുതധമ്മേ സമാദായ വത്തമാനോ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ ന ചിരസ്സേവ ഛളഭിഞ്ഞോ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തോ മഹാഖീണാസവോ ഹുത്വാ അത്തനോ നിസ്സിതകേ ധുതങ്ഗധരേ ഏവ കത്വാ തേഹി സദ്ധിം ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ സന്ഥതസിക്ഖാപദേ (പാരാ॰ ൫൬൫ ആദയോ) ആഗതനയേന ''പാസാദികാ ഖോ ത്യായം, ഉപസേന, പരിസാ''തി പരിസവസേന ഭഗവതോ സന്തികാ ലദ്ധപസംസോ ''ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം സമന്തപാസാദികാനം യദിദം ഉപസേനോ വങ്ഗന്തപുത്തോ''തി (അ॰ നി॰ ൧.൨൧൩) ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതോ അസീതിയാ മഹാസാവകേസു അബ്ഭന്തരോ.

സോ ഏകദിവസം പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ അന്തേവാസികേസു അത്തനോ അത്തനോ ദിവാട്ഠാനം ഗതേസു ഉദകകുമ്ഭതോ ഉദകം ഗഹേത്വാ പാദേ പക്ഖാലേത്വാ ഗത്താനി സീതിം കത്വാ ചമ്മക്ഖണ്ഡം അത്ഥരിത്വാ ദിവാട്ഠാനേ ദിവാവിഹാരം നിസിന്നോ അത്തനോ ഗുണേ ആവജ്ജേസി. തസ്സ തേ അനേകസതാ അനേകസഹസ്സാ പോങ്ഖാനുപോങ്ഖം ഉപട്ഠഹിംസു. സോ ''മയ്ഹം താവ സാവകസ്സ സതോ ഇമേ ഏവരൂപാ ഗുണാ, കീദിസാ നു ഖോ മയ്ഹം സത്ഥു ഗുണാ''തി ഭഗവതോ ഗുണാഭിമുഖം മനസികാരം പേസേസി. തേ തസ്സ ഞാണബലാനുരൂപം അനേകകോടിസഹസ്സാ ഉപട്ഠഹിംസു. സോ ''ഏവംസീലോ മേ സത്ഥാ ഏവംധമ്മോ ഏവംപഞ്ഞോ ഏവംവിമുത്തീ''തിആദിനാ ച ''ഇതിപി സോ ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ''തിആദിനാ ച ആവിഭാവാനുരൂപം സത്ഥു ഗുണേ അനുസ്സരിത്വാ , തതോ ''സ്വാക്ഖാതോ''തിആദിനാ ധമ്മസ്സ, ''സുപ്പടിപന്നോ''തിആദിനാ അരിയസങ്ഘസ്സ ച ഗുണേ അനുസ്സരി. ഏവം മഹാഥേരോ അനേകാകാരവോകാരം രതനത്തയഗുണേസു ആവിഭൂതേസു അത്തമനോ പമുദിതോ ഉളാരപീതിസോമനസ്സം പടിസംവേദേന്തോ നിസീദി. തമത്ഥം ദസ്സേതും **''ആയസ്മതോ ഉപസേനസ്സ വങ്ഗന്തപുത്തസ്സ രഹോഗതസ്സാ''**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **രഹോഗതസ്സാ**തി രഹസി ഗതസ്സ. **പടിസല്ലീനസ്സാ**തി ഏകീഭൂതസ്സ. **ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദീ**തി ഏവം ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരോ ചിത്തസ്സ വിതക്കോ ഉപ്പജ്ജി. **ലാഭാ വത മേ**തി യേ ഇമേ മനുസ്സത്തബുദ്ധുപ്പാദസദ്ധാസമധിഗമാദയോ, അഹോ വത മേ ഏതേ ലാഭാ. **സുലദ്ധം വത മേ**തി യഞ്ചിദം മയാ ഭഗവതോ സാസനേ പബ്ബജ്ജൂപസമ്പദാരതനത്തയപയിരുപാസനാദി പടിലദ്ധം, തം മേ അഹോ വത സുട്ഠു ലദ്ധം. തത്ഥ കാരണമാഹ **''സത്ഥാ ച മേ''**തിആദിനാ.

തത്ഥ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം സത്തേ അനുസാസതീതി **സത്ഥാ**. ഭാഗ്യവന്തതാദീഹി കാരണേഹി **ഭഗവാ**. ആരകത്താ കിലേസേഹി, കിലേസാരീനം ഹതത്താ, സംസാരചക്കസ്സ വാ അരാനം ഹതത്താ, പച്ചയാദീനം അരഹത്താ, പാപകരണേ രഹാഭാവാ **അരഹം** . സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ**തി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൨൩ ആദയോ) ബുദ്ധാനുസ്സതിനിദ്ദേസതോ ഗഹേതബ്ബോ.

സ്വാക്ഖാതേതി സുട്ഠു അക്ഖാതേ, ഏകന്തനിയ്യാനികം കത്വാ ഭാസിതേ. **ധമ്മവിനയേ**തി പാവചനേ. തഞ്ഹി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനാനം

സംസാരദുക്ഖപാതതോ ധാരണേന, രാഗാദികിലേസേ വിനയനേന ച ധമ്മവിനയോതി വുച്ചതി. **സബ്രഹ്മചാരിനോ**തി സേട്ഠട്ഠേന ബ്രഹ്മസങ്ഖാതം ഭഗവതോ സാസനം അരിയമഗ്ഗം സഹ ചരന്തി പടിപജ്ജന്തീതി സബ്രഹ്മചാരിനോ. **സീലവന്തോ**തി മഗ്ഗഫലസീലവസേന സീലവന്തോ. **കല്യാണധമ്മാ**തി സമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിവിമുത്തിഞാണദസ്സനാദയോ കല്യാണാ സുന്ദരാ ധമ്മാ ഏതേസം അത്ഥീതി കല്യാണധമ്മാ. ഏതേന സങ്ഘസ്സ സുപ്പടിപത്തിം ദസ്സേതി. **സീലേസു ചമ്ഹി പരിപൂരകാരീ**തി "അഹമ്പി പബ്ബജിത്വാ ന തിരച്ഛാനകഥാകഥികോ കായദള്ഹിബഹുലോ ഹുത്വാ വിഹാസിം, അഥ ഖോ പാതിമോക്ഖസംവരാദിം ചതുബ്ബിധമ്പി സീലം അഖണ്ഡം അഛിദ്ദം അസബലം അകമ്മാസം ഭുജിസ്സം വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥം അപരാമട്ഠം കത്വാ പരിപൂരേന്തോ അരിയമഗ്ഗംയേവ പാപേസി"ന്തി വദതി. ഏതേന ഹേട്ഠിമഫലദ്വയസമ്പത്തിമത്തനോ ദീപേതി. സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ ഹി സീലേസു പരിപൂരകാരിനോ. **സുസമാഹിതോ ചമ്ഹി ഏകഗ്ഗചിത്തോ**തി ഉപചാരപ്പനാഭേദേന സമാധിനാ സബ്ബഥാപി സമാഹിതോ ച അമ്ഹി അവിക്ഖിത്തചിത്തോ. ഇമിനാ സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിതാവചനേന തതിയഫലസമ്പത്തിമത്തനോ ദീപേതി. അനാഗാമിനോ ഹി സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിനോ. **അരഹാ ചമ്ഹി ഖീണാസവോ**തി കാമാസവാദീനം സബ്ബസോ ഖീണത്താ ഖീണാസവോ, തതോ ഏവ പരിക്ഖീണഭവസംയോജനോ സദേവകേ ലോകേ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യതായ അരഹാ ചമ്ഹി. ഏതേന അത്തനോ കതകരണീയതം ദസ്സേതി. **മഹിദ്ധികോ ചമ്ഹി മഹാനുഭാവോ**തി അധിട്ഠാനവികുബ്ബനാദിഇദ്ധീസു മഹതാ വസീഭാവേന സമന്നാഗതത്താ മഹിദ്ധികോ ഉളാരസ്സ പുഞ്ഞാനുഭാവസ്സ ഗുണാനുഭാവസ്സ ച സമ്പത്തിയാ മഹാനുഭാവോ ച അസ്മി. ഏതേന ലോകിയാഭിഞ്ഞാനവാനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിയോഗമത്തനോ ദീപേതി. അഭിഞ്ഞാസു വസീഭാവേന ഹി അരിയാ യഥിച്ഛിതനിപ്ഫാദനേന മഹിദ്ധികാ, പുബ്ബൂപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ നാനാവിഹാരസമാപത്തീഹി ച വിസോധിതസന്താനത്താ മഹാനുഭാവാ ച ഹോന്തീതി.

ഭദ്ദകം മേ ജീവിതന്തി ഏവംവിധസീലാദിഗുണസമന്നാഗതസ്സ മേ യാവായം കായോ ധരതി, താവ സത്താനം ഹിതസുഖമേവ വഡ്ഢതി, പുഞ്ഞക്ഖേത്തഭാവതോ ജീവിതമ്പി മേ ഭദ്ദകം സുന്ദരം. **ഭദ്ദകം മരണ**ന്തി സചേ പനിദം ഖന്ധപഞ്ചകം അജ്ജ വാ ഇമസ്മിംയേവ വാ ഖണേ അനുപാദാനോ വിയ ജാതവേദോ നിബ്ബായതി, തം അപ്പടിസന്ധികം പരിനിബ്ബാനസങ്ഖാതം മരണമ്പി മേ ഭദ്ദകന്തി ഉഭയത്ഥ താദിഭാവം ദീപേതി. ഏവം മഹാഥേരോ അപ്പഹീനസോമനസ്സുപ്പിലാവിതവാസനുസ്സന്നത്താ ഉളാരസോമനസ്സിതോ ധമ്മബഹുമാനേന ധമ്മപീതിപടിസംവേദനേന പരിവിതക്കേസി.

തം സത്ഥാ ഗന്ധകുടിയം നിസിന്നോവ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനിത്വാ ജീവിതേ മരണേ ച തസ്സ താദിഭാവവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ഭഗവാ...പേ॰... ഉദാനേസീ"**തി.

തത്ഥ **യം ജീവിതം ന തപതീ**തി യം ഖീണാസവപുഗ്ഗലം ജീവിതം ആയതിം ഖന്ധപ്പവത്തിയാ സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവതോ ന തപതി ന ബാധതി, വത്തമാനമേവ വാ ജീവിതം സബ്ബസോ സങ്ഖതധമ്മത്താ സതിപഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ സബ്ബത്ഥ സതിസമ്പജഞ്ഞസമായോഗതോ ന ബാധതി. യോ ഹി അന്ധപുഥുജ്ജനോ പാപജനസേവീ

അയോനിസോമനസികാരബഹുലോ അകതകുസലോ അകതപുഞ്ഞോ, സോ “അകതം വത മേ കല്യാണ”ന്തിആദിനാ വിപ്പടിസാരേന തപതീതി തസ്സ ജീവിതം തം തപതി നാമ. ഇതരേ പന അകതപാപാ കതപുഞ്ഞാ കല്യാണപുഥുജ്ജനേന സദ്ധിം സത്ത സേഖാ തപനീയധമ്മപരിവജ്ജനേന അതപനീയധമ്മസമന്നാഗമേന ച പച്ഛാനുതാപേന ന തപന്തീതി ന തേസം ജീവിതം തപതി. ഖീണാസവേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി പവത്തിദുക്ഖവസേന അത്ഥവണ്ണനാ കതാ.

മരണന്തേ ന സോചതീതി മരണസങ്ഖാതേ അന്തേ പരിയോസാനേ, മരണസമീപേ വാ ന സോചതി അനാഗാമിമഗ്ഗേനേവ സോകസ്സ സമുഗ്ഘാതിതത്താ. **സ വേ ദിട്ഠപദോ ധീരോ, സോകമജ്ഝേ ന സോചതീ**തി സോ അനഭിജ്ഝാദീനം ചതുന്നം ധമ്മപദാനം നിബ്ബാനസ്സേവ വാ ദിട്ഠത്താ ദിട്ഠപദോ, ധിതിസമ്പന്നത്താ ധീരോ ഖീണാസവോ സോചനധമ്മത്താ ‘‘സോകാ’’തി ലദ്ധനാമാനം അവീതരാഗാനം സത്താനം, സോകഹേതൂനം വാ ലോകധമ്മാനം മജ്ഝേ ഠത്വാപി ന സോചതി.

ഇദാനിസ്സ സബ്ബസോ സോകഹേതൂനം അഭാവം ദീപേതും **“ഉച്ഛിന്നഭവതണ്ഹസ്സാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്സ അഗ്ഗമഗ്ഗേന സബ്ബസോ ഉച്ഛിന്നാ ഭവതണ്ഹാ, സോ ഉച്ഛിന്നഭവതണ്ഹോ. തസ്സ അവസേസകിലേസാനം അനവസേസവൂപസമേന സന്തചിത്തസ്സ ഖീണാസവഭിക്ഖുനോ. **വിക്ഖീണോ ജാതിസംസാരോ**തി ജാതിആദികോ -

‘‘ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, ‘സംസാരോ’തി പവുച്ചതീ’’തി. -

വുത്തലക്ഖണോ സംസാരോ വിസേസതോ ഖീണോ. തസ്മാ **നത്ഥി തസ്സ പുനബ്ഭവോ**തി യസ്മാ തസ്സ ഏവരൂപസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ആയതിം പുനബ്ഭവോ നത്ഥി, തസ്മാ തസ്സ ജാതിസംസാരോ ഖീണോ. കസ്മാ പനസ്സ പുനബ്ഭവോ നത്ഥി? യസ്മാ ഉച്ഛിന്നഭവതണ്ഹോ സന്തചിത്തോ ച ഹോതി, തസ്മാതി ആവത്തേത്വാ വത്തബ്ബം. അഥ വാ വിക്ഖീണോ ജാതിസംസാരോ, തതോ ഏവ നത്ഥി തസ്സ പുനബ്ഭവോതി അത്ഥോ യോജേതബ്ബോ.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സാരിപുത്തഉപസമസുത്തവണ്ണനാ

൪൦. ദസമേ **അത്തനോ ഉപസമ**ന്തി സാവകപാരമീമത്ഥകപ്പത്തിയാ ഹേതുഭൂതം അഗ്ഗമഗ്ഗേന അത്തനോ അനവസേസകിലേസവൂപസമം.

ആയസ്മാ ഹി സാരിപുത്തോ അനുപസന്തകിലേസാനം സത്താനം രാഗാദികിലേസജനിതസന്താപദരഥപരിളാഹദുക്ഖഞ്ചേവ കിലേസാഭിസങ്ഖാരനിമിത്തം ജാതിജരാബ്യാധിമരണസോകപരിദേവാദിദുക്ഖഞ്ച പച്ചക്ഖതോ ദിസ്വാ അതീതാനാഗതേപി നേസം വട്ടമൂലകദുക്ഖം പരിതുലേത്വാ കരുണായമാനോ അത്തനാപി പുഥുജ്ജനകാലേ അനുഭൂതം കിലേസനിമിത്തം വാ അനപ്പകം ദുക്ഖം അനുസ്സരിത്വാ ‘‘ഈദിസസ്സ നാമ മഹാദുക്ഖസ്സ ഹേതുഭൂതാ കിലേസാ ഇദാനി മേ സുപ്പഹീനാ’’തി അത്തനോ കിലേസവൂപസമം അഭിണ്ഹം പച്ചവേക്ഖതി. പച്ചവേക്ഖന്തോ ച ‘‘ഇമേ ഏത്തകാ കിലേസാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ഉപസമിതാ, ഏത്തകാ സകദാഗാമിമഗ്ഗേന, ഏത്തകാ

അനാഗാമിമഗ്ഗേന, ഏത്തകാ അരഹത്തമഗ്ഗേന ഉപസമിതാ''തി തംതംമഗ്ഗഞാണേഹി ഓധിസോ കിലേസാനം ഉപസമിതഭാവം പച്ചവേക്ഖതി, തേന വുത്തം - **''അത്തനോ ഉപസമം പച്ചവേക്ഖമാനോ''**തി.

അപരേ ''ഥേരോ അരഹത്തഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ തം പച്ചവേക്ഖിത്വാ 'ഇമസ്സ വതായം സന്തപണീതഭാവോ അച്ചന്തസന്തായ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ ആരമ്മണതോ, സയഞ്ച സമ്മദേവ കിലേസവൂപസമതോ'തി ഏവം അഭിണ്ഹം ഉപസമം പച്ചവേക്ഖതീ''തി വദന്തി. അഞ്ഞേ പന ''അനവസേസകിലേസാനം ഉപസമപരിയോസാനേ ജാതം അഗ്ഗഫലമേവേത്ഥ ഉപസമോ നാമ, തം പച്ചവേക്ഖമാനോ നിസിന്നോ''തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി യദിദം ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ മഹാപഞ്ഞതാദിഹേതുഭൂതം സാവകേസു അനഞ്ഞസാധാരണം കിലേസപ്പഹാനം അഗ്ഗഫലം വാ ഉപസമപരിയായേന വുത്തം, തസ്സ പച്ചവേക്ഖണസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദനുഭാവദീപകം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **ഉപസന്തസന്തചിത്തസ്സാ**തി ഉപസന്തമേവ ഹുത്വാ സന്തം ചിത്തം ഏതസ്സാതി ഉപസന്തസന്തചിത്തോ. സമാപത്തിയാ വിക്ഖമ്ഭനേന ഹി ഉപസന്തകിലേസത്താ ഉപസന്തചിത്തം ന സബ്ബഥാ ''ഉപസന്തസന്ത''ന്തി വുച്ചതി തസ്സ ഉപസമസ്സ അനച്ചന്തികഭാവതോ, ന തഥാ അഗ്ഗമഗ്ഗേന. തേന പന അച്ചന്തമേവ കിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താ അരഹതോ ചിത്തം പുന കിലേസാനം അനുപസമേതബ്ബതായ സമഥവിപസ്സനാഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹി ഉപസന്തകിലേസം ഹുത്വാ അച്ചന്തസന്തഭാവതോവ ''ഉപസന്തസന്ത''ന്തി വുച്ചതി. തേന വുത്തം - ''ഉപസന്തമേവ ഹുത്വാ സന്തം ചിത്തം ഏതസ്സാതി ഉപസന്തസന്തചിത്തോ''തി. **ഉപസന്ത**ന്തി വാ ഉപസമോ വുച്ചതി, തസ്മാ ''ഉപസന്തസന്തചിത്തസ്സാ''തി അച്ചന്തൂപസമേന സന്തചിത്തസ്സാതി അത്ഥോ.

അഥ വാ സതിപി സബ്ബേസം ഖീണാസവാനം അനവസേസകിലേസവൂപസമേ സാവകപാരമീഞാണസ്സ പന മത്ഥകപ്പത്തിഹേതുഭൂതോ സാവകേസു അനഞ്ഞസാധാരണോ സവിസേസോ ധമ്മസേനാപതിനോ കിലേസവൂപസമോതി ദസ്സേതും സത്ഥാ ഉപസന്തസദ്ദേന വിസേസേത്വാ ആഹ ''ഉപസന്തസന്തചിത്തസ്സാ''തി.

തത്രായമത്ഥോ - ഭുസം ദള്ഹം വാ സന്തം ഉപസന്തം, തേന ഉപസന്തേന ഉപസന്തമേവ ഹുത്വാ സന്തം ഉപസന്തസന്തം , താദിസം ചിത്തം ഏതസ്സാതി സബ്ബം പുരിമസദിസമേവ. തഥാ ഹേസ ഭഗവതാ - ''സാരിപുത്തോ, ഭിക്ഖവേ, മഹാപഞ്ഞോ പുഥുപഞ്ഞോ ഹാസപഞ്ഞോ ജവനപഞ്ഞോ തിക്ഖപഞ്ഞോ നിബ്ബേധികപഞ്ഞോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൯൩) അനേകപരിയായേന വണ്ണിതോ ഥോമിതോ. **നേത്തിച്ഛിന്നസ്സാ**തി നേത്തി വുച്ചതി ഭവതണ്ഹാ സംസാരസ്സ നയനതോ, സാ നേത്തി ഛിന്നാ ഏതസ്സാതി നേത്തിച്ഛിന്നോ. തസ്സ നേത്തിച്ഛിന്നസ്സ, പഹീനതണ്ഹസ്സാതി അത്ഥോ. **മുത്തോ സോ മാരബന്ധനാ**തി സോ ഏവംവിധോ പരിക്ഖീണഭവസംയോജനോ സബ്ബസ്മാ മാരബന്ധനതോ മുത്തോ, ന തസ്സ മാരബന്ധനമോചനായ കരണീയം അത്ഥി, തസ്മാ ധമ്മസേനാപതി അത്തനോ ഉപസമം പച്ചവേക്ഖതീതി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച മേഘിയവഗ്ഗവണ്ണനാ.

๑. സോണവഗ്ഗോ

๑. പിയതരസുത്തവണ്ണനാ

๔๑. മഹാവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **മല്ലികായ ദേവിയാ സദ്ധി**ന്തി മല്ലികായ നാമ അത്തനോ മഹേസിയാ സഹ. **ഉപരിപാസാദവരഗതോ**തി പാസാദവരസ്സ ഉപരി ഗതോ. **കോചഞ്ഞോ അത്തനാ പിയതരോ**തി കോചി അഞ്ഞോ അത്തനാ പിയായിതബ്ബതരോ. **അത്ഥി നു ഖോ തേ**തി "കിം തേ അത്ഥീ"തി ദേവിം പുച്ഛതി.

കസ്മാ പുച്ഛതി? അയഞ്ഹി സാവത്ഥിയം ദുഗ്ഗതമാലാകാരസ്സ ധീതാ. ഏകദിവസം ആപണതോ പൂവം ഗഹേത്വാ മാലാരാമം ഗന്ത്വാ "ഖാദിസ്സാമീ"തി ഗച്ഛന്തീ പടിപഥേ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതം ഭഗവന്തം ഭിക്ഖാചാരം പവിസന്തം ദിസ്വാ പസന്നചിത്താ തം ഭഗവതോ അദാസി. സത്ഥാ തഥാരൂപേ ഠാനേ നിസീദനാകാരം ദസ്സേസി. ആനന്ദത്ഥേരോ ചീവരം പഞ്ഞാപേത്വാ അദാസി. ഭഗവാ തത്ഥ നിസീദിത്വാ തം പൂവം പരിഭുഞ്ജിത്വാ മുഖം വിക്ഖാലേത്വാ സിതം പാത്വാകാസി. ഥേരോ "കോ ഇമിസ്സാ, ഭന്തേ, ദാനസ്സ വിപാകോ ഭവിസ്സതീ"തി പുച്ഛി. "അജ്ജേസാ, ആനന്ദ, തഥാഗതസ്സ പഠമം ഭോജനം അദാസി, അജ്ജേവ കോസലരഞ്ഞോ അഗ്ഗമഹേസീ ഭവിസ്സതി പിയാ മനാപാ"തി. തം ദിവസമേവ ച രാജാ കാസിഗാമേ ഭാഗിനേയ്യേന സദ്ധിം യുജ്ഝിത്വാ പരാജിതോ പലായിത്വാ ആഗതോ നഗരം പവിസന്തോ "ബലകായസ്സ ആഗമനം ആഗമേസ്സാമീ"തി തം മാലാരാമം പാവിസി. സാ രാജാനം ആഗതം പസ്സിത്വാ തസ്സ വത്തമകാസി. രാജാ തസ്സാ വത്തേ പസീദിത്വാ പിതരം പക്കോസാപേത്വാ മഹന്തം ഇസ്സരിയം ദത്വാ തം അന്തേപുരം പടിഹരാപേത്വാ അഗ്ഗമഹേസിട്ഠാനേ ഠപേസി. അഥേകദിവസം രാജാ ചിന്തേസി - "മയാ ഇമിസ്സാ മഹന്തം ഇസ്സരിയം ദിന്നം, യംനൂനാഹം ഇമം പുച്ഛേയ്യം 'കോ തേ പിയോ'തി? സാ 'ത്വം മേ, മഹാരാജ, പിയോ'തി വത്വാ, പുന മം പുച്ഛിസ്സതി, അഥസ്സാഹം 'മയ്ഹമ്പി ത്വംയേവ പിയാ'തി വക്ഖാമീ"തി. ഇതി സോ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസ്സാസജനനത്ഥം സമ്മോദനീയം കരോന്തോ പുച്ഛി.

ദേവീ പന പണ്ഡിതാ ബുദ്ധുപട്ഠായികാ സങ്ഘുപട്ഠായികാ "നായം പഞ്ഹോ രഞ്ഞോ മുഖം ഉല്ലോകേത്വാ കഥേതബ്ബോ"തി ചിന്തേത്വാ യഥാഭൂതമേവ വദന്തീ **"നത്ഥി ഖോ മേ, മഹാരാജ, കോചഞ്ഞോ അത്തനാ പിയതരോ"**തി ആഹ. വത്വാപി അത്തനാ ബ്യാകതമത്ഥം ഉപായേന രഞ്ഞോ പച്ചക്ഖം കാതുകാമാ **"തുയ്ഹം പന, മഹാരാജ, അത്ഥഞ്ഞോ കോചി അത്തനാ പിയതരോ"**തി തഥേവ രാജാനം പുച്ഛി യഥാ രഞ്ഞാ സയം പുട്ഠാ. രാജാപി തായ സരസലക്ഖണേന കഥിതത്താ നിവത്തിതും അസക്കോന്തോ സയമ്പി സരസലക്ഖണേനേവ കഥേന്തോ തഥേവ ബ്യാകാസി യഥാ ദേവിയാ ബ്യാകതം.

ബ്യാകരിത്വാ ച മന്ദധാതുകതായ ഏവം ചിന്തേസി - "അഹം രാജാ പഥവിസ്സരോ മഹന്തം പഥവിമണ്ഡലം അഭിവിജിയ അജ്ഝാവസാമി, മയ്ഹം താവ യുത്തം 'അത്തനാ പിയതരം അഞ്ഞം ന പസ്സാമീ'തി, അയം പന വസലീ ഹീനജച്ചാ സമാനാ മയാ ഉച്ചേ ഠാനേ ഠപിതാ സാമിഭൂതം മം ന തഥാ പിയായതി, 'അത്താവ പിയതരോ'തി മമ സമ്മുഖാ വദതി, യാവ കക്ഖളാ വതായ"ന്തി അനത്തമനോ ഹുത്വാ "നനു തേ തീണി രതനാനി പിയതരാനീ"തി ചോദേസി. ദേവീ 'രതനത്തയംപാഹം ദേവ അത്തനോ സഗ്ഗസുഖം മോക്ഖസുഖഞ്ച പത്ഥയന്തീ സമ്പിയായാമി, തസ്മാ അത്താവ മേ പിയതരോ"തി ആഹ. സബ്ബോ ചായം ലോകോ അത്തദത്ഥമേവ പരം പിയായതി, പുത്തം പത്ഥേന്തോപി "അയം മം ജിണ്ണകാലേ പോസേസ്സതീ"തി പത്ഥേതി, ധീതരം "മമ കുലം വഡ്ഢിസ്സതീ"തി, ഭരിയം "മയ്ഹം പാദേ പരിചരിസ്സതീ"തി, അഞ്ഞേപി ഞാതിമിത്തബന്ധവേ തംതംകിച്ചവസേന, ഇതി

അത്തദത്ഥമേവ സമ്പസ്സന്തോ ലോകോ പരം പിയായതീതി. അയഞ്ഹി ദേവിയാ അധിപ്പായോ.

അഥ രാജാ ചിന്തേസി - ''അയം മല്ലികാ കുസലാ പണ്ഡിതാ നിപുണാ 'അത്താവ മേ പിയതരോ'തി വദതി, മയ്ഹമ്പി അത്താവ പിയതരോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, ഹന്ദാഹം ഇമമത്ഥം സത്ഥു ആരോചേസ്സാമി, യഥാ ച മേ സത്ഥാ ബ്യാകരിസ്സതി, തഥാ നം ധാരേസ്സാമീ''തി. ഏവം പന ചിന്തേത്വാ സത്ഥു സന്തികം ഉപസങ്കമിത്വാ തമത്ഥം ആരോചേസി. തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ രാജാ പസേനദി കോസലോ…പേ॰… പിയതരോ''**തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ''ലോകേ സബ്ബസത്താനം അത്താവ അത്തനോ പിയതരോ''തി രഞ്ഞാ വുത്തമത്ഥം സബ്ബസോ ജാനിത്വാ തദത്ഥപരിദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **സബ്ബാ ദിസാ അനുപരിഗമ്മ ചേതസാ**തി സബ്ബാ അനവസേസാ ദസപി ദിസാ പരിയേസനവസേന ചിത്തേന അനുഗന്ത്വാ. **നേവജ്ഝഗാ പിയതരമത്തനാ ക്വചീ**തി അത്തനാ അതിസയേന പിയം അഞ്ഞം കോചി പുരിസോ സബ്ബുസ്സാഹേന പരിയേസന്തോ ക്വചി കത്ഥചി സബ്ബദിസാസു നേവ അധിഗച്ഛേയ്യ ന പസ്സേയ്യ. **ഏവം പിയോ പുഥു അത്താ പരേസ**ന്തി ഏവം കസ്സചി അത്തനാ പിയതരസ്സ അനുപലബ്ഭനവസേന പുഥു വിസും വിസും തേസം തേസം സത്താനം അത്താവ പിയോ. **തസ്മാ ന ഹിംസേ പരമത്തകാമോ**തി യസ്മാ ഏവം സബ്ബോപി സത്തോ അത്താനം പിയായതി അത്തനോ സുഖകാമോ ദുക്ഖപ്പടികൂലോ, തസ്മാ അത്തകാമോ അത്തനോ ഹിതസുഖം ഇച്ഛന്തോ പരം സത്തം അന്തമസോ കുന്ഥകിപില്ലികം ഉപാദായ ന ഹിംസേ ന ഹനേയ്യ ന പാണിലേഡ്ഡുദണ്ഡാദീഹിപി വിഹേഠേയ്യ. പരസ്സ ഹി അത്തനാ കതേ ദുക്ഖേ തം തതോ സങ്കമന്തം വിയ കാലന്തരേ അത്തനി സന്ദിസ്സതി. അയഞ്ഹി കമ്മാനം ധമ്മതാതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അപ്പായുകസുത്തവണ്ണനാ

൪൨. ദുതിയേ **അച്ഛരിയം, ഭന്തേ**തി ഇദമ്പി മേഘിയസുത്തേ വിയ ഗരഹണച്ഛരിയവസേന വേദിതബ്ബം. **യാവ അപ്പായുകാ**തി യത്തകം പരിത്തായുകാ, അതിഇത്തരജീവിതാതി അത്ഥോ. **സത്താഹജാതേ**തി സത്താഹേന ജാതോ സത്താഹജാതോ. തസ്മിം സത്താഹജാതേ, ജാതസ്സ സത്തമേ അഹനീതി അത്ഥോ. **തുസിതം കായം ഉപപജ്ജീ**തി തുസിതം ദേവനികായം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഉപപജ്ജി.

ഏകദിവസം കിര ഥേരോ പച്ഛാഭത്തം ദിവാട്ഠാനേ നിസിന്നോ ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപ്പടിമണ്ഡിതം സോഭഗ്ഗപ്പത്തം ദസ്സനാനുത്തരിയഭൂതം ഭഗവതോ രൂപകായസിരിം മനസി കരിത്വാ, ''അഹോ ബുദ്ധാനം രൂപകായസമ്പത്തി ദസ്സനീയാ സമന്തപാസാദികാ മനോഹരാ''തി ഉളാരം പീതിസോമനസ്സം പടിസംവേദേന്തോ ഏവം ചിന്തേസി - ''വിജാതമാതുയാ നാമ വിരൂപോപി പുത്തോ സുരൂപോ വിയ മനാപോ ഹോതി, സചേ പന ബുദ്ധാനം മാതാ മഹാമായാ ദേവീ ധരേയ്യ, കീദിസം നു ഖോ തസ്സാ ഭഗവതോ രൂപദസ്സനേ പീതിസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജേയ്യ, മഹാജാനി ഖോ മയ്ഹം മഹാമാതു ദേവിയാ, യാ സത്താഹജാതേ ഭഗവതി കാലകതാ''തി. ഏവം പന ചിന്തേത്വാ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ അത്തനോ പരിവിതക്കിതം ആരോചേന്തോ തസ്സാ കാലകിരിയം ഗരഹന്തോ **''അച്ഛരിയം, ഭന്തേ''**തിആദിമാഹ.

കേചി പനാഹു - ‘‘മഹാപജാപതി ഗോതമീ ഭഗവന്തം മഹതാ ആയാസേന പബ്ബജ്ജം യാചിത്വാപി പടിക്ഖിത്താ, മയാ പന ഉപായേന യാചിതോ ഭഗവാ അട്ഠഗരുധമ്മപ്പടിഗ്ഗഹണവസേന തസ്സാ പബ്ബജ്ജം ഉപസമ്പദഞ്ച അനുജാനി, സാ തേ ധമ്മേ പടിഗ്ഗഹേത്വാ ലദ്ധപബ്ബജ്ജൂപസമ്പദാ ഭഗവതോ ദുതിയം പരിസം ഉപ്പാദേത്വാ ചതുത്ഥായ പരിസായ പച്ചയോ അഹോസി. സചേ പന ഭഗവതോ ജനേത്തി മഹാമായാ ദേവീ ധരേയ്യ, ഏവമേതാ ചുദ്ദസ്സാപി ഖത്തിയഭഗിനിയോ ഏകതോ ഹുത്വാ ഇമം സാസനം സോഭേയ്യും, ഭഗവാ ച മാതരി ബഹുമാനേന മാതുഗാമസ്സ സാസനേ പബ്ബജ്ജം ഉപസമ്പദഞ്ച സുഖേനേവ അനുജാനേയ്യ, അപ്പായുകതായ പനസ്സാ കസിരേന നിപ്ഫന്നമിദന്തി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ഥേരോ ഭഗവതോ സന്തികേ **‘അച്ഛരിയം, ഭന്തേ’**തിആദിമാഹാ’’തി. തം അകാരണം. ഭഗവാ ഹി മാതുയാ വാ അഞ്ഞസ്സ വാ മാതുഗാമസ്സ അത്തനോ സാസനേ പബ്ബജ്ജം അനുജാനന്തോ ഗരുകംയേവ കത്വാ അനുജാനാതി, ന ലഹുകം ചിരട്ഠിതികാമതായാതി.

അപരേ പനാഹു - ‘‘ദസബലചതുവേസാരജ്ജാദികേ അനഞ്ഞസാധാരണേ അനന്താപരിമാണേ ബുദ്ധഗുണേ ഥേരോ മനസി കരിത്വാ യാ ഏവം മഹാനുഭാവം നാമ ലോകേ അഗ്ഗപുഗ്ഗലം സത്ഥാരം കുച്ഛിനാ ദസ മാസേ പരിഹരി, സാ ബുദ്ധമാതാ കസ്സചി പരിചാരികാ ഭവിസ്സതീതി അയുത്തമിദം. കസ്മാ? സത്ഥു ഗുണാനുച്ഛവികമേവേതം, യദിദം സത്താഹജാതേ ഭഗവതി ജനേത്തി കാലം കരോതി, കാലകതാ ച തുസിതേസു ഉപ്പജ്ജതീതി അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതോ ഹുത്വാ തം അത്തനോ വിതക്കുപ്പാദനം ഭഗവതോ ആരോചേന്തോ **‘അച്ഛരിയം, ഭന്തേ’**തിആദിവചനം അവോചാ’’തി.

സത്ഥാ പന യസ്മാ സത്താഹജാതേസു ബോധിസത്തേസു ബോധിസത്തമാതു കാലകിരിയാ ധമ്മതാ സിദ്ധാ, തസ്മാ തം ധമ്മതം പരിദീപേന്തോ **‘‘ഏവമേതം, ആനന്ദാ’’**തിആദിമാഹ. സാ പനായം ധമ്മതാ യസ്മാ യഥാ സബ്ബേ ബോധിസത്താ പാരമിയോ പൂരേത്വാ തുസിതപുരേ നിബ്ബത്തിത്വാ തത്ഥ യാവതായുകം ഠത്വാ ആയുപരിയോസാനേ ദസസഹസ്സചക്കവാളദേവതാഹി സന്നിപതിത്വാ അഭിസമ്ബോധിം പത്തും മനുസ്സലോകേ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണായ അജ്ഝേസിതാ കാലദീപദേസകുലാനി വിയ ജനേത്തിയാ ആയുപരിമാണമ്പി ഓലോകേത്വാ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി, അയമ്പി ഭഗവാ ബോധിസത്തഭൂതോ തഥേവ തുസിതപുരേ ഠിതോ പഞ്ച മഹാവിലോകനാനി വിലോകേന്തോ സത്തദിവസാധികദസമാസപരിമാണം മാതുയാ ആയുപരിമാണം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ‘‘അയം മമ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണസ്സ കാലോ, ഇദാനി ഉപ്പജ്ജിതും വട്ടതീ’’തി ഞത്വാവ പടിസന്ധിം അഗ്ഗഹേസി, തസ്മാ സബ്ബബോധിസത്താനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണവസേനേവ വേദിതബ്ബം. തേനാഹ ഭഗവാ - **‘‘അപ്പായുകാ ഹി, ആനന്ദ, ബോധിസത്തമാതരോ ഹോന്തീ’’**തിആദി.

തത്ഥ **കാലം കരോന്തീ**തി യഥാവുത്തആയുപരിക്ഖയേനേവ കാലം കരോന്തി, ന വിജാതപച്ചയാ. ചരിമത്തഭാവേഹി ബോധിസത്തേഹി വസിതട്ഠാനം ചേതിയഘരസദിസം ഹോതി, ന അഞ്ഞേസം പരിഭോഗാരഹം, ന ച സക്കാ ബോധിസത്തമാതരം അപനേത്വാ അഞ്ഞം അഗ്ഗമഹേസിട്ഠാനേ ഠപേതുന്തി തത്തകം ഏവ ബോധിസത്തമാതു ആയുപ്പമാണം ഹോതി, തസ്മാ തദാ കാലം കരോന്തി. ഇമമേവ ഹി അത്ഥം സന്ധായ മഹാബോധിസത്താ പഞ്ചമം മഹാവിലോകനം കരോന്തി.

കതരസ്മിം പന വയേ കാലം കരോന്തീതി? മജ്ഝിമവയേ. പഠമവയസ്മിഞ്ഹി സത്താനം അത്തഭാവേ ഛന്ദരാഗോ ബലവാ ഹോതി, തേന തദാ സഞ്ജാതഗബ്ഭാ ഇത്ഥിയോ യേഭുയ്യേന ഗബ്ഭം അനുരക്ഖിതും ന സക്കോന്തി. ഗണ്ഹേയ്യും ചേ, ഗബ്ഭോ ബഹ്വാബാധോ ഹോതി. മജ്ഝിമവയസ്സ പന ദ്വേ കോട്ഠാസേ അതിക്കമിത്വാ തതിയകോട്ഠാസേ വത്ഥു വിസദം ഹോതി, വിസദേ വത്ഥുമ്ഹി നിബ്ബത്തദാരകാ അരോഗാ ഹോന്തി, തസ്മാ ബോധിസത്തമാതരോ പഠമവയേ

സമ്പത്തിം അനുഭവിത്വാ മജ്ഝിമവയസ്സ തതിയകോട്ഠാസേ വിജായിത്വാ കാലം കരോന്തീതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ബോധിസത്തമാതു അഞ്ഞേസഞ്ച സബ്ബസത്താനം അത്തഭാവേ ആയുസ്സ മരണപരിയോസാനതം വിദിത്വാ തദത്ഥവിഭാവനമുഖേന അനവജ്ജപ്പടിപത്തിയം ഉസ്സാഹദീപകം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **യേ കേചീ**തി അനിയമനിദ്ദേസോ. **ഭൂതാ**തി നിബ്ബത്താ. **ഭവിസ്സന്തീ**തി അനാഗതേ നിബ്ബത്തിസ്സന്തി. **വാ**സദ്ദോ വികപ്പത്ഥോ, **അപി**സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന നിബ്ബത്തമാനേപി സങ്ഗണ്ഹാതി. ഏത്താവതാ അതീതാദിവസേന തിയദ്ധപരിയാപന്നേ സത്തേ അനവസേസതോ പരിയാദിയതി. അപിച ഗബ്ഭസേയ്യകസത്താ ഗബ്ഭതോ നിക്ഖന്തകാലതോ പട്ഠായ ഭൂതാ നാമ, തതോ പുബ്ബേ ഭവിസ്സന്തി നാമ. സംസേദജൂപപാതികാ പടിസന്ധിചിത്തതോ പരതോ ഭൂതാ നാമ, തതോ പുബ്ബേ ഉപ്പജ്ജിതബ്ബഭവവസേന ഭവിസ്സന്തി നാമ. സബ്ബേപി വാ പച്ചുപ്പന്നഭവവസേന ഭൂതാ നാമ, ആയതിം പുനബ്ഭവവസേന ഭവിസ്സന്തി നാമ. ഖീണാസവാ ഭൂതാ നാമ. തേ ഹി ഭൂതാ ഏവ, ന പുന ഭവിസ്സന്തീതി, തദഞ്ഞേ ഭവിസ്സന്തി നാമ.

സബ്ബേ ഗമിസ്സന്തി പഹായ ദേഹന്തി സബ്ബേ യഥാവുത്തഭേദാ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നാ സത്താ ദേഹം അത്തനോ സരീരം പഹായ നിക്ഖിപിത്വാ പരലോകം ഗമിസ്സന്തി, അസേക്ഖാ പന നിബ്ബാനം. ഏത്ഥ കോചി അചവനധമ്മോ നാമ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **തം സബ്ബജാനിം കുസലോ വിദിത്വാ**തി തദേതം സബ്ബസ്സ സത്തസ്സ ജാനിം ഹാനിം മരണം, സബ്ബസ്സ വാ സത്തസ്സ ജാനിം വിനാസം പഭങ്ഗുതം കുസലോ പണ്ഡിതജാതികോ മരണാനുസ്സതിവസേന അനിച്ചതാമനസികാരവസേന വാ ജാനിത്വാ. **ആതാപിയോ ബ്രഹ്മചരിയം ചരേയ്യാ**തി വിപസ്സനായ കമ്മം കരോന്തോ ആതാപിയസങ്ഖാതേന വീരിയേന സമന്നാഗതത്താ ആതാപിയോ ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവസേന ആരദ്ധവീരിയോ അനവസേസമരണസമതിക്കമനൂപായം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം ചരേയ്യ, പടിപജ്ജേയ്യാതി അത്ഥോ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സുപ്പബുദ്ധകുട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ

ർ൩. തതിയേ **രാജഗഹേ സുപ്പബുദ്ധോ നാമ കുട്ഠീ അഹോസീ**തി സുപ്പബുദ്ധനാമകോ ഏകോ പുരിസോ രാജഗഹേ അഹോസി. സോ ച കുട്ഠീ കുട്ഠരോഗേന ബാള്ഹവിദൂസിതഗത്തോ. **മനുസ്സദലിദ്ദോ**തി യത്തകാ രാജഗഹേ മനുസ്സാ തേസു സബ്ബദുഗ്ഗതോ. സോ ഹി സങ്കാരകൂടവത്തിആദീസു മനുസ്സേഹി ഛഡ്ഡിതപിലോതികഖണ്ഡാനി സിബ്ബിത്വാ പരിദഹതി, കപാലം ഗഹേത്വാ ഘരാ ഘരം ഗന്ത്വാ ലദ്ധആചാമഉച്ഛിട്ഠഭത്താനി നിസ്സായ ജീവതി, തമ്പി പുബ്ബേ കതകമ്മപച്ചയാ ന യാവദത്ഥം ലഭതി. തേന വുത്തം "മനുസ്സദലിദ്ദോ"തി. **മനുസ്സകപണോ**തി മനുസ്സേസു പരമകപണതം പത്തോ. **മനുസ്സവരാകോ**തി മനുസ്സാനം ഹീളിതപരിഭൂതതായ അതിവിയ ദീനോ. **മഹതിയാ പരിസായാ**തി മഹതിയാ ഭിക്ഖുപരിസായ ചേവ ഉപാസകപരിസായ ച.

ഏകദിവസം കിര ഭഗവാ മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവാരോ രാജഗഹം പിണ്ഡായ പവിസിത്വാ ഭിക്ഖൂനം സുലഭപിണ്ഡപാതം കത്വാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ കതിപയഭിക്ഖുപരിവാരോ നിക്ഖന്തോ യേഹി ദാനം ദിന്നം, തേസം ഉപാസകാനം അവസേസഭിക്ഖൂനഞ്ച ആഗമനം ആഗമയമാനോ അന്തോനഗരേയേവ അഞ്ഞതരസ്മിം രമണീയേ പദേസേ അട്ഠാസി. താവദേവ ഭിക്ഖൂ തതോ തതോ ആഗന്ത്വാ ഭഗവന്തം പരിവാരേസും, ഉപാസകാപി "അനുമോദനം സുത്വാ വന്ദിത്വാ നിവത്തിസ്സാമാ"തി

ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിംസു, മഹാസന്നിപാതോ അഹോസി. ഭഗവാ നിസീദനാകാരം ദസ്സേസി. താവദേവ ബുദ്ധാരഹം ആസനം പഞ്ഞാപേസും. അഥ ഭഗവാ അസീതിഅനുബ്യഞ്ജനപ്പടിമണ്ഡിതേഹി ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണേഹി വിരോചമാനായ ബ്യാമപ്പഭാപരിക്ഖേപസമുജ്ജലായ നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജേട്ഠപഭസ്സരാനം വസേന ഛബ്ബണ്ണബുദ്ധരംസിയോ വിസ്സജ്ജേന്തിയാ അനുപമായ രൂപകായസിരിയാ സകലമേവ തം പദേസം ഓഭാസേന്തോ താരാഗണപരിവുതോ വിയ പുണ്ണചന്ദോ ഭിക്ഖുഗണപരിവുതോ പഞ്ഞത്തവരബുദ്ധാസനേ നിസീദിത്വാ മനോസിലാതലേ കേസരസീഹോ വിയ സീഹനാദം നദന്തോ കരവീകരുതമഞ്ജുനാ ബ്രഹ്മസ്സരേന ധമ്മം ദേസേതി.

ഭിക്ഖൂപി ഖോ അപ്പിച്ഛാ സന്തുട്ഠാ പവിവിത്താ അസംസട്ഠാ ആരദ്ധവീരിയാ പഹിതത്താ ചോദകാ പാപഗരഹിനോ വത്താരോ വചനക്ഖമാ സീലസമ്പന്നാ സമാധിസമ്പന്നാ പഞ്ഞാസമ്പന്നാ വിമുത്തിസമ്പന്നാ വിമുത്തിഞാണദസ്സനസമ്പന്നാ മേഘവണ്ണം പംസുകൂലചീവരം പാരുപിത്വാ സുവമ്മിതാ വിയ ഗന്ധഹത്ഥിനോ ഭഗവന്തം പരിവാരേത്വാ ഓഹിതസോതാ ധമ്മം സുണന്തി. ഉപാസകാപി സുദ്ധവത്ഥനിവത്ഥാ സുദ്ധുത്തരാസങ്ഗാ പുബ്ബണ്ഹസമയം മഹാദാനാനി പവത്തേത്വാ ഗന്ധമാലാദീഹി ഭഗവന്തം പൂജേത്വാ വന്ദിത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ നിപച്ചകാരം ദസ്സേത്വാ ഭഗവന്തം ഭിക്ഖുസങ്ഘഞ്ച പരിവാരേത്വാ സംയതഹത്ഥപാദാ ഓഹിതസോതാ സക്കച്ചം ധമ്മം സുണന്തി. തേന വുത്തം - **"തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ മഹതിയാ പരിസായ പരിവുതോ ധമ്മം ദേസേന്തോ നിസിന്നോ ഹോതീ"**തി.

സുപ്പബുദ്ധോ പന ജിഘച്ഛാദുബ്ബല്യപരേതോ ഘാസപരിയേസനം ചരമാനോ അന്തരവീഥിം ഓതിണ്ണോ ദൂരതോവ തം മഹാജനസന്നിപാതം ദിസ്വാ, "കിം നു ഖോ അയം മഹാജനകായോ സന്നിപതിതോ, അദ്ധാ എത്ഥ ഭോജനം ദീയതി മഞ്ഞേ, അപ്പേവ നാമേത്ഥ ഗതേന കിഞ്ചി ഖാദനീയം വാ ഭോജനീയം വാ ലദ്ധും സക്കാ"തി സഞ്ജാതാഭിലാസോ തത്ഥ ഗന്ത്വാ അദ്ദസ ഭഗവന്തം പാസാദികം ദസ്സനീയം പസാദനീയം ഉത്തമദമഥസമഥമനുപ്പത്തം ദന്തം ഗുത്തം സന്തിന്ദ്രിയം സുസമാഹിതം തായ പരിസായ പരിവുതം ധമ്മം ദേസേന്തം, ദിസ്വാന പുരിമജാതിസമ്ഭതായ പരിപക്കായ ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ ചോദിയമാനോ "യംനൂനാഹമ്പി ധമ്മം സുണേയ്യ"ന്തി പരിസപരിയന്തേ നിസീദി. തം സന്ധായ വുത്തം - **"അദ്ദസാ ഖോ സുപ്പബുദ്ധോ കുട്ഠീ...പേ॰... തത്ഥേവ എകമന്തം നിസീദി 'അഹമ്പി ധമ്മം സോസ്സാമീ'"**തി.

സബ്ബാവന്തന്തി സബ്ബാവതിം ഹീനാദിസബ്ബപുഗ്ഗലവതം, തത്ഥ കിഞ്ചിപി അനവസേസേത്വാതി അത്ഥോ. "സബ്ബവന്ത"ന്തിപി പഠന്തി. **ചേതസാതി** ബുദ്ധചക്ഖുസമ്പയുത്തചിത്തേന. ചിത്തസീസേന ഹി ഞാണം നിദ്ദിട്ഠം, തസ്മാ ആസയാനുസയഞാണേന ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണേന ചാതി അത്ഥോ. **ചേതോ പരിച്ച മനസാകാസീ**തി തസ്സാ പരിസായ ചിത്തം പച്ചേകം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ മനസി അകാസി തേ വോലോകേസി. **ഭബ്ബോ ധമ്മം വിഞ്ഞാതു**ന്തി മഗ്ഗഫലധമ്മം അധിഗന്തും സമത്ഥോ, ഉപനിസ്സയസമ്പന്നോതി അത്ഥോ. **എതദഹോസീ**തി അയം സുപ്പബുദ്ധോ കിഞ്ചാപി തഗരസിഖിമ്ഹി പച്ചേകബുദ്ധേ അപരജ്ഝിത്വാ ഈദിസോ ജാതോ, മഗ്ഗഫലൂപനിസ്സയോ പനസ്സ പംസുപടിച്ഛന്നസുവണ്ണനിക്ഖം വിയ അന്തോഹദയേയേവ വിജ്ജോതതി, തസ്മാ സുവിഞ്ഞാപിയോതി ഇദം അഹോസി. തേനാഹ - **"അയം ഖോ ഇധ ഭബ്ബോ ധമ്മം വിഞ്ഞാതു"**ന്തി.

അനുപുബ്ബിം കഥന്തി ദാനാനന്തരം സീലം, സീലാനന്തരം സഗ്ഗം, സഗ്ഗാനന്തരം മഗ്ഗന്തി എവം അനുപടിപാടികഥം. ഭഗവാ ഹി പഠമം ഹേതുനാ സദ്ധിം അസ്സാദം ദസ്സേത്വാ തതോ സത്തേ വിവേചേതും നാനാനയേഹി ആദീനവം പകാസേത്വാ ആദീനവസവനേന സംവിഗ്ഗഹദയാനം നേക്ഖമ്മഗുണവിഭാവനമുഖേന ച വിവട്ടം ദസ്സേതി.

ദാനകഥന്തി ഇദം നാമ സുഖാനം നിദാനം, സമ്പത്തീനം മൂലം, ഭോഗാനം പതിട്ഠാ, വിസമഗതസ്സ താണം ലേണം ഗതി പരായണം, ഇധലോകപരലോകേസു ദാനസദിസോ അവസ്സയോ പതിട്ഠാ ആലമ്ബനം താണം ലേണം ഗതി പരായണം നത്ഥി. ഇദഞ്ഹി അവസ്സയട്ഠേന രതനമയസീഹാസനസദിസം, പതിട്ഠാനട്ഠേന മഹാപഥവിസദിസം , ആലമ്ബനട്ഠേന ആലമ്ബനരജ്ജുസദിസം, ദുക്ഖനിത്ഥരണട്ഠേന നാവാസദിസം, സമസ്സാസനട്ഠേന സങ്ഗാമസൂരോ, ഭയപരിത്താണട്ഠേന സുപരിഖാപരിക്ഖിത്തനഗരം, മച്ഛേരമലാദീഹി അനുപലിത്തട്ഠേന പദുമം, തേസം നിദഹനട്ഠേന ജാതവേദോ, ദുരാസദട്ഠേന ആസീവിസോ, അസന്താസട്ഠേന സീഹോ, ബലവന്തട്ഠേന ഹത്ഥീ, അഭിമങ്ഗലസമ്മതട്ഠേന സേതഉസഭോ, ഖേമന്തഭൂമിസമ്പാപനട്ഠേന വലാഹകോ അസ്സരാജാ. ദാനഞ്ഹി ലോകേ രജ്ജസിരിം ദേതി, ചക്കവത്തിസമ്പത്തിം സക്കസമ്പത്തിം മാരസമ്പത്തിം ബ്രഹ്മസമ്പത്തിം സാവകപാരമീഞാണം പച്ചേകബോധിഞാണം സമ്മാസമ്ബോധിഞാണം ദേതീതി ഏവമാദിദാനഗുണപ്പടിസംയുത്തകഥം.

യസ്മാ പന ദാനം ദേന്തോ സീലം സമാദാതും സക്കോതി, തസ്മാ ദാനകഥാനന്തരം സീലകഥം കഥേസി. **സീലകഥ**ന്തി സീലം നാമേതം സത്താനം അവസ്സയോ പതിട്ഠാ ആലമ്ബനം താണം ലേണം ഗതി പരായണം. ഇധലോകപരലോകസമ്പത്തീനഞ്ഹി സീലസദിസോ അവസ്സയോ പതിട്ഠാ ആലമ്ബനം താണം ലേണം ഗതി പരായണം നത്ഥി, സീലാലങ്കാരസദിസോ അലങ്കാരോ, സീലപുപ്ഫസദിസം പുപ്ഫം, സീലഗന്ധസദിസോ ഗന്ധോ നത്ഥി, സീലാലങ്കാരേന ഹി അലങ്കതം സീലകുസുമപിളന്ധിതം സീലഗന്ധാനുലിത്തം സദേവകോ ലോകോ ഓലോകേന്തോ തിത്തിം ന ഗച്ഛതീതി ഏവമാദീഹി സീലഗുണപ്പടിസംയുത്തകഥം.

ഇദം പന സീലം നിസ്സായ അയം സഗ്ഗോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതും സീലാനന്തരം സഗ്ഗകഥം കഥേസി. **സഗ്ഗകഥ**ന്തി സഗ്ഗോ നാമ ഇട്ഠോ കന്തോ മനാപോ, നിച്ചമേത്ഥ കീളാ നിച്ചസമ്പത്തിയോ ലബ്ഭന്തി, ചാതുമഹാരാജികാ ദേവാ നവുതിവസ്സസതസഹസ്സാനി ദിബ്ബസുഖം ദിബ്ബസമ്പത്തിം പടിലഭന്തി, താവതിംസാ തിസ്സോ വസ്സകോടിയോ സട്ഠി ച വസ്സസതസഹസ്സാനീതി ഏവമാദിസഗ്ഗഗുണപ്പടിസംയുത്തകഥം. സഗ്ഗസമ്പത്തിം കഥേന്താനഞ്ഹി ബുദ്ധാനം മുഖം നപ്പഹോതി. വുത്തമ്പി ചേതം "അനേകപരിയായേന ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, സഗ്ഗകഥം കഥേയ്യ"ന്തിആദി.

ഏവം ഹേതുനാ സദ്ധിം സഗ്ഗകഥായ പലോഭേത്വാ പുന ഹത്ഥിം അലങ്കരിത്വാ തസ്സ സോണ്ഡം ഛിന്ദന്തോ വിയ "അയമ്പി സഗ്ഗോ അനിച്ചോ അധുവോ, ന ഏത്ഥ ഛന്ദരാഗോ കാതബ്ബോ"തി ദസ്സനത്ഥം "അപ്പസ്സാദാ കാമാ ബഹുദുക്ഖാ ബഹുപായാസാ, ആദീനവോ ഏത്ഥ ഭിയ്യോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൭; ൨.൪൨) നയേന കാമാനം ആദീനവം ഓകാരം സംകിലേസം കഥേസി. തത്ഥ **ആദീനവ**ന്തി ദോസം. **ഓകാര**ന്തി ലാമകസഭാവം, അസേട്ഠേഹി സേവിതബ്ബം സേട്ഠേഹി ന സേവിതബ്ബം നിഹീനസഭാവന്തി അത്ഥോ. **സംകിലേസ**ന്തി തേഹി സത്താനം സംസാരേ സംകിലിസ്സനം. തേനാഹ - "കിലിസ്സന്തി വത ഭോ സത്താ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൫൧).

ഏവം കാമാദീനവേന തജ്ജേത്വാ **നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസം പകാസേസി** പബ്ബജ്ജായ ഝാനാദീസു ച ഗുണം ദീപേസി വണ്ണേസി. **കല്ലചിത്ത**ന്തിആദീസു **കല്ലചിത്ത**ന്തി കമ്മനിയചിത്തം, ഹേട്ഠാ പവത്തിതദേസനായ അസ്സദ്ധിയാദീനം ചിത്തദോസാനം വിഗതത്താ ഉപരിദേസനായ ഭാജനഭാവൂപഗമനേന കമ്മനിയചിത്തം, കമ്മക്ഖമചിത്തന്തി അത്ഥോ. ദിട്ഠിമാനാദിസംകിലേസവിഗമേന **മുദുചിത്തം**. കാമച്ഛന്ദാദിവിഗമേന **വിനീവരണചിത്തം**. സമ്മാപടിപത്തിയം ഉളാരപീതിപാമോജ്ജയോഗേന **ഉദഗ്ഗചിത്തം**. തത്ഥ സദ്ധാസമ്പത്തിയാ **പസന്നചിത്തം,** യദാ ഭഗവാ അഞ്ഞാസീതി സമ്ബന്ധോ.

അഥ വാ **കല്ലചിത്ത**ന്തി കാമച്ഛന്ദവിഗമേന അരോഗചിത്തം. **മുദുചിത്ത**ന്തി ബ്യാപാദവിഗമേന മേത്താവസേന അകഥിനചിത്തം. **വിനീവരണചിത്ത**ന്തി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചവിഗമേന അവിക്ഖിപനതോ ന പിഹിതചിത്തം. **ഉദഗ്ഗചിത്ത**ന്തി ഥിനമിദ്ധവിഗമേന സമ്പഗ്ഗഹവസേന അലീനചിത്തം. **പസന്നചിത്ത**ന്തി വിചികിച്ഛാവിഗമേന സമ്മാപടിപത്തിയാ അധിമുത്തചിത്തം.

അഥാതി പച്ഛാ. **സാമുക്കംസികാ**തി സാമം ഉക്കംസികാ അത്തനാവ ഉദ്ധരിത്വാ ഗഹിതാ, സയമ്ഭൂഞാണേന സാമം ദിട്ഠാ, അഞ്ഞേസം അസാധാരണാതി അത്ഥോ. കാ ച പന സാതി? അരിയസച്ചദേസനാ. തേനേവാഹ - **"ദുക്ഖം സമുദയം നിരോധം മഗ്ഗ"**ന്തി. ഇദഞ്ഹി സച്ചാനം സരൂപദസ്സനം, തസ്മാ ഇമസ്മിം ഠാനേ അരിയസച്ചാനി കഥേതബ്ബാനി, താനി സബ്ബാകാരതോ വിത്ഥാരേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൨൯) വുത്താനീതി തത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാനി.

സേയ്യഥാപീതിആദിനാ ഉപമാവസേന സുപ്പബുദ്ധസ്സ കിലേസപ്പഹാനം അരിയമഗ്ഗുപ്പാദഞ്ച ദസ്സേതി. **അപഗതകാളക**ന്തി വിഗതകാളകം. **സമ്മദേവാ**തി സുട്ഠുയേവ. **രജന**ന്തി നീലപീതലോഹിതമഞ്ജേട്ഠാദിരങ്ഗജാതം. **പടിഗ്ഗണ്ഹേയ്യാ**തി ഗണ്ഹേയ്യ, പഭസ്സരം ഭവേയ്യ. **തസ്മിംയേവ ആസനേ**തി തസ്സംയേവ നിസജ്ജായം. ഏതേനസ്സ ലഹുവിപസ്സനകതാ തിക്ഖപഞ്ഞതാ സുഖാപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞതാ ച ദസ്സിതാ ഹോന്തി. **വിരജം വീതമല**ന്തി അപായഗമനീയരാഗരജാദീനം അഭാവേന വിരജം, അനവസേസദിട്ഠിവിചികിച്ഛാമലാപഗമേന വീതമലം. പഠമമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസരജാഭാവേന വാ വിരജം, പഞ്ചവിധദുസ്സീലമലാപഗമേന വീതമലം. **ധമ്മചക്ഖു**ന്തി സോതാപത്തിമഗ്ഗോ അധിപ്പേതോ. തസ്സ ഉപ്പത്തിആകാരദസ്സനത്ഥം **"യംകിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"**ന്തി വുത്തം. തഞ്ഹി നിരോധം ആരമ്മണം കത്വാ കിച്ചവസേന ഏവ സങ്ഖതധമ്മേ പടിവിജ്ഝന്തം ഉപ്പജ്ജതി.

തത്രിദം ഉപമാസംസന്ദനം - വത്ഥം വിയ ചിത്തം ദട്ഠബ്ബം, വത്ഥസ്സ ആഗന്തുകമലേഹി കിലിട്ഠഭാവോ വിയ ചിത്തസ്സ രാഗാദിമലേഹി സംകിലിട്ഠഭാവോ, ധോവനഫലകം വിയ അനുപുബ്ബികഥാ, ഉദകം വിയ സദ്ധാ, ഉദകേന തേമേത്വാ തേമേത്വാ ഗോമയഖാരേഹി കാളകേ സമ്മദ്ദിത്വാ വത്ഥസ്സ ധോവനപ്പയോഗോ വിയ സദ്ധാസലിലേന തേമേത്വാ സതിസമാധിപഞ്ഞാഹി ദോസേ സിഥിലേ കത്വാ സദ്ധാദിവിധിനാ ചിത്തസ്സ സോധനേ വീരിയാരമ്ഭോ, തേന പയോഗേന വത്ഥേ കാളകാപഗമോ വിയ വീരിയാരമ്ഭേന കിലേസവിക്ഖമ്ഭനം, രങ്ഗജാതം വിയ അരിയമഗ്ഗോ, തേന സുദ്ധസ്സ വത്ഥസ്സ പഭസ്സരഭാവോ വിയ വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസസ്സ ചിത്തസ്സ മഗ്ഗേന പരിയോദാപനന്തി.

ഏവം പന സുപ്പബുദ്ധോ പരിസപരിയന്തേ നിസിന്നോ ധമ്മദേസനം സുത്വാ സോതാപത്തിഫലം പത്വാ അത്തനാ പടിലദ്ധഗുണം സത്ഥു ആരോചേതുകാമോ പരിസമജ്ഝം ഓഗാഹിതും അവിസഹന്തോ മഹാജനസ്സ സത്ഥാരം വന്ദിത്വാ അനുഗന്ത്വാ നിവത്തകാലേ ഭഗവതി വിഹാരം ഗതേ സയമ്പി വിഹാരം അഗമാസി. തസ്മിം ഖണേ സക്കോ ദേവരാജാ "അയം സുപ്പബുദ്ധോ കുട്ഠീ അത്തനാ സത്ഥു സാസനേ പടിലദ്ധഗുണം പാകടം കാതുകാമോ"തി ഞത്വാ "വീമംസിസ്സാമി ന"ന്തി ഗന്ത്വാ ആകാസേ ഠിതോ ഏതദവോച - "സുപ്പബുദ്ധ ത്വം മനുസ്സദലിദ്ദോ മനുസ്സകപണോ മനുസ്സവരാകോ, അഹം തേ അപരിമിതം ധനം ദസ്സാമി, 'ബുദ്ധോ ന ബുദ്ധോ, ധമ്മോ ന ധമ്മോ, സങ്ഘോ ന സങ്ഘോ, അലം മേ ബുദ്ധേന, അലം മേ ധമ്മേന, അലം മേ സങ്ഘേനാ'തി വദേഹീ"തി. അഥ നം സോ ആഹ "കോസി ത്വ"ന്തി? "അഹം സക്കോ ദേവരാജാ"തി. "അന്ധബാല അഹിരിക, ത്വം മയാ സദ്ധിം കഥേതും ന യുത്തരൂപോ, യോ ത്വം ഏവം അവത്തബ്ബം വദേസി, അപിച മം ത്വം 'ദുഗ്ഗതോ ദലിദ്ദോ കപണോ'തി കസ്മാ വദേസി, നനു അഹം ലോകനാഥസ്സ

ഓരസപുത്തോ, നേവാഹം ദുഗ്ഗതോ ന ദലിദ്ദോ ന കപണോ, അഥ ഖോ സുഖപ്പത്തോ പരമേന സുഖേന അപാഹമസ്മി മഹദ്ധനോ"തി വത്വാ ആഹ -

"സദ്ധാധനം സീലധനം, ഹിരിഓത്തപ്പിയം ധനം;
സുതധനഞ്ച ചാഗോ ച, പഞ്ഞാ വേ സത്തമം ധനം.

"യസ്സ ഏതേ ധനാ അത്ഥി, ഇത്ഥിയാ പുരിസസ്സ വാ;
'അദലിദ്ദോ'തി തം ആഹു, അമോഘം തസ്സ ജീവിത"ന്തി. (അം॰ നി॰ ൭.൫) -

തസ്സിമാനി മേ സത്ത അരിയധനാനി സന്തി. യേസഞ്ഹി ഇമാനി ധനാനി സന്തി, ന ത്വേവ തേ ബുദ്ധേഹി വാ പച്ചേകബുദ്ധേഹി വാ 'ദലിദ്ദാ'തി വുച്ചന്തീ"തി.

സക്കോ തസ്സ കഥം സുത്വാ തം അന്തരാമഗ്ഗേ ഓഹായ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ സബ്ബം തം വചനം പടിവചനഞ്ച ആരോചേസി. അഥ നം ഭഗവാ ആഹ - "ന ഖോ സക്ക സക്കാ താദിസാനം സതേനപി സഹസ്സേനപി സുപ്പബുദ്ധം കുട്ഠിം 'ബുദ്ധോ ന ബുദ്ധോ, ധമ്മോ ന ധമ്മോ, സങ്ഘോ ന സങ്ഘോ'തി കഥാപേതു"ന്തി. സുപ്പബുദ്ധോപി ഖോ കുട്ഠീ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ സത്ഥാരാ കതപടിസന്ഥാരോ അത്തനാ പടിലദ്ധഗുണം ആരോചേസി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ സുപ്പബുദ്ധോ കുട്ഠീ ദിട്ഠധമ്മോ"**തിആദി.

തത്ഥ **ദിട്ഠധമ്മോ**തി ദിട്ഠോ അരിയസച്ചധമ്മോ ഏതേനാതി ദിട്ഠധമ്മോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ "ദിട്ഠധമ്മോ"തി ചേത്ഥ സാമഞ്ഞവചനോ ധമ്മസദ്ദോ. ദസ്സനം നാമ ഞാണദസ്സനതോ അഞ്ഞമ്പി അത്ഥീതി തം നിവത്തനത്ഥം **"പത്തധമ്മോ"**തി വുത്തം. പത്തി ച ഞാണസമ്പത്തിതോ അഞ്ഞാപി വിജ്ജതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"വിദിതധമ്മോ"**തി വുത്തം. സാ പനായം വിദിതധമ്മതാ ധമ്മേസു ഏകദേസേനാപി ഹോതീതി നിപ്പദേസതോ വിദിതഭാവം ദസ്സേതും **"പരിയോഗാള്ഹധമ്മോ"**തി വുത്തം. തേനസ്സ യഥാവുത്തം സച്ചാഭിസമ്ബോധംയേവ ദീപേതി. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി ഏകാഭിസമയവസേന പരിഞ്ഞാദികിച്ചം സാധേന്തം നിപ്പദേസേനപി പരിഞ്ഞേയ്യധമ്മം സമന്തതോ ഓഗാള്ഹം നാമ ഹോതി, ന തദഞ്ഞഞാണം. തേന വുത്തം - "ദിട്ഠോ അരിയസച്ചധമ്മോ ഏതേനാതി ദിട്ഠധമ്മോ"തി. തേനേവാഹ **"തിണ്ണവിചികിച്ഛോ"**തിആദി.

തത്ഥ പടിഭയകന്താരസദിസാ സോളസവത്ഥുകാ ച അട്ഠവത്ഥുകാ ച തിണ്ണാ വിചികിച്ഛാ ഏതേനാതി **തിണ്ണവിചികിച്ഛോ**. തതോ ഏവ പവത്തിആദീസു "ഏവം നു ഖോ, ന നു ഖോ"തി ഏവം പവത്തിതാ വിഗതാ സമുച്ഛിന്നാ കഥംകഥാ ഏതസ്സാതി **വിഗതകഥംകഥോ**. സാരജ്ജകരാനം പാപധമ്മാനം പഹീനത്താ തപ്പടിപക്ഖേസു ച സീലാദിഗുണേസു സുപ്പതിട്ഠിതത്താ വേസാരജ്ജം വിസാരദഭാവം വേയ്യത്തിയം പത്തോതി **വേസാരജ്ജപ്പത്തോ**. നാസ്സ പരോ പച്ചയോ, ന പരസ്സ സദ്ധായ ഏത്ഥ വത്തതീതി **അപരപ്പച്ചയോ**. കത്ഥാതി ആഹ **"സത്ഥുസാസനേ"**തി.

അഭിക്കന്തന്തിആദീസു കിഞ്ചാപി അയം അഭിക്കന്തസദ്ദോ ഖയസുന്ദരാഭിരൂപബ്ഭനുമോദനാദീസു അനേകേസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി, ഇധ പന അബ്ഭനുമോദനേ ദട്ഠബ്ബോ. തേനേവ സോ പസാദവസേന പസംസാവസേന ച ദ്വിക്ഖത്തും വുത്തോ, സാധു സാധു, ഭന്തേതി വുത്തം ഹോതി. **അഭിക്കന്ത**ന്തി വാ അതികന്തം അതിഇട്ഠം അതിമനാപം, അതിസുന്ദരന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ ഏകേന അഭിക്കന്തസദ്ദേന ഭഗവതോ ദേസനം ഥോമേതി, ഏകേന അത്തനോ പസാദം.

അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - അഭിക്കന്തം, ഭന്തേ, യദിദം ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ, അഭിക്കന്തം, ഭന്തേ, യദിദം ഭഗവതോ ധമ്മദേസനം ആഗമ്മ മമ പസാദോതി. ഭഗവതോ ഏവ വാ വചനം അഭിക്കന്തം ദോസനാസനതോ, അഭിക്കന്തം ഗുണാധിഗമനതോ, തഥാ

സദ്ധാവഡ്ഢനതോ, പഞ്ഞാജനനതോ, സാത്ഥതോ , സബ്യഞ്ജനതോ, ഉത്താനപദതോ, ഗമ്ഭീരത്ഥതോ, കണ്ണസുഖതോ, ഹദയങ്ഗമതോ, അനത്തുക്കംസനതോ, അപരവമ്ഭനതോ, കരുണാസീതലതോ, പഞ്ഞാവദാതതോ, ആപാഥരമണീയതോ, വിമദ്ദക്ഖമതോ, സുയ്യമാനസുഖതോ, വീമംസിയമാനഹിതതോതി ഏവമാദിനയേഹി ഥോമേന്തോ പദദ്വയം ആഹ.

തതോ പരമ്പി ചതൂഹി ഉപമാഹി ദേസനംയേവ ഥോമേതി. തത്ഥ **നിക്കുജ്ജിത**ന്തി അധോമുഖട്ഠപിതം, ഹേട്ഠാമുഖജാതം വാ. **ഉക്കുജ്ജേയ്യാ**തി ഉപരി മുഖം കരേയ്യ. **പടിച്ഛന്ന**ന്തി തിണപണ്ണാദിനാ ഛാദിതം. **വിവരേയ്യാ**തി ഉഗ്ഘാടേയ്യ. **മൂള്ഹസ്സാ**തി ദിസാമൂള്ഹസ്സ. **മഗ്ഗം ആചിക്ഖേയ്യാ**തി ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ ''ഏസ മഗ്ഗോ''തി മഗ്ഗം ഉപദിസേയ്യ. **അന്ധകാരേ**തി ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേ. അയം താവ പദത്ഥോ.

അയം പന അധിപ്പായയോജനാ - യഥാ കോചി നിക്കുജ്ജിതം ഉക്കുജ്ജേയ്യ, ഏവം സദ്ധമ്മവിമുഖം അസദ്ധമ്മേ പതിട്ഠിതം മം അസദ്ധമ്മാ വുട്ഠാപേന്തേന, യഥാ പടിച്ഛന്നം വിവരേയ്യ, ഏവം കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ സാസനന്തരധാനതോ പട്ഠായ മിച്ഛാദിട്ഠിഗഹനപടിച്ഛന്നം സാസനം വിവരന്തേന, യഥാ മൂള്ഹസ്സ മഗ്ഗം ആചിക്ഖേയ്യ, ഏവം കുമ്മഗ്ഗമിച്ഛാമഗ്ഗപ്പടിപന്നസ്സ മേ സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗം ആവികരോന്തേന, യഥാ അന്ധകാരേ തേലപജ്ജോതം ധാരേയ്യ, ഏവം മോഹന്ധകാരേ നിമുഗ്ഗസ്സ മേ ബുദ്ധാദിരതനരൂപാനി അപസ്സതോ തപ്പടിച്ഛാദകമോഹന്ധകാരവിദ്ധംസനദേസനാപജ്ജോതധാരണേന ഭഗവതാ നാനാനയേഹി പകാസിതത്താ അനേകപരിയായേന ധമ്മോ പകാസിതോ.

ഏവം ദേസനം ഥോമേത്വാ തായ ദേസനായ രതനത്തയേ പസന്നചിത്തോ പസന്നാകാരം കരോന്തോ **''ഏസാഹ''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏസാഹ**ന്തി ഏസോ അഹം. **ഭഗവന്തം സരണം ഗച്ഛാമീ**തി ഭഗവാ മേ സരണം പരായണം അഘസ്സ ഘാതാ, ഹിതസ്സ വിധാതാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ഭഗവന്തം ഗച്ഛാമി ഭജാമി, ഏവം വാ ജാനാമി ബുജ്ഝാമീതി. യേസഞ്ഹി ധാതൂനം ഗതിഅത്ഥോ, ബുദ്ധിപി തേസം അത്ഥോതി. **ധമ്മ**ന്തി അധിഗതമഗ്ഗേ സച്ഛികതനിരോധേ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ ചതൂസു അപായേസു അപതമാനേ ധാരേതീതി ധമ്മോ. സോ അത്ഥതോ അരിയമഗ്ഗോ ചേവ നിബ്ബാനഞ്ച. വുത്തഞ്ഹേതം -

''യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦).

''യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ''തി (ഇതിവു॰ ൯൦) ച -

ന കേവലം അരിയമഗ്ഗോ ചേവ നിബ്ബാനഞ്ച, അപിച ഖോ അരിയഫലേഹി സദ്ധിം പരിയത്തിധമ്മോപി. വുത്തഞ്ഹേതം -

''രാഗവിരാഗമനേജമസോകം, ധമ്മമസങ്ഖതമപ്പടികൂലം;
മധുരമിമം പഗുണം സുവിഭത്തം, ധമ്മമിമം സരണത്ഥമുപേഹീ''തി. (വി॰ വ॰ ൮൮൭);

ഏത്ഥ ഹി **രാഗവിരാഗ**ന്തി മഗ്ഗോ വുത്തോ. **അനേജമസോക**ന്തി ഫലം. **അസങ്ഖത**ന്തി നിബ്ബാനം. **അപ്പടികൂലം മധുരമിമം പഗുണം സുവിഭത്ത**ന്തി പരിയത്തിധമ്മോ വുത്തോതി.

ഭിക്ഖുസങ്ഘന്തി ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതം അട്ഠഅരിയപുഗ്ഗലസമൂഹം. ഏത്താവതാ സുപ്പബുദ്ധോ തീണി സരണഗമനാനി പടിവേദേസി. **ഉപാസകം മം ഭഗവാ**

ധാരേതു അജ്ജതഗ്ഗേ പാണുപേതം സരണം ഗതന്തി അജ്ജതഗ്ഗേതി അജ്ജതം ആദിം കത്വാ. "അജ്ജദഗ്ഗേ"തിപി പാഠോ, തത്ഥ ദകാരോ പദസന്ധികരോ, അജ്ജ അഗ്ഗേ അജ്ജ ആദിം കത്വാതി അത്ഥോ. **പാണുപേത**ന്തി പാണേഹി ഉപേതം, യാവ മേ ജീവിതം പവത്തതി, താവ ഉപേതം അനഞ്ഞസത്ഥുകം തീഹി സരണഗമനേഹി സരണം ഗതം രതനത്തയസ്സ ഉപാസനതോ ഉപാസകം കപ്പിയകാരകം മം ഭഗവാ ഉപധാരേതു ജാനാതൂതി അത്ഥോ. ഇമസ്സ ച സരണഗമനം അരിയമഗ്ഗാധിഗമേനേവ നിപ്ഫന്നം, അജ്ഝാസയം പന ആവികരോന്തോ ഏവമാഹ.

ഭഗവതോ ഭാസിതം അഭിനന്ദിത്വാ അനുമോദിത്വാതി ഭഗവതോ വചനം ചിത്തേന അഭിനന്ദിത്വാ തമേവ അഭിനന്ദിതഭാവം പകാസേന്തോ വുത്തനയേന വാചായ അനുമോദിത്വാ. **അഭിവാദേത്വാ പദക്ഖിണം കത്വാ പക്കാമീ**തി തം ഭഗവന്തം പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദിത്വാ തിക്ഖത്തും പദക്ഖിണം കത്വാ സത്ഥു ഗുണനിന്നചിത്തോ യാവ ദസ്സനവിസയസമതിക്കമാ ഭഗവന്തംയേവ പേക്ഖമാനോ പഞ്ജലികോ നമസ്സമാനോ പക്കാമി.

പക്കന്തോ ച കുട്ഠരോഗാഭിഭവേന ഛിന്നഹത്ഥപാദങ്ഗുലി ഉക്കാരഗത്തോ സമന്തതോ വിസ്സന്ദമാനാസവോ കണ്ഡൂതിപതിപീളിതോ അസുചി ദുഗ്ഗന്ധോ ജേഗുച്ഛതമോ പരമകാരുഞ്ഞതം പത്തോ "നായം കായോ ഇമസ്സ അച്ചന്തസന്തസ്സ പണീതതമസ്സ അരിയധമ്മസ്സ ആധാരോ ഭവിതും യുത്തോ"തി ഉപ്പന്നാഭിസന്ധിനാ വിയ സഗ്ഗസംവത്തനിയേന പുഞ്ഞകമ്മേന ഓകാസേ കതേ അപ്പായുകസംവത്തനിയേന ഉപച്ഛേദകേന പാപകമ്മേന കതൂപചിതേന ചോദിയമാനോ തരുണവച്ഛായ ധേനുയാ ആപതിത്വാ മാരിതോ. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ അചിരപക്കന്തം സുപ്പബുദ്ധം കുട്ഠിം ഗാവീ തരുണവച്ഛാ അധിപതിത്വാ ജീവിതാ വോരോപേസീ"**തി.

സോ കിര അതീതേ ഏകോ സേട്ഠിപുത്തോ ഹുത്വാ അത്തനോ സഹായേഹി തീഹി സേട്ഠിപുത്തേഹി സദ്ധിം കീളന്തോ ഏകം നഗരസോഭിനിം ഗണികം ഉയ്യാനം നേത്വാ ദിവസം സമ്പത്തിം അനുഭവിത്വാ അത്ഥങ്ഗതേ സൂരിയേ സഹായേ ഏതദവോച - "ഇമിസ്സാ ഹത്ഥേ കഹാപണസഹസ്സം ബഹുകഞ്ച സുവണ്ണം മഹഗ്ഘാനി ച പസാധനാനി സംവിജ്ജന്തി, ഇമസ്മിം വനേ അഞ്ഞോ കോചി നത്ഥി, രത്തി ച ജാതാ, ഹന്ദ ഇമം മയം മാരേത്വാ സബ്ബം ധനം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛാമാ"തി. തേ ചത്താരോപി ജനാ ഏകജ്ഝാസയാ ഹുത്വാ തം മാരേതും ഉപക്കമിംസു. സാ തേഹി മാരിയമാനാ "ഇമേ നില്ലജ്ജാ നിക്കരുണാ മയാ സദ്ധിം കിലേസസന്ഥവം കത്വാ നിരപരാധം മം കേവലം ധനലോഭേന മാരേന്തി, ഏകവാരം താവ മം ഇമേ മാരേന്തു, അഹം പന യക്ഖിനീ ഹുത്വാ അനേകവാരം ഇമേ മാരേതും സമത്ഥാ ഭവേയ്യ"ന്തി പത്ഥനം കത്വാ കാലമകാസി. തേസു കിര ഏകോ പക്കുസാതി കുലപുത്തോ അഹോസി, ഏകോ ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ, ഏകോ തമ്ബദാഠികോ ചോരഘാതകോ, ഏകോ സുപ്പബുദ്ധോ കുട്ഠീ, ഇതി ഇമേസം ചതുന്നം ജനാനം അനേകസതേ അത്തഭാവേ സാ യക്ഖയോനിയം നിബ്ബത്താ ഗാവീ ഹുത്വാ ജീവിതാ വോരോപേസി. തേ തസ്സ കമ്മസ്സ നിസ്സന്ദേന തത്ഥ തത്ഥ അന്തരാമരണം പാപുണിംസു. ഏവം സുപ്പബുദ്ധസ്സ കുട്ഠിസ്സ സഹസാ മരണം ജാതം, തേന വുത്തം - "അഥ ഖോ അചിരപക്കന്തം...പേ... വോരോപേസീ"തി.

അഥ സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ തസ്സ കാലകിരിയം ഭഗവതോ ആരോചേത്വാ അഭിസമ്പരായം പുച്ഛിംസു. ഭഗവാ ബ്യാകാസി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ"**തിആദി.

തത്ഥ **തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ**തി സക്കായദിട്ഠി വിചികിച്ഛാ സീലബ്ബതപരാമാസോതി ഇമേസം തിണ്ണം ഭവബന്ധനാനം സമുച്ഛേദവസേന പഹാനാ. **സോതാപന്നോ**തി സോതസങ്ഖാതം അരിയമഗ്ഗം ആദിതോ പന്നോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “സോതോ സോതോതി ഇദം, ആവുസോ സാരിപുത്ത, വുച്ചതി. കതമോ നു ഖോ, ആവുസോ, സോതോതി? അയമേവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ”തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൱൦൦൧).

അവിനിപാതധമ്മോതി വിനിപതനം വിനിപാതോ, നാസ്സ വിനിപാതോ ധമ്മോതി അവിനിപാതധമ്മോ, ചതൂസു അപായേസു ഉപപജ്ജനവസേന അപതനസഭാവോതി അത്ഥോ. **നിയതോ**തി ധമ്മനിയാമേന സമ്മത്തനിയാമേന നിയതോ. **സമ്ബോധിപരായണോ**തി ഉപരിമഗ്ഗത്തയസങ്ഖാതാ സമ്ബോധി പരം അയനം അസ്സ ഗതി പടിസരണം അവസ്സം പത്തബ്ബന്തി സമ്ബോധിപരായണോ. ഏതേന “തസ്സ കാ ഗതി, കോ അഭിസമ്പരായോ”തി പുച്ഛായ ഭദ്ദികാ ഏവ സുപ്പബുദ്ധസ്സ ഗതി, ന പാപികാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ. ന പന തേന സമ്പത്താ ഗതി, തം പന പുച്ഛാനുസന്ധിവസേന പകാസേതുകാമോ ധമ്മരാജാ ഏത്തകമേവ അഭാസി. പസ്സതി ഹി ഭഗവാ “മയാ ഏത്തകേ കഥിതേ ഇമിസ്സംയേവ പരിസതി അനുസന്ധികുസലോ ഏകോ ഭിക്ഖു സുപ്പബുദ്ധസ്സ കുട്ഠിഭാവദാലിദ്ദിയകപണഭാവാനം കാരണം പുച്ഛിസ്സതി, അഥാഹം തസ്സ തം കാരണം തേന പുച്ഛാനുസന്ധിനാ പകാസേത്വാ ദേസനം നിട്ഠാപേസ്സാമീ”തി. തേനേവാഹ - **“ഏവം വുത്തേ അഞ്ഞതരോ ഭിക്ഖൂ”**തിആദി. തത്ഥ **ഹേതൂ**തി അസാധാരണകാരണം, സാധാരണകാരണം പന **പച്ചയോ**തി, അയമേതേസം വിസേസോ. **യേനാ**തി യേന ഹേതുനാ യേന പച്ചയേന ച.

ഭൂതപുബ്ബന്തി ജാതപുബ്ബം. അതീതേ കാലേ നിബ്ബത്തം തം ദസ്സേതും **“സുപ്പബുദ്ധോ”**തിആദി വുത്തം. കദാ പന ഭൂതന്തി? അതീതേ കിര അനുപ്പന്നേ തഥാഗതേ ബാരാണസിയാ സാമന്താ ഏകസ്മിം ഗാമേ ഏകാ കുലധീതാ ഖേത്തം രക്ഖതി. സാ ഏകം പച്ചേകബുദ്ധം ദിസ്വാ പസന്നചിത്താ തസ്സ പഞ്ചഹി ലാജാസതേഹി സദ്ധിം ഏകം പദുമപുപ്ഫം ദത്വാ പഞ്ച പുത്തസതാനി പത്ഥേസി. തസ്മിംയേവ ഖണേ പഞ്ചസതാ മിഗലുദ്ദകാ പച്ചേകബുദ്ധസ്സ മധുരമംസം ദത്വാ “ഏതിസ്സാ പുത്താ ഭവേയ്യാമ, തുമ്ഹേഹി പത്തവിസേസം ലഭേയ്യാമാ”തി ച പത്ഥയിംസു. സാ യാവതായുകം ഠത്വാ ദേവലോകേ നിബ്ബത്താ. തതോ ചുതാ ഏകസ്മിം ജാതസ്സരേ പദുമഗബ്ഭേ നിബ്ബത്തി. തമേകോ താപസോ ദിസ്വാ പടിജഗ്ഗി. തസ്സാ വിചരന്തിയാ പാദുദ്ധാരേ പാദുദ്ധാരേ ഭൂമിതോ പദുമാനി ഉട്ഠഹന്തി. ഏകോ വനചരകോ ദിസ്വാ ബാരാണസിരഞ്ഞോ ആരോചേസി. രാജാ തം ആനേത്വാ അഗ്ഗമഹേസിം അകാസി. തസ്സാ കുച്ഛിയം ഗബ്ഭോ സണ്ഠാസി. മഹാപദുമകുമാരോ തസ്സാ കുച്ഛിയം വസി, സേസാ ഗബ്ഭമലം നിസ്സായ നിബ്ബത്താ, തേ വയപ്പത്താ ഉയ്യാനേ പദുമസരേ കീളന്താ ഏകേകസ്മിം പദുമേ നിസീദിത്വാ പരിപക്കഞാണാ സങ്ഖാരേസു ഖയവയം പട്ഠപേത്വാ പച്ചേകബോധിം പാപുണിംസു. തേസം ബ്യാകരണഗാഥാ അഹോസി -

> “സരോരുഹം പദുമപലാസപത്രജം,
> സുപുപ്ഫിതം ഭമരഗണാനുകിണ്ണം;
> അനിച്ചതം ഖയവയതം വിദിത്വാ,
> ഏകോ ചരേ ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോ”തി.

ഏവം പച്ചേകബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധേസു തേസു പഞ്ചസു പച്ചേകബുദ്ധസതേസു അബ്ഭന്തരോ തഗരസിഖീ നാമ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധോ ഗന്ധമാദനപബ്ബതേ നന്ദമൂലപബ്ഭാരേ സത്താഹം നിരോധസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ സത്താഹസ്സ അച്ചയേന നിരോധാ വുട്ഠിതോ ആകാസേന ആഗന്ത്വാ ഇസിഗിലിപബ്ബതേ ഓതരിത്വാ പുബ്ബണ്ഹസമയം നിവാസേത്വാ പത്തചീവരമാദായ രാജഗഹം പിണ്ഡായ പാവിസി. തസ്മിഞ്ച സമയേ രാജഗഹേ ഏകോ സേട്ഠിപുത്തോ മഹതാ പരിവാരേന ഉയ്യാനകീളനത്ഥം നഗരതോ നിക്ഖമന്തോ തഗരസിഖിപച്ചേകബുദ്ധം ദിസ്വാ “കോ അയം ഭണ്ഡുകാസാവവസനോ, കുട്ഠീ ഭവിസ്സതി, തഥാ ഹി കുട്ഠിചീവരേന സരീരം

പാരുപിത്വാ ഗച്ഛതീ"തി നിട്ഠുഭിത്വാ അപസബ്യം കത്വാ പക്കാമി. തം സന്ധായ വുത്തം - **"സുപ്പബുദ്ധോ കുട്ഠീ ഇമസ്മിംയേവ രാജഗഹേ...പേ॰... പക്കാമീ"**തി.

തത്ഥ **കായ**ന്തി കോ അയം. ഖുംസനവസേന വദതി. "കോവായ"ന്തിപി പാളി. **കുട്ഠീ**തി അകുട്ഠിംയേവ തം സേട്ഠി കുട്ഠരോഗം അക്കോസവത്ഥും പാപേന്തോ വദതി. **കുട്ഠിചീവരേനാ**തി കുട്ഠീനം ചീവരേന. യേഭുയ്യേന ഹി കുട്ഠിനോ ഡംസമകസസരീസപപടിബാഹനത്ഥം രോഗപടിച്ഛാദനത്ഥഞ്ച യം വാ തം വാ പിലോതികഖണ്ഡം ഗഹേത്വാ പാരുപതി, ഏവമയമ്പീതി ദസ്സേതി. പംസുകൂലചീവരധരത്താ വാ അഗ്ഗളാനം അനേകവണ്ണഭാവേന കുട്ഠസരീരസദിസോതി ഹീളേന്തോ "കുട്ഠിചീവരേനാ"തി ആഹ. **നിട്ഠുഭിത്വാ**തി ഖേളം പാതേത്വാ. **അപസബ്യതോ കരിത്വാ**തി പണ്ഡിതാ താദിസം പച്ചേകബുദ്ധം ദിസ്വാ വന്ദിത്വാ പദക്ഖിണം കരോന്തി, അയം പന അവിഞ്ഞുതായ പരിഭവേന തം അപസബ്യം കത്വാ അത്തനോ അപസബ്യം അപദക്ഖിണം കത്വാ ഗതോ. "അപസബ്യാമതോ"തിപി പാഠോ. **തസ്സ കമ്മസ്സാ**തി തഗരസിഖിമ്ഹി പച്ചേകബുദ്ധേ "കായം കുട്ഠീ"തി ഹീളേത്വാ നിട്ഠുഭനഅപസബ്യകരണവസേന പവത്തപാപകമ്മസ്സ. **നിരയേ പച്ചിത്ഥാ**തി നിരയേ നിരയഗ്ഗിനാ ദയ്ഹിത്ഥ. "പച്ചിത്വാ നിരയഗ്ഗിനാ"തിപി പഠന്തി. **തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാവസേസേനാ**തി യേന കമ്മേന സോ നിരയേ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹി, ന തം കമ്മം മനുസ്സലോകേ വിപാകം ദേതി. യാ പനസ്സ നാനക്ഖണികാ ചേതനാ തദാ പച്ചേകബുദ്ധേ വിപ്പടിപജ്ജനവസേന പവത്താ അപരാപരിയവേദനീയഭൂതാ, സാ അപരാപരിയവേദനീയേനേവ പുഞ്ഞകമ്മേന മനുസ്സേസു തിഹേതുകപടിസന്ധിയാ ദിന്നായ പവത്തിയം കുട്ഠിഭാവം ദാലിദ്ദിയം പരമകാരുഞ്ഞതം ആപാദേസി. തം സന്ധായ കമ്മസഭാഗതാവസേന "തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകവസേസേനാ"തി വുത്തം. സദിസേപി ഹി ലോകേ തബ്ബോഹാരോ ദിട്ഠോ യഥാ തം "സാ ഏവ തിത്തിരീ, താനിയേവ ഓസധാനീ"തി.

ഏത്താവതാ "കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, ഹേതൂ"തി തേന ഭിക്ഖുനാ പുട്ഠപഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഇദാനി യോ "തസ്സ കാ ഗതി, കോ അഭിസമ്പരായോ"തി പുബ്ബേ ഭിക്ഖൂഹി പുട്ഠപഞ്ഹോ, തം വിസ്സജ്ജേതും **"സോ തഥാഗതപ്പവേദിത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തഥാഗതപ്പവേദിത**ന്തി തഥാഗതേന ഭഗവതാ ദേസിതം അക്ഖാതം പകാസിതന്തി തഥാഗതപ്പവേദിതം. **ആഗമ്മാ**തി അധിഗന്ത്വാ, നിസ്സായ ഞത്വാ വാ. "തഥാഗതപ്പവേദിതേ ധമ്മവിനയേ"തിപി പാഠോ. **സദ്ധം സമാദിയീ**തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ, സ്വാക്ഖാതോ ഭഗവതാ ധമ്മോ, സുപ്പടിപന്നോ ഭഗവതോ സാവകസങ്ഘോതി രതനത്തയസന്നിസ്സയം പുബ്ബഭാഗസദ്ധഞ്ചേവ ലോകുത്തരസദ്ധഞ്ചാതി ദുവിധമ്പി സദ്ധം സമ്മാ ആദിയി. യഥാ ന പുന ആദാതബ്ബാ ഹോതി, ഏവം യാവ ഭവക്ഖയാ ഗണ്ഹി, അത്തനോ ചിത്തസന്താനേ ഉപ്പാദേസീതി അത്ഥോ. **സീലം സമാദിയീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **സീല**ന്തി പുബ്ബഭാഗസീലേന സദ്ധിം മഗ്ഗസീലം ഫലസീലഞ്ച . **സുത**ന്തി പരിയത്തിബാഹുസച്ചം പടിവേധബാഹുസച്ചഞ്ചാതി ദുവിധമ്പി സുതം. പരിയത്തിധമ്മാപി ഹി തേന ധമ്മസ്സവനകാലേ സച്ചപ്പടിവേധായ സാവകേഹി യഥാലദ്ധപ്പകാരം സുതാ പരിചിതാ മനസാനുപേക്ഖിതാ ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാ ചാതി. **ചാഗ**ന്തി പഠമമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാഭിസങ്ഖാരാനം വോസ്സഗ്ഗസങ്ഖാതം ചാഗം, യേന അരിയസാവകാ ദേയ്യധമ്മേസു മുത്തചാഗാ ച ഹോന്തി പയതപാണീ വോസ്സഗ്ഗരതാ. **പഞ്ഞ**ന്തി സദ്ധിം വിപസ്സനാപഞ്ഞായ മഗ്ഗപഞ്ഞഞ്ചേവ ഫലപഞ്ഞഞ്ച.

കായസ്സ ഭേദാതി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ. **പരം മരണാ**തി തദനന്തരം അഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധഗഹണാ. അഥ വാ **കായസ്സ ഭേദാ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപച്ഛേദാ. **പരം മരണാ**തി ചുതിതോ ഉദ്ധം. **സുഗതിം സഗ്ഗം ലോക**ന്തി പദത്തയേനാപി ദേവലോകമേവ വദതി. സോ ഹി സമ്പത്തീനം സോഭനത്താ സുന്ദരാ ഗതീതി സുഗതി, രൂപാദീഹി വിസേസേഹി സുട്ഠു അഗ്ഗോതി സഗ്ഗോ, സബ്ബകാലം സുഖമേവേത്ഥ ലോകിയതി, ലുജ്ജതീതി വാ ലോകോതി വുച്ചതി. **ഉപപന്നോ**തി

പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഉപഗതോ. **സഹബ്യത**ന്തി സഹഭാവം. വചനത്ഥോ പന സഹ ബ്യതി പവത്തതി, വസതീതി വാ സഹബ്യോ, സഹഠായീ സഹവായീ വാ. തസ്സ ഭാവോ സഹബ്യതാ. **അതിരോചതീ**തി അതിക്കമ്മ അഭിഭവിത്വാ രോചതി വിരോചതി. **വണ്ണേനാ**തി രൂപസമ്പത്തിയാ. **യസസാ**തി പരിവാരേന. സോ ഹി അസുചിമക്ഖിതം ജജ്ജരം മത്തികാഭാജനം ഛഡ്ഡേത്വാ അനേകരതനവിചിത്തം പഭസ്സരരംസിജാലവിനദ്ധസുദ്ധജമ്ബുനദഭാജനം ഗണ്ഹന്തോ വിയ വുത്തപ്പകാരം കളേവരം ഇധ നിക്ഖിപിത്വാ ഏകചിത്തക്ഖണേന യഥാവുത്തം ദിബ്ബത്തഭാവം മഹതാ പരിവാരേന സദ്ധിം പടിലഭീതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം പാപാനം അപരിവജ്ജനേ ആദീനവം, പരിവജ്ജനേ ച ആനിസംസം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥവിഭാവനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തസ്സായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ **ചക്ഖുമാ** പുരിസോ **പരക്കമേ** കായികവീരിയേ **വിജ്ജമാനേ** സരീരേ വഹന്തേ **വിസമാനി** പപാതാദിട്ഠാനാനി ചണ്ഡഭാവേന വാ വിസമാനി ഹത്ഥിഅസ്സഅഹികുക്കുരഗോരൂപാദീനി **പരിവജ്ജയേ,** ഏവം **ജീവലോകസ്മിം** ഇമസ്മിം സത്തലോകേ **പണ്ഡിതോ** സപ്പഞ്ഞോ പുരിസോ തായ സപ്പഞ്ഞതായ അത്തനോ ഹിതം ജാനന്തോ **പാപാനി** ലാമകാനി ദുച്ചരിതാനി പരിവജ്ജേയ്യ. ഏവഞ്ഹി യഥായം സുപ്പബുദ്ധോ തഗരസിഖിമ്ഹി പച്ചേകബുദ്ധേ പാപം അപരിവജ്ജേത്വാ മഹന്തം അനയബ്യസനം ആപജ്ജി, ഏവം ആപജ്ജേയ്യാതി അധിപ്പായോ. യഥാ വാ സുപ്പബുദ്ധോ കുട്ഠീ മമ ധമ്മദേസനം ആഗമ്മ ഇദാനി സംവേഗപ്പത്തോ പാപാനി പരിവജ്ജേന്തോ ഉളാരം വിസേസം അധിഗഞ്ഛി, ഏവം അഞ്ഞോപി ഉളാരം വിസേസാധിഗമം ഇച്ഛന്തോ പാപാനി പരിവജ്ജേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. കുമാരകസുത്തവണ്ണനാ

൪൪. ചതുത്ഥേ **കുമാരകാ**തി തരുണപുഗ്ഗലാ. യേ സുഭാസിതദുബ്ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനന്തി, തേ ഇധ കുമാരകാതി അധിപ്പേതാ. ഇമേ ഹി സത്താ ജാതദിവസതോ പട്ഠായ യാവ പഞ്ചദസവസ്സകാ, താവ ''കുമാരകാ, ബാലാ''തി ച വുച്ചന്തി, തതോ പരം വീസതിവസ്സാനി ''യുവാനോ''തി. **മച്ഛകേ ബാധേന്തീ**തി മഗ്ഗസമീപേ ഏകസ്മിം തളാകേ നിദാഘകാലേ ഉദകേ പരിക്ഖീണേ നിന്നട്ഠാനേ ഠിതം ഉദകം ഉസ്സിഞ്ചിത്വാ ഖുദ്ദകമച്ഛേ ഗണ്ഹന്തി ചേവ ഹനന്തി ച ''പചിത്വാ ഖാദിസ്സാമാ''തി. **തേനുപസങ്കമീ**തി മഗ്ഗതോ ഥോകം തളാകം അതിക്കമിത്വാ ഠിതോ, തസ്മാ ''ഉപസങ്കമീ''തി വദതി. കസ്മാ പന ഉപസങ്കമി? തേ കുമാരകേ അത്തനി വിസ്സാസം ജനേതും ഉപസങ്കമി. **ഭായഥ വോ**തി ഏത്ഥ **വോ**തി നിപാതമത്തം. **ദുക്ഖസ്സാ**തി നിസ്സക്കേ സാമിവചനം, ദുക്ഖസ്മാതി അത്ഥോ. **അപ്പിയം വോ ദുക്ഖ**ന്തി ''കിം തുമ്ഹാകം സരീരേ ഉപ്പജ്ജനകദുക്ഖം അപ്പിയം അനിട്ഠ''ന്തി പുച്ഛതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഇമേ സത്താ അത്തനോ ദുക്ഖം അനിച്ഛന്താ ഏവ ഹുത്വാ ദുക്ഖഹേതും പടിപജ്ജന്താ അത്തനോ തം ഇച്ഛന്താ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം പാപകിരിയായ നിസേധനം ആദീനവവിഭാവനഞ്ച ഉദാനം ഉദാനേസി.

തസ്സത്ഥോ - യദി തുമ്ഹാകം സകലമാപായികം, സുഗതിയഞ്ച അപ്പായുകതാമനുസ്സദോഭഗ്ഗിയാദിഭേദം **ദുക്ഖം അപ്പിയം** അനിട്ഠം, യദി തുമ്ഹേ തതോ **ഭായഥ, ആവി വാ** പരേസം പാകടഭാവവസേന അപ്പടിച്ഛന്നം കത്വാ കായേന വാ വാചായ വാ പാണാതിപാതാദിപ്പഭേദം **യദി വാ രഹോ** അപാകടഭാവവസേന പടിച്ഛന്നം കത്വാ മനോദ്വാരേ ഏവ അഭിജ്ഝാദിപ്പഭേദം അണുമത്തമ്പി **പാപകം**

ലാമകധമ്മം **മാകത്ഥ** മാ കരിത്ഥ, അഥ പന തം പാപകമ്മം ഏതരഹി **കരോഥ,** ആയതിം വാ **കരിസ്സഥ,** നിരയാദീസു ചതൂസു അപായേസു മനുസ്സേസു ച തസ്സ ഫലഭൂതം ദുക്ഖം ഇതോ വാ ഏത്തോ വാ പലായന്തേ അമ്ഹേ നാനുബന്ധിസ്സതീതി അധിപ്പായേന **ഉപേച്ച** അപേച്ച **പലായത**മ്പി തുമ്ഹാകം തതോ **മുത്തി** മോക്ഖോ നത്ഥി. ഗതികാലാദിപച്ചയന്തരസമവായേ വിപച്ചിസ്സതിയേവാതി ദസ്സേതി. ''പലായനേ''തിപി പഠന്തി, വുത്തനയേന യത്ഥ കത്ഥചി ഗമനേ പക്കമനേ സതീതി അത്ഥോ. അയഞ്ച അത്ഥോ ''ന അന്തലിക്ഖേ ന സമുദ്ദമജ്ഝേ...പേ॰... പാപകമ്മാ''തി (ധ॰ പ॰ ൧൨൭; മി॰ പ॰ ൪.൨.൪) ഇമായ ഗാഥായ ദീപേതബ്ബോ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഉപോസഥസുത്തവണ്ണനാ

൪൫. പഞ്ചമേ **തദഹൂ**തി തസ്മിം അഹനി തസ്മിം ദിവസേ. **ഉപോസഥേ**തി ഏത്ഥ ഉപവസന്തി ഏത്ഥാതി ഉപോസഥോ, **ഉപവസന്തീ**തി സീലേന വാ അനസനേന വാ ഉപേതാ ഹുത്വാ വസന്തീതി അത്ഥോ. അയഞ്ഹി ഉപോസഥസദ്ദോ ''അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം ഉപോസഥം ഉപവസാമീ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൭൧; ൮.൪൩) സീലേ ആഗതോ. ''ഉപോസഥോ വാ പവാരണാ വാ''തിആദീസു (മഹാവ॰ ൧൫൫) പാതിമോക്ഖുദ്ദേസാദിവിനയകമ്മേ. ''ഗോപാലകൂപോസഥോ നിഗണ്ഠൂപോസഥോ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൭൧) ഉപവാസേ. ''ഉപോസഥോ നാമ നാഗരാജാ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൪൩) പഞ്ഞത്തിയം. ''അജ്ജുപോസഥോ പന്നരസോ''തിആദീസു (മഹാവ॰ ൧൬൮) ദിവസേ. ഇധാപി ദിവസേയേവ ദട്ഠബ്ബോ, തസ്മാ ''തദഹുപോസഥേ''തി തസ്മിം ഉപോസഥദിവസഭൂതേ അഹനീതി അത്ഥോ. **നിസിന്നോ ഹോതീ**തി മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ ഓവാദപാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസിതും നിസിന്നോ ഹോതി. നിസജ്ജ പന ഭിക്ഖൂനം ചിത്താനി ഓലോകേന്തോ ഏകം ദുസ്സീലപുഗ്ഗലം ദിസ്വാ, ''സചാഹം ഇമസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഇധ നിസിന്നേയേവ പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസിസ്സാമി, സത്തധാസ്സ മുദ്ധാ ഫലിസ്സതീ''തി തസ്മിം അനുകമ്പായ തുണ്ഹീയേവ അഹോസി.

ഏത്ഥ ച **ഉദ്ധസ്തം അരുണ**ന്തി അരുണുഗ്ഗമനം വത്വാപി ''ഉദ്ദിസതു, ഭന്തേ ഭഗവാ, ഭിക്ഖൂനം പാതിമോക്ഖ''ന്തി ഥേരോ ഭഗവന്തം പാതിമോക്ഖുദ്ദേസം യാചി തസ്മിം കാലേ ''ന, ഭിക്ഖവേ, അനുപോസഥേ ഉപോസഥോ കാതബ്ബോ''തിസിക്ഖാപദസ്സ (മഹാവ॰ ൧൮൩) അപഞ്ഞത്തത്താ. **അപരിസുദ്ധാ, ആനന്ദ, പരിസാ**തി തിക്ഖത്തും ഥേരേന പാതിമോക്ഖുദ്ദേസസ്സ യാചിതത്താ അനുദ്ദേസസ്സ കാരണം കഥേന്തോ ''അസുകപുഗ്ഗലോ അപരിസുദ്ധോ''തി അവത്വാ ''അപരിസുദ്ധാ, ആനന്ദ, പരിസാ''തി ആഹ. കസ്മാ പന ഭഗവാ തിയാമരത്തിം തഥാ വീതിനാമേസി? തതോ പട്ഠായ ഓവാദപാതിമോക്ഖം അനുദ്ദിസിതുകാമോ തസ്സ വത്ഥും പാകടം കാതും.

അദ്ദസാതി കഥം അദ്ദസ. അത്തനോ ചേതോപരിയഞാണേന തസ്സം പരിസതി ഭിക്ഖൂനം ചിത്താനി പരിജാനന്തോ തസ്സ മോഘപുരിസസ്സ ദുസ്സീല്യചിത്തം പസ്സി. യസ്മാ പന ചിത്തേ ദിട്ഠേ തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ ദിട്ഠോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ **''അദ്ദസാ ഖോ ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ തം പുഗ്ഗലം ദുസ്സീല''**ന്തിആദി **വുത്തം** . യഥേവ ഹി അനാഗതേ സത്തസു ദിവസേസു പവത്തമാനം പരേസം ചിത്തം ചേതോപരിയഞാണലാഭീ ജാനാതി, ഏവം അതീതേപീതി. **ദുസ്സീല**ന്തി നിസ്സീലം, സീലവിരഹിതന്തി അത്ഥോ. **പാപധമ്മ**ന്തി ദുസ്സീലത്താ ഏവ ഹീനജ്ഝാസയതായ ലാമകസഭാവം. **അസുചി**ന്തി അപരിസുദ്ധേഹി കായകമ്മാദീഹി സമന്നാഗതത്താ ന സുചിം. **സങ്കസ്സരസമാചാര**ന്തി കിഞ്ചിദേവ അസാരുപ്പം ദിസ്വാ ''ഇദം ഇമിനാ കതം ഭവിസ്സതീ''തി ഏവം പരേസം ആസങ്കനീയതായ സങ്കായ സരിതബ്ബസമാചാരം, അഥ

വാ കേനചിദേവ കരണീയേന മന്തയന്തേ ഭിക്ഖൂ ദിസ്വാ "കച്ചി നു ഖോ ഇമേ മയാ കതകമ്മം ജാനിത്വാ മന്തേന്തീ"തി അത്തനോയേവ സങ്കായ സരിതബ്ബസമാചാരം.

ലജ്ജിതബ്ബതായ പടിച്ഛാദേതബ്ബകാരണതോ പടിച്ഛന്നം കമ്മന്തം ഏതസ്സാതി **പടിച്ഛന്നകമ്മന്തം**. കുച്ഛിതസമണവേസധാരിതായ ന സമണന്തി **അസ്സമണം**. സലാകഗ്ഗഹണാദീസു "കിത്തകാ സമണാ"തി ച ഗണനായ "അഹമ്പി സമണോമ്ഹീ"തി മിച്ഛാപടിഞ്ഞായ **സമണപടിഞ്ഞം**. അസേട്ഠചാരിതായ **അബ്രഹ്മചാരിം**. അഞ്ഞേ ബ്രഹ്മചാരിനോ സുനിവത്ഥേ സുപാരുതേ സുപത്തധരേ ഗാമനിഗമാദീസു പിണ്ഡായ ചരിത്വാ ജീവികം കപ്പേന്തേ ദിസ്വാ അബ്രഹ്മചാരീ സമാനോ സയമ്പി താദിസേന ആകാരേന പടിപജ്ജന്തോ ഉപോസഥാദീസു സന്ദിസ്സന്തോ "അഹമ്പി ബ്രഹ്മചാരീ"തി പടിഞ്ഞം ദേന്തോ വിയ ഹോതീതി **ബ്രഹ്മചാരിപടിഞ്ഞം**. പൂതിനാ കമ്മേന സീലവിപത്തിയാ അന്തോ അനുപവിട്ഠത്താ **അന്തോപൂതിം**. ഛഹി ദ്വാരേഹി രാഗാദികിലേസവസ്സനേന തിന്തത്താ **അവസ്സുതം**. സഞ്ജാതരാഗാദികചവരത്താ സീലവന്തേഹി ഛഡ്ഡേതബ്ബത്താ ച **കസമ്ബുജാതം. മജ്ഝേ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ നിസിന്ന**ന്തി സങ്ഘപരിയാപന്നോ വിയ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ അന്തോ നിസിന്നം. **ദിട്ഠോസീ**തി അയം പന ന പകതത്തോതി ഭഗവതാ ദിട്ഠോ അസി. യസ്മാ ച ഏവം ദിട്ഠോ, തസ്മാ നത്ഥി **തേ** തവ **ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം** ഏകകമ്മാദിസംവാസോ. യസ്മാ പന സോ **സംവാസോ** തവ **നത്ഥി,** തസ്മാ **ഉട്ഠേഹി, ആവുസോ**തി ഏവമേത്ഥ പദയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

തതിയമ്പി ഖോ സോ പുഗ്ഗലോ തുണ്ഹീ അഹോസീതി അനേകവാരം വത്വാപി ഥേരോ "സയമേവ നിബ്ബിന്നോ ഓരമിസ്സതീ"തി വാ, "ഇദാനി ഇമേസം പടിപത്തിം ജാനിസ്സാമീ"തി വാ അധിപ്പായേന തുണ്ഹീ അഹോസി. **ബാഹായം ഗഹേത്വാ**തി ഭഗവതാ മയാ ച യാഥാവതോ ദിട്ഠോ, യാവതതിയം ഉട്ഠേഹീതി വുത്തോ ന ഉട്ഠാതി, "ഇദാനിസ്സ നിക്കഡ്ഢനകാലോ മാ സങ്ഘസ്സ ഉപോസഥന്തരായോ അഹോസീ"തി തം ബാഹായം അഗ്ഗഹേസി, തഥാ ഗഹേത്വാ. **ബഹിദ്വാരകോട്ഠകാ നിക്ഖാമേത്വാ**തി ദ്വാരകോട്ഠകസാലതോ ബഹി നിക്ഖാമേത്വാ. **ബഹീ**തി പന നിക്ഖാമിതട്ഠാനദസ്സനം, അഥ വാ **ബഹിദ്വാരകോട്ഠകാ**തി ബഹിദ്വാരകോട്ഠകതോപി നിക്ഖാമേത്വാ, ന അന്തോദ്വാരകോട്ഠകതോ, ഏവം ഉഭയഥാപി വിഹാരതോ ബഹി കത്വാതി അത്ഥോ. **സൂചിഘടികം ദത്വാ**തി അഗ്ഗളസൂചിഞ്ച ഉപരിഘടികഞ്ച ആദഹിത്വാ, സുട്ഠുതരം കവാടം ഥകേത്വാതി അത്ഥോ. **യാവ ബാഹാഗഹണാപി നാമാ**തി ഇമിനാ "അപരിസുദ്ധാ, ആനന്ദ, പരിസാ"തി വചനം സുത്വാ ഏവ ഹി തേന പക്കമിതബ്ബം സിയാ, ഏവം അപക്കമിത്വാ യാവ ബാഹാഗഹണാപി നാമ സോ മോഘപുരിസോ ആഗമേസ്സതീതി അച്ഛരിയമിദന്തി ദസ്സേതി. ഇദമ്പി ഗരഹണച്ഛരിയമേവാതി വേദിതബ്ബം.

അഥ ഭഗവാ ചിന്തേസി - "ഇദാനി ഭിക്ഖുസങ്ഘോ അബ്ബുദജാതോ, അപരിസുദ്ധാ പുഗ്ഗലാ ഉപോസഥം ആഗച്ഛന്തി, ന ച തഥാഗതാ അപരിസുദ്ധായ പരിസായ ഉപോസഥം കരോന്തി, പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസന്തി, അനുദ്ദിസന്തേ ച ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ഉപോസഥോ പച്ഛിജ്ജതി, യംനൂനാഹം ഇതോ പട്ഠായ ഭിക്ഖൂനംയേവ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസം അനുജാനേയ്യ"ന്തി. ഏവം പന ചിന്തേത്വാ ഭിക്ഖൂനംയേവ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസം അനുജാനി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ഭഗവാ…പേ॰… പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസേയ്യാഥാ"**തി.

തത്ഥ **ന ദാനാഹ**ന്തി ഇദാനി അഹം ഉപോസഥം ന കരിസ്സാമി, പാതിമോക്ഖം ന ഉദ്ദിസിസ്സാമീതി പച്ചേകം ന-കാരേന സമ്ബന്ധോ. ദുവിധഞ്ഹി പാതിമോക്ഖം ആണാപാതിമോക്ഖം ഓവാദപാതിമോക്ഖന്തി. തേസു "സുണാതു മേ, ഭന്തേ"തിആദികം (മഹാവ॰ ൧൩൪) ആണാപാതിമോക്ഖം, തം സാവകാവ ഉദ്ദിസന്തി, ന ബുദ്ധാ, അയം അന്വദ്ധമാസം ഉദ്ദിസിയതി. "ഖന്തീ പരമം…പേ॰… സബ്ബപാപസ്സ അകരണം…പേ॰… അനൂപവാദോ അനൂപഘാതോ…പേ॰… ഏതം ബുദ്ധാന സാസന"ന്തി

(ദീ॰ നി॰ ൨.൩൬; ധ॰ പ॰ ൧൮൩-൧൮൫) ഇമാ പന തിസ്സോ ഗാഥാ ഓവാദപാതിമോക്ഖം നാമ, തം ബുദ്ധാവ ഉദ്ദിസന്തി, ന സാവകാ, ഛന്നമ്പി വസ്സാനം അച്ചയേന ഉദ്ദിസന്തി. ദീഘായുകബുദ്ധാനഞ്ഹി ധരമാനകാലേ അയമേവ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസോ , അപ്പായുകബുദ്ധാനം പന പഠമബോധിയംയേവ. തതോ പരം ഇതരോ, തഞ്ച ഖോ ഭിക്ഖൂ ഏവ ഉദ്ദിസന്തി, ന ബുദ്ധാ, തസ്മാ അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവാ വീസതിവസ്സമത്തം ഓവാദപാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസിത്വാ ഇമം അന്തരായം ദിസ്വാ തതോ പരം ന ഉദ്ദിസി. **അട്ഠാന**ന്തി അകാരണം. **അനവകാസോ**തി തസ്സേവ വേവചനം. കാരണഞ്ഹി യഥാ തിട്ഠതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി ഠാനന്തി വുച്ചതി, ഏവം അനവകാസോതിപി വുച്ചതീതി. **യ**ന്തി കിരിയാപരാമസനം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം.

അട്ഠിമേ, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദേതി കോ അനുസന്ധി? യ്വായം അപരിസുദ്ധായ പരിസായ പാതിമോക്ഖസ്സ അനുദ്ദേസോ വുത്തോ, സോ ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ അച്ഛരിയോ അബ്ഭുതോ ധമ്മോതി തം അപരേഹി സത്തഹി അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മേഹി സദ്ധിം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതുകാമോ പഠമം താവ തേസം ഉപമാഭാവേന മഹാസമുദ്ദേ അട്ഠ അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മേ ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ ''അട്ഠിമേ, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദേ''തിആദിമാഹ.

പകതിദേവാ വിയ ന സുരന്തി ന ഇസന്തി ന വിരോചന്തീതി **അസുരാ,** സുരാ നാമ ദേവാ, തേസം പടിപക്ഖാതി വാ അസുരാ, വേപചിത്തിപഹാരാദാദയോ. തേസം ഭവനം സിനേരുസ്സ ഹേട്ഠാഭാഗേ, തേ തത്ഥ പവിസന്താ നിക്ഖമന്താ സിനേരുപാദേ മണ്ഡപാദീനി നിമ്മിനിത്വാ കീളന്താവ അഭിരമന്തി. തത്ഥ തേസം അഭിരതി ഇമേ ഗുണേ ദിസ്വാതി ആഹ - **"യേ ദിസ്വാ ദിസ്വാ അസുരാ മഹാസമുദ്ദേ അഭിരമന്തീ"**തി. തത്ഥ **അഭിരമന്തീ**തി രതിം വിന്ദന്തി, അനുക്കണ്ഠമാനാ വസന്തീതി അത്ഥോ.

അനുപുബ്ബനിന്നോതിആദീനി സബ്ബാനി അനുപടിപാടിയാ നിന്നഭാവസ്സേവ വേവചനാനി. **ന ആയതകേനേവ പപാതോ**തി ന ഛിന്നതടോ മഹാസോബ്ഭോ വിയ ആദിതോ ഏവ പപാതോ. സോ ഹി തീരദേസതോ പട്ഠായ ഏകങ്ഗുലദ്വങ്ഗുലവിദത്ഥിരതനയട്ഠിഉസഭഅഡ്ഢഗാവുതഗാവുതഡ്ഢയോജനാദിവസേന ഗമ്ഭീരോ ഹുത്വാ ഗച്ഛന്തോ ഗച്ഛന്തോ സിനേരുപാദമൂലേ ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സഗമ്ഭീരോ ഹുത്വാ ഠിതോതി ദസ്സേതി.

ഠിതധമ്മോതി ഠിതസഭാവോ അവട്ഠിതസഭാവോ. **ന മതേന കുണപേന സംവസതീ**തി യേന കേനചി ഹത്ഥിഅസ്സാദീനം കളേവരേന സദ്ധിം ന സംവസതി. **തീരം വാഹേതീ**തി തീരം അപനേതി. **ഥലം ഉസ്സാരേതീ**തി ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ വിയ വീചിപ്പഹാരേനേവ ഥലേ ഖിപതി. **ഗങ്ഗാ യമുനാ**തി അനോതത്തദഹസ്സ ദക്ഖിണമുഖതോ നിക്ഖന്തനദീ പഞ്ച ധാരാ ഹുത്വാ പവത്തട്ഠാനേ ഗങ്ഗാതിആദിനാ പഞ്ചധാ സങ്ഖം ഗതാ.

തത്രായം ഇമാസം നദീനം ആദിതോ പട്ഠായ ഉപ്പത്തികഥാ - അയഞ്ഹി ജമ്ബുദീപോ ദസസഹസ്സയോജനപരിമാണോ, തത്ഥ ചതുസഹസ്സയോജനപ്പമാണോ പദേസോ ഉദകേന അജ്ഝോത്ഥടോ സമുദ്ദോതി സങ്ഖം ഗതോ, തിസഹസ്സയോജനപ്പമാണേ മനുസ്സാ വസന്തി, തിസഹസ്സയോജനപ്പമാണേ ഹിമവാ പതിട്ഠിതോ ഉബ്ബേധേന പഞ്ചയോജനസതികോ ചതുരാസീതികൂടസഹസ്സപടിമണ്ഡിതോ സമന്തതോ സന്ദമാനപഞ്ചസതനദീവിചിത്തോ, യത്ഥ ആയാമേന വിത്ഥാരേന ഗമ്ഭീരതായ ച പണ്ണാസയോജനപ്പമാണോ ദിയഡ്ഢയോജനസതപരിമണ്ഡലോ അനോതത്തദഹോ കണ്ണമുണ്ഡദഹോ രഥകാരദഹോ ഛദ്ദന്തദഹോ കുണാലദഹോ മന്ദാകിനിദഹോ സീഹപ്പപാതദഹോതി സത്ത മഹാസരാ പതിട്ഠിതാ.

തേസു **അനോതത്തദഹോ** സുദസ്സനകൂടം ചിത്തകൂടം കാളകൂടം ഗന്ധമാദനകൂടം കേലാസകൂടന്തി ഇമേഹി പഞ്ചഹി പബ്ബതകൂടേഹി പരിക്ഖിത്തോ. തത്ഥ **സുദസ്സനകൂടം** സോവണ്ണമയം ദ്വിയോജനസതുബ്ബേധം അന്തോവങ്കം കാകമുഖസണ്ഠാനം തമേവ സരം പടിച്ഛാദേത്വാ ഠിതം, **ചിത്തകൂടം** സബ്ബരതനമയം. **കാളകൂടം** അഞ്ജനമയം. **ഗന്ധമാദനകൂടം** മസാരഗല്ലമയം അബ്ഭന്തരേ മുഗ്ഗവണ്ണം; മൂലഗന്ധോ, സാരഗന്ധോ, ഫേഗ്ഗുഗന്ധോ, തചഗന്ധോ, പപടികാഗന്ധോ, ഖന്ധഗന്ധോ, രസഗന്ധോ, പുപ്ഫഗന്ധോ, ഫലഗന്ധോ, പത്തഗന്ധോതി ഇമേഹി ദസഹി ഗന്ധേഹി ഉസ്സന്നം, നാനപ്പകാരഓസധസഞ്ഛന്നം, കാളപക്ഖുപോസഥദിവസേ ആദിത്തം വിയ അങ്ഗാരം പജ്ജലന്തം തിട്ഠതി. **കേലാസകൂടം** രജതമയം. സബ്ബാനി ചേതാനി സുദസ്സനേന സമാനുബ്ബേധസണ്ഠാനാനി തമേവ സരം പടിച്ഛാദേത്വാ ഠിതാനി. തത്ഥ ദേവാനുഭാവേന നാഗാനുഭാവേന ച ദേവോ വസ്സതി, നദിയോ ച സന്ദന്തി, തം സബ്ബമ്പി ഉദകം അനോതത്തമേവ പവിസതി, ചന്ദിമസൂരിയാ ദക്ഖിണേന വാ ഉത്തരേന വാ ഗച്ഛന്താ പബ്ബതന്തരേന തത്ഥ ഓഭാസം കരോന്തി, ഉജുകം ഗച്ഛന്താ ന കരോന്തി, തേനേവസ്സ “അനോതത്ത”ന്തി സങ്ഖാ ഉദപാദി.

തത്ഥ രതനമയമനുഞ്ഞസോപാനസിലാതലാനി നിമ്മച്ഛകച്ഛപാനി ഫലികസദിസാനി നിമ്മലൂദകാനി തദുപഭോഗസത്താനം കമ്മനിബ്ബത്താനേവ നഹാനതിത്ഥാനി ച ഹോന്തി, യത്ഥ ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധാ ഇദ്ധിമന്തോ സാവകാ ഇസയോ ച നഹാനാദീനി കരോന്തി, ദേവയക്ഖാദയോ ഉദകകീളം കീളന്തി.

തസ്സ ചതൂസു പസ്സേസു സീഹമുഖം, ഹത്ഥിമുഖം, അസ്സമുഖം, ഉസഭമുഖന്തി ചത്താരി ഉദകനിക്ഖമനമുഖാനി ഹോന്തി, യേഹി ചതസ്സോ നദിയോ സന്ദന്തി. സീഹമുഖേന നിക്ഖന്തനദീതീരേ കേസരസീഹാ ബഹുതരാ ഹോന്തി, തഥാ ഹത്ഥിമുഖാദീഹി ഹത്ഥിഅസ്സഉസഭാ. പുരത്ഥിമദിസതോ നിക്ഖന്തനദീ അനോതത്തം തിക്ഖത്തും പദക്ഖിണം കത്വാ ഇതരാ തിസ്സോ നദിയോ അനുപഗമ്മ പാചീനഹിമവന്തേനേവ അമനുസ്സപഥം ഗന്ത്വാ മഹാസമുദ്ദം പവിസതി. പച്ഛിമദിസതോ ഉത്തരദിസതോ ച നിക്ഖന്തനദിയോപി തഥേവ പദക്ഖിണം കത്വാ പച്ഛിമഹിമവന്തേനേവ ഉത്തരഹിമവന്തേനേവ ച അമനുസ്സപഥം ഗന്ത്വാ മഹാസമുദ്ദം പവിസന്തി.

ദക്ഖിണദിസതോ നിക്ഖന്തനദീ പന തം തിക്ഖത്തും പദക്ഖിണം കത്വാ ദക്ഖിണേന ഉജുകം പാസാണപിട്ഠേനേവ സട്ഠിയോജനാനി ഗന്ത്വാ പബ്ബതം പഹരിത്വാ ഉട്ഠായ പരിക്ഖേപേന തിഗാവുതപ്പമാണഉദകധാരാ ഹുത്വാ ആകാസേന സട്ഠിയോജനാനി ഗന്ത്വാ തിയഗ്ഗളേ നാമ പാസാണേ പതിതാ, പാസാണോ ഉദകധാരാവേഗേന ഭിന്നോ. തത്ഥ പഞ്ഞാസയോജനപ്പമാണാ തിയഗ്ഗളാ നാമ പോക്ഖരണീ ജാതാ, പോക്ഖരണിയാ കൂലം ഭിന്ദിത്വാ പാസാണം പവിസിത്വാ സട്ഠിയോജനാനി ഗന്ത്വാ തതോ ഘനപഥവിം ഭിന്ദിത്വാ ഉമങ്ഗേന സട്ഠിയോജനാനി ഗന്ത്വാ വിഞ്ഝം നാമ തിരച്ഛാനപബ്ബതം പഹരിത്വാ ഹത്ഥതലേ പഞ്ചങ്ഗുലിസദിസാ പഞ്ചധാരാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി.

സാ തിക്ഖത്തും അനോതത്തം പദക്ഖിണം കത്വാ ഗതട്ഠാനേ **“ആവട്ടഗങ്ഗാ”**തി വുച്ചതി, ഉജുകം പാസാണപിട്ഠേന സട്ഠിയോജനാനി ഗതട്ഠാനേ **“കണ്ഹഗങ്ഗാ”**തി, ആകാസേന സട്ഠിയോജനാനി ഗതട്ഠാനേ **“ആകാസഗങ്ഗാ”**തി, തിയഗ്ഗളപാസാണേ പഞ്ഞാസയോജനോകാസേ ഠിതാ **“തിയഗ്ഗളപോക്ഖരണീ”**തി, കൂലം ഭിന്ദിത്വാ പാസാണം പവിസിത്വാ സട്ഠിയോജനാനി ഗതട്ഠാനേ **“ബഹലഗങ്ഗാ”**തി, ഉമങ്ഗേന സട്ഠിയോജനാനി ഗതട്ഠാനേ **“ഉമങ്ഗഗങ്ഗാ”**തി വുച്ചതി, വിഞ്ഝം നാമ തിരച്ഛാനപബ്ബതം പഹരിത്വാ പഞ്ചധാരാ ഹുത്വാ പവത്തട്ഠാനേ ഗങ്ഗാ, യമുനാ, അചിരവതീ, സരഭൂ, മഹീതി പഞ്ചധാ സങ്ഖം ഗതാ. ഏവമേതാ പഞ്ച മഹാനദിയോ ഹിമവന്തതോ പവത്തന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ **നദീ നിന്നഗാതി**ആദികം ഗോത്തം, **ഗങ്ഗാ യമുനാതി**ആദികം നാമം. **സവന്തിയോ**തി യാ കാചി സവമാനാ സന്ദമാനാ ഗച്ഛന്തിയോ മഹാനദിയോ വാ കുന്നദിയോ വാ. **അപ്പേന്തീ**തി അല്ലീയന്തി ഓസരന്തി. **ധാരാ**തി വുട്ഠിധാരാ. **പൂരത്ത**ന്തി പുണ്ണഭാവോ. മഹാസമുദ്ദസ്സ ഹി അയം ധമ്മതാ - "ഇമസ്മിം കാലേ ദേവോ മന്ദോ ജാതോ, ജാലക്ഖിപാദീനി ആദായ മച്ഛകച്ഛപേ ഗണ്ഹിസ്സാമാ"തി വാ "ഇമസ്മിം കാലേ അതിമഹന്തീ വുട്ഠി, ന ലഭിസ്സാമ നു ഖോ പിട്ഠിപസാരണട്ഠാന"ന്തി വാ തം ന സക്കാ വത്തും. പഠമകപ്പികകാലതോ പട്ഠായ ഹി യം വസ്സിത്വാ സിനേരുമേഖലം ആഹച്ച ഉദകം ഠിതം, തം തതോ ഏകങ്ഗുലമത്തമ്പി ഉദകം നേവ ഹേട്ഠാ ഓതരതി, ന ഉദ്ധം ഉത്തരതി.

ഏകരസോതി അസമ്ഭിന്നരസോ. **മുത്താ**തി ഖുദ്ദകമഹന്തവട്ടദീഘാദിഭേദാ അനേകവിധാ മുത്താ. **മണീ**തി രത്തനീലാദിഭേദോ അനേകവിധോ മണി. **വേളുരിയോ**തി വംസവണ്ണസിരീസപുപ്ഫവണ്ണാദിസണ്ഠാനതോ അനേകവിധോ. **സങ്ഖോ**തി ദക്ഖിണാവത്തതമ്ബകുച്ഛികധമനസങ്ഖാദിഭേദോ അനേകവിധോ. **സിലാ**തി സേതകാളമുഗ്ഗവണ്ണാദിഭേദാ അനേകവിധാ. **പവാള**ന്തി ഖുദ്ദകമഹന്തമന്ദരത്തഘനരത്താദിഭേദം അനേകവിധം. **ലോഹിതങ്ഗോ**തി പദുമരാഗാദിഭേദോ അനേകവിധോ **മസാരഗല്ല**ന്തി കബരമണി. "ചിത്തഫലിക"ന്തിപി വദന്തി.

മഹതം ഭൂതാനന്തി മഹന്താനം സത്താനം. **തിമിതിമിങ്ഗലാ**ദികാ തിസ്സോ മച്ഛജാതിയോ. തിമിം ഗിലനസമത്ഥാ തിമിങ്ഗലാ, തിമിഞ്ച തിമിങ്ഗലഞ്ച ഗിലനസമത്ഥാ "തിമിതിമിങ്ഗലാ"തി വദന്തി. **നാഗാ**തി ഊമിപിട്ഠിവാസിനോപി വിമാനട്ഠകനാഗാപി.

ഏവമേവ ഖോതി കിഞ്ചാപി സത്ഥാ ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ സോളസപി ബാത്തിംസപി തതോ ഭിയ്യോപി അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മേ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും സക്കോതി, തദാ ഉപമാഭാവേന പന ഗഹിതാനം അട്ഠന്നം അനുരൂപവസേന അട്ഠേവ തേ ഉപമേതബ്ബധമ്മേ വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ അട്ഠ അച്ഛരിയാ അബ്ഭുതാ ധമ്മാ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **അനുപുബ്ബസിക്ഖായ** തിസ്സോ ഭിക്ഖാ ഗഹിതാ, **അനുപുബ്ബകിരിയായ** തേരസ ധുതങ്ഗധമ്മാ, **അനുപുബ്ബപടിപദായ** സത്ത അനുപസ്സനാ അട്ഠാരസ മഹാവിപസ്സനാ അട്ഠതിംസ ആരമ്മണവിഭത്തിയോ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ച ഗഹിതാ. **ന ആയതകേനേവ അഞ്ഞാപടിവേധോ**തി മണ്ഡൂകസ്സ ഉപ്പതിത്വാ ഗമനം വിയ ആദിതോവ സീലപൂരണാദീനി അകത്വാ അരഹത്തപടിവേധോ നാമ നത്ഥി, പടിപാടിയാ പന സീലസമാധിപഞ്ഞായോ പൂരേത്വാവ അരഹത്തപ്പത്തീതി അത്ഥോ.

മമ സാവകാതി സോതാപന്നാദികേ അരിയപുഗ്ഗലേ സന്ധായ വദതി. **ന സംവസതീ**തി ഉപോസഥകമ്മാദിവസേന സംവാസം ന കരോതി. **ഉക്ഖിപതീ**തി അപനേതി. **ആരകാവാ**തി ദൂരേയേവ. **ന തേന നിബ്ബാനധാതുയാ ഊനത്തം വാ പൂരത്തം വാ**തി അസങ്ഖ്യേയ്യേപി മഹാകപ്പേ ബുദ്ധേസു അനുപ്പജ്ജന്തേസു ഏകസത്തോപി പരിനിബ്ബാതും ന സക്കോതി, തദാപി "തുച്ഛാ നിബ്ബാനധാതൂ"തി ന സക്കാ വത്തും, ബുദ്ധകാലേ പന ഏകേകസ്മിം സമാഗമേ അസങ്ഖ്യേയ്യാപി സത്താ അമതം ആരാധേന്തി, തദാപി ന സക്കാ വത്തും "പൂരാ നിബ്ബാനധാതൂ"തി. **വിമുത്തിരസോ**തി കിലേസേഹി വിമുച്ചനരസോ. സബ്ബാ ഹി സാസനസ്സ സമ്പത്തി യാവദേവ അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തസ്സ വിമുത്തിയാ ഹോതി.

രതനാനീതി രതിജനനട്ഠേന രതനാനി. സതിപട്ഠാനാദയോ ഹി ഭാവിയമാനാ പുബ്ബഭാഗേപി അനപ്പകം പീതിപാമോജ്ജം നിബ്ബത്തേന്തി, പഗേവ അപരഭാഗേ.

വുത്തഞ്ഹേതം -

> “യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
> ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത”ന്തി. (ധം പം ൩൭൪) -

ലോകിയരതനനിമിത്തം പന പീതിപാമോജ്ജം ന തസ്സ കലഭാഗമ്പി അഗ്ഘതീതി അയമത്ഥോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോ ഏവ. അപിച -

> “ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;
> അനോമസത്തപരിഭോഗം, ‘രതന’ന്തി പവുച്ചതീ”തി.

യദി ച ചിത്തീകതാദിഭാവേന രതനം നാമ ഹോതി, സതിപട്ഠാനാദീനംയേവ ഭൂതതോ രതനഭാവോ. ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനഞ്ഹി സോ ആനുഭാവോ, യം സാവകാ സാവകപാരമീഞാണം, പച്ചേകബുദ്ധാ പച്ചേകബോധിഞാണം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗച്ഛന്തീതി ആസന്നകാരണത്താ. പരമ്പരകാരണഞ്ഹി ദാനാദിഉപനിസ്സയോതി ഏവം രതിജനനട്ഠേന ചിത്തീകതാദിഅത്ഥേന ച രതനഭാവോ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം സാതിസയോ. തേന വുത്തം - **“തത്രിമാനി രതനാനി, സേയ്യഥിദം, ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ”**തിആദി.

തത്ഥ ആരമ്മണേ പക്ഖന്ദിത്വാ ഉപട്ഠാനട്ഠേന പട്ഠാനം, സതിയേവ പട്ഠാനം സതിപട്ഠാനം. ആരമ്മണസ്സ പന കായാദിവസേന ചതുബ്ബിധത്താ വുത്തം **“ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ”**തി. തഥാ ഹി കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു സുഭസുഖനിച്ചഅത്തസഞ്ഞാനം പഹാനതോ അസുഭദുക്ഖാനിച്ചാനത്തതാഗഹണതോ ച നേസം കായാനുപസ്സനാദിഭാവോ വിഭത്തോ.

സമ്മാ പദഹന്തി ഏതേന, സയം വാ സമ്മാ പദഹതി, പസത്ഥം, സുന്ദരം വാ പദഹന്തി **സമ്മപ്പധാനം**. പുഗ്ഗലസ്സ വാ സമ്മദേവ പധാനഭാവകരണതോ **സമ്മപ്പധാനം**. വീരിയസ്സേതം അധിവചനം. തമ്പി അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനം അകുസലാനം അനുപ്പാദനപഹാനവസേന അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപ്പാദനഭാവനവസേന ച ചതുകിച്ചം കത്വാ വുത്തം **“ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ”**തി.

ഇജ്ഝതീതി **ഇദ്ധി,** സമിജ്ഝതി നിപ്ഫജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഇജ്ഝന്തി വാ ഏതായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി **ഇദ്ധി**. ഇതി പഠമേന അത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ, ഇദ്ധികോട്ഠാസോതി അത്ഥോ . ദുതിയേന അത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോ പതിട്ഠാ അധിഗമൂപായോതി ഇദ്ധിപാദോ. തേന ഹി ഉപരൂപരിവിസേസസങ്ഖാതം ഇദ്ധിം പജ്ജന്തി പാപുണന്തി, സ്വായം ഇദ്ധിപാദോ യസ്മാ ഛന്ദാദികേ ചത്താരോ അധിപതിധമ്മേ ധുരേ ജേട്ഠകേ കത്വാ നിബ്ബത്തിയതി, തസ്മാ വുത്തം **“ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ”**തി.

പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീതി സദ്ധാദീനി പഞ്ച ഇന്ദ്രിയാനി. തത്ഥ അസ്സദ്ധിയം അഭിഭവിത്വാ അധിമോക്ഖലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി സദ്ധിന്ദ്രിയം, കോസജ്ജം അഭിഭവിത്വാ പഗ്ഗഹലക്ഖണേ , പമാദം അഭിഭവിത്വാ ഉപട്ഠാനലക്ഖണേ, വിക്ഖേപം അഭിഭവിത്വാ അവിക്ഖേപലക്ഖണേ, അഞ്ഞാണം അഭിഭവിത്വാ ദസ്സനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി പഞ്ചിന്ദ്രിയം.

താനിയേവ അസ്സദ്ധിയാദീഹി അനഭിഭവനീയതോ അകമ്പിയട്ഠേന സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഥിരഭാവേന **“ബലാനീ”**തി വേദിതബ്ബാനി.

സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാതി ബോധിയാ, ബോധിസ്സ വാ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാ. യാ ഹി ഏസാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ യായ ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനായ ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖത്തകിലമഥാനുയോഗ-

ഉച്ഛേദസസ്സതാഭിനിവേസാദീനം അനേകേസം ഉപദ്ദവാനം പടിപക്ഖഭൂതായ സതിധമ്മവിചയവീരിയപീതിപസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസങ്ഖാതായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ അരിയസാവകോ ബുജ്ഝതി, കിലേസനിദ്ദായ വുട്ഠഹതി, ചത്താരി വാ അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, നിബ്ബാനമേവ വാ സച്ഛികരോതീതി "ബോധീ"തി വുച്ചതി, തസ്സാ ധമ്മസാമഗ്ഗിസങ്ഖാതായ ബോധിയാ അങ്ഗാതിപി ബോജ്ഝങ്ഗാ ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദയോ വിയ. യോപേസ വുത്തപ്പകാരായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ അരിയസാവകോ "ബോധീ"തി വുച്ചതി, തസ്സ ബോധിസ്സ അങ്ഗാതിപി ബോജ്ഝങ്ഗാ സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയ. തേനാഹു പോരാണാ - "ബുജ്ഝനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"തി. "ബോധിയാ സംവത്തന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"തിആദിനാ നയേനപി ബോജ്ഝങ്ഗാനം ബോജ്ഝങ്ഗത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോതി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസേഹി ആരകത്താ അരിയഭാവകരത്താ അരിയഫലപടിലാഭകരത്താ ച അരിയോ. സമ്മാദിട്ഠിആദീനി അട്ഠങ്ഗാനി അസ്സ അത്ഥി, അട്ഠ അങ്ഗാനിയേവ വാ അട്ഠങ്ഗികോ. കിലേസേ മാരേന്തോ ഗച്ഛതി, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി മഗ്ഗിയതി, സയം വാ നിബ്ബാനം മഗ്ഗതീതി മഗ്ഗോതി. ഏവമേതേസം സതിപട്ഠാനാദീനം അത്ഥവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

സോതാപന്നോതി മഗ്ഗസങ്ഖാതം സോതം ആപജ്ജിത്വാ പാപുണിത്വാ ഠിതോ, സോതാപത്തിഫലട്ഠോതി അത്ഥോ. **സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ**തി സോതാപത്തിഫലസ്സ അത്തപച്ചക്ഖകരണായ പടിപജ്ജമാനോ പഠമമഗ്ഗട്ഠോ, യോ അട്ഠമകോതിപി വുച്ചതി. **സകദാഗാമീ**തി സകിദേവ ഇമം ലോകം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ആഗമനസീലോ ദുതിയഫലട്ഠോ. **അനാഗാമീ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന കാമലോകം അനാഗമനസീലോ തതിയഫലട്ഠോ . യോ പന സദ്ധാനുസാരീ ധമ്മാനുസാരീ ഏകബീജീതി ഏവമാദികോ അരിയപുഗ്ഗലവിഭാഗോ, സോ ഏതേസംയേവ പഭേദോതി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം അത്തനോ ധമ്മവിനയേ മതകുണപസദിസേന ദുസ്സീലപുഗ്ഗലേന സദ്ധിം സംവാസാഭാവസങ്ഖാതം അത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാനന്തി** ഇമം അസംവാസാരഹസംവാസാരഹവിഭാഗകാരണപരിദീപനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ഛന്നമതിവസ്സതീ**തി ആപത്തിം ആപജ്ജിത്വാ പടിച്ഛാദേന്തോ അഞ്ഞം നവം ആപത്തിം ആപജ്ജതി, തതോ പരം തതോ പരന്തി ഏവം ആപത്തിവസ്സം കിലേസവസ്സം അതിവിയ വസ്സതി. **വിവടം നാതിവസ്സതീ**തി ആപത്തിം ആപന്നോ തം അപ്പടിച്ഛാദേത്വാ വിവരന്തോ സബ്രഹ്മചാരീനം പകാസേന്തോ യഥാധമ്മം യഥാവിനയം പടികരോന്തോ ദേസേന്തോ വുട്ഠഹന്തോ അഞ്ഞം നവം ആപത്തിം ന ആപജ്ജതി, തേനസ്സ വിവടം പുന ആപത്തിവസ്സം കിലേസവസ്സം ന വസ്സതി. യസ്മാ ച ഏതദേവം, തസ്മാ **ഛന്നം** ഛാദിതം ആപത്തിം **വിവരേഥ** പകാസേഥ. **ഏവം തം നാതിവസ്സതീ**തി ഏവം സന്തേ തം ആപത്തിആപജ്ജനകം ആപന്നപുഗ്ഗലം അത്തഭാവം അതിവിജ്ഝിത്വാ കിലേസവസ്സം ന വസ്സതി ന തേമേതി. ഏവം സോ കിലേസേഹി അനവസ്സുതോ പരിസുദ്ധസീലോ സമാഹിതോ ഹുത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ സമ്മസന്തോ അനുക്കമേന നിബ്ബാനം പാപുണാതീതി അധിപ്പായോ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സോണസുത്തവണ്ണനാ

൪൬. ഛട്ഠേ **അവന്തീസൂ**തി അവന്തിരട്ഠേ. **കുരരഘരേ**തി ഏവംനാമകേ നഗരേ. **പവത്തേ പബ്ബതേ**തി പവത്തനാമകേ പബ്ബതേ. "പപാതേ പബ്ബതേ"തിപി പഠന്തി. **സോണോ ഉപാസകോ കുടികണ്ണോ**തി നാമേന സോണോ നാമ, തീഹി സരണഗമനേഹി

ഉപാസകഭാവപ്പടിവേദനേന ഉപാസകോ, കോടിഅഗ്ഘനകസ്സ കണ്ണപിളന്ധനസ്സ ധാരണേന "കോടികണ്ണോ"തി വത്തബ്ബേ "കുടികണ്ണോ"തി ഏവം അഭിഞ്ഞാതോ, ന സുഖുമാലസോണോതി അധിപ്പായോ . അയഞ്ഹി ആയസ്മതോ മഹാകച്ചായനസ്സ സന്തികേ ധമ്മം സുത്വാ സാസനേ അഭിപ്പസന്നോ, സരണേസു ച സീലേസു ച പതിട്ഠിതോ പവത്തേ പബ്ബതേ ഛായൂദകസമ്പന്നേ ഠാനേ വിഹാരം കാരേത്വാ ഥേരം തത്ഥ വസാപേത്വാ ചതൂഹി പച്ചയേഹി ഉപട്ഠാതി. തേന വുത്തം - **"ആയസ്മതോ മഹാകച്ചാനസ്സ ഉപട്ഠാകോ ഹോതീ"**തി.

സോ കാലേന കാലം ഥേരസ്സ ഉപട്ഠാനം ഗച്ഛതി. ഥേരോ ചസ്സ ധമ്മം ദേസേതി. തേന സംവേഗബഹുലോ ധമ്മചരിയായ ഉസ്സാഹജാതോ വിഹരതി. സോ ഏകദാ സത്ഥേന സദ്ധിം വാണിജ്ജത്ഥായ ഉജ്ജേനിം ഗച്ഛന്തോ അന്തരാമഗ്ഗേ അടവിയം സത്ഥേ നിവിട്ഠേ രത്തിയം ജനസമ്ബാധഭയേന ഏകമന്തം അപക്കമ്മ നിദ്ദം ഉപഗഞ്ഛി. സത്ഥോ പച്ചൂസവേലായം ഉട്ഠായ ഗതോ, ന ഏകോപി സോണം പബോധേസി, സബ്ബേപി വിസരിത്വാ അഗമംസു. സോ പഭാതായ രത്തിയാ പബുജ്ഝിത്വാ ഉട്ഠായ കഞ്ചി അപസ്സന്തോ സത്ഥേനേവ ഗതമഗ്ഗം ഗഹേത്വാ സീഘം സീഘം ഗച്ഛന്തോ ഏകം വടരുക്ഖം ഉപഗഞ്ഛി. തത്ഥ അദ്ദസ ഏകം മഹാകായം വിരൂപദസ്സനം ഗച്ഛന്തം പുരിസം അട്ഠിതോ മുത്താനി അത്തനോ മംസാനി സയമേവ ഖാദന്തം, ദിസ്വാന "കോസി ത്വ"ന്തി പുച്ഛി. "പേതോമ്ഹി, ഭന്തേ"തി. "കസ്മാ ഏവം കരോസീ"തി. "അത്തനോ പുബ്ബകമ്മേനാ"തി. "കിം പന തം കമ്മ"ന്തി. "അഹം പുബ്ബേ ഭാരുകച്ഛനഗരവാസീ കൂടവാണിജോ ഹുത്വാ പരേസം സന്തകം വഞ്ചേത്വാ ഖാദിം, സമണേ ച ഭിക്ഖായ ഉപഗതേ 'തുമ്ഹാകം മംസം ഖാദഥാ'തി അക്കോസിം, തേന കമ്മേന ഏതരഹി ഇമം ദുക്ഖം അനുഭവാമീ"തി. തം സുത്വാ സോണോ അതിവിയ സംവേഗം പടിലഭി.

തതോ പരം ഗച്ഛന്തോ മുഖതോ പഗ്ഘരിതകാളലോഹിതേ ദ്വേ പേതദാരകേ പസ്സിത്വാ തഥേവ പുച്ഛി. തേപിസ്സ അത്തനോ കമ്മം കഥേസും. തേ കിര ഭാരുകച്ഛനഗരേ ദാരകകാലേ ഗന്ധവാണിജ്ജായ ജീവികം കപ്പേന്താ അത്തനോ മാതരി ഖീണാസവേ നിമന്തേത്വാ ഭോജേന്തിയാ ഗേഹം ഗന്ത്വാ "അമ്ഹാകം സന്തകം കസ്മാ സമണാനം ദേസി, തയാ ദിന്നം ഭോജനം ഭുഞ്ജനകസമണാനം മുഖതോ കാളലോഹിതം പഗ്ഘരതൂ"തി അക്കോസിംസു. തേ തേന കമ്മേന നിരയേ പച്ചിത്വാ തസ്സ വിപാകാവസേസേന പേതയോനിയം നിബ്ബത്തിത്വാ തദാ ഇമം ദുക്ഖം അനുഭവന്തി. തമ്പി സുത്വാ സോണോ അതിവിയ സംവേഗജാതോ അഹോസി.

സോ ഉജ്ജേനിം ഗന്ത്വാ തം കരണീയം തീരേത്വാ കുലഘരം പച്ചാഗതോ ഥേരം ഉപസങ്കമിത്വാ കതപടിസന്ഥാരോ ഥേരസ്സ തമത്ഥം ആരോചേസി. ഥേരോപിസ്സ പവത്തിനിവത്തീസു ആദീനവാനിസംസേ വിഭാവേന്തോ ധമ്മം ദേസേസി. സോ ഥേരം വന്ദിത്വാ ഗേഹം ഗതോ സായമാസം ഭുഞ്ജിത്വാ സയനം ഉപഗതോ ഥോകംയേവ നിദ്ദായിത്വാ പബുജ്ഝിത്വാ സയനതലേ നിസജ്ജ യഥാസുതം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖിതും ആരദ്ധോ. തസ്സ തം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖതോ, തേ ച പേതത്തഭാവേ അനുസ്സരതോ സംസാരദുക്ഖം അതിവിയ ഭയാനകം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാസി, പബ്ബജ്ജായ ചിത്തം നമി. സോ വിഭാതായ രത്തിയാ സരീരപടിജഗ്ഗനം കത്വാ ഥേരം ഉപസങ്കമിത്വാ അത്തനോ അജ്ഝാസയം ആരോചേത്വാ പബ്ബജ്ജം യാചി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ സോണസ്സ ഉപാസകസ്സ കുടികണ്ണസ്സ രഹോഗതസ്സ...പേ०... പബ്ബാജേതു മം, ഭന്തേ, അയ്യോ മഹാകച്ചാനോ"**തി.

തത്ഥ **യഥാ യഥാ**തിആദീനം പദാനം അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - യേന യേന ആകാരേന അയ്യോ മഹാകച്ചാനോ ധമ്മം ദേസേതി ആചിക്ഖതി പഞ്ഞപേതി പട്ഠപേതി വിവരതി വിഭജതി ഉത്താനീകരോതി പകാസേതി, തേന തേന മേ ഉപപരിക്ഖതോ ഏവം ഹോതി, യദേതം സിക്ഖത്തയബ്രഹ്മചരിയം ഏകമ്പി ദിവസം അക്ഖണ്ഡം കത്വാ ചരിമകചിത്തം പാപേതബ്ബതായ **ഏകന്തപരിപുണ്ണം**. ഏകദിവസമ്പി

കിലേസമലേന അമലിനം കത്വാ ചരിമകചിത്തം പാപേതബ്ബതായ **ഏകന്തപരിസുദ്ധം. സങ്ഖലിഖിത**ന്തി ലിഖിതസങ്ഖസദിസം ധോതസങ്ഖസപ്പടിഭാഗം ചരിതബ്ബം. **ഇദം ന സുകരം അഗാരം അജ്ഝാവസതാ** അഗാരമജ്ഝേ വസന്തേന **ഏകന്ത പരിപുണ്ണം...പേ॰... ചരിതും യംനൂനാഹം** കേസേ ചേവ മസ്സൂനി ച **ഓഹാരേത്വാ** വോരോപേത്വാ കാസായരസപീതതായ **കാസായാനി** ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്താനം അനുച്ഛവികാനി വത്ഥാനി **അച്ഛാദേത്വാ** നിവാസേത്വാ ചേവ പാരുപിത്വാ ച **അഗാരസ്മാ** നിക്ഖമിത്വാ **അനഗാരിയം പബ്ബജേയ്യം** . യസ്മാ അഗാരസ്സ ഹിതം കസിവാണിജ്ജാദികമ്മം അഗാരിയന്തി വുച്ചതി, തഞ്ച പബ്ബജ്ജായ നത്ഥി, തസ്മാ പബ്ബജ്ജാ അനഗാരിയാ നാമ. തം **അനഗാരിയം** പബ്ബജ്ജം **പബ്ബജേയ്യം** ഉപഗച്ഛേയ്യം, പടിപജ്ജേയ്യന്തി അത്ഥോ.

ഏവം അത്തനാ രഹോവിതക്കിതം സോണോ ഉപാസകോ ഥേരസ്സ ആരോചേത്വാ തം പടിപജ്ജിതുകാമോ **"പബ്ബാജേതു മം, ഭന്തേ, അയ്യോ മഹാകച്ചാനോ"**തി ആഹ. ഥേരോ പന "താവസ്സ ഞാണപരിപാകം കഥ"ന്തി ഉപധാരേത്വാ ഞാണപരിപാകം ആഗമയമാനോ **"ദുക്കരം ഖോ"**തിആദിനാ പബ്ബജ്ജാഛന്ദം നിവാരേസി.

തത്ഥ **ഏകഭത്ത**ന്തി "ഏകഭത്തികോ ഹോതി രത്തൂപരതോ വിരതോ വികാലഭോജനാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൦; അ॰ നി॰ ൩.൭൧) ഏവം വുത്തം വികാലഭോജനവിരതിം സന്ധായ വദതി. **ഏകസേയ്യ**ന്തി അദുതിയസേയ്യം. എത്ഥ ച സേയ്യാസീസേന "ഏകോ തിട്ഠതി, ഏകോ ഗച്ഛതി, ഏകോ നിസീദതീ"തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൭; ൪൯) നയേന വുത്തേസു ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു കായവിവേകം ദീപേതി, ന ഏകാകിനാ ഹുത്വാ സയനമത്തം. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി മേഥുനവിരതിബ്രഹ്മചരിയം, സിക്ഖത്തയാനുയോഗസങ്ഖാതം സാസനബ്രഹ്മചരിയം വാ. **ഇങ്ഘാ**തി ചോദനത്ഥേ നിപാതോ. **തത്ഥേവാ**തി ഗേഹേയേവ. **ബുദ്ധാനം സാസനം അനുയുഞ്ജാ**തി നിച്ചസീലഉപോസഥസീലാദിഭേദം പഞ്ചങ്ഗഅട്ഠങ്ഗദസങ്ഗസീലം, തദനുരൂപഞ്ച സമാധിപഞ്ഞാഭാവനം അനുയുഞ്ജ. ഏതഞ്ഹി ഉപാസകേന പുബ്ബഭാഗേ അനുയുഞ്ജിതബ്ബം ബുദ്ധസാസനം നാമ. തേനാഹ - **"കാലയുത്തം ഏകഭത്തം ഏകസേയ്യം ബ്രഹ്മരിയ"**ന്തി.

തത്ഥ **കാലയുത്ത**ന്തി ചാതുദ്ദസീപഞ്ചദസീഅട്ഠമീപാടിഹാരിയപക്ഖസങ്ഖാതേന കാലേന യുത്തം, യഥാവുത്തകാലേ വാ തുയ്ഹം അനുയുഞ്ജന്തസ്സ യുത്തം പതിരൂപം സക്കുണേയ്യം, ന സബ്ബകാലം പബ്ബജ്ജാതി അധിപ്പായോ. സബ്ബമേതം ഞാണസ്സ അപരിപക്കത്താ തസ്സ കാമാനം ദുപ്പഹാനതായ സമ്മാപടിപത്തിയം യോഗ്യം കാരാപേതും വദതി, ന പബ്ബജ്ജാഛന്ദം നിവാരേതും. **പബ്ബജ്ജാഭിസങ്ഖാരോ**തി പബ്ബജിതും ആരമ്ഭോ ഉസ്സാഹോ. **പടിപസ്സമ്ഭീ**തി ഇന്ദ്രിയാനം അപരിപക്കത്താ, സംവേഗസ്സ ച നാതിതിക്ഖഭാവതോ വൂപസമി. കിഞ്ചാപി പടിപസ്സമ്ഭി, ഥേരേന വുത്തവിധിം പന അനുതിട്ഠന്തോ കാലേന കാലം ഥേരം ഉപസങ്കമിത്വാ പയിരുപാസന്തോ ധമ്മം സുണാതി. തസ്സ വുത്തനയേനേവ ദുതിയം പബ്ബജ്ജായ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജി, ഥേരസ്സ ച ആരോചേസി. ദുതിയമ്പി ഥേരോ പടിക്ഖിപി. തതിയവാരേ പന ഞാണസ്സ പരിപക്കഭാവം ഞത്വാ "ഇദാനി നം പബ്ബാജേതും കാലോ"തി ഥേരോ പബ്ബാജേസി, പബ്ബജിതഞ്ച തം തീണി സംവച്ഛരാനി അതിക്കമിത്വാ ഗണം പരിയേസിത്വാ ഉപസമ്പാദേസി. തം സന്ധായ വുത്തം - **"ദുതിയമ്പി ഖോ സോണോ...പേ॰... ഉപസമ്പാദേസീ"**തി.

തത്ഥ **അപ്പഭിക്ഖുകോ**തി കതിപയഭിക്ഖുകോ. തദാ കിര ഭിക്ഖൂ യേഭുയ്യേന മജ്ഝിമദേസേ ഏവ വസിംസു. തസ്മാ തത്ഥ കതിപയാ ഏവ അഹേസും , തേ ച ഏകസ്മിം നിഗമേ ഏകോ, ഏകസ്മിം ദ്വേതി ഏവം വിസും വിസും വസിംസു. **കിച്ഛേനാ**തി ദുക്ഖേന. **കസിരേനാ**തി ആയാസേന. **തതോ തതോ**തി തസ്മാ തസ്മാ ഗാമനിഗമാദിതോ. ഥേരേന ഹി കതിപയേ ഭിക്ഖൂ ആനേത്വാ അഞ്ഞേസു

ആനീയമാനേസു പുബ്ബേ ആനീതാ കേനചിദേവ കരണീയേന പക്കമിംസു, കിഞ്ചി കാലം ആഗമേത്വാ പുന തേസു ആനീയമാനേസു ഇതരേ പക്കമിംസു. ഏവം പുനപ്പുനം ആനയനേന സന്നിപാതോ ചിരേനേവ അഹോസി, ഥേരോ ച തദാ ഏകവിഹാരീ അഹോസി. **ദസവഗ്ഗം ഭിക്ഖുസങ്ഘം സന്നിപാതേത്വാ**തി തദാ ഭഗവതാ പച്ചന്തദേസേപി ദസവഗ്ഗേനേവ സങ്ഘേന ഉപസമ്പദാ അനുഞ്ഞാതാ. ഇതോനിദാനഞ്ഹി ഥേരേന യാചിതോ പഞ്ചവഗ്ഗേന സങ്ഘേന പച്ചന്തദേസേ ഉപസമ്പദം അനുജാനി. തേന വുത്തം - **"തിണ്ണം വസ്സാനം...പേ॰... സന്നിപാതേത്വാ"**തി.

വസ്സംവുട്ഠസ്സാതി ഉപസമ്പജ്ജിത്വാ പഠമവസ്സം ഉപഗന്ത്വാ വുസിതവതോ. **ഈദിസോ ച ഈദിസോ ചാ**തി ഏവരൂപോ ച ഏവരൂപോ ച, ഏവരൂപായ നാമകായരൂപകായസമ്പത്തിയാ സമന്നാഗതോ, ഏവരൂപായ ധമ്മകായസമ്പത്തിയാ സമന്നാഗതോതി **സുതോയേവ മേ സോ ഭഗവാ. ന ഖോ മേ സോ ഭഗവാ സമ്മുഖാ ദിട്ഠോ**തി ഏതേന പുഥുജ്ജനസദ്ധായ ഏവം ആയസ്മാ സോണോ ഭഗവന്തം ദട്ഠുകാമോ അഹോസി. അപരഭാഗേ പന സത്ഥാരാ സദ്ധിം ഏകഗന്ധകുടിയം വസിത്വാ പച്ചൂസസമയം അജ്ഝിട്ഠോ സോളസ അട്ഠകവഗ്ഗികാനി സത്ഥു സമ്മുഖാ അട്ഠിം കത്വാ മനസി കത്വാ സബ്ബം ചേതസോ സമന്നാഹരിത്വാ അത്ഥധമ്മപ്പടിസംവേദീ ഹുത്വാ ഭണന്തോ ധമ്മൂപസഞ്ഹിതപാമോജ്ജാദിമുഖേന സമാഹിതോ സരഭഞ്ഞപരിയോസാനേ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തോ അനുപുബ്ബേന അരഹത്തം പാപുണി. ഏതദത്ഥമേവ ഹിസ്സ ഭഗവതാ അത്തനാ സദ്ധിം ഏകഗന്ധകുടിയം വാസോ ആണത്തോതി വദന്തി.

കേചി പനാഹു - "ന ഖോ മേ സോ ഭഗവാ സമ്മുഖാ ദിട്ഠോ"തി ഇദം രൂപകായദസ്സനമേവ സന്ധായ വുത്തന്തി. ആയസ്മാ ഹി സോണോ പബ്ബജിത്വാവ ഥേരസ്സ സന്തികേ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ ഘടേന്തോ വായമന്തോ അനുപസമ്പന്നോവ സോതാപന്നോ ഹുത്വാ ഉപസമ്പജ്ജിത്വാ "ഉപാസകാപി സോതാപന്നാ ഹോന്തി, അഹമ്പി സോതാപന്നോ, കിമേത്ഥ ചിത്ത"ന്തി ഉപരിമഗ്ഗത്ഥായ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അന്തോവസ്സേയേവ ഛളഭിഞ്ഞോ ഹുത്വാ വിസുദ്ധിപവാരണായ പവാരേസി . അരിയസച്ചദസ്സനേന ഹി ഭഗവതോ ധമ്മകായോ ദിട്ഠോ നാമ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "യോ ഖോ, വക്കലി, ധമ്മം പസ്സതി, സോ മം പസ്സതി. യോ മം പസ്സതി, സോ ധമ്മം പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൭).

തസ്മാസ്സ ധമ്മകായദസ്സനം പഗേവ സിദ്ധം, പവാരേത്വാ പന രൂപകായം ദട്ഠുകാമോ അഹോസീതി.

"സചേ മം ഉപജ്ഝായോ അനുജാനാതീ"തിപി പാഠോ. "ഭന്തേ"തി പന ലിഖന്തി. തഥാ "സാധു സാധു, ആവുസോ സോണ, ഗച്ഛ ത്വം, ആവുസോ സോണാ"തിപി പാഠോ. "ആവുസോ"തി പന കേസുചി പോത്ഥകേസു നത്ഥി. തഥാ "ഏവമാവുസോതി ഖോ ആയസ്മാ സോണോ"തിപി പാഠോ. ആവുസോവാദോയേവ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഭിക്ഖൂനം ഭഗവതോ ധരമാനകാലേ ആചിണ്ണോ. **ഭഗവന്തം പാസാദിക**ന്തിആദീനം പദാനം അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ.

കച്ചി ഭിക്ഖു ഖമനീയന്തി ഭിക്ഖു ഇദം തുയ്ഹം ചതുചക്കം നവദ്വാരം സരീരയന്തം കച്ചി ഖമനീയം, കിം സക്കാ ഖമിതും സഹിതും പരിഹരിതും, കിം ദുക്ഖഭാരോ നാഭിഭവതി. **കച്ചി യാപനീയ**ന്തി കിം തംതംകിച്ചേസു യാപേതും ഗമേതും സക്കാ, ന കഞ്ചി അന്തരായന്തി ദസ്സേതി. **കച്ചിസി അപ്പകിലമഥേനാ**തി അനായാസേന ഇമം ഏത്തകം അദ്ധാനം കച്ചി ആഗതോസി.

ഏതദഹോസീതി ബുദ്ധാചിണ്ണം അനുസ്സരന്തസ്സ ആയസ്മതോ ആനന്ദസ്സ ഏതം **"യസ്സ ഖോ മം ഭഗവാ"**തിആദിനാ ഇദാനി വുച്ചമാനം ചിത്തേ ആചിണ്ണം അഹോസി. **ഏകവിഹാരേ**തി ഏകഗന്ധകുടിയം. ഗന്ധകുടി ഹി ഇധ വിഹാരോതി അധിപ്പേതാ. **വത്ഥു**ന്തി വസിതും.

നിസജ്ജായ വീതിനാമേത്വാതി എത്ഥ യസ്മാ ഭഗവാ ആയസ്മതോ സോണസ്സ സമാപത്തിസമാപജ്ജനേ പടിസന്ഥാരം കരോന്തോ സാവകസാധാരണാ സബ്ബാ സമാപത്തിയോ അനുലോമപടിലോമം സമാപജ്ജന്തോ **ബഹുദേവ രത്തിം...പേ॰... വിഹാരം പാവിസി,** തസ്മാ ആയസ്മാപി സോണോ ഭഗവതോ അധിപ്പായം ഞത്വാ തദനുരൂപം സബ്ബാ താ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജന്തോ "ബഹുദേവ രത്തിം...പേ॰... വിഹാരം പാവിസീ"തി കേചി വദന്തി. പവിസിത്വാ ച ഭഗവതാ അനുഞ്ഞാതോ ചീവരം തിരോകരണീയം കത്വാപി ഭഗവതോ പാദപസ്സേ നിസജ്ജായ വീതിനാമേസി. **അജ്ഝേസീ**തി ആണാപേസി. **പടിഭാതു തം ഭിക്ഖു ധമ്മോ ഭാസിതു**ന്തി ഭിക്ഖു തുയ്ഹം ധമ്മോ ഭാസിതും ഉപട്ഠാതു ഞാണമുഖേ ആഗച്ഛതു, യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം ഭണാഹീതി അത്ഥോ.

സോളസ അട്ഠകവഗ്ഗികാനീതി അട്ഠകവഗ്ഗഭൂതാനി കാമസുത്താദീനി സോളസ സുത്താനി. **സരേന അഭണീ**തി സുത്തുസ്സാരണസരേന അഭാസി, സരഭഞ്ഞവസേന കഥേസീതി അത്ഥോ. **സരഭഞ്ഞപരിയോസാനേ**തി ഉസ്സാരണാവസാനേ. **സുഗ്ഗഹിതാനീ**തി സമ്മാ ഉഗ്ഗഹിതാനി. **സുമനസികതാനീ**തി സുട്ഠു മനസി കതാനി. ഏകച്ചോ ഉഗ്ഗഹണകാലേ സമ്മാ ഉഗ്ഗഹേത്വാപി പച്ഛാ സജ്ഝായാദിവസേന മനസി കരണകാലേ ബ്യഞ്ജനാനി വാ മിച്ഛാ രോപേതി, പദപച്ഛാഭട്ഠം വാ കരോതി, ന ഏവമയം. ഇമിനാ പന സമ്മദേവ യഥുഗ്ഗഹിതം മനസി കതാനി. തേന വുത്തം - "സുമനസികതാനീതി സുട്ഠു മനസി കതാനീ"തി. **സൂപധാരിതാനീ**തി അത്ഥതോപി സുട്ഠു ഉപധാരിതാനി. അത്ഥേ ഹി സുട്ടു ഉപധാരിതേ സക്കാ പാളിം സമ്മാ ഉസ്സാരേതും. **കല്യാണിയാസി വാചായ സമന്നാഗതോ**തി സിഥിലധനിതാദീനം യഥാവിധാനവചനേന പരിമണ്ഡലപദബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണായ പോരിയാ വാചായ സമന്നാഗതോ ആസി. **വിസ്സട്ഠായാ**തി വിമുത്തായ. ഏതേനസ്സ വിമുത്തവാദിതം ദസ്സേതി. **അനേലഗളായാ**തി ഏലാ വുച്ചതി ദോസോ, തം ന പഗ്ഘരതീതി അനേലഗളാ, തായ നിദ്ദോസായാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **അനേലഗളായാ**തി അനേലായ ച അഗളായ ച നിദ്ദോസായ അഗളിതപദബ്യഞ്ജനായ, അപരിഹീനപദബ്യഞ്ജനായാതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി നം ഭഗവാ "ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം കല്യാണവാക്കരണാനം യദിദം സോണോ കുടികണ്ണോ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൦൬) ഏതദഗ്ഗേ ഠപേസി. **അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞാപനിയാ**തി യഥാധിപ്പേതം അത്ഥം വിഞ്ഞാപേതും സമത്ഥായ.

കതിവസ്സോതി സോ കിര മജ്ഝിമവയസ്സ തതിയകോട്ഠാസേ ഠിതോ ആകപ്പസമ്പന്നോ ച പരേസം ചിരതരപബ്ബജിതോ വിയ ഖായതി. തം സന്ധായ ഭഗവാ പുച്ഛതീതി കേചി, തം അകാരണം. ഏവം സന്തേ സമാധിസുഖം അനുഭവിതും യുത്തോ, ഏത്തകം കാലം കസ്മാ പമാദമാപന്നോതി പുന അനുയുഞ്ജിതും സത്ഥാ "കതിവസ്സോസീ"തി തം പുച്ഛതി. തേനേവാഹ - **"കിസ്സ പന ത്വം ഭിക്ഖു ഏവം ചിരം അകാസീ"**തി.

തത്ഥ **കിസ്സാ**തി കിം കാരണാ. **ഏവം ചിരം അകാസീ**തി ഏവം ചിരായി, കേന കാരണേന ഏവം ചിരകാലം പബ്ബജ്ജം അനുപഗന്ത്വാ അഗാരമജ്ഝേ വസീതി അത്ഥോ. **ചിരം ദിട്ഠോ മേ**തി ചിരേന ചിരകാലേന മയാ ദിട്ഠോ. **കാമേസൂ**തി കിലേസകാമേസു ച വത്ഥുകാമേസു ച. **ആദീനവോ**തി ദോസോ. **അപി ചാ**തി കാമേസു ആദീനവേ കേനചി പകാരേന ദിട്ഠേപി ന താവാഹം ഘരാവാസതോ നിക്ഖമിതും അസക്ഖിം. കസ്മാ? **സമ്ബാധോ ഘരാവാസോ** ഉച്ചാവചേഹി

കിച്ചകരണീയേഹി സമുപബ്യൂള്ഹോ അഗാരിയഭാവോ. തേനേവാഹ - **“ബഹുകിച്ചോ ബഹുകരണീയോ”**തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി കാമേസു യഥാഭൂതം ആദീനവദസ്സിനോ ചിത്തം ചിരായിത്വാപി ന പതിട്ഠാതി, അഞ്ഞദത്ഥു പദുമപലാസേ ഉദകബിന്ദു വിയ വിനിവത്തതിയേവാതി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി പവത്തിം നിവത്തിഞ്ച സമ്മദേവ ജാനന്തോ പവത്തിയം തന്നിമിത്തേ ച ന കദാചിപി രമതീതി ഇദമത്ഥദീപകം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ദിസ്വാ ആദീനവം ലോകേ**തി സബ്ബസ്മിം സങ്ഖാരലോകേ “അനിച്ചോ ദുക്ഖോ വിപരിണാമധമ്മോ”തിആദിനാ ആദീനവം ദോസം പഞ്ഞായ പസ്സിത്വാ. ഏതേന വിപസ്സനാവാരോ കഥിതോ . **ഞത്വാ ധമ്മം നിരുപധി**ന്തി സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗത്താ നിരുപധിം നിബ്ബാനധമ്മം യഥാഭൂതം ഞത്വാ നിസ്സരണവിവേകാസങ്ഖതാമതസഭാവതോ മഗ്ഗഞാണേന പടിവിജ്ഝിത്വാ. “ദിസ്വാ ഞത്വാ”തി ഇമേസം പദാനം “സപ്പിം പിവിത്വാ ബലം ഹോതി, സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഹോതി, പഞ്ഞായ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ”തിആദീസു (പു॰ പ॰ ൨൦൮; അ॰ നി॰ ൯.൪൨-൪൩) വിയ ഹേതുഅത്ഥതാ ദട്ഠബ്ബാ. **അരിയോ ന രമതീ പാപേ**തി കിലേസേഹി ആരകത്താ അരിയോ സപ്പുരിസോ അണുമത്തേപി പാപേ ന രമതി. കസ്മാ? **പാപേ ന രമതീ സുചീ**തി സുവിസുദ്ധകായസമാചാരാദിതായ വിസുദ്ധപുഗ്ഗലോ രാജഹംസോ വിയ ഉക്കാരട്ഠാനേ പാപേ സംകിലിട്ഠധമ്മേ ന രമതി നാഭിനന്ദതി. “പാപോ ന രമതീ സുചി”ന്തിപി പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - പാപോ പാപപുഗ്ഗലോ സുചിം അനവജ്ജം വോദാനധമ്മം ന രമതി, അഞ്ഞദത്ഥു ഗാമസൂകരാദയോ വിയ ഉക്കാരട്ഠാനം അസുചിം സംകിലേസധമ്മംയേവ രമതീതി പടിപക്ഖതോ ദേസനം പരിവത്തേതി.

ഏവം ഭഗവതാ ഉദാനേ ഉദാനിതേ ആയസ്മാ സോണോ ഉട്ഠായാസനാ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ അത്തനോ ഉപജ്ഝായസ്സ വചനേന പച്ചന്തദേസേ പഞ്ചവഗ്ഗേന ഉപസമ്പദാദിപഞ്ചവത്ഥൂനി യാചി. ഭഗവാപി താനി അനുജാനീതി തം സബ്ബം ഖന്ധകേ (മഹാവ॰ ൨൫൭ ആദയോ) ആഗതനയേന വേദിതബ്ബം.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കങ്ഖാരേവതസുത്തവണ്ണനാ

൪൭. സത്തമേ **കങ്ഖാരേവതോ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം. സോ ഹി സാസനേ പബ്ബജിത്വാ ലദ്ധൂപസമ്പദോ സീലവാ കല്യാണധമ്മോ വിഹരതി, “അകപ്പിയാ മുഗ്ഗാ, ന കപ്പന്തി മുഗ്ഗാ പരിഭുഞ്ജിതും, അകപ്പിയോ ഗുളോ”തി (മഹാവ॰ ൨൭൨) ച ആദിനാ വിനയകുക്കുച്ചസങ്ഖാതകങ്ഖാബഹുലോ പന ഹോതി. തേന **കങ്ഖാരേവതോ**തി പഞ്ഞായിത്ഥ. സോ അപരഭാഗേ സത്ഥു സന്തികേ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ ഘടേന്തോ വായമന്തോ ഛളഭിഞ്ഞോ സച്ഛികത്വാ ഝാനസുഖേന ഫലസുഖേന വീതിനാമേതി, യേഭുയ്യേന പന അത്തനാ അധിഗതം അരിയമഗ്ഗം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി. തേന വുത്തം - **“അത്തനോ കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിം പച്ചവേക്ഖമാനോ”**തി. മഗ്ഗപഞ്ഞാ ഹി “അഹോസിം നു ഖോ അഹം അതീതമദ്ധാന”ന്തിആദിനയപവത്തായ (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) സോളസവത്ഥുകായ, “ബുദ്ധേ കങ്ഖതി…പേ॰… പടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു കങ്ഖതീ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൮) ഏവം വുത്തായ അട്ഠവത്ഥുകായ, പഗേവ ഇതരാസന്തി അനവസേസതോ സബ്ബകങ്ഖാനം വിതരണതോ സമതിക്കമനതോ, അഞ്ഞേഹി ച അത്തനാ പഹാതബ്ബകിലേസേഹി അച്ചന്തവിസുജ്ഝനതോ “കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധീ”തി ഇധാധിപ്പേതാ. തഞ്ഹി അയമായസ്മാ ദീഘരത്തം കങ്ഖാപകതത്താ “ഇമം മഗ്ഗധമ്മം അധിഗമ്മ ഇമാ മേ കങ്ഖാ അനവസേസാ പഹീനാ”തി ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖമാനോ നിസീദി, ന സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനം അനിച്ചന്തികത്താ തസ്സ കങ്ഖാവിതരണസ്സ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം അരിയമഗ്ഗസ്സ അനവസേസകങ്ഖാവിതരണസങ്ഖാതം അത്ഥം വിദിത്വാ തദത്ഥദീപകം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **യാ കാചി കങ്ഖാ ഇധ വാ ഹുരം വാതി** ഇധ ഇമസ്മിം പച്ചുപ്പന്നേ അത്തഭാവേ "അഹം നു ഖോസ്മി നോ നു ഖോസ്മീ"തിആദിനാ ഹുരം വാ, അതീതാനാഗതേസു അത്തഭാവേസു "അഹോസിം നു ഖോ അഹം അതീതമദ്ധാന"ന്തിആദിനാ ഉപ്പജ്ജനകാ കങ്ഖാ. **സകവേദിയാ വാ പരവേദിയാ വാതി** താ ഏവം വുത്തനയേനേവ സകഅത്തഭാവേ ആരമ്മണവസേന പടിലഭിതബ്ബായ പവത്തിയാ സകവേദിയാ വാ പരസ്സ അത്തഭാവേ പടിലഭിതബ്ബായ "ബുദ്ധോ നു ഖോ, നോ നു ഖോ"തിആദിനാ വാ പരസ്മിം പധാനേ ഉത്തമേ പടിലഭിതബ്ബായ പവത്തിയാ പരവേദിയാ വാ യാ കാചി കങ്ഖാ വിചികിച്ഛാ. **യേ ഝായിനോ താ പജഹന്തി സബ്ബാ, ആതാപിനോ ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്താതി** യേ ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനേന ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനേന ഝായിനോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനപാരിപൂരിയാ ആതാപിനോ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം ചരന്താ അധിഗച്ഛന്താ സദ്ധാനുസാരീആദിപ്പഭേദാ പഠമമഗ്ഗട്ഠാ പുഗ്ഗലാ, താ സബ്ബാ കങ്ഖാ പജഹന്തി സമുച്ഛിന്ദന്തി മഗ്ഗക്ഖണേ. തതോ പരം പന താ പഹീനാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ ഇതോ അഞ്ഞം താസം അച്ചന്തപ്പഹാനം നാമ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ.

ഇതി ഭഗവാ ഝാനമുഖേന ആയസ്മതോ കങ്ഖാരേവതസ്സ ഝാനസീസേന അരിയമഗ്ഗാധിഗമം ഥോമേന്തോ ഥോമനാവസേന ഉദാനം ഉദാനേസി. തേനേവ ച നം "ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഝായീനം യദിദം കങ്ഖാരേവതോ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൦൪) ഝായീഭാവേന ഏതദഗ്ഗേ ഠപേസീതി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സങ്ഘഭേദസുത്തവണ്ണനാ

൪൮. അട്ഠമേ **ആയസ്മന്തം ആനന്ദം ഏതദവോചാതി** അഭിമാരേ പയോജേത്വാ നാളാഗിരിം വിസ്സജ്ജാപേത്വാ സിലം പവട്ടേത്വാ ഭഗവതോ അനത്ഥം കാതും അസക്കോന്തോ "സങ്ഘം ഭിന്ദിത്വാ ചക്കഭേദം കരിസ്സാമീ"തി അധിപ്പായേന ഏതം **"അജ്ജതഗ്ഗേ"**തിആദിവചനം അവോച. **അഞ്ഞത്രേവ ഭഗവതാതി** വിനാ ഏവ ഭഗവന്തം, സത്ഥാരം അകത്വാതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞത്ര ഭിക്ഖുസങ്ഘാതി** വിനാ ഏവ ഭിക്ഖുസങ്ഘം. **ഉപോസഥം കരിസ്സാമി സങ്ഘകമ്മാനി ചാതി** ഭഗവതോ ഓവാദകാരകം ഭിക്ഖുസങ്ഘം വിസും കത്വാ മം അനുവത്തന്തേഹി ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം ആവേണികം ഉപോസഥം സങ്ഘകമ്മാനി ച കരിസ്സാമീതി അത്ഥോ. **ദേവദത്തോ സങ്ഘം ഭിന്ദിസ്സതീതി** ഭേദകരാനം സബ്ബേസം ദേവദത്തേന സജ്ജിതത്താ ഏകംസേനേവ ദേവദത്തോ അജ്ജ സങ്ഘം ഭിന്ദിസ്സതി ദ്വിധാ കരിസ്സതി. "അധമ്മം ധമ്മോ"തിആദീസു ഹി അട്ഠാരസസു ഭേദകരവത്ഥൂസു യംകിഞ്ചി ഏകമ്പി വത്ഥും ദീപേത്വാ തേന തേന കാരണേന "ഇമം ഗണ്ഹഥ, ഇമം രോചേഥാ"തി സഞ്ഞാപേത്വാ സലാകം ഗാഹേത്വാ വിസും സങ്ഘകമ്മേ കതേ സങ്ഘോ ഭിന്നോ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "പഞ്ചഹി, ഉപാലി, ആകാരേഹി സങ്ഘോ ഭിജ്ജതി കമ്മേന ഉദ്ദേസേന വോഹരന്തോ അനുസ്സാവനേന സലാകഗ്ഗാഹേനാ"തി (പരി॰ ൪൫൮).

തത്ഥ **കമ്മേനാതി** അപലോകനകമ്മാദീസു ചതൂസു കമ്മേസു അഞ്ഞതരേന കമ്മേന. **ഉദ്ദേസേനാതി** പഞ്ചസു പാതിമോക്ഖുദ്ദേസേസു അഞ്ഞതരേന ഉദ്ദേസേന. **വോഹരന്തോതി** താഹി താഹി ഉപ്പത്തീഹി "അധമ്മം ധമ്മോ"തിആദീനി (അം॰ നി॰ ൧.൩൧൭; ചൂളവ॰ ൩൫൨) അട്ഠാരസഭേദകരവത്ഥൂനി ദീപേന്തോ. **അനുസ്സാവനേനാതി** "നനു തുമ്ഹേ ജാനാഥ മയ്ഹം ഉച്ചാകുലാ പബ്ബജിതഭാവം ബഹുസ്സുതഭാവഞ്ച, മാദിസോ നാമ ഉദ്ധമ്മം ഉബ്ബിനയം ഗാഹേയ്യാതി കിം തുമ്ഹാകം ചിത്തമ്പി

ഉപ്പാദേതും യുത്തം, കിമഹം അപായതോ ന ഭായാമീ''തിആദിനാ നയേന കണ്ണമൂലേ വചീഭേദം കത്വാ അനുസ്സാവനേന. **സലാകഗ്ഗാഹേനാ**തി ഏവം അനുസ്സാവേത്വാ തേസം ചിത്തം ഉപത്ഥമ്ഭേത്വാ അനാവത്തിധമ്മേ കത്വാ ''ഗണ്ഹഥ ഇമം സലാക''ന്തി സലാകഗ്ഗാഹേന.

ഏത്ഥ ച കമ്മമേവ ഉദ്ദേസോ വാ പമാണം, വോഹാരാനുസ്സാവനസലാകഗ്ഗാഹാ പന പുബ്ബഭാഗാ. അട്ഠാരസവത്ഥുദീപനവസേന ഹി വോഹരന്തേന തത്ഥ രുചിജനനത്ഥം അനുസ്സാവേത്വാ സലാകായ ഗാഹിതായപി അഭിന്നോവ ഹോതി സങ്ഘോ. യദാ പനേവം ചത്താരോ വാ അതിരേകാ വാ സലാകം ഗാഹേത്വാ ആവേണികം ഉദ്ദേസം വാ കമ്മം വാ കരോന്തി, തദാ സങ്ഘോ ഭിന്നോ നാമ ഹോതി. ദേവദത്തോ ച സബ്ബം സങ്ഘഭേദസ്സ പുബ്ബഭാഗം നിപ്ഫാദേത്വാ ''ഏകംസേനേവ അജ്ജ ആവേണികം ഉപോസഥം സങ്ഘകമ്മഞ്ച കരിസ്സാമീ''തി ചിന്തേത്വാ ''അജ്ജതഗ്ഗേ''തിആദിവചനം അവോച. തേനാഹ - **''അജ്ജ, ഭന്തേ, ദേവദത്തോ സങ്ഘം ഭിന്ദിസ്സതീ''**തി. യതോ അവോചുമ്ഹാ ''ഭേദകരാനം സബ്ബേസം ദേവദത്തേന സജ്ജിതത്താ''തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം അവീചിമഹാനിരയുപ്പത്തിസംവത്തനിയം കപ്പട്ഠിയം അതേകിച്ഛം ദേവദത്തേന നിബ്ബത്തിയമാനം സങ്ഘഭേദകമ്മം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി കുസലാകുസലേസു യഥാക്കമം സപ്പുരിസാസപ്പുരിസസഭാഗവിസഭാഗപടിപത്തിവസേന പന സുകുസലാതി ഇദമത്ഥവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **സുകരം സാധുനാ സാധൂ**തി അത്തനോ പരേസഞ്ച ഹിതം സാധേതീതി സാധു, സമ്മാപടിപന്നോ. തേന സാധുനാ സാരിപുത്താദിനാ സാവകേന പച്ചേകബുദ്ധേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന അഞ്ഞേന വാ ലോകിയസാധുനാ സാധു സുന്ദരം ഭദ്ദകം അത്തനോ പരേസഞ്ച ഹിതസുഖാവഹം സുകരം സുഖേന കാതും സക്കാ. **സാധു പാപേന ദുക്കര**ന്തി തദേവ പന വുത്തലക്ഖണം സാധു പാപേന ദേവദത്താദിനാ പാപപുഗ്ഗലേന ദുക്കരം കാതും ന സക്കാ, ന സോ തം കാതും സക്കോതീതി അത്ഥോ. **പാപം പാപേന സുകര**ന്തി പാപം അസുന്ദരം അത്തനോ പരേസഞ്ച അനത്ഥാവഹം പാപേന യഥാവുത്തപാപപുഗ്ഗലേന സുകരം സുഖേന കാതും സക്കുണേയ്യ. **പാപമരിയേഹി ദുക്കര**ന്തി അരിയേഹി പന ബുദ്ധാദീഹി തം തം പാപം ദുക്കരം ദുരഭിസമ്ഭവം. സേതുഘാതോയേവ ഹി തേസന്തി സത്ഥാ ദീപേതി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സധായമാനസുത്തവണ്ണനാ

൪൯. നവമേ **മാണവകാ**തി തരുണാ. പഠമേ യോബ്ബനേ ഠിതാ ബ്രാഹ്മണകുമാരകാ ഇധാധിപ്പേതാ.

സധായമാനരൂപാതി ഉപ്പണ്ഡനജാതികം വചനം സന്ധായ വുത്തം. അഞ്ഞേസം ഉപ്പണ്ഡേന്താ സധന്തി, തദത്ഥവചനസീലാതി അത്ഥോ. തസ്സായം വചനത്ഥോ - സധനം സധോ, തം ആചിക്ഖന്തീതി സധയമാനാതി വത്തബ്ബേ ദീഘം കത്വാ ''സധായമാനാ''തി വുത്തം. അഥ വാ വിസേസതോ സസേധേ വിയ അത്താനം ആവദന്തീതി സധയമാനാ. തേ ഏവം സഭാവതായ ''സധായമാനരൂപാ''തി വുത്തം. ''സദ്ദായമാനരൂപാ''തിപി പാഠോ, ഉച്ചാസദ്ദമഹാസദ്ദം കരോന്താതി അത്ഥോ. **ഭഗവതോ അവിദൂരേ അതിക്കമന്തീ**തി ഭഗവതോ സവനവിസയേ തം തം മുഖാരുള്ഹം വദന്താ അതിയന്തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തേസം വാചായ അസഞ്ഞതഭാവം ജാനിത്വാ തദത്ഥദീപകം ധമ്മസംവേഗവസേന **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **പരിമുട്ഠാ**തി ദന്ധാ മുട്ഠസ്സതിനോ. **പണ്ഡിതാഭാസാ**തി പണ്ഡിതപതിരൂപകാ “കേ അഞ്ഞേ ജാനന്തി, മയമേവേത്ഥ ജാനാമാ”തി തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ അത്താനമേവ ജാനന്തം കത്വാ സമുദാചരണതോ. **വാചാഗോചരഭാണിനോ**തി യേസം വാചാ ഏവ ഗോചരോ വിസയോ, തേ വാചാഗോചരഭാണിനോ, വാചാവത്ഥുമത്തസ്സേവ ഭാണിനോ അത്ഥസ്സ അപരിഞ്ഞാതത്താ. അഥ വാ വാചായ അഗോചരം അരിയാനം കഥായ അവിസയം മുസാവാദം ഭണന്തീതി വാചാഗോചരഭാണിനോ. അഥ വാ “ഗോചരഭാണിനോ”തി ഏത്ഥ ആകാരസ്സ രസ്സഭാവോ കതോ. വാചാഗോചരാ, ന സതിപട്ഠാനാദിഗോചരാ ഭാണിനോവ. കഥം ഭാണിനോ? **യാവിച്ഛന്തി മുഖായാമം** അത്തനോ യാവ മുഖായാമം യാവ മുഖപ്പസാരണം ഇച്ഛന്തി, താവ പസാരേത്വാ ഭാണിനോ, പരേസു ഗാരവേന, അത്തനോ അവിസയതായ ച മുഖസങ്കോചം ന കരോന്തീതി അത്ഥോ. അഥ വാ വാചാഗോചരാ ഏവ ഹുത്വാ ഭാണിനോ, സയം അജാനിത്വാ പരപത്തികാ ഏവ ഹുത്വാ വത്താരോതി അത്ഥോ. തതോ ഏവ യാവിച്ഛന്തി മുഖായാമം യേന വചനേന സാവേതബ്ബാ, തം അചിന്തേത്വാ യാവദേവ അത്തനോ മുഖപ്പസാരണമത്തം ഇച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. **യേന നീതാ ന തം വിദൂ**തി യേന മുട്ഠസ്സച്ചാദിനാ നില്ലജ്ജഭാവം പണ്ഡിതമാനീഭാവഞ്ച നീതാ “മയമേവം ഭണാമാ”തി, തം തഥാ അത്തനോ ഭണന്തസ്സ കാരണം ന വിദൂ, അവിദ്ദസുനോ അസൂരാ ന ജാനന്തീതി അത്ഥോ.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ചൂളപന്ഥകസുത്തവണ്ണനാ

൫൦. ദസമേ **ചൂളപന്ഥകോ**തി മഹാപന്ഥകത്ഥേരസ്സ കനിട്ഠഭാതികത്താ പന്ഥേ ജാതത്താ ച ദഹരകാലേ ലദ്ധവോഹാരേന അപരഭാഗേപി അയമായസ്മാ “ചൂളപന്ഥകോ”ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. ഗുണവിസേസേഹി പന ഛളഭിഞ്ഞോ പഭിന്നപടിസമ്ഭിദോ “ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം മനോമയം കായം അഭിനിമ്മിനന്താനം യദിദം ചൂളപന്ഥകോ, ചേതോവിവട്ടകുസലാനം യദിദം ചൂളപന്ഥകോ”തി ദ്വീസു (അ॰ നി॰ ൧.൧൯൦) ഠാനേസു ഭഗവതാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതോ അസീതിയാ മഹാസാവകേസു അബ്ഭന്തരോ.

സോ ഏകദിവസം പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ അത്തനോ ദിവാട്ഠാനേ ദിവാവിഹാരം നിസിന്നോ സമാപത്തീഹി ദിവസഭാഗം വീതിനാമേത്വാ സായന്ഹസമയം ഉപാസകേസു ധമ്മസ്സവനത്ഥം അനാഗതേസു ഏവ വിഹാരമജ്ഝം പവിസിത്വാ ഭഗവതി ഗന്ധകുടിയം നിസിന്നേ “അകാലോ താവ ഭഗവതോ ഉപട്ഠാനം ഉപസങ്കമിതു”ന്തി ഗന്ധകുടിപമുഖേ ഏകമന്തം നിസീദി പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ. തേന വുത്തം - **“തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ ചൂളപന്ഥകോ ഭഗവതോ അവിദൂരേ നിസിന്നോ ഹോതി പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ ഉജും കായം പണിധായ പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ”**തി. സോ ഹി തദാ കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ നിസീദി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ ചൂളപന്ഥകസ്സ കായചിത്താനം സമ്മാപണിഹിതഭാവസങ്ഖാതം അത്ഥം ജാനിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി അഞ്ഞോപി യോ പസ്സദ്ധകായോ സബ്ബിരിയാപഥേസു ഉപട്ഠിതസ്സതി സമാഹിതോ, തസ്സ ഭിക്ഖുനോ അനുപാദാ പരിനിബ്ബാനപരിയോസാനസ്സ വിസേസാധിഗമസ്സ തത്ഥ പാതുഭാവവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ഠിതേന കായേനാ**തി കായദ്വാരികസ്സ അസംവരസ്സ പഹാനേന അകരണേന സമ്മാ ഠപിതേന ചോപനകായേന, തഥാ ചക്ഖാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം നിബ്ബിസേവനഭാവകരണേന സുട്ഠു ഠപിതേന പഞ്ചദ്വാരികകായേന, സംയതഹത്ഥപാദതായ ഹത്ഥകുക്കുച്ചാദീനം അഭാവതോ അപരിഫന്ദനേന ഠിതേന

കരജകായേന ചാതി സങ്ഖേപതോ സബ്ബേനപി കായേന നിബ്ബികാരതാസങ്ഖാതേന നിച്ചലഭാവേന ഠിതേന. ഏതേനസ്സ സീലപാരിസുദ്ധി ദസ്സിതാ. ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ച ഇദം കരണവചനം. **ഠിതേന ചേതസാ**തി ചിത്തസ്സ ഠിതിപരിദീപനേന സമാധിസമ്പദം ദസ്സേതി. സമാധി ഹി ചിത്തസ്സ 'ഠിതീ'തി വുച്ചതി. തസ്മാ സമഥവസേന വിപസ്സനാവസേനേവ വാ ഏകഗ്ഗതായ സതി ചിത്തം ആരമ്മണേ ഏകോദിഭാവൂപഗമനേന ഠിതം നാമ ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാ. ഇദഞ്ച യഥാവുത്തകായചിത്താനം ഠപനം സമാദഹനം സബ്ബസ്മിം കാലേ സബ്ബേസു ച ഇരിയാപഥേസു ഇച്ഛിതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"തിട്ഠം നിസിന്നോ ഉദ വാ സയാനോ"**തി . തത്ഥ **വാ**-സദ്ദോ അനിയമത്ഥോ. തേന തിട്ഠന്തോ വാ നിസിന്നോ വാ സയാനോ വാ തദഞ്ഞിരിയാപഥോ വാതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ ഹോതീതി ചങ്കമനസ്സാപി ഇധ സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ.

ഏതം സതിം ഭിക്ഖു അധിട്ഠഹാനോതി യായ പഗേവ പരിസുദ്ധസമാചാരോ കായചിത്തദുട്ഠുല്ലഭാവൂപസമനേന കായം ചിത്തഞ്ച അസാരദ്ധം കത്വാ പടിലദ്ധായ അനവജ്ജസുഖാധിട്ഠായ കായചിത്തപസ്സദ്ധിവസേന ചിത്തം ലഹും മുദും കമ്മഞ്ഞഞ്ച കത്വാ സമ്മാ ഠപേന്തോ സമാദഹന്തോ കമ്മട്ഠാനം പരിബ്രൂഹേതി മത്ഥകഞ്ച പാപേതി, തം ഏവ കമ്മട്ഠാനാനുയോഗസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു ബഹൂപകാരം സതിം ഭിക്ഖു അധിട്ഠഹാനോ സീലവിസോധനം ആദിം കത്വാ യാവ വിസേസാധിഗമാ തത്ഥ തത്ഥ അധിട്ഠഹന്തോതി അത്ഥോ. **ലഭേഥ പുബ്ബാപരിയം വിസേസ**ന്തി സോ ഏവം സതിആരക്ഖേന ചേതസാ കമ്മട്ഠാനം ഉപരൂപരി വഡ്ഢേന്തോ ബ്രൂഹേന്തോ ഫാതിം കരോന്തോ പുബ്ബാപരിയം പുബ്ബാപരിയവന്തം പുബ്ബാപരഭാഗേന പവത്തം ഉളാരുളാരതരാദിഭേദവിസേസം ലഭേയ്യ.

തത്ഥ ദുവിധോ പുബ്ബാപരിയവിസേസോ സമഥവസേന വിപസ്സനാവസേന ചാതി. തേസു **സമഥവസേന** താവ നിമിത്തുപ്പത്തിതോ പട്ഠായ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവസീഭാവോ, താവ പവത്തോ ഭാവനാവിസേസോ പുബ്ബാപരിയവിസേസോ. **വിപസ്സനാവസേന** പന രൂപമുഖേന അഭിനിവിസന്തസ്സ രൂപധമ്മപരിഗ്ഗഹതോ, ഇതരസ്സ നാമധമ്മപരിഗ്ഗഹതോ പട്ഠായ യാവ അരഹത്താധിഗമോ, താവ പവത്തോ ഭാവനാവിസേസോ പുബ്ബാപരിയവിസേസോ. അയമേവ ച ഇധാധിപ്പേതോ.

ലദ്ധാന പുബ്ബാപരിയം വിസേസന്തി പുബ്ബാപരിയവിസേസം ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തം അരഹത്തം ലഭിത്വാ. **അദസ്സനം മച്ചുരാജസ്സ ഗച്ഛേ**തി ജീവിതുപച്ഛേദവസേന സബ്ബേസം സത്താനം അഭിഭവനതോ മച്ചുരാജസങ്ഖാതസ്സ മരണസ്സ വിസയഭൂതം ഭവത്തയം സമതിക്കന്തത്താ അദസ്സനം അഗോചരം ഗച്ഛേയ്യ. ഇമസ്മിം വഗ്ഗേ യം അവുത്തം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാതി.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ.

ൻ. ജച്ചന്ധവഗ്ഗോ

൧. ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനസുത്തവണ്ണനാ

൭൧. ജച്ചന്ധവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **വേസാലിയ**ന്തിആദി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവ. **വേസാലിം പിണ്ഡായ പാവിസീ**തി കദാ പാവിസി? ഉക്കാചേലതോ നിക്ഖമിത്വാ വേസാലിം ഗതകാലേ. ഭഗവാ ഹി വേളുവഗാമകേ വസ്സം വസിത്വാ തതോ നിക്ഖമിത്വാ അനുപുബ്ബേന സാവത്ഥിം പത്വാ ജേതവനേ വിഹാസി. തസ്മിം കാലേ ധമ്മസേനാപതി അത്തനോ ആയുസങ്ഖാരം ഓലോകേത്വാ "സത്താഹമേവ പവത്തിസ്സതീ"തി ഞത്വാ ഭഗവന്തം അനുജാനാപേത്വാ നാളകഗാമം ഗന്ത്വാ തത്ഥ മാതരം സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠാപേത്വാ പരിനിബ്ബായി. സത്ഥാ ചുന്ദേന ആഭതാ തസ്സ ധാതുയോ ഗഹേത്വാ ധാതുചേതിയം കാരാപേത്വാ മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ രാജഗഹം അഗമാസി. തത്ഥ ഗതകാലേ ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ പരിനിബ്ബായി. ഭഗവാ തസ്സപി ധാതുയോ ഗഹേത്വാ ചേതിയം കാരാപേത്വാ രാജഗഹതോ നിക്ഖമിത്വാ അനുപുബ്ബേന ഉക്കാചേലം അഗമാസി. തത്ഥ ഗങ്ഗാതീരേ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ നിസീദിത്വാ അഗ്ഗസാവകാനം പരിനിബ്ബാനപ്പടിസംയുത്തം ധമ്മം ദേസേത്വാ ഉക്കാചേലതോ നിക്ഖമിത്വാ വേസാലിം അഗമാസി. ഏവം ഗതോ ഭഗവാ "പുബ്ബണ്ഹസമയം നിവാസേത്വാ പത്തചീവരമാദായ വേസാലിം പിണ്ഡായ പാവിസീ"തി വുച്ചതി. തേന വുത്തം - "ഉക്കാചേലതോ നിക്ഖമിത്വാ വേസാലിം ഗതകാലേ"തി.

നിസീദനന്തി ഇധ ചമ്മക്ഖണ്ഡം അധിപ്പേതം. **ചാപാലം ചേതിയ**ന്തി പുബ്ബേ ചാപാലസ്സ നാമ യക്ഖസ്സ വസിതട്ഠാനം "ചാപാലചേതിയ"ന്തി പഞ്ഞായിത്ഥ. തത്ഥ ഭഗവതോ കതവിഹാരോപി തായ രുള്ഹിയാ "ചാപാലചേതിയ"ന്തി വുച്ചതി. **ഉദേനം ചേതിയ**ന്തി ഏവമാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **സത്തമ്ബ**ന്തി കികിസ്സ കിര കാസിരഞ്ഞോ ധീതരോ സത്ത കുമാരിയോ സംവേഗജാതാ രാജഗേഹതോ നിക്ഖമിത്വാ യത്ഥ പധാനം പദഹിംസു, തം ഠാനം "സത്തമ്ബം ചേതിയ"ന്തി വദന്തി. **ബഹുപുത്ത**ന്തി ബഹുപാരോഹോ ഏകോ നിഗ്രോധരുക്ഖോ, തസ്മിം അധിവത്ഥം ദേവതം ബഹൂ മനുസ്സാ പുത്തേ പത്ഥേന്തി, തദുപാദായ തം ഠാനം "ബഹുപുത്തം ചേതിയ"ന്തി പഞ്ഞായിത്ഥ. **സാരന്ദദ**ന്തി സാരന്ദദസ്സ നാമ യക്ഖസ്സ വസിതട്ഠാനം. ഇതി സബ്ബാനേവ താനി ബുദ്ധുപ്പാദതോ പുബ്ബേ ദേവതാപരിഗ്ഗഹിതത്താ ചേതിയവോഹാരേന വോഹരിതാനി , ഭഗവതോ വിഹാരേ കതേപി ച തഥേവ പഞ്ഞായന്തി. **രമണീയാ**തി ഏത്ഥ വേസാലിയാ താവ ഭൂമിഭാഗസമ്പത്തിയാ പുഗ്ഗലസമ്പത്തിയാ സുലഭപച്ചയതായ ച രമണീയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. വിഹാരാനം പന നഗരതോ നാതിദൂരതായ നാച്ചാസന്നതായ ഗമനാഗമനസമ്പത്തിയാ അനാകിണ്ണവിഹാരട്ഠാനതായ ഛായൂദകസമ്പത്തിയാ പവിവേകപതിരൂപതായ ച രമണീയതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ**തി ഏത്ഥ ഇദ്ധിപാദപദസ്സ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. **ഭാവിതാ**തി വഡ്ഢിതാ. **ബഹുലീകതാ**തി പുനപ്പുനം കതാ. **യാനീകതാ**തി യുത്തയാനം വിയ കതാ. **വത്ഥുകതാ**തി പതിട്ഠട്ഠേന വത്ഥു വിയ കതാ. **അനുട്ഠിതാ**തി അധിട്ഠിതാ. **പരിചിതാ**തി സമന്തതോ ചിതാ സുവഡ്ഢിതാ. **സുസമാരദ്ധാ**തി സുട്ഠു സമാരദ്ധാ, അതിവിയ സമ്മാ നിപ്ഫാദിതാതി.

ഏവം അനിയമേന കഥേത്വാ പുന നിയമേത്വാ ദസ്സേതും, **"തഥാഗതസ്സ ഖോ"**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച **കപ്പ**ന്തി ആയുകപ്പം. **തിട്ഠേയ്യാ**തി തസ്മിം തസ്മിം കാലേ യം മനുസ്സാനം ആയുപ്പമാണം, തം പരിപുണ്ണം കത്വാ തിട്ഠേയ്യ ധരേയ്യ. **കപ്പാവസേസം വാ**തി "അപ്പം വാ ഭിയ്യോ വാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൭; അ॰ നി॰ ൭.൭൪) വുത്തം വസ്സസതതോ അതിരേകം വാ. മഹാസീവത്ഥേരോ പനാഹ - "ബുദ്ധാനം അട്ഠാനേ ഗജ്ജിതം നാമ നത്ഥി. യഥേവ ഹി വേളുവഗാമകേ ഉപ്പന്നം മാരണന്തികം വേദനം ദസ മാസേ വിക്ഖമ്ഭേസി, ഏവം പുനപ്പുനം തം സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ ഇമം ഭദ്ദകപ്പമേവ തിട്ഠേയ്യാ"തി. കസ്മാ പന ന ഠിതോതി? ഉപാദിന്നകസരീരം നാമ ഖണ്ഡിച്ചാദീഹി അഭിഭുയ്യതി, ബുദ്ധാ ച പന ഖണ്ഡിച്ചാദിഭാവം അപ്പത്വാ പഞ്ചമേ ആയുകോട്ഠാസേ ബഹുജനസ്സ പിയമനാപകാലേയേവ പരിനിബ്ബായന്തി. ബുദ്ധാനുബുദ്ധേസു അഗ്ഗസാവകമഹാസാവകേസു പരിനിബ്ബുതേസു അപരിവാരേന ഏകകേനേവ ഠാതബ്ബം ഹോതി, ദഹരസാമണേരപരിവാരേന വാ. തതോ "അഹോ ബുദ്ധാനം പരിസാ"തി ഹീളേതബ്ബതം ആപജ്ജേയ്യ, തസ്മാ ന ഠിതോതി. ഏവം വുത്തേപി സോ പന ന രുച്ചതി, "ആയുകപ്പോ"തി ഇദമേവ അട്ഠകഥായ നിയമിതം.

ഓളാരികേ നിമിത്തേതി ഥൂലേ സഞ്ഞുപ്പാദനേ. ഥൂലസഞ്ഞുപ്പാദനഞ്ഹേതം, "തിട്ഠതു ഭഗവാ കപ്പ"ന്തി സകലകപ്പം അവട്ഠാനയാചനായ യദിദം "യസ്സ കസ്സചി, ആനന്ദ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഭാവിതാ"തിആദിനാ അഞ്ഞാപദേസേന അത്തനോ ചതുരിദ്ധിപാദഭാവനാനുഭാവേന കപ്പം അവട്ഠാനസമത്ഥതാവിഭാവനം. **ഓഭാസേ**തി പാകടവചനേ. പാകടഞ്ഹേതം വചനം പരിയായം മുഞ്ചിത്വാ ഉജുകമേവ അത്തനോ അധിപ്പായവിഭാവനം.

ബഹുജനഹിതായാതി മഹാജനസ്സ ഹിതത്ഥായ. **ബഹുജനസുഖായാ**തി മഹാജനസ്സ സുഖത്ഥായ. **ലോകാനുകമ്പായാ**തി സത്തലോകസ്സ അനുകമ്പം പടിച്ച. കതരസ്സ സത്തലോകസ്സ? യോ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനം സുത്വാ പടിവിജ്ഝതി, അമതപാനം പിവതി, തസ്സ. ഭഗവതോ ഹി

ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തദേസനായ അഞ്ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞപ്പമുഖാ അട്ഠാരസ ബ്രഹ്മകോടിയോ ധമ്മം പടിവിജ്ഝിംസു. ഏവം യാവ സുഭദ്ദപരിബ്ബാജകവിനയനാ ധമ്മപടിവിദ്ധസത്താനം ഗണനാ നത്ഥി, മഹാസമയസുത്തം മങ്ഗലസുത്തം ചൂളരാഹുലോവാദസുത്തം സമചിത്തസുത്തന്തി ഇമേസം ചതുന്നം സുത്താനം ദേസനാകാലേ അഭിസമയപ്പത്തസത്താനം പരിച്ഛേദോ നത്ഥി, ഏതസ്സ അപരിമാണസ്സ സത്തലോകസ്സ അനുകമ്പായ ഭഗവതോ ഠാനം ജാതം. ഏവം അനാഗതേപി ഭവിസ്സതീതി അധിപ്പായേന വദതി. **ദേവമനുസ്സാനന്തി** ന കേവലം ദേവമനുസ്സാനംയേവ, അവസേസാനം നാഗസുപണ്ണാദീനമ്പി അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ ഭഗവതോ ഠാനം ഹോതി. സഹേതുകപടിസന്ധികേ പന മഗ്ഗഫലസച്ഛികിരിയായ ഭബ്ബപുഗ്ഗലേ ദസ്സേതും ഏവം വുത്തം, തസ്മാ അഞ്ഞേസമ്പി അത്ഥത്ഥായ ഹിതത്ഥായ സുഖത്ഥായ ഭഗവാ തിട്ഠതൂതി അത്ഥോ. തത്ഥ **അത്ഥായാതി** ഇധലോകസമ്പത്തിഅത്ഥായ . **ഹിതായാതി** പരലോകസമ്പത്തിഹേതുഭൂതഹിതത്ഥായ. **സുഖായാതി** നിബ്ബാനധാതുസുഖത്ഥായ. പുരിമം പന ഹിതസുഖഗ്ഗഹണം സബ്ബസാധാരണവസേന വേദിതബ്ബം.

യഥാ തം മാരേന പരിയുട്ഠിതചിത്തോതി ഏത്ഥ ന്തി നിപാതമത്തം, യഥാ മാരേന പരിയുട്ഠിതചിത്തോ അജ്ഝോത്ഥടചിത്തോ അഞ്ഞോപി കോചി പുഥുജ്ജനോ പടിവിജ്ഝിതും ന സക്കുണേയ്യ, ഏവമേവ നാസക്ഖി പടിവിജ്ഝിതുന്തി അത്ഥോ. മാരോ ഹി യസ്സ കേചി വിപല്ലാസാ അപ്പഹീനാ, തസ്സ ചിത്തം പരിയുട്ഠാതി. യസ്സ പന സബ്ബേന സബ്ബം ദ്വാദസ വിപല്ലാസാ അപ്പഹീനാ, തസ്സ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, ഥേരസ്സ ച ചത്താരോ വിപല്ലാസാ അപ്പഹീനാ, തേനസ്സ ചിത്തം പരിയുട്ഠാസി. സോ പന ചിത്തപരിയുട്ഠാനം കരോന്തോ കിം കരോതീതി? ഭേരവം രൂപാരമ്മണം വാ ദസ്സേതി, സദ്ദാരമ്മണം വാ സാവേതി, തതോ സത്താ തം ദിസ്വാ വാ സുത്വാ വാ സതിം വിസ്സജ്ജേത്വാ വിവടമുഖാ ഹോന്തി. തേസം മുഖേന ഹത്ഥം പവേസേത്വാ ഹദയം മദ്ദതി, തതോ വിസഞ്ഞിനോ ഹുത്വാ തിട്ഠന്തി. ഥേരസ്സ പനേസ മുഖേന ഹത്ഥം പവേസേതും കിം സക്ഖിസ്സതി, ഭേരവാരമ്മണം പന ദസ്സേതി. തം ദിസ്വാ ഥേരോ നിമിത്തോഭാസം ന പടിവിജ്ഝി. ജാനന്തോയേവ ഭഗവാ കിമത്ഥം യാവതതിയം ആമന്തേസി? പരതോ "തിട്ഠതു, ഭന്തേ ഭഗവാ"തി യാചിതേ "തുയ്ഹേവേതം ദുക്കടം, തുയ്ഹേവേതം അപരദ്ധ"ന്തി ദോസാരോപനേന സോകതനുകരണത്ഥം. പസ്സതി ഹി ഭഗവാ "അയം മയി അതിവിയ സിനിദ്ധഹദയോ, സോ പരതോ ഭൂമിചാലകാരണഞ്ച ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനഞ്ച സുത്വാ മമ ചിരട്ഠാനം യാചിസ്സതി, അഥാഹം 'കിസ്സ ത്വം പുരേതരം ന യാചസീ'തി തസ്സേവ സീസേ ദോസം പാതേസ്സാമി, സത്താ ച അത്തനോ അപരാധേന ന തഥാ വിഹഞ്ഞന്തി, തേനസ്സ സോകോ തനുകോ ഭവിസ്സതീ"തി.

ഗച്ഛ ത്വം, ആനന്ദാതി യസ്മാ ദിവാവിഹാരത്ഥായ ഇധാഗതോ, തസ്മാ, ആനന്ദ, ഗച്ഛ ത്വം യഥാരുചിതം ഠാനം ദിവാവിഹാരായ. തേനേവാഹ - **"യസ്സ ദാനി കാലം മഞ്ഞസീ"**തി.

മാരോ പാപിമാതി ഏത്ഥ സത്തേ അനത്ഥേ നിയോജേന്തോ മാരേതീതി മാരോ. **പാപിമാതി** തസ്സേവ വേവചനം. സോ ഹി പാപധമ്മേന സമന്നാഗതത്താ 'പാപിമാ'തി വുച്ചതി. **ഭാസിതാ ഖോ പനേസാതി** അയഞ്ഹി ഭഗവതി ബോധിമണ്ഡേ സത്ത സത്താഹേ അതിക്കമിത്വാ അജപാലനിഗ്രോധേ വിഹരന്തേ അത്തനോ ധീതാസു ആഗന്ത്വാ ഇച്ഛാവിഘാതം പത്വാ ഗതാസു അയം "അത്ഥേസോ ഉപായോ"തി ചിന്തേന്തോ ആഗന്ത്വാ "ഭഗവാ യദത്ഥം തുമ്ഹേഹി പാരമിയോ പൂരിതാ, സോ വോ അത്ഥോ അനുപ്പത്തോ, പടിവിദ്ധം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, കിം തേ ലോകവിചരണേനാ"തി വത്വാ യഥാ അജ്ജ ഏവമേവ "പരിനിബ്ബാതു ദാനി, ഭന്തേ ഭഗവാ"തി യാചി. ഭഗവാ ചസ്സ "ന താവാഹ"ന്തിആദീനി വത്വാ പടിക്ഖിപി. തം സന്ധായ ഇദാനി "ഭാസിതാ ഖോ പനേസാ"തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **വിയത്താതി** അരിയമഗ്ഗാധിഗമവസേന ബ്യത്താ. **വിനീതാതി** തഥേവ കിലേസവിനയനേന വിനീതാ. **വിസാരദാതി** സാരജ്ജകരാനം ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദീനം പഹാനേന വിസാരദഭാവം പത്താ. **ബഹുസ്സുതാതി** തേപിടകവസേന ബഹു സുതമേതേസന്തി ബഹുസ്സുതാ. തമേവ ധമ്മം ധാരേന്തീതി **ധമ്മധരാ**. അഥ വാ **ബഹുസ്സുതാതി** പരിയത്തിബഹുസ്സുതാ ചേവ പടിവേധബഹുസ്സുതാ ച. **ധമ്മധരാതി** പരിയത്തിധമ്മാനം ചേവ പടിവേധധമ്മാനഞ്ച ധാരണതോ ധമ്മധരാതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ . **ധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപന്നാതി** അരിയധമ്മസ്സ അനുധമ്മഭൂതം വിപസ്സനാധമ്മം പടിപന്നാ. **സാമീചിപ്പടിപന്നാതി** ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ അനുച്ഛവികം വിസുദ്ധിപരമ്പരാപടിപദം പടിപന്നാ. **അനുധമ്മചാരിനോതി** സല്ലേഖികം തസ്സാ പടിപദായ അനുരൂപം അപ്പിച്ഛതാദിധമ്മം ചരണസീലാ. **സകം ആചരിയകന്തി** അത്തനോ ആചരിയവാദം. **ആചിക്ഖിസ്സന്തീതി** ആദിതോ കഥേസ്സന്തി, അത്തനാ ഉഗ്ഗഹിതനിയാമേന പരേ ഉഗ്ഗണ്ഹാപേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **ദേസേസ്സന്തീതി** വാചേസ്സന്തി, പാളിം സമ്മാ വാചേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞപേസ്സന്തീതി** പജാനാപേസ്സന്തി, പകാസേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പട്ഠപേസ്സന്തീതി** പകാരേന ഠപേസ്സന്തി. **വിവരിസ്സന്തീതി** വിവടം കരിസ്സന്തി. **വിഭജിസ്സന്തീതി** വിഭത്തം കരിസ്സന്തി. **ഉത്താനീകരിസ്സന്തീതി** അനുത്താനം ഗമ്ഭീരം ഉത്താനം പാകടം കരിസ്സന്തി. **സഹധമ്മേനാതി** സഹേതുകേന സകാരണേന വചനേന. **സപ്പാടിഹാരിയന്തി** യാവനിയ്യാനികം കത്വാ. **ധമ്മം ദേസേസ്സന്തീതി** നവവിധലോകുത്തരധമ്മം പബോധേസ്സന്തി, പകാസേസ്സന്തീതി അത്ഥോ.

ഏത്ഥ ച "പഞ്ഞപേസ്സന്തീ"തിആദീഹി ഛഹി പദേഹി ഛ അത്ഥപദാനി ദസ്സിതാനി, ആദിതോ പന ദ്വീഹി പദേഹി ഛ ബ്യഞ്ജനപദാനീതി. ഏത്താവതാ തേപിടകം ബുദ്ധവചനം സംവണ്ണനാനയേന

സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സിതം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം നേത്തിയം "ദ്വാദസപദാനി സുത്തം, തം സബ്ബം ബ്യഞ്ജനഞ്ച അത്ഥോ ചാ"തി (നേത്തി॰ സങ്ഗഹവാര).

ബ്രഹ്മചരിയന്തി സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതം സകലം സാസനബ്രഹ്മചരിയം. **ഇദ്ധ**ന്തി സമിദ്ധം ഝാനുപ്പാദവസേന. **ഫീത**ന്തി വുദ്ധിപ്പത്തം സബ്ബഫാലിഫുല്ലം അഭിഞ്ഞാസമ്പത്തിവസേന. **വിത്ഥാരിക**ന്തി വിത്ഥതം തസ്മിം തസ്മിം ദിസാഭാഗേ പതിട്ഠഹനവസേന. **ബാഹുജഞ്ഞ**ന്തി ബഹൂഹി ഞാതം പടിവിദ്ധം ബഹുജനാഭിസമയവസേന. **പുഥുഭൂത**ന്തി സബ്ബാകാരവസേന പുഥുലഭാവപ്പത്തം. കഥം? **യാവ ദേവമനുസ്സേഹി സുപ്പകാസിത**ന്തി യത്തകാ വിഞ്ഞുജാതികാ ദേവാ മനുസ്സാ ച അത്ഥി, തേഹി സബ്ബേഹി സുട്ഠു പകാസിതന്തി അത്ഥോ.

അപ്പോസ്സുക്കോതി നിരുസ്സുക്കോ ലീനവീരിയോ. "ത്വഞ്ഹി, പാപിമ, സത്തസത്താഹാതിക്കമനതോ പട്ഠായ 'പരിനിബ്ബാതു ദാനി, ഭന്തേ ഭഗവാ, പരിനിബ്ബാതു സുഗതോ'തി വിരവന്തോ ആഹിണ്ഡിത്ഥ, അജ്ജ ദാനി പട്ഠായ വിഗതുസ്സാഹോ ഹോഹി, മാ മയ്ഹം പരിനിബ്ബാനത്ഥായ വായാമം കരോഹീ"തി വദതി. **സതോ സമ്പജാനോ ആയുസങ്ഖാരം ഓസ്സജീ**തി സതിം സൂപട്ഠിതം കത്വാ ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ആയുസങ്ഖാരം വിസ്സജി പജഹി. തത്ഥ ന ഭഗവാ ഹത്ഥേന ലേഡ്ഡും വിയ ആയുസങ്ഖാരം ഓസ്സജി, തേമാസമത്തമേവ പന സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ തതോ പരം ന സമാപജ്ജിസ്സാമീതി ചിത്തം ഉപ്പാദേസി. തം സന്ധായ വുത്തം - "ഓസ്സജീ"തി, "വോസ്സജ്ജീ"തിപി പാഠോ.

കസ്മാ പന ഭഗവാ കപ്പം വാ കപ്പാവസേസം വാ ഠാതും സമത്ഥോ തത്തകം കാലം അട്ഠത്വാ പരിനിബ്ബായിതും മാരസ്സ യാചനായ ആയുസങ്ഖാരം ഓസ്സജി? ന ഭഗവാ മാരസ്സ യാചനായ ആയുസങ്ഖാരം ഓസ്സജി, നാപി ഥേരസ്സ ആയാചനായ ന ഓസ്സജിസ്സതി, തേമാസതോ പന പരം ബുദ്ധവേനേയ്യാനം അഭാവതോ ആയുസങ്ഖാരം ഓസ്സജി . ഠാനഞ്ഹി നാമ ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം യാവദേവ വേനേയ്യവിനയനത്ഥം, തേ അസതി വിനേയ്യജനേ കേന നാമ കാരണേന ഠസ്സന്തി. യദി ച മാരസ്സ യാചനായ പരിനിബ്ബായേയ്യ, പുരേതരംയേവ പരിനിബ്ബായേയ്യ. ബോധിമണ്ഡേപി ഹി മാരേന യാചിതം, നിമിത്തോഭാസകരണമ്പി ഥേരസ്സ സോകതനുകരണത്ഥന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. അപിച ബുദ്ധബലദീപനത്ഥം നിമിത്തോഭാസകരണം. ഏവം മഹാനുഭാവാ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോയേവ തിട്ഠന്താപി അത്തനോ രുചിയാവ തിട്ഠന്തി, പരിനിബ്ബായന്താപി അത്തനോ രുചിയാവ പരിനിബ്ബായന്തീതി.

മഹാഭൂമിചാലോതി മഹന്തോ പഥവീകമ്പോ. തദാ കിര ദസസഹസ്സിലോകധാതു അകമ്പിത്ഥ. **ഭിംസനകോ**തി ഭയജനകോ. **ദേവദുന്ദുഭിയോ ച ഫലിംസൂ**തി ദേവഭേരിയോ നദിംസു, ദേവോ സുക്ഖഗജ്ജിതം ഗജ്ജി, അകാലവിജ്ജുലതാ നിച്ഛരിംസു, ഖണികവസ്സം വസ്സീതി വുത്തം ഹോതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം സങ്ഖാരവിസങ്ഖാരാനം വിസേസസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി അനവസേസസങ്ഖാരേ വിസ്സജ്ജേത്വാ അത്തനോ വിസങ്ഖാരഗമനദീപകം ഉദാനം ഉദാനേസി. കസ്മാ ഉദാനേസി? കോചി നാമ വദേയ്യ "മാരേന പച്ഛതോ പച്ഛതോ അനുബന്ധിത്വാ 'പരിനിബ്ബാതു, ഭന്തേ'തി ഉപദ്ദുതോ ഭയേന ഭഗവാ ആയുസങ്ഖാരം ഓസ്സജീ"തി. "തസ്സോകാസോ മാ ഹോതു, ഭീതസ്സ ഉദാനം നാമ നത്ഥീ"തി ഏതസ്സ ദീപനത്ഥം പീതിവേഗവിസ്സട്ഠം ഉദാനം ഉദാനേസീതി അട്ഠകഥാസു വുത്തം. തതോ തേമാസമത്തേനേവ ച പന ബുദ്ധകിച്ചസ്സ നിപ്ഫജ്ജനതോ ഏവം ദീഘരത്തം മയാ പരിഹടോയം ദുക്ഖഭാരോ ന ചിരസ്സേവ നിക്ഖിപിയതീതി പസ്സതോ പരിനിബ്ബാനഗുണപച്ചവേക്ഖണേ തസ്സ ഉളാരം പീതിസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജി, തേന പീതിവേഗേന ഉദാനേസീതി യുത്തം വിയ. ഏകന്തേന ഹി വിസങ്ഖാരനിന്നോ നിബ്ബാനജ്ഝാസയോ സത്ഥാ മഹാകരുണായ ബലക്കാരേന വിയ സത്തഹിതത്ഥം ലോകേ സുചിരം ഠിതോ. തഥാ ഹി ദേവസികം ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ സമാപത്തിയോ വളഞ്ജേതി, സോദാനി മഹാകരുണാധികാരസ്സ നിപ്ഫന്നത്താ നിബ്ബാനാഭിമുഖോ അനപ്പകം പീതിസോമനസ്സം പടിസംവേദേസി. തേനേവ ഹി ഭഗവതോ കിലേസപരിനിബ്ബാനദിവസേ വിയ ഖന്ധപരിനിബ്ബാനദിവസേപി സരീരാഭാ വിസേസതോ വിപ്പസന്നാ പരിസുദ്ധാ പഭസ്സരാ അഹോസീതി.

ഗാഥായ സോണസിങ്ഗാലാദീനമ്പി പച്ചക്ഖഭാവതോ തുലിതം പരിച്ഛിന്നന്തി **തുലം,** കാമാവചരകമ്മം. ന തുലം **അതുലം,** തുലം വാ സദിസമസ്സ അഞ്ഞം ലോകിയകമ്മം നത്ഥീതി **അതുലം,** മഹഗ്ഗതകമ്മം. കാമാവചരം രൂപാവചരം വാ **തുലം,** അരൂപാവചരം **അതുലം**. അപ്പവിപാകം വാ **തുലം,** ബഹുവിപാകം **അതുലം**. **സമ്ഭവ**ന്തി സമ്ഭവസ്സ ഹേതുഭൂതം, ഉപപത്തിജനകന്തി അത്ഥോ. **ഭവസങ്ഖാര**ന്തി പുനബ്ഭവസങ്ഖാരണകം. **അവസ്സജീ**തി വിസ്സജ്ജേസി. **മുനീ**തി ബുദ്ധമുനി. **അജ്ഝത്തരതോ**തി നിയകജ്ഝത്തരതോ. **സമാഹിതോ**തി ഉപചാരപ്പനാസമാധിവസേന സമാഹിതോ. **അഭിന്ദി കവചമിവാ**തി കവചം വിയ അഭിന്ദി. **അത്തസമ്ഭവ**ന്തി അത്തനി സഞ്ജാതം കിലേസം. ഇദം വുത്തം ഹോതി "സവിപാകട്ഠേന സമ്ഭവം, ഭവാഭവാഭിസങ്ഖരണട്ഠേന ഭവസങ്ഖാരന്തി ച ലദ്ധനാമം തുലാതുലസങ്ഖാതം ലോകിയകമ്മഞ്ച ഓസ്സജി, സങ്ഗാമസീസേ മഹായോധോ കവചം വിയ അത്തസമ്ഭവം കിലേസഞ്ച അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ ഹുത്വാ അഭിന്ദീ"തി.

അഥ വാ **തുല**ന്തി തുലേന്തോ തീരേന്തോ. **അതുലഞ്ച സമ്ഭവ**ന്തി നിബ്ബാനഞ്ചേവ ഭവഞ്ച. **ഭവസങ്ഖാര**ന്തി ഭവഗാമികം കമ്മം. **അവസ്സജി മുനീ**തി "പഞ്ചക്ഖന്ധാ അനിച്ചാ, പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം

നിരോധോ നിബ്ബാനം നിച്ച"ന്തിആദിനാ നയേന തുലേന്തോ ബുദ്ധമുനി ഭവേ ആദീനവം, നിബ്ബാനേ ച ആനിസംസം ദിസ്വാ തം ഖന്ധാനം മൂലഭൂതം ഭവസങ്ഖാരകമ്മം "കമ്മക്ഖയായ സംവത്തതീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൮൧; അ॰ നി॰ ൪.൨൩൨) ഏവം വുത്തേന കമ്മക്ഖയകരേന അരിയമഗ്ഗേന അവസ്സജി . കഥം അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ, അഭിന്ദി കവചമിവത്തസമ്ഭവം. സോ ഹി വിപസ്സനാവസേന അജ്ഝത്തരതോ, സമഥവസേന സമാഹിതോതി ഏവം പുബ്ബഭാഗതോ പട്ഠായ സമഥവിപസ്സനാബലേന കവചം വിയ അത്തഭാവം പരിയോനന്ധിത്വാ ഠിതം, അത്തനി സമ്ഭവത്താ "അത്തസമ്ഭവ"ന്തി ലദ്ധനാമം സബ്ബം കിലേസജാലം അഭിന്ദി, കിലേസാഭാവേനേവ കമ്മം അപ്പടിസന്ധികത്താ അവസ്സട്ഠം നാമ ഹോതീതി ഏവം കിലേസപ്പഹാനേന കമ്മം പജഹി. ഇതി ബോധിമൂലേയേവ അവസ്സട്ഠഭവസങ്ഖാരോ ഭഗവാ വേഖമിസ്സകേന വിയ ജരസകടം സമാപത്തിവേഖമിസ്സകേന അത്തഭാവം യാപേന്തോപി "ഇതോ തേമാസതോ ഉദ്ധം സമാപത്തിവേഖമസ്സ ന ദസ്സാമീ"തി ചിത്തുപ്പാദനേന ആയുസങ്ഖാരം ഓസ്സജീതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സത്തജടിലസുത്തവണ്ണനാ

൫൨. ദുതിയേ **ബഹിദ്വാരകോട്ഠകേ**തി പാസാദദ്വാരകോട്ഠകസ്സ ബഹി, ന വിഹാരദ്വാരകോട്ഠകസ്സ. സോ കിര പാസാദോ ലോഹപാസാദോ വിയ സമന്താ ചതുദ്വാരകോട്ഠകപരിവുതോ പാകാരപരിക്ഖിത്തോ. തേസു പാചീനദ്വാരകോട്ഠകസ്സ ബഹി പാസാദച്ഛായായം പാചീനലോകധാതും ഓലോകേന്തോ പഞ്ഞത്തവരബുദ്ധാസനേ നിസിന്നോ ഹോതി. **ജടിലാ**തി ജടാവന്തോ താപസവേസധാരിനോ. **നിഗണ്ഠാ**തി സേതപടനിഗണ്ഠരൂപധാരിനോ. **ഏകസാടകാ**തി ഏകസാടകനിഗണ്ഠാ വിയ ഏകം പിലോതികഖണ്ഡം ഹത്ഥേ ബന്ധിത്വാ തേനാപി സരീരസ്സ പുരിമഭാഗം പടിച്ഛാദേത്വാ വിചരണകാ. **പരൂള്ഹകച്ഛനഖലോമാ**തി പരൂള്ഹകച്ഛലോമാ പരൂള്ഹനഖാ പരൂള്ഹഅവസേസലോമാ ച, കച്ഛാദീസു ദീഘലോമാ ദീഘനഖാ ചാതി അത്ഥോ. **ഖാരിവിവിധമാദായാ**തി വിവിധം ഖാരാദിനാനപ്പകാരം പബ്ബജിതപരിക്ഖാരഭണ്ഡികം ഗഹേത്വാ. **അവിദൂരേ അതിക്കമന്തീ**തി വിഹാരസ്സ അവിദൂരമഗ്ഗേന നഗരം പവിസന്തി.

രാജാഹം, ഭന്തേ, പസേനദി കോസലോതി അഹം, ഭന്തേ, രാജാ പസേനദി കോസലോ, മയ്ഹം നാമം തുമ്ഹേ ജാനാഥാതി. കസ്മാ പന രാജാ ലോകേ അഗ്ഗപുഗ്ഗലസ്സ സന്തികേ നിസിന്നോ ഏവരൂപാനം നഗ്ഗനിസ്സിരികാനം അഞ്ജലിം പഗ്ഗണ്ഹാതീതി? സങ്ഗണ്ഹനത്ഥായ. ഏവഞ്ഹിസ്സ അഹോസി "സചാഹം ഏത്തകമ്പി ഏതേസം ന കരിസ്സാമി, മയം പുത്തദാരം പഹായ ഏതസ്സത്ഥായ ദുബ്ഭോജനദുക്ഖസേയ്യാദീനി അനുഭോമ, അയം അമ്ഹാകം നിപച്ചകാരമത്തമ്പി ന കരോതി . തസ്മിഞ്ഹി കതേ അമ്ഹേ 'ഓചരകാ'തി ജനോ അഗ്ഗഹേത്വാ 'പബ്ബജിതാ'ഇച്ചേവ സഞ്ജാനിസ്സതി, കിം ഇമസ്സ ഭൂതത്ഥകഥനേനാതി അത്തനാ ദിട്ഠം സുതം പടിച്ഛാദേത്വാ ന കഥേയ്യും, ഏവം കതേ പന അനിഗൂഹിത്വാ കഥേസ്സന്തീ"തി. അപിച സത്ഥു അജ്ഝാസയജാനനത്ഥമ്പി ഏവമകാസീതി. രാജാ കിര ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമന്തോപി കതിപയകാലം സമ്മാസമ്ബോധിം ന സദ്ദഹി. തേനസ്സ ഏവം അഹോസി "യദി ഭഗവാ സബ്ബം ജാനാതി, മയാ ഇമേസം നിപച്ചകാരം കത്വാ 'ഇമേ അരഹന്തോ'തി വുത്തേ നാനുജാനേയ്യ, അഥ മം അനുവത്തന്തോ അനുജാനേയ്യ, കുതോ തസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതാ"തി. ഏവം സോ സത്ഥു അജ്ഝാസയജാനനത്ഥം തഥാ അകാസി. ഭഗവാ പന "ഉജുകമേവ 'ന ഇമേ സമണാ ഓചരകാ'തി വുത്തേ യദിപി രാജാ സദ്ദഹതി, മഹാജനോ പന തമത്ഥം അജാനന്തോ ന സദ്ദഹേയ്യ, സമണോ ഗോതമോ 'രാജാ അത്തനോ കഥം സുണാതീ'തി യം കിഞ്ചി മുഖാരുള്ഹം കഥേതീ'തി വദേയ്യ, തദസ്സ ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തേയ്യ, അഞ്ഞോ ച ഗുള്ഹകമ്മം വിവടം കതം ഭവേയ്യ, സയമേവ രാജാ തേസം ഓചരകഭാവം കഥേസ്സതീ"തി ഞത്വാ **"ദുജ്ജാനം ഖോ ഏത"**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **കാമഭോഗിനാ**തി ഇമിനാ പന രാഗാഭിഭവം, ഉഭയേനാപി വിക്ഖിത്തചിത്തതം ദസ്സേതി. **പുത്തസമ്ബാധസയന**ന്തി പുത്തേഹി സമ്ബാധസയനം . ഏത്ഥ ച പുത്തസീസേന ദാരപരിഗ്ഗഹം, പുത്തദാരേസു ഉപ്പിലാവിതേന തേസം ഘരാവാസാദിഹേതു സോകാഭിഭവേന ചിത്തസ്സ സംകിലിട്ഠതം ദസ്സേതി. **കാസികചന്ദന**ന്തി സണ്ഹചന്ദനം, കാസികവത്ഥഞ്ച ചന്ദനഞ്ചാതി വാ അത്ഥോ. **മാലാഗന്ധവിലേപന**ന്തി വണ്ണഗന്ധത്ഥായ മാലാ, സുഗന്ധഭാവത്ഥായ ഗന്ധം, ഛവിരാഗകരണത്ഥായ വിലേപനം ധാരേന്തേന. **ജാതരൂപരജത**ന്തി സുവണ്ണഞ്ചേവ അവസിട്ഠധനഞ്ച. **സാദിയന്തേനാ**തി പടിഗ്ഗണ്ഹന്തേന. സബ്ബേനപി കാമേസു അഭിഗിദ്ധഭാവമേവ പകാസേതി.

സംവാസേനാതി സഹവാസേന. **സീലം വേദിതബ്ബ**ന്തി "അയം പേസലോ വാ ദുസ്സീലോ വാ"തി സംവസന്തേന ഏകസ്മിം ഠാനേ സഹ വസന്തേന ജാനിതബ്ബോ. **തഞ്ച ഖോ ദീഘേന അദ്ധുനാ ന ഇത്തര**ന്തി തഞ്ച സീലം ദീഘേന കാലേന വേദിതബ്ബം, ന ഇത്തരേന. കതിപയദിവസേ ഹി സഞ്ഞതാകാരോ സംവുതിന്ദ്രിയാകാരോ ച ഹുത്വാ സക്കാ ദസ്സേതും. **മനസി കരോതാ നോ അമനസി കരോതാ**തി തമ്പി "സീലമസ്സ പരിഗ്ഗണ്ഹിസ്സാമീ"തി മനസി കരോന്തേന പച്ചവേക്ഖന്തേന സക്കാ ജാനിതും, ന ഇതരേന. **പഞ്ഞവതാ**തി തമ്പി സപ്പഞ്ഞേനേവ പണ്ഡിതേന. ബാലോ ഹി മനസി കരോന്തോപി ജാനിതും ന സക്കോതി. **സംവോഹാരേനാ**തി കഥനേന.

“യോ ഹി കോചി മനുസ്സേസു, വോഹാരം ഉപജീവതി;
ഏവം വാസേട്ഠ ജാനാഹി, വാണിജോ സോ ന ബ്രാഹ്മണോ”തി. (സു॰ നി॰ ൬൨൭) -

ഏത്ഥ ഹി വാണിജ്ജം വോഹാരോ നാമ. “ചത്താരോ അരിയവോഹാരാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൩) ഏത്ഥ ചേതനാ. “സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വോഹാരോ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൧൩-൧൩൧൫) ഏത്ഥ പഞ്ഞത്തി. “വോഹാരമത്തേന സോ വോഹരേയ്യാ”തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൫) ഏത്ഥ കഥാ വോഹാരോ. ഇധാപി സോ ഏവ അധിപ്പേതോ. ഏകച്ചസ്സ ഹി സമ്മുഖാകഥാ പരമ്മുഖാകഥായ ന സമേതി, പരമ്മുഖാകഥാ സമ്മുഖാകഥായ, തഥാ പുരിമകഥാ പച്ഛിമകഥായ, പച്ഛിമകഥാ ച പുരിമകഥായ. സോ കഥേന്തോയേവ സക്കാ ജാനിതും “അസുചി ഏസോ പുഗ്ഗലോ”തി. സുചിസീലസ്സ പന പുരിമം പച്ഛിമേന, പച്ഛിമഞ്ച പുരിമേന, സമ്മുഖാ കഥിതഞ്ച പരമ്മുഖാ കഥിതേന, പരമ്മുഖാ കഥിതഞ്ച സമ്മുഖാ കഥിതേന സമേതി, തസ്മാ കഥേന്തേന സക്കാ സുചിഭാവോ ജാനിതുന്തി പകാസേന്തോ ആഹ - **“സംവോഹാരേന സോചേയ്യം വേദിതബ്ബ”**ന്തി.

ഥാമോതി ഞാണഥാമോ. യസ്സ ഹി ഞാണഥാമോ നത്ഥി, സോ ഉപ്പന്നേസു ഉപദ്ദവേസു ഗഹേതബ്ബഗഹണം കത്തബ്ബകരണം അപസ്സന്തോ അദ്വാരികം ഘരം പവിട്ഠോ വിയ ചരതി. തേനാഹ - **“ആപദാസു ഖോ, മഹാരാജ, ഥാമോ വേദിതബ്ബോ”**തി. **സാകച്ഛായാ**തി സഹകഥായ. ദുപ്പഞ്ഞസ്സ ഹി കഥാ ഉദകേ ഗേണ്ഡു വിയ ഉപ്ലവതി, പഞ്ഞവതോ കഥേന്തസ്സ പടിഭാനം അനന്തം ഹോതി. ഉദകവിപ്ഫന്ദനേനേവ ഹി മച്ഛോ ഖുദ്ദകോ മഹന്തോ വാതി പഞ്ഞായതി.

ഇതി ഭഗവാ രഞ്ഞോ ഉജുകമേവ തേ “ഇമേ നാമാ”തി അവത്വാ അരഹന്താനം അനരഹന്താനഞ്ച ജാനനൂപായം പകാസേസി. രാജാ തം സുത്വാ ഭഗവതോ സബ്ബഞ്ഞുതായ ദേസനാവിലാസേന ച അഭിപ്പസന്നോ **“അച്ഛരിയം, ഭന്തേ”**തിആദിനാ അത്തനോ പസാദം പകാസേത്വാ ഇദാനി തേ യാഥാവതോ ഭഗവതോ ആരോചേന്തോ **“ഏതേ, ഭന്തേ, മമ പുരിസാ ചരാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചരാ**തി അപബ്ബജിതാ ഏവ പബ്ബജിതരൂപേന രട്ഠപിണ്ഡം ഭുഞ്ജന്താ പടിച്ഛന്നകമ്മന്തത്താ. **ഓചരകാ**തി ഹേട്ഠാ ചരകാ. ചരാ ഹി പബ്ബതമത്ഥകേന ചരന്താപി ഹേട്ഠാ ചരകാവ നിഹീനകമ്മത്താ. അഥ വാ **ഓചരകാ**തി ചരപുരിസാ. **ഓചരിത്വാ**തി അവചരിത്വാ വീമംസിത്വാ, തസ്മിം തസ്മിം ദേസേ തം തം പവത്തിം ഞത്വാതി അത്ഥോ. **ഓസാരിസ്സാമീ**തി പടിപജ്ജിസ്സാമി, കരിസ്സാമീതി അത്ഥോ. **രജോജല്ല**ന്തി രജഞ്ച മലഞ്ച. **പവാഹേത്വാ**തി സുട്ഠു വിക്ഖാലനവസേന അപനേത്വാ. **കപ്പിതകേസമസ്സൂ**തി അലങ്കാരസത്ഥേ വുത്തവിധിനാ കപ്പകേഹി ഛിന്നകേസമസ്സൂ. **കാമഗുണേഹീ**തി കാമകോട്ഠാസേഹി, കാമബന്ധനേഹി വാ **സമപ്പിതാ**തി സുട്ഠു അപ്പിതാ അല്ലീനാ. **സമങ്ഗിഭൂതാ**തി സഹഭൂതാ . **പരിചാരേസ്സന്തീ**തി ഇന്ദ്രിയാനി സമന്തതോ ചാരേസ്സന്തി കീളാപേസ്സന്തി വാ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തേസം രാജപുരിസാനം അത്തനോ ഉദരസ്സ കാരണാ പബ്ബജിതവേസേന ലോകവഞ്ചനസങ്ഖാതം അത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം പരാധീനതാപരവഞ്ചനതാപടിക്ഖേപവിഭാവനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **ന വായമേയ്യ സബ്ബത്ഥാ**തി ദൂതേയ്യഓചരകകമ്മാദികേ സബ്ബസ്മിം പാപധമ്മേ ഇമേ രാജപുരിസാ വിയ പബ്ബജിതോ ന വായമേയ്യ, വായാമം ഉസ്സാഹം ന കരേയ്യ, സബ്ബത്ഥ യത്ഥ കത്ഥചി വായാമം അകത്വാ അപ്പമത്തകേപി പുഞ്ഞസ്മിംയേവ വായമേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **നാഞ്ഞസ്സ പുരിസോ സിയാ**തി പബ്ബജിതരൂപേന അഞ്ഞസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സേവകപുരിസോ ന സിയാ. കസ്മാ? ഏവരൂപസ്സപി ഓചരകാദിപാപകമ്മസ്സ കത്തബ്ബത്താ. **നാഞ്ഞം നിസ്സായ ജീവേയ്യാ**തി അഞ്ഞം പരം ഇസ്സരാദിം നിസ്സായ “തപ്പടിബദ്ധം മേ സുഖദുക്ഖ”ന്തി ഏവംചിത്തോ ഹുത്വാ ന ജീവികം പവത്തേയ്യ, അത്തദീപോ അത്തസരണോ അനഞ്ഞസരണോ ഏവ ഭവേയ്യ. അഥ വാ അനത്ഥാവഹതോ “ഓചരണ”ന്തി ലദ്ധനാമകത്താ അഞ്ഞം അകുസലകമ്മം നിസ്സായ ന ജീവേയ്യ. **ധമ്മേന ന വണിം ചരേ**തി ധനാദിഅത്ഥായ ധമ്മം ന കഥേയ്യ. യോ ഹി ധനാദിഹേതു പരേസം ധമ്മം ദേസേതി, സോ ധമ്മേന വാണിജ്ജം കരോതി നാമ, ഏവം ധമ്മേന തം ന ചരേയ്യ. അഥ വാ ധനാദീനം അത്ഥായ കോസലരഞ്ഞോ പുരിസോ വിയ ഓചരകാദികമ്മം കരോന്തോ പരേഹി അനാസങ്കനീയതായ പബ്ബജ്ജാലിങ്ഗസമാദാനാദീനി അനുതിട്ഠന്തോ ധമ്മേന വാണിജ്ജം കരോതി നാമ. യോപി ഇധ പരിസുദ്ധം ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്തോപി അഞ്ഞതരം ദേവനികായം പണിധായ ബ്രഹ്മചരിയം ചരതി, സോപി ധമ്മേന വാണിജ്ജം കരോതി നാമ, ഏവം ധമ്മേന വാണിജ്ജം ന ചരേ, ന കരേയ്യാതി അത്ഥോ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പച്ചവേക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ

൬൩. തതിയേ **അത്തനോ അനേകേ പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേ പഹീനേ**തി ലോഭദോസമോഹവിപരീതമനസികാരഅഹിരികാനോത്തപ്പകോധൂപനാഹമക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയമായാ-സാഠേയ്യഥമ്ഭസാരമ്ഭമാനാതിമാനമദപമാദതണ്ഹാഅവിജ്ജാതിവിധാകുസലമൂലദുച്ചരിതസംകിലേസവിസമ-സഞ്ഞാവിതക്കപപഞ്ചചതുബ്ബിധവിപല്ലാസആസവഗാഘയോഗഗന്ഥാഗതിഗമനതണ്ഹുപാദാനപഞ്ചവിധ-

ചേതോഖിലപഞ്ചചേതോവിനിബന്ധനീവരണാഭിനന്ദനഛവിവാദ-
മൂലതണ്ഹാകായസത്താനുസയഅട്ഠമിച്ഛത്തനവ-
തണ്ഹാമൂലകദസാകുസലകമ്മപഥദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതഅട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതാദിപ്പഭേദേ അത്തനോ സന്താനേ അനാദികാലപവത്തേ ദിയഡ്ഢസഹസ്സകിലേസേ തംസഹഗതേ ചാപി അനേകേ പാപകേ ലാമകേ അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന അകുസലേ ധമ്മേ അനവസേസം സഹ വാസനായ ബോധിമൂലേയേവ പഹീനേ അരിയമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നേ പച്ചവേക്ഖമാനോ “അയമ്പി മേ കിലേസോ പഹീനോ, അയമ്പി മേ കിലേസോ പഹീനോ”തി അനുപദപച്ചവേക്ഖണായ പച്ചവേക്ഖമാനോ ഭഗവാ നിസിന്നോ ഹോതി.

അനേകേ ച കുസലേ ധമ്മേതി സീലസമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിവിമുത്തിഞാണദസ്സനം ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ, ചത്താരി ഫലാനി, ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ, ചതുയോനിപരിച്ഛേദകഞാണം, ചത്താരോ അരിയവംസാ, ചത്താരി വേസാരജ്ജഞാണാനി, പഞ്ച പധാനിയങ്ഗാനി, പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധി, പഞ്ചഞാണികോ സമ്മാസമാധി, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, പഞ്ച നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, പഞ്ച വിമുത്തായതനഞാണാനി, പഞ്ച വിമുത്തിപരിപാചനീയാ സഞ്ഞാ, ഛ അനുസ്സതിട്ഠാനാനി, ഛ ഗാരവാ, ഛ നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, ഛ സതതവിഹാരാ, ഛ അനുത്തരിയാനി, ഛ നിബ്ബേധഭാഗിയാ പഞ്ഞാ, ഛ അഭിഞ്ഞാ, ഛ അസാധാരണഞാണാനി, സത്ത അപരിഹാനിയാ ധമ്മാ, സത്ത അരിയധനാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, സത്ത സപ്പുരിസധമ്മാ, സത്ത നിജ്ജരവത്ഥൂനി, സത്ത സഞ്ഞാ, സത്ത ദക്ഖിണേയ്യപുഗ്ഗലദേസനാ, സത്ത ഖീണാസവബലദേസനാ, അട്ഠ പഞ്ഞാപടിലാഭഹേതുദേസനാ, അട്ഠ സമ്മത്താനി, അട്ഠ ലോകധമ്മാതിക്കമാ, അട്ഠ ആരമ്ഭവത്ഥൂനി, അട്ഠ അക്ഖണദേസനാ, അട്ഠ മഹാപുരിസവിതക്കാ, അട്ഠ അഭിഭായതനദേസനാ, അട്ഠ വിമോക്ഖാ, നവ യോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ, നവ പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗാനി, നവ സത്താവാസദേസനാ, നവ ആഘാതപ്പടിവിനയാ, നവ സഞ്ഞാ, നവ നാനത്താനി, നവ അനുപുബ്ബവിഹാരാ, ദസ നാഥകരണാ ധമ്മാ, ദസ കസിണായതനാനി, ദസ കുസലകമ്മപഥാ, ദസ സമ്മത്താനി, ദസ അരിയവാസാ, ദസ അസേക്ഖാ ധമ്മാ, ദസ തഥാഗതബലാനി, ഏകാദസ മേത്താനിസംസാ, ദ്വാദസ ധമ്മചക്കാകാരാ, തേരസ ധുതങ്ഗഗുണാ, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, പന്നരസ വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ, സോളസവിധാ ആനാപാനസ്സതി, സോളസ അപരന്തപനീയാ ധമ്മാ, അട്ഠാരസ മഹാവിപസ്സനാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ, ഏകൂനവീസതി പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി, ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി, പഞ്ഞാസ ഉദയബ്ബയഞാണാനി, പരോപഞ്ഞാസ കുസലാ ധമ്മാ, സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനി, ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിസഞ്ചാരിമഹാവജിരഞാണം, അനന്തനയസമന്തപട്ഠാനപവിചയപച്ചവേക്ഖണദേസനാഞാണാനി, തഥാ അനന്താസു ലോകധാതൂസു അനന്താനം സത്താനം ആസയാദിവിഭാവനഞാണാനി ചാതി ഏവമാദികേ അനേകേ അത്തനോ കുസലേ അനവജ്ജധമ്മേ അനന്തകാലം പാരമിപരിഭാവനായ മഗ്ഗഭാവനായ ച പാരിപൂരിം വുദ്ധിം ഗതേ “ഇമേപി അനവജ്ജധമ്മാ മയി സംവിജ്ജന്തി, ഇമേപി അനവജ്ജധമ്മാ മയി സംവിജ്ജന്തീ”തി രുചിവസേന മനസികാരാഭിമുഖേ ബുദ്ധഗുണേ വഗ്ഗവഗ്ഗേ പുഞ്ജപുഞ്ജേ കത്വാ പച്ചവേക്ഖമാനോ നിസിന്നോ ഹോതി. തേ ച ഖോ സപദേസതോ ഏവ, ന നിപ്പദേസതോ. സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണേ ഭഗവതാപി അനുപദം അനവസേസതോ മനസി കാതും ന സക്കാ അനന്താപരിമേയ്യഭാവതോ.

വുത്തഞ്ഹേതം -

“ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ”തി.

അപരമ്പി വുത്തം -

“അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമ സഹസ്സതോ”തി.

തദാ ഹി ഭഗവാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ വിഹാരം പവിസിത്വാ ഗന്ധകുടിപ്പമുഖേ ഠത്വാ ഭിക്ഖൂസു വത്തം ദസ്സേത്വാ ഗതേസു മഹാഗന്ധകുടിം പവിസിത്വാ പഞ്ഞത്തവരബുദ്ധാസനേ നിസിന്നോ അത്തനോ അതീതജാതിവിസയം ഞാണം പേസേസി. അഥസ്സ താനി നിരന്തരം പോങ്ഖാനുപോങ്ഖം അനന്താപരിമാണപ്പഭേദാ ഉപട്ഠഹിംസു. സോ “ഏവം മഹന്തസ്സ നാമ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ മൂലഭൂതാ ഇമേ കിലേസാ”തി കിലേസവിസയം ഞാണാചാരം പേസേത്വാ തേ പഹാനമുഖേന അനുപദം പച്ചവേക്ഖിത്വാ “ഇമേ വത കിലേസാ അനവസേസതോ മയ്ഹം സുട്ഠു പഹീനാ”തി പുന തേസം പഹാനകരം സാകാരം സപരിവാരം സഉദ്ദേസം അരിയമഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖന്തോ അനന്താപരിമാണഭേദേ അത്തനോ സീലാദിഅനവജ്ജധമ്മേ മനസാകാസി. തേന വുത്തം -

“തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ അത്തനോ അനേകേ പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേ പഹീനേ പച്ചവേക്ഖമാനോ നിസിന്നോ ഹോതി, അനേകേ ച കുസലേ ധമ്മേ ഭാവനാപാരിപൂരിം

ഗതേ''തി.

ഏവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ ഉപ്പന്നപീതിസോമനസ്സുദ്ദേസഭൂതം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **അഹു പുബ്ബേ**തി അരഹത്തമഗ്ഗഞാണുപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ സബ്ബോപി ചായം രാഗാദികോ കിലേസഗണോ മയ്ഹം സന്താനേ അഹു ആസി, ന ഇമസ്മിം കിലേസഗണേ കോചിപി കിലേസോ നാഹോസി. **തദാ നാഹൂ**തി തദാ തസ്മിം കാലേ അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ സോ കിലേസഗണോ ന അഹു ന ആസി, തത്ഥ അണുമത്തോപി കിലേസോ അഗ്ഗമഗ്ഗക്ഖണേ അപ്പഹീനോ നാമ നത്ഥി. ''തതോ നാഹൂ''തിപി പഠന്തി, തതോ അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണതോ പരം നാസീതി അത്ഥോ. **നാഹു പുബ്ബേ**തി യോ ചായം മമ അപരിമാണോ അനവജ്ജധമ്മോ ഏതരഹി ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗതോ ഉപലബ്ഭതി, സോപി അരിയമഗ്ഗക്ഖണതോ പുബ്ബേ ന അഹു ന ആസി. **തദാ അഹൂ**തി യദാ പന മേ അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണം ഉപ്പന്നം, തദാ സബ്ബോപി മേ അനവജ്ജധമ്മോ ആസി. അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന ഹി സദ്ധിം സബ്ബേപി സബ്ബഞ്ഞുഗുണാ ബുദ്ധാനം ഹത്ഥഗതാ ഏവ ഹോന്തി.

ന ചാഹു ന ച ഭവിസ്സതി, ന ചേതരഹി വിജ്ജതീതി യോ പന സോ അനവജ്ജധമ്മോ അരിയമഗ്ഗോ മയ്ഹം ബോധിമണ്ഡേ ഉപ്പന്നോ, യേന സബ്ബോ കിലേസഗണോ അനവസേസം പഹീനോ, സോ യഥാ മയ്ഹം മഗ്ഗക്ഖണതോ പുബ്ബേ ന ചാഹു ന ച അഹോസി, ഏവം അത്തനാ പഹാതബ്ബകിലേസാഭാവതോ തേ കിലേസാ വിയ അയമ്പി ന ച ഭവിസ്സതി അനാഗതേ ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, ഏതരഹി പച്ചുപ്പന്നകാലേപി ന വിജ്ജതി ന ഉപലബ്ഭതി അത്തനാ കത്തബ്ബകിച്ചാഭാവതോ. ന ഹി അരിയമഗ്ഗോ അനേകവാരം പവത്തതി. തേനേവാഹ - ''ന പാരം ദിഗുണം യന്തീ''തി.

ഇതി ഭഗവാ അരിയമഗ്ഗേന അത്തനോ സന്താനേ അനവസേസം പഹീനേ അകുസലേ ധമ്മേ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗതേ അപരിമാണേ അനവജ്ജധമ്മേ ച പച്ചവേക്ഖമാനോ അത്തുപനായികപീതിവേഗവിസ്സട്ഠം ഉദാനം ഉദാനേസി. പുരിമായ കഥായ പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയമേവ കഥിതം, പച്ഛിമദ്വയം സമ്മാസമ്ബോധിയാ പകാസിതത്താ പകാസിതമേവ ഹോതീതി.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പഠമനാനാതിത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ

൫൪. ചതുത്ഥേ **നാനാതിത്ഥിയസമണബ്രാഹ്മണപരിബ്ബാജകാ**തി ഏത്ഥ തരന്തി ഏതേന സംസാരോഘന്തി തിത്ഥം, നിബ്ബാനമഗ്ഗോ. ഇധ പന വിപരീതവിപല്ലാസവസേന ദിട്ഠിഗതികേഹി തഥാ ഗഹിതദിട്ഠിദസ്സനം ''തിത്ഥ''ന്തി അധിപ്പേതം. തസ്മിം സസ്സതാദിനാനാകാരേ തിത്ഥേ നിയുത്താതി നാനാതിത്ഥിയാ, നഗ്ഗനിഗണ്ഠാദിസമണാ ചേവ കഠകലാപാദിബ്രാഹ്മണാ ച പോക്ഖരസാതാദിപരിബ്ബാജകാ ച സമണബ്രാഹ്മണപരിബ്ബാജകാ. നാനാതിത്ഥിയാ ച തേ സമണബ്രാഹ്മണപരിബ്ബാജകാ ചാതി നാനാതിത്ഥിയസമണബ്രാഹ്മണപരിബ്ബാജകാ.

''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തിആദിനാ പസ്സന്തി ഏതായ, സയം വാ പസ്സതി, തഥാ ദസ്സനമത്തമേവ വാതി ദിട്ഠി, മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സേതം അധിവചനം. സസ്സതാദിവസേന നാനാ അനേകവിധാ ദിട്ഠിയോ ഏതേസന്തി **നാനാദിട്ഠികാ**. സസ്സതാദിവസേനേവ ഖമനം ഖന്തി, രോചനം രുചി, അത്ഥതോ ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തിആദിനാ (ഉദാ॰ ൫൫) പവത്തോ ചിത്തവിപല്ലാസോ സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ ച. തഥാ നാനാ ഖന്തിയോ ഏതേസന്തി **നാനാഖന്തികാ,** നാനാ രുചിയോ ഏതേസന്തി **നാനാരുചികാ**. ദിട്ഠിഗതികാ ഹി പുബ്ബഭാഗേ തഥാ തഥാ ചിത്തം രോചേത്വാ ഖമാപേത്വാ ച പച്ഛാ ''ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ''ന്തി അഭിനിവിസന്തി. അഥ വാ ''അനിച്ചം നിച്ച''ന്തിആദിനാ തഥാ തഥാ ദസ്സനവസേന ദിട്ഠി, ഖമനവസേന ഖന്തി, രുച്ചനവസേന രുചീതി ഏവം തീഹിപി പദേഹി ദിട്ഠി ഏവ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. **നാനാദിട്ഠിനിസ്സയനിസ്സിതാ**തി സസ്സതാദിപരികപ്പവസേന നാനാവിധം ദിട്ഠിയാ നിസ്സയം വത്ഥും കാരണം, ദിട്ഠിസങ്ഖാതമേവ വാ നിസ്സയം നിസ്സിതാ അല്ലീനാ ഉപഗതാ, തം അനിസ്സജ്ജിത്വാ ഠിതാതി അത്ഥോ. ദിട്ഠിയോപി ഹി ദിട്ഠിഗതികാനം അഭിനിവേസാകാരാനം നിസ്സയാ ഹോന്തി.

സന്തീതി അത്ഥി സംവിജ്ജന്തി ഉപലബ്ഭന്തി. **ഏകേ**തി ഏകച്ചേ. **സമണബ്രാഹ്മണാ**തി പബ്ബജ്ജൂപഗമേന സമണാ, ജാതിയാ ബ്രാഹ്മണാ, ലോകേന വാ സമണാതി ച ബ്രാഹ്മണാതി ച ഏവം ഗഹിതാ. **ഏവംവാദിനോ**തി ഏവം ഇദാനി വത്തബ്ബാകാരേന വദന്തീതി ഏവംവാദിനോ. ഏവം ഇദാനി വത്തബ്ബാകാരേന പവത്താ ദിട്ഠി ഏതേസന്തി **ഏവംദിട്ഠിനോ**. തത്ഥ ദുതിയേന ദിട്ഠിഗതികാനം മിച്ഛാഭിനിവേസോ ദസ്സിതോ, പഠമേന തേസം യഥാഭിനിവേസം പരേസം തത്ഥ പതിട്ഠാപനവസേന വോഹാരോ.

സസ്സതോ ലോകോ, ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഏത്ഥ **ലോകോ**തി അത്താ. സോ ഹി ദിട്ഠിഗതികേഹി ലോകിയന്തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞം പാപം തബ്ബിപാകാ, സയം വാ കാരകാദിഭാവേന അഭിയുത്തേഹി ലോകിയതീതി ലോകോതി അധിപ്പേതോ. സ്വായം സസ്സതോ അമരോ നിച്ചോ ധുവോതി

യദിദം അമ്ഹാകം ദസ്സനം ഇദമേവ സച്ചം അവിപരീതം, അഞ്ഞം പന അസസ്സതോതിആദി പരേസം ദസ്സനം മോഘം മിച്ഛാതി അത്ഥോ. ഏതേന ചത്താരോപി സസ്സതവാദാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. **അസസ്സതോ**തി ന സസ്സതോ, അനിച്ചോ അധുവോ ചവനധമ്മോതി അത്ഥോ. "അസസ്സതോ"തി സസ്സതഭാവപ്പടിക്ഖേപേനേവ ഉച്ഛേദോ ദീപിതോതി സത്തപി ഉച്ഛേദവാദാ ദീപിതാ ഹോന്തി.

അന്തവാതി സപരിയന്തോ പരിവടുമോ പരിച്ഛിന്നപ്പമാണോ, ന സബ്ബഗതോതി അത്ഥോ. ഏതേന സരീരപരിമാണോ അങ്ഗുട്ഠപരിമാണോ അവയവപരിമാണോ പരമാണുപരിമാണോ അത്താതി ഏവമാദിവാദാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. **അനന്തവാ**തി അപരിയന്തോ, സബ്ബഗതോതി അത്ഥോ. ഏതേന കപിലകണാദാദിവാദാ ദീപിതാ ഹോന്തി.

തം ജീവം തം സരീരന്തി യം സരീരം, തദേവ ജീവസങ്ഖാതം വത്ഥു, യഞ്ച ജീവസങ്ഖാതം വത്ഥു, തദേവ സരീരന്തി ജീവഞ്ച സരീരഞ്ച അദ്വയം സമനുപസ്സതി. ഏതേന ആജീവകാനം വിയ "രൂപീ അത്താ"തി അയം വാദോ ദസ്സിതോ ഹോതി. **അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര**ന്തി ഇമിനാ പന "അരൂപീ അത്താ"തി അയം വാദോ ദസ്സിതോ.

ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാതി ഏത്ഥ **തഥാഗതോ**തി സത്തോ. തഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതികോ കാരകവേദകാദിസങ്ഖാതം, നിച്ചധുവാദിസങ്ഖാതം വാ തഥാഭാവം ഗതോതി തഥാഗതോതി വോഹരതി, സോ മരണതോ ഇധകായസ്സ ഭേദതോ പരം ഉദ്ധം ഹോതി, അത്ഥി സംവിജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഏതേന സസ്സതഗ്ഗാഹമുഖേന സോളസ സഞ്ഞീവാദാ അട്ഠ അസഞ്ഞീവാദാ അട്ഠ ച നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. **ന ഹോതീ**തി നത്ഥി ന ഉപലബ്ഭതി. ഏതേന ഉച്ഛേദവാദോ ദസ്സിതോ. **ഹോതി ച ന ച ഹോതീ**തി അത്ഥി ച നത്ഥി ചാതി. ഏതേന ഏകച്ചസസ്സതവാദാ സത്ത സഞ്ഞീവാദാ ച ദസ്സിതാ. **നേവ ഹോതി ന ന ഹോതീ**തി ഇമിനാ പന അമരാവിക്ഖേപവാദോ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബം.

ഇമേ കിര ദിട്ഠിഗതികാ നാനാദേസതോ ആഗന്ത്വാ സാവത്ഥിയം പടിവസന്താ ഏകദാ സമയപ്പവാദകേ സന്നിപതിത്വാ അത്തനോ അത്തനോ വാദം പഗ്ഗയ്ഹ അഞ്ഞവാദേ ഖുംസേന്താ വിവാദാപന്നാ അഹേസും. തേന വുത്തം **"തേ ഭണ്ഡനജാതാ"**തിആദി.

തത്ഥ ഭണ്ഡനം നാമ കലഹസ്സ പുബ്ബഭാഗോ. **ഭണ്ഡനജാതാ**തി ജാതഭണ്ഡനാ. **കലഹോ**തി കലഹോ ഏവ, കലസ്സ വാ ഹനനതോ കലഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ വിരുദ്ധവാദം ആപന്നാതി **വിവാദാപന്നാ.** മമ്മഘട്ടനതോ മുഖമേവ സത്തീതി **മുഖസത്തി,** ഫരുസവാചാ. ഫലൂപചാരേന വിയ ഹി കാരണം കാരണൂപചാരേന ഫലമ്പി വോഹരിയതി യഥാ തം "സുഖോ ബുദ്ധുപ്പാദോ, പാപകമ്മം പച്ചനുഭോതീ"തി ച. താഹി മുഖസത്തീഹി വിതുദന്താ വിജ്ഝന്താ വിഹരന്തി. **ഏദിസോ ധമ്മോ**തി ധമ്മോ അവിപരീതസഭാവോ ഏദിസോ ഏവരൂപോ, യഥാ മയാ വുത്തം "സസ്സതോ ലോകോ"തി. **നേദിസോ ധമ്മോ**തി ന ഏദിസോ ധമ്മോ , യഥാ തയാ വുത്തം "അസസ്സതോ ലോകോ"തി, ഏവം സേസപദേഹിപി യോജേതബ്ബം. സോ ച തിത്ഥിയാനം വിവാദോ സകലനഗരേ പാകടോ ജാതോ. അഥ ഭിക്ഖൂ സാവത്ഥിം പിണ്ഡായ പവിട്ഠാ തം സുത്വാ "അത്ഥി നോ ഇദം കഥാപാഭതം, യം നൂന മയം ഇമം പവത്തിം ഭഗവതോ ആരോചേയ്യാമ, അപ്പേവ നാമ തം നിസ്സായ സത്ഥു സണ്ഹസുഖുമം ധമ്മദേസനം ലഭേയ്യാമാ"തി തേ പച്ഛാഭത്തം ധമ്മദേസനാകാലേ ഭഗവതോ ഏതമത്ഥം ആരോചേസും. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ"**തിആദി.

തം സുത്വാ ഭഗവാ അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം ധമ്മസ്സ അയഥാഭൂതപജാനനം പകാസേന്തോ **"അഞ്ഞതിത്ഥിയാ, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അന്ധാ**തി പഞ്ഞാചക്ഖുവിരഹേന അന്ധാ. തേനാഹ **"അചക്ഖുകാ"**തി. പഞ്ഞാ ഹി ഇധ "ചക്ഖൂ"തി അധിപ്പേതാ. തഥാ ഹി വുത്തം **"അത്ഥം ന ജാനന്തീ"**തിആദി. തത്ഥ **അത്ഥം ന ജാനന്തീ**തി ഇധലോകത്ഥം പരലോകത്ഥം ന ജാനന്തി, ഇധലോകപരലോകേസു വുദ്ധിം അബ്ഭുദയം നാവബുജ്ഝന്തി, പരമത്ഥേ പന നിബ്ബാനേ കഥാവകാ. യേ ഹി നാമ പവത്തിമത്തേപി സമ്മൂള്ഹാ, തേ കഥം നിവത്തിം ജാനിസ്സന്തീതി. **അനത്ഥം ന ജാനന്തീ**തി യദഗ്ഗേന തേ അത്ഥം ന ജാനന്തി, തദഗ്ഗേന അനത്ഥമ്പി ന ജാനന്തി. യസ്മാ **ധമ്മം ന ജാനന്തി,** തസ്മാ **അധമ്മമ്പി ന ജാനന്തി**. തേ ഹി വിപരിയേസഗ്ഗാഹിതായ ധമ്മം കുസലമ്പി അകുസലം കരോന്തി, അധമ്മമ്പി അകുസലം കുസലം കരോന്തി. ന കേവലഞ്ച ധമ്മാധമ്മേസു ഏവ, അഥ ഖോ തസ്സ വിപാകേസുപി സമ്മൂള്ഹാ. തഥാ ഹി തേ കമ്മമ്പി വിപാകം കത്വാ വോഹരന്തി, വിപാകമ്പി കമ്മം കത്വാ. തഥാ **ധമ്മം** സഭാവധമ്മമ്പി ന ജാനന്തി, **അധമ്മം** അസഭാവധമ്മമ്പി ന ജാനന്തി. ഏവംഭൂതാ ച സഭാവധമ്മം അസഭാവധമ്മഞ്ച, അസഭാവധമ്മം സഭാവധമ്മഞ്ച കത്വാ പവേദേന്തി.

ഇതി ഭഗവാ തിത്ഥിയാനം മോഹദിട്ഠിപടിലാഭഭാവേന പഞ്ഞാചക്ഖുവേകല്ലതോ അന്ധഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തമത്ഥം ജച്ചന്ധൂപമായ പകാസേതും **"ഭൂതപുബ്ബം, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭൂതപുബ്ബ**ന്തി പുബ്ബേ ഭൂതം, അതീതകാലേ നിബ്ബത്തം. **അഞ്ഞതരോ രാജാ അഹോസീ**തി പുരാതനോ നാമഗോത്തേഹി ലോകേ അപാകടോ ഏകോ രാജാ അഹോസി. **സോ രാജാ അഞ്ഞതരം പുരിസം ആമന്തേസീ**തി തസ്സ കിര രഞ്ഞോ സോഭഗ്ഗപ്പത്തം സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നം അത്തനോ ഓപവയ്ഹം ഹത്ഥിം ഉപട്ഠാനം ആഗതം ദിസ്വാ ഏതദഹോസി - "ഭദ്ദകം വത, ഭോ, ഹത്ഥിയാനം ദസ്സനീയ"ന്തി. തേന ച സമയേന ഏകോ ജച്ചന്ധോ രാജങ്ഗണേന ഗച്ഛതി. തം ദിസ്വാ രാജാ ചിന്തേസി - "മഹാജാനിയാ ഖോ

ഇമേ അന്ധാ യേ ഏവരൂപം ദസ്സനീയം ന ലഭന്തി ദട്ഠും. യംനൂനാഹം ഇമിസ്സാ സാവത്ഥിയാ യത്തകാ ജച്ചന്ധാ സബ്ബേ തേ സന്നിപാതാപേത്വാ ഏകദേസം ഏകദേസം ഹത്ഥേന ഫുസാപേത്വാ തേസം വചനം സുണേയ്യ"ന്തി. കേളിസീലോ രാജാ ഏകേന പുരിസേന സാവത്ഥിയാ സബ്ബേ ജച്ചന്ധേ സന്നിപാതാപേത്വാ തസ്സ പുരിസസ്സ സഞ്ഞം അദാസി "യഥാ ഏകേകോ ജച്ചന്ധോ സീസാദികം ഏകേകംയേവ ഹത്ഥിസ്സ അങ്ഗം ഫുസിത്വാ 'ഹത്ഥീ മയാ ദിട്ഠോ'തി സഞ്ഞം ഉപ്പാദേസി, തഥാ കരോഹീ"തി. സോ പുരിസോ തഥാ അകാസി. അഥ രാജാ തേ ജച്ചന്ധേ പച്ചേകം പുച്ഛി "കീദിസോ, ഭണേ, ഹത്ഥീ"തി. തേ അത്തനാ ദിട്ഠദിട്ഠാവയവമേവ ഹത്ഥിം കത്വാ വദന്താ "ഏദിസോ ഹത്ഥീ, നേദിസോ ഹത്ഥീ"തി അഞ്ഞമഞ്ഞം കലഹം കരോന്താ ഹത്ഥാദീഹി ഉപക്കമിത്വാ രാജങ്ഗണേ മഹന്തം കോലാഹലം അകംസു. രാജാ സപരിജനോ തേസം തം വിപ്പകാരം ദിസ്വാ ഹാസുകേഹി ഭിജ്ജമാനേഹി ഹദയേന ഉഗ്ഗതേന മഹാഹസിതം ഹസി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സോ രാജാ...പേ॰... അത്തമനോ അഹോസീ"**തി.

തത്ഥ **അമ്ഭോതി** ആലപനം. **യാവതകാതി** യത്തകാ. **ജച്ചന്ധാതി** ജാതിയാ അന്ധാ, ജാതിതോ പട്ഠായ അചക്ഖുകാ. **ഏകജ്ഝന്തി** ഏകതോ. **ഭണേതി** അബഹുമാനാലാപോ. **ഹത്ഥിം ദസ്സേഹീതി** യഥാവുത്തം ഹത്ഥിം സയാപേത്വാ ദസ്സേഹി. സോ ച സുസിക്ഖിതത്താ അപരിപ്ഫന്ദന്തോ നിപജ്ജി. **ദിട്ഠോ നോ ഹത്ഥീതി** ഹത്ഥേന പരാമസനം ദസ്സനം കത്വാ ആഹംസു. തേന പുരിസേന സീസം പരാമസാപേത്വാ "ഏദിസോ ഹത്ഥീ"തി സഞ്ഞാപിതത്താ താദിസംയേവ നം ഹത്ഥിം സഞ്ജാനന്താ ജച്ചന്ധാ **"ഏദിസോ ദേവ ഹത്ഥീ സേയ്യഥാപി കുമ്ഭോ"**തി വദിംസു. **കുമ്ഭോതി** ച ഘടോതി അത്ഥോ. **ഖീലോതി** നാഗദന്തഖീലോ. **സോണ്ഡോതി** ഹത്ഥോ. **നങ്ഗലീസാതി** നങ്ഗലസ്സ സിരസ്സ ഈസാ. **കായോതി** സരീരം. **കോട്ഠോതി** കുസൂലോ. **പാദോതി** ജങ്ഘോ. **ഥൂണോതി** ഥമ്ഭോ. **നങ്ഗുട്ഠന്തി** വാളസ്സ ഉരിമപ്പദേസോ. **വാലധീതി** വാലസ്സ അഗ്ഗപ്പദേസോ. **മുട്ഠീഹി സംസുമ്ഭിംസൂതി** മുട്ഠിയോ ബന്ധിത്വാ പഹരിംസു, മുട്ഠിഘാതം അകംസു. **അത്തമനോ അഹോസീതി** കേളിസീലത്താ സോ രാജാ തേന ജച്ചന്ധാനം കലഹേന അത്തമനോ പഹാസേന ഗഹിതമനോ അഹോസി.

ഏവമേവ ഖോതി ഉപമാസംസന്ദനം. തസ്സത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, യഥാ തേ ജച്ചന്ധാ അചക്ഖുകാ ഏകങ്ഗദസ്സിനോ അനവസേസതോ ഹത്ഥിം അപസ്സിത്വാ അത്തനാ ദിട്ഠാവയവമത്തം ഹത്ഥിസഞ്ഞായ ഇതരേഹി ദിട്ഠം അനനുജാനന്താ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിവാദം ആപന്നാ കലഹം അകംസു, ഏവമേവ ഇമേ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ സക്കായസ്സ ഏകദേസം രൂപവേദനാദിം അത്തനോ ദിട്ഠിദസ്സനേന യഥാദിട്ഠം "അത്താ"തി മഞ്ഞമാനാ തസ്സ സസ്സതാദിഭാവം ആരോപേത്വാ "ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി അഭിനിവിസിത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിവദന്തി, യഥാഭൂതം പന അത്ഥാനത്ഥം ധമ്മാധമ്മഞ്ച ന ജാനന്തി. തസ്മാ അന്ധാ അചക്ഖുകാ ജച്ചന്ധപടിഭാഗാതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തിത്ഥിയാനം ധമ്മസഭാവം യഥാഭൂതം അജാനന്താനം അപസ്സന്താനം ജച്ചന്ധാനം വിയ ഹത്ഥിമ്ഹി യഥാദസ്സനം മിച്ഛാഭിനിവേസം, തത്ഥ ച വിവാദാപത്തിം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥദീപകം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.**

തത്ഥ **ഇമേസു കിര സജ്ജന്തി, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാതി** ഇധേകച്ചേ പബ്ബജ്ജൂപഗമനേന സമണാ, ജാതിമത്തേന ബ്രാഹ്മണാ "സസ്സതോ ലോകോ"തിആദിനയപ്പവത്തേസു ഇമേസു ഏവ അസാരേസു ദിട്ഠിഗതേസു ദിട്ഠാഭിനന്ദനവസേന, ഇമേസു വാ രൂപാദീസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ഏവം അനിച്ചേസു ദുക്ഖേസു വിപരിണാമധമ്മേസു തണ്ഹാഭിനന്ദനദിട്ഠാഭിനന്ദനാനം വസേന "ഏതം മമാ"തിആദിനാ സജ്ജന്തി കിര. അഹോ നേസം സമ്മോഹോതി ദസ്സേതി. **കിര**സദ്ദോ ചേത്ഥ അരുചിസൂചനത്ഥോ. തേന തത്ഥ സങ്ഗകാരണാഭാവമേവ ദീപേതി. ന കേവലം സജ്ജന്തി ഏവ, അഥ ഖോ **വിഗ്ഗയ്ഹ നം വിവദന്തി** "ന ത്വം ഇമം ധമ്മവിനയം ആജാനാസി, അഹം ഇമം ധമ്മവിനയം ആജാനാമീ"തിആദിനാ വിഗ്ഗാഹികകഥാനുയോഗവസേന വിഗ്ഗയ്ഹ വിവദന്തി വിവാദം ആപജ്ജന്തി. **നന്തി** ചേത്ഥ നിപാതമത്തം. അഥ വാ **വിഗ്ഗയ്ഹ നന്തി** നം ദിട്ഠിനിസ്സയം സക്കായദിട്ഠിമേവ വാ വിപരീതദസ്സനത്താ സസ്സതാദിവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം വിരുദ്ധം ഗഹേത്വാ വിവദന്തി വിസേസതോ വദന്തി, അത്തനോ ഏവ വാദം വിസിട്ഠം അവിപരീതം കത്വാ അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തി. യഥാ കിം? **ജനാ ഏകങ്ഗദസ്സിനോ** യഥേവ ജച്ചന്ധജനാ ഹത്ഥിസ്സ ഏകേകങ്ഗദസ്സിനോ "യം യം അത്തനാ ഫുസിത്വാ ഞാതം, തം തദേവ ഹത്ഥീ"തി ഗഹേത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിഗ്ഗയ്ഹ വിവദിംസു, ഏവംസമ്പദമിദന്തി അത്ഥോ. ഇവസദ്ദോ ചേത്ഥ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദുതിയനാനാതിത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ

൫൫. പഞ്ചമേ **സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാതി** രൂപാദീസു അഞ്ഞതരം അത്താതി ച ലോകോതി ച ഗഹേത്വാ തം സസ്സതം നിച്ചന്തി അഞ്ഞേപി ച തഥാ ഗാഹേന്താ വോഹരന്തി. യഥാഹ -

> "രൂപം അത്താ ചേവ ലോകോ ച സസ്സതോ ചാതി അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തി. വേദനം... സഞ്ഞം... സങ്ഖാരേ... വിഞ്ഞാണം അത്താ ച ലോകോ ച സസ്സതോ ചാതി അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തീ"തി.

അഥ വാ **അത്താ**തി അഹങ്കാരവത്ഥു, **ലോകോ**തി മമങ്കാരവത്ഥു, യം "അത്തനിയ"ന്തി വുച്ചതി. **അത്താ**തി വാ സയം, **ലോകോ**തി പരോ. **അത്താ**തി വാ പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ഏകോ ഖന്ധോ, ഇതരോ **ലോകോ** . **അത്താ**തി വാ സവിഞ്ഞാണകോ ഖന്ധസന്താനോ, അവിഞ്ഞാണകോ **ലോകോ**. ഏവം തം തം അത്താതി ച ലോകോതി ച യഥാദസ്സനം ദ്വിധാ ഗഹേത്വാ തദുഭയം "നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ"തി അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തി. ഏതേന ചത്താരോ സസ്സതവാദാ ദസ്സിതാ. **അസസ്സതോ**തി സത്തപി ഉച്ഛേദവാദാ ദസ്സിതാ. **സസ്സതോ ച അസസ്സതോ ചാ**തി ഏകച്ചോ അത്താ ച ലോകോ ച സസ്സതോ, ഏകച്ചോ അസസ്സതോതി ഏവം സസ്സതോ ച അസസ്സതോ ചാതി അത്ഥോ. അഥ വാ സ്വേവ അത്താ ച ലോകോ ച അത്തഗതിദിട്ഠികാനം വിയ സസ്സതോ ച അസസ്സതോ ച, സിയാ സസ്സതോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സബ്ബഥാപി ഇമിനാ ഏകച്ചസസ്സതവാദോ ദസ്സിതോ. **നേവ സസ്സതോ നാസസ്സതോ**തി ഇമിനാ അമരാവിക്ഖേപവാദോ ദസ്സിതോ. തേ ഹി സസ്സതവാദേ അസസ്സതവാദേ ച ദോസം ദിസ്വാ "നേവ സസ്സതോ നാസസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി വിക്ഖേപം കരോന്താ വിവദന്തി.

സയംകതോതി അത്തനാ കതോ. യഥാ ഹി തേസം തേസം സത്താനം അത്താ ച അത്തനോ ധമ്മാനുധമ്മം കത്വാ സുഖദുക്ഖാനി പടിസംവേദേതി, ഏവം അത്താവ അത്താനം തസ്സ ച ഉപഭോഗഭൂതം കിഞ്ചനം പലിബോധസങ്ഖാതം ലോകഞ്ച കരോതി, അഭിനിമ്മിനാതീതി അത്തലദ്ധി വിയ അയമ്പി തേസം ലദ്ധി. **പരംകതോ**തി പരേന കതോ, അത്തതോ പരേന ഇസ്സരേന വാ പുരിസേന വാ പജാപതിനാ വാ കാലേന വാ പകതിയാ വാ അത്താ ച ലോകോ ച കതോ , നിമ്മിതോതി അത്ഥോ. **സയംകതോ ച പരംകതോ ചാ**തി യസ്മാ അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച നിമ്മിനന്താ ഇസ്സരാദയോ ന കേവലം സയമേവ നിമ്മിനന്തി, അഥ ഖോ തേസം തേസം സത്താനം ധമ്മാധമ്മാനം സഹകാരീകാരണം ലഭിത്വാവ, തസ്മാ സയംകതോ ച പരംകതോ ച അത്താ ച ലോകോ ചാതി ഏകച്ചാനം ലദ്ധി. **അസയംകാരോ അപരംകാരോ**തി നത്ഥി ഏതസ്സ സയംകാരോതി അസയംകാരോ, നത്ഥി ഏതസ്സ പരകാരോതി അപരകാരോ. അനുനാസികാഗമം കത്വാ വുത്തം "അപരംകാരോ"തി. അയം ഉഭയത്ഥ ദോസം ദിസ്വാ ഉഭയം പടിക്ഖിപതി. അഥ കഥം ഉപ്പന്നോതി ആഹ - **അധിച്ചസമുപ്പന്നോ**തി യദിച്ഛായ സമുപ്പന്നോ കേനചി കാരണേന വിനാ ഉപ്പന്നോതി അധിച്ചസമുപ്പന്നവാദോ ദസ്സിതോ. തേന ച അഹേതുകവാദോപി സങ്ഗഹിതോ ഹോതി.

ഇദാനി യേ ദിട്ഠിഗതികാ അത്താനം വിയ സുഖദുക്ഖമ്പി തസ്സ ഗുണഭൂതം കിഞ്ചനഭൂതം വാ സസ്സതാദിവസേന അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തി, തേസം തം വാദം ദസ്സേതും **"സന്തേകേ സമണബ്രാഹ്മണാ"**തിആദി വുത്തം. തം വുത്തനയമേവ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏത്ഥ പന ഇധ ജച്ചന്ധൂപമായ അനാഗതത്താ തം ഹിത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ യോജേതബ്ബോ, തഥാ ഗാഥായ.

തത്ഥ **അന്തരാവ വിസീദന്തി, അപത്വാവ തമോഗധന്തി** അയം വിസേസോ. തസ്സത്ഥോ - ഏവം ദിട്ഠിഗതേസു ദിട്ഠിനിസ്സയേസു ആസജ്ജമാനാ ദിട്ഠിഗതികാ കാമോഘാദീനം ചതുന്നം ഓഘാനം, സംസാരമഹോഘസ്സേവ വാ അന്തരാവ വേമജ്ഝേ ഏവ യം തേസം പാരഭാവേന പതിട്ഠട്ഠേന വാ ഓഗധസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം തദധിഗമൂപായോ വാ അരിയമഗ്ഗോ തം അപ്പത്വാവ അനധിഗന്ത്വാവ വിസീദന്തി സംസീദന്തി. ഓഗാധന്തി പതിട്ഠഹന്തി ഏതേന, ഏത്ഥേ വാതി ഓഗാധോ, അരിയമഗ്ഗോ നിബ്ബാനഞ്ച. ഓഗാധമേവേത്ഥ രസ്സത്തം കത്വാ ഓഗധന്തി വുത്തം. തം ഓഗധം തമോഗധന്തി പദവിഭാഗോ.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. തതിയനാനാതിത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ

൫൬. ഛട്ഠേ സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഏത്ഥ പന ദിട്ഠിതണ്ഹാമാനേസു ദോസം ദിസ്വാ തേ ദൂരതോ വജ്ജേത്വാ സങ്ഖാരേ യഥാഭൂതം പസ്സതോ ച തത്ഥ അനാദീനവദസ്സിതായ മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠസ്സ യഥാഭൂതം അപസ്സതോ ച യഥാക്കമം സംസാരതോ അതിവത്തനാനതിവത്തനദീപകം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസീതി അത്ഥോ യോജേതബ്ബോ.

തത്ഥ **അഹങ്കാരപസുതായം പജാ**തി "സയംകതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി ഏവം വുത്തസയംകാരസങ്ഖാതം അഹങ്കാരം തഥാപവത്തം ദിട്ഠിം പസുതാ അനുയുത്താ അയം പജാ മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠോ സത്തകായോ. **പരംകാരൂപസംഹിതാ**തി പരോ അഞ്ഞോ ഇസ്സരാദികോ സബ്ബം കരോതീതി ഏവം പവത്തപരംകാരദിട്ഠിസന്നിസ്സിതാ തായ ഉപസംഹിതാതി പരംകാരൂപസംഹിതാ. **ഏതദേകേ നാബ്ഭഞ്ഞംസൂ**തി ഏതം ദിട്ഠിദ്വയം ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ തത്ഥ ദോസദസ്സിനോ ഹുത്വാ നാനുജാനിംസു. കഥം? സതി ഹി സയംകാരേ കാമകാരതോ സത്താനം ഇട്ഠേനേവ ഭവിതബ്ബം, ന അനിട്ഠേന. ന ഹി കോചി അത്തനോ ദുക്ഖം ഇച്ഛതി, ഭവതി ച അനിട്ഠം, തസ്മാ ന സയംകാരോ. പരംകാരോപി യദി ഇസ്സരഹേതുകോ, സ്വായം ഇസ്സരോ അത്തത്ഥം വാ കരേയ്യ പരത്ഥം വാ. തത്ഥ യദി അത്തത്ഥം, അത്തനാ അകതകിച്ചോ സിയാ അസിദ്ധസ്സ സാധനതോ. അഥ വാ പരത്ഥം സബ്ബേസം

ഹിതസുഖമേവ നിപ്ഫജ്ജേയ്യ, ന അഹിതം ദുക്ഖം നിപ്ഫജ്ജതി, തസ്മാ ഇസ്സരവസേന ന പരംകാരോ സിജ്ഝതി. യദി ച ഇസ്സരസങ്ഖാതം അഞ്ഞനിരപേക്ഖം നിച്ചമേകകാരണം പവത്തിയാ സിയാ, കമ്മേന ഉപ്പത്തി ന സിയാ, സബ്ബേഹേവ ഏകജ്ഝം ഉപ്പജ്ജിതബ്ബം കാരണസ്സ സന്നിഹിതത്താ. അഥസ്സ അഞ്ഞമ്പി സഹകാരീകാരണം ഇച്ഛിതം, തഞ്ഞേവ ഹേതു, കിം ഇസ്സരേന അപരിനിട്ഠിതസാമത്ഥിയേന പരികപ്പിതേന. യഥാ ച ഇസ്സരഹേതുകോ പരംകാരോ ന സിജ്ഝതി, ഏവം പജാപതിപുരിസപകതിബ്രഹ്മകാലാദിഹേതുതോപി ന സിജ്ഝതേവ തേസമ്പി അസിദ്ധത്താ വുത്തദോസാനതിവത്തനതോ ച. തേന വുത്തം ''ഏതദേകേ നാബ്ഭഞ്ഞംസൂ''തി. യേ പന യഥാവുത്തേ സയംകാരപരംകാരേ നാനുജാനന്താപി അധിച്ചസമുപ്പന്നം അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തി, തേപി **ന നം സല്ലന്തി അദ്ദസും** അധിച്ചസമുപ്പന്നന്തിവാദിനോപി മിച്ഛാഭിനിവേസം അനതിക്കമനതോ യഥാഭൂതം അജാനന്താനം ദിട്ഠിഗതം തത്ഥ തത്ഥ ദുക്ഖുപ്പാദനതോ വിജ്ഝനട്ഠേന ''സല്ല''ന്തി ന പസ്സിംസു.

ഏതഞ്ച സല്ലം പടികച്ച പസ്സതോതി യോ പന ആരദ്ധവിപസ്സകോ പഞ്ചപി ഉപാദാനക്ഖന്ധേ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ സമനുപസ്സതി, സോ ഏതഞ്ച തിവിധം വിപരീതദസ്സനം അഞ്ഞഞ്ച സകലം മിച്ഛാഭിനിവേസം തേസഞ്ച നിസ്സയഭൂതേ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേപി തുജ്ജനതോ ദുരുദ്ധാരതോ ച ''സല്ല''ന്തി പടികച്ച പുബ്ബേയേവ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ പസ്സതി. ഏവം പസ്സതോ അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ ഏകന്തേനേവ **അഹം കരോമീതി ന തസ്സ ഹോതി**. യഥാ ച അത്തനോ കാരകഭാവോ തസ്സ ന ഉപട്ഠാതി, ഏവം **പരോ കരോതീതി ന തസ്സ ഹോതി,** കേവലം പന അനിച്ചസങ്ഖാതം പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മമത്തമേവ ഹോതി. ഏത്താവതാ സമ്മാപടിപന്നസ്സ സബ്ബഥാപി ദിട്ഠിമാനാഭാവോവ ദസ്സിതോ. തേന ച അരഹത്തപ്പത്തിയാ സംസാരസമതിക്കമോ പകാസിതോ ഹോതി.

ഇദാനി യോ ദിട്ഠിഗതേ അല്ലീനോ, ന സോ സംസാരതോ സീസം ഉക്ഖിപിതും സക്കോതി, തം ദസ്സേതും **''മാനുപേതാ''**തി ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **മാനുപേതാ അയം പജാതി** അയം സബ്ബാപി ദിട്ഠിഗതികസങ്ഖാതാ പജാ സത്തകായോ ''മയ്ഹം ദിട്ഠി സുന്ദരാ, മയ്ഹം ആദാനോ സുന്ദരോ''തി അത്തനോ ഗാഹസ്സ സംപഗ്ഗഹലക്ഖണേന മാനേന ഉപേതാ സമന്നാഗതാ. **മാനഗന്ഥാ മാനവിനിബദ്ധാതി** തതോ ഏവ തേന അപരാപരം ഉപ്പജ്ജമാനേന യഥാ തം ദിട്ഠിം ന പടിനിസ്സജ്ജതി, ഏവം അത്തനോ സന്താനസ്സ ഗന്ഥിതത്താ വിനിബദ്ധത്താ ച മാനഗന്ഥാ മാനവിനിബദ്ധാ. **ദിട്ഠീസു സാരമ്ഭകഥാ, സംസാരം നാതിവത്തതീതി** ''ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ''ന്തി അത്തുക്കംസനപരവമ്ഭനവസേന അത്തനോ ദിട്ഠാഭിനിവേസേന പരേസം ദിട്ഠീസു സാരമ്ഭകഥാ വിരോധകഥാ സംസാരനായികാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അപ്പഹാനതോ സംസാരം നാതിവത്തതി, ന അതിക്കമതീതി അത്ഥോ.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സുഭൂതിസുത്തവണ്ണനാ

൬൭. സത്തമേ **സുഭൂതീ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം. സോ ഹി ആയസ്മാ പദുമുത്തരസ്സ ഭഗവതോ പാദമൂലേ കതാഭിനീഹാരോ കപ്പസതസഹസ്സം ഉപചിതപുഞ്ഞസമ്ഭാരോ ഇമസ്മിം ബുദ്ധുപ്പാദേ ഉളാരവിഭവേ ഗഹപതികുലേ ഉപ്പന്നോ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനം സുത്വാ സംവേഗജാതോ ഘരാ നിക്ഖമ്മ പബ്ബജിത്വാ കതാധികാരത്താ ഘടേന്തോ വായമന്തോ ന ചിരസ്സേവ ഛളഭിഞ്ഞോ ജാതോ, ബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനായ പന ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തിയാ ''ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം അരണവിഹാരീനം യദിദം സുഭൂതീ''തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൦൧) അരണവിഹാരേ ഭഗവതാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതോ. സോ ഏകദിവസം സായന്ഹസമയം ദിവാട്ഠാനതോ വിഹാരങ്ഗണം ഓതിണ്ണോ ചതുപരിസമജ്ഝേ ഭഗവന്തം ധമ്മം ദേസേന്തം ദിസ്വാ ''ദേസനാപരിയോസാനേ വുട്ഠഹിത്വാ വന്ദിസ്സാമീ''തി കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ ഭഗവതോ അവിദൂരേ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസിന്നോ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജി. തേന വുത്തം - **''തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ സുഭൂതി…പേ॰… സമാപജ്ജിത്വാ''**തി.

തത്ഥ ദുതിയജ്ഝാനതോ പട്ഠായ രൂപാവചരസമാധി സബ്ബോപി അരൂപാവചരസമാധി അവിതക്കസമാധി ഏവ. ഇധ പന ചതുത്ഥജ്ഝാനപാദകോ അരഹത്തഫലസമാധി ''അവിതക്കസമാധീ''തി അധിപ്പേതോ. ദുതിയജ്ഝാനാദീഹി പഹീനാ മിച്ഛാവിതക്കാ ന താവ സുപ്പഹീനാ അച്ചന്തപഹാനാഭാവതോ, അരിയമഗ്ഗേന പന പഹീനാ ഏവ പുന പഹാനകിച്ചാഭാവതോ. തസ്മാ അഗ്ഗമഗ്ഗപരിയോസാനഭൂതോ അരഹത്തഫലസമാധി സബ്ബേസം മിച്ഛാവിതക്കാനം പഹാനന്തേ ഉപ്പന്നത്താ വിസേസതോ ''അവിതക്കസമാധീ''തി വത്തബ്ബതം അരഹതി, പഗേവ ചതുത്ഥജ്ഝാനപാദകോ. തേന വുത്തം - ''ഇധ പന ചതുത്ഥജ്ഝാനപാദകോ അരഹത്തഫലസമാധി 'അവിതക്കസമാധീ'തി അധിപ്പേതോ''തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ സുഭൂതിസ്സ സബ്ബമിച്ഛാവിതക്കസബ്ബസംകിലേസപഹാനസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ ജാനിത്വാ തദത്ഥദീപകം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **യസ്സ വിതക്കാ വിധൂപിതാ**തി യേന അരിയപുഗ്ഗലേന, യസ്സ വാ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ കാമവിതക്കാദയോ സബ്ബേപി മിച്ഛാവിതക്കാ വിധൂപിതാ അരിയമഗ്ഗഞാണേന സന്താപിതാ സമുച്ഛിന്നാ. **അജ്ഝത്തം സുവികപ്പിതാ അസേസാ**തി നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതേ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പജ്ജനാരഹാ സുവികപ്പിതാ സുട്ഠു വികപ്പിതാ അസേസതോ, കിഞ്ചിപി അസേസേത്വാ സുസമുച്ഛിന്നാതി അത്ഥോ. **തം സങ്ഗമതിച്ച അരൂപസഞ്ഞീ**തി ഏത്ഥ ന്തി നിപാതമത്തം. അഥ വാ ഹേതുഅത്ഥോ **തം**സദ്ദോ. യസ്മാ അനവസേസേന മിച്ഛാവിതക്കാ സമുച്ഛിന്നാ, തസ്മാ രാഗസങ്ഗാദികം പഞ്ചവിധം സങ്ഗം, സബ്ബമ്പി വാ കിലേസസങ്ഗം അതിച്ച അതിക്കമിത്വാ അതിക്കമനഹേതു രൂപസഭാവാഭാവതോ രുപ്പനസങ്ഖാതസ്സ ച വികാരസ്സ തത്ഥ അഭാവതോ നിബ്ബികാരഹേതുഭാവതോ വാ "അരൂപ"ന്തി ലദ്ധനാമം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്താഹി മഗ്ഗഫലസഞ്ഞാഹി അരൂപസഞ്ഞീ. **ചതുയോഗാതിഗതോ**തി കാമയോഗോ ഭവയോഗോ ദിട്ഠിയോഗോ അവിജ്ജായോഗോതി ചത്താരോ യോഗേ യഥാരഹം ചതൂഹിപി മഗ്ഗേഹി അതിക്കമിത്വാ ഗതോ. **ന ജാതു മേതീ**തി **മ**കാരോ പദസന്ധികരോ, ജാതു ഏകംസേനേവ പുനബ്ഭവായ ന ഏതി, ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തി തസ്സ നത്ഥീതി അത്ഥോ. "ന ജാതി മേതീ"തിപി പഠന്തി, സോ ഏവത്ഥോ. ഇതി ഭഗവാ ആയസ്മതോ സുഭൂതിസ്സ അരഹത്തഫലസമാപത്തിവിഹാരം അനുപാദിസേസനിബ്ബാനഞ്ച ആരബ്ഭ പീതിവേഗവിസ്സട്ഠം ഉദാനം ഉദാനേസി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഗണികാസുത്തവണ്ണനാ

൭൮. അട്ഠമേ **ദ്വേ പൂഗാ**തി ദ്വേ ഗണാ. **അഞ്ഞതരിസ്സാ ഗണികായാ**തി അഞ്ഞതരായ നഗരസോഭിനിയാ. **സാരത്താ**തി സുട്ഠു രത്താ. **പടിബദ്ധചിത്താ**തി കിലേസവസേന ബദ്ധചിത്താ. രാജഗഹേ കിര ഏകസ്മിം ഛണദിവസേ ബഹൂ ധുത്തപുരിസാ ഗണബന്ധനേന വിചരന്താ ഏകമേകസ്സ ഏകമേകം വേസിം ആനേത്വാ ഉയ്യാനം പവിസിത്വാ ഛണകീളം കീളിംസു. തതോ പരമ്പി ദ്വേ തയോ ഛണദിവസേ തം തംയേവ വേസിം ആനേത്വാ ഛണകീളം കീളിംസു. അഥാപരസ്മിം ഛണദിവസേ അഞ്ഞേപി ധുത്താ തഥേവ ഛണകീളം കീളിതുകാമാ വേസിയോ ആനേന്താ പുരിമധുത്തേഹി പുബ്ബേ ആനീതം ഏകം വേസിം ആനേന്തി. ഇതരേ തം ദിസ്വാ "അയം അമ്ഹാകം പരിഗ്ഗഹോ"തി ആഹംസു. തേപി തഥേവ ആഹംസു. "ഏവം അമ്ഹാകം പരിഗ്ഗഹോ, അമ്ഹാകം പരിഗ്ഗഹോ"തി കലഹം വഡ്ഢേത്വാ പാണിപ്പഹാരാദീനി അകംസു. തേന വുത്തം - **"തേന ഖോ പന സമയേന രാജഗഹേ ദ്വേ പൂഗാ"**തിആദി. തത്ഥ **ഉപക്കമന്തീ**തി പഹരന്തി. **മരണമ്പി നിഗച്ഛന്തീ**തി ബലവൂപക്കമേഹി മരണം ഉപഗച്ഛന്തി, ഇതരേപി മരണമത്തം മരണപ്പമാണദുക്ഖം പാപുണന്തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം കാമേസു ഗേധം വിവാദമൂലം സബ്ബാനത്ഥമൂലന്തി സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി അന്തദ്വയേ ച മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ ആദീനവാനിസംസവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **യഞ്ച പത്ത**ന്തി യം രൂപാദിപഞ്ചകാമഗുണജാതം പത്തം "നത്ഥി കാമേസു ദോസോ"തി ദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ വാ അപുരക്ഖത്വാ വാ ഏതരഹി ലദ്ധം അനുഭുയ്യമാനം. **യഞ്ച പത്തബ്ബ**ന്തി യഞ്ച കാമഗുണജാതമേവ "ഭുഞ്ജിതബ്ബാ കാമാ, പരിഭുഞ്ജിതബ്ബാ കാമാ, ആസേവിതബ്ബാ കാമാ, പടിസേവിതബ്ബാ കാമാ, യോ കാമേ പരിഭുഞ്ജതി, സോ ലോകം വഡ്ഢേതി, യോ ലോകം വഡ്ഢേതി, സോ ബഹും പുഞ്ഞം പസവതീ"തി ദിട്ഠിം ഉപനിസ്സായ തം അനിസ്സജ്ജിത്വാ കതേന കമ്മുനാ അനാഗതേ പത്തബ്ബം അനുഭവിതബ്ബഞ്ച. **ഉഭയമേതം രജാനുകിണ്ണ**ന്തി ഏതം ഉഭയം പത്തം പത്തബ്ബഞ്ച രാഗരജാദീഹി അനുകിണ്ണം. സമ്പത്തേ ഹി വത്ഥുകാമേ അനുഭവന്തോ രാഗരജേന വോകിണ്ണോ ഹോതി, തത്ഥ പന സംകിലിട്ഠചിത്തസ്സ ഫലേ ആയതിം ആപന്നേ ദോമനസ്സുപ്പത്തിയാ ദോസരജേന വോകിണ്ണോ ഹോതി, ഉഭയത്ഥാപി മോഹരജേന വോകിണ്ണോ ഹോതി. കസ്സ പനേതം രജാനുകിണ്ണന്തി ആഹ - **"ആതുരസ്സാനുസിക്ഖതോ"**തി കാമപത്ഥനാവസേന കിലേസാതുരസ്സ, തസ്സ ച ഫലേന ദുക്ഖാതുരസ്സ ച ഉഭയത്ഥാപി പടികാരാഭിലാസായ കിലേസഫലേ അനുസിക്ഖതോ.

തഥാ **യഞ്ച പത്ത**ന്തി യം അചേലകവതാദിവസേന പത്തം അത്തപരിതാപനം . **യഞ്ച പത്തബ്ബ**ന്തി യം മിച്ഛാദിട്ഠികമ്മസമാദാനഹേതു അപായേസു പത്തബ്ബം ഫലം. **ഉഭയമേതം രജാനുകിണ്ണ**ന്തി തദുഭയം ദുക്ഖരജാനുകിണ്ണം. **ആതുരസ്സാ**തി കായകിലമഥേന ദുക്ഖാതുരസ്സ. **അനുസിക്ഖതോ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിം, തസ്സാ സമാദായകേ പുഗ്ഗലേ ച അനുസിക്ഖതോ.

യേ ച സിക്ഖാസാരാതി യേഹി യഥാസമാദിന്നം സീലബ്ബതാദിസങ്ഖാതം സിക്ഖം സാരതോ ഗഹേത്വാ "ഇമിനാ സംസാരസുദ്ധീ"തി കഥിതാ. തേനാഹ - **സീലബ്ബതം ജീവിതം ബ്രഹ്മചരിയം ഉപട്ഠാനസാരാ**തി. തത്ഥ യം "ന കരോമീ"തി ഓരമതി, തം സീലം, വിസഭോജനകിച്ഛാചരണാദികം വതം, സാകഭക്ഖതാദിജീവികാ ജീവിതം, മേഥുനവിരതി ബ്രഹ്മചരിയം, ഏതേസം അനുതിട്ഠനം ഉപട്ഠാനം, ഭൂതപിണ്ഡകപരിഭണ്ഡാദിവസേന ഖന്ധദേവസിവാദിപരിചരണം വാ ഉപട്ഠാനം, ഏവമേതേഹി യഥാവുത്തേഹി സീലാദീഹി സംസാരസുദ്ധി ഹോതീതി താനി സാരതോ ഗഹേത്വാ ഠിതാ സമണബ്രാഹ്മണാ സിക്ഖാസാരാ സീലബ്ബതം ജീവിതം ബ്രഹ്മചരിയം "ഉപട്ഠാനസാരാ"തി വേദിതബ്ബാ. **അയമേകോ അന്തോ**തി അയം സീലബ്ബതപരാമാസവസേന അത്തകിലമഥാനുയോഗസങ്ഖാതോ

മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ ഉപ്പഥഭൂതോ ലാമകട്ഠേന ച ഏകോ അന്തോ. **അയം ദുതിയോ അന്തോതി** അയം കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ കാമേസു പാതബ്യതാപത്തിസങ്ഖാതോ ദുതിയോ വുത്തനയേന അന്തോ.

ഇച്ചേതേ ഉഭോ അന്താതി കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ അത്തകിലമഥാനുയോഗോ ച ഇതി ഏതേ ഉഭോ അന്താ. തേ ച ഖോ ഏതരഹി പത്തേ, ആയതിം പത്തബ്ബേ ച കിലേസദുക്ഖരജാനുകിണ്ണേ കാമഗുണേ അത്തപരിതാപനേ ച അല്ലീനേഹി കിലേസദുക്ഖാതുരാനം അനുസിക്ഖന്തേഹി, സയഞ്ച കിലേസദുക്ഖാതുരേഹി പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ ലാമകാ ഉപ്പഥഭൂതാ ചാതി അന്താ. **കടസിവഡ്ഢനാതി** അന്ധപുഥുജ്ജനേഹി അഭികങ്ഖിതബ്ബട്ഠേന കടസിസങ്ഖാതാനം തണ്ഹാഅവിജ്ജാനം അഭിവഡ്ഢനാ. **കടസിയോ ദിട്ഠിം വഡ്ഢേന്തീതി** താ പന കടസിയോ നാനപ്പകാരദിട്ഠിം വഡ്ഢേന്തി. വത്ഥുകാമേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ ഹി തേ പജഹിതും അസക്കോന്തസ്സ തണ്ഹാഅവിജ്ജാസഹകാരീകാരണം ലഭിത്വാ "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ഫ൨൨ഫ; വിഭ॰ ൻ൩൮) നത്ഥികദിട്ഠിം അകിരിയദിട്ഠിം അഹേതുകദിട്ഠിഞ്ച ഗണ്ഹാപേന്തി, അത്തപരിതാപനം അനുയുത്തസ്സ പന അവിജ്ജാതണ്ഹാസഹകാരീകാരണം ലഭിത്വാ "സീലേന സുദ്ധി വതേന സുദ്ധീ"തിആദിനാ അത്തസുദ്ധിഅഭിലാസേന സീലബ്ബതപരാമാസദിട്ഠിം ഗണ്ഹാപേന്തി. സക്കായദിട്ഠിയാ പന തേസം പച്ചയഭാവോ പാകടോയേവ. ഏവം അന്തദ്വയൂപനിസ്സയേന തണ്ഹാഅവിജ്ജാനം ദിട്ഠിവഡ്ഢകതാ വേദിതബ്ബാ. കേചി പന "കടസീതി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം അധിവചന"ന്തി വദന്തി. തേസം യദഗ്ഗേന തതോ അന്തദ്വയതോ സംസാരസുദ്ധി ന ഹോതി, തദഗ്ഗേന തേ ഉപാദാനക്ഖന്ധേ അഭിവഡ്ഢേതീതി അധിപ്പായോ. അപരേ പന "കടസിവഡ്ഢനാ"തി പദസ്സ "അപരാപരം ജരാമരണേഹി സിവഥികവഡ്ഢനാ"തി അത്ഥം വദന്തി. തേഹിപി അന്തദ്വയസ്സ സംസാരസുദ്ധിഹേതുഭാവാഭാവോയേവ വുത്തോ, കടസിയാ പന ദിട്ഠിവഡ്ഢനകാരണഭാവോ വത്തബ്ബോ.

ഏതേ തേ ഉഭോ അന്തേ അനഭിഞ്ഞായാതി തേ ഏതേ യഥാവുത്തേ ഉഭോപി അന്തേ അജാനിത്വാ "ഇമേ അന്താ തേ ച ഏവംഗഹിതാ ഏവംഅനുട്ഠിതാ ഏവംഗതികാ ഏവംഅഭിസമ്പരായാ"തി ഏവം അജാനനഹേതു അജാനനകാരണാ. "പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ"തിആദീസു (പു॰ പ॰ ൨൦൮; അ॰ നി॰ ൻ.൪൫) വിയസ്സ ഹേതുഅത്ഥതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ഓലീയന്തി ഏകേതി** ഏകേ കാമസുഖാനുയോഗവസേന സങ്കോചം ആപജ്ജന്തി. **അതിധാവന്തി ഏകേതി** ഏകേ അത്തകിലമഥാനുയോഗവസേന അതിക്കമന്തി. കാമസുഖമനുയുത്താ ഹി വീരിയസ്സ അകരണതോ കോസജ്ജവസേന സമ്മാപടിപത്തിതോ സങ്കോചമാപന്നതാ ഓലീയന്തി നാമ, അത്തപരിതാപനമനുയുത്താ പന കോസജ്ജം പഹായ അനുപായേന വീരിയാരമ്ഭം കരോന്താ സമ്മാപടിപത്തിയാ അതിക്കമനതോ അതിധാവന്തി നാമ, തദുഭയം പന തത്ഥ ആദീനവാദസ്സനതോ. തേന വുത്തം - "ഉഭോ അന്തേ അനഭിഞ്ഞായ ഓലീയന്തി ഏകേ അതിധാവന്തി ഏകേ"തി. തത്ഥ തണ്ഹാഭിനന്ദനവസേന ഓലീയന്തി, ദിട്ഠാഭിനന്ദനവസേന അതിധാവന്തീതി വേദിതബ്ബം.

അഥ വാ സസ്സതാഭിനിവേസവസേന ഓലീയന്തി ഏകേ, ഉച്ഛേദാഭിനിവേസവസേന അതിധാവന്തി ഏകേ. ഗോസീലാദിവസേന ഹി അത്തപരിതാപനമനുയുത്താ ഏകച്ചേ "ഇമിനാഹം സീലേന വാ വതേന വാ തപേന വാ ബ്രഹ്മചരിയേന വാ ദേവോ വാ ഭവിസ്സാമി ദേവഞ്ഞതരോ വാ, തത്ഥ നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ അവിപരിണാമധമ്മോ സസ്സതിസമം തഥേവ ഠസ്സാമീ"തി സസ്സതദസ്സനം അഭിനിവിസന്താ സംസാരേ ഓലീയന്തി നാമ, കാമസുഖമനുയുത്താ പന ഏകച്ചേ യംകിഞ്ചി കത്വാ ഇന്ദ്രിയാനി സന്തപ്പേതുകാമാ ലോകായതികാ വിയ തദനുഗുണം ഉച്ഛേദദസ്സനം അഭിനിവിസന്താ അനുപായേന വട്ടുപച്ഛേദസ്സ പരിയേസനതോ അതിധാവന്തി നാമ. ഏവം സസ്സതുച്ഛേദവസേനപി ഓലീയനാതിധാവനാനി വേദിതബ്ബാനി.

യേ ച ഖോ തേ അഭിഞ്ഞായാതി യേ ച ഖോ പന അരിയപുഗ്ഗലാ തേ യഥാവുത്തേ ഉഭോ അന്തേ "ഇമേ അന്താ ഏവംഗഹിതാ ഏവംഅനുട്ഠിതാ ഏവംഗതികാ ഏവംഅഭിസമ്പരായാ"തി അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന വിപസ്സനാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ജാനിത്വാ മജ്ഝിമപടിപദം സമ്മാപടിപന്നാ, തായ സമ്മാപടിപത്തിയാ. **തത്ര ച നാഹേസുന്തി** തത്ര തസ്മിം അന്തദ്വയേ പതിതാ ന അഹേസും, തം അന്തദ്വയം പജഹിംസൂതി അത്ഥോ. **തേന ച നാമഞ്ഞിംസൂതി** തേന അന്തദ്വയപഹാനേന "മമ ഇദം അന്തദ്വയപഹാനം, അഹം അന്തദ്വയം പഹാസിം, ഇമിനാ അന്തദ്വയപഹാനേന സേയ്യോ"തിആദിനാ തണ്ഹാദിട്ഠിമാനമഞ്ഞനാവസേന ന അമഞ്ഞിംസു സബ്ബമഞ്ഞനാനം സമ്മദേവ പഹീനത്താ. ഏത്ഥ ച അഗ്ഗഫലേ ഠിതേ അരിയപുഗ്ഗലേ സന്ധായ "തത്ര ച നാഹേസും, തേന ച നാമഞ്ഞിംസൂ"തി അതീതകാലവസേന അയം ദേസനാ പവത്താ, മഗ്ഗക്ഖണേ പന അധിപ്പേതേ വത്തമാനകാലവസേനേവ വത്തബ്ബം സിയാ. **വട്ടം തേസം നത്ഥി പഞ്ഞാപനായാതി** യേ ഏവം പഹീനസബ്ബമഞ്ഞനാ ഉത്തമപുരിസാ, തേസം അനുപാദാപരിനിബ്ബുതാനം കമ്മവിപാകകിലേസവസേന തിവിധമ്പി വട്ടം നത്ഥി പഞ്ഞാപനായ, വത്തമാനക്ഖന്ധഭേദതോ ഉദ്ധം അനുപാദാനോ വിയ ജാതവേദോ അപഞ്ഞത്തികഭാവമേവ ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉപാതിധാവന്തിസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. നവമേ **രത്തന്ധകാരതിമിസായ**ന്തി രത്തിയം അന്ധകാരേ മഹാതിമിസായം. രത്തീപി ഹി അന്ധകാരവിരഹിതാ ഹോതി, യാ പുണ്ണമായ രത്തി ജുണ്ഹോഭാസിതാ. അന്ധകാരോപി "തിമിസാ"തി ന വത്തബ്ബോ ഹോതി അബ്ഭമഹികാദിഉപക്കിലേസവിരഹിതേ ദേവേ. മഹന്ധകാരോ ഹി "തിമിസാ"തി വുച്ചതി. അയം പന അമാവസീ രത്തി ദേവോ ച മേഘപടലസഞ്ഛന്നോ. തേന വുത്തം - "രത്തന്ധകാരതിമിസായന്തി രത്തിയാ അന്ധകാരേ മഹാതിമിസായ"ന്തി. **അബ്ഭോകാസേതി** അപ്പടിച്ഛന്നേ ഓകാസേ വിഹാരങ്ഗണേ. **തേലപ്പദീപേസു ഝായമാനേസൂ**തി തേലപജ്ജോതേസു ജലമാനേസു.

നനു ച ഭഗവതോ ബ്യാമപ്പഭാ പകതിയാ ബ്യാമമത്തപ്പദേസം അഭിബ്യാപേത്വാ ചന്ദിമസൂരിയാലോകം അഭിഭവിത്വാ ഘനബഹലം ബുദ്ധാലോകം വിസ്സജ്ജേന്തീ അന്ധകാരം വിധമിത്വാ തിട്ഠതി, കായപ്പഭാപി നീലപീതാദിവസേന ഛബ്ബണ്ണഘനബുദ്ധരസ്മിയോ വിസ്സജ്ജേത്വാ പകതിയാവ സമന്തതോ അസീതിഹത്ഥപ്പദേസം ഓഭാസേന്തീ തിട്ഠതി, ഏവം ബുദ്ധാലോകേനേവ ഏകോഭാസഭൂതേ ഭഗവതോ നിസിന്നോകാസേ പദീപകരണേ കിച്ചം നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, തഥാപി പുഞ്ഞത്ഥികാ ഉപാസകാ ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച പൂജാകരണത്ഥം ദേവസികം തേലപ്പദീപം ഉപട്ഠപേന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം - സാമഞ്ഞഫലേപി "ഏതേ മണ്ഡലമാലേ ദീപാ ഝായന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൯). "രത്തന്ധകാരതിമിസായ"ന്തി ഇദമ്പി തസ്സാ രത്തിയാ സഭാവകിത്തനത്ഥം വുത്തം, ന പന ഭഗവതോ നിസിന്നോകാസസ്സ അന്ധകാരഭാവതോ. പൂജാകരണത്ഥമേവ ഹി തദാപി ഉപാസകേഹി പദീപാ കാരിതാ.

തസ്മിഞ്ഹി ദിവസേ സാവത്ഥിവാസിനോ ബഹൂ ഉപാസകാ പാതോവ സരീരപടിജഗ്ഗനം കത്വാ വിഹാരം ഗന്ത്വാ ഉപോസഥങ്ഗാനി സമാദിയിത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖം ഭിക്ഖുസങ്ഘം നിമന്തേത്വാ നഗരം പവിസിത്വാ മഹാദാനാനി പവത്തേത്വാ ഭഗവന്തം ഭിക്ഖുസങ്ഘഞ്ച അനുഗന്ത്വാ നിവത്തിത്വാ അത്തനോ അത്തനോ ഗേഹാനി ഗന്ത്വാ സയമ്പി പരിഭുഞ്ജിത്വാ സുദ്ധവത്ഥനിവത്ഥാ സുദ്ധുത്തരാസങ്ഗാ ഗന്ധമാലാദിഹത്ഥാ വിഹാരം ഗന്ത്വാ ഭഗവന്തം പൂജേത്വാ കേചി മനോഭാവനീയേ ഭിക്ഖൂ പയിരുപാസന്താ കേചി യോനിസോമനസികരോന്താ ദിവസഭാഗം വീതിനാമേസും. തേ സായന്ഹസമയേ ഭഗവതോ സന്തികേ ധമ്മം സുത്വാ സത്ഥരി ധമ്മസഭാമണ്ഡപതോ പട്ഠായ ഗന്ധകുടിസമീപേ അജ്ഝോകാസേ പഞ്ഞത്തവരബുദ്ധാസനേ നിസിന്നേ, ഭിക്ഖുസങ്ഘേ ച ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ പയിരുപാസന്തേ ഉപോസഥവിസോധനത്ഥഞ്ചേവ യോനിസോമനസികാരപരിബ്രൂഹനത്ഥഞ്ച നഗരം അഗന്ത്വാ വിഹാരേയേവ വസിതുകാമാ ഓഹീയിംസു. അഥ തേ ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച പൂജാകരണത്ഥം ബഹൂ തേലപ്പദീപേ ആരോപേത്വാ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ വന്ദിത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച അഞ്ജലിം കത്വാ ഭിക്ഖൂനം പരിയന്തേ നിസിന്നാ കഥം സമുട്ഠാപേസും, "ഭന്തേ, ഇമേ തിത്ഥിയാ നാനാവിധാനി ദിട്ഠിഗതാനി അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തി, തഥാ വോഹരന്താ ച കദാചി സസ്സതം, കദാചി അസസ്സതം, ഉച്ഛേദാദീസു അഞ്ഞതരന്തി ഏകസ്മിംയേവ അട്ഠത്വാ നവനവാനി ദിട്ഠിഗതാനി 'ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ'ന്തി പഗ്ഗയ്ഹ തിട്ഠന്തി ഉമ്മത്തകസദിസാ, തേസം തഥാ അഭിനിവിട്ഠാനം കാ ഗതി, കോ അഭിസമ്പരായോ"തി. തേന ച സമയേന ബഹൂ പടങ്ഗപാണകാ പതന്താ പതന്താ തേസു തേലപ്പദീപേസു നിപതന്തി. തേന വുത്തം - **"തേന ഖോ പന സമയേന സമ്ബഹുലാ അധിപാതകാ"**തിആദി.

തത്ഥ **അധിപാതകാ**തി പടങ്ഗപാണകാ, യേ "സലഭാ"തിപി വുച്ചന്തി. തേ ഹി ദീപസിഖം അധിപതനതോ "അധിപാതകാ"തി അധിപ്പേതാ. **ആപാതപരിപാത**ന്തി ആപാതം പരിപാതം, ആപതിത്വാ ആപതിത്വാ പരിപതിത്വാ പരിപതിത്വാ, അഭിമുഖപാതഞ്ചേവ പരിബ്ഭമിത്വാ പാതഞ്ച കത്വാതി അത്ഥോ. "ആപാഥേ പരിപാത"ന്തി കേചി പഠന്തി, ആപാഥേ പദീപസ്സ അത്തനോ ആപാഥഗമനേ സതി പരിപതിത്വാ പരിപതിത്വാതി അത്ഥോ. **അനയ**ന്തി അവഡ്ഢിം ദുക്ഖം. **ബ്യസന**ന്തി വിനാസം. പുരിമപദേന ഹി മരണമത്തം ദുക്ഖം, പച്ഛിമപദേന മരണം തേസം ദീപേതി. തത്ഥ കേചി പാണകാ സഹ പതനേന മരിംസു, കേചി മരണമത്തം ദുക്ഖം ആപജ്ജിംസു.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം അധിപാതകപാണകാനം അത്തഹിതം അജാനന്താനം അത്തുപക്കമവസേന നിരത്ഥകബ്യസനാപത്തിം വിദിത്വാ തേസം വിയ ദിട്ഠിഗതികാനം ദിട്ഠാഭിനിവേസേന അനയബ്യസനാപത്തിദീപകം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **ഉപാതിധാവന്തി ന സാരമേന്തീ**തി സീലസമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിആദിഭേദം സാരം ന ഏന്തി, ചതുസച്ചാഭിസമയവസേന ന അധിഗച്ഛന്തി. തസ്മിം പന സഉപായേ സാരേ തിട്ഠന്തേയേവ വിമുത്താഭിലാസായ തം ഉപേന്താ വിയ ഹുത്വാപി ദിട്ഠിവിപല്ലാസേന അതിധാവന്തി അതിക്കമിത്വാ ഗച്ഛന്തി, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ "നിച്ചം സുഭം സുഖം അത്താ"തി അഭിനിവിസിത്വാ ഗണ്ഹന്താതി അത്ഥോ. **നവം നവം ബന്ധനം ബ്രൂഹയന്തീ**തി തഥാ ഗണ്ഹന്താ ച തണ്ഹാദിട്ഠിസങ്ഖാതം നവം നവം ബന്ധനം ബ്രൂഹയന്തി വഡ്ഢയന്തി. **പതന്തി പജ്ജോതമിവാധിപാതകാ, ദിട്ഠേ സുതേ ഇതിഹേകേ നിവിട്ഠാ**തി ഏവം തണ്ഹാദിട്ഠിബന്ധനേഹി ബദ്ധത്താ ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ ദിട്ഠേ അത്തനാ

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദിട്ഠിദസ്സനേനേവ വാ ദിട്ഠേ അനുസ്സവൂപലബ്ഭമത്തേനേവ ച സുതേ "ഇതിഹ ഏകന്തതോ ഏവമേത"ന്തി നിവിട്ഠാ ദിട്ഠാഭിനിവേസേന "സസ്സത"ന്തിആദിനാ അഭിനിവിട്ഠാ, ഏകന്തഹിതം വാ നിസ്സരണം അജാനന്താ രാഗാദീഹി ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്തം ഭവത്തയസങ്ഖാതം അങ്ഗാരകാസുംയേവ ഇമേ വിയ അധിപാതകാ ഇമം പജ്ജോതം പതന്തി, ന തതോ സീസം ഉക്ഖിപിതും സക്കോന്തീതി അത്ഥോ.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഉപ്പജ്ജന്തിസുത്തവണ്ണനാ

൬൦. ദസമേ **യാവകീവ**ന്തി യത്തകം കാലം. **യതോ**തി യദാ, യതോ പട്ഠായ, യസ്മിം കാലേതി വാ അത്ഥോ. **ഏവമേതം, ആനന്ദാ**തി, ആനന്ദ, തഥാഗതേ ഉപ്പന്നേ തഥാഗതസ്സ തഥാഗതസാവകാനംയേവ ച ലാഭസക്കാരോ അഭിവഡ്ഢതി, തിത്ഥിയാ പന നിത്തേജാ വിഹതപ്പഭാ പഹീനലാഭസക്കാരാ ഹോന്തീതി യം തയാ വുത്തം, ഏതം ഏവം, ന ഏതസ്സ അഞ്ഞഥാഭാവോ. ചക്കവത്തിനോ ഹി ചക്കരതനസ്സ പാതുഭാവേന ലോകോ ചക്കരതനം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞത്ഥ പൂജാസക്കാരസമ്മാനം ന പവത്തേതി, ചക്കരതനമേവ പന സബ്ബോ ലോകോ സബ്ബഭാവേഹി സക്കരോതി ഗരും കരോതി മാനേതി പൂജേതി. ഇതി വട്ടാനുസാരിപുഞ്ഞമത്തനിസ്സന്ദസ്സപി താവ മഹന്തോ ആനുഭാവോ, കിമങ്ഗം പന വിവട്ടാനുസാരിപുഞ്ഞഫലൂപത്ഥമ്ഭസ്സ അനന്താപരിമേയ്യഗുണഗണാധാരസ്സ ബുദ്ധരതനസ്സ ധമ്മരതനസ്സ സങ്ഘരതനസ്സ ചാതി ദസ്സേതി.

ഭഗവാ ഹി സമ്മാസമ്ബോധിം പത്വാ പവത്തവരധമ്മചക്കോ അനുക്കമേന ലോകേ ഏകസട്ഠിയാ അരഹന്തേസു ജാതേസു സട്ഠി അരഹന്തേ ജനപദചാരികായ വിസ്സജ്ജേത്വാ ഉരുവേലം പത്വാ ഉരുവേലകസ്സപപ്പമുഖേ സഹസ്സജടിലേ അരഹത്തേ പതിട്ഠാപേത്വാ തേഹി പരിവുതോ ലട്ഠിവനുയ്യാനേ നിസീദിത്വാ ബിമ്ബിസാരപ്പമുഖാനം അങ്ഗമഗധവാസീനം ദ്വാദസ നഹുതാനി സാസനേ ഓതാരേത്വാ യദാ രാജഗഹേ വിഹാസി, തതോ പട്ഠായ ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച യഥാ യഥാ ഉപരൂപരി ഉളാരലാഭസക്കാരോ അഭിവഡ്ഢതി, തഥാ തഥാ സബ്ബതിത്ഥിയാനം ലാഭസക്കാരോ പരിഹായി ഏവ.

അഥേകദിവസം ആയസ്മാ ആനന്ദോ ദിവാട്ഠാനേ നിസിന്നോ ഭഗവതോ ച അരിയസങ്ഘസ്സ ച സമ്മാപടിപത്തിം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പീതിസോമനസ്സജാതോ "കഥം നു ഖോ തിത്ഥിയാന"ന്തി തേസം പടിപത്തിം ആവജ്ജേസി. അഥസ്സ നേസം സബ്ബഥാപി ദുപ്പടിപത്തിയേവ ഉപട്ഠാസി. സോ "ഏവംമഹാനുഭാവേ നാമ പുഞ്ഞൂപനിസ്സയസ്സ ധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപത്തിയാ ച ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തേ ഭഗവതി, അരിയസങ്ഘേ ച ധരന്തേ കഥം ഇമേ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ ഏവം ദുപ്പടിപന്നാ അകതപുഞ്ഞാ വരാകാ ലാഭിനോ സക്കതാ ഭവിസ്സന്തീ"തി തിത്ഥിയാനം ലാഭസക്കാരഹാനിം നിസ്സായ കാരുഞ്ഞം ഉപ്പാദേത്വാ അഥ അത്തനോ പരിവിതക്കം "യാവകീവഞ്ച, ഭന്തേ"തിആദിനാ ഭഗവതോ ആരോചേസി. ഭഗവാ ച തം, "ആനന്ദ, തയാ മിച്ഛാ പരിവിതക്കിത"ന്തി അവത്വാ സുവണ്ണാലിങ്ഗസദിസം ഗീവം ഉന്നാമേത്വാ സുപുപ്ഫിതസതപത്തസസ്സിരികം മഹാമുഖം അഭിപ്പസന്നതരം കത്വാ "ഏവമേതം, ആനന്ദാ"തി സമ്പഹംസിത്വാ "യാവകീവഞ്ചാ"തിആദിനാ തസ്സ വചനം പച്ചനുമോദി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ആയസ്മാ ആനന്ദോ...പേ... ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ചാ"**തി. അഥ ഭഗവാ തസ്സം അട്ഠുപ്പത്തിയം അതീതേപി മയി അനുപ്പന്നേ ഏകച്ചേ നീചജനാ സമ്മാനം ലഭിത്വാ മമ ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ ഹതലാഭസക്കാരാ അഹേസുന്തി **ബാവേരുജാതകം** (ജാ॰ ൧.൪.൧൫൩ ആദയോ) കഥേസി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ദിട്ഠിഗതികാനം താവ സക്കാരസമ്മാനോ യാവ ന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ലോകേ ഉപ്പജ്ജന്തി, തേസം പന ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ തേ ഹതലാഭസക്കാരാ നിപ്പഭാ നിത്തേജാവ ഹോന്തി, ദുപ്പടിപത്തിയാ ദുക്ഖതോ ച ന മുച്ചന്തീതി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **ഓഭാസതി താവ സോ കിമീ**തി സോ ഖജ്ജൂപനകകിമി താവദേവ ഓഭാസതി ജോതതി ദിബ്ബതി. **യാവ ന ഉന്നമതേ പഭങ്കരോ**തി തീസുപി മഹാദീപേസു ഏകക്ഖണേ ആലോകകരണേന "പഭങ്കരോ"തി ലദ്ധനാമോ സൂരിയോ യാവ ന ഉഗ്ഗമതി ന ഉദേതി. അനുഗ്ഗതേ ഹി സൂരിയേ ലദ്ധോകാസാ ഖജ്ജൂപനകാ വിപരിവത്തമാനാപി കണ്ടകഫലസദിസാ തമസി വിജ്ജോതന്തി. **സ വേരോചനമ്ഹി ഉഗ്ഗതേ, ഹതപ്പഭോ ഹോതി ന ചാപി ഭാസതീ**തി സമന്തതോ അന്ധകാരം വിധമിത്വാ കിരണസഹസ്സേന വിരോചനസഭാവതായ വേരോചനനാമകേ ആദിച്ചേ ഉട്ഠിതേ സോ ഖജ്ജൂപനകോ ഹതപ്പഭോ നിത്തേജോ കാളകോ ഹോതി, രത്തന്ധകാരേ വിയ ന ഭാസതി ന ദിബ്ബതി.

ഏവം ഓഭാസിതമേവ തക്കികാനന്തി യഥാ തേന ഖജ്ജൂപനകേന സൂരിയുഗ്ഗമനതോ പുരേയേവ ഓഭാസിതം ഹോതി, ഏവം തക്കേത്വാ വിതക്കേത്വാ പരികപ്പനമത്തേന ദിട്ഠീനം ഗഹണതോ "തക്കികാ"തി ലദ്ധനാമേഹി തിത്ഥിയേഹി ഓഭാസിതം അത്തനോ സമയതേജേന ദീപേത്വാ അധിട്ഠിതം താവ, **യാവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ലോകേ നുപ്പജ്ജന്തി. ന തക്കികാ സുജ്ഝന്തി ന ചാപി സാവകാ**തി യദാ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ലോകേ ഉപ്പജ്ജന്തി, തദാ ദിട്ഠിഗതികാ ന സുജ്ഝന്തി ന സോഭന്തി, ന ചാപി തേസം

സാവകാ സോഭന്തി, അഞ്ഞദത്ഥു വിഹതസോഭാ രത്തിഖിത്താ വിയ സരാ ന പഞ്ഞായന്തേവ. അഥ വാ യാവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ലോകേ നുപ്പജ്ജന്തി, താവദേവ തക്കികാനം ഓഭാസിതം അത്തനോ സമയേന ജോതനം ബാലലാപനം, ന തതോ പരം. കസ്മാ? യസ്മാ ന തക്കികാ സുജ്ഝന്തി, ന ചാപി സാവകാ. തേ ഹി ദുരക്ഖാതധമ്മവിനയാ സമ്മാപടിപത്തിരഹിതാ ന സംസാരതോ സുജ്ഝന്തി അനിയ്യാനികസാസനത്താ. തേനാഹ **"ദുദ്ദിട്ഠീ ന ദുക്ഖാ പമുച്ചരേ"**തി. തക്കികാ ഹി അയാഥാവലദ്ധികതായ ദുദ്ദിട്ഠിനോ മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠദിട്ഠികാ വിപരീതദസ്സനാ തം ദിട്ഠിം അനിസ്സജ്ജിത്വാ സംസാരദുക്ഖതോ ന കദാചിപി മുച്ചന്തീതി.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച ജച്ചന്ധവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൭. ചൂളവഗ്ഗോ

൧. പഠമലകുണ്ഡകഭദ്ദിയസുത്തവണ്ണനാ

൬൧. ചൂളവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയ**ന്തി ഏത്ഥ **ഭദ്ദിയോ**തി തസ്സ ആയസ്മതോ നാമം, കായസ്സ പന രസ്സത്താ "ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയോ"തി നം സഞ്ജാനന്തി. സോ കിര സാവത്ഥിവാസീ കുലപുത്തോ മഹദ്ധനോ മഹാഭോഗോ രൂപേന അപാസാദികോ ദുബ്ബണ്ണോ ദുദ്ദസികോ ഓകോടിമകോ. സോ ഏകദിവസം സത്ഥരി ജേതവനേ വിഹരന്തേ ഉപാസകേഹി സദ്ധിം വിഹാരം ഗന്ത്വാ ധമ്മദേസനം സുത്വാ പടിലദ്ധസദ്ധോ പബ്ബജിത്വാ ലദ്ധൂപസമ്പദോ സത്ഥു സന്തികേ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ വിപസ്സനായ കമ്മം കരോന്തോ സോതാപത്തിഫലം പാപുണി. തദാ സേക്ഖാ ഭിക്ഖൂ യേഭുയ്യേന ആയസ്മന്തം സാരിപുത്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഉപരിമഗ്ഗത്ഥായ കമ്മട്ഠാനം യാചന്തി, ധമ്മദേസനം യാചന്തി, പഞ്ഹം പുച്ഛന്തി. സോ തേസം അധിപ്പായം പൂരേന്തോ കമ്മട്ഠാനം ആചിക്ഖതി, ധമ്മം ദേസേതി, പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതി. തേ ഘടേന്താ വായമന്താ അപ്പേകച്ചേ സകദാഗാമിഫലം, അപ്പേകച്ചേ അനാഗാമിഫലം, അപ്പേകച്ചേ അരഹത്തം, അപ്പേകച്ചേ തിസ്സോ വിജ്ജാ, അപ്പേകച്ചേ ഛളഭിഞ്ഞാ, അപ്പേകച്ചേ ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ അധിഗച്ഛന്തി. തേ ദിസ്വാ ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയോപി സേഖോ സമാനോ കാലം ഞത്വാ അത്തനോ ചിത്തകല്ലതഞ്ച സല്ലേഖഞ്ച പച്ചവേക്ഖിത്വാ ധമ്മസേനാപതിം ഉപസങ്കമിത്വാ കതപടിസന്ഥാരോ സമ്മോദമാനോ ധമ്മദേസനം യാചി. സോപിസ്സ അജ്ഝാസയസ്സ അനുരൂപം കഥം കഥേസി. തേന വുത്തം - **"തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ ആയസ്മന്തം ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയം അനേകപരിയായേന ധമ്മിയാ കഥായ സന്ദസ്സേതീ"**തിആദി.

തത്ഥ **അനേകപരിയായേനാ**തി "ഇതിപി പഞ്ചക്ഖന്ധാ അനിച്ചാ, ഇതിപി ദുക്ഖാ, ഇതിപി അനത്താ"തി ഏവം അനേകേഹി കാരണേഹി. **ധമ്മിയാ കഥായാ**തി പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയാദിപകാസനിയാ ധമ്മിയാ കഥായ. **സന്ദസ്സേതീ**തി താനിയേവ അനിച്ചാദിലക്ഖണാനി ഉദയബ്ബയാദികേ ച സമ്മാ ദസ്സേതി, ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ വിയ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേതി. **സമാദപേതീ**തി തത്ഥ ലക്ഖണാരമ്മണികം വിപസ്സനം സമ്മാ ആദപേതി, യഥാ വീഥിപടിപന്നാ ഹുത്വാ പവത്തതി, ഏവം ഗണ്ഹാപേതി. **സമുത്തേജേതീ**തി വിപസ്സനായ ആരദ്ധായ സങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയാദീസു ഉപട്ഠഹന്തേസു യഥാകാലം പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമുപേക്ഖണേഹി ബോജ്ഝങ്ഗാനം അനുപവത്തനേന ഭാവനം മജ്ഝിമം വീഥിം ഓതാരേത്വാ യഥാ വിപസ്സനാഞാണം സൂരം പസന്നം ഹുത്വാ വഹതി, ഏവം ഇന്ദ്രിയാനം വിസദഭാവകരണേന വിപസ്സനാചിത്തം സമ്മാ ഉത്തേജേതി, വിസദാപനവസേന വോദപേതി. **സമ്പഹംസേതീ**തി തഥാ പവത്തിയമാനായ വിപസ്സനായ സമപ്പവത്തഭാവനാവസേന ചേവ ഉപരിലദ്ധബ്ബഭാവനാബലേന ച ചിത്തം സമ്മാ പഹംസേതി, ലദ്ധസ്സാദവസേന വാ സുട്ഠു തോസേതി. **അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുച്ചീ**തി യഥാ യഥാ ധമ്മസേനാപതി ധമ്മം ദേസേതി, തഥാ തഥാ തഥലക്ഖണം വിപസ്സന്തസ്സ ഥേരസ്സ ച ദേസനാനുഭാവേന, അത്തനോ ച ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ ഞാണസ്സ പരിപാകം ഗതത്താ ദേസനാനുസാരേന ഞാണേ അനുപവത്തന്തേ കാമാസവാദീസു കഞ്ചി ആസവം അഗ്ഗഹേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാവ അനവസേസതോ ചിത്തം വിമുച്ചി, അരഹത്തഫലം സച്ഛാകാസീതി അത്ഥോ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയസ്സ അഞ്ഞാരാധനസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **ഉദ്ധ**ന്തി രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ ച. **അധോ**തി കാമധാതുയാ. **സബ്ബധീ**തി സബ്ബസ്മിമ്പി സങ്ഖാരഗതേ. **വിപ്പമുത്തോ**തി പുബ്ബഭാഗേ വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിയാ അപരഭാഗേ സമുച്ഛേദപടിപസ്സദ്ധിവിമുത്തീഹി സബ്ബപ്പകാരേന വിമുത്തോ. ഏത്ഥ ച **ഉദ്ധം വിപ്പമുത്തോ**തി ഏതേന പഞ്ചുദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനപഹാനം ദസ്സേതി. **അധോ വിപ്പമുത്തോ**തി ഏതേന പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയസംയോജനപഹാനം. **സബ്ബധി വിപ്പമുത്തോ**തി ഏതേന അവസിട്ഠസബ്ബാകുസലപഹാനം ദസ്സേതി. അഥ വാ **ഉദ്ധ**ന്തി അനാഗതകാലഗ്ഗഹണം. **അധോ**തി അതീതകാലഗ്ഗഹണം. ഉഭയഗ്ഗഹണേനേവ തദുഭയപടിസംയുത്തത്താ പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ ഗഹിതോ ഹോതി, തത്ഥ അനാഗതകാലഗ്ഗഹണേന അനാഗതക്ഖന്ധായതനധാതുയോ ഗഹിതാ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **സബ്ബധീ**തി കാമഭേദാദികേ സബ്ബസ്മിം ഭവേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അനാഗതോ അതീതോ പച്ചുപ്പന്നോതി ഏവം തിയദ്ധസങ്ഗഹിതേ സബ്ബസ്മിം ഭവേ വിപ്പമുത്തോതി.

അയംഹമസ്മീതി അനാനുപസ്സീതി യോ ഏവം വിപ്പമുത്തോ, സോ രൂപവേദനാദീസു ''അയം നാമ ധമ്മോ അഹമസ്മീ''തി ദിട്ഠിമാനമഞ്ഞനാവസേന ഏവം നാനുപസ്സതി. തസ്സ തഥാ ദസ്സനേ കാരണം നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ **അയംഹമസ്മീതി അനാനുപസ്സീ**തി ഇദം യഥാവുത്തായ വിമുത്തിയാ അധിഗമുപായദീപനം. തിയദ്ധസങ്ഗഹിതേ തേഭൂമകേ സങ്ഖാരേ ''ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ''തി പവത്തനസഭാവായ മഞ്ഞനായ അനധിട്ഠാനം കത്വാ ''നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേ സോ അത്താ''തി ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനാ യാ പുബ്ബഭാഗവുട്ഠാനഗാമിനീ വിപസ്സനാ, സാ വിമുത്തിയാ പദട്ഠാനം. **ഏവം വിമുത്തോ ഉദതാരി ഓഘം, അതിണ്ണപുബ്ബം അപുനബ്ഭവായാ**തി ഏവം ദസഹി സംയോജനേഹി സബ്ബാകുസലേഹി ച സബ്ബഥാ വിമുത്തോ അരഹാ അരിയമഗ്ഗാധിഗമനതോ പുബ്ബേ സുപിനന്തേപി അതിണ്ണപുബ്ബം കാമോഘോ ഭവോഘോ ദിട്ഠോഘോ അവിജ്ജോഘോതി ഇമം ചതുബ്ബിധം ഓഘം, സംസാരമഹോഘമേവ വാ അപുനബ്ഭവായ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനായ ഉദതാരി ഉത്തിണ്ണോ, ഉത്തരിത്വാ പാരേ ഠിതോതി അത്ഥോ.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയലകുണ്ഡകഭദ്ദിയസുത്തവണ്ണനാ

൬൨. ദുതിയേ **സേഖം മഞ്ഞമാനോ**തി ''സേഖോ അയ''ന്തി മഞ്ഞമാനോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - സിക്ഖതീതി സേഖോ. കിം സിക്ഖതി? അധിസീലം അധിചിത്തം അധിപഞ്ഞഞ്ച. അഥ വാ സിക്ഖനം സിക്ഖാ, സാ ഏതസ്സ സീലന്തി സേഖോ. സോ ഹി അപരിയോസിതസിക്ഖത്താ തദധിമുത്തത്താ ച ഏകന്തേന സിക്ഖനസീലോ, ന പരിനിട്ഠിതസിക്ഖോ അസേഖോ വിയ തത്ഥ പടിപ്പസ്സദ്ധുസ്സുക്കോ, നാപി വിസ്സട്ഠസിക്ഖോ പചുരജനോ വിയ തത്ഥ അനധിമുത്തോ. അഥ വാ അരിയായ ജാതിയാ തീസു സിക്ഖാസു ജാതോ, തത്ഥ വാ ഭവോതി സേഖോ. **ഭിയ്യോസോമത്തായാ**തി പമാണതോ ഉത്തരി,

പമാണം അതിക്കമിത്വാ അധികതരന്തി അത്ഥോ. ആയസ്മാ ഹി ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയോ പഠമസുത്തേ വുത്തേന വിധിനാ പഠമോവാദേന യഥാനിസിന്നോവ ആസവക്ഖയപ്പത്തോ. ധമ്മസേനാപതി പന തസ്സ തം അരഹത്തപ്പത്തിം അനാവജ്ജനേന അജാനിത്വാ ''സേഖോയേവാ''തി മഞ്ഞമാനോ അപ്പം യാചിതോ ബഹും ദദമാനോ ഉളാരപുരിസോ വിയ ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ അനേകപരിയായേന ആസവക്ഖയായ ധമ്മം കഥേതിയേവ. ആയസ്മാപി ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയോ ''കതകിച്ചോ ദാനാഹം, കിം ഇമിനാ ഓവാദേനാ''തി അചിന്തേത്വാ സദ്ധമ്മഗാരവേന പുബ്ബേ വിയ സക്കച്ചം സുണാതിയേവ. തം ദിസ്വാ ഭഗവാ ഗന്ധകുടിയം നിസിന്നോയേവ ബുദ്ധാനുഭാവേന യഥാ ധമ്മസേനാപതി തസ്സ കിലേസക്ഖയം ജാനാതി, തഥാ കത്വാ ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി. തേന വുത്തം **''തേന ഖോ പന സമയേനാ''**തിആദി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം അനന്തരസുത്തേ വുത്തമേവ.

ഗാഥായം പന **അച്ഛേച്ഛി വട്ട**ന്തി അനവസേസതോ കിലേസവട്ടം സമുച്ഛിന്ദി, ഛിന്നേ ച കിലേസവട്ടേ കമ്മവട്ടമ്പി ഛിന്നമേവ. **ബ്യഗാ നിരാസ**ന്തി ആസാ വുച്ചതി തണ്ഹാ, നത്ഥി ഏത്ഥ ആസാതി നിരാസം, നിബ്ബാനം. തം നിരാസം വിസേസേന അഗാ അധിഗതോതി ബ്യഗാ, അഗ്ഗമഗ്ഗസ്സ അധിഗതത്താ പുന അധിഗമകാരണേന വിനാ അധിഗതോതി അത്ഥോ. യസ്മാ തണ്ഹാ ദുക്ഖസമുദയഭൂതാ, തായ പഹീനായ അപ്പഹീനോ നാമ കിലേസോ നത്ഥി, തസ്മാസ്സ തണ്ഹാപഹാനം സവിസേസം കത്വാ ദസ്സേന്തോ **''വിസുക്ഖാ സരിതാ ന സന്ദതീ''**തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - ചതുത്ഥസൂരിയപാതുഭാവേന വിയ മഹാനദിയോ ചതുത്ഥമഗ്ഗഞാണുപ്പാദേന അനവസേസതോ വിസുക്ഖാ വിസോസിതാ തണ്ഹാസരിതാ നദീ ന സന്ദതി, ഇതോ പട്ഠായ ന പവത്തതി. തണ്ഹാ ഹി ''സരിതാ''തി വുച്ചതി. യഥാഹ - ''സരിതാനി സിനേഹിതാനി ച, സോമനസ്സാനി ഭവന്തി ജന്തുനോ''തി (ധ॰ പ॰ ൩൪൧), ''സരിതാ വിസത്തികാ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൫; മഹാനി॰ ൩) ച. **ഛിന്നം വട്ടം ന വത്തതീ**തി ഏവം കിലേസവട്ടസമുച്ഛേദേന ഛിന്നം വട്ടം അനുപ്പാദധമ്മതം അവിപാകധമ്മതഞ്ച ആപാദനേന ഉപച്ഛിന്നം കമ്മവട്ടം ന വത്തതി ന പവത്തതി. **ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാ**തി യദേതം സബ്ബസോ കിലേസവട്ടാഭാവതോ കമ്മവട്ടസ്സ അപ്പവത്തനം, സോ ആയതിം വിപാകവട്ടസ്സ ഏകംസേനേവ അനുപ്പാദോ ഏവ സകലസ്സാപി സംസാരദുക്ഖസ്സ അന്തോ പരിച്ഛേദോ പരിവടുമഭാവോതി.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഠമസത്തസുത്തവണ്ണനാ

൬൩. തതിയേ **കാമേസൂ**തി വത്ഥുകാമേസു. **അതിവേല**ന്തി വേലം അതിക്കമിത്വാ. **സത്താ**തി അയോനിസോമനസികാരബഹുലതായ വിജ്ജമാനമ്പി ആദീനവം അനോലോകേത്വാ അസ്സാദമേവ സരിത്വാ സജ്ജനവസേന സത്താ, ആസത്താ ലഗ്ഗാതി അത്ഥോ. **രത്താ**തി വത്ഥം വിയ രങ്ഗജാതേന ചിത്തസ്സ വിപരിണാമകരണേന ഛന്ദരാഗേന രത്താ സാരത്താ. **ഗിദ്ധാ**തി അഭികങ്ഖനസഭാവേന അഭിജ്ഝനേന ഗിദ്ധാ ഗേധം ആപന്നാ. **ഗധിതാ**തി രാഗമുച്ഛിതാ വിയ ദുമ്മോചനീയഭാവേന തത്ഥ പടിബദ്ധാ. **മുച്ഛിതാ**തി കിലേസവസേന വിസഞ്ഞീഭൂതാ വിയ അനഞ്ഞകിച്ചാ മുച്ഛം മോഹം ആപന്നാ. **അജ്ഝോപന്നാ**തി അനഞ്ഞസാധാരണേ വിയ കത്വാ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ ഠിതാ. **സമ്മത്തകജാതാ**തി കാമേസു പാതബ്യതം ആപജ്ജന്താ

അപ്പസുഖവേദനായ സമ്മത്തകാ സുട്ഠു മത്തകാ ജാതാ. ‘‘സമ്മോദകജാതാ’’തിപി പാഠോ, ജാതസമ്മോദനാ ഉപ്പന്നപഹംസാതി അത്ഥോ. സബ്ബേഹിപി പദേഹി തേസം തണ്ഹാധിപന്നതംയേവ വദതി. ഏത്ഥ ച പഠമം ‘‘കാമേസൂ’’തി വത്വാ പുനപി ‘‘കാമേസൂ’’തി വചനം തേസം സത്താനം തദധിമുത്തിദീപനത്ഥം. തേന സബ്ബിരിയാപഥേസു കാമഗുണസമങ്ഗിനോ ഹുത്വാ തദാ വിഹരിംസൂതി ദസ്സേതി.

തസ്മിഞ്ഹി സമയേ ഠപേത്വാ അരിയസാവകേ സബ്ബേ സാവത്ഥിവാസിനോ ഉസ്സവം ഘോസേത്വാ യഥാവിഭവം ആപാനഭൂമിം സജ്ജേത്വാ ഭുഞ്ജന്താ പിവന്താ ആവി ചേവ രഹോ ച കാമേ പരിഭുഞ്ജന്താ ഇന്ദ്രിയാനി പരിചാരേന്താ കാമേസു പാതബ്യതം ആപജ്ജിംസു. ഭിക്ഖൂ സാവത്ഥിയം പിണ്ഡായ ചരന്താ തത്ഥ തത്ഥ ഗേഹേ ആരാമുയ്യാനാദീസു ച മനുസ്സേ ഉസ്സവം ഘോസേത്വാ കാമനിന്നേ തഥാ പടിപജ്ജന്തേ ദിസ്വാ ‘‘വിഹാരം ഗന്ത്വാ സണ്ഹസുഖുമം ധമ്മം ലഭിസ്സാമാ’’തി ഭഗവതോ ഏതമത്ഥം ആരോചേസും. തേന വുത്തം - **‘‘അഥ ഖോ സമ്ബഹുലാ ഭിക്ഖൂ...പേ॰... കാമേസു വിഹരന്തീ’’**തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തേസം മനുസ്സാനം ആപാനഭൂമിരമണീയേസു മഹാപരിളാഹേസു അനേകാനത്ഥാനുബന്ധേസു ഘോരാസയ്ഹകടുകഫലേസു കാമേസു അനാദീനവദസ്സിതം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ കാമാനഞ്ചേവ കിലേസാനഞ്ച ആദീനവവിഭാവനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **കാമേസു സത്താ**തി വത്ഥുകാമേസു കിലേസകാമേന രത്താ മത്താ സത്താ വിസത്താ ലഗ്ഗാ ലഗ്ഗിതാ സംയുത്താ. **കാമസങ്ഗസത്താ**തി തായേവ കാമസത്തിയാ വത്ഥുകാമേസു രാഗസങ്ഗേന ചേവ ദിട്ഠിമാനദോസഅവിജ്ജാസങ്ഗേഹി ച സത്താ ആസത്താ. **സംയോജനേ വജ്ജമപസ്സമാനാ**തി കമ്മവട്ടം വിപാകവട്ടേന, ഭവാദികേ വാ ഭവന്തരാദീഹി, സത്തേ വാ ദുക്ഖേഹി സംയോജനതോ ബന്ധനതോ സംയോജനനാമകേ കാമരാഗാദികിലേസജാതേ സംയോജനീയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിതായ വട്ടദുക്ഖമൂലഭാവാദികം വജ്ജം ദോസം ആദീനവം അപസ്സന്താ. **ന ഹി ജാതു സംയോജനസങ്ഗസത്താ, ഓഘം തരേയ്യും വിപുലം മഹന്ത**ന്തി ഏവം ആദീനവദസ്സനാഭാവേന സംയോജനസഭാവേസു സങ്ഗേസു, സംയോജനസങ്ഖാതേഹി വാ സങ്ഗേഹി തേസം വിസയേസു തേഭൂമകധമ്മേസു സത്താ വിപുലവിസയതായ അനാദികാലതായ ച വിപുലം വിത്ഥിണ്ണം മഹന്തഞ്ച കാമാദിഓഘം, സംസാരോഘമേവ വാ ന കദാചി തരേയ്യും, ഏകംസേനേവ തസ്സ ഓഘസ്സ പാരം ന ഗച്ഛേയ്യുന്തി അത്ഥോ.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ദുതിയസത്തസുത്തവണ്ണനാ

൬൪. ചതുത്ഥേ **അന്ധീകതാ**തി കാമാ നാമ അനന്ധമ്പി അന്ധം കരോന്തി.

യഥാഹ -

‘‘ലുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി, ലുദ്ധോ ധമ്മം ന പസ്സതി;

അന്ധതമം തദാ ഹോതി, യം ലോഭോ സഹതേ നര”ന്തി. (ഇതിവു॰ ൮൮; മഹാനി॰ ൫; ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൨൮)

തസ്മാ കാമേന അനന്ധാപി അന്ധാ കതാതി അന്ധീകതാ. സേസം അനന്തരസുത്തേ വുത്തനയമേവ. തത്ഥ ഹി മനുസ്സാനം പവത്തി ഭിക്ഖൂഹി ദിസ്വാ ഭഗവതോ ആരോചിതാ, ഇധ ഭഗവതാ സാമംയേവ ദിട്ഠാതി അയമേവ വിസേസോ. സത്ഥാ സാവത്ഥിതോ നിക്ഖമിത്വാ ജേതവനം ഗച്ഛന്തോ അന്തരാമഗ്ഗേ അചിരവതിയം നദിയം മച്ഛബന്ധേഹി ഓഡ്ഡിതം കുമിനം പവിസിത്വാ നിക്ഖന്തും അസക്കോന്തേ ബഹൂ മച്ഛേ പസ്സി, തതോ അപരഭാഗേ ഏകം ഖീരപകം വച്ഛം ഗോരവം കത്വാ അനുബന്ധിത്വാ ഥഞ്ഞപിപാസായ ഗീവം പസാരേത്വാ മാതു അന്തരസത്ഥിയം മുഖം ഉപനേന്തം പസ്സി. അഥ ഭഗവാ വിഹാരം പവിസിത്വാ പാദേ പക്ഖാലേത്വാ പഞ്ഞത്തവരബുദ്ധാസനേ നിസിന്നോ പച്ഛിമം വത്ഥുദ്വയം പുരിമസ്സ ഉപമാനഭാവേന ഗഹേത്വാ ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **കാമന്ധാ**തി വത്ഥുകാമേസു കിലേസകാമേന അന്ധാ വിചക്ഖുകാ കതാ. **ജാലസഞ്ഛന്നാ**തി സകത്തഭാവപരത്തഭാവേസു അജ്ഝത്തികബാഹിരായതനേസു, തന്നിസ്സിതേസു ച ധമ്മേസു അതീതാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നേസു ഹേട്ഠുപരിയവസേന അപരാപരം ഉപ്പത്തിയാ അന്തോഗധാനം അനത്ഥാവഹതോ ച ജാലഭൂതായ തണ്ഹായ സുഖുമച്ഛിദ്ദേന ജാലേന പരിവുതോ വിയ ഉദകരഹദോ സഞ്ഛന്നാ പലിഗുണ്ഠിതാ അജ്ഝോത്ഥടാ. **തണ്ഹാഛദനഛാദിതാ**തി തണ്ഹാസങ്ഖാതേന ഛദനേന സേവാലപണകേന വിയ ഉദകം ഛാദിതാ, പടിച്ഛന്നാ പിഹിതാതി അത്ഥോ. പദദ്വയേനാപി കാമച്ഛന്ദനീവരണനിവാരിതകുസലചിത്താചാരതം ദസ്സേതി.

പമത്തബന്ധുനാ ബദ്ധാതി കിലേസമാരേന ദേവപുത്തമാരേന ച ബദ്ധാ. യദഗ്ഗേന ഹി കിലേസമാരേന ബദ്ധാ, തദഗ്ഗേന ദേവപുത്തമാരേനപി ബദ്ധാ നാമ ഹോന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

“അന്തലിക്ഖചരോ പാസോ, യ്വായം ചരതി മാനസോ;
തേന തം ബാധയിസ്സാമി, ന മേ സമണ മോക്ഖസീ”തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൧; മഹാവ॰ ൩൩);

നമുചി കണ്ഹോ പമത്തബന്ധൂതി തീണി മാരസ്സ നാമാനി. ദേവപുത്തമാരോപി ഹി കിലേസമാരോ വിയ അനത്ഥേന പമത്തേ സത്തേ ബന്ധതീതി പമത്തബന്ധു. “പമത്താ ബന്ധനേ ബദ്ധാ”തിപി പഠന്തി. തത്ഥ **ബന്ധനേ**തി കാമഗുണബന്ധനേതി അത്ഥോ. **ബദ്ധാതി** നിയമിതാ. യഥാ കിം? **മച്ഛാവ കുമിനാമുഖേ** യഥാ നാമ മച്ഛബന്ധകേന ഓഡ്ഡിതസ്സ കുമിനസ്സ മുഖേ പവിട്ഠാ മച്ഛാ തേന ബദ്ധാ ഹുത്വാ മരണമന്വേന്തി പാപുണന്തി, ഏവമേവ മാരേന ഓഡ്ഡിതേന കാമഗുണബന്ധനേന ബദ്ധാ ഇമേ സത്താ **ജരാമരണമന്വേന്തി. വച്ഛോ ഖീരപകോവ മാതരം** യഥാ ഖീരപായീ തരുണവച്ഛോ അത്തനോ മാതരം അന്വേതി അനുഗച്ഛതി, ന അഞ്ഞം ഏവം മാരബന്ധനബദ്ധാ സത്താ സംസാരേ പരിബ്ഭമന്താ മരണമേവ അന്വേന്തി അനുഗച്ഛന്തി, ന അജരം അമരണം നിബ്ബാനന്തി അധിപ്പായോ.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അപരലകുണ്ഡകഭദ്ദിയസുത്തവണ്ണനാ

൬൫. പഞ്ചമേ **സമ്ബഹുലാനം ഭിക്ഖൂനം പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോതി** ആയസ്മാ ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയോ ഏകദിവസം സമ്ബഹുലേഹി ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം ഗാമന്തരേന പിണ്ഡായ ചരിത്വാ കതഭത്തകിച്ചോ പത്തം വോദകം കത്വാ ഥവികായ പക്ഖിപിത്വാ അംസേ ലഗ്ഗേത്വാ ചീവരം സങ്ഘരിത്വാ തമ്പി വാമംസേ ഠപേത്വാ പാസാദികേന അഭിക്കന്തേന പടിക്കന്തേന ആലോകിതേന വിലോകിതേന സമിഞ്ജിതേന പസാരിതേന ഓക്ഖിത്തചക്ഖു ഇരിയാപഥസമ്പന്നോ അത്തനോ സതിപഞ്ഞാവേപുല്ലം പകാസേന്തോ വിയ സതിസമ്പജഞ്ഞം സൂപട്ഠിതം കത്വാ സമാഹിതേന ചിത്തേന പദേ പദം നിക്ഖിപന്തോ ഗച്ഛതി, ഗച്ഛന്തോ ച ഭിക്ഖൂനം പച്ഛതോ പച്ഛതോ ഗച്ഛതി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി അസംമിസ്സോ. കസ്മാ? അസംസട്ഠവിഹാരിതായ. അപിച തസ്സായസ്മതോ രൂപം പരിഭൂതം പരിഭവട്ഠാനീയം പുഥുജ്ജനാ ഓഹീളേന്തി. ഥേരോ തം ജാനിത്വാ പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ ഗച്ഛതി ''മാ ഇമേ മം നിസ്സായ അപുഞ്ഞം പസവിംസൂ''തി. ഏവം തേ ഭിക്ഖൂ ച ഥേരോ ച സാവത്ഥിം പത്വാ വിഹാരം പവിസിത്വാ യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമന്തി. തേന വുത്തം - **''തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയോ''**തിആദി.

തത്ഥ **ദുബ്ബണ്ണന്തി** വിരൂപം. തേനസ്സ വണ്ണസമ്പത്തിയാ സണ്ഠാനസമ്പത്തിയാ ച അഭാവം ദസ്സേതി. **ദുദ്ദസികന്തി** അപാസാദികദസ്സനം. തേനസ്സ അനുബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ ആകാരസമ്പത്തിയാ ച അഭാവം ദസ്സേതി. **ഓകോടിമകന്തി** രസ്സം. ഇമിനാ ആരോഹസമ്പത്തിയാ അഭാവം ദസ്സേതി. **യേഭുയ്യേന ഭിക്ഖൂനം പരിഭൂതരൂപന്തി** പുഥുജ്ജനഭിക്ഖൂഹി ഓഹീളിതരൂപം. പുഥുജ്ജനാ ഏകച്ചേ ഛബ്ബഗ്ഗിയാദയോ തസ്സായസ്മതോ ഗുണം അജാനന്താ ഹത്ഥകണ്ണചൂളികാദീസു ഗണ്ഹന്താ പരാമസന്താ കീളന്താ പരിഭവന്തി, ന അരിയാ, കല്യാണപുഥുജ്ജനാ വാ.

ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീതി കസ്മാ ആമന്തേസി? ഥേരസ്സ ഗുണം പകാസേതും. ഏവം കിര ഭഗവതോ അഹോസി ''ഇമേ ഭിക്ഖൂ മമ പുത്തസ്സ മഹാനുഭാവതം ന ജാനന്തി, തേന തം പരിഭവന്തി, തം നേസം ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ ഭവിസ്സതി, ഹന്ദാഹം ഇമസ്സ ഗുണേ ഭിക്ഖൂനം പകാസേത്വാ പരിഭവതോ നം മോചേസ്സാമീ''തി.

പസ്സഥ നോതി പസ്സഥ നു. **ന ച സാ സമാപത്തി സുലഭരൂപാ, യാ തേന ഭിക്ഖുനാ അസമാപന്നപുബ്ബാതി** രൂപസമാപത്തി അരൂപസമാപത്തി ബ്രഹ്മവിഹാരസമാപത്തി നിരോധസമാപത്തി ഫലസമാപത്തീതി ഏവം പഭേദാ സാവകസാധാരണാ യാ കാചി സമാപത്തിയോ നാമ, താസു ഏകാപി സമാപത്തി ന സുലഭരൂപാ, ദുല്ലഭാ, നത്ഥിയേവ സാ തേന ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയേന ഭിക്ഖുനാ അസമാപന്നപുബ്ബാ. ഏതേനസ്സ യം വുത്തം. **''മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ''**തി, തത്ഥ മഹിദ്ധികതം പകാസേത്വാ ഇദാനി മഹാനുഭാവതം ദസ്സേതും **''യസ്സ ചത്ഥായാ''**തിആദിമാഹ. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. ഏത്ഥ ച ഭഗവാ ''ഏസോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖൂ''തിആദിനാ, ''ഭിക്ഖവേ, അയം ഭിക്ഖു ന യോ വാ സോ വാ ദുബ്ബണ്ണോ ദുദ്ദസികോ ഓകോടിമകോതി ഭിക്ഖൂനം പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ ആഗച്ഛതീതി ച ഏത്തകേന ന ഓഞ്ഞാതബ്ബോ, അഥ ഖോ മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ, യംകിഞ്ചി സാവകേന പത്തബ്ബം, സബ്ബം തം

തേന അനുപ്പത്തം, തസ്മാ തം പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരും കത്വാ ഓലോകേഥ, തം വോ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഭവിസ്സതീ''തി ദസ്സേതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയസ്സ മഹിദ്ധികതാമഹാനുഭാവതാദിഭേദം ഗുണരാസിം സബ്ബാകാരതോ ജാനിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **നേലങ്ഗോ**തി ഏലം വുച്ചതി ദോസോ, നാസ്സ ഏലന്തി നേലം . കിം പന തം? സുപരിസുദ്ധസീലം. തഞ്ഹി നിദ്ദോസട്ഠേന ഇധ ''നേല''ന്തി അധിപ്പേതം. തം നേലം പധാനഭൂതം അങ്ഗം ഏതസ്സാതി നേലങ്ഗോ. സോ യം ''രഥോ''തി വക്ഖതി, തേന സമ്ബന്ധോ, തസ്മാ സുപരിസുദ്ധസീലങ്ഗോതി അത്ഥോ. അരഹത്തഫലസീലഞ്ഹി ഇധാധിപ്പേതം. സേതോ പച്ഛാദോ ഏതസ്സാതി **സേതപച്ഛാദോ. പച്ഛാദോ**തി രഥസ്സ ഉപരി അത്ഥരിതബ്ബകമ്ബലാദി. സോ പന സുപരിസുദ്ധധവലഭാവേന സേതോ വാ ഹോതി രത്തനീലാദീസു വാ അഞ്ഞതരോ. ഇധ പന അരഹത്തഫലവിമുത്തിയാ അധിപ്പേതത്താ സുപരിസുദ്ധഭാവം ഉപാദായ ''സേതപച്ഛാദോ''തി വുത്തം യഥാ അഞ്ഞത്രാപി ''രഥോ സീലപരിക്ഖാരോ''തി. ഏകോ സതിസങ്ഖാതോ അരോ ഏതസ്സാതി **ഏകാരോ. വത്തതീ**തി പവത്തതി. **രഥോ**തി ഥേരസ്സ അത്തഭാവം സന്ധായ വദതി.

അനീഘന്തി നിദ്ദുക്ഖം, ഖോഭവിരഹിതം യാനം വിയ കിലേസപരിഖോഭവിരഹിതന്തി അത്ഥോ. **ആയന്ത**ന്തി സമ്ബഹുലാനം ഭിക്ഖൂനം പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ ആഗച്ഛന്തം. **ഛിന്നസോത**ന്തി പച്ഛിന്നസോതം. പകതിരഥസ്സ ഹി സുഖപവത്തനത്ഥം അക്ഖസീസേസു നാഭിയഞ്ച ഉപലിത്താനം സപ്പിതേലാദീനം സോതോ സവനം സന്ദനം ഹോതി, തേന സോ അച്ഛിന്നസോതോ നാമ ഹോതി. അയം പന ഛത്തിംസതിയാ സോതാനം അനവസേസതോ പഹീനത്താ ഛിന്നസോതോ നാമ ഹോതി, തം ഛിന്നസോതം. നത്ഥി ഏതസ്സ ബന്ധനന്തി **അബന്ധനോ**. രഥൂപത്ഥരസ്സ ഹി അക്ഖേന സദ്ധിം നിച്ചലഭാവകരണത്ഥം ബഹൂനി ബന്ധനാനി ഹോന്തി, തേന സോ സബന്ധനോ. അയം പന സബ്ബസംയോജനബന്ധനാനം അനവസേസതോ പരിക്ഖീണത്താ അബന്ധനോ, തം അബന്ധനം. **പസ്സാ**തി ഭഗവാ ഥേരസ്സ ഗുണേഹി സോമനസ്സപ്പത്തോ ഹുത്വാ അത്താനം വദതി.

ഇതി സത്ഥാ ആയസ്മന്തം ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയം അരഹത്തഫലസീസേന സുചക്കം, അരഹത്തഫലവിമുത്തിയാ സുഉത്തരച്ഛദം, സൂപട്ഠിതായ സതിയാ സ്വാരം, കിലേസപരിഖോഭാഭാവേന അപരിഖോഭം, തണ്ഹൂപലേപാഭാവേന അനുപലേപം, സംയോജനാദീനം അഭാവേന അബന്ധനം സുപരിക്ഖിത്തം സുയുത്തം ആജഞ്ഞരഥം കത്വാ ദസ്സേതി.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. തണ്ഹാസങ്ഖയസുത്തവണ്ണനാ

൬൬. ഛട്ഠേ **അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞോ**തി ഏത്ഥ **കോണ്ഡഞ്ഞോ**തി തസ്സായസ്മതോ ഗോത്തതോ ആഗതനാമം. സാവകേസു പന സബ്ബപഠമം അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝീതി ഭഗവതാ ''അഞ്ഞാസി വത, ഭോ,

കോണ്ഡഞ്ഞോ''തി (മഹാവ॰ ൧൭; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧) വുത്തഉദാനവസേന ഥേരോ സാസനേ ''അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞോ''ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. **തണ്ഹാസങ്ഖയവിമുത്തി**ന്തി തണ്ഹാ സങ്ഖീയതി പഹീയതി ഏത്ഥാതി തണ്ഹാസങ്ഖയോ, നിബ്ബാനം. തസ്മിം തണ്ഹാസങ്ഖയേ വിമുത്തി. തണ്ഹാ വാ സങ്ഖീയതി പഹീയതി ഏതേനാതി തണ്ഹാസങ്ഖയോ, അരിയമഗ്ഗോ. തസ്സ ഫലഭൂതാ, പരിയോസാനഭൂതാ വാ വിമുത്തീതി തണ്ഹാസങ്ഖയവിമുത്തി , നിപ്പരിയായേന അരഹത്തഫലസമാപത്തി. തം പച്ചവേക്ഖമാനോ നിസിന്നോ ഹോതി. അയഞ്ഹി ആയസ്മാ ബഹുലം ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, തസ്മാ ഇധാപി ഏവമകാസി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരസ്സ അഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണം വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **യസ്സ മൂലം ഛമാ നത്ഥീ**തി യസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ അത്തഭാവരുക്ഖമൂലഭൂതാ അവിജ്ജാ, തസ്സാവ പതിട്ഠാ ഹേതുഭൂതാ ആസവനീവരണഅയോനിസോമനസികാരസങ്ഖാതാ ഛമാ പഥവീ ച നത്ഥി അഗ്ഗമഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതിതത്താ. **പണ്ണാ നത്ഥി കുതോ ലതാ**തി നത്ഥി ലതാ കുതോ പണ്ണാതി പദസമ്ബന്ധോ. മാനാതിമാനാദിപഭേദാ സാഖാപസാഖാദിസങ്ഖാതാ ലതാപി നത്ഥി, കുതോ ഏവ മദപ്പമാദമായാസാഠേയ്യാദിപണ്ണാനീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **പണ്ണാ നത്ഥി കുതോ ലതാ**തി രുക്ഖങ്കുരസ്സ വഡ്ഢമാനസ്സ പഠമം പണ്ണാനി നിബ്ബത്തന്തി. പച്ഛാ സാഖാപസാഖാസങ്ഖാതാ ലതാതി കത്വാ വുത്തം. തത്ഥ യസ്സ അരിയമഗ്ഗഭാവനായ അസതി ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ അത്തഭാവരുക്ഖസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ഭാവിതത്താ യം അവിജ്ജാസങ്ഖാതം മൂലം, തസ്സ പതിട്ഠാനഭൂതം ആസവാദി ച നത്ഥി. മൂലഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ മൂലകാരണത്താ ബീജട്ഠാനിയം കമ്മം തദഭാവോപി ഗഹിതോയേവാതി വേദിതബ്ബോ. അസതി ച കമ്മബീജേ തംനിമിത്തോ വിഞ്ഞാണങ്കുരോ, വിഞ്ഞാണങ്കുരനിമിത്താ ച നാമരൂപസളായതനപത്തസാഖാദയോ ന നിബ്ബത്തിസ്സന്തിയേവ. തേന വുത്തം - ''യസ്സ മൂലം ഛമാ നത്ഥി, പണ്ണാ നത്ഥി കുതോ ലതാ''തി.

തം ധീരം ബന്ധനാ മുത്തന്തി തം ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവീരിയയോഗേന വിജിതമാരത്താ ധീരം, തതോ ഏവ സബ്ബകിലേസാഭിസങ്ഖാരബന്ധനതോ മുത്തം. **കോ തം നിന്ദിതുമരഹതീ**തി ഏത്ഥ ന്തി നിപാതമത്തം. ഏവം സബ്ബകിലേസവിപ്പമുത്തം സീലാദിഅനുത്തരഗുണസമന്നാഗതം കോ നാമ വിഞ്ഞുജാതികോ നിന്ദിതും ഗരഹിതും അരഹതി നിന്ദാനിമിത്തസ്സേവ അഭാവതോ. **ദേവാപി നം പസംസന്തീ**തി അഞ്ഞദത്ഥു ദേവാ സക്കാദയോ ഗുണവിസേസവിദൂ, **അപി**സദ്ദേന മനുസ്സാപി ഖത്തിയപണ്ഡിതാദയോ പസംസന്തി. കിഞ്ച ഭിയ്യോ **ബ്രഹ്മുനാപി പസംസിതോ** മഹാബ്രഹ്മുനാപി അഞ്ഞേഹിപി ബ്രഹ്മനാഗയക്ഖഗന്ധബ്ബാദീഹിപി പസംസിതോ ഥോമിതോയേവാതി.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പപഞ്ചഖയസുത്തവണ്ണനാ

൩൭. സത്തമേ **പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാപഹാന**ന്തി പപഞ്ചേന്തി യത്ഥ സയം ഉപ്പന്നാ, തം സന്താനം വിത്ഥാരേന്തി ചിരം ഠപേന്തീതി പപഞ്ചാ, കിലേസാ. വിസേസതോ രാഗദോസമോഹതണ്ഹാദിട്ഠിമാനാ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> ''രാഗോ പപഞ്ചോ, ദോസോ പപഞ്ചോ, മോഹോ പപഞ്ചോ, തണ്ഹാ പപഞ്ചോ, ദിട്ഠി പപഞ്ചോ, മാനോ പപഞ്ചോ''തി. -

അപിച സംകിലേസട്ഠോ പപഞ്ചട്ഠോ, കചവരട്ഠോ പപഞ്ചട്ഠോ. തത്ഥ രാഗപപഞ്ചസ്സ സുഭസഞ്ഞാ നിമിത്തം, ദോസപപഞ്ചസ്സ ആഘാതവത്ഥു, മോഹപപഞ്ചസ്സ ആസവാ, തണ്ഹാപപഞ്ചസ്സ വേദനാ, ദിട്ഠിപപഞ്ചസ്സ സഞ്ഞാ, മാനപപഞ്ചസ്സ വിതക്കോ നിമിത്തം. തേഹി പപഞ്ചേഹി സഹഗതാ സഞ്ഞാ പപഞ്ചസഞ്ഞാ. പപഞ്ചസഞ്ഞാനം സങ്ഖാ ഭാഗാ കോട്ഠാസാ പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാ. അത്ഥതോ സദ്ധിം നിമിത്തേഹി തംതംപപഞ്ചസ്സ പക്ഖിയോ കിലേസഗണോ. സഞ്ഞാഗഹണഞ്ചേത്ഥ തസ്സ നേസം സാധാരണഹേതുഭാവേന. വുത്തഞ്ഹേതം - ''സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാ''തി (സു॰ നി॰ ൮൮൦). തേസം പഹാനം, തേന തേന മഗ്ഗേന രാഗാദികിലേസാനം സമുച്ഛേദനന്തി അത്ഥോ.

തദാ ഹി ഭഗവാ അതീതാസു അനേകകോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാസു അത്തനോ ജാതീസു അനത്ഥസ്സ നിമിത്തഭൂതേ കിലേസേ ഇമസ്മിം ചരിമഭവേ അരിയമഗ്ഗേന ബോധിമണ്ഡേ സവാസനേ പഹീനേ പച്ചവേക്ഖിത്വാ സത്തസന്താനഞ്ച കിലേസചരിതം രാഗാദികിലേസസംകിലിട്ഠം കഞ്ജിയപുണ്ണലാബും വിയ തക്കഭരിതചാടിം വിയ വസാപീതപിലോതികം വിയ ച ദുബ്ബിനിമോചിയം ദിസ്വാ ''ഏവം ഗഹനം നാമിദം കിലേസവട്ടം അനാദികാലഭാവിതം മയ്ഹം അനവസേസം പഹീനം, അഹോ സുപ്പഹീന''ന്തി ഉപ്പന്നപീതിപാമോജ്ജോ ഉദാനം ഉദാനേസി. തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ ഭഗവാ അത്തനോ പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാപഹാനം വിദിത്വാ തായം വേലായം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസീ''**തി.

തത്ഥ **യസ്സ പപഞ്ചാ ഠിതി ച നത്ഥീ**തി യസ്മാ ഭഗവാ അത്താനമേവ പരം വിയ കത്വാ നിദ്ദിസതി തസ്മാ യസ്സ അഗ്ഗപുഗ്ഗലസ്സ വുത്തലക്ഖണാ പപഞ്ചാ, തേഹി കതാ സംസാരേ ഠിതി ച നത്ഥി. നേത്തിയം പന ''ഠിതി നാമ അനുസയോ''തി (നേത്തി॰ ൨൭) വുത്തം. അനുസയോ ഹി ഭവപവത്തിയാ മൂലന്തി. സത്തേ സംസാരേ പപഞ്ചേന്തീതി പപഞ്ചാ. ''പപഞ്ചട്ഠിതീ''തി ച പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - പപഞ്ചാനം ഠിതി വിജ്ജമാനതാ മഗ്ഗേന അസമുച്ഛേദോ പപഞ്ചട്ഠിതി, പപഞ്ചാ ഏവ വാ അവസിട്ഠകുസലാകുസലവിപാകാനം പവത്തിയാ ഹേതുഭാവതോ വട്ടസ്സ ഠിതി പപഞ്ചട്ഠിതി, സാ യസ്സ അഗ്ഗപുഗ്ഗലസ്സ നത്ഥി. **സന്ദാനം പലിഘഞ്ച വീതിവത്തോ**തി യോ ബന്ധനട്ഠേന സന്താനസദിസത്താ ''സന്ദാന''ന്തി ലദ്ധനാമാ തണ്ഹാദിട്ഠിയോ, നിബ്ബാനനഗരപവേസനിസേധനതോ പലിഘസദിസത്താ പലിഘസങ്ഖാതം അവിജ്ജഞ്ച വീതിവത്തോ സവാസനപഹാനേന വിസേസതോ അതിക്കന്തോ. അപരേ പന കോധം ''സന്ദാന''ന്തി വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം. സോ ഹി ''പരാഭിസജ്ജനീ''തി വുത്തോതി.

തം നിത്തണ്ഹം മുനിം ചരന്തന്തി തം സബ്ബഥാപി തണ്ഹാഭാവേന നിത്തണ്ഹം, ഉഭയലോകമുനനതോ അത്തഹിതപരഹിതമുനനതോ ച മുനിം,

ഏകന്തേനേവ സബ്ബസത്തഹിതത്ഥം ചതൂഹി ഇരിയാപഥേഹി നാനാസമാപത്തിചാരേഹി അനഞ്ഞസാധാരണേന ഞാണചാരേന ച ചരന്തം. **നാവജാനാതി സദേവകോപി ലോകോ**തി സബ്ബോ സപഞ്ഞജാതികോ സത്തലോകോ സദേവകോപി സബ്രഹ്മകോപി ന കദാചിപി അവജാനാതി ന പരിഭോതി, അഥ ഖോ അയമേവ ലോകേ അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഉത്തമോ പവരോതി ഗരും കരോന്തോ സക്കച്ചം പൂജാസക്കാരനിരതോ ഹോതീതി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കച്ചാനസുത്തവണ്ണനാ

൬൮. അട്ഠമേ **അജ്ഝത്ത**ന്തി ഏത്ഥ അയം **അജ്ഝത്ത**സദ്ദോ "ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൪) അജ്ഝത്തജ്ഝത്തേ ആഗതോ. "അജ്ഝത്താ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൨൦), അജ്ഝത്തം വാ കായേ കായാനുപസ്സീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩-൩൭൪) നിയകജ്ഝത്തേ. "സബ്ബനിമിത്താനം അമനസികാരാ അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞതം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൱൮൭) വിസയജ്ഝത്തേ, ഇസ്സരിയട്ഠാനേതി അത്ഥോ. ഫലസമാപത്തി ഹി ബുദ്ധാനം ഇസ്സരിയട്ഠാനം നാമ. "തേനാനന്ദ, ഭിക്ഖുനാ തസ്മിംയേവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേതബ്ബ"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൱൮൮) ഗോചരജ്ഝത്തേ. ഇധാപി ഗോചരജ്ഝത്തേയേവ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്മാ **അജ്ഝത്ത**ന്തി ഗോചരജ്ഝത്തഭൂതേ കമ്മട്ഠാനാരമ്മണേതി വുത്തം ഹോതി. **പരിമുഖ**ന്തി അഭിമുഖം. **സൂപട്ഠിതായാ**തി സുട്ഠു ഉപട്ഠിതായ കായഗതായ സതിയാ. സതിസീസേന ചേത്ഥ ഝാനം വുത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി "അജ്ഝത്തം കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനവസേന പടിലദ്ധം ഉളാരം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ"തി.

അയഞ്ഹി ഥേരോ ഭഗവതി സാവത്ഥിയം വിഹരന്തേ ഏകദിവസം സാവത്ഥിയം പിണ്ഡായ ചരിത്വാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ വിഹാരം പവിസിത്വാ ഭഗവതോ വത്തം ദസ്സേത്വാ ദിവാട്ഠാനേ ദിവാവിഹാരം നിസിന്നോ നാനാസമാപത്തീഹി ദിവസഭാഗം വീതിനാമേത്വാ സായന്ഹസമയം വിഹാരമജ്ഝം ഓതരിത്വാ ഭഗവതി ഗന്ധകുടിയം നിസിന്നേ "അകാലോ താവ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിതു"ന്തി ഗന്ധകുടിയാ അവിദൂരേ, അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ യഥാവുത്തം സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ നിസീദി. സത്ഥാ തം തഥാനിസിന്നം ഗന്ധകുടിയം നിസിന്നോയേവ പസ്സി. തേന വുത്തം - **"തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ മഹാകച്ചാനോ...പേ॰... സൂപട്ഠിതായാ"**തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ മഹാകച്ചാനത്ഥേരസ്സ സതിപട്ഠാനഭാവനാവസേന അധിഗതം ഝാനം പാദകം കത്വാ സമാപജ്ജനം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **യസ്സ സിയാ സബ്ബദാ സതി, സതതം കായഗതാ ഉപട്ഠിതാ**തി യസ്സ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ ഏകദിവസം ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ സബ്ബസ്മിമ്പി കാലേ നാമരൂപഭേദേന ദുവിധേപി കായേ ഗതാ കായാരമ്മണാ പഞ്ചന്നം

ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അനിച്ചാദിസമ്മസനവസേന സതതം നിരന്തരം സാതച്ചാഭിയോഗവസേന സതി ഉപട്ഠിതാ സിയാ.

അയം കിരായസ്മാ പഠമം കായഗതാസതികമ്മട്ഠാനവസേന ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ തം പാദകം കത്വാ കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനമുഖേന വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പത്തോ. സോ അപരഭാഗേപി യേഭുയ്യേന തമേവ ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തഥേവ ച വിപസ്സിത്വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി. സ്വായം യേന വിധിനാ അരഹത്തം പത്തോ, തം വിധിം ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ "യസ്സ സിയാ സബ്ബദാ സതി, സതതം കായഗതാ ഉപട്ഠിതാ"തി വത്വാ തസ്സാ ഉപട്ഠാനാകാരം വിഭാവേതും **"നോ ചസ്സ നോ ച മേ സിയാ, ന ഭവിസ്സതി ന ച മേ ഭവിസ്സതീ"**തി ആഹ.

തസ്സത്ഥോ ദ്വിധാ വേദിതബ്ബോ സമ്മസനതോ പുബ്ബഭാഗവസേന സമ്മസനകാലവസേന ചാതി. തേസു പുബ്ബഭാഗവസേന താവ **നോ ചസ്സ നോ ച മേ സിയാ**തി അതീതകാലേ മമ കിലേസകമ്മം നോ ചസ്സ ന ഭവേയ്യ ചേ, ഇമസ്മിം പച്ചുപ്പന്നകാലേ അയം അത്തഭാവോ നോ ച മേ സിയാ ന മേ ഉപ്പജ്ജേയ്യ. യസ്മാ പന മേ അതീതേ കമ്മകിലേസാ അഹേസും, തസ്മാ തംനിമിത്തോ ഏതരഹി അയം മേ അത്തഭാവോ പവത്തതി. **ന ഭവിസ്സതി ന ച മേ ഭവിസ്സതീ**തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ പടിപക്ഖാധിഗമേന കിലേസകമ്മം ന ഭവിസ്സതി ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതി മേ, ആയതിം വിപാകവട്ടം ന ച മേ ഭവിസ്സതി ന മേ പവത്തിസ്സതീതി. ഏവം കാലത്തയേ കമ്മകിലേസഹേതുകം ഇദം മയ്ഹം അത്തഭാവസങ്ഖാതം ഖന്ധപഞ്ചകം , ന ഇസ്സരാദിഹേതുകം, യഥാ ച മയ്ഹം, ഏവം സബ്ബസത്താനന്തി സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനം പകാസിതം ഹോതി.

സമ്മസനകാലവസേന പന **നോ ചസ്സ നോ ച മേ സിയാ**തി യസ്മാ ഇദം ഖന്ധപഞ്ചകം ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചം, അഭിണ്ഹപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖം, അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താ, ഏവം യദി അയം അത്താ നാമ നാപി ഖന്ധപഞ്ചകവിനിമുത്തോ കോചി നോ ചസ്സ നോ ച സിയാ ന ഭവേയ്യ, ഏവം, ഭന്തേ, നോ ച മേ സിയാ മമ സന്തകം നാമ കിഞ്ചി ന ഭവേയ്യ. **ന ഭവിസ്സതീ**തി അത്തനി അത്തനിയേ ഭവിതബ്ബം യഥാ ചിദം നാമരൂപം ഏതരഹി ച അതീതേ ച അത്തത്തനിയം സുഞ്ഞം, ഏവം ന ഭവിസ്സതി ന മേ ഭവിസ്സതി, അനാഗതേപി ഖന്ധവിനിമുത്തോ അത്താ നാമ ന കോചി ന മേ ഭവിസ്സതി ന പവത്തിസ്സതി, തതോ ഏവ കിഞ്ചി പലിബോധട്ഠാനിയം ന മേ ഭവിസ്സതി ആയതിമ്പി അത്തനിയം നാമ ന മേ കിഞ്ചി ഭവിസ്സതീതി. ഇമിനാ തീസു കാലേസു "അഹ"ന്തി ഗഹേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ "മമ"ന്തി ഗഹേതബ്ബസ്സ ച അഭാവം ദസ്സേതി. തേന ചതുക്കോടികാ സുഞ്ഞതാ പകാസിതാ ഹോതി.

അനുപുബ്ബവിഹാരി തത്ഥ സോതി ഏവം തീസുപി കാലേസു അത്തത്തനിയം സുഞ്ഞതം തത്ഥ സങ്ഖാരഗതേ അനുപസ്സന്തോ അനുക്കമേന ഉദയബ്ബയഞാണാദിവിപസ്സനാഞാണേസു ഉപ്പജ്ജമാനേസു അനുപുബ്ബവിപസ്സനാവിഹാരവസേന അനുപുബ്ബവിഹാരീ സമാനോ. **കാലേനേവ തരേ വിസത്തിക**ന്തി സോ ഏവം വിപസ്സനം മത്ഥകം പാപേത്വാ ഠിതോ യോഗാവചരോ ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകഗതകാലേന വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ മഗ്ഗേന ഘടിതകാലേന അരിയമഗ്ഗസ്സ ഉപ്പത്തികാലേന സകലസ്സ ഭവത്തയസ്സ സംതനനതോ വിസത്തികാസങ്ഖാതം തണ്ഹം തരേയ്യ, വിതരിത്വാ തസ്സാ പരതീരേ തിട്ഠേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

ഇതി ഭഗവാ അഞ്ഞാപദേസേന ആയസ്മതോ മഹാകച്ചാനസ്സ അരഹത്തുപ്പത്തിദീപനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉദപാനസുത്തവണ്ണനാ

൬൯. നവമേ **മല്ലേസൂ**തി മല്ലാ നാമ ജാനപദിനോ രാജകുമാരാ, തേസം നിവാസോ ഏകോപി ജനപദോ രുള്ഹീവസേന ''മല്ലാ''തി വുച്ചതി, തേസു മല്ലേസു, യം ലോകേ ''മല്ലോ''തി വുച്ചതി. കേചി പന ''മാലേസൂ''തി പഠന്തി. **ചാരിയം ചരമാനോ**തി അതുരിതചാരികാവസേന മഹാമണ്ഡലജനപദചാരികം ചരമാനോ. **മഹതാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേനാ**തി അപരിച്ഛേദഗുണേന മഹന്തേന സമണഗണേന. തദാ ഹി ഭഗവതോ മഹാഭിക്ഖുപരിവാരോ അഹോസി. **ഥൂണം നാമ മല്ലാനം ബ്രാഹ്മണഗാമോ**തി പുരത്ഥിമദക്ഖിണായ ദിസായ മജ്ഝിമദേസസ്സ അവധിട്ഠാനേ മല്ലദേസേ ഥൂണനാമകോ ബ്രാഹ്മണബഹുലതായ ബ്രാഹ്മണഗാമോ. **തദവസരീ**തി തം അവസരി, ഥൂണഗാമമഗ്ഗം പാപുണീതി അത്ഥോ. **അസ്സോസു**ന്തി സുണിംസു, സോതദ്വാരസമ്പത്തവചനനിഗ്ഘോസാനുസാരേന ജാനിംസൂതി അത്ഥോ. **ഖോ**തി പദപൂരണേ, അവധാരണത്ഥേ വാ നിപാതോ. തത്ഥ അവധാരണത്ഥേന അസ്സോസുംയേവ, ന തേസം സവനന്തരായോ അഹോസീതി വുത്തം ഹോതി. പദപൂരണേന പദബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠത്തമത്തമേവ. **ഥൂണേയ്യകാ**തി ഥൂണഗാമവാസിനോ. **ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാ**തി ഏത്ഥ ബ്രഹ്മം അണന്തീതി ബ്രാഹ്മണാ, മന്തേ സജ്ഝായന്തീതി അത്ഥോ. ഇദമേവ ഹി ജാതിബ്രാഹ്മണാനം നിബ്ബചനം, അരിയാ പന ബാഹിതപാപത്താ ''ബ്രാഹ്മണാ''തി വുച്ചന്തി. **ഗഹപതികാ**തി ഖത്തിയബ്രാഹ്മണേ വജ്ജേത്വാ യേ കേചി അഗാരം അജ്ഝാവസന്താ വുച്ചന്തി, വിസേസതോ വേസ്സാ. ബ്രാഹ്മണാ ച ഗഹപതികാ ച ബ്രാഹ്മണഗഹപതികാ.

ഇദാനി യമത്ഥം തേ അസ്സോസും, തം ദസ്സേതും **''സമണോ ഖലു, ഭോ, ഗോതമോ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സമിതപാപത്താ ''സമണോ''തി വേദിതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം - ''സമിതാസ്സ ഹോന്തി പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ''തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൪൩൪). ഭഗവാ ച അനുത്തരേന അരിയമഗ്ഗേന സബ്ബസോ സമിതപാപോ. തേനസ്സ യഥാഭുച്ചഗുണാധിഗതമേതം നാമം, യദിദം സമണോതി. **ഖലൂ**തി അനുസ്സവത്ഥേ നിപാതോ. **ഭോ**തി ബ്രാഹ്മണജാതികാനം ജാതിസമുദാഗതം ആലപനമത്തം. വുത്തമ്പി ചേതം ''ഭോവാദി നാമ സോ ഹോതി, സചേ ഹോതി സകിഞ്ചനോ''തി (ധ॰ പ॰ ൩൯൬). **ഗോതമോ**തി ഗോത്തവസേന ഭഗവതോ പരികിത്തനം. തസ്മാ ''സമണോ ഖലു, ഭോ, ഗോതമോ''തി സമണോ കിര, ഭോ, ഗോതമഗോത്തോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **സക്യപുത്തോ**തി ഇദം പന ഭഗവതോ ഉച്ചാകുലപരിദീപനം. **സക്യകുലാ പബ്ബജിതോ**തി സദ്ധാപബ്ബജിതഭാവപരിദീപനം. കേനചി പാരിജുഞ്ഞേന അനഭിഭൂതോ അപരിക്ഖീണംയേവ തം കുലം പഹായ നേക്ഖമ്മാധിഗമസദ്ധായ പബ്ബജിതോതി വുത്തം ഹോതി. **ഉദപാനം തിണസ്സ ച ഭുസസ്സ ച യാവ മുഖതോ പൂരേസു**ന്തി പാനീയകൂപം തിണേന ച ഭുസേന ച മുഖപ്പമാണേന വഡ്ഢേസും, തിണാദീനി പക്ഖിപിത്വാ കൂപം പിദഹിംസൂതി അത്ഥോ.

തസ്സ കിര ഗാമസ്സ ബഹി ഭഗവതോ ആഗമനമഗ്ഗേ ബ്രാഹ്മണാനം പരിഭോഗഭൂതോ ഏകോ ഉദപാനോ അഹോസി. തം ഠപേത്വാ തത്ഥ സബ്ബാനി

കൂപതളാകാദീനി ഉദകട്ഠാനാനി തദാ വിസുക്ഖാനി നിരുദകാനി അഹേസും. അഥ ഥൂണേയ്യകാ രതനത്തയേ അപ്പസന്നാ മച്ഛേരപകതാ ഭഗവതോ ആഗമനം സുത്വാ "സചേ സമണോ ഗോതമോ സസാവകോ ഇമം ഗാമം പവിസിത്വാ ദ്വീഹതീഹം വസേയ്യ, സബ്ബം ഇമം ജനം അത്തനോ വചനേ ഠപേയ്യ, തതോ ബ്രാഹ്മണധമ്മോ പതിട്ഠം ന ലഭേയ്യാ"തി തസ്സ ഭഗവതോ അവാസായ പരിസക്കന്താ "ഇമസ്മിം ഗാമേ അഞ്ഞത്ഥ ഉദകം നത്ഥി, അമും ഉദപാനം അപരിഭോഗം കരിസ്സാമ, ഏവം സമണോ ഗോതമോ സസാവകോ ഇമം ഗാമം ന പവിസിസ്സതീ"തി സമ്മന്തയിത്വാ സബ്ബേ ഗാമവാസിനോ സത്താഹസ്സ ഉദകം ഗഹേത്വാ ചാടിആദീനി പൂരേത്വാ ഉദപാനം തിണേന ച ഭുസേന ച പിദഹിംസു. തേന വുത്തം - **"ഉദപാനം തിണസ്സ ച ഭുസസ്സ ച യാവ മുഖതോ പൂരേസും, 'മാ തേ മുണ്ഡകാ സമണകാ പാനീയം അപംസൂ'"**തി.

തത്ഥ **മുണ്ഡകാ സമണകാ**തി മുണ്ഡേ "മുണ്ഡാ"തി സമണേ "സമണാ"തി വത്തും വട്ടേയ്യ, തേ പന ഖുംസനാധിപ്പായേന ഹീളേന്താ ഏവമാഹംസു. **മാ**തി പടിസേധേ, മാ അപംസു മാ പിവിംസൂതി അത്ഥോ. **മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മാ**തി മഗ്ഗതോ അപസക്കിത്വാ. **ഏതമ്ഹാ**തി യോ ഉദപാനോ തേഹി തഥാ കതോ, തമേവ നിദ്ദിസന്തോ ആഹ. കിം പന ഭഗവാ തേസം ബ്രാഹ്മണാനം വിപ്പകാരം അനാവജ്ജിത്വാ ഏവമാഹ - "ഏതമ്ഹാ ഉദപാനാ പാനീയം ആഹരാ"തി, ഉദാഹു ആവജ്ജിത്വാ ജാനന്തോതി? ജാനന്തോ ഏവ ഭഗവാ അത്തനോ ബുദ്ധാനുഭാവം പകാസേത്വാ തേ ദമേത്വാ നിബ്ബിസേവനേ കാതും ഏവമാഹ, ന പാനീയം പാതുകാമോ. തേനേവേത്ഥ മഹാപരിനിബ്ബാനസുത്തേ വിയ "പിപാസിതോസ്മീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൯൧) ന വുത്തം. ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികോ പന സത്ഥു അജ്ഝാസയം അജാനന്തോ ഥൂണേയ്യകേഹി കതം വിപ്പകാരം ആചിക്ഖന്തോ **"ഇദാനി സോ, ഭന്തേ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ഇദാനീ**തി അധുനാ, അമ്ഹാകം ആഗമനവേലായമേവാതി അത്ഥോ. **ഏസോ, ഭന്തേ, ഉദപാനോ**തി പഠന്തി. ഥേരോ ദ്വിക്ഖത്തും പടിക്ഖിപിത്വാ തതിയവാരേ "ന ഖോ തഥാഗതാ തിക്ഖത്തും പച്ചനീകാ കാതബ്ബാ, കാരണം ദിട്ഠം ഭവിസ്സതി ദീഘദസ്സിനാ"തി മഹാരാജദത്തിയം ഭഗവതോ പത്തം ഗഹേത്വാ ഉദപാനം അഗമാസി. ഗച്ഛന്തേ ഥേരേ ഉദപാനേ ഉദകം പരിപുണ്ണം ഹുത്വാ ഉത്തരിത്വാ സമന്തതോ സന്ദതി, സബ്ബം തിണം ഭുസഞ്ച ഉപ്ലവിത്വാ സയമേവ അപഗച്ഛി. തേന ച സന്ദമാനേന സലിലേന ഉപരൂപരി വഡ്ഢന്തേന തസ്മിം ഗാമേ സബ്ബേവ പോക്ഖരണീആദയോ ജലാസയാ വിസുക്ഖാ പരിപൂരിംസു, തഥാ പരിഖാകുസുബ്ഭനിന്നാദീനി ച. സബ്ബോ ഗാമപ്പദേസോ മഹോഘേന അജ്ഝോത്ഥടോ മഹാവസ്സകാലേ വിയ അഹോസി. കുമുദുപ്പലപദുമപുണ്ഡരീകാദീനി ജലജപുപ്ഫാനി തത്ഥ തത്ഥ ഉബ്ഭിജ്ജിത്വാ വികസമാനാനി ഉദകം സഞ്ഛാദിംസു. സരേസു ഹംസകോഞ്ചചക്കവാകകാരണ്ഡവബകാദയോ ഏ ഉദകസകുണികാ വസ്സമാനാ തത്ഥ തത്ഥ വിചരിംസു. ഥൂണേയ്യകാ തം മഹോഘം തഥാ ഉത്തരന്തം സമന്തതോ വീചിതരങ്ഗസമാകുലം പരിയന്തതോ സമുട്ഠഹമാനം രുചിരം ഫേണബുബ്ബുളകം ദിസ്വാ അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതാ ഏവം സമ്മന്തേസും "മയം സമണസ്സ ഗോതമസ്സ ഉദകുപച്ഛേദം കാതും വായമിമ്ഹാ, അയം പന മഹോഘോ തസ്സ ആഗമനകാലതോ പട്ഠായ ഏവം അഭിവഡ്ഢതി, നിസ്സംസയം ഖോ അയം തസ്സ ഇദ്ധാനുഭാവോ. മഹിദ്ധികോ ഹി സോ മഹാനുഭാവോ. ഠാനം ഖോ പനേതം വിജ്ജതി, യഥാ യം മഹോഘോ

ഉട്ഠഹിത്വാ അമ്ഹാകം ഗാമമ്പി ഓത്ഥരേയ്യ. ഹന്ദ മയം സമണം ഗോതമം ഉപസങ്കമിത്വാ പയിരുപാസിത്വാ അച്ചയം ദേസേന്താ ഖമാപേയ്യാമാ"തി.

തേ സബ്ബേവ ഏകജ്ഝാസയാ ഹുത്വാ സങ്ഘസങ്ഘീ ഗണീഭൂതാ ഗാമതോ നിക്ഖമിത്വാ യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമിംസു. ഉപസങ്കമിത്വാ അപ്പേകച്ചേ ഭഗവതോ പാദേ സിരസാ വന്ദിംസു, അപ്പേകച്ചേ അഞ്ജലിം പണാമേസും, അപ്പേകച്ചേ ഭഗവതാ സദ്ധിം സമ്മോദിംസു, അപ്പേകച്ചേ തുണ്ഹീഭൂതാ നിസീദിംസു, അപ്പേകച്ചേ നാമഗോത്തം സാവേസും. ഏവം പന കത്വാ സബ്ബേവ ഏകമന്തം നിസീദിത്വാ "ഇധ മയം, ഭോ ഗോതമ, ഭോതോ ചേവ ഗോതമസ്സ ഗോതമസാവകാനഞ്ച ഉദകപ്പടിസേധം കാരയിമ്ഹ, അമുകസ്മിം ഉദപാനേ തിണഞ്ച ഭുസഞ്ച പക്ഖിപിമ്ഹ. സോ പന ഉദപാനോ അചേതനോപി സമാനോ സചേതനോ വിയ ഭോതോ ഗുണം ജാനന്തോ വിയ സയമേവ സബ്ബം തിണം ഭുസം അപനേത്വാ സുവിസുദ്ധോ ജാതോ, സബ്ബോപി ചേത്ഥ നിന്നപ്പദേസോ മഹതാ ഉദകോഘേന പരിപുണ്ണോ രമണീയോവ ജാതോ, ഉദകൂപജീവിനോ സത്താ പരിതുട്ഠാ. മയം പന മനുസ്സാപി സമാനാ ഭോതോ ഗുണേ ന ജാനിമ്ഹ, യേ മയം ഏവം അകരിമ്ഹ, സാധു നോ ഭവം ഗോതമോ തഥാ കരോതു, യഥായം മഹോഘോ ഇമം ഗാമം ന ഓത്ഥരേയ്യ, അച്ചയോ നോ അച്ചഗമാ യഥാബാലം, തം നോ ഭവം ഗോതമോ അച്ചയം പടിഗ്ഗണ്ഹാതു അനുകമ്പം ഉപാദായാ"തി അച്ചയം ദേസേസും. ഭഗവാപി "തഗ്ഘ തുമ്ഹേ അച്ചയോ അച്ചഗമാ യഥാബാലം, തം വോ മയം പടിഗ്ഗണ്ഹാമ ആയതിം സംവരായാ"തി തേസം അച്ചയം പടിഗ്ഗഹേത്വാ പസന്നചിത്തതം ഞത്വാ ഉത്തരി അജ്ഝാസയാനുരൂപം ധമ്മം ദേസേസി. തേ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനം സുത്വാ പസന്നചിത്താ സരണാദീസു പതിട്ഠിതാ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ പദക്ഖിണം കത്വാ പക്കമിംസു. തേസം പന ആഗമനതോ പുരേതരംയേവ ആയസ്മാ ആനന്ദോ തം പാടിഹാരിയം ദിസ്വാ അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതോ പത്തേന പാനീയം ആദായ ഭഗവതോ ഉപനാമേത്വാ തം പവത്തിം ആരോചേസി. തേന വുത്തം - **"ഏവം, ഭന്തേതി ഖോ ആയസ്മാ ആനന്ദോ"**തിആദി.

തത്ഥ **മുഖതോ ഓവമിത്വാ**തി സബ്ബം തം തിണാദിം മുഖേന ഛഡ്ഡേത്വാ. **വിസ്സന്ദന്തോ മഞ്ഞേ**തി പുബ്ബേ ദീഘരജ്ജുകേന ഉദപാനേന ഉസ്സിഞ്ചിത്വാ ഗഹേതബ്ബഉദകോഘോ ഭഗവതോ പത്തം ഗഹേത്വാ ഥേരസ്സ ഗതകാലേ മുഖേന വിസ്സന്ദന്തോ വിയ സമതിത്തികോ കാകപേയ്യോ ഹുത്വാ അട്ഠാസി. ഇദഞ്ച ഥേരസ്സ ഗതകാലേ ഉദകപ്പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം. തതോ പരം പന പുബ്ബേ വുത്തനയേന തസ്മിം ഗാമേ സകലം നിന്നട്ഠാനം ഉദകേന പരിപുണ്ണം അഹോസീതി. അയം പനിദ്ധി ന ബുദ്ധാനം അധിട്ഠാനേന, നാപി ദേവാനുഭാവേന, അഥ ഖോ ഭഗവതോ പുഞ്ഞാനുഭാവേന പരിത്തദേസനത്ഥം രാജഗഹതോ വേസാലിഗമനേ വിയ. കേചി പന "ഥൂണേയ്യകാനം ഭഗവതി പസാദജനനത്ഥം തേസം അത്ഥകാമാഹി ദേവതാഹി കത"ന്തി. അപരേ "ഉദപാനസ്സ ഹേട്ഠാ വസനകനാഗരാജാ ഏവമകാസീ"തി. സബ്ബം തം അകാരണം, യഥാ ഭഗവതോ പുഞ്ഞാനുഭാവേനയേവ തഥാ ഉദകുപ്പത്തിയാ പരിദീപിതത്താ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം അധിട്ഠാനേന വിനാ അത്തനാ ഇച്ഛിതനിപ്ഫത്തിസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തഥ **കിം കയിരാ ഉദപാനേന, ആപാ ചേ സബ്ബദാ സിയുന്തി** യസ്സ സബ്ബകാലം സബ്ബത്ഥ ച ആപാ ചേ യദി സിയും യദി ഉപലബ്ഭേയ്യും യദി ആകങ്ഖാമത്തപടിബദ്ധോ, തേസം ലാഭോ, തേന ഉദപാനേന കിം കയിരാ കിം കരേയ്യ, കിം പയോജനന്തി അത്ഥോ. **തണ്ഹായ മൂലതോ ഛേത്വാ, കിസ്സ പരിയേസനം ചരേ**തി യായ തണ്ഹായ വിനിബദ്ധാ സത്താ അകതപുഞ്ഞാ ഹുത്വാ ഇച്ഛിതാലാഭദുക്ഖേന വിഹഞ്ഞന്തി, തസ്സാ തണ്ഹായ മൂലം, മൂലേ വാ ഛിന്ദിത്വാ ഠിതോ മാദിസോ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധോ കിസ്സ കേന കാരണേന പാനീയപരിയേസനം, അഞ്ഞം വാ പച്ചയപരിയേസനം ചരേയ്യ. ''മൂലതോ ഛേത്താ''തിപി പഠന്തി, തണ്ഹായ മൂലം മൂലേയേവ വാ ഛേദകോതി അത്ഥോ. അഥ വാ **മൂലതോ ഛേത്താ**തി മൂലതോ പട്ഠായ തണ്ഹായ ഛേദകോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യോ ബോധിയാ മൂലഭൂതമഹാപണിധാനതോ പട്ഠായ അപരിമിതം സകലം പുഞ്ഞസമ്ഭാരം അത്തനോ അചിന്തേത്വാ ലോകഹിതത്ഥമേവ പരിണാമനവസേന പരിപൂരേന്തോ മൂലതോ പഭുതി തണ്ഹായ ഛേത്താ, സോ തണ്ഹാഹേതുകസ്സ ഇച്ഛിതാലാഭസ്സ അഭാവതോ കിസ്സ കേന കാരണേന ഉദകപരിയേസനം ചരേയ്യ, ഇമേ പന ഥൂണേയ്യകാ അന്ധബാലാ ഇമം കാരണം അജാനന്താ ഏവമകംസൂതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഉതേനസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. ദസമേ **രഞ്ഞോ ഉതേനസ്സാ**തി ഉതേനസ്സ നാമ രഞ്ഞോ, യോ ''വജ്ജിരാജാ''തിപി വുച്ചതി. **ഉയ്യാനഗതസ്സാ**തി ഉയ്യാനകീളനത്ഥം ഉയ്യാനം ഗതസ്സ . അനാദരേ ഹി ഇദം സാമിവചനം, ''അന്തേപുര''ന്തി പന പദം അപേക്ഖിത്വാ സമ്ബന്ധേപേതം സാമിവചനം ഹോതി. **കാലങ്കതാനീ**തി അഗ്ഗിദഡ്ഢാനി ഹുത്വാ മതാനി ഹോന്തി. **സാമാവതീപമുഖാനീ**തി ഏത്ഥ കാ പനായം സാമാവതീ, കഥഞ്ച ദഡ്ഢാതി? വുച്ചതേ, ഭദ്ദവതിയം സേട്ഠിനോ ധീതാ ഘോസകസേട്ഠിനാ ധീതുട്ഠാനേ ഠപിതാ പഞ്ചസതഇത്ഥിപരിവാരാ രഞ്ഞോ ഉതേനസ്സ അഗ്ഗമഹേസീ മേത്താവിഹാരബഹുലാ അരിയസാവികാ സാമാവതീ നാമ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരതോ പന ആദിതോ പട്ഠായ സാമാവതിയാ ഉപ്പത്തികഥാ ധമ്മപദവത്ഥുമ്ഹി (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൦ സാമാവതീവത്ഥു) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ. മാഗണ്ഡിയസ്സ നാമ ബ്രാഹ്മണസ്സ ധീതാ അത്തനോ മാതാപിതൂനം -

> ''ദിസ്വാന തണ്ഹം അരതിം രഗഞ്ച,
> നാഹോസി ഛന്ദോ അപി മേഥുനസ്മിം;
> കിമേവിദം മുത്തകരീസപുണ്ണം,
> പാദാപി നം സമ്ഫുസിതും ന ഇച്ഛേ''തി. (സു॰ നി॰ ൮൪൧) -

ഭഗവതാ ദേസിതം ഇമം ഗാഥം സുത്വാ സത്ഥരി ബദ്ധാഘാതാ മാഗണ്ഡിയാ അപരഭാഗേ രഞ്ഞാ ഉതേനേന മഹേസിട്ഠാനേ ഠപിതാ ഭഗവതോ കോസമ്ബിം ഉപഗതഭാവം, സാമാവതീപമുഖാനഞ്ച പഞ്ചന്നം ഇത്ഥിസതാനം ഉപാസികാഭാവം ഞത്വാ ''ആഗതോ നാമ സമണോ ഗോതമോ ഇമം നഗരം, ദാനിസ്സ കത്തബ്ബം ജാനിസ്സാമി, ഇമാപി തസ്സ ഉപട്ഠായികാ, ഇമാസമ്പി സാമാവതീപമുഖാനഞ്ച കത്തബ്ബം ജാനിസ്സാമീ''തി അനേകപരിയായേഹി തഥാഗതസ്സ താസഞ്ച അനത്ഥം കാതും വായമിത്വാപി അസക്കോന്തീ പുനേകദിവസം രഞ്ഞാ സദ്ധിം ഉയ്യാനകീളം ഗച്ഛന്തീ ചൂളപിതു സാസനം

പഹിണി ‘‘സാമാവതിയാ പാസാദം ഗന്ത്വാ ദുസ്സകോട്ഠാഗാരതേലകോട്ഠാഗാരാനി വിവരാപേത്വാ ദുസ്സാനി തേലചാടീസു തേമേത്വാ ഥമ്ഭേ വേഠേത്വാ താ സബ്ബാ ഏകതോ കത്വാ ദ്വാരം പിദഹിത്വാ ബഹി യന്തം ദത്വാ ദണ്ഡദീപികാഹി ഗേഹേ അഗ്ഗിം ദദമാനോ ഓതരിത്വാ ഗച്ഛതൂ’’തി.

തം സുത്വാ സോ പാസാദം അഭിരുയ്ഹ കോട്ഠാഗാരാനി വിവരിത്വാ വത്ഥാനി തേലചാടീസു തേമേത്വാ ഥമ്ഭേ വേഠേതും ആരഭി. അഥ നം സാമാവതീപമുഖാ ഇത്ഥിയോ ‘‘കിം ഏതം ചൂളപിതാ’’തി വദന്തിയോ ഉപസങ്കമിംസു. ‘‘അമ്മാ, രാജാ ദള്ഹികമ്മത്ഥായ ഇമേ ഥമ്ഭേ തേലപിലോതികാഹി ബന്ധാപേതി , രാജഗേഹേ നാമ സുയുത്തദുയുത്തം ദുജ്ജാനം, മാ മേ സന്തികേ ഹോഥാ’’തി വത്വാ താ ആഗതാ ഗബ്ഭേസു പവേസേത്വാ ദ്വാരാനി പിദഹിത്വാ ബഹി യന്തകം ദത്വാ ആദിതോ പട്ഠായ അഗ്ഗിം ദേന്തോ ഓതരി. സാമാവതീ താസം ഓവാദം അദാസി, ‘‘അമ്മാ, അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ വിചരന്തീനം ഏവമേവ അഗ്ഗിനാ ഝാമത്തഭാവാനം ബുദ്ധഞാണേനപി പരിച്ഛേദോ ന സുകരോ, അപ്പമത്താ ഹോഥാ’’തി. താ സത്ഥു സന്തികേ ധമ്മം സുത്വാ അധിഗതഫലായ വിഞ്ഞാതസാസനായ ഖുജ്ജുത്തരായ അരിയസാവികായ സേക്ഖപടിസമ്ഭിദാപത്തായ സത്ഥാരാ ദേസിതനിയാമേനേവ ധമ്മം ദേസേന്തിയാ സന്തികേ സോതാപത്തിഫലസ്സ അധിഗതാ അന്തരന്തരാ കമ്മട്ഠാനമനസികാരേന യുത്തപ്പയുത്താ ഗേഹേ ഝായന്തേ വേദനാപരിഗ്ഗഹകമ്മട്ഠാനം മനസി കരോന്തിയോ കാചി ദുതിയഫലം, കാചി തതിയഫലം പാപുണിത്വാ കാലമകംസു. അഥ ഭിക്ഖൂ കോസമ്ബിയം പിണ്ഡായ ചരന്താ തം പവത്തിം ഞത്വാ പച്ഛാഭത്തം ഭഗവതോ ആരോചേത്വാ താസം അഭിസമ്പരായം പുച്ഛിംസു. ഭഗവാ ച താസം അരിയഫലാധിഗമം ഭിക്ഖൂനം അഭാസി. തേന വുത്തം - **‘‘തേന ഖോ പന സമയേന രഞ്ഞോ ഉതേനസ്സ...പേ॰... അനിപ്ഫലാ കാലങ്കതാ’’**തി.

തത്ഥ **അനിപ്ഫലാ**തി ന നിപ്ഫലാ, സമ്പത്തസാമഞ്ഞഫലാ ഏവ കാലങ്കതാ. താ പന ഫലാനി പടിലഭന്തിയോ സാമാവതിയാ -

‘‘ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥ, യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേ;
ധുനാഥ മച്ചുനോ സേനം, നളാഗാരംവ കുഞ്ജരോ.

‘‘യോ ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ, അപ്പമത്തോ വിഹസ്സതി;
പഹായ ജാതിസംസാരം, ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സതീ’’തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫; നേത്തി॰ ൨൯) -

ഗാഥാഹി ഓവദിയമാനാ വേദനാപരിഗ്ഗഹകമ്മട്ഠാനം മനസി കരോന്തിയോ വിപസ്സിത്വാ ദുതിയതതിയഫലാനി പടിലഭിംസു. ഖുജ്ജുത്തരാ പന ആയുസേസസ്സ അത്ഥിതായ, പുബ്ബേ താദിസസ്സ കമ്മസ്സ അകതത്താ ച തതോ പാസാദതോ ബഹി അഹോസി. ‘‘ദസയോജനന്തരേ പക്കാമീ’’തി ച വദന്തി. അഥ ഭിക്ഖൂ ധമ്മസഭായം കഥം സമുട്ഠാപേസും, ‘‘ആവുസോ, അനനുച്ഛവികം വത അരിയസാവികാനം ഏവരൂപം മരണ’’ന്തി. സത്ഥാ ആഗന്ത്വാ ‘‘കായ നുത്ഥ, ഭിക്ഖവേ, ഏതരഹി കഥായ സന്നിസിന്നാ’’തി പുച്ഛിത്വാ ‘‘ഇമായ നാമാ’’തി വുത്തേ , ‘‘ഭിക്ഖവേ, യദിപി താസം ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ

അയുത്തം, പുബ്ബേ കതകമ്മസ്സ പന യുത്തമേവ താഹി ലദ്ധ''ന്തി വത്വാ തേഹി യാചിതോ അതീതം ആഹരി.

അതീതേ ബാരാണസിയം ബ്രഹ്മദത്തേ രജ്ജം കാരേന്തേ അട്ഠ പച്ചേകബുദ്ധാ രഞ്ഞോ നിവേസനേ നിബദ്ധം ഭുഞ്ജന്തി. പഞ്ചസതാ ഇത്ഥിയോ തേ ഉപട്ഠഹന്തി. തേസു സത്ത ജനാ ഹിമവന്തം ഗച്ഛന്തി, ഏകോ നദീതീരസമീപേ ഏകസ്മിം തിണഗഹനേ സമാപത്തിയാ നിസീദതി. അഥേകദിവസം രാജാ പച്ചേകബുദ്ധേസു ഗതേസു താഹി ഇത്ഥീഹി സദ്ധിം ഉദകകീളം കീളിതുകാമോ തത്ഥ ഗതോ. താ ഇത്ഥിയോ ദിവസഭാഗം ഉദകേ കീളിത്വാ സീതപീളിതാ വിസിബ്ബിതുകാമാ തം തിണഗഹനം ഉപരി വിസുക്ഖതിണസഞ്ഛന്നം ''തിണരാസീ''തി സഞ്ഞായ പരിവാരേത്വാ അഗ്ഗിം ദത്വാ തിണേസു ഝായിത്വാ പതന്തേസു പച്ചേകബുദ്ധം ദിസ്വാ ''രഞ്ഞോ പച്ചേകബുദ്ധോ ഝായതി, തം രാജാ ഞത്വാ അമ്ഹേ നാസേസ്സതി, സുദഡ്ഢം നം കരിസ്സാമാ''തി സബ്ബാ ഇതോ ചിതോ ച ദാരുആദീനി ആഹരിത്വാ തസ്സ ഉപരി രാസിം കത്വാ ആലിമ്പേത്വാ ''ഇദാനി ഝായിസ്സതീ''തി പക്കമിംസു. താ പഠമം അസഞ്ചേതനികാ ഹുത്വാ ഇദാനി കമ്മുനാ ബജ്ഝിംസു. പച്ചേകബുദ്ധം പന അന്തോസമാപത്തിയം സചേ ദാരൂനം സകടസഹസ്സമ്പി ആഹരിത്വാ ആലിമ്പേന്താ ഉസുമാകാരമത്തമ്പി ഗാഹേതും ന സക്കോന്തി, തസ്മാ സോ സത്തമേ ദിവസേ ഉട്ഠായ യഥാസുഖം അഗമാസി. താ തസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ബഹൂനി വസ്സസഹസ്സാനി ബഹൂനി വസ്സസതസഹസ്സാനി നിരയേ പച്ചിത്വാ തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാവസേസേന അത്തഭാവസതേ ഇമിനാവ നിയാമേന ഗേഹേ ഝായമാനേ ഝായിംസു. ഇദം താസം പുബ്ബകമ്മം.

യസ്മാ പന തേ ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ അരിയഫലാനി സച്ഛാകംസു, രതനത്തയം പയിരുപാസിംസു, തസ്മാ തത്ഥ അനാഗാമിനിയോ സുദ്ധാവാസേസു ഉപപന്നാ, ഇതരാ കാചി താവതിംസേസു, കാചി യാമേസു, കാചി തുസിതേസു, കാചി നിമ്മാനരതീസു, കാചി പരനിമ്മിതവസവത്തീസു ഉപപന്നാ.

രാജാപി ഖോ ഉതേനോ ''സാമാവതിയാ ഗേഹം കിര ഝായതീ''തി സുത്വാ വേഗേന ആഗച്ഛന്തോപി തം പദേസം താസു ദഡ്ഢാസുയേവ സമ്പാപുണി. ആഗന്ത്വാ പന ഗേഹം നിബ്ബാപേത്വാ ഉപ്പന്നബലവദോമനസ്സോ മാഗണ്ഡിയായ തഥാ കാരിതഭാവം ഉപായേന ഞത്വാ അരിയസാവികാസു കതാപരാധകമ്മുനാ ചോദിയമാനോ തസ്സാ രാജാണം കാരേസി സദ്ധിം ഞാതകേഹി. ഏവം സാ സപരിജനാ സമിത്തബന്ധവാ അനയബ്യസനം പാപുണി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം സാമാവതീപമുഖാനം താസം ഇത്ഥീനം അഗ്ഗിമ്ഹി അനയബ്യസനാപത്തിഹേതും, മാഗണ്ഡിയായ ച സമിത്തബന്ധവായ രാജാണായ അനയബ്യസനാപത്തിനിമിത്തം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **മോഹസമ്ബന്ധനോ ലോകോ, ഭബ്ബരൂപോവ ദിസ്സതീ**തി യോ ഇധ സത്തലോകോ ഭബ്ബരൂപോവ ഹേതുസമ്പന്നോ വിയ ഹുത്വാ ദിസ്സതി, സോപി മോഹസമ്ബന്ധനോ മോഹേന പലിഗുണ്ഠിതോ അത്തഹിതാഹിതം അജാനന്തോ ഹിതേ ന പടിപജ്ജതി, അഹിതം ദുക്ഖാവഹം ബഹുഞ്ച അപുഞ്ഞം ആചിനാതി. ''ഭവരൂപോവ ദിസ്സതീ''തിപി പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - അയം ലോകോ

മോഹസമ്ബന്ധനോ മോഹേന പലിഗുണ്ഠിതോ, തതോ ഏവ ഭവരൂപോവ സസ്സതസഭാവോ വിയസ്സ അത്താ ദിസ്സതി, അജരാമരോ വിയ ഉപട്ഠാതി, യേന പാണാതിപാതാദീനി അകത്തബ്ബാനി കരോതി.

ഉപധിബന്ധനോ ബാലോ, തമസാ പരിവാരിതോ. സസ്സതോരിവ ഖായതീതി ന കേവലഞ്ച മോഹസമ്ബന്ധനോ ഏവ, അപിച ഖോ ഉപധിബന്ധനോപി അയം അന്ധബാലലോകോ അവിജ്ജാതമസാ പരിവാരിതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യേന ഞാണേന അവിപരീതം കാമേ ച ഖന്ധേ ച ''അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ''തി പസ്സേയ്യ, തസ്സ അഭാവതോ യസ്മാ ബാലോ അന്ധപുഥുജ്ജനോ അഞ്ഞാണതമസാ സമന്തതോ പരിവാരിതോ നിവുതോ, തസ്മാ സോ കാമൂപധി കിലേസൂപധി ഖന്ധൂപധീതി ഇമേസം ഉപധീനം വസേന ച ഉപധിബന്ധനോ, തതോ ഏവ ചസ്സ സോപധിസ്സ പസ്സതോ സസ്സതോ വിയ നിച്ചോ സബ്ബകാലഭാവീ വിയ ഖായതി. ''അസസ്സതിരിവ ഖായതീ''തിപി പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - അത്താ സബ്ബകാലം വിജ്ജതി ഉപലബ്ഭതീതി അഞ്ഞോ അസസ്സതി അനിച്ചോതി ലോകസ്സ സോ ഉപധി മിച്ഛാഭിനിവേസവസേന ഏകദേസോ വിയ ഖായതി, ഉപട്ഠഹതീതി അത്ഥോ. **ര**കാരോ ഹി പദസന്ധികരോ. **പസ്സതോ നത്ഥി കിഞ്ചന**ന്തി യോ പന സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സതി, തസ്സേവ വിപസ്സനാപഞ്ഞാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ യഥാഭൂതം പസ്സതോ ജാനതോ പടിവിജ്ഝതോ രാഗാദികിഞ്ചനം നത്ഥി, യേന സംസാരേ ബജ്ഝേയ്യ. തഥാ അപസ്സന്തോ ഏവ ഹി അവിജ്ജാതണ്ഹാദിട്ഠിആദിബന്ധനേഹി സംസാരേ ബദ്ധോ സിയാതി അധിപ്പായോ.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച ചൂളവഗ്ഗവണ്ണനാ.

൮. പാടലിഗാമിയവഗ്ഗോ

൧. പഠമനിബ്ബാനപടിസംയുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭൧. പാടലിഗാമിയവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **നിബ്ബാനപടിസംയുത്തായാ**തി അമതധാതുസന്നിസ്സിതായ അസങ്ഖതധാതുയാ പവേദനവസേന പവത്തായ. **ധമ്മിയാ കഥായാ**തി ധമ്മദേസനായ. **സന്ദസ്സേതീ**തി സഭാവസരസലക്ഖണതോ നിബ്ബാനം ദസ്സേതി. **സമാദപേതീ**തി തമേവ അത്ഥം തേ ഭിക്ഖൂ ഗണ്ഹാപേതി. **സമുത്തേജേതീ**തി തദത്ഥഗഹണേ ഉസ്സാഹം ജനേന്തോ തേജേതി ജോതേതി. **സമ്പഹംസേതീ**തി നിബ്ബാനഗുണേഹി സമ്മദേവ സബ്ബപ്പകാരേഹി തോസേതി.

അഥ വാ **സന്ദസ്സേതീ**തി ''സോ സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗാ തണ്ഹക്ഖയോ വിരാഗോ നിരോധോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; മഹാവ॰ ൮) നയേനേവ സബ്ബഥാ തേന തേന പരിയായേന തേസം തേസം അജ്ഝാസയാനുരൂപം സമ്മാ ദസ്സേതി. **സമാദപേതീ**തി ''ഇമിനാ അരിയമഗ്ഗേന തം അധിഗന്തബ്ബ''ന്തി അധിഗമപടിപദായ സദ്ധിം തത്ഥ ഭിക്ഖൂ നിന്നപോണപബ്ഭാരേ കരോന്തോ സമ്മാ ആദപേതി ഗണ്ഹാപേതി. **സമുത്തേജേതീ**തി ഏതം ദുക്കരം ദുരഭിസമ്ഭവന്തി ''മാ സമ്മാപടിപത്തിയം പമാദം അന്തരാവോസാനം ആപജ്ജഥ, ഉപനിസ്സയസമ്പന്നസ്സ വീരിയവതോ നയിദം ദുക്കരം, തസ്മാ സീലവിസുദ്ധിആദിവിസുദ്ധിപടിപദായ ഉട്ഠഹഥ ഘടയഥ വായമേയ്യാഥാ''തി നിബ്ബാനാധിഗമായ ഉസ്സാഹേതി, തത്ഥ വാ ചിത്തം വോദപേതി. **സമ്പഹംസേതീ**തി ''മദനിമ്മദനോ പിപാസവിനയോ ആലയസമുഗ്ഘാതോ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦), രാഗക്ഖയോ ദോസക്ഖയോ മോഹക്ഖയോതി (സം॰ നി॰ ൪.൩൬൭; ഇതിവു॰ ൪൪), അസങ്ഖതന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൬൭), അമതഞ്ച സന്തന്തിആദിനാ ച അനേകപരിയായേന (സം॰ നി॰ ൪.൪൦൯) നിബ്ബാനാനിസംസപ്പകാസനേന തേസം ഭിക്ഖൂനം ചിത്തം തോസേന്തോ ഹാസേന്തോ സമ്പഹംസേതി സമസ്സാസേതി.

തേധാതി തേ ഇധ. **അട്ഠിം കത്വാ**തി ''അത്ഥി കിഞ്ചി അയം നോ അത്ഥോ അധിഗന്തബ്ബോ''തി ഏവം സല്ലക്ഖേത്വാ തായ ദേസനായ അത്ഥികാ ഹുത്വാ. **മനസി കത്വാ**തി ചിത്തേ ഠപേത്വാ അനഞ്ഞവിഹിതാ തം ദേസനം അത്തനോ ചിത്തഗതമേവ കത്വാ. **സബ്ബം ചേതസോ സമന്നാഹരിത്വാ**തി സബ്ബേന കാരകചിത്തേന ആദിതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ ദേസനം ആവജ്ജേത്വാ, തഗ്ഗതമേവ ആഭോഗം കത്വാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **സബ്ബം ചേതസോ സമന്നാഹരിത്വാ**തി സബ്ബസ്മാ ചിത്തതോ ദേസനം സമ്മാ അനു അനു ആഹരിത്വാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ദേസേന്തസ്സ യേഹി ചിത്തേഹി ദേസനാ കതാ, സബ്ബസ്മാ ചിത്തതോ പവത്തം ദേസനം ബഹി ഗന്തും അദേന്തോ സമ്മാ അവിപരീതം അനു അനു ആഹരിത്വാ അത്തനോ ചിത്തസന്താനം ആഹരിത്വാ യഥാദേസിതദേസിതം ദേസനം സുട്ഠു ഉപധാരേത്വാ. **ഓഹിതസോതാ**തി അവഹിതസോതാ, സുട്ഠു ഉപിതസോതാ. **ഓഹിതസോതാ**തി വാ അവിക്ഖിത്തസോതാ. തമേവ ഉപലബ്ഭമാനോപി ഹി സവനേ അവിക്ഖേപോ സതിസംവരോ വിയ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീസു സോതിന്ദ്രിയേപി വത്തുമരഹതീതി. ഏത്ഥ ച ''അട്ഠിം കത്വാ''തിആദീഹി ചതൂഹിപി പദേഹി തേസം ഭിക്ഖൂനം തപ്പരഭാവതോ സവനേ ആദരദീപനേന സക്കച്ചസവനം ദസ്സേതി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം തേസം ഭിക്ഖൂനം തസ്സാ നിബ്ബാനപടിസംയുത്തായ ധമ്മകഥായ സവനേ ആദരകാരിതം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാന**ന്തി ഇമം നിബ്ബാനസ്സ തബ്ബിധുരധമ്മദേസനാമുഖേന പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനഭാവവിഭാവനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **അത്ഥീ**തി വിജ്ജതി, പരമത്ഥതോ ഉപലബ്ഭതീതി അത്ഥോ. **ഭിക്ഖവേ**തി തേസം ഭിക്ഖൂനം ആലപനം. നനു ച ഉദാനം നാമ പീതിസോമനസ്സസമുട്ഠാപിതോ വാ ധമ്മസംവേഗസമുട്ഠാപിതോ വാ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകനിരപേക്ഖോ ഉദാഹാരോ, തഥാ ചേവ ഏത്തകേസു സുത്തേസു ആഗതം, ഇധ കസ്മാ ഭഗവാ ഉദാനേന്തോ തേ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീതി? തേസം ഭിക്ഖൂനം സഞ്ഞാപനത്ഥം. നിബ്ബാനപടിസംയുത്തഞ്ഹി ഭഗവാ തേസം ഭിക്ഖൂനം ധമ്മം ദേസേത്വാ നിബ്ബാനഗുണാനുസ്സരണേന ഉപ്പന്നപീതിസോമനസ്സോ ഉദാനം ഉദാനേസി. ഇധ നിബ്ബാനവജ്ജോ സബ്ബോ സഭാവധമ്മോ പച്ചയായത്തവുത്തികോവ ഉപലബ്ഭതി, ന പച്ചയനിരപേക്ഖോ. അയം പന നിബ്ബാനധമ്മോ കതമപച്ചയേ ഉപലബ്ഭതീതി തേസം ഭിക്ഖൂനം ചേതോപരിവിതക്കമഞ്ഞായ തേ ച സഞ്ഞാപേതുകാമോ **"അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, തദായതന"**ന്തിആദിമാഹ, ന ഏകന്തതോവ തേ പടിഗ്ഗാഹകേ കത്വാതി വേദിതബ്ബം. **തദായതന**ന്തി തം കാരണം. ദകാരോ പദസന്ധികരോ. നിബ്ബാനഞ്ഹി മഗ്ഗഫലഞാണാദീനം ആരമ്മണപച്ചയഭാവതോ രൂപാദീനി വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ആരമ്മണപച്ചയഭൂതാനീതി കാരണട്ഠേന "ആയതന"ന്തി വുച്ചതി. ഏത്താവതാ ച ഭഗവാ തേസം ഭിക്ഖൂനം അസങ്ഖതായ ധാതുയാ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവം പവേദേസി.

തത്രായം ധമ്മന്വയോ - ഇധ സങ്ഖതധമ്മാനം വിജ്ജമാനത്താ അസങ്ഖതായപി ധാതുയാ ഭവിതബ്ബം തപ്പടിപക്ഖത്താ സഭാവധമ്മാനം. യഥാ ഹി ദുക്ഖേ വിജ്ജമാനേ തപ്പടിപക്ഖഭൂതം സുഖമ്പി വിജ്ജതിയേവ , തഥാ ഉണ്ഹേ വിജ്ജമാനേ സീതമ്പി വിജ്ജതി, പാപധമ്മേസു വിജ്ജമാനേസു കല്യാണധമ്മാപി വിജ്ജന്തി ഏവ. വുത്തഞ്ചേതം -

> "യഥാപി ദുക്ഖേ വിജ്ജന്തേ, സുഖം നാമപി വിജ്ജതി;
> ഏവം ഭവേ വിജ്ജമാനേ, വിഭവോപി ഇച്ഛിതബ്ബകോ.
>
> "യഥാപി ഉണ്ഹേ വിജ്ജന്തേ, അപരം വിജ്ജതി സീതലം;
> ഏവം തിവിധഗ്ഗി വിജ്ജന്തേ, നിബ്ബാനം ഇച്ഛിതബ്ബകം.
>
> "യഥാപി പാപേ വിജ്ജന്തേ, കല്യാണമപി വിജ്ജതി;
> ഏവമേവ ജാതി വിജ്ജന്തേ, അജാതിമപി ഇച്ഛിതബ്ബക"ന്തിആദി. (ബു॰ വം॰ ൨.൧൦-൧൨) -

അപിച നിബ്ബാനസ്സ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവവിചാരണം പരതോ ആവിഭവിസ്സതി.

ഏവം ഭഗവാ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവം സമ്മുഖേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തബ്ബിധുരധമ്മാപോഹനമുഖേനസ്സ സഭാവം ദസ്സേതും, **"യത്ഥ നേവ പഥവീ ന ആപോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ നിബ്ബാനം സബ്ബസങ്ഖാരവിധുരസഭാവം യഥാ സങ്ഖതധമ്മേസു കത്ഥചി നത്ഥി, തഥാ

തത്ഥാപി സബ്ബേ സങ്ഖതധമ്മാ. ന ഹി സങ്ഖതാസങ്ഖതധമ്മാനം സമോധാനം സമ്ഭവതി. തത്രായം അത്ഥവിഭാവനാ - യത്ഥ യസ്മിം നിബ്ബാനേ യസ്സം അസങ്ഖതധാതുയം നേവ കക്ഖളലക്ഖണാ പഥവീധാതു അത്ഥി, ന പഗ്ഘരണലക്ഖണാ ആപോധാതു, ന ഉണ്ഹലക്ഖണാ തേജോധാതു, ന വിത്ഥമ്ഭനലക്ഖണാ വായോധാതു അത്ഥി. ഇതി ചതുമഹാഭൂതാഭാവവചനേന യഥാ സബ്ബസ്സപി ഉപാദാരൂപസ്സ അഭാവോ വുത്തോ ഹോതി തന്നിസ്സിതത്താ. ഏവം അനവസേസതോ കാമരൂപഭവസ്സ തത്ഥ അഭാവോ വുത്തോ ഹോതി തദായത്തവുത്തിഭാവതോ. ന ഹി മഹാഭൂതനിസ്സയേന വിനാ പഞ്ചവോകാരഭവോ ഏകവോകാരഭവോ വാ സമ്ഭവതീതി.

ഇദാനി അരൂപസഭാവത്തേപി നിബ്ബാനസ്സ അരൂപഭവപരിയാപന്നാനം ധമ്മാനം തത്ഥ അഭാവം ദസ്സേതും, **"ന ആകാസാനഞ്ചായതനം...പേ॰... ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന"**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ **ന ആകാസാനഞ്ചായതന**ന്തി സദ്ധിം ആരമ്മണേന കുസലവിപാകകിരിയഭേദോ തിവിധോപി ആകാസാനഞ്ചായതനചിത്തുപ്പാദോ നത്ഥീതി അത്ഥോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. യദഗ്ഗേന ച നിബ്ബാനേ കാമലോകാദീനം അഭാവോ ഹോതി, തദഗ്ഗേന തത്ഥ ഇധലോകപരലോകാനമ്പി അഭാവോതി ആഹ - **"നായം ലോകോ ന പരലോകോ"**തി. തസ്സത്ഥോ - യ്വായം "ഇത്ഥത്തം ദിട്ഠധമ്മോ ഇധലോകോ"തി ച ലദ്ധവോഹാരോ ഖന്ധാദിലോകോ, യോ ച "തതോ അഞ്ഞഥാ പരോ അഭിസമ്പരായോ"തി ച ലദ്ധവോഹാരോ ഖന്ധാദിലോകോ, തദുഭയമ്പി തത്ഥ നത്ഥീതി. **ന ഉഭോ ചന്ദിമസൂരിയാ**തി യസ്മാ രൂപഗതേ സതി തമോ നാമ സിയാ, തമസ്സ ച വിധമനത്ഥം ചന്ദിമസൂരിയേഹി വത്തിതബ്ബം. സബ്ബേന സബ്ബം പന യത്ഥ രൂപഗതമേവ നത്ഥി, കുതോ തത്ഥ തമോ. തമസ്സ വാ വിധമനാ ചന്ദിമസൂരിയാ, തസ്മാ ചന്ദിമാ സൂരിയോ ചാതി ഉഭോപി തത്ഥ നിബ്ബാനേ നത്ഥീതി അത്ഥോ. ഇമിനാ ആലോകസഭാവതംയേവ നിബ്ബാനസ്സ ദസ്സേതി.

ഏത്താവതാ ച അനഭിസമേതാവീനം ഭിക്ഖൂനം അനാദിമതിസംസാരേ സുപിനന്തേപി അനനുഭൂതപുബ്ബം പരമഗമ്ഭീരം അതിദുദ്ദസം സണ്ഹസുഖുമം അതക്കാവചരം അച്ചന്തസന്തം പണ്ഡിതവേദനീയം അതിപണീതം അമതം നിബ്ബാനം വിഭാവേന്തോ പഠമം താവ "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, തദായതന"ന്തി തസ്സ അത്ഥിഭാവാ തേസം അഞ്ഞാണാദീനി അപനേത്വാ "യത്ഥ നേവ പഥവീ ...പേ॰... ന ഉഭോ ചന്ദിമസൂരിയാ"തി തദഞ്ഞധമ്മാപോഹനമുഖേന തം വിഭാവേതി ധമ്മരാജാ. തേന പഥവീആദിസബ്ബസങ്ഖതധമ്മവിധുരസഭാവാ യാ അസങ്ഖതാ ധാതു, തം നിബ്ബാനന്തി ദീപിതം ഹോതി. തേനേവാഹ, **"തത്രാപാഹം, ഭിക്ഖവേ, നേവ ആഗതിം വദാമീ"**തി.

തത്ഥ **തത്രാ**തി തസ്മിം. **അപി**സദ്ദോ സമുച്ചയേ. അഹം, ഭിക്ഖവേ, യത്ഥ സങ്ഖാരപവത്തേ കുതോചി കസ്സചി ആഗതിം ന വദാമി യഥാപച്ചയം തത്ഥ ധമ്മമത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ. ഏവം തസ്മിമ്പി ആയതനേ നിബ്ബാനേ കുതോചി ആഗതിം ആഗമനം നേവ വദാമി ആഗന്തബ്ബട്ഠാനതായ അഭാവതോ. **ന ഗതി**ന്തി കത്ഥചി ഗമനം ന വദാമി ഗന്തബ്ബട്ഠാനതായ അഭാവതോ. ന ഹി തത്ഥ സത്താനം ഠപേത്വാ ഞാണേന ആരമ്മണകരണം ആഗതിഗതിയോ സമ്ഭവന്തി, നാപി ഠിതിചുതൂപപത്തിയോ വദാമി. "തദാപഹ"ന്തിപി പാളി. തസ്സത്ഥോ - തമ്പി ആയതനം ഗാമന്തരതോ ഗാമന്തരം വിയ ന ആഗന്തബ്ബതായ ന ആഗതി, ന ഗന്തബ്ബതായ ന ഗതി, പഥവീപബ്ബതാദി വിയ അപതിട്ഠാനതായ ന ഠിതി,

അപച്ചയത്താ വാ ഉപ്പാദാഭാവോ, തതോ അമതസഭാവത്താ ചവനാഭാവോ, ഉപ്പാദനിരോധാഭാവതോ ചേവ തദുഭയപരിച്ഛിന്നായ ഠിതിയാ ച അഭാവതോ ന ഠിതിം ന ചുതിം ന ഉപപത്തിം വദാമി. കേവലം പന തം അരൂപസഭാവത്താ അപച്ചയത്താ ച ന കത്ഥചി പതിട്ഠിതന്തി **അപ്പതിട്ഠം**. തത്ഥ പവത്താഭാവതോ പവത്തപ്പടിപക്ഖതോ ച **അപ്പവത്തം**. അരൂപസഭാവത്തേപി വേദനാദയോ വിയ കസ്സചിപി ആരമ്മണസ്സ അനാലമ്ബനതോ ഉപത്ഥമ്ഭനിരപേക്ഖതോ ച **അനാരമ്മണമേവ** തം ''ആയതന''ന്തി വുത്തം നിബ്ബാനം. അയഞ്ച **ഏവ**സദ്ദോ അപ്പതിട്ഠമേവ അപ്പവത്തമേവാതി പദദ്വയേനപി യോജേതബ്ബോ . **ഏസേവന്തോ ദുക്ഖസ്സാതി** യദിദം ''അപ്പതിട്ഠ''ന്തിആദീഹി വചനേഹി വണ്ണിതം ഥോമിതം യഥാവുത്തലക്ഖണം നിബ്ബാനം, ഏസോ ഏവ സകലസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ അന്തോ പരിയോസാനം തദധിഗമേ സതി സബ്ബദുക്ഖാഭാവതോ. തസ്മാ ''ദുക്ഖസ്സ അന്തോ''തി അയമേവ തസ്സ സഭാവോതി ദസ്സേതി.

പഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയനിബ്ബാനപടിസംയുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭൨. ദുതിയേ **ഇമം ഉദാനന്തി** ഇമം നിബ്ബാനസ്സ പകതിയാ ഗമ്ഭീരഭാവതോ ദുദ്ദസഭാവദീപനം ഉദാനം ഉദാനേസി. തത്ഥ **ദുദ്ദസന്തി** സഭാവഗമ്ഭീരത്താ അതിസുഖുമസണ്ഹസഭാവത്താ ച അനുപചിതഞാണസമ്ഭാരേഹി പസ്സിതും ന സക്കാതി ദുദ്ദസം. വുത്തഞ്ഹേതം - ''തഞ്ഹി തേ, മാഗണ്ഡിയ, അരിയം പഞ്ഞാചക്ഖു നത്ഥി, യേന ത്വം ആരോഗ്യം ജാനേയ്യാസി, നിബ്ബാനമ്പി പസ്സേയ്യാസീ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൧൮). അപരമ്പി വുത്തം - ''ഇദമ്പി ഖോ ഠാനം ദുദ്ദസം, യദിദം സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ''തിആദി (മഹാവ॰ ൮; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭). **അനതന്തി** രൂപാദിആരമ്മണേസു, കാമാദീസു ച ഭവേസു നമനതോ തന്നിന്നഭാവേന പവത്തിതോ സത്താനഞ്ച തത്ഥ നമനതോ തണ്ഹാ നതാ നാമ, നത്ഥി ഏത്ഥ നതാതി അനതം, നിബ്ബാനന്തി അത്ഥോ. ''അനന്ത''ന്തിപി പഠന്തി, നിച്ചസഭാവത്താ അന്തവിരഹിതം, അചവനധമ്മം നിരോധം അമതന്തി അത്ഥോ. കേചി പന ''അനന്ത''ന്തി പദസ്സ ''അപ്പമാണ''ന്തി അത്ഥം വദന്തി. ഏത്ഥ ച ''ദുദ്ദസ''ന്തി ഇമിനാ പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണേഹി രാഗാദികിലേസേഹി ചിരകാലഭാവിതത്താ സത്താനം അപച്ചയഭാവനാ ന സുകരാതി നിബ്ബാനസ്സ കിച്ഛേന അധിഗമനീയതം ദസ്സേതി. **ന ഹി സച്ചം സുദസ്സനന്തി** ഇമിനാപി തമേവത്ഥം പാകടം കരോതി. തത്ഥ **സച്ചന്തി** നിബ്ബാനം. തഞ്ഹി കേനചി പരിയായേന അസന്തസഭാവാഭാവതോ ഏകന്തേനേവ സന്തത്താ അവിപരീതട്ഠേന സച്ചം. ന ഹി തം സുദസ്സനം ന സുഖേന പസ്സിതബ്ബം, സുചിരമ്പി കാലം പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരേ സമാനേന്തേഹിപി കസിരേനേവ സമധിഗന്തബ്ബതോ. തഥാ ഹി വുത്തം ഭഗവതാ - ''കിച്ഛേന മേ അധിഗത''ന്തി (മഹാവ॰ ൮; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭).

പടിവിദ്ധാ തണ്ഹാ ജാനതോ പസ്സതോ നത്ഥി കിഞ്ചനന്തി തഞ്ച നിരോധസച്ചം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന അഭിസമേന്തേന വിസയതോ കിച്ചതോ ച ആരമ്മണതോ ച ആരമ്മണപ്പടിവേധേന അസമ്മോഹപ്പടിവേധേന ച പടിവിദ്ധം, യഥാപരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന ദുക്ഖസച്ചം, ഭാവനാഭിസമയവസേന മഗ്ഗസച്ചഞ്ച അസമ്മോഹതോ പടിവിദ്ധം ഹോതി, ഏവം പഹാനാഭിസമയവസേന അസമ്മോഹതോ ച പടിവിദ്ധാ തണ്ഹാ ഹോതി.

ഏവഞ്ച ചത്താരി സച്ചാനി യഥാഭൂതം അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായ ജാനതോ പസ്സതോ ഭവാദീസു നതഭൂതാ തണ്ഹാ നത്ഥി, തദഭാവേ സബ്ബസ്സപി കിലേസവട്ടസ്സ അഭാവോ, തതോവ കമ്മവിപാകവട്ടാനം അസമ്ഭവോയേവാതി ഏവം ഭഗവാ തേസം ഭിക്ഖൂനം അനവസേസവട്ടദുക്ഖവൂപസമഹേതുഭൂതം അമതമഹാനിബ്ബാനസ്സ ആനുഭാവം പകാസേസി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയനിബ്ബാനപടിസംയുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭൩. തതിയേ **അഥ ഖോ ഭഗവാ ഏതമത്ഥം വിദിത്വാ**തി തദാ കിര ഭഗവതാ അനേകപരിയായേന സംസാരസ്സ ആദീനവം പകാസേത്വാ സന്ദസ്സനാദിവസേന നിബ്ബാനപടിസംയുത്തായ ധമ്മദേസനായ കതായ തേസം ഭിക്ഖൂനം ഏതദഹോസി - ''അയം സംസാരോ ഭഗവതാ അവിജ്ജാദീഹി കാരണേഹി സഹേതുകോ പകാസിതോ, നിബ്ബാനസ്സ പന തദുപസമസ്സ ന കിഞ്ചി കാരണം വുത്തം, തയിദം അഹേതുകം, കഥം സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന ഉപലബ്ഭതീ''തി. അഥ ഭഗവാ തേസം ഭിക്ഖൂനം ഏതം യഥാവുത്തം പരിവിതക്കസങ്ഖാതം അത്ഥം വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാനം**തി തേസം ഭിക്ഖൂനം വിമതിവിധമനത്ഥഞ്ചേവ ഇധ സമണബ്രാഹ്മണാനം ''നിബ്ബാനം നിബ്ബാനന്തി വാചാവത്ഥുമത്തമേവ, നത്ഥി ഹി പരമത്ഥതോ നിബ്ബാനം നാമ അനുപലബ്ഭമാനസഭാവത്താ''തി ലോകായതികാദയോ വിയ വിപ്പടിപന്നാനം ബഹിദ്ധാ ച പുഥുദിട്ഠിഗതികാനം മിച്ഛാവാദഭഞ്ജനത്ഥഞ്ച ഇമം അമതമഹാനിബ്ബാനസ്സ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവദീപനം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത**ന്തി സബ്ബാനിപി പദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി. അഥ വാ വേദനാദയോ വിയ ഹേതുപച്ചയസമവായസങ്ഖാതായ കാരണസാമഗ്ഗിയാ ന ജാതം ന നിബ്ബത്തന്തി **അജാതം,** കാരണേന വിനാ, സയമേവ വാ ന ഭൂതം ന പാതുഭൂതം ന ഉപ്പന്നന്തി **അഭൂതം,** ഏവം അജാതത്താ അഭൂതത്താ ച യേന കേനചി കാരണേന ന കതന്തി **അകതം,** ജാതഭൂതകതസഭാവോ ച നാമരൂപാനം സങ്ഖതധമ്മാനം ഹോതി, ന അസങ്ഖതസഭാവസ്സ നിബ്ബാനസ്സാതി ദസ്സനത്ഥം **അസങ്ഖത**ന്തി വുത്തം. പടിലോമതോ വാ സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതന്തി സങ്ഖതം, തഥാ ന സങ്ഖതം സങ്ഖതലക്ഖണരഹിതന്തി അസങ്ഖതന്തി. ഏവം അനേകേഹി കാരണേഹി നിബ്ബത്തിതഭാവേ പടിസിദ്ധേ ''സിയാ നു ഖോ ഏകേനേവ കാരണേന കത''ന്തി ആസങ്കായ ''ന യേന കേനചി കത''ന്തി ദസ്സനത്ഥം ''അകത''ന്തി വുത്തം. ഏവം അപച്ചയമ്പി സമാനം ''സയമേവ നു ഖോ ഇദം ഭൂതം പാതുഭൂത''ന്തി ആസങ്കായ തന്നിവത്തനത്ഥം ''അഭൂത''ന്തി വുത്തം. ''അയഞ്ചേതസ്സ അസങ്ഖതാകതാഭൂതഭാവോ സബ്ബേന സബ്ബം അജാതിധമ്മത്താ''തി ദസ്സേതും ''അജാത''ന്തി വുത്തം. ഏവമേതേസം ചതുന്നമ്പി പദാനം സാത്ഥകഭാവം വിദിത്വാ ''തയിദം നിബ്ബാനം അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ''തി പരമത്ഥതോ നിബ്ബാനസ്സ അത്ഥിഭാവോ പകാസിതോതി വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ഉദാനേന്തേന ഭഗവതാ, ''ഭിക്ഖവേ''തി ആലപനേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഇതി സത്ഥാ ''അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത''ന്തി വത്വാ തത്ഥ ഹേതും ദസ്സേന്തോ **''നോ ചേതം,**

ഭിക്ഖവേ"തിആദിമാഹ. തസ്സായം സങ്ഖേപത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, യദി അജാതാദിസഭാവാ അസങ്ഖതാ ധാതു ന അഭവിസ്സ ന സിയാ, ഇധ ലോകേ ജാതാദിസഭാവസ്സ രൂപാദിക്ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതസ്സ സങ്ഖതസ്സ നിസ്സരണം അനവസേസവൂപസമോ ന പഞ്ഞായേയ്യ ന ഉപലബ്ഭേയ്യ ന സമ്ഭവേയ്യ. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനാ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ അരിയമഗ്ഗധമ്മാ അനവസേസകിലേസേ സമുച്ഛിന്ദന്തി. തേനേത്ഥ സബ്ബസ്സപി വട്ടദുക്ഖസ്സ അപ്പവത്തി അപഗമോ നിസ്സരണം പഞ്ഞായതി.

ഏവം ബ്യതിരേകവസേന നിബ്ബാനസ്സ അത്ഥിഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അന്വയവസേനപി തം ദസ്സേതും, **"യസ്മാ ച ഖോ"**തിആദി വുത്തം. തം വുത്തത്ഥമേവ. ഏത്ഥ ച യസ്മാ "അപച്ചയാ ധമ്മാ, അസങ്ഖതാ ധമ്മാ (ധം॰ സം॰ ദുകമാതികാ ൭, ൮), അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, തദായതനം, യത്ഥ നേവ പഥവീ (ഉദാ॰ ൭൧), ഇദമ്പി ഖോ ഠാനം ദുദ്ദസം, യദിദം സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗോ (മഹാവ॰ ൮; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭), അസങ്ഖതഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി അസങ്ഖതഗാമിനിഞ്ച പടിപദ"ന്തിആദീഹി (സം॰ നി॰ ൪.൩൬൬-൩൬൭) അനേകേഹി സുത്തപദേഹി, "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാത"ന്തി ഇമിനാപി ച സുത്തേന നിബ്ബാനധാതുയാ പരമത്ഥതോ സമ്ഭവോ സബ്ബലോകം അനുകമ്പമാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ദേസിതോ, തസ്മാ യദിപി തത്ഥ അപച്ചക്ഖകാരീനമ്പി വിഞ്ഞൂനം കങ്ഖാ വാ വിമതി വാ നത്ഥിയേവ. യേ പന പരനേയ്യബുദ്ധിനോ പുഗ്ഗലാ, തേസം വിമതിവിനോദനത്ഥം അയമേത്ഥ അധിപ്പായനിദ്ധാരണമുഖേന യുത്തിവിചാരണാ - യഥാ പരിഞ്ഞേയ്യതായ സഉത്തരാനം കാമാനം രൂപാദീനഞ്ച പടിപക്ഖഭൂതം തബ്ബിധുരസഭാവം നിസ്സരണം പഞ്ഞായതി, ഏവം തംസഭാവാനം സബ്ബേസമ്പി സങ്ഖതധമ്മാനം പടിപക്ഖഭൂതേന തബ്ബിധുരസഭാവേന നിസ്സരണേന ഭവിതബ്ബം. യഞ്ചേതം നിസ്സരണം, സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. കിഞ്ച ഭിയ്യോ സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണം വിപസ്സനാഞാണം അപി അനുലോമഞാണം കിലേസേ സമുച്ഛേദവസേന പജഹിതും ന സക്കോതി. തഥാ സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണം പഠമജ്ഝാനാദീസു ഞാണം വിക്ഖമ്ഭനവസേനേവ കിലേസേ പജഹതി, ന സമുച്ഛേദവസേന. ഇതി സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണസ്സ സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണസ്സ ച ഞാണസ്സ കിലേസാനം സമുച്ഛേദപ്പഹാനേ അസമത്ഥഭാവതോ തേസം സമുച്ഛേദപ്പഹാനകരസ്സ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ തദുഭയവിപരീതസഭാവേന ആരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം , സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. തഥാ "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത"ന്തി ഇദം നിബ്ബാനപദസ്സ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവജോതകം വചനം അവിപരീതത്ഥം ഭഗവതാ ഭാസിതത്താ. യഞ്ഹി ഭഗവതാ ഭാസിതം, തം അവിപരീതത്ഥം പരമത്ഥം യഥാ തം "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ, സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൧൩൭; മഹാനി॰ ൨൭), തഥാ നിബ്ബാനസദ്ദോ കത്ഥചി വിസയേ യഥാഭൂതപരമത്ഥവിസയോ ഉപചാരമത്തവുത്തിസബ്ഭാവതോ സേയ്യഥാപി സീഹസദ്ദോ. അഥ വാ അത്ഥേവ പരമത്ഥതോ അസങ്ഖതാ ധാതു, ഇതരതബ്ബിപരീതവിനിമുത്തസഭാവത്താ സേയ്യഥാപി പഥവീധാതു വേദനാതി. ഏവമാദീഹി നയേഹി യുത്തിതോപി അസങ്ഖതായ ധാതുയാ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

തതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

৪. ചതുത്ഥനിബ്ബാനപടിസംയുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭৪. ചതുത്ഥേ **അഥ ഖോ ഭഗവാ ഏതമത്ഥം വിദിത്വാ**തി തദാ കിര ഭഗവതാ അനേകപരിയായേന സന്ദസ്സനാദിവസേന നിബ്ബാനപടിസംയുത്തായ ധമ്മദേസനായ കതായ തേസം ഭിക്ഖൂനം ഏതദഹോസി - "അയം താവ ഭഗവതാ അമതമഹാനിബ്ബാനധാതുയാ അനേകാകാരവോകാരം ആനിസംസം ദസ്സേന്തേന അനഞ്ഞസാധാരണോ ആനുഭാവോ പകാസിതോ, അധിഗമൂപായോ പനസ്സാ ന ഭാസിതോ, കഥം നു ഖോ പടിപജ്ജന്തേഹി അമ്ഹേഹി അയം അധിഗന്തബ്ബാ"തി. അഥ ഭഗവാ തേസം ഭിക്ഖൂനം ഏതം യഥാവുത്തപരിവിതക്കസങ്ഖാതം അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ. **ഇമം ഉദാനന്തി** തണ്ഹാവസേന കത്ഥചി അനിസ്സിതസ്സ പസ്സദ്ധകായചിത്തസ്സ വീഥിപടിപന്നവിപസ്സനസ്സ അരിയമഗ്ഗേന അനവസേസതോ തണ്ഹാപഹാനേന നിബ്ബാനാധിഗമവിഭാവനം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി.

തത്ഥ **നിസ്സിതസ്സ ചലിത**ന്തി രൂപാദിസങ്ഖാരേ തണ്ഹാദിട്ഠീഹി നിസ്സിതസ്സ ചലിതം "ഏതം മമ, ഏസോ മേ അത്താ"തി തണ്ഹാദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതം ഹോതി. അപ്പഹീനതണ്ഹാദിട്ഠികസ്സ ഹി പുഗ്ഗലസ്സ സുഖാദീസു ഉപ്പന്നേസു താനി അഭിഭുയ്യ വിഹരിതും അസക്കോന്തസ്സ "മമ വേദനാ, അഹം വേദിയാമീ"തിആദിനാ തണ്ഹാദിട്ഠിഗാഹവസേന കുസലപ്പവത്തിതോ ചിത്തസന്താനസ്സ ചലനം കമ്പനം, അവക്ഖലിതം വാ ഹോതീതി അത്ഥോ. **അനിസ്സിതസ്സ ചലിതം നത്ഥീ**തി യോ പന വിസുദ്ധിപടിപദം പടിപജ്ജന്തോ സമഥവിപസ്സനാഹി തണ്ഹാദിട്ഠിയോ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ അനിച്ചാദിവസേന സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തോ വിഹരതി, തസ്സ തം അനിസ്സിതസ്സ യഥാവുത്തം ചലിതം അവക്ഖലിതം, വിപ്ഫന്ദിതം വാ നത്ഥി കാരണസ്സ സുവിക്ഖമ്ഭിതത്താ.

ചലിതേ അസതീതി യഥാവുത്തേ ചലിതേ അസതി യഥാ തണ്ഹാദിട്ഠിഗാഹാ നപ്പവത്തന്തി, തഥാ വീഥിപടിപന്നായ വിപസ്സനായ തം ഉസ്സുക്കന്തസ്സ. **പസ്സദ്ധീ**തി വിപസ്സനാചിത്തസഹജാതാനം കായചിത്താനം സാരമ്ഭകരകിലേസവൂപസമിനീ ദുവിധാപി പസ്സദ്ധി ഹോതി. **പസ്സദ്ധിയാ സതി നതി ന ഹോതീ**തി പുബ്ബേനാപരം വിസേസയുത്തായ പസ്സദ്ധിയാ സതി അനവജ്ജസുഖാധിട്ഠാനം സമാധിം വഡ്ഢേത്വാ തം പഞ്ഞായ സമവായകരണേന സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം യോജേത്വാ മഗ്ഗപരമ്പരായ കിലേസേ ഖേപേന്തസ്സ കാമഭവാദീസു നമനതോ "നതീ"തി ലദ്ധനാമാ തണ്ഹാ അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേ അനവസേസതോ ന ഹോതി, അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതത്താ ന ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ.

നതിയാ അസതീതി അരഹത്തമഗ്ഗേന തണ്ഹായ സുപ്പഹീനത്താ ഭവാദിഅത്ഥായ ആലയനികന്തി പരിയുട്ഠാനേ അസതി. **ആഗതിഗതി ന ഹോതീ**തി പടിസന്ധിവസേന ഇധ ആഗതി ആഗമനം ചുതിവസേന ഗതി ഇതോ പരലോകഗമനം പേച്ചഭാവോ ന ഹോതി ന പവത്തതി. **ആഗതിഗതിയാ അസതീ**തി വുത്തനയേന ആഗതിയാ ച ഗതിയാ ച അസതി. **ചുതൂപപാതോ ന ഹോതീ**തി അപരാപരം ചവനുപപജ്ജനം ന ഹോതി ന പവത്തതി. അസതി ഹി കിലേസവട്ടേ കമ്മവട്ടം പച്ഛിന്നമേവ, പച്ഛിന്നേ ച തസ്മിം കുതോ വിപാകവട്ടസ്സ സമ്ഭവോ. തേനാഹ - **"ചുതൂപപാതേ അസതി നേവിധ ന**

ഹുര”ന്തിആദി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ ബാഹിയസുത്തേ വിത്ഥാരതോ വുത്തമേവ. തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഇതി ഭഗവാ ഇധാപി തേസം ഭിക്ഖൂനം അനവസേസതോ വട്ടദുക്ഖവൂപസമഹേതുഭൂതം അമതമഹാനിബ്ബാനസ്സ ആനുഭാവം സമ്മാപടിപത്തിയാ പകാസേതി.

ചതുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ചുന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൭൫. പഞ്ചമേ **മല്ലേസൂ**തി ഏവംനാമകേ ജനപദേ. **മഹതാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേനാ**തി ഗുണമഹത്തസങ്ഖ്യാമഹത്തേഹി മഹതാ. സോ ഹി ഭിക്ഖുസങ്ഘോ സീലാദിഗുണവിസേസയോഗേനപി മഹാ തത്ഥ സബ്ബപച്ഛിമകസ്സ സോതാപന്നഭാവതോ, സങ്ഖ്യാമഹത്തേനപി മഹാ അപരിച്ഛിന്നഗണനത്താ. ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനതോ പട്ഠായ ഹി ആഗതാഗതാ ഭിക്ഖൂ ന പക്കമിംസു. **ചുന്ദസ്സാ**തി ഏവംനാമകസ്സ. **കമ്മാരപുത്തസ്സാ**തി സുവണ്ണകാരപുത്തസ്സ. സോ കിര അഡ്ഢോ മഹാകുടുമ്ബികോ ഭഗവതോ പഠമദസ്സനേനേവ സോതാപന്നോ ഹുത്വാ അത്തനോ അമ്ബവനേ സത്ഥുവസനാനുച്ഛവികം ഗന്ധകുടിം, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച രത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനഉപട്ഠാനസാലാകുടിമണ്ഡപചങ്കമനാദികേ ച സമ്പാദേത്വാ പാകാരപരിക്ഖിത്തം ദ്വാരകോട്ഠകയുത്തം വിഹാരം കത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ നിയ്യാദേസി. തം സന്ധായ വുത്തം - **“തത്ര സുദം ഭഗവാ പാവായം വിഹരതി ചുന്ദസ്സ കമ്മാരപുത്തസ്സ അമ്ബവനേ”**തി.

പടിയാദാപേത്വാതി സമ്പാദേത്വാ. **“സൂകരമദ്ദവ**ന്തി സൂകരസ്സ മുദുസിനിദ്ധം പവത്തമംസ”ന്തി മഹാഅട്ഠകഥായം വുത്തം. കേചി പന “സൂകരമദ്ദവന്തി ന സൂകരമംസം, സൂകരേഹി മദ്ദിതവംസകളീരോ”തി വദന്തി. അഞ്ഞേ “സൂകരേഹി മദ്ദിതപ്പദേസേ ജാതം അഹിഛത്തക”ന്തി. അപരേ പന “സൂകരമദ്ദവം നാമ ഏകം രസായന”ന്തി ഭണിംസു . തഞ്ഹി ചുന്ദോ കമ്മാരപുത്തോ “അജ്ജ ഭഗവാ പരിനിബ്ബായിസ്സതീ”തി സുത്വാ “അപ്പേവ നാമ നം പരിഭുഞ്ജിത്വാ ചിരതരം തിട്ഠേയ്യാ”തി സത്ഥു ചിരജീവിതുകമ്യതായ അദാസീതി വദന്തി.

തേന മം പരിവിസാതി തേന മമം ഭോജേഹി. കസ്മാ ഭഗവാ ഏവമാഹ? പരാനുദ്ദയതായ. തഞ്ച കാരണം പാളിയം വുത്തമേവ. തേന അഭിഹടഭിക്ഖായ പരേസം അപരിഭോഗാരഹതോ ച തഥാ വത്തും വട്ടതീതി ദസ്സിതം ഹോതി. തസ്മിം കിര സൂകരമദ്ദവേ ദ്വിസഹസ്സദീപപരിവാരേസു ചതൂസു മഹാദീപേസു ദേവതാ ഓജം പക്ഖിപിംസു. തസ്മാ തം അഞ്ഞോ കോചി സമ്മാ ജീരാപേതും ന സക്കോതി, തമത്ഥം പകാസേന്തോ സത്ഥാ പരൂപവാദമോചനത്ഥം **“നാഹം തം, ചുന്ദ, പസ്സാമീ”**തിആദിനാ സീഹനാദം നദി. യേ ഹി പരേ ഉപവദേയ്യും “അത്തനാ പരിഭുത്താവസേസം നേവ ഭിക്ഖൂനം, ന അഞ്ഞേസം മനുസ്സാനം അദാസി, ആവാടേ നിഖണാപേത്വാ വിനാസേസീ”തി, “തേസം വചനോകാസോ മാ ഹോതൂ”തി പരൂപവാദമോചനത്ഥം സീഹനാദം നദി.

തത്ഥ **സദേവകേ**തിആദീസു സഹ ദേവേഹീതി **സദേവകോ,** സഹ മാരേനാതി **സമാരകോ,** സഹ ബ്രഹ്മുനാതി **സബ്രഹ്മകോ,** സഹ സമണബ്രാഹ്മണേഹീതി **സസ്സമണബ്രാഹ്മണീ,** പജാതത്താ **പജാ,** സഹ ദേവമനുസ്സേഹീതി **സദേവമനുസ്സാ**. തസ്മിം സദേവകേ ലോകേ…പേ…സദേവമനുസ്സായ. തത്ഥ സദേവകവചനേന പഞ്ചകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം, സമാരകവചനേന ഛട്ഠകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം, സബ്രഹ്മകവചനേന ബ്രഹ്മകായികാദിബ്രഹ്മഗ്ഗഹണം, സസ്സമണബ്രാഹ്മണീവചനേന സാസനസ്സ പച്ചത്ഥികപച്ചാമിത്തസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണം സമിതപാപബാഹിതപാപസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണഞ്ച, പജാവചനേന സത്തലോകഗ്ഗഹണം, സദേവമനുസ്സവചനേന സമ്മുതിദേവഅവസേസമനുസ്സഗ്ഗഹണം. ഏവമേത്ഥ തീഹി പദേഹി ഓകാസലോകവസേന, ദ്വീഹി പജാവസേന സത്തലോകോ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. അപരോ നയോ - സദേവകവചനേന അരൂപാവചരലോകോ ഗഹിതോ, സമാരകവചനേന ഛകാമാവചരദേവലോകോ, സബ്രഹ്മകവചനേന രൂപീ ബ്രഹ്മലോകോ, സസ്സമണബ്രാഹ്മണവചനേന ചതുപരിസവസേന സമ്മുതിദേവേഹി സഹ മനുസ്സലോകോ, അവസേസസത്തലോകോ വാ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ഭുത്താവിസ്സാതി ഭുത്തവതോ. **ഖരോ**തി ഫരുസോ. **ആബാധോ**തി വിസഭാഗരോഗോ. **പബാള്ഹാ**തി ബലവതിയോ. **മാരണന്തികാ**തി മരണന്താ മരണസമീപപാപനസമത്ഥാ. **സതോ സമ്പജാനോ അധിവാസേസീ**തി സതിം ഉപട്ഠിതം കത്വാ ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ അധിവാസേസി. **അവിഹഞ്ഞമാനോ**തി വേദനാനുവത്തനവസേന അസല്ലക്ഖിതധമ്മോ വിയ അപരാപരം പരിവത്തനം അകരോന്തോ അപീളിയമാനോ അദുക്ഖിയമാനോ വിയ അധിവാസേസി. ഭഗവതോ ഹി വേളുവഗാമകേയേവ താ വേദനാ ഉപ്പന്നാ, സമാപത്തിബലേന പന വിക്ഖമ്ഭിതാ യാവ പരിനിബ്ബാനദിവസാ ന ഉപ്പജ്ജിംസു ദിവസേ ദിവസേ സമാപത്തീഹി പടിപണാമനതോ. തം ദിവസം പന പരിനിബ്ബായിതുകാമോ ''കോടിസഹസ്സഹത്ഥീനം ബലം ധാരേന്താനം വജിരസങ്ഘാതസമാനകായാനം അപരിമിതകാലം ഉപചിതപുഞ്ഞസമ്ഭാരാനമ്പി ഭവേ സതി ഏവരൂപാ വേദനാ പവത്തന്തി, കിമങ്ഗം പന അഞ്ഞേസ''ന്തി സത്താനം സംവേഗജനനത്ഥം സമാപത്തിം ന സമാപജ്ജി, തേന വേദനാ ഖരാ വത്തിംസു. **ആയാമാ**തി ഏഹി യാമ.

ചുന്ദസ്സ ഭത്തം ഭുഞ്ജിത്വാതിആദികാ അപരഭാഗേ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി ഠപിതാ ഗാഥാ. തത്ഥ **ഭുത്തസ്സ ച സൂകരമദ്ദവേനാ**തി ഭുത്തസ്സ ഉദപാദി, ന പന ഭുത്തപച്ചയാ. യദി ഹി അഭുത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജിസ്സാ, അതിഖരോ അഭവിസ്സാ, സിനിദ്ധഭോജനം പന ഭുത്തത്താ തനുകാ വേദനാ അഹോസി, തേനേവ പദസാ ഗന്തും അസക്ഖി. ഏതേന യ്വായം ''യസ്സ തം പരിഭുത്തം സമ്മാ പരിണാമം ഗച്ഛേയ്യ അഞ്ഞത്ര തഥാഗതസ്സാ''തി സീഹനാദോ നദിതോ, തസ്സ സാത്ഥകതാ ദസ്സിതാ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി അട്ഠാനേ ഗജ്ജിതം നാമ നത്ഥി. യസ്മാ തം പരിഭുത്തം ഭഗവതോ ന കിഞ്ചി വികാരം ഉപ്പാദേസി, കമ്മേന പന ലദ്ധോകാസേന ഉപ്പാദിയമാനം വികാരം അപ്പമത്തതായ ഉപസമേന്തോ സരീരേ ബലം ഉപ്പാദേസി, യേന യഥാ വക്ഖമാനം തിവിധം പയോജനം സമ്പാദേസി, തസ്മാ സമ്മദേവ തം പരിണാമം ഗതം, മാരണന്തികത്താ പന വേദനാനം അവിഞ്ഞാതം അപാകടം അഹോസീതി. **വിരിച്ചമാനോ**തി അഭിണ്ഹം

പവത്തലോഹിതവിരേചനോവ സമാനോ. **അവോചാ**തി അത്തനാ ഇച്ഛിതട്ഠാനേ പരിനിബ്ബാനത്ഥായ ഏവമാഹ.

കസ്മാ പന ഭഗവാ ഏവം രോഗേ ഉപ്പന്നേ കുസിനാരം അഗമാസി, കിം അഞ്ഞത്ഥ ന സക്കാ പരിനിബ്ബായിതുന്തി? പരിനിബ്ബായിതും നാമ ന കത്ഥചി ന സക്കാ, ഏവം പന ചിന്തേസി - മയി കുസിനാരം ഗതേ മഹാസുദസ്സനസുത്തദേസനായ (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൪൧) അട്ഠുപ്പത്തി ഭവിസ്സതി, തായ യാ ദേവലോകേ അനുഭവിതബ്ബസദിസാ സമ്പത്തി മനുസ്സലോകേ മയാ അനുഭൂതാ, തം ദ്വീഹി ഭാണവാരേഹി പടിമണ്ഡേത്വാ ദേസേസ്സാമി, തം സുത്വാ ബഹൂ ജനാ കുസലം കത്തബ്ബം മഞ്ഞിസ്സന്തി. സുഭദ്ദോപി കത്ഥ മം ഉപസങ്കമിത്വാ പഞ്ഹം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനപരിയോസാനേ സരണേസു പതിട്ഠായ പബ്ബജിത്വാ ലദ്ധൂപസമ്പദോ കമ്മട്ഠാനം ഭാവേത്വാ മയി ധരന്തേയേവ അരഹത്തം പത്വാ പച്ഛിമസാവകോ നാമ ഭവിസ്സതി. അഞ്ഞത്ഥ മയി പരിനിബ്ബുതേ ധാതുനിമിത്തം മഹാകലഹോ ഭവിസ്സതി, ലോഹിതം നദീ വിയ സന്ദിസ്സതി. കുസിനാരായം പന പരിനിബ്ബുതേ ദോണബ്രാഹ്മണോ തം വിവാദം വൂപസമേത്വാ ധാതുയോ വിഭജിത്വാ ദസ്സതീതി ഇമാനി തീണി കാരണാനി പസ്സന്തോ ഭഗവാ മഹതാ ഉസ്സാഹേന കുസിനാരം അഗമാസി.

ഇങ്ഘാതി ചോദനത്ഥേ നിപാതോ. **കിലന്തോസ്മീ**തി പരിസ്സന്തോ അസ്മി. തേന യഥാവുത്തവേദനാനം ബലവഭാവം ഏവ ദസ്സേതി. ഭഗവാ ഹി അത്തനോ ആനുഭാവേന തദാ പദസാ അഗമാസി, അഞ്ഞേസം പന യഥാ പദുദ്ധാരമ്പി കാതും ന സക്കാ, തഥാ വേദനാ തിഖിണാ ഖരാ കടുകാ വത്തിംസു. തേനേവാഹ **"നിസീദിസ്സാമീ"**തി.

ഇദാനീതി അധുനാ. **ലുളിത**ന്തി മദ്ദിതം വിയ ആകുലം. **ആവില**ന്തി ആലുലം. **അച്ഛോദകാ**തി തനുപസന്നസലിലാ. **സാതോദകാ**തി മധുരതോയാ. **സീതോദകാ**തി സീതലജലാ. **സേതോദകാ**തി നിക്കദ്ദമാ . ഉദകഞ്ഹി സഭാവതോ സേതവണ്ണം, ഭൂമിവസേന കദ്ദമാവിലതായ ച അഞ്ഞാദിസം ഹോതി, കകുധാപി നദീ വിമലവാലികാ സമോകിണ്ണാ സേതവണ്ണാ സന്ദതി. തേന വുത്തം "സേതോദകാ"തി. **സുപതിത്ഥാ**തി സുന്ദരതിത്ഥാ. **രമണീയാ**തി മനോഹരഭൂമിഭാഗതായ രമിതബ്ബാ യഥാവുത്തഉദകസമ്പത്തിയാ ച മനോരമാ.

കിലന്തോസ്മി ചുന്ദക, നിപജ്ജിസ്സാമീതി തഥാഗതസ്സ ഹി -

"കാളാവകഞ്ച ഗങ്ഗേയ്യം, പണ്ഡരം തമ്ബപിങ്ഗലം;
ഗന്ധമങ്ഗലഹേമഞ്ച, ഉപോസഥഛദ്ദന്തിമേ ദസാ"തി. -

ഏവം വുത്തേസു ദസസു ഹത്ഥികുലേസു കാളാവകസങ്ഖാതാനം യം ദസന്നം പകതിഹത്ഥീനം ബലം, തം ഏകസ്സ ഗങ്ഗേയ്യസ്സാതി ഏവം ദസഗുണിതായ ഗണനായ പകതിഹത്ഥീനം കോടിസഹസ്സബലപ്പമാണം സരീരബലം. തം സബ്ബമ്പി തസ്മിം ദിവസേ പച്ഛാഭത്തതോ പട്ഠായ ചങ്ഗവാരേ പക്ഖിത്തഉദകം വിയ പരിക്ഖയം ഗതം. പാവായ തിഗാവുതേ കുസിനാരാ. ഏതസ്മിം അന്തരേ പഞ്ചവീസതിയാ ഠാനേസു നിസീദിത്വാ മഹന്തം ഉസ്സാഹം കത്വാ ആഗച്ഛന്തോ സൂരിയത്ഥങ്ഗമനവേലായ ഭഗവാ കുസിനാരം പാപുണീതി ഏവം "രോഗോ നാമ സബ്ബം ആരോഗ്യം മദ്ദന്തോ ആഗച്ഛതീ"തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ സദേവകസ്സ

ലോകസ്സ സംവേഗകരം വാചം ഭാസന്തോ ''കിലന്തോസ്മി, ചുന്ദക, നിപജ്ജിസ്സാമീ''തി ആഹ.

സീഹസേയ്യന്തി ഏത്ഥ കാമഭോഗീസേയ്യാ പേതസേയ്യാ തഥാഗതസേയ്യാ സീഹസേയ്യാതി ചതസ്സോ സേയ്യാ. തത്ഥ ''യേഭുയ്യേന, ഭിക്ഖവേ, കാമഭോഗീ വാമേന പസ്സേന സേയ്യം കപ്പേന്തീ''തി (അം॰ നി॰ ৪.২৪৬) അയം കാമഭോഗീസേയ്യാ. ''യേഭുയ്യേന , ഭിക്ഖവേ, പേതാ ഉത്താനാ സേന്തീ''തി (അം॰ നി॰ ৪.২৪৬) അയം പേതസേയ്യാ. ചതുത്ഥജ്ഝാനം തഥാഗതസേയ്യാ. ''സീഹോ, ഭിക്ഖവേ, മിഗരാജാ ദക്ഖിണേന പസ്സേന സേയ്യം കപ്പേതീ''തി (അം॰ നി॰ ৪.২৪৬) അയം സീഹസേയ്യാ. അയഞ്ഹി തേജുസ്സദഇരിയാപഥത്താ ഉത്തമസേയ്യാ നാമ. തേന വുത്തം - **''ദക്ഖിണേന പസ്സേന സീഹസേയ്യം കപ്പേസീ''**തി. **പാദേ പാദ**ന്തി ദക്ഖിണപാദേ വാമപാദം. **അച്ചാധായാ**തി അതിആധായ, ഗോപ്ഫകം അതിക്കമ്മ ഠപേത്വാ. ഗോപ്ഫകേന ഹി ഗോപ്ഫകേ, ജാണുനാ ജാണുമ്ഹി സങ്ഘട്ടിയമാനേ അഭിണ്ഹം വേദനാ ഉപ്പജ്ജന്തി , സേയ്യാ ഫാസുകാ ന ഹോതി. യഥാ പന ന സങ്ഘട്ടേതി, ഏവം അതിക്കമ്മ ഠപിതേ വേദനാ നുപ്പജ്ജന്തി, സേയ്യാ ഫാസുകാ ഹോതി. തസ്മാ ഏവം നിപജ്ജി.

ഗന്ത്വാന ബുദ്ധോതി ഇമാ ഗാഥാ അപരഭാഗേ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി ഠപിതാ. തത്ഥ **നദികന്തി** നദിം. **അപ്പടിമോധ ലോകേ**തി അപ്പടിമോ ഇധ ഇമസ്മിം സദേവകേ ലോകേ. **ന്ഹത്വാ ച പിവിത്വാ ചുദതാരീ**തി ഗത്താനം സീതികരണവസേന ന്ഹത്വാ ച പാനീയം പിവിത്വാ ച നദിതോ ഉത്തരി. തദാ കിര ഭഗവതി ന്ഹായന്തേ അന്തോനദിയം മച്ഛകച്ഛപാ, ഉദകം, ഉഭോസു തീരേസു വനസണ്ഡോ, സബ്ബോ ച സോ ഭൂമിഭാഗോതി സബ്ബം സുവണ്ണവണ്ണമേവ അഹോസി. **പുരക്ഖതോ**തി ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഗരുഭാവതോ സദേവകേന ലോകേന പൂജാസമ്മാനവസേന പുരക്ഖതോ. **ഭിക്ഖുഗണസ്സ മജ്ഝേ**തി ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മജ്ഝേ. തദാ ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ വേദനാനം അധിമത്തഭാവം വിദിത്വാ ആസന്നാ ഹുത്വാ സമന്തതോ പരിവാരേത്വാവ ഗച്ഛന്തി. **സത്ഥാ**തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി സത്താനം അനുസാസനതോ സത്ഥാ. **പവത്താ ഭഗവാ ഇധ ധമ്മേ**തി ഭാഗ്യവന്തതാദീഹി ഭഗവാ ഇധ സീലാദിസാസനധമ്മേ പവത്താ, ധമ്മേ വാ ചതുരാസീതിധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനി പവത്താ പവത്തേതാ. **അമ്ബവന**ന്തി തസ്സാ ഏവ നദിയാ തീരേ അമ്ബവനം. **ആമന്തയി ചുന്ദക**ന്തി തസ്മിം കിര ഖണേ ആയസ്മാ ആനന്ദോ ഉദകസാടികം പീളേന്തോ ഓഹീയി, ചുന്ദകത്ഥേരോ സമീപേ അഹോസി. തസ്മാ തം ഭഗവാ ആമന്തയി. **പമുഖേ നിസീദീ**തി വത്തസീസേന സത്ഥു പുരതോ നിസീദി ''കിം നു ഖോ സത്ഥാ ആണാപേതീ''തി. ഏത്താവതാ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികോ അനുപ്പത്തോ. ഏവം അനുപ്പത്തം അഥ ഖോ ഭഗവാ ആയസ്മന്തം ആനന്ദം ആമന്തേസി.

ഉപദഹേയ്യാതി ഉപ്പാദേയ്യ, വിപ്പടിസാരസ്സ ഉപ്പാദകോ കോചി പുരിസോ സിയാ അപി ഭവേയ്യ. **അലാഭാ**തി യേ അഞ്ഞേസം ദാനം ദദന്താനം ദാനാനിസംസസങ്ഖാതാ ലാഭാ ഹോന്തി, തേ അലാഭാ. **ദുല്ലദ്ധ**ന്തി പുഞ്ഞവിസേസേന ലദ്ധമ്പി മനുസ്സത്തം ദുല്ലദ്ധം. **യസ്സ തേ**തി യസ്സ തവ. ഉത്തണ്ഡുലം വാ അതികിലിന്നം വാ കോ തം ജാനാതി, കീദിസമ്പി പച്ഛിമം പിണ്ഡപാതം ഭുഞ്ജിത്വാ തഥാഗതോ പരിനിബ്ബുതോ, അദ്ധാ തേന യം വാ തം

വാ ദിന്നം ഭവിസ്സതീതി. **ലാഭാ**തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികാ ദാനാനിസംസസങ്ഖാതാ ലാഭാ. **സുലദ്ധ**ന്തി തുയ്ഹം മനുസ്സത്തം സുലദ്ധം. **സമ്മുഖാ**തി സമ്മുഖതോ, ന അനുസ്സവേന ന പരമ്പരായാതി അത്ഥോ. **മേത**ന്തി മേ ഏതം മയാ ഏതം. **ദ്വേമേ**തി ദ്വേ ഇമേ. **സമസമഫലാ**തി സബ്ബാകാരേന സമാനഫലാ.

നനു ച യം സുജാതായ ദിന്നം പിണ്ഡപാതം ഭുഞ്ജിത്വാ തഥാഗതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തം കിലേസാനം അപ്പഹീനകാലേ ദാനം, ഇദം പന ചുന്ദസ്സ ദാനം ഖീണാസവകാലേ, കസ്മാ ഏതാനി സമഫലാനീതി? പരിനിബ്ബാനസമതായ സമാപത്തിസമതായ അനുസ്സരണസമതായ ച. ഭഗവാ ഹി സുജാതായ ദിന്നം പിണ്ഡപാതം ഭുഞ്ജിത്വാ സഉപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബുതോ, ചുന്ദേന ദിന്നം ഭുഞ്ജിത്വാ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബുതോതി ഏവം **പരിനിബ്ബാനസമതായ**പി സമഫലാനി. അഭിസമ്ബുജ്ഝനദിവസേ ച അഗ്ഗമഗ്ഗസ്സ ഹേതുഭൂതാ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജി, പരിനിബ്ബാനദിവസേപി സബ്ബാ താ സമാപജ്ജി. ഏവം **സമാപത്തിസമതായ**പി സമഫലാനി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''യസ്സ ചേതം പിണ്ഡപാതം പരിഭുഞ്ജിത്വാ അനുത്തരം അപ്പമാണം ചേതോസമാധിം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, അപ്പമാണോ തസ്സ പുഞ്ഞാഭിസന്ദോ കുസലാഭിസന്ദോ''തിആദി. -

സുജാതാ ച അപരഭാഗേ അസ്സോസി ''ന കിര സാ രുക്ഖദേവതാ, ബോധിസത്തോ കിരേസ, തം കിര പിണ്ഡപാതം പരിഭുഞ്ജിത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, സത്തസത്താഹം കിരസ്സ തേന യാപനാ അഹോസീ''തി. തസ്സാ ഇദം സുത്വാ ''ലാഭാ വത മേ''തി അനുസ്സരന്തിയാ ബലവപീതിസോമനസ്സം ഉദപാദി. ചുന്ദസ്സപി അപരഭാഗേ ''അവസാനപിണ്ഡപാതോ കിര മയാ ദിന്നോ, ധമ്മസീസം കിര മയാ ഗഹിതം, മയ്ഹം കിര പിണ്ഡപാതം പരിഭുഞ്ജിത്വാ സത്ഥാ അത്തനാ ചിരകാലാഭിപത്ഥിതായ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബുതോ''തി സുത്വാ ''ലാഭാ വത മേ''തി അനുസ്സരതോ ബലവപീതിസോമനസ്സം ഉദപാദി. ഏവം **അനുസ്സരണസമതായ**പി സമഫലാനി ദ്വേപി പിണ്ഡപാതദാനാനീതി വേദിതബ്ബാനി.

ആയുസംവത്തനികന്തി ദീഘായുകസംവത്തനികം. **ഉപചിത**ന്തി പസുതം ഉപ്പാദിതം. **യസസംവത്തനിക**ന്തി പരിവാരസംവത്തനികം. **ആധിപതേയ്യസംവത്തനിക**ന്തി സേട്ഠഭാവസംവത്തനികം.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ദാനസ്സ മഹപ്ഫലതഞ്ചേവ സീലാദിഗുണേഹി അത്തനോ ച അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവം അനുപാദാപരിനിബ്ബാനഞ്ചാതി തിവിധമ്പി അത്ഥം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ**തി ദാനം ദേന്തസ്സ ചിത്തസമ്പത്തിയാ ച ദക്ഖിണേയ്യസമ്പത്തിയാ ച ദാനമയം പുഞ്ഞം ഉപചീയതി, മഹപ്ഫലതരഞ്ച മഹാനിസംസതരഞ്ച ഹോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ദദതോ പുഞ്ഞം**

പവഡ്ഢതീതി ദേയ്യധമ്മം പരിച്ചജന്തോ പരിച്ചാഗചേതനായ ബഹുലീകതായ അനുക്കമേന സബ്ബത്ഥ അനാപത്തിബഹുലോ സുവിസുദ്ധസീലം രക്ഖിത്വാ സമഥവിപസ്സനഞ്ച ഭാവേതും സക്കോതീതി തസ്സ ദാനാദിവസേന തിവിധമ്പി പുഞ്ഞം അഭിവഡ്ഢതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സംയമതോ**തി സീലസംയമേന സംയമന്തസ്സ, സംവരേ ഠിതസ്സാതി അത്ഥോ. **വേരം ന ചീയതീ**തി പഞ്ചവിധവേരം ന പവഡ്ഢതി, അദോസപധാനത്താ വാ അധിസീലസ്സ കായവാചാചിത്തേഹി സയംമന്തോ സുവിസുദ്ധസീലോ ഖന്തിബഹുലതായ കേനചി വേരം ന കരോതി, കുതോ തസ്സ ഉപചയോ. തസ്മാ തസ്സ സംയമതോ സംയമന്തസ്സ, സംയമഹേതു വാ വേരം ന ചീയതി. **കുസലോ ച ജഹാതി പാപക**ന്തി കുസലോ പന ഞാണസമ്പന്നോ സുവിസുദ്ധസീലേ പതിട്ഠിതോ അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു അത്തനോ അനുരൂപം കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ ഉപചാരപ്പനാഭേദം ഝാനം സമ്പാദേന്തോ പാപകം ലാമകം കാമച്ഛന്ദാദിഅകുസലം വിക്ഖമ്ഭനവസേന ജഹാതി പരിച്ചജതി. സോ തമേവ ഝാനം പാദകം കത്വാ സങ്ഖാരേസു ഖയവയം പട്ഠപേത്വാ വിപസ്സനായ കമ്മം കരോന്തോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരിയമഗ്ഗേന അനവസേസം പാപകം ലാമകം അകുസലം സമുച്ഛേദവസേന ജഹാതി. **രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോ**തി സോ ഏവം പാപകം പജഹിത്വാ രാഗാദീനം ഖയാ അനവസേസകിലേസനിബ്ബാനേന, തതോ പരം ഖന്ധനിബ്ബാനേന ച നിബ്ബുതോ ഹോതീതി ഏവം ഭഗവാ ചുന്ദസ്സ ച ദക്ഖിണസമ്പത്തിം, അത്തനോ ച ദക്ഖിണേയ്യസമ്പത്തിം നിസ്സായ പീതിവേഗവിസ്സട്ഠം ഉദാനം ഉദാനേസി.

പഞ്ചമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പാടലിഗാമിയസുത്തവണ്ണനാ

൭൬. ഛട്ഠേ **മഗധേസൂ**തി മഗധരട്ഠേ. **മഹതാ**തി ഇധാപി ഗുണമഹത്തേനപി അപരിച്ഛിന്നസങ്ഖ്യത്താ ഗണനമഹത്തേനപി മഹതാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന. **പാടലിഗാമോ**തി ഏവംനാമകോ മഗധരട്ഠേ ഏകോ ഗാമോ. തസ്സ കിര ഗാമസ്സ മാപനദിവസേ ഗാമഗ്ഗഹണട്ഠാനേ ദ്വേ തയോ പാടലങ്കുരാ പഥവിതോ ഉബ്ഭിജ്ജിത്വാ നിക്ഖമിംസു. തേന തം ‘‘പാടലിഗാമോ’’ത്വേവ വോഹരിംസു. **തദവസരീ**തി തം പാടലിഗാമം അവസരി അനുപാപുണി. കദാ പന ഭഗവാ പാടലിഗാമം അനുപാപുണി? ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സാവത്ഥിയം ധമ്മസേനാപതിനോ ചേതിയം കാരാപേത്വാ തതോ നിക്ഖമിത്വാ രാജഗഹേ വസന്തോ തത്ഥ ആയസ്മതോ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനസ്സ ച ചേതിയം കാരാപേത്വാ തതോ നിക്ഖമിത്വാ അമ്ബലട്ഠികായം വസിത്വാ അതുരിതചാരികാവസേന ജനപദചാരികം ചരന്തോ തത്ഥ തത്ഥ ഏകരത്തിവാസേന വസിത്വാ ലോകം അനുഗ്ഗണ്ഹന്തോ അനുക്കമേന പാടലിഗാമം അനുപാപുണി.

പാടലിഗാമിയാതി പാടലിഗാമവാസിനോ ഉപാസകാ. തേ കിര ഭഗവതോ പഠമദസ്സനേന കേചി സരണേസു, കേചി സീലേസു, കേചി സരണേസു ച സീലേസു ച പതിട്ഠിതാ. തേന വുത്തം **‘‘ഉപാസകാ’’**തി. **യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമിംസൂ**തി പാടലിഗാമേ കിര അജാതസത്തുനോ ലിച്ഛവിരാജൂനഞ്ച മനുസ്സാ കാലേന കാലം ഗന്ത്വാ ഗേഹസാമികേ ഗേഹതോ നീഹരിത്വാ മാസമ്പി അഡ്ഢമാസമ്പി വസന്തി. തേന പാടലിഗാമവാസിനോ മനുസ്സാ നിച്ചുപദ്ദുതാ ‘‘ഏതേസഞ്ചേവ ആഗതകാലേ വസനട്ഠാനം ഭവിസ്സതീ’’തി ഏകപസ്സേ ഇസ്സരാനം

ഭണ്ഡപ്പടിസാമനട്ഠാനം, ഏകപസ്സേ വസനട്ഠാനം, ഏകപസ്സേ ആഗന്തുകാനം അദ്ധികമനുസ്സാനം, ഏകപസ്സേ ദലിദ്ദാനം കപണമനുസ്സാനം, ഏകപസ്സേ ഗിലാനാനം വസനട്ഠാനം ഭവിസ്സതീതി സബ്ബേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം അഘട്ടേത്വാ വസനപ്പഹോനകം നഗരമജ്ഝേ മഹാസാലം കാരേസും, തസ്സാ നാമം **ആവസഥാഗാര**ന്തി. തം ദിവസഞ്ച നിട്ഠാനം അഗമാസി. തേ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ഹത്ഥകമ്മസുധാകമ്മചിത്തകമ്മാദിവസേന സുപരിനിട്ഠിതം സുസജ്ജിതം ദേവവിമാനസദിസം തം ദ്വാരകോട്ഠകതോ പട്ഠായ ഓലോകേത്വാ "ഇദം ആവസഥാഗാരം അതിവിയ മനോരമം സസ്സിരികം, കേന നു ഖോ പഠമം പരിഭുത്തം അമ്ഹാകം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ അസ്സാ"തി ചിന്തേസും, തസ്മിംയേവ ച ഖണേ "ഭഗവാ തം ഗാമം അനുപ്പത്തോ"തി അസ്സോസും. തേന തേ ഉപ്പന്നപീതിസോമനസ്സാ "അമ്ഹേഹി ഭഗവാ ഗന്ത്വാപി ആനേതബ്ബോ സിയാ, സോ പന സയമേവ അമ്ഹാകം വസനട്ഠാനം സമ്പത്തോ, അജ്ജ മയം ഭഗവന്തം ഇധ വസാപേത്വാ പഠമം പരിഭുഞ്ജാപേസ്സാമ തഥാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം, ഭിക്ഖുസങ്ഘേ ആഗതേ തേപിടകം ബുദ്ധവചനം ആഗതമേവ ഭവിസ്സതി, സത്ഥാരം മങ്ഗലം വദാപേസ്സാമ, ധമ്മം കഥാപേസ്സാമ. ഇതി തീഹി രതനേഹി പരിഭുത്തേ പച്ഛാ അമ്ഹാകഞ്ച പരേസഞ്ച പരിഭോഗോ ഭവിസ്സതി, ഏവം നോ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഭവിസ്സതീ"തി സന്നിട്ഠാനം കത്വാ ഏതദത്ഥമേവ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിംസു. തസ്മാ ഏവമാഹംസു - **"അധിവാസേതു നോ, ഭന്തേ ഭഗവാ, ആവസഥാഗാര"**ന്തി.

യേന ആവസഥാഗാരം തേനുപസങ്കമിംസൂതി കിഞ്ചാപി തം തം ദിവസമേവ പരിനിട്ഠിതത്താ ദേവവിമാനം വിയ സുസജ്ജിതം സുപടിജഗ്ഗിതം, ബുദ്ധാരഹം പന കത്വാ ന പഞ്ഞത്തം, "ബുദ്ധാ നാമ അരഞ്ഞജ്ഝാസയാ അരഞ്ഞാരാമാ, അന്തോഗാമേ വസേയ്യും വാ നോ വാ, തസ്മാ ഭഗവതോ രുചിം ജാനിത്വാവ പഞ്ഞാപേസ്സാമാ"തി ചിന്തേത്വാ തേ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിംസു, ഇദാനി ഭഗവതോ രുചിം ജാനിത്വാ തഥാ പഞ്ഞാപേതുകാമാ യേന ആവസഥാഗാരം തേനുപസങ്കമിംസു. **സബ്ബസന്ഥരിം ആവസഥാഗാരം സന്ഥരിത്വാ**തി യഥാ സബ്ബമേവ സന്ഥതം ഹോതി, ഏവം തം സന്ഥരിത്വാ സബ്ബപഠമം താവ "ഗോമയം നാമ സബ്ബമങ്ഗലേസു വത്തതീ"തി സുധാപരികമ്മകതമ്പി ഭൂമിം അല്ലഗോമയേന ഓപുഞ്ജാപേത്വാ പരിസുക്ഖഭാവം ഞത്വാ യഥാ അക്കന്തട്ഠാനേ പദം ന പഞ്ഞായതി, ഏവം ചതുജ്ജാതിയഗന്ധേഹി ലിമ്പേത്വാ ഉപരി നാനാവണ്ണകടസാരകേ സന്ഥരിത്വാ തേസം ഉപരി മഹാപിട്ഠികകോജവാദിം കത്വാ ഹത്ഥത്ഥരണാദീഹി നാനാവണ്ണേഹി അത്ഥരണേഹി സന്ഥരിതബ്ബയുത്തകം സബ്ബോകാസം സന്ഥരാപേസും. തേന വുത്തം - "സബ്ബസന്ഥരിം ആവസഥാഗാരം സന്ഥരിത്വാ"തി.

ആസനാനഞ്ഹി മജ്ഝട്ഠാനേ താവ മങ്ഗലഥമ്ഭം നിസ്സായ മഹാരഹം ബുദ്ധാസനം പഞ്ഞാപേത്വാ തത്ഥ യം യം മുദുകഞ്ച മനോരമഞ്ച പച്ചത്ഥരണം, തം തം പച്ചത്ഥരിത്വാ ഉഭതോലോഹിതകം മനുഞ്ഞദസ്സനം ഉപധാനം ഉപദഹിത്വാ ഉപരി സുവണ്ണരജതതാരകാവിചിത്തം വിതാനം ബന്ധിത്വാ ഗന്ധദാമപുപ്ഫദാമാദീഹി അലങ്കരിത്വാ സമന്താ ദ്വാദസഹത്ഥേ ഠാനേ പുപ്ഫജാലം കാരേത്വാ തിംസഹത്ഥമത്തട്ഠാനം പടസാണിയാ പരിക്ഖിപാപേത്വാ പച്ഛിമഭിത്തിം നിസ്സായ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ പല്ലങ്കഅപസ്സയമഞ്ചപീഠാദീനി പഞ്ഞാപേത്വാ ഉപരി സേതപച്ചത്ഥരണേഹി

പച്ചത്ഥരാപേത്വാ സാലായ പാചീനപസ്സം അത്തനോ നിസജ്ജായോഗ്ഗം കാരേസും. തം സന്ധായ വുത്തം **“ആസനാനി പഞ്ഞാപേത്വാ”**തി.

ഉദകമണികന്തി മഹാകുച്ഛികം ഉദകചാടിം. ഏവം ഭഗവാ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ച യഥാരുചിയാ ഹത്ഥപാദേ ധോവിസ്സന്തി, മുഖം വിക്ഖാലേസ്സന്തീതി തേസു തേസു ഠാനേസു മണിവണ്ണസ്സ ഉദകസ്സ പൂരേത്വാ വാസത്ഥായ നാനാപുപ്ഫാനി ചേവ ഉദകവാസചുണ്ണാനി ച പക്ഖിപിത്വാ കദലിപണ്ണേഹി പിദഹിത്വാ പതിട്ഠപേസും. തേന വുത്തം ‘‘ഉദകമണികം പതിട്ഠാപേത്വാ’’തി.

തേലപ്പദീപം ആരോപേത്വാതി രജതസുവണ്ണാദിമയദണ്ഡദീപികാസു യോധകരൂപവിലാസഖചിതരൂപകാദീനം ഹത്ഥേ ഠപിതസുവണ്ണരജതാദിമയകപല്ലികാസു തേലപ്പദീപം ജാലയിത്വാ. **യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമിംസൂ**തി ഏത്ഥ പന തേ പാടലിഗാമിയാ ഉപാസകാ ന കേവലം ആവസഥാഗാരമേവ, അഥ ഖോ സകലസ്മിമ്പി ഗാമേ വീഥിയോ സജ്ജാപേത്വാ ധജേ ഉസ്സാപേത്വാ ഗേഹദ്വാരേസു പുണ്ണഘടേ കദലിയോ ച ഠപാപേത്വാ സകലഗാമം ദീപമാലാഹി വിപ്പകിണ്ണതാരകം വിയ കത്വാ ‘‘ഖീരപകേ ദാരകേ ഖീരം പായേഥ, ദഹരകുമാരേ ലഹും ലഹും ഭോജേത്വാ സയാപേഥ, ഉച്ചാസദ്ദം മാ കരിത്ഥ, അജ്ജ ഏകരത്തിം സത്ഥാ അന്തോഗാമേ വസിസ്സതി, ബുദ്ധാ നാമ അപ്പസദ്ദകാമാ ഹോന്തീ’’തി ഭേരിം ചരാപേത്വാ സയം ദണ്ഡദീപികാ ആദായ യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമിംസു.

അഥ ഖോ ഭഗവാ നിവാസേത്വാ പത്തചീവരമാദായ സദ്ധിം ഭിക്ഖുസങ്ഘേന യേന ആവസഥാഗാരം തേനുപസങ്കമീതി ‘‘യസ്സ ദാനി, ഭന്തേ, ഭഗവാ കാലം മഞ്ഞതീ’’തി ഏവം കിര തേഹി കാലേ ആരോചിതേ ഭഗവാ ലാഖാരസേന തിന്തരത്തകോവിളാരപുപ്ഫവണ്ണം രത്തദുപട്ടം കത്തരിയാ പദുമം കന്തേന്തോ വിയ, സംവിധായ തിമണ്ഡലം പടിച്ഛാദേന്തോ നിവാസേത്വാ സുവണ്ണപാമങ്ഗേന പദുമകലാപം പരിക്ഖിപന്തോ വിയ, വിജ്ജുലതാസസ്സിരികം കായബന്ധനം ബന്ധിത്വാ രത്തകമ്ബലേന ഗജകുമ്ഭം പരിയോനന്ധന്തോ വിയ, രതനസതുബ്ബേധേ സുവണ്ണഗ്ഘികേ പവാളജാലം ഖിപമാനോ വിയ, മഹതി സുവണ്ണചേതിയേ രത്തകമ്ബലകഞ്ചുകം പടിമുഞ്ചന്തോ വിയ, ഗച്ഛന്തം പുണ്ണചന്ദം രത്തവലാഹകേന പടിച്ഛാദേന്തോ വിയ, കഞ്ചനഗിരിമത്ഥകേ സുപക്കലാഖാരസം പരിസിഞ്ചന്തോ വിയ, ചിത്തകൂടപബ്ബതമത്ഥകം വിജ്ജുലതാജാലേന പരിക്ഖിപന്തോ വിയ, സകലചക്കവാളസിനേരുയുഗന്ധരമഹാപഥവിം ചാലേത്വാ ഗഹിതനിഗ്രോധപല്ലവസമാനവണ്ണം സുരത്തവരപംസുകൂലം പാരുപിത്വാ വനഗഹനതോ നിക്ഖന്തകേസരസീഹോ വിയ, സമന്തതോ ഉദയപബ്ബതകൂടതോ പുണ്ണചന്ദോ വിയ, ബാലസൂരിയോ വിയ ച അത്തനാ നിസിന്നചാരുമണ്ഡപതോ നിക്ഖമി.

അഥസ്സ കായതോ മേഘമുഖതോ വിജ്ജുകലാപാ വിയ രസ്മിയോ നിക്ഖമിത്വാ സുവണ്ണരസധാരാപരിസേകപിഞ്ജരപത്തപുപ്ഫഫലസാഖാവിടപേ വിയ സമന്തതോ രുക്ഖേ കരിംസു. താവദേവ അത്തനോ അത്തനോ പത്തചീവരമാദായ മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘോ ഭഗവന്തം പരിവാരേസി. തേ ച നം പരിവാരേത്വാ ഠിതാ ഭിക്ഖൂ ഏവരൂപാ അഹേസും അപ്പിച്ഛാ സന്തുട്ഠാ പവിവിത്താ അസംസട്ഠാ ആരദ്ധവീരിയാ വത്താരോ വചനക്ഖമാ ചോദകാ പാപഗരഹിനോ സീലസമ്പന്നാ സമാധിസമ്പന്നാ പഞ്ഞാസമ്പന്നാ

വിമുത്തിസമ്പന്നാ വിമുത്തിഞാണദസ്സനസമ്പന്നാ. തേഹി പരിവുതോ ഭഗവാ രത്തകമ്ബലപരിക്ഖിത്തോ വിയ സുവണ്ണക്ഖന്ധോ, നക്ഖത്തപരിവാരിതോ വിയ പുണ്ണചന്ദോ, രത്തപദുമവനസണ്ഡമജ്ഝഗതാ വിയ സുവണ്ണനാവാ, പവാളവേദികപരിക്ഖിത്തോ വിയ സുവണ്ണപാസാദോ വിരോചിത്ഥ. മഹാകസ്സപപ്പമുഖാ പന മഹാഥേരാ മേഘവണ്ണം പംസുകൂലചീവരം പാരുപിത്വാ മണിവമ്മവമ്മിതാ വിയ മഹാനാഗാ പരിവാരയിംസു വന്തരാഗാ ഭിന്നകിലേസാ വിജടിതജടാ ഛിന്നബന്ധനാ കുലേ വാ ഗണേ വാ അലഗ്ഗാ.

ഇതി ഭഗവാ സയം വീതരാഗോ വീതരാഗേഹി, വീതദോസോ വീതദോസേഹി, വീതമോഹോ വീതമോഹേഹി, നിത്തണ്ഹോ നിത്തണ്ഹേഹി, നിക്കിലേസോ നിക്കിലേസേഹി, സയം ബുദ്ധോ അനുബുദ്ധേഹി പരിവാരിതോ പത്തപരിവാരിതം വിയ കേസരം, കേസരപരിവാരിതാ വിയ കണ്ണികാ, അട്ഠനാഗസഹസ്സപരിവാരിതോ വിയ ഛദ്ദന്തോ നാഗരാജാ, നവുതിഹംസസഹസ്സപരിവാരിതോ വിയ ധതരട്ഠോ ഹംസരാജാ, സേനങ്ഗപരിവാരിതോ വിയ ചക്കവത്തിരാജാ, മരുഗണപരിവാരിതോ വിയ സക്കോ ദേവരാജാ, ബ്രഹ്മഗണപരിവാരിതോ വിയ ഹാരിതമഹാബ്രഹ്മാ, താരാഗണപരിവാരിതോ വിയ പുണ്ണചന്ദോ, അനുപമേന ബുദ്ധവേസേന അപരിമാണേന ബുദ്ധവിലാസേന പാടലിഗാമിനം മഗ്ഗം പടിപജ്ജി.

അഥസ്സ പുരത്ഥിമകായതോ സുവണ്ണവണ്ണാ ഘനബുദ്ധരസ്മിയോ ഉട്ഠഹിത്വാ അസീതിഹത്ഥട്ഠാനം അഗ്ഗഹേസും, തഥാ പച്ഛിമകായതോ ദക്ഖിണപസ്സതോ വാമപസ്സതോ സുവണ്ണവണ്ണാ ഘനബുദ്ധരസ്മിയോ ഉട്ഠഹിത്വാ അസീതിഹത്ഥട്ഠാനം അഗ്ഗഹേസും, ഉപരികേസന്തതോ പട്ഠായ സബ്ബകേസാവട്ടേഹി മോരഗീവരാജവണ്ണാ അസിതാ ഘനബുദ്ധരസ്മിയോ ഉട്ഠഹിത്വാ ഗഗനതലേ അസീതിഹത്ഥട്ഠാനം അഗ്ഗഹേസും, ഹേട്ഠാപാദതലേഹി പവാളവണ്ണാ രസ്മിയോ ഉട്ഠഹിത്വാ ഘനപഥവിയം അസീതിഹത്ഥട്ഠാനം അഗ്ഗഹേസും, ദന്തതോ അക്ഖീനം സേതട്ഠാനതോ, നഖാനം മംസവിമുത്തട്ഠാനതോ ഓദാതാ ഘനബുദ്ധരസ്മിയോ ഉട്ഠഹിത്വാ അസീതിഹത്ഥട്ഠാനം അഗ്ഗഹേസും, രത്തപീതവണ്ണാനം സമ്ഭിന്നട്ഠാനതോ മഞ്ജേട്ഠവണ്ണാ രസ്മിയോ ഉട്ഠഹിത്വാ അസീതിഹത്ഥട്ഠാനം അഗ്ഗഹേസും, സബ്ബത്ഥകമേവ പഭസ്സരാ രസ്മിയോ ഉട്ഠഹിംസു. ഏവം സമന്താ അസീതിഹത്ഥട്ഠാനം ഛബ്ബണ്ണാ ബുദ്ധരസ്മിയോ വിജ്ജോതമാനാ വിപ്ഫന്ദമാനാ വിധാവമാനാ കഞ്ചനദണ്ഡദീപികാദീഹി നിച്ഛരിത്വാ ആകാസം പക്ഖന്ദമാനാ മഹാപദീപജാലാ വിയ, ചാതുദ്ദീപികമഹാമേഘതോ നിക്ഖന്തവിജ്ജുലതാ വിയ ച ദിസോദിസം പക്ഖന്ദിംസു. യാഹി സബ്ബേ ദിസാഭാഗാ സുവണ്ണചമ്പകപുപ്ഫേഹി വികിരിയമാനാ വിയ, സുവണ്ണഘടതോ സുവണ്ണരസധാരാഹി ആസിഞ്ചിയമാനാ വിയ, പസാരിതസുവണ്ണപടപരിക്ഖിത്താ വിയ, വേരമ്ഭവാതേന സമുദ്ധതകിംസുകകണികാരകോവിളാരപുപ്ഫചുണ്ണസമോകിണ്ണാ വിയ, ചീനപിട്ഠചുണ്ണസമ്പരിരഞ്ജിതാ വിയ ച വിരോചിംസു.

ഭഗവതോപി അസീതിഅനുബ്യഞ്ജനബ്യാമപ്പഭാപരിക്ഖേപസമുജ്ജലം ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണപ്പടിമണ്ഡിതം സരീരം അബ്ഭമഹികാദിഉപക്കിലേസവിമുത്തം സമുജ്ജലന്തതാരകാവഭാസിതം വിയ, ഗഗനതലം വികസിതം വിയ പദുമവനം, സബ്ബപാലിഫുല്ലോ വിയ യോജനസതികോ പാരിച്ഛത്തകോ, പടിപാടിയാ ഠപിതാനം ദ്വത്തിംസസൂരിയാനം

ദ്വത്തിംസചന്ദിമാനം ദ്വത്തിംസചക്കവത്തീനം ദ്വത്തിംസദേവരാജാനം ദ്വത്തിംസമഹാബ്രഹ്മാനം സിരിയാ സിരിം അഭിഭവമാനം വിയ വിരോചിത്ഥ, യഥാ തം ദസഹി പാരമീഹി ദസഹി ഉപപാരമീഹി ദസഹി പരമത്ഥപാരമീഹീതി സമ്മദേവ പരിപൂരിതാഹി സമതിംസപാരമിതാഹി അലങ്കതം കപ്പസതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി ദിന്നേന ദാനേന രക്ഖിതേന സീലേന കതേന കല്യാണകമ്മേന ഏകസ്മിം അത്തഭാവേ സമോസരിത്വാ വിപാകം ദാതും ഓകാസം അലഭമാനേന സമ്ബാധപ്പത്തം വിയ നിബ്ബത്തിതം നാവാസഹസ്സഭണ്ഡം ഏകം നാവം ആരോപനകാലോ വിയ, സകടസഹസ്സഭണ്ഡം ഏകം സകടം ആരോപനകാലോ വിയ, പഞ്ചവീസതിയാ ഗങ്ഗാനം സമ്ഭിന്നമുഖദ്വാരേ ഏകതോ രാസിഭൂതകാലോ വിയ അഹോസി.

ഇമായ ബുദ്ധസിരിയാ ഓഭാസമാനസ്സപി ഭഗവതോ പുരതോ അനേകാനി ദണ്ഡദീപികാസഹസ്സാനി ഉക്ഖിപിംസു. തഥാ പച്ഛതോ വാമപസ്സേ ദക്ഖിണപസ്സേ ജാതികുസുമചമ്പകവനമാലികാരത്തുപ്പലനീലുപ്പലബകുലസിന്ദുവാരാദിപുപ്ഫാനി ചേവ നീലപീതാദിവണ്ണസുഗന്ധചുണ്ണാനി ച ചാതുദ്ദീപികമഹാമേഘവിസ്സട്ഠാ സലിലവുട്ഠിയോ വിയ വിപ്പകിരിംസു . പഞ്ചങ്ഗികതൂരിയനിഗ്ഘോസാ ച ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘഗുണാസംയുത്താ ഥുതിഘോസാ ച സബ്ബാ ദിസാ പൂരയമാനാ മുഖസമ്ഭാസാ വിയ അഹേസും. ദേവസുപണ്ണനാഗയക്ഖഗന്ധബ്ബമനുസ്സാനം അക്ഖീനി അമതപാനം വിയ ലഭിംസു. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ഠത്വാ പദസഹസ്സേഹി ഗമനവണ്ണനം വത്തും വട്ടതി. തത്രിയം മുഖമത്തം -

“ഏവം സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നോ, കമ്പയന്തോ വസുന്ധരം;
അഹേഠയന്തോ പാണാനി, യാതി ലോകവിനായകോ.

“ദക്ഖിണം പഠമം പാദം, ഉദ്ധരന്തോ നരാസഭോ;
ഗച്ഛന്തോ സിരിസമ്പന്നോ, സോഭതേ ദ്വിപദുത്തമോ.

“ഗച്ഛതോ ബുദ്ധസേട്ഠസ്സ, ഹേട്ഠാ പാദതലം മുദു;
സമം സമ്ഫുസതേ ഭൂമിം, രജസാനുപലിമ്പതി.

“നിന്നം ഠാനം ഉന്നമതി, ഗച്ഛന്തേ ലോകനായകേ;
ഉന്നതഞ്ച സമം ഹോതി, പഥവീ ച അചേതനാ.

“പാസാണാ സക്ഖരാ ചേവ, കഥലാ ഖാണുകണ്ടകാ;
സബ്ബേ മഗ്ഗാ വിവജ്ജന്തി, ഗച്ഛന്തേ ലോകനായകേ.

“നാതിദൂരേ ഉദ്ധരതി, നച്ചാസന്നേ ച നിക്ഖിപം;
അഘട്ടയന്തോ നിയ്യാതി, ഉഭോ ജാണൂ ച ഗോപ്ഫകേ.

“നാതിസീഘം പക്കമതി, സമ്പന്നചരണോ മുനി;
ന ചാപി സണികം യാതി, ഗച്ഛമാനോ സമാഹിതോ.

“ഉദ്ധം അധോ ച തിരിയം, ദിസഞ്ച വിദിസം തഥാ;
ന പേക്ഖമാനോ സോ യാതി, യുഗമത്തംവപേക്ഖതി.

“നാഗവിക്കന്തചാരോ സോ, ഗമനേ സോഭതേ ജിനോ;

ചാരും ഗച്ഛതി ലോകഗ്ഗോ, ഹാസയന്തോ സദേവകേ.

“ഉസഭരാജാവ സോഭന്തോ, ചാരുചാരീവ കേസരീ;
തോസയന്തോ ബഹൂ സത്തേ, ഗാമം സേട്ഠോ ഉപാഗമീ”തി. -

വണ്ണകാലോ നാമ കിരേസ. ഏവംവിധേസു കാലേസു ഭഗവതോ സരീരവണ്ണേ വാ ഗുണവണ്ണേ വാ ധമ്മകഥികസ്സ ഥാമോയേവ പമാണം, ചുണ്ണിയപദേഹി ഗാഥാബന്ധേഹി യത്തകം സക്കോതി, തത്തകം വത്തബ്ബം. “ദുക്കഥിത”ന്തി വാ “അതിത്ഥേന പക്ഖന്ദോ”തി വാ ന വത്തബ്ബോ. അപരിമാണവണ്ണാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, തേസം ബുദ്ധാപി അനവസേസതോ വണ്ണം വത്തും അസമത്ഥാ. സകലമ്പി ഹി കപ്പം വണ്ണേന്താ പരിയോസാപേതും ന സക്കോന്തി, പഗേവ ഇതരാ പജാതി. ഇമിനാ സിരിവിലാസേന അലങ്കതപ്പടിയത്തം പാടലിഗാമം പാവിസി , പവിസിത്വാ ഭഗവാ പസന്നചിത്തേന ജനേന പുപ്ഫഗന്ധധൂമവാസചുണ്ണാദീഹി പൂജിയമാനോ ആവസഥാഗാരം പാവിസി. തേന വുത്തം - “അഥ ഖോ ഭഗവാ നിവാസേത്വാ പത്തചീവരമാദായ സദ്ധിം ഭിക്ഖുസങ്ഘേന യേന ആവസഥാഗാരം തേനുപസങ്കമീ”തി.

പാദേ പക്ഖാലേത്വാതി യദിപി ഭഗവതോ പാദേ രജോജല്ലം ന ഉപലിമ്പതി, തേസം പന ഉപാസകാനം കുസലാഭിവുദ്ധിം ആകങ്ഖന്തോ പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിം ആപജ്ജനത്ഥഞ്ച ഭഗവാ പാദേ പക്ഖാലേതി. അപിച ഉപാദിന്നകസരീരം നാമ സീതം കാതബ്ബമ്പി ഹോതീതി ഏതദത്ഥമ്പി ഭഗവാ ന്ഹാനപാദധോവനാദീനി കരോതിയേവ. **ഭഗവന്തംയേവ പുരക്ഖത്വാ**തി ഭഗവന്തം പുരതോ കത്വാ. തത്ഥ ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനഞ്ചേവ ഉപാസകാനഞ്ച മജ്ഝേ നിസിന്നോ ഗന്ധോദകേന ന്ഹാപേത്വാ ദുകൂലചുമ്ബടകേന വോദകം കത്വാ ജാതിഹിങ്ഗുലകേന മജ്ജിത്വാ രത്തകമ്ബലേന പലിവേഠേത്വാ പീഠേ ഠപിതാ രത്തസുവണ്ണഘനപടിമാ വിയ അതിവിരോചിത്ഥ.

അയം പനേത്ഥ പോരാണാനം വണ്ണഭണനമഗ്ഗോ -

“ഗന്ത്വാന മണ്ഡലമാളം, നാഗവിക്കന്തചാരണോ;
ഓഭാസയന്തോ ലോകഗ്ഗോ, നിസീദി വരമാസനേ.

“തഹിം നിസിന്നോ നരദമ്മസാരഥി,
ദേവാതിദേവോ സതപുഞ്ഞലക്ഖണോ;
ബുദ്ധാസനേ മജ്ഝഗതോ വിരോചതി,
സുവണ്ണനിക്ഖം വിയ പണ്ഡുകമ്ബലേ.

“നേക്ഖം ജമ്ബോനദസ്സേവ, നിക്ഖിത്തം പണ്ഡുകമ്ബലേ;
വിരോചതി വീതമലോ, മണിവേരോചനോ യഥാ.

“മഹാസാലോവ സമ്ഫുല്ലോ, മേരുരാജാവലങ്കതോ;
സുവണ്ണയൂപസങ്കാസോ, പദുമോ കോകനദോ യഥാ.

“ജലന്തോ ദീപരുക്ഖോവ, പബ്ബതഗ്ഗേ യഥാ സിഖീ;
ദേവാനം പാരിഛത്തോവ, സബ്ബഫുല്ലോ വിരോചതീ”തി.

പാടലിഗാമിയേ ഉപാസകേ ആമന്തേസീതി യസ്മാ തേസു ഉപാസകേസു ബഹൂ ജനാ സീലേസു പതിട്ഠിതാ, തസ്മാ പഠമം താവ സീലവിപത്തിയാ ആദീനവം പകാസേത്വാ പച്ഛാ സീലസമ്പദായ ആനിസംസം ദസ്സേതും, **"പഞ്ചിമേ ഗഹപതയോ"**തിആദിനാ ധമ്മദേസനത്ഥം ആമന്തേസി.

തത്ഥ **ദുസ്സീലോ**തി നിസ്സീലോ. **സീലവിപന്നോ**തി വിപന്നസീലോ ഭിന്നസംവരോ. ഏത്ഥ ച "ദുസ്സീലോ"തി പദേന പുഗ്ഗലസ്സ സീലാഭാവോ വുത്തോ. സോ പനസ്സ സീലാഭാവോ ദുവിധോ അസമാദാനേന വാ സമാദിന്നസ്സ ഭേദേന വാതി. തേസു പുരിമോ ന തഥാ സാവജ്ജോ, യഥാ ദുതിയോ സാവജ്ജതരോ. യഥാധിപ്പേതാദീനവനിമിത്തം സീലാഭാവം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ ദസ്സേതും, "സീലവിപന്നോ"തി വുത്തം. തേന "ദുസ്സീലോ"തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതി. **പമാദാധികരണ**ന്തി പമാദകാരണാ. ഇദഞ്ച സുത്തം ഗഹട്ഠാനം വസേന ആഗതം, പബ്ബജിതാനമ്പി പന ലബ്ഭതേവ. ഗഹട്ഠോ ഹി യേന സിപ്പട്ഠാനേന ജീവികം കപ്പേതി യദി കസിയാ യദി വാണിജ്ജായ യദി ഗോരക്ഖേന, പാണാതിപാതാദിവസേന പമത്തോ തം തം യഥാകാലം സമ്പാദേതും ന സക്കോതി, അഥസ്സ കമ്മം വിനസ്സതി. മാഘാതകാലേ പന പാണാതിപാതാദീനി കരോന്തോ ദണ്ഡവസേന മഹതിം ഭോഗജാനിം നിഗച്ഛതി. പബ്ബജിതോ ദുസ്സീലോ പമാദകാരണാ സീലതോ ബുദ്ധവചനതോ ഝാനതോ സത്തഅരിയധനതോ ച ജാനിം നിഗച്ഛതി.

പാപകോ കിത്തിസദ്ദോതി ഗഹട്ഠസ്സ "അസുകോ അമുകകുലേ ജാതോ ദുസ്സീലോ പാപധമ്മോ പരിച്ചത്തഇധലോകപരലോകോ സലാകഭത്തമത്തമ്പി ന ദേതീ"തി പരിസമജ്ഝേ പാപകോ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതി. പബ്ബജിതസ്സ "അസുകോ നാമ ഥേരോ സത്ഥു സാസനേ പബ്ബജിത്വാ നാസക്ഖി സീലാനി രക്ഖിതും, ന ബുദ്ധവചനം ഗഹേതും, വേജ്ജകമ്മാദീഹി ജീവതി, ഛഹി അഗാരവേഹി സമന്നാഗതോ"തി ഏവം പാപകോ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതി.

അവിസാരദോതി ഗഹട്ഠോ താവ അവസ്സം ബഹൂനം സന്നിപാതട്ഠാനേ "കോചി മമ കമ്മം ജാനിസ്സതി, അഥ മം നിന്ദിസ്സതി, രാജകുലസ്സ വാ ദസ്സേസ്സതീ"തി സഭയോ ഉപസങ്കമതി, മങ്കുഭൂതോ പത്തക്ഖന്ധോ അധോമുഖോ നിസീദതി, വിസാരദോ ഹുത്വാ കഥേതും ന സക്കോതി. പബ്ബജിതോപി ബഹുഭിക്ഖുസങ്ഘേ സന്നിപതിതേ "അവസ്സം കോചി മമ കമ്മം ജാനിസ്സതി, അഥ മേ ഉപോസഥമ്പി പവാരണമ്പി ഠപേത്വാ സാമഞ്ഞതോ ചാവേത്വാ നിക്കഡ്ഢിസ്സതീ"തി സഭയോ ഉപസങ്കമതി, വിസാരദോ ഹുത്വാ കഥേതും ന സക്കോതി. ഏകച്ചോ പന ദുസ്സീലോപി സമാനോ സുസീലോ വിയ ചരതി, സോപി അജ്ഝാസയേന മങ്കു ഹോതിയേവ.

സമ്മൂള്ഹോ കാലം കരോതീതി ദുസ്സീലസ്സ ഹി മരണമഞ്ചേ നിപന്നസ്സ ദുസ്സീലകമ്മാനി സമാദായ പവത്തിതട്ഠാനാനി ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി. സോ ഉമ്മീലേത്വാ ഇധലോകം, നിമീലേത്വാ പരലോകം പസ്സതി. തസ്സ ചത്താരോ അപായാ കമ്മാനുരൂപം ഉപട്ഠഹന്തി, സത്തിസതേന പഹരിയമാനോ വിയ അഗ്ഗിജാലാഭിഘാതേന ഝായമാനോ വിയ ച ഹോതി. സോ "വാരേഥ, വാരേഥാ"തി വിരവന്തോവ മരതി. തേന വുത്തം - "സമ്മൂള്ഹോ കാലം കരോതീ"തി.

കായസ്സ ഭേദാതി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ. **പരം മരണാ**തി തദനന്തരം അഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധഗ്ഗഹണാ. അഥ വാ **കായസ്സ ഭേദാ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപച്ഛേദാ. **പരം മരണാ**തി ചുതിതോ ഉദ്ധം. **അപായ**ന്തിആദി സബ്ബം നിരയവേവചനം. നിരയോ ഹി സഗ്ഗമോക്ഖഹേതുഭൂതാ പുഞ്ഞസങ്ഖാതാ അയാ അപേതത്താ, സുഖാനം വാ അയസ്സ, ആഗമനസ്സ വാ അഭാവാ അപായോ. ദുക്ഖസ്സ ഗതി പടിസരണന്തി **ദുഗ്ഗതി,** ദോസബഹുലതായ വാ ദുട്ഠേന കമ്മുനാ നിബ്ബത്താ ഗതീതി ദുഗ്ഗതി. വിവസാ നിപതന്തി എത്ഥ ദുക്കതകാരിനോതി **വിനിപാതോ,** വിനസ്സന്താ വാ എത്ഥ നിപതന്തി സമ്ഭിജ്ജമാനങ്ഗപച്ചങ്ഗാതി വിനിപാതോ. നത്ഥി എത്ഥ അസ്സാദസഞ്ഞിതോ അയോതി **നിരയോ**.

അഥ വാ അപായഗ്ഗഹണേന തിരച്ഛാനയോനിം ദീപേതി. തിരച്ഛാനയോനി ഹി അപായോ സുഗതിതോ അപേതത്താ, ന ദുഗ്ഗതി മഹേസക്ഖാനം നാഗരാജാദീനം സമ്ഭവതോ. ദുഗ്ഗതിഗ്ഗഹണേന പേത്തിവിസയം ദീപേതി. സോ ഹി അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച സുഗതിതോ അപേതത്താ, ദുക്ഖസ്സ ച ഗതിഭൂതത്താ, ന തു വിനിപാതോ അസുരസദിസം അവിനിപതിതത്താ പേതമഹിദ്ധികാനമ്പി വിജ്ജമാനത്താ. വിനിപാതഗ്ഗഹണേന അസുരകായം ദീപേതി. സോ ഹി യഥാവുത്തേനട്ഠേന "അപായോ" ചേവ "ദുഗ്ഗതി" ച സബ്ബസമ്പത്തിസമുസ്സയേഹി വിനിപതിതത്താ "വിനിപാതോ"തി ച വുച്ചതി. നിരയഗ്ഗഹണേന അവീചിആദികം അനേകപ്പകാരം നിരയമേവ ദീപേതി. **ഉപപജ്ജതീ**തി നിബ്ബത്തതി.

ആനിസംസകഥാ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബാ. അയം പന വിസേസോ - **സീലവാ**തി സമാദാനവസേന സീലവാ. **സീലസമ്പന്നോ**തി പരിസുദ്ധം പരിപുണ്ണഞ്ച കത്വാ സീലസ്സ സമാദാനേന സീലസമ്പന്നോ. **ഭോഗക്ഖന്ധ**ന്തി ഭോഗരാസിം. **സുഗതിം സഗ്ഗം ലോക**ന്തി എത്ഥ സുഗതിഗ്ഗഹണേന മനുസ്സഗതിപി സങ്ഗയ്ഹതി, സഗ്ഗഗ്ഗഹണേന ദേവഗതി എവ. തത്ഥ സുന്ദരാ ഗതി **സുഗതി,** രൂപാദീഹി വിസയേഹി സുട്ഠു അഗ്ഗോതി **സഗ്ഗോ,** സോ സബ്ബോപി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ**തി.

പാടലിഗാമിയേ ഉപാസകേ ബഹുദേവ രത്തിം ധമ്മിയാ കഥായാതി അഞ്ഞായപി പാളിമുത്തായ ധമ്മകഥായ ചേവ ആവസഥാനുമോദനകഥായ ച. തദാ ഹി ഭഗവാ യസ്മാ അജാതസത്തുനാ തത്ഥ പാടലിപുത്തനഗരം മാപേന്തേന അഞ്ഞേസു ഗാമനിഗമജനപദരാജധാനീസു യേ സീലാചാരസമ്പന്നാ കുടുമ്ബികാ, തേ ആനേത്വാ ധനധഞ്ഞഘരവത്ഥുഖേത്തവത്ഥാദീനി ചേവ പരിഹാരഞ്ച ദാപേത്വാ നിവേസിയന്തി. തസ്മാ പാടലിഗാമിയാ ഉപാസകാ ആനിസംസദസ്സാവിതായ വിസേസതോ സീലഗരുകാ സബ്ബഗുണാനഞ്ച സീലസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ തേസം പഠമം സീലാനിസംസേ പകാസേത്വാ തതോ പരം ആകാസഗങ്ഗം ഓതാരേന്തോ വിയ, പഥവോജം ആകഡ്ഢന്തോ വിയ, മഹാജമ്ബും മത്ഥകേ ഗഹേത്വാ ചാലേന്തോ വിയ, യോജനികമധുകണ്ഡം ചക്കയന്തേന പീളേത്വാ മധുരസം പായമാനോ വിയ പാടലിഗാമികാനം ഉപാസകാനം ഹിതസുഖാവഹം പകിണ്ണകകഥം കഥേന്തോ "ആവാസദാനം നാമേതം ഗഹപതയോ മഹന്തം പുഞ്ഞം, തുമ്ഹാകം ആവാസോ മയാ പരിഭുത്തോ, ഭിക്ഖുസങ്ഘേന ച പരിഭുത്തോ, മയാ ച ഭിക്ഖുസങ്ഘേന ച പരിഭുത്തേ പന ധമ്മരതനേനപി പരിഭുത്തോയേവ ഹോതി. എവം തീഹി രതനേഹി പരിഭുത്തേ അപരിമേയ്യോ ച വിപാകോ, അപിച

ആവാസദാനസ്മിം ദിന്നേ സബ്ബദാനം ദിന്നമേവ ഹോതി, ഭൂമട്ഠകപണ്ണസാലായ വാ സാഖാമണ്ഡപസ്സ വാ സങ്ഘം ഉദ്ദിസ്സ കതസ്സ ആനിസംസോ പരിച്ഛിന്ദിതും ന സക്കാ. ആവാസദാനാനുഭാവേന ഹി ഭവേ നിബ്ബത്തമാനസ്സപി സമ്പീളിതഗബ്ഭവാസോ നാമ ന ഹോതി, ദ്വാദസഹത്ഥോ ഓവരകോ വിയസ്സ മാതുകുച്ഛി അസമ്ബാധോവ ഹോതീ"തി ഏവം നാനാനയേഹി വിചിത്തം ബഹും ധമ്മകഥം കഥേത്വാ -

"സീതം ഉണ്ഹം പടിഹന്തി, തതോ വാളമിഗാനി ച;
സരീസപേ ച മകസേ, സിസിരേ ചാപി വുട്ഠിയോ.

"തതോ വാതാതപോ ഘോരോ, സഞ്ജാതോ പടിഹഞ്ഞതി;
ലേണത്ഥഞ്ച സുഖത്ഥഞ്ച, ഝായിതുഞ്ച വിപസ്സിതും.

"വിഹാരദാനം സങ്ഘസ്സ, അഗ്ഗം ബുദ്ധേന വണ്ണിതം;
തസ്മാ ഹി പണ്ഡിതോ പോസോ, സമ്പസ്സം അത്ഥമത്തനോ.

"വിഹാരേ കാരയേ രമ്മേ, വാസയേത്ഥ ബഹുസ്സുതേ;
തേസം അന്നഞ്ച പാനഞ്ച, വത്ഥസേനാസനാനി ച.

"ദദേയ്യ ഉജുഭൂതേസു, വിപ്പസന്നേന ചേതസാ;
തേ തസ്സ ധമ്മം ദേസേന്തി, സബ്ബദുക്ഖാപനൂദനം;
യം സോ ധമ്മം ഇധഞ്ഞായ, പരിനിബ്ബാതി അനാസവോ"തി. (ചൂളവ· ൨൯൫) -

ഏവം അയമ്പി ആവാസദാനേ ആനിസംസോതി ബഹുദേവ രത്തിം അതിരേകതരം ദിയഡ്ഢയാമം ആവാസദാനാനിസംസകഥം കഥേസി. തത്ഥ ഇമാ ഗാഥാ താവ സങ്ഗഹം ആരുള്ഹാ, പകിണ്ണകധമ്മദേസനാ പന സങ്ഗഹം നാരോഹതി. **സന്ദസ്സേത്വാ**തിആദീനി വുത്തത്ഥാനേവ.

അഭിക്കന്താതി അതിക്കന്താ ദ്വേ യാമാ ഗതാ. **യസ്സ ദാനി കാലം മഞ്ഞഥാ**തി യസ്സ ഗമനസ്സ തുമ്ഹേ കാലം മഞ്ഞഥ, ഗമനകാലോ തുമ്ഹാകം, ഗച്ഛഥാതി വുത്തം ഹോതി. കസ്മാ പന ഭഗവാ തേ ഉയ്യോജേസീതി? അനുകമ്പായ. തിയാമരത്തിഞ്ഹി തത്ഥ നിസീദിത്വാ വീതിനാമേന്താനം തേസം സരീരേ ആബാധോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി, ഭിക്ഖുസങ്ഘേപി ച വിപ്പഭാതസയനനിസജ്ജായ ഓകാസോ ലദ്ധും വട്ടതി, ഇതി ഉഭയാനുകമ്പായ ഉയ്യോജേസീതി. **സുഞ്ഞാഗാര**ന്തി പാടിയേക്കം സുഞ്ഞാഗാരം നാമ തത്ഥ നത്ഥി. തേന കിര ഗഹപതയോ തസ്സേവ ആവസഥാഗാരസ്സ ഏകപസ്സേ പടസാണിയാ പരിക്ഖിപാപേത്വാ കപ്പിയമഞ്ചം പഞ്ഞാപേത്വാ തത്ഥ കപ്പിയപച്ചത്ഥരണം അത്ഥരിത്വാ ഉപരി സുവണ്ണരജതതാരകാഗന്ധമാലാദിപടിമണ്ഡിതം വിതാനം ബന്ധിത്വാ തേലപ്പദീപം ആരോപേസും "അപ്പേവ നാമ സത്ഥാ ധമ്മാസനതോ വുട്ഠായ ഥോകം വിസ്സമിതുകാമോ ഇധ നിപജ്ജേയ്യ, ഏവം നോ ഇദം ആവസഥാഗാരം ഭഗവതാ ചതൂഹി ഇരിയാപഥേഹി പരിഭുത്തം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഭവിസ്സതീ"തി. സത്ഥാപി തദേവ സന്ധായ തത്ഥ സങ്ഘാടിം പഞ്ഞാപേത്വാ സീഹസേയ്യം കപ്പേസി. തം സന്ധായ വുത്തം "സുഞ്ഞാഗാരം പാവിസീ"തി. തത്ഥ പാദധോവനട്ഠാനതോ പട്ഠായ യാവ ധമ്മാസനാ അഗമാസി, എത്തകേ ഠാനേ ഗമനം നിപ്ഫന്നം. ധമ്മാസനം പത്വാ ഥോകം

അട്ഠാസി, ഇദം തത്ഥ ഠാനം. ഭഗവാ ദ്വേ യാമേ ധമ്മാസനേ നിസീദി, എത്തകേ ഠാനേ നിസജ്ജാ നിപ്ഫന്നാ. ഉപാസകേ ഉയ്യോജേത്വാ ധമ്മാസനതോ ഓരുയ്ഹ യഥാവുത്തേ ഠാനേ സീഹസേയ്യം കപ്പേസി. ഏവം തം ഠാനം ഭഗവതാ ചതൂഹി ഇരിയാപഥേഹി പരിഭുത്തം അഹോസീതി.

സുനിധവസ്സകാരാതി സുനിധോ ച വസ്സകാരോ ച ദ്വേ ബ്രാഹ്മണാ. **മഗധമഹാമത്താ**തി മഗധരഞ്ഞോ മഹാഅമച്ചാ, മഗധരട്ഠേ വാ മഹാമത്താ മഹതിയാ ഇസ്സരിയമത്തായ സമന്നാഗതാതി മഹാമത്താ. **പാടലിഗാമേ നഗരം മാപേന്തീ**തി പാടലിഗാമസങ്ഖാതേ ഭൂമിപദേസേ നഗരം മാപേന്തി. **വജ്ജീനം പടിബാഹായാ**തി ലിച്ഛവിരാജൂനം ആയമുഖപച്ഛിന്ദനത്ഥം. **സഹസ്സസഹസ്സേവാ**തി ഏകേകവഗ്ഗവസേന സഹസ്സം സഹസ്സം ഹുത്വാ. **വത്ഥൂനീ**തി ഘരവത്ഥൂനി. **ചിത്താനി നമന്തി നിവേസനാനി മാപേതു**ന്തി രഞ്ഞോ രാജമഹാമത്താനഞ്ച നിവേസനാനി മാപേതും വത്ഥുവിജ്ജാപാഠകാനം ചിത്താനി നമന്തി. തേ കിര അത്തനോ സിപ്പാനുഭാവേന ഹേട്ഠാപഥവിയം തിംസഹത്ഥമത്തേ ഠാനേ "ഇധ നാഗഗ്ഗാഹോ, ഇധ യക്ഖഗ്ഗാഹോ, ഇധ ഭൂതഗ്ഗാഹോ, ഇധ പാസാണോ വാ ഖാണുകോ വാ അത്ഥീ"തി ജാനന്തി. തേ തദാ സിപ്പം ജപ്പേത്വാ ദേവതാഹി സദ്ധിം സമ്മന്തയമാനാ വിയ മാപേന്തി.

അഥ വാ നേസം സരീരേ ദേവതാ അധിമുച്ചിത്വാ തത്ഥ തത്ഥ നിവേസനാനി മാപേതും ചിത്തം നാമേന്തി. താ ചതൂസു കോണേസു ഖാണുകേ കോട്ടേത്വാ വത്ഥുമ്ഹി ഗഹിതമത്തേ പടിവിഗച്ഛന്തി. സദ്ധകുലാനം സദ്ധാ ദേവതാ തഥാ കരോന്തി, അസ്സദ്ധകുലാനം അസ്സദ്ധാ ദേവതാ. കിംകാരണാ? സദ്ധാനഞ്ഹി ഏവം ഹോതി "ഇധ മനുസ്സാ നിവേസനം മാപേന്താ പഠമം ഭിക്ഖുസങ്ഘം നിസീദാപേത്വാ മങ്ഗലം വദാപേസ്സന്തി, അഥ മയം സീലവന്താനം ദസ്സനം ധമ്മകഥം പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനം അനുമോദനം സോതും ലഭിസ്സാമ, മനുസ്സാ ച ദാനം ദത്വാ അമ്ഹാകം പത്തിം ദസ്സന്തീ"തി. അസ്സദ്ധാ ദേവതാപി "അത്തനോ ഇച്ഛാനുരൂപം തേസം പടിപത്തിം പസ്സിതും, കഥഞ്ച സോതും ലഭിസ്സാമാ"തി തഥാ കരോന്തി.

താവതിംസേഹീതി യഥാ ഹി ഏകസ്മിം കുലേ ഏകം പണ്ഡിതമനുസ്സം, ഏകസ്മിഞ്ച വിഹാരേ ഏകം ബഹുസ്സുതം ഭിക്ഖും ഉപാദായ "അസുകകുലേ മനുസ്സാ പണ്ഡിതാ, അസുകവിഹാരേ ഭിക്ഖൂ ബഹുസ്സുതാ"തി സദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതി, ഏവമേവ സക്കം ദേവരാജാനം, വിസ്സകമ്മഞ്ച ദേവപുത്തം ഉപാദായ "താവതിംസാ പണ്ഡിതാ"തി സദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗതോ. തേനാഹ "താവതിംസേഹീ"തി. **സേയ്യഥാപീ**തിആദിനാ ദേവേഹി താവതിംസേഹി സദ്ധിം മന്തേത്വാ വിയ സുനിധവസ്സകാരാ നഗരം മാപേന്തീതി ദസ്സേതി.

യാവതാ, ആനന്ദ, അരിയം ആയതനന്തി യത്തകം അരിയമനുസ്സാനം ഓസരണട്ഠാനം നാമ അത്ഥി. **യാവതാ വണിപ്പഥോ**തി യത്തകം വാണിജാനം ആഹടഭണ്ഡസ്സ രാസിവസേന കയവിക്കയട്ഠാനം നാമ, വാണിജാനം വസനട്ഠാനം വാ അത്ഥി. **ഇദം അഗ്ഗനഗര**ന്തി തേസം അരിയായതനവണിപ്പഥാനം ഇദം നഗരം അഗ്ഗം ഭവിസ്സതി ജേട്ഠകം പാമോക്ഖം. **പുടഭേദന**ന്തി ഭണ്ഡപുടഭേദനട്ഠാനം, ഭണ്ഡഭണ്ഡികാനം മോചനട്ഠാനന്തി വുത്തം ഹോതി. സകലജമ്ബുദീപേ അലദ്ധഭണ്ഡമ്പി ഹി ഇധേവ ലഭിസ്സന്തി, അഞ്ഞത്ഥ വിക്കയം അഗച്ഛന്താപി ഇധേവ വിക്കയം ഗച്ഛിസ്സന്തി, തസ്മാ ഇധേവ പുടം ഭിന്ദിസ്സന്തീതി അത്ഥോ. ആയാനമ്പി ഹി ചതൂസു ദ്വാരേസു ചത്താരി, സഭായം

ഏകന്തി ഏവം ദിവസേ ദിവസേ പഞ്ചസതസഹസ്സാനി തത്ഥ ഉട്ഠഹിസ്സന്തി. താനി സഭാവാനി ആയാനീതി ദസ്സേതി.

അഗ്ഗിതോ വാതിആദീസു സമുച്ചയത്ഥോ **വാ**സദ്ദോ, അഗ്ഗിനാ ച ഉദകേന ച മിഥുഭേദേന ച നസ്സിസ്സതീതി അത്ഥോ. തസ്സ ഹി ഏകോ കോട്ഠാസോ അഗ്ഗിനാ നസ്സിസ്സതി, നിബ്ബാപേതും ന സക്ഖിസ്സന്തി, ഏകം കോട്ഠാസം ഗങ്ഗാ ഗഹേത്വാ ഗമിസ്സതി, ഏകോ ഇമിനാ അകഥിതം അമുസ്സ, അമുനാ അകഥിതം ഇമസ്സ വദന്താനം പിസുണവാചാനം വസേന ഭിന്നാനം മനുസ്സാനം അഞ്ഞമഞ്ഞഭേദേന വിനസ്സിസ്സതി. ഏവം വത്വാ ഭഗവാ പച്ചൂസകാലേ ഗങ്ഗാതീരം ഗന്ത്വാ കതമുഖധോവനോ ഭിക്ഖാചാരവേലം ആഗമയമാനോ നിസീദി.

സുനിധവസ്സകാരാപി "അമ്ഹാകം രാജാ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ ഉപട്ഠാകോ , സോ അമ്ഹേ ഉപഗതേ പുച്ഛിസ്സതി 'സത്ഥാ കിര പാടലിഗാമം അഗമാസി, കിം തസ്സ സന്തികം ഉപസങ്കമിത്ഥ, ന ഉപസങ്കമിത്ഥാ'തി. 'ഉപസങ്കമിമ്ഹാ'തി ച വുത്തേ 'നിമന്തയിത്ഥ, ന നിമന്തയിത്ഥാ'തി പുച്ഛിസ്സതി. 'ന നിമന്തയിമ്ഹാ'തി ച വുത്തേ അമ്ഹാകം ദോസം ആരോപേത്വാ നിഗ്ഗണ്ഹിസ്സതി, ഇദഞ്ചാപി മയം അകതട്ഠാനേ നഗരം മാപേമ, സമണസ്സ ഖോ പന ഗോതമസ്സ ഗതഗതട്ഠാനേ കാളകണ്ണിസത്താ പടിക്കമന്തി, തം മയം നഗരമങ്ഗലം വാചാപേസ്സാമാ"തി ചിന്തേത്വാ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ നിമന്തയിംസു. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ സുനിധവസ്സകാരാ"**തിആദി.

പുബ്ബണ്ഹസമയന്തി പുബ്ബണ്ഹേ കാലേ. **നിവാസേത്വാ**തി ഗാമപവേസനനീഹാരേന നിവാസനം നിവാസേത്വാ കായബന്ധനം ബന്ധിത്വാ. **പത്തചീവരമാദായാ**തി ചീവരം പാരുപിത്വാ പത്തം ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ.

സീലവന്തേത്ഥാതി സീലവന്തോ ഏത്ഥ അത്തനോ വസനട്ഠാനേ. **സഞ്ഞതേ**തി കായവാചാചിത്തേഹി സഞ്ഞതേ. **താസം ദക്ഖിണമാദിസേ**തി സങ്ഘസ്സ ദിന്നേ ചത്താരോ പച്ചയേ താസം ഘരദേവതാനം ആദിസേയ്യ പത്തിം ദദേയ്യ. **പൂജിതാ പൂജയന്തീ**തി "ഇമേ മനുസ്സാ അമ്ഹാകം ഞാതകാപി ന ഹോന്തി, ഏവമ്പി നോ പത്തിം ദേന്തീ"തി ആരക്ഖം സുസംവിഹിതം കരോന്തി സുട്ഠു ആരക്ഖം കരോന്തി. **മാനിതാ മാനയന്തീ**തി കാലാനുകാലം ബലികമ്മകരണേന മാനിതാ "ഏതേ മനുസ്സാ അമ്ഹാകം ഞാതകാപി ന ഹോന്തി, തഥാപി ചതുപഞ്ചഛമാസന്തരം നോ ബലികമ്മം കരോന്തീ"തി മാനേന്തി ഉപ്പന്നപരിസ്സയം ഹരന്തി. **തതോ ന**ന്തി തതോ തം പണ്ഡിതജാതികം പുരിസം. **ഓരസ**ന്തി ഉരേ ഠപേത്വാ വഡ്ഢിതം, യഥാ മാതാ ഓരസം പുത്തം അനുകമ്പതി, ഉപ്പന്നപരിസ്സയഹരണത്ഥമേവസ്സ യഥാ വായമതി, ഏവം അനുകമ്പന്തീതി അത്ഥോ. **ഭദ്രാനി പസ്സതീ**തി സുന്ദരാനി പസ്സതി.

അനുമോദിത്വാതി തേഹി തദാ പസുതപുഞ്ഞസ്സ അനുമോദനവസേന തേസം ധമ്മകഥം കത്വാ. സുനിധവസ്സകാരാപി "യാ തത്ഥ ദേവതാ ആസും, താസം ദക്ഖിണമാദിസേ"തി ഭഗവതോ വചനം സുത്വാ ദേവതാനം പത്തിം അദംസു. **തം ഗോതമദ്വാരം നാമ അഹോസീ**തി തസ്സ നഗരസ്സ യേന ദ്വാരേന ഭഗവാ നിക്ഖമി, തം ഗോതമദ്വാരം നാമ അഹോസി. ഗങ്ഗായ പന ഉത്തരണത്ഥം അനോതിണ്ണത്താ ഗോതമതിത്ഥം നാമ നാഹോസി. **പൂരാ**തി പുണ്ണാ. **സമതിത്തികാ**തി തടസമം ഉദകസ്സ തിത്താ ഭരിതാ. **കാകപേയ്യാ**തി തീരേ ഠിതകാകേഹി പാതും സക്കുണേയ്യഉദകാ. ദ്വീഹിപി പദേഹി ഉഭതോകൂലസമം

പരിപുണ്ണഭാവമേവ ദസ്സേതി. **ഉളുമ്പന്തി** പാരഗമനത്ഥായ ദാരൂനി സങ്ഘാടേത്വാ ആണിയോ കോട്ടേത്വാ കതം. **കുല്ലന്തി** വേളുദണ്ഡാദികേ വല്ലിആദീഹി ബന്ധിത്വാ കതം.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം മഹാജനസ്സ ഗങ്ഗോദകമത്തസ്സപി കേവലം തരിതും അസമത്ഥതം, അത്തനോ പന ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച അതിഗമ്ഭീരവിത്ഥതം സംസാരമഹണ്ണവം തരിത്വാ ഠിതഭാവഞ്ച സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥപരിദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **അണ്ണവ**ന്തി സബ്ബന്തിമേന പരിച്ഛേദേന യോജനമത്തം ഗമ്ഭീരസ്സ ച വിത്ഥതസ്സ ച ഉദകട്ഠാനസ്സേതം അധിവചനം. **സര**ന്തി സരിത്വാ ഗമനതോ ഇധ നദീ അധിപ്പേതാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - **യേ** ഗമ്ഭീരവിത്ഥതം സംസാരണ്ണവം തണ്ഹാസരിതഞ്ച **തരന്തി,** തേ അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം **സേതും കത്വാന വിസജ്ജ പല്ലലാനി** അനാമസിത്വാവ ഉദകഭരിതാനി നിന്നട്ഠാനാനി, അയം പന ഇദം അപ്പമത്തകം ഉദകം തരിതുകാമോ **കുല്ലഞ്ഹി ജനോ പബന്ധതി** കുല്ലം ബന്ധിതും ആയാസം ആപജ്ജതി. **തിണ്ണാ മേധാവിനോ ജനാ**തി അരിയമഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതായ മേധായ സമന്നാഗതത്താ മേധാവിനോ ബുദ്ധാ ച ബുദ്ധസാവകാ ച വിനാ ഏവ കുല്ലേന തിണ്ണാ പരതീരേ പതിട്ഠിതാതി.

ഛട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദ്വിധാപഥസുത്തവണ്ണനാ

൭൭. സത്തമേ **അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ**തി അദ്ധാനസങ്ഖാതം ദീഘമഗ്ഗം പടിപന്നോ ഗച്ഛന്തോ ഹോതി. **നാഗസമാലേനാ**തി ഏവംനാമകേന ഥേരേന. **പച്ഛാസമണേനാ**തി അയം തദാ ഭഗവതോ ഉപട്ഠാകോ അഹോസി. തേന നം പച്ഛാസമണം കത്വാ മഗ്ഗം പടിപജ്ജി. ഭഗവതോ ഹി പഠമബോധിയം വീസതിവസ്സാനി അനിബദ്ധാ ഉപട്ഠാകാ അഹേസും, തതോ പരം യാവ പരിനിബ്ബാനാ പഞ്ചവീസതിവസ്സാനി ആയസ്മാ ആനന്ദോ ഛായാവ ഉപട്ഠാസി. അയം പന അനിബദ്ധുപട്ഠാകകാലോ. തേന വുത്തം - **"ആയസ്മതാ നാഗസമാലേന പച്ഛാസമണേനാ"**തി. **ദ്വിധാപഥ**ന്തി ദ്വിധാഭൂതം മഗ്ഗം. "ദ്വേധാപഥ"ന്തിപി പഠന്തി ആയസ്മാ നാഗസമാലോ അത്തനാ പുബ്ബേ തത്ഥ കതപരിചയത്താ ഉജുഭാവഞ്ചസ്സ സന്ധായ വദതി **"അയം, ഭന്തേ ഭഗവാ, പന്ഥോ"**തി.

ഭഗവാ പന തദാ തസ്സ സപരിസ്സയഭാവം ഞത്വാ തതോ അഞ്ഞം മഗ്ഗം ഗന്തുകാമോ **"അയം, നാഗസമാല, പന്ഥോ"**തി ആഹ. "സപരിസ്സയോ"തി ച വുത്തേ അസദ്ദഹിത്വാ "ഭഗവാ ന തത്ഥ പരിസ്സയോ"തി വദേയ്യ, തദസ്സ ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായാതി "സപരിസ്സയോ"തി ന കഥേസി. തിക്ഖത്തും "അയം പന്ഥോ, ഇമിനാ ഗച്ഛാമാ"തി വത്വാ ചതുത്ഥവാരേ "ന ഭഗവാ ഇമിനാ മഗ്ഗേന ഗന്തും ഇച്ഛതി, അയമേവ ച ഉജുമഗ്ഗോ, ഹന്ദാഹം ഭഗവതോ പത്തചീവരം ദത്വാ ഇമിനാ മഗ്ഗേന ഗമിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ സത്ഥു പത്തചീവരം ദാതും അസക്കോന്തോ ഭൂമിയം ഠപേത്വാ പച്ചുപട്ഠിതേന ദുക്ഖസംവത്തനികേന കമ്മുനാ ചോദിയമാനോ ഭഗവതോ വചനം അനാദിയിത്വാവ പക്കാമി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ആയസ്മാ നാഗസമാലോ ഭഗവതോ പത്തചീവരം തത്ഥേവ ഛമായം നിക്ഖിപിത്വാ പക്കാമീ"**തി. തത്ഥ

ഭഗവതോ പത്തചീവരന്തി അത്തനോ ഹത്ഥഗതം ഭഗവതോ പത്തചീവരം. **തത്ഥേവാതി** തസ്മിംയേവ മഗ്ഗേ **ഛമായം** പഥവിയം നിക്ഖിപിത്വാ പക്കാമി. ഇദം വോ ഭഗവാ പത്തചീവരം, സചേ ഇച്ഛഥ, ഗണ്ഹഥ, യദി അത്തനാ ഇച്ഛിതമഗ്ഗംയേവ ഗന്തുകാമത്ഥാതി അധിപ്പായോ. ഭഗവാപി അത്തനോ പത്തചീവരം സയമേവ ഗഹേത്വാ യഥാധിപ്പേതം മഗ്ഗം പടിപജ്ജി.

അന്തരാമഗ്ഗേ ചോരാ നിക്ഖമിത്വാതി തദാ കിര പഞ്ചസതാ പുരിസാ ലുദ്ദാ ലോഹിതപാണിനോ രാജാപരാധിനോ ഹുത്വാ അരഞ്ഞം പവിസിത്വാ ചോരികായ ജീവികം കപ്പേന്താ "പാരിപന്ഥികഭാവേന രഞ്ഞോ ആയപഥം പച്ഛിന്ദിസ്സാമാ"തി മഗ്ഗസമീപേ അരഞ്ഞേ തിട്ഠന്തി. തേ ഥേരം തേന മഗ്ഗേന ഗച്ഛന്തം ദിസ്വാ "അയം സമണോ ഇമിനാ മഗ്ഗേന ആഗച്ഛതി, അവളഞ്ജിതബ്ബം മഗ്ഗം വളഞ്ജേതി, അമ്ഹാകം അത്ഥിഭാവം ന ജാനാതി, ഹന്ദ നം ജാനാപേസ്സാമാ"തി കുജ്ഝിത്വാ ഗഹനട്ഠാനതോ വേഗേന നിക്ഖമിത്വാ സഹസാ ഥേരം ഭൂമിയം പാതേത്വാ ഹത്ഥപാദേഹി കോട്ടേത്വാ മത്തികാപത്തഞ്ചസ്സ ഭിന്ദിത്വാ ചീവരം ഖണ്ഡാഖണ്ഡികം ഛിന്ദിത്വാ പബ്ബജിതത്താ "തം ന ഹനാമ, ഇതോ പട്ഠായ ഇമസ്സ മഗ്ഗസ്സ പരിസ്സയഭാവം ജാനാഹീ"തി വിസ്സജ്ജേസും. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ആയസ്മതോ...പേ॰... വിപ്ഫാലേസു"**ന്തി.

ഭഗവാപി "അയം തേന മഗ്ഗേന ഗതോ ചോരേഹി ബാധിതോ മം പരിയേസിത്വാ ഇദാനേവ ആഗമിസ്സതീ"തി ഞത്വാ ഥോകം ഗന്ത്വാ മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസീദി. ആയസ്മാപി ഖോ നാഗസമാലോ പച്ചാഗന്ത്വാ സത്ഥാരാ ഗതമഗ്ഗമേവ ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തോ തസ്മിം രുക്ഖമൂലേ ഭഗവന്തം പസ്സിത്വാ ഉപസങ്കമിത്വാ വന്ദിത്വാ തം പവത്തിം സബ്ബം ആരോചേസി. തേന വുത്തം - **"അഥ ഖോ ആയസ്മാ നാഗസമാലോ...പേ॰... സങ്ഘാടിഞ്ച വിപ്ഫാലേസു"**ന്തി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ നാഗസമാലസ്സ അത്തനോ വചനം അനാദിയിത്വാ അഖേമന്തമഗ്ഗഗമനം, അത്തനോ ച ഖേമന്തമഗ്ഗഗമനം വിദിത്വാ തദത്ഥദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **സദ്ധിം ചരന്തി** സഹ ചരന്തോ. **ഏകതോ വസന്തി** ഇദം തസ്സേവ വേവചനം, സഹ വസന്തോതി അത്ഥോ . **മിസ്സോ അഞ്ഞജനേന വേദഗൂതി** വേദിതബ്ബട്ഠേന വേദസങ്ഖാതേന ചതുസച്ചഅരിയമഗ്ഗഞാണേന ഗതത്താ അധിഗതത്താ, വേദസ്സ വാ സകലസ്സ ഞേയ്യസ്സ പാരം ഗതത്താ വേദഗൂ. അത്തനോ ഹിതാഹിതം ന ജാനാതീതി അഞ്ഞോ, അവിദ്വാ ബാലോതി അത്ഥോ. തേന അഞ്ഞേന ജനേന മിസ്സോ സഹചരണമത്തേന മിസ്സോ. **വിദ്വാ പജഹാതി പാപകന്തി** തേന വേദഗൂഭാവേന വിദ്വാ ജാനന്തോ പാപകം അഭദ്ദകം അത്തനോ ദുക്ഖാവഹം പജഹാതി, പാപകം വാ അകല്യാണപുഗ്ഗലം പജഹാതി. യഥാ കിം? **കോഞ്ചോ ഖീരപകോവ നിന്നഗന്തി** യഥാ കോഞ്ചസകുണോ ഉദകമിസ്സിതേ ഖീരേ ഉപനീതേ വിനാ തോയം ഖീരമത്തസ്സേവ പിവനതോ ഖീരപകോ നിന്നട്ഠാനഗമനേന നിന്നഗസങ്ഖാതം ഉദകം പജഹാതി വജ്ജേതി, ഏവം പണ്ഡിതോ കിര ദുപ്പഞ്ഞപുഗ്ഗലേഹി ഠാനനിസജ്ജാദീസു സഹഭൂതോപി ആചാരേന തേ പജഹാതി, ന കദാചിപി സമ്മിസ്സോ ഹോതി.

സത്തമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വിസാഖാസുത്തവണ്ണനാ

൭൮. അട്ഠമേ **വിസാഖായ മിഗാരമാതുയാ നത്താ കാലങ്കതാ ഹോതീതി** വിസാഖായ മഹാഉപാസികായ പുത്തസ്സ ധീതാ കുമാരികാ കാലങ്കതാ ഹോതി. സാ കിര വത്തസമ്പന്നാ സാസനേ അഭിപ്പസന്നാ മഹാഉപാസികായ ഗേഹം പവിട്ഠാനം ഭിക്ഖൂനം ഭിക്ഖുനീനഞ്ച അത്തനാ കാതബ്ബവേയ്യാവച്ചം പുരേഭത്തം പച്ഛാഭത്തഞ്ച അപ്പമത്താ അകാസി, അത്തനോ പിതാമഹിയാ ചിത്താനുകൂലം പടിപജ്ജി. തേന വിസാഖാ ഗേഹതോ ബഹി ഗച്ഛന്തീ സബ്ബം തസ്സായേവ ഭാരം കത്വാ ഗച്ഛതി, രൂപേന ച ദസ്സനീയാ പാസാദികാ, ഇതി സാ തസ്സാ വിസേസതോ പിയാ മനാപാ അഹോസി. സാ രോഗാഭിഭൂതാ കാലമകാസി. തേന വുത്തം - ''തേന ഖോ പന സമയേന വിസാഖായ മിഗാരമാതുയാ നത്താ കാലങ്കതാ ഹോതി പിയാ മനാപാ''തി. അഥ മഹാഉപാസികാ തസ്സാ മരണേന സോകം സന്ധാരേതും അസക്കോന്തീ ദുക്ഖീ ദുമ്മനാ സരീരനിക്ഖേപം കാരേത്വാ ''അപി നാമ സത്ഥു സന്തികം ഗതകാലേ ചിത്തസ്സാദം ലഭേയ്യ''ന്തി ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമി. തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ വിസാഖാ മിഗാരമാതാ''**തിആദി. തത്ഥ **ദിവാ ദിവസ്സാതി** ദിവസസ്സാപി ദിവാ, **മജ്ഝന്ഹികേ കാലേതി** അത്ഥോ.

ഭഗവാ വിസാഖായ വട്ടാഭിരതിം ജാനന്തോ ഉപായേന സോകതനുകരണത്ഥം **''ഇച്ഛേയ്യാസി ത്വം വിസാഖേ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യാവതികാതി** യത്തകാ. തദാ കിര സത്ത ജനകോടിയോ സാവത്ഥിയം പടിവസന്തി . തം സന്ധായ ഭഗവാ **''കീവബഹുകാ പന വിസാഖേ സാവത്ഥിയാ മനുസ്സാ ദേവസികം കാലം കരോന്തീ''**തി പുച്ഛി. വിസാഖാ **''ദസപി, ഭന്തേ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തീണീതി** തയോ. അയമേവ വാ പാഠോ. **അവിവിത്താതി** അസുഞ്ഞാ.

അഥ ഭഗവാ അത്തനോ അധിപ്പായം പകാസേന്തോ **''അപി നു ത്വം കദാചി കരഹചി അനല്ലവത്ഥാ വാ ഭവേയ്യാസി അനല്ലകേസാ വാ''**തി ആഹ. നനു ഏവം സന്തേ തയാ സബ്ബകാലം സോകാഭിഭൂതായ മതാനം പുത്താദീനം അമങ്ഗലൂപചാരവസേന ഉദകോരോഹണേന അല്ലവത്ഥായ അല്ലകേസായ ഏവ ഭവിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. തം സുത്വാ ഉപാസികാ സംവേഗജാതാ **''നോ ഹേതം, ഭന്തേ''**തി പടിക്ഖിപിത്വാ പിയവത്ഥും വിപ്പടിസാരതോ അത്തനോ ചിത്തസ്സ നിവത്തഭാവം സത്ഥു ആരോചേന്തീ **''അലം മേ, ഭന്തേ, താവബഹുകേഹി പുത്തേഹി ച നത്താരേഹി ചാ''**തി ആഹ.

അഥസ്സാ ഭഗവാ ''ദുക്ഖം നാമേതം പിയവത്ഥുനിമിത്തം, യത്തകാനി പിയവത്ഥൂനി, തത്തകാനി ദുക്ഖാനി. തസ്മാ സുഖകാമേന ദുക്ഖപ്പടികൂലേന സബ്ബസോ പിയവത്ഥുതോ ചിത്തം വിവേചേതബ്ബ''ന്തി ധമ്മം ദേസേന്തോ **''യേസം ഖോ വിസാഖേ സതം പിയാനി, സതം തേസം ദുക്ഖാനീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സതം പിയാനീതി** സതം പിയായിതബ്ബവത്ഥൂനി. ''സതം പിയ''ന്തിപി കേചി പഠന്തി. ഏത്ഥ ച യസ്മാ ഏകതോ പട്ഠായ യാവ ദസ, താവ സങ്ഖ്യാ സങ്ഖ്യേയ്യപ്പധാനാ, തസ്മാ **''യേസം ദസ പിയാനി, ദസ തേസം ദുക്ഖാനീ''**തിആദിനാ പാളി ആഗതാ. കേചി പന ''യേസം ദസ പിയാനം, ദസ നേസം ദുക്ഖാന''ന്തിആദിനാ പഠന്തി, തം ന സുന്ദരം. യസ്മാ പന വീസതിതോ പട്ഠായ യാവ സതം, താവ സങ്ഖ്യാ സങ്ഖ്യേയ്യപ്പധാനാവ, തസ്മാ തത്ഥാപി സങ്ഖ്യേയ്യപ്പധാനതംയേവ ഗഹേത്വാ ''യേസം ഖോ വിസാഖേ സതം പിയാനി, സതം തേസം ദുക്ഖാനീ''തിആദിനാ പാളി ആഗതാ. സബ്ബേസമ്പി ച ''യേസം

ഏകം പിയം, ഏകം തേസം ദുക്ഖ''ന്തി പാഠോ, ന പന ദുക്ഖസ്സാതി. ഏതസ്മിഞ്ഹി പക്ഖേ ഏകരസാ ഏകജ്ഝാസയാ ച ഭഗവതോ ദേസനാ ഹോതി. തസ്മാ യഥാവുത്തനയാവ പാളി വേദിതബ്ബാ.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാ സോകപരിദേവാദികം ചേതസികം കായികഞ്ച ദുക്ഖം പിയവത്ഥുനിമിത്തം പിയവത്ഥുമ്ഹി സതി ഹോതി, അസതി ന ഹോതീതി ഏതമത്ഥം സബ്ബാകാരതോ ജാനിത്വാ തദത്ഥപരിദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തസ്സത്ഥോ - ഞാതിഭോഗരോഗസീലദിട്ഠിബ്യസനേഹി ഫുട്ഠസ്സ അന്തോ നിജ്ഝായന്തസ്സ ബാലസ്സ ചിത്തസന്താപലക്ഖണാ **യേ കേചി** മുദുമജ്ഝാദിഭേദേന യാദിസാ താദിസാ **സോകാ വാ** തേഹിയേവ ഫുട്ഠസ്സ സോകുദ്ദേഹകസമുട്ഠാപിതവചീവിപ്പലാപലക്ഖണാ **പരിദേവിതാ വാ** അനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബപടിഹതകായസ്സ കായപീളനലക്ഖണാ **ദുക്ഖാ വാ** തഥാ അവുത്തത്ഥസ്സ വികപ്പനത്ഥേന **വാ**സദ്ദേന ഗഹിതാ ദോമനസ്സൂപായാസാദയോ വാ നിസ്സയഭേദേന ച **അനേകരൂപാ** നാനാവിധാ ഇമസ്മിം സത്തലോകേ ദിസ്സന്തി ഉപലബ്ഭന്തി, സബ്ബേപി **ഏതേ പിയം** പിയജാതികം സത്തം സങ്ഖാരഞ്ച **പടിച്ച** നിസ്സായ ആഗമ്മ പച്ചയം കത്വാ **പഭവന്തി** നിബ്ബത്തന്തി. തസ്മിം പന യഥാവുത്തേ പിയവത്ഥുമ്ഹി **പിയേ അസന്തേ** പിയഭാവകരേ ഛന്ദരാഗേ പഹീനേ ന കദാചിപി **ഏതേ ഭവന്തി**. വുത്തഞ്ഹേതം - ''പിയതോ ജായതീ സോകോ...പേ॰... പേമതോ ജായതീ സോകോ''തി ച ആദി (ധ॰ പ॰ ൨൧൨-൨൧൩). തഥാ ''പിയപ്പഭൂതാ കലഹാ വിവാദാ, പരിദേവസോകാ സഹമച്ഛരേഹീ''തി ച ആദി (സു॰ നി॰ ൮൬൯). ഏത്ഥ ച ''പരിദേവിതാ വാ ദുക്ഖാ വാ''തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം, ''പരിദേവിതാനി വാ ദുക്ഖാനി വാ''തി വത്തബ്ബേ വിഭത്തിലോപോ വാ കതോതി വേദിതബ്ബോ.

തസ്മാ ഹി തേ സുഖിനോ വീതസോകാതി യസ്മാ പിയപ്പഭൂതാ സോകാദയോ യേസം നത്ഥി, തസ്മാ തേ ഏവ സുഖിനോ വീതസോകാ നാമ. കേ പന തേ? **യേസം പിയം നത്ഥി കുഹിഞ്ചി ലോകേ** യേസം അരിയാനം സബ്ബസോ വീതരാഗത്താ കത്ഥചിപി സത്തലോകേ സങ്ഖാരലോകേ ച പിയം പിയഭാവോ ''പുത്തോ''തി വാ ''ഭാതാ''തി വാ ''ഭഗിനീ''തി വാ ''ഭരിയാ''തി വാ പിയം പിയായനം പിയഭാവോ നത്ഥി, സങ്ഖാരലോകേപി ''ഏതം മമ സന്തകം, ഇമിനാഹം ഇമം നാമ സുഖം ലഭാമി ലഭിസ്സാമീ''തി പിയം പിയായനം പിയഭാവോ നത്ഥി. **തസ്മാ അസോകം വിരജം പത്ഥയാനോ, പിയം ന കയിരാഥ കുഹിഞ്ചി ലോകേ**തി യസ്മാ ച സുഖിനോ നാമ വീതസോകാ, വീതസോകത്താവ കത്ഥചിപി വിസയേ പിയഭാവോ നത്ഥി, തസ്മാ അത്തനോ യഥാവുത്തസോകാഭാവേന ച അസോകം അസോകഭാവം രാഗരജാദിവിഗമനേന വിരജം വിരജഭാവം അരഹത്തം, സോകസ്സ രാഗരജാദീനഞ്ച അഭാവഹേതുഭാവതോ വാ ''അസോകം വിരജ''ന്തി ലദ്ധനാമം നിബ്ബാനം പത്ഥയാനോ കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദസ്സ വസേന ഛന്ദജാതോ കത്ഥചി ലോകേ രൂപാദിധമ്മേ അന്തമസോ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേപി പിയം പിയഭാവം പിയായനം ന കയിരാഥ ന ഉപ്പാദേയ്യ. വുത്തഞ്ഹേതം - ''ധമ്മാപി വോ, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ, പഗേവ അധമ്മാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦).

അട്ഠമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമദബ്ബസുത്തവണ്ണനാ

൩൯. നവമേ **ആയസ്മാ**തി പിയവചനം. **ദബ്ബോ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം. **മല്ലപുത്തോ**തി മല്ലരാജസ്സ പുത്തോ. സോ ഹി ആയസ്മാ പദുമുത്തരസ്സ ഭഗവതോ പാദമൂലേ കതാഭിനീഹാരോ കപ്പസതസഹസ്സം ഉപചിതപുഞ്ഞസഞ്ചയോ അമ്ഹാകം ഭഗവതോ കാലേ മല്ലരാജസ്സ ദേവികാ കുച്ഛിയം നിബ്ബത്തോ കതാധികാരത്താ ജാതിയാ സത്തവസ്സികകാലേയേവ മാതാപിതരോ ഉപസങ്കമിത്വാ പബ്ബജ്ജം യാചി. തേ ച ''പബ്ബജിത്വാപി ആചാരം താവ സിക്ഖതു, സചേ തം നാഭിരമിസ്സതി, ഇധേവ ആഗമിസ്സതീ''തി അനുജാനിംസു. സോ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ പബ്ബജ്ജം യാചി. സത്ഥാപിസ്സ ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിം ഓലോകേത്വാ പബ്ബജ്ജം അനുജാനി. തസ്സ പബ്ബജ്ജാസമയേ ദിന്നഓവാദേന ഭവത്തയം ആദിത്തം വിയ ഉപട്ഠാസി. സോ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ ഖുരഗ്ഗേയേവ അരഹത്തം പാപുണി. യംകിഞ്ചി സാവകേന പത്തബ്ബം, ''തിസ്സോ വിജ്ജാ ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ ഛളഭിഞ്ഞാ നവ ലോകുത്തരധമ്മാ''തി ഏവമാദികം സബ്ബം അധിഗന്ത്വാ അസീതിയാ മഹാസാവകേസു അബ്ഭന്തരോ അഹോസി. വുത്തഞ്ഹേതം തേന ആയസ്മതാ -

> ''മയാ ഖോ ജാതിയാ സത്തവസ്സേന അരഹത്തം സച്ഛികതം, യംകിഞ്ചി സാവകേന പത്തബ്ബം, സബ്ബം തം അനുപ്പത്തം മയാ''തിആദി (പാരാ॰ ൩൮൦).

യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമീതി സോ കിരായസ്മാ ഏകദിവസം രാജഗഹേ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ ഭഗവതോ വത്തം ദസ്സേത്വാ ദിവാട്ഠാനം ഗന്ത്വാ ഉദകകുമ്ഭതോ ഉദകം ഗഹേത്വാ പാദേ പക്ഖാലേത്വാ ഗത്താനി സീതിം കത്വാ ചമ്മക്ഖണ്ഡം പഞ്ഞാപേത്വാ നിസിന്നോ കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ സമാപത്തിം സമാപജ്ജി. അഥായസ്മാ യഥാകാലപരിച്ഛേദം സമാപത്തിതോ വുട്ഠഹിത്വാ അത്തനോ ആയുസങ്ഖാരേ ഓലോകേസി. തസ്സ തേ പരിക്ഖീണാ കതിപയമുഹുത്തികാ ഉപട്ഠഹിംസു. സോ ചിന്തേസി - ''ന ഖോ മേതം പതിരൂപം, യമഹം സത്ഥു അനാരോചേത്വാ സബ്രഹ്മചാരീഹി ച അവിദിതോ ഇധ യഥാനിസിന്നോവ പരിനിബ്ബായിസ്സാമി. യംനൂനാഹം സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ പരിനിബ്ബാനം അനുജാനാപേത്വാ സത്ഥു വത്തം ദസ്സേത്വാ സാസനസ്സ നിയ്യാനികഭാവദസ്സനത്ഥം മയ്ഹം ഇദ്ധാനുഭാവം വിഭാവേന്തോ ആകാസേ നിസീദിത്വാ തേജോധാതും സമാപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായേയ്യം. ഏവം സന്തേ യേ മയി അസ്സദ്ധാ അപ്പസന്നാ, തേസമ്പി പസാദോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തദസ്സ തേസം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാ''തി. ഏവഞ്ച സോ ആയസ്മാ ചിന്തേത്വാ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ സബ്ബം തം തഥേവ അകാസി. തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ ആയസ്മാ ദബ്ബോ മല്ലപുത്തോ യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമീ''**തിആദി.

തത്ഥ **പരിനിബ്ബാനകാലോ മേ**തി ''ഭഗവാ മയ്ഹം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബാനകാലോ ഉപട്ഠിതോ, തമഹം ഭഗവതോ ആരോചേത്വാ പരിനിബ്ബായിതുകാമോമ്ഹീ''തി ദസ്സേതി. കേചി പനാഹു ''ന താവ ഥേരോ ജിണ്ണോ, ന ച ഗിലാനോ, പരിനിബ്ബാനായ ച സത്ഥാരം ആപുച്ഛതി, കിം തത്ഥ കാരണം? 'മേത്തിയഭൂമജകാ ഭിക്ഖൂ പുബ്ബേ മം അമൂലകേന പാരാജികേന അനുദ്ധംസേസും, തസ്മിം അധികരണേ വൂപസന്തേപി അക്കോസന്തിയേവ. തേസം സദ്ദഹിത്വാ അഞ്ഞേപി പുഥുജ്ജനാ

മയി അഗാരവം പരിഭവഞ്ച കരോന്തി. ഇമഞ്ച ദുക്ഖഭാരം നിരത്ഥകം വഹിത്വാ കിം പയോജനം, തസ്മാഹം ഇദാനേവ പരിനിബ്ബായിസ്സാമീ'തി സന്നിട്ഠാനം കത്വാ സത്ഥാരം ആപുച്ഛീ''തി. തം അകാരണം. ന ഹി ഖീണാസവാ അപരിക്ഖീണേ ആയുസങ്ഖാരേ പരേസം ഉപവാദാദിഭയേന പരിനിബ്ബാനായ ചേതേന്തി ഘടയന്തി വായമന്തി, ന ച പരേസം പസംസാദിഹേതു ചിരം തിട്ഠന്തി, അഥ ഖോ സരസേനേവ അത്തനോ ആയുസങ്ഖാരസ്സ പരിക്ഖയം ആഗമേന്തി. യഥാഹ -

> ''നാഭികങ്ഖാമി മരണം, നാഭികങ്ഖാമി ജീവിതം;
> കാലഞ്ച പടികങ്ഖാമി, നിബ്ബിസം ഭതകോ യഥാ''തി. (ഥേരഗാ॰ ൬൦൬, ൬൫൪; മി॰ പ॰ ൨.൨.൪) -

ഭഗവാപിസ്സ ആയുസങ്ഖാരം ഓലോകേത്വാ പരിക്ഖീണഭാവം ഞത്വാ **''യസ്സദാനി ത്വം, ദബ്ബ, കാലം മഞ്ഞസീ''**തി ആഹ.

വേഹാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാതി ആകാസം അഭിഉഗ്ഗന്ത്വാ, വേഹാസം ഗന്ത്വാതി അത്ഥോ. **അഭി**സദ്ദയോഗേന ഹി ഇദം ഉപയോഗവചനം, അത്ഥോ പന ഭുമ്മവസേന വേദിതബ്ബോ. വേഹാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ കിം അകാസീതി ആഹ - **''ആകാസേ അന്തലിക്ഖേ പല്ലങ്കേന നിസീദിത്വാ''**തിആദി. തത്ഥ **തേജോധാതും സമാപജ്ജിത്വാ**തി തേജോകസിണചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ. ഥേരോ ഹി തദാ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ തിക്ഖത്തും പദക്ഖിണം കത്വാ ഏകമന്തം ഠിതോ ''ഭഗവാ കപ്പസതസഹസ്സം തുമ്ഹേഹി സദ്ധിം തത്ഥ തത്ഥ വസന്തോ പുഞ്ഞാനി കരോന്തോ ഇമമേവത്ഥം സന്ധായ അകാസിം, സ്വായമത്ഥോ അജ്ജ മത്ഥകം പത്തോ, ഇദം പച്ഛിമദസ്സന''ന്തി ആഹ. യേ തത്ഥ പുഥുജ്ജനഭിക്ഖൂ സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ ച, തേസു ഏകച്ചാനം മഹന്തം കാരുഞ്ഞം അഹോസി, ഏകച്ചേ ആരോദനപ്പത്താ അഹേസും. അഥസ്സ ഭഗവാ ചിത്താചാരം ഞത്വാ ''തേന ഹി, ദബ്ബ, മയ്ഹം ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച ഇദ്ധിപാടിഹാരിയം ദസ്സേഹീ''തി ആഹ. താവദേവ സബ്ബോ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ സന്നിപതി. അഥായസ്മാ ദബ്ബോ ''ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീ''തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൦൨; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൮) നയേന ആഗതാനി സാവകസാധാരണാനി സബ്ബാനി പാടിഹാരിയാനി ദസ്സേത്വാ പുന ച ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ ആകാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ ആകാസേ പഥവിം നിമ്മിനിത്വാ തത്ഥ പല്ലങ്കേന നിസിന്നോ തേജോകസിണസമാപത്തിയാ പരികമ്മം കത്വാ സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സരീരം ആവജ്ജിത്വാ പുന സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ സരീരഝാപനതേജോധാതും അധിട്ഠഹിത്വാ പരിനിബ്ബായി. സഹ അധിട്ഠാനേന സബ്ബോ കായോ അഗ്ഗിനാ ആദിത്തോ അഹോസി. ഖണേനേവ ച സോ അഗ്ഗി കപ്പവുട്ഠാനഗ്ഗി വിയ അണുമത്തമ്പി സങ്ഖാരഗതം മസിമത്തമ്പി തത്ഥ കിഞ്ചി അനവസേസേന്തോ അധിട്ഠാനബലേന ഝാപേത്വാ നിബ്ബായി. തേന വുത്തം - **''അഥ ഖോ ആയസ്മാ ദബ്ബോ മല്ലപുത്തോ''**തിആദി. തത്ഥ **വുട്ഠഹിത്വാ പരിനിബ്ബായീ**തി ഇദ്ധിചിത്തതോ വുട്ഠഹിത്വാ ഭവങ്ഗചിത്തേന പരിനിബ്ബായി.

ഝായമാനസ്സാതി ജാലിയമാനസ്സ. **ഡയ്ഹമാനസ്സാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. അഥ വാ **ഝായമാനസ്സാ**തി ജാലാപവത്തിക്ഖണം സന്ധായ വുത്തം, **ഡയ്ഹമാനസ്സാ**തി വീതച്ചിതങ്ഗാരക്ഖണം. **ഛാരികാ**തി ഭസ്മം. **മസീ**തി കജ്ജലം. **ന പഞ്ഞായിത്ഥാ**തി ന പസ്സിത്ഥ, അധിട്ഠാനബലേന സബ്ബം ഖണേനേവ അന്തരധായിത്ഥാതി അത്ഥോ. കസ്മാ പന ഥേരോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മം

ഇദ്ധിപാടിഹാരിയം ദസ്സേസി, നനു ഭഗവതാ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയകരണം പടിക്ഖിത്തന്തി ? ന ചോദേതബ്ബമേതം ഗിഹീനം സമ്മുഖാ പാടിഹാരിയകരണസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ. തഞ്ച ഖോ വികുബ്ബനവസേന, ന പനേവം അധിട്ഠാനവസേന. അയം പനായസ്മാ ധമ്മസാമിനാ ആണത്തോവ പാടിഹാരിയം ദസ്സേസി.

ഏതമത്ഥം വിദിത്വാതി ഏതം ആയസ്മതോ ദബ്ബസ്സ മല്ലപുത്തസ്സ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം സബ്ബാകാരതോ വിദിത്വാ തദത്ഥപരിദീപനം **ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി**.

തത്ഥ **അഭേദി കായോ**തി സബ്ബോ ഭൂതുപാദായപഭേദോ ചതുസന്തതിരൂപകായോ ഭിജ്ജി, അനവസേസതോ ഡയ്ഹി, അന്തരധായി, അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപജ്ജി. **നിരോധി സഞ്ഞാ**തി രൂപായതനാദിഗോചരതായ രൂപസഞ്ഞാദിഭേദാ സബ്ബാപി സഞ്ഞാ അപ്പടിസന്ധികേന നിരോധേന നിരുജ്ഝി. **വേദനാ സീതിഭവിംസു സബ്ബാ**തി വിപാകവേദനാ കിരിയവേദനാതി സബ്ബാപി വേദനാ അപ്പടിസന്ധികനിരോധേന നിരുദ്ധത്താ അണുമത്തമ്പി വേദനാദരഥസ്സ അഭാവതോ സീതിഭൂതാ അഹേസും, കുസലാകുസലവേദനാ പന അരഹത്തഫലക്ഖണേയേവ നിരോധം ഗതാ. ''സീതിരഹിംസൂ''തിപി പഠന്തി, സന്താ നിരുദ്ധാ അഹേസുന്തി അത്ഥോ. **വൂപസമിംസു സങ്ഖാരാ**തി വിപാകകിരിയപ്പഭേദാ സബ്ബേപി ഫസ്സാദയോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാ അപ്പടിസന്ധികനിരോധേനേവ നിരുദ്ധത്താ വിസേസേന ഉപസമിംസു. **വിഞ്ഞാണം അത്ഥമാഗമാ**തി വിഞ്ഞാണമ്പി വിപാകകിരിയപ്പഭേദം സബ്ബം അപ്പടിസന്ധികനിരോധേനേവ അത്ഥം വിനാസം ഉപച്ഛേദം അഗമാ അഗച്ഛി.

ഇതി ഭഗവാ ആയസ്മതോ ദബ്ബസ്സ മല്ലപുത്തസ്സ പഞ്ചന്നമ്പി ഖന്ധാനം പുബ്ബേയേവ കിലേസാഭിസങ്ഖാരുപാദാനസ്സ അനവസേസതോ നിരുദ്ധത്താ അനുപാദാനോ വിയ ജാതവേദോ അപ്പടിസന്ധികനിരോധേന നിരുദ്ധഭാവം നിസ്സായ പീതിവേഗവിസ്സട്ഠം ഉദാനം ഉദാനേസീതി.

നവമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയദബ്ബസുത്തവണ്ണനാ

൮൦. ദസമേ **തത്ര ഖോ ഭഗവാ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീ**തി ഭഗവാ രാജഗഹേ യഥാഭിരന്തം വിഹരിത്വാ ജനപദചാരികം ചരന്തോ അനുക്കമേന സാവത്ഥിം പത്വാ ജേതവനേ വിഹരന്തോയേവ യേസം ഭിക്ഖൂനം ആയസ്മതോ ദബ്ബസ്സ മല്ലപുത്തസ്സ പരിനിബ്ബാനം അപച്ചക്ഖം, തേസം തം പച്ചക്ഖം കത്വാ ദസ്സേതും, യേപി ച മേത്തിയഭൂമജകേഹി കതേന അഭൂതേന അബ്ഭാചിക്ഖണേന ഥേരേ ഗാരവരഹിതാ പുഥുജ്ജനാ, തേസം ഥേരേ ബഹുമാനുപ്പാദനത്ഥഞ്ച ആമന്തേസി. തത്ഥ **തത്രാ**തി വചനസഞ്ഞാപനേ നിപാതമത്തം. **ഖോ**തി അവധാരണേ. തേസു ''തത്രാ''തി ഇമിനാ ''ഭഗവാ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീ''തി ഏതേസം പദാനം വുച്ചമാനതംയേവ ജോതേതി. ''ഖോ''തി പന ഇമിനാ ആമന്തേസിയേവ, നാസ്സ ആമന്തനേ കോചി അന്തരായോ അഹോസീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. അഥ വാ **തത്രാ**തി തസ്മിം ആരാമേ. **ഖോ**തി വചനാലങ്കാരേ നിപാതോ. **ആമന്തേസീ**തി അഭാസി. കസ്മാ പന ഭഗവാ ഭിക്ഖൂയേവ ആമന്തേസീതി? ജേട്ഠത്താ

സേട്ഠത്താ ആസന്നത്താ സബ്ബകാലം സന്നിഹിതത്താ ധമ്മദേസനായ വിസേസതോ ഭാജനഭൂതത്താ ച.

ഭിക്ഖവോതി തേസം ആമന്തനാകാരദസ്സനം. **ഭദന്തേ**തി ആമന്തിതാനം ഭിക്ഖൂനം ഗാരവേന സത്ഥു പടിവചനദാനം. തത്ഥ "ഭിക്ഖവോ"തി വദന്തോ ഭഗവാ തേ ഭിക്ഖൂ ആലപതി. "ഭദന്തേ"തി വദന്താ തേ പച്ചാലപന്തി. അപിച "ഭിക്ഖവോ"തി ഇമിനാ കരുണാവിപ്ഫാരസോമ്മഹദയനിസ്സിതപുബ്ബങ്ഗമേന വചനേന തേ ഭിക്ഖൂ കമ്മട്ഠാനമനസികാരധമ്മപച്ചവേക്ഖണാദിതോ നിവത്തേത്വാ അത്തനോ മുഖാഭിമുഖേ കരോതി. "ഭദന്തേ"തി ഇമിനാ സത്ഥരി ആദരബഹുമാനഗാരവദീപനവചനേന തേ ഭിക്ഖൂ അത്തനോ സുസ്സൂസതം ഓവാദപ്പടിഗ്ഗഹഗാരവഭാവഞ്ച പടിവേദേന്തി. **ഭഗവതോ പച്ചസ്സോസു**ന്തി തേ ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ വചനം പതിഅസ്സോസും സോതുകാമതം ജനേസും . **ഏതദവോചാ**തി ഭഗവാ ഏതം ഇദാനി വക്ഖമാനം സകലം സുത്തം അഭാസി. **ദബ്ബസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മല്ലപുത്തസ്സാ**തിആദി അനന്തരസുത്തേ വുത്തത്ഥമേവ. **ഏതമത്ഥ**ന്തിആദീസുപി അപുബ്ബം നത്ഥി, അനന്തരസുത്തേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഗാഥാസു പന **അയോഘനഹതസ്സാ**തി അയോ ഹഞ്ഞതി ഏതേനാതി അയോഘനം, കമ്മാരാനം അയോകൂടം അയോമുട്ഠി ച. തേന അയോഘനേന ഹതസ്സ പഹതസ്സ. കേചി പന "അയോഘനഹതസ്സാതി ഘനഅയോപിണ്ഡം ഹതസ്സാ"തി അത്ഥം വദന്തി. **ഏവ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ നിപാതമത്തം. **ജലതോ ജാതവേദസോ**തി ഝായമാനസ്സ അഗ്ഗിസ്സ. അനാദരേ ഏതം സാമിവചനം. **അനുപുബ്ബൂപസന്തസ്സാ**തി അനുക്കമേന ഉപസന്തസ്സ വിജ്ഝാതസ്സ നിരുദ്ധസ്സ. **യഥാ ന ഞായതേ ഗതീ**തി യഥാ തസ്സ ഗതി ന ഞായതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അയോമുട്ഠികൂടാദിനാ മഹതാ അയോഘനേന ഹതസ്സ സംഹതസ്സ, കംസഭാജനാദിഗതസ്സ വാ ജലമാനസ്സ അഗ്ഗിസ്സ, തഥാ ഉപ്പന്നസ്സ വാ സദ്ദസ്സ അനുക്കമേന ഉപസന്തസ്സ സുവൂപസന്തസ്സ ദസസു ദിസാസു ന കത്ഥചി ഗതി പഞ്ഞായതി പച്ചയനിരോധേന അപ്പടിസന്ധികനിരുദ്ധത്താ.

ഏവം സമ്മാവിമുത്താനന്തി ഏവം സമ്മാ ഹേതുനാ ഞായേന തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിപുബ്ബങ്ഗമേന അരിയമഗ്ഗേന ചതൂഹിപി ഉപാദാനേഹി ആസവേഹി ച വിമുത്തത്താ സമ്മാ വിമുത്താനം, തതോ ഏവ കാമപബന്ധസങ്ഖാതം കാമോഘം ഭവോഘാദിഭേദം അവസിട്ഠം ഓഘഞ്ച തരിത്വാ ഠിതത്താ **കാമബന്ധോഘതാരിനം** സുട്ഠു പടിപസ്സമ്ഭിതസബ്ബകിലേസവിപ്ഫന്ദിതത്താ കിലേസാഭിസങ്ഖാരവാതേഹി ച അകമ്പനീയതായ **അചലം** അനുപാദിസേസനിബ്ബാനസങ്ഖാതം സബ്ബസങ്ഖാരൂപസമം **സുഖം പത്താനം** അധിഗതാനം ഖീണാസവാനം **ഗതി** ദേവമനുസ്സാദിഭേദാസു ഗതീസു അയം നാമാതി പഞ്ഞപേതബ്ബതായ അഭാവത്താ പഞ്ഞാപേതും **നത്ഥി** ന ഉപലബ്ഭതി, യഥാവുത്തജാതവേദോ വിയ അപഞ്ഞത്തികഭാവമേവ ഹി സോ ഗതോതി അത്ഥോ.

ദസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച പാടലിഗാമിയവഗ്ഗവണ്ണനാ.

നിഗമനകഥാ

ഏത്താവതാ ച -

സുവിമുത്തഭവാദാനോ, ദേവദാനവമാനിതോ;
പച്ഛിന്നതണ്ഹാസന്താനോ, പീതിസംവേഗദീപനോ.

സദ്ധമ്മദാനനിരതോ, ഉപാദാനക്ഖയാവഹോ;
തത്ഥ തത്ഥ ഉദാനേ യേ, ഉദാനേസി വിനായകോ.

തേ സബ്ബേ ഏകതോ കത്വാ, ആരോപേന്തേഹി സങ്ഗഹം;
ഉദാനമിതി സങ്ഗീതം, ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി യം.

തസ്സ അത്ഥം പകാസേതും, പോരാണട്ഠകഥാനയം;
നിസ്സായ യാ സമാരദ്ധാ, അത്ഥസംവണ്ണനാ മയാ.

സാ തത്ഥ പരമത്ഥാനം, സുത്തന്തേസു യഥാരഹം;
പകാസനാ **പരമത്ഥദീപനീ** നാമ നാമതോ.

സമ്പത്താ പരിനിട്ഠാനം, അനാകുലവിനിച്ഛയാ;
ചതുത്തിംസപ്പമാണായ, പാളിയാ ഭാണവാരതോ.

ഇതി തം സങ്ഖരോന്തേന, യം തം അധിഗതം മയാ;
പുഞ്ഞം തസ്സാനുഭാവേന, ലോകനാഥസ്സ സാസനം.

ഓഗാഹിത്വാ വിസുദ്ധായ, സീലാദിപടിപത്തിയാ;
സബ്ബേപി ദേഹിനോ ഹോന്തു, വിമുത്തിരസഭാഗിനോ.

ചിരം തിട്ഠതു ലോകസ്മിം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധസാസനം;
തസ്മിം സഗാരവാ നിച്ചം, ഹോന്തു സബ്ബേപി പാണിനോ.

സമ്മാ വസ്സതു കാലേന, ദേവോപി ജഗതീപതി;
സദ്ധമ്മനിരതോ ലോകം, ധമ്മേനേവ പസാസതൂതി.

ബദരതിത്ഥവിഹാരവാസിനാ ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന കതാ ഉദാനസ്സ അട്ഠകഥാ സമത്താ.